Літопис Революції

ЖУРНАЛ ІСТПАРТУ ЦККП(б)У

№ 1-2

РІК ВИДАННЯ ОДИНАДЦЯТИЙ

1932

ВИДАВНИЦТВО ЦК КП(б)У
КОМУНІСТ

Пролетарі всіх країн, єднайтеся

ЦК КП(б)У
ІНСТИТУТ ІСТОРІЇ ПАРТІЇ ТА ЖОВТНЕВОЇ РЕВОЛЮЦІЇ
НА УКРАЇНІ (ІСТПАРТ)

ЛІТОПИС РЕВОЛЮЦІЇ

ЖУРНАЛ ІСТОРІЇ КП(б)У ТА ЖОВТНЕВОЇ РЕВОЛЮЦІЇ НА УКРАЇНІ

№ 1-2

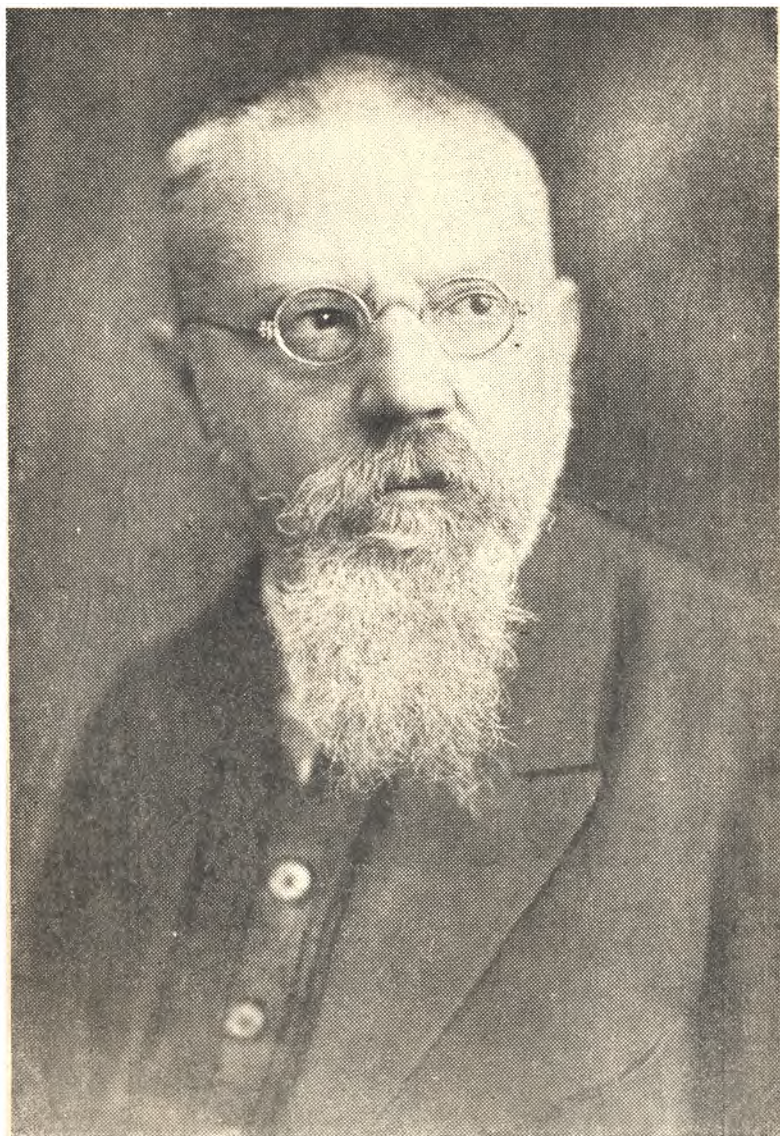
ВИДАВНИЦТВО ЦК КП(б)У
„КОМУНІСТ" 1932

Бібліографічний опис цього видання вміщено в „Літописі Укр. Друку" „Картковому репертуарі" та інших покажчиках Української Книжкової Палати

Друкарня
Вид-ва ЦК КП(б)У
„КОМУНІСТ"
Харків,
Пушкінська вул., 31.

Укрголовліт 5.
Зам. № 1041. Тир. 3850.
1932.

Тех. редактор П. Барабанов.
Здано до складу 13/V-32 р.
Підписано до друку 15/X-32 р.
Формат 4-х поштовий
Друк. аркушів 22, в 1 друк. аркуш
47.000 знаків.

Михайло Миколайович ПОКРОВСЬКИЙ
1868 — 1932

Михайло Миколайович Покровський

(1868 р. 30 - VIII — 1932 р. 10 - IV)

Умер Михайло Миколайович Покровський — один із найвидатніших представників старої більшовицької гвардії, активний учасник революції 1905 року та Жовтневої революції 1917 р., непримиренний борець за генеральну лінію партії, один із видатних організаторів і керівників марксо - ленінської історичної науки, один із найбільших організаторів і керівників всього теоретичного фронту СРСР, світовий учений історик - ленінець.

Його смерть є тяжка утрата для нашої партії, для переможнього соціялістичного будівництва нашої країни й світової пролетарської революції.

Глибоку скорботу викликала смерть М. М. Покровського у всіх тих, хто знав цього невтомного великого борця за ленінізм, за справу світової пролетарської революції.

Багатосторонньою людиною був М. М. Покровський. Не легко охопити багатосторонність його особистости, але ми ясно й чітко бачимо контури фігури цього більшовика - вченого, який віддав все своє життя для справи пролетарської революції.

Все життя М. М. було міцно зв'язане з боротьбою революційного пролетаріяту та його партії.

Славетній і звитяжний життєвий шлях М. М. Покровського. Своє життя і діяльність він почав за умов царської самодержавної Росії. 1891 р. він закінчує Московський університет (історико - філологічний факультет) і відтоді починає свою наукову, педагогічну й літературну працю. За цього часу над ним ще тяжать „демократичні ілюзії та економічний матеріялізм". Але вже, починаючи з кінця 90 р. р. М. М. Покровський, всупереч буржуазно - дворянській історіографії, намагається зігнути історичний процес як революційний марксист. Офіційну ідеалістичну історичну науку починає підточувати смілий допитливий історик, що мав таку велику ерудицію.

Суперечності царського самодержавного ладу, нестерпні умови капіталістичного суспільства, побудованого на приватній власності, на експлуатації й облуді, розвиток і загострення клясової боротьби за доби імперіялізму, вивчення революційного

марксизму — визначили дальший шлях М. М. Покровського, як шлях більшовика - революціонера.

Вступивши до лав більшовицької партії 1905 р., М. М. увесь час бере активну участь у роботі партії, завжди перебуваючи на передових ділянках клясової боротьби пролетаріяту, завжди поєднуючи теоретичну роботу з практичною революційною боротьбою партії.

1905 року М. М Покровський бере активну участь в організації збройного повстання, палко виступає як агітатор і публіцист, картаючи угодовців і тих, хто вагався. За роки першої революції він невідмінний член редакції більшовицьких газет, що видавалися в Москві.

1906 - 07 р.р. М. М. обирають на члена М. К., а через деякий час він від Московської організації більшовиків виїздить на Лондонський з'їзд, де обирають його на члена більшовицького центру. Після Лондонського з'їзду М. М. Покровський переходить на нелегальний стан й емігрує закордон. Одного часу М. М. прилучається до групи „Вперед", але незабаром відходить від неї.

На протязі свого приневоленого перебування в еміграції, М. М. віддає всі свої сили на марксистське розроблення історії Росії. До цього періоду належать його найбільші історичні праці: „Русская история с древнейших времен" і перша частина нарисів „История русской культуры". В цих працях М. М. подає марксистську аналізу історії Росії й рішуче виступає проти теорії про надклясовий характер російського самодержавства (Чичерин, Соловйов), про винятковість російського історичного процесу та всіляких інших чорносотенних теорій.

Дворянські та буржуазні історіографи, вірні пси самодержавного ладу, намагалися утворити кільце ізоляції навколо М. М. та його наукових праць, замовчуючи про М. М. Покровського, як за найвидатнішого теоретика, мислителя та вченого.

Ведучи величезну наукову роботу, М. М. не відривається від політики, не занурюється в кабінеті, не відходить від практичної революційної роботи та боротьби.

З початком імперіялістичної війни починається особливо кипуча революційна діяльність М. М. Він веде боротьбу з меншовиками зокрема з троцкістами, провадить постійне листування (з 1915 р.) з центральним органом партії „Соціяль - демократ", організовує (з почину Горького) легальне видання в Росії, де бере участь і В. І. Ленін.

В серпні 1917 р. М. М. Покровський повертається в Росію й бере участь у революційній боротьбі, стає найактивнішим членом Московської більшовицької організації. У Жовтневі дні М. М., будучи рішучим прихильником збройного повстання, бере безпосередню участь у боротьбі пролетаріяту при Замоскворіцькому

штабі. Періоду Жовтневої революції й громадянської війни він не припиняє ні на один день своєї революційної практичної праці, віддаючись увесь справі пролетарської революції й соціялістичного будівництва.

В листопаді 1917 р. М. М. Покровського призначають на комісара закордонних справ Президії Московської Ради, а через тиждень — обирають на голову Московської Ради робітничих депутатів. 1918 р. до переїзду в Москву радянського уряду, він працює на посаді голови Раднаркому Московської области.

За переговорів радянського уряду з Німеччиною про мир, М. М. бере участь у першій радянській делеґації. За періоду серединпартійної боротьби навколо Берестейського миру, М. М. Покровський прилучається ненадовго до „лівих" комуністів, але незабаром відходить від них. Все останнє своє життя М. М. провадить непримиренну боротьбу на два фронти з усілякими ухилами й незмінно обстоює генеральну лінію партії.

В травні місяці 1918 р. М. М. призначають на заступника Народнього комісара освіти, де він не сходить з цього поста до останніх днів свого життя. Жовтнева революція утворює нові умови для розквіту марксистської науки, зокрема, історичної, і один із кращих представників її був М. М. Покровський. Велика й багатостороння була його праця на різних ділянках соціялістичного будівництва. Він бере найактивнішу участь у розробленні і запровадженні в життя найважливіших культурно-політичних і наукових заходів радянської влади. Він став ініціятором, організатором, під керівництвом ЦК ВКП(б), ряду найбільших наукових установ і навчальних закладів СРСР.

Особливо цінна заслуга М. М. Покровського, як основоположника робітничих факультетів. Тільки з цього часу можна вважати, що двері вищої школи фактично відчинились для широких мас робітників та робітничої молоді.

М. М. Покровський був незмінним керівником з перших днів заснування, Комакадемії, Товариства істориків-марксистів, Центрархіву СРСР і РСФРР, Державної Вченої Ради, РАНІОН, спочатку єдиного ІЧП, а після його реорганізації — ІЧП історії і членом дирекції Інститута Леніна.

Виконуючи масу обов'язків у цих різних організаціях, М. М. Покровський разом з тим вів велику лекторську роботу й був редактором і членом редколегій найвизначніших наукових журналів у СРСР. М. М. перебував членом ЦВК СРСР і ВЦВК ряду скликань.

1929 р. М. М. обирають на дійсного члена Академії Наук.

Ця різноманітна праця М. М. Покровського показує увесь розмах його велетенської творчости й, насамперед, на історичному фронті. М. М. Покровський являє одного із загально-визнаних творців марксистської історії в Росії, що керувався ленін-

ським розумінням історії Росії „Всяка майбутня історія Росії, яка заслуговує назви марксистської, повинна керуватися розумінням Леніна російської історії“, — говорив М. М. Покровський. М. М. є видатний світовий історик який не одноразово брав участь у міжнародніх світових наукових з'їздах.

Однією з безперечних заслуг М. М. Покровського є те, що він вперше піддав, під блискучу й нищівну критику буржуазну історичну науку. М. М. був один із перших, що встановив прапора нашої партії на фронті історичної науки.

Історична наука не була для М. М. як якась самоціль, наука заради науки, наука заради звичайної зацікавлености до минулого. Він на основі вчення Маркса й Леніна вважав історичну науку глибоко політичною, наскрізь партійною. „Історія повинна служити не для того, щоб затемнювати, а для того, щоб роз'яснювати основні питання політики“ — писав М. М, критикуючи буржуазні погляди на історичну науку.

Вивчаючи весь історичний процес в Росії в цілому, М. М. особливу увагу приділяє в своїх працях революційному рухові, рухові пригнічених експлуатованих мас, у відміну від вузьколобих істориків-ідеалістів, що обстоюють погляди „героїв і юрби“, що цілковито ігнорують велику творчість трудящих мас.

М. М. Покровський написав цілий ряд марксистських історичних праць, широко відомих партійному, комсомольському, радянському активові й тим, що вчаться в різних навчальних закладах: „Русская история с древнейших времен“, „Русская история в самом сжатом очерке“, „Очерки по истории революционного движения в Росси в XIX-XX в.в.“, „Борьба классов и русская историческая литература“, „Внешняя политика России XX столетия“, „Марксизм и особенности исторического развития в России“, „Октябрьская революция“, „Империалистическая война“ та інш.

Крім цих праць, що написав М. М. Покровський, за його редакцією і безпосереднім керівництвом видано ряд видань архівних документів („Восстание декабристов“, „Пугачевщина“, серії документів історії Жовтневої революції та інш.).

М. М. Покровський один із перших взявся розробляти історію імперіялістичної (1914-18 р.р.) та громадянської (1918-20 р.р.) воєн. Особливо багато важить його діяльність як голови комісії ЦВК СРСР і головного редактора видання документів „Международное отношение в эпоху империализма“ і як члена редакції „Истории гражданской войны“. Щодо цього, М. М. керувався вказівками В. І. Леніна про потребу нещадного викриття механіки підготовки імперіялістичних воєн XX сторіччя й показу широким трудящим масам „таємниці, де родиться війна“ (Ленін). Наших днів, коли загроза воєнного нападу від імперіялістів проти СРСР згустилась, коли імперіялістичний світ загрожує

новими кривавими війнами, — ці праці М. М. Покровського уже відограли та ще й відограють велику ролю.

Величезну вагу мають праці М. М. Покровського у справі вивчення історії Жовтневої революції. Всі вони становлять найціннішу вкладку у справі справжньо - наукового більшовицького вивчення міжнароднього характеру Жовтневої революції, інтернаціональної ваги більшовизму. Являючись величезним більшовицьким істориком пролетарської революції, М. М. Покровський в усіх своїх працях показує всесвітньо історичну вагу революцій 1905 - 1917 р.р. і керівну ролю ленінської партії в організації боротьби робітничої кляси за соціялізм.

М. М. Покровський має великі заслуги перед партією, перед історичною наукою у викритті клясового коріння троцькістсько - меншовицьких концепцій в історичній науці, їхньої контрреволюційної суті. Борячись разом із всією партією проти троцькізму, М. М. не одноразово в своїх наукових працях виступає проти Троцького (1923 - 1925 р. р.), доводячи в ряді статтей, що Троцький, бороняче надклясовий характер російського самодержавства, перебуває увесь у полоні ідеологів буржуазної історіографії, що історична теорія Троцького, є одна із складових частин троцькізму. Викриваючи троцькістську концепцію історії Росії, М. М., разом з усією партією викриває теорію перманентної революції, викриває коріння троцькізму й доводить, що оборона Троцьким теорії про надклясовий характер російського самодержавства потрібна йому „для того, щоб обстоювати його теорію перманентної революції, для того, щоб довести контр - революційну тезу про неможливість побудови соціялізму в нашій країні“. (М, Н. Покровский — „Марксизм и особенности исторического развития России“).

Викриваючи Троцького, троцькізм, М. М. водночас у своїх працях і промовах розгортає боротьбу проти правих, ліквідаторських настанов Слепкова та інших, блискучо викриває сутність правого й „лівого“ опортунізму. Воюючи проти всяких буржуазних теорій у науці, М. М. Покровський був також ворог рязановщини, нині однієї із відмін контрреволюційного меншовизму. Особливо велику працю проробив М. М. Покровський у викритті буржуазних теорій Тарле, Платонова, Петрушевського, Яворського. Неабияку вагу для української історичної науки має боротьба М. М. проти контр - революційної яворщини. Українські історики у своїй праці утворення марксистської історії України чимало знайдуть керівних думок у наукових працях М. М. Покровського.

Велика й різноманітна літературна продукція М. М. Покровського пройнята духом войовничої більшовицької партійности. Наших часів, коли марксо - ленінське виховання партійних, комсомольських, робітничих мас набуває виключної ваги, праці

М. М. Покровського слугуватимуть у цьому вихованні, одним із кращих підсобників у марксистській літературі. Всім відомі прекрасні думки В. І. Леніна про „Сжатый очерк русской истории“. Ленін, прочитавши цю книгу, писав М. М.:

„... Надто здоровлю Вас з успіхом: надзвичайно подобалась мені Ваша нова книга: „Русская история в самом сжатом очерке“. Оригінальна побудова й виклад. Читається з великою зацікавленістю. Треба буде, по моєму, перекласти европейськими мовами“. („Борьба классов“, 1931 р. № 1, стор. 77).

У М. М. Покровського були поодинокі помилки й у його політичній роботі й у його наукових працях. Проте, він умів ці помилки по-більшовицькому виправляти. Він давав завжди справжні зразки більшовицької самокритики. Цей світовий вчений уважно прислухався до всякої принципіяльної правильної критики. Лише, дякуючи нещадній самокритиці, М. М. Покровському щастило перемагати свої минулі помилки („впередівство“, „лівий комунізм“).

Про свою самокритичну працю у своїх наукових роботах М. М. говорив: „Я вже дуже давно працюю пилосмоком і твердо сподіваюсь, що цих непровітрених кутків у мене все менше й менше“ ... „Наука історії рухається і я з нею“.

М. М. Покровський не стояв на місці, виростаючи й гартуючись як член партії, він ріс і загартовувався як учений. Михайло Миколайович виріс на світового вченого, що ним гордиться ВКП(б) й Комінтерн.

М. М. Покровський, ведучи величезну організаційну, наукову й публіцистичну працю, ніколи не припиняв безпосередньої партійної праці, був активним учасником партз'їздів і конференцій, провадив непримиренну боротьбу на два фронти з правим і „лівим“ опортунізмом і примиренством до них. Після XVI з'їзду партії М. М. обирають на члена президії ЦКК ВКП(б).

Войовничим, непримиренним більшовиком був М. М. Покровський. Він нещадно боровся з буржуазним принципом безпартійности в науці, з принципом так званого „об'єктивізму“ в науці, з гнилим лібералізмом, з нерозумінням ряду істориків вирішальної ваги марксистсько-ленінської діялектики. Критикуючи „економічний матеріялізм“, він говорив: „Марксизм — мінус діялектика“ це „марксизм — мінус революція“.

Однією із кращих сторін в особі М. М. Покровського було уміння досягнути єдности теорії і практики. „У нас марксистів, теорія й практика мають постійний зв'язок“ — говорив М. М.

В. І. Ленін надзвичайно цінив і поважав М. М. Покровського. 1921 р. В. І. Ленін писав про М. М.: „Він (Покровський) здійснює керівництво, поперше, як заступник Наркома, подруге, як неодмінний радник (і керівник) у наукових питаннях, у питаннях марксизму взагалі“.

Лист т. Сталіна до редакції „Пролетарской Революции“ застав М. М. тяжко хворого. Проте, не зважаючи на тяжку хворобу, він все-ж жваво на нього відгукнувся, відзначаючи його величезне історичне значення.

М. М. Покровський умер саме тоді, коли наша партія переможньо вивершила побудову фундаменту соціялістичної економіки в СРСР і поставила собі практичне завдання побудувати безклясове соціялістичне суспільство за другої п'ятирічки.

Наш час М. М. Покровський вважав найщасливішим часом для себе, для свого покоління. Виступаючи на XIV партійному з'їзді М. М. виголосив ось такі знаменні слова:

„Дозвольте наприкінці висловити те почуття незвичайного щастя, що я зазнаю його тепер. Я дуже шкодую, що позбавлений ораторського таланту і не можу „вразити серця з невідомою силою“. Щасливі люди — наше покоління, яке дожило до того, що на його очах справді будують соціялізм. Ви не можете цього оцінити, ви — люди молоді, для вас це здається природнім. Зважте наш стан. Скільки років ми ждали, коли повалимо прокляте самодержавство. Звалили. Але мало цього, через 8 м-ців робітнича кляса взяла до рук владу. Це перший крок на шляху соціялістичної революції, перший акт. 1921 року доводилось чути прогнозу: „О, ще на 25 років нам вистачить проміжного становища, ще через 25 років будуватимемо соціялізм“. Такі розмови ходили на X з'їзді. Тоді гадалось: нам не дожити до цього. Дожили. Наше покоління люди на сьомому десяткові дожили до того, що ми будуємо справжній соціялізм. Не знаю, чи маю я на це досить уповноважень, але я хотів би від імени всього мого покоління висловити подяку всім, хто будує соціялізм“. (Стенограма XVI партз'їзду).

Ці слова М. М. Покровського з'їзд зустрів довгими бурхливими оплесками.

Наша партія, марксистсько-ленінська наука і, зокрема, історична, в особі М. М. Покровського втратила найвидатнішого й талановитішого робітника, старого загартованого більшовика, відданного партії та її ЦК. Один із кращих і талановитіших теоретичних працівників М. М. на протязі багатьох років свого життя своїм прикладом зумів показати, як повинен комуніст боротися за таку теорію, яка повинна „давати рухові впевнености, сили орієнтуватися, розуміння внутрішнього зв'язку подій, що оточують“ (Сталін).

Перед країною Рад, перед партією стоїть велетенське завдання — побудувати безклясове, соціялістичне суспільство за другої п'ятирічки. Це завдання ми можемо з успіхом виконати на підставі генеральної лінії партії, об'єднавшись навколо Ленінського ЦК на чолі з тов. Сталіном, у боротьбі з ухилами на два фронти проти правого опортунізму, як головної небезпеки

на даному етапі, та проти „лівого“ опортунізму, проти примиренства й гнилого лібералізму.

В цій нашій великій роботі життєвий шлях Михайла Миколайовича Покровського, його віддана боротьба за генеральну лінію партії служитиме для нас одним із кращих прикладів.

Й. В. Сталін

Про деякі питання історії більшовизму

(Лист до редакції журналу „Пролетарская Революция“)

Шановні товариші!

Рішуче протестую проти вміщення в журналі „Пролетарская Революція“ (№ 6, 1930 р.) антипартійної та напівтроцькістської статті Слуцького „Большевики о германской социал-демократии в период ее предвоенного кризиса“, як статті дискусійної“.

Слуцький стверджує, що Ленін (більшовики) не дооцінював небезпеки *центризму* в німецькій і взагалі передвоєнній соціяль-демократії, цебто, недооцінював небезпеки прихованого опортунізму, небезпеки примиренства з опортунізмом. Інакше кажучи, за Слуцьким виходить, що Ленін (більшовики) не провадив непримиренної боротьби проти опортунізму, бо недооцінка центризму є по суті відмовлення від розгорнутої боротьби проти опортунізму. Отже, виходить, що Ленін в період перед війною не був ще справжнім більшовиком, що лише в період імперіялістської війни, або навіть наприкінці цієї війни, Ленін став справжнім більшовиком. Так оповідає в своїй статті Слуцький. А ви замість того, щоб заплямувати цього новоявленого „історика“, як наклепника та фальсифікатора, починаєте з ним дискусію, даєте йому трибуну. Не можу не протестувати проти вміщення в вашому журналі статті Слуцького, як статті дискусійної, бо не можна перетворювати на предмет дискусії питання про б і л ь ш о в и з м Леніна, питання про те, чи п р о в а д и в Ленін принципову непримиренну боротьбу проти центризму, як певної відміни опортунізму, чи *не провадив* її, *чи був* Ленін справжнім більшовиком, чи *не був* таким.

В своїй заяві „від редакції“, надісланій до ЦК 20-го жовтня ви визнаєте, що редакція припустила помилку, вмістивши статтю Слуцького як дискусійну статтю. Це, звичайно, добре, не зважаючи на те, що заява редакції з'являється з великим запізненням. Але ви припускаєте в своїй заяві помилку, декляруючи, що „редакція вважає за політично надзвичайно актуальну й потрібну дальшу розробку на сторінках „Пролетарской Революции“ всього кола проблем, зв'язаних із взаєминами більшовиків з передво-

енним II Інтернаціоналом". Це значить, що ви маєте намір знову втягти людей до дискусії з приводу питань, що є аксіомами більшовизму. Це значить, що питання про більшовизм Леніна ви знову думаєте перетворити з аксіоми на проблему, яка потребує „дальшої розробки". Чому, на якій підставі? Всім відомо, що ленінізм народився, виріс і зміцнів у нещадній боротьбі проти опортунізму всіх ґатунків серед них із центризмом на Заході (Кавтський), з центризмом у нас (Троцький та інш.). Цього не можуть заперечувати навіть одверті вороги більшовизму. Це аксіома. А ви тягнете нас назад, намагаючись перетворити аксіому на проблему, що потребує „дальшої розробки". Чому? На якій підставі? Чи може через необізнаність із історією більшовизму? Чи може заради гнилого лібералізму, щоб Слуцький та інші учні Троцького не могли сказати, що їм затуляють рота? Досить дивний лібералізм, запроваджуваний коштом кревних інтересів більшовизму...

Що власне вважає редакція за гідне дискусійного розгляду в статті Слуцького?

1) Слуцький стверджує, що Ленін (більшовики) не провадив лінію на розрив, на розлам з опортуністами німецької соціяльдемократії, з опортуністами II Інтернаціоналу передвоєнного періоду. Ви хочете дискутувати проти цієї троцькістської тези Слуцького. Але що тут є дискусійного? Хіба неясно, що Слуцький просто наклепує на Леніна, на більшовиків?

Наклеп треба заплямувати, а не перетворювати на предмет дискусії.

Кожний більшовик знає, як що він справді більшовик, що Ленін ще задовго перед війною, приблизно з 1903-1904 р.р., коли оформилася в Росії група більшовиків і коли вперше дали про себе знати ліві в німецькій соціяль-демократії, — провадив лінію на розрив, на розлам із опортуністами й у нас, в російській соціяль-демократичній партії, і там, у II Інтернаціоналі, зокрема в німецькій соціяль-демократії. Кожний більшовик знає, що саме тому більшовики вже тоді (1903-1905 р.р.) здобули собі в лавах опортуністів II Інтернаціоналу почесної слави „розламників" та „дезорганізаторів". Але що міг зробити Ленін, що могли зробити більшовики, якщо ліві с-д. в II Інтернаціоналі і, насамперед, у німецькій соціяль-демократії являли собою слабу й немічну групу, організаційно неоформлену, ідеологічно непідковану групу, що боялася навіть вимовити слово „розрив", „розлам"? Не можна ж вимагати, щоб Ленін, щоб більшовики зробили із Росії за лівих розлам у західніх партіях. Я вже не кажу про те, що організаційна й ідеологічна кволість була характеристичною рисою лівих с-д. не лише в передвоєнний період. Вона, ця неґативна риса, як відомо, збереглася за лівими і періоду після війни. Всім відома оцінка німецьких лівих с-д. у відомій статті Леніна

„Про брошуру Юніуса“,[1] написаній в жовтні 1916 року, цебто більше як через два роки після початку війни, де Ленін, критикуючи цілий ряд найсерйозніших політичних помилок лівих с-д. в Німеччині, каже про *„слабість усіх німецьких лівих, обплутаних з усіх боків ганебною сіткою кавтскіянського лицемірства, педантства, „дружелюбства“ до опортуністів“*, де він каже про те, що *„Юніус не визволився цілком від „оточення“ німецьких, навіть лівих соціяль-демократів, які бояться розламу, бояться договорювати до кінця революційні гасла“*.

З усіх угруповань II Інтернаціоналу російські більшовики були тоді єдиним угрупованням, що здатне розпочати своїм організаційним досвідом та ідеологічною підкованістю щось серйозне щодо прямого розриву, розламу із своїми опортуністами в своїй російській соціяль-демократії. От якби Слуцькі спробували навіть не довести, а просто подумати, що Ленін і російські більшовики не використали всієї своєї моці для того, шоб організувати розлам з опортуністами (Плеханов, Мартов, Дан) і вигнати центристів (Троцький та інші прихильники серпневого бльоку),—то тоді можна було б сперечатися про більшовизм Леніна, про більшовизм більшовиків. Але в тому то й справа, що Слуцькі не наважуються навіть заїкнутися на користь такого дикого здогаду. Не наважуються, бо знають, що всім відомі факти рішучої політики розриву з опортуністами всіх мастей, що її проводили російські більшовики (1904—1912 р.р.), заперечують проти такого здогаду. Не наважуються, бо знають. що другого ж дня їх приб'ють до ганебного стовпа.

Але ось питання: чи могли російські більшовики здійснити розлам із своїми опортуністами та центристами-примиренцями задовго перед імперіялістською війною (1904-1912 р.р.), не проводячи водночас лінії на розрив, лінії на розлам з опортуністами та центристами II Інтернаціоналу? Хто може мати сумнів у тому, що російські більшовики вважали свою політику щодо опортуністів та центристів за зразок політики для лівих на Заході? Хто може мати сумнів у тому, що російські більшовики всіляко тручали лівих с-д. на Заході, зокрема, лівих у німецькій соціяль-демократії на розрив, на розлам із своїми опортуністами та центристами? Не провина Леніна й російських більшовиків, якщо ліві с-д. на Заході не встигли для того, щоб іти за російськими більшовиками.

2) Слуцький докоряє Ленінові та більшовикам, що вони не підтримували лівих у німецькій с.-д. рішуче й безповоротно, що вони підтримували їх лише з серйозними застереженнями, що фракційні міркування заважали їм підтримувати лівих до кінця.

---

[1] Юніус — Роза Люксембург, лідер лівих с-д. в німецькій соціяль-демократії.

Ви хочете дискутувати проти цього шахрайського й наскрізь фалшивого докору. Але що тут власне дискусійного? Хіба не ясно, що Слуцький тут маневрує й намагається приховати фалшивим докором проти Леніна та більшовиків справжні огріхи в позиції лівих у Німеччині? Хіба не ясно, що більшовики не могли підтримувати лівих у Німеччині, які все вагалися між більшовизмом та меншовизмом, *без* серйозних застережень, *без* серйозної критики їхніх помилок, *не зраджуючи* робітничу клясу та її революцію? Шахрайські маневри треба заплямувати, а не перетворювати на предмет дискусії.

Так, більшовики підтримували лівих с-д. у Німеччині лише з певними серйозними застереженнями, критикуючи їхні напівменшовицькі помилки. Але за це треба їх вітати, а не докоряти.

Є люди, що мають сумнів у цьому?

Вдаймося до найвідоміших фактів з історії.

а) 1903 р. виявилося серйозні незгоди між більшовиками й меншовиками в Росії в питанні про членство в партії. Своїм формулюванням про членство в партії більшовики хотіли створити організаційну вузду проти напливу непролетарських елементів до партії. Небезпека такого напливу була тоді більше ніж реальна у зв'язку з буржуазно-демократичним характером російської революції. Російські меншовики обстоювали протилежну позицію, що відкривала широко двері партії непролетарським елементам. З огляду на важливість питань російської революції для світового революційного руху, західньо-европейські соціяль-демократи вирішили втрутитися в справу. Втрутилися й ліві с.-д. у Німеччині, Парвус і Роза Люксембург, тодішні лідери лівих. І що ж? Обидва вони висловилися проти більшовиків. При цьому висунули обвинувачення на адресу більшовиків в ультра-централізмі та блянкістських тенденціях. Пізніше ці безсоромні й міщанські епітети підхопили меншовики й рознесли по всьому світу.

б) 1905 року розгорнулися незгоди між більшовиками та меншовиками в Росії про характер російської революції. Більшовики обстоювали ідею спілки робітничої кляси з селянством за гегемонії пролетаріяту. Більшовики стверджували, що справу треба вести до революційно - демократичної диктатури пролетаріяту й селянства з тим, щоб від революції буржуазно-демократичної перейти негайно до революції соціялістичної, забезпечивши підтримку від сільської бідноти. Меншовики в Росії заперечували ідею гегемонії пролетаріяту в буржуазно-демократичній революції, вони віддали перевагу політиці згоди з ліберальною буржуазією проти спілки робітничої кляси з селянством, а революційно - демократичну диктатуру пролетаріяту й селянства проголосили за реакційну блянкістську схему, що суперечить розвиткові буржуазної революції. Як поставилися до цих суперечок ліві в німецькій соціяль-демократії, Парвус та Роза Люк-

сембург? Вони вигадали утопічну й напівменшовицьку схему перманентної революції (спотворений показ Марксової схеми революції), просякнуту наскрізь меншовицьким запереченням політики спілки робітничої кляси й селянства, й протиставили її більшовицькій схемі революційно-демократичної диктатури пролетаріяту й селянству. Потім цю напівменшовицьку схему перманентної революції підхопив був Троцький (почасти Мартов) і перетворили її на знаряддя боротьби проти ленінізму.

в) В період перед війною в партіях II Інтернаціоналу виступило на сцену, як одне з найактуальніших питань, питання національно-колоніяльне, питання про пригнічені нації та колонії, питання про визволення пригнічених націй і колоній, питання про шляхи боротьби проти імперіялізму, питання про шляхи повалення імперіялізму. В інтересах розгортання пролетарської революції та оточення імперіялізму більшовики запропонували політику підтримки визвольного руху пригнічених націй і колоній на базі самовизначення націй і розвинули схему єдиного фронту між пролетарською революцією передових країн і революційно-визвольним рухом народів колоній та пригнічених країн. Опортуністи всіх країн, соціяль-шовіністи й соціяль-імперіялісти всіх країн не загаялися озброїтися у зв'язку з цим проти більшовиків. Більшовиків цькували, як скажених собак. Яку позицію посіли тоді ліві с-д. на Заході? Вони розвинули напівменшовицьку теорію імперіялізму, відкинули принцип самовизначення націй в його марксистському розумінні (аж до відокремлення й утворення самостійних держав), відкинули тезу про серйозну революційну вагу визвольного руху колоній та пригнічених країн, відкинули тезу про можливість єдиного фронту між пролетарською революцією та національно-визвольним рухом і протиставили всю цю напівменшовицьку кашу, що являє собою цілковиту недооцінку національно-колоніяльного питання, — марксистській схемі більшовиків. Відомо, що цю напівменшовицьку кашу підхопив потім Троцький і використав її, як знаряддя боротьби проти ленінізму.

Такі всім відомі помилки лівих с-д. у Німеччині.

Я вже не кажу про інші помилки німецьких лівих, що їх розкритикував у відповідних статтях Ленін.

Не кажу також про помилки, що їх вони припустили, оцінюючи політику більшовиків за періоду Жовтневого перевороту.

Про що кажуть ці помилки німецьких лівих, взяті з історії передвоєнного періоду, як не про те, що ліві с-д., не зважаючи на свою лівизну, не визволилися ще від меншовицького багажу,

Звичайно, у лівих у Німеччині були не лише серйозні помилки. Вони мають за собою також великі й серйозні революційні діла. Я маю на увазі цілий ряд їхніх заслуг і революційних виступів у питаннях внутрішньої політики й, зокрема, виборчої боротьби, в питаннях парляментської та позапарляментської бо-

ротьби, про загальний страйк, про війну, про революцію 1905 р. в Росії тощо. Саме тому і зважали на них більшовики, як на лівих, і підтримували їх, штовхали їх вперед. Але це не знищує й не може знищити того факта, що ліві с-д. в Німеччині разом з цим мали за собою цілий ряд якнайсерйозніших політичних і теоретичних помилок, що вони не позбулися ще меншовицького тягара й потребували тому якнайсерйознішої критики від більшовиків.

Судіть тепер самі, чи могли Ленін і більшовики підтримувати лівих с-д. на Заході *без серйозних застережень, без серйозної критики* їхніх помилок, не зраджуючи інтереси робітничої кляси, не зраджуючи інтереси революції, не зраджуючи комунізм?

Чи не ясно, що Слуцький, докоряючи Ленінові й більшовикам те, за що він повинен був би їх вітати, якби він був більшовиком,—викриває себе до кінця, як напівменшовика, як замаскованого троцькіста?

Слуцький гадає, що Ленін, і більшовики в своїй оцінці лівих на Заході виходили з своїх фракційних міркувань, отже що російські більшовики приносили в жертву інтересам своєї фракції велику справу міжнародньої революції. Навряд чи треба доводити, що не може бути нічого безсоромнішого й мерзотнішого від такого здогаду. Не може бути нічого безсоромнішого, бо навіть розбещені паскудники з меншовиків починають розуміти, що російська революція не є приватна справа росіян, що вона, навпаки, є справа робітничої кляси всього світу, справа світової пролетарської революції. Не може бути нічого огиднішого, бо навіть професійні наклепники з II Інтернаціоналу починають розуміти, що послідовний і до кінця революційний інтернаціоналізм більшовиків є зразок пролетарського інтернаціоналізму для робітників усіх країн.

Так, російські більшовики виставляли на перший плян основні питання російської революції, як питання про партію, про ставлення марксистів до буржуазно-демократичної революції, про спілку робітничої кляси й селянства, про гегемонію пролетаріяту, про парляментську й позапарляментську боротьбу, про загальний страйк, про переростання буржуазно-демократичної революції на соціялістичну, про диктатуру пролетаріяту, про імперіялізм, про самовизначення націй, про визвольний рух пригнічених націй і колоній, про політику підтримки цього руху тощо. Вони виставляли ці питання, як спробний камінь, на якому вони перевіряли революційну витримку лівих с-д. на Заході. Чи мали вони на це право? Так, мали. Не лише мали, але й повинні були робити так. Вони мусили були робити так, бо всі ці питання були разом з тим корінними питаннями світової революції, завданням якої підкоряли більшовики свою політику, свою тактику. Вони

мусили були робити так, бо лише на таких питаннях можна було перевіряти по-справжньому революційність тих чи тих угруповань II Інтернаціоналу. В чому ж тут „фракційність“ російських більшовиків і при чому тут „фракційні“ міркування?

Ленін ще 1902 р. писав у своїй брошурі „Що робити?“, що *„Історія поставила перед нами найближче завдання, яке є найреволюційніше з усіх найближчих завдань пролетаріяту будь-якої країни“, що „здійснення цього завдання, зруйнування наймогутнішої підпори не лише европиєської, а також і азіятської реакції зробило б із російського пролетаріяту авангард міжнародного революційного пролетаріяту“*. Від виходу брошури „Що робити?“ минуло 30 років. Ніхто не наважиться заперечувати, що події за цей період блискуче потвердили Ленінові слова Але чи не виходить з цього, що російська революція була (і залишається) вузловим пунктом світової революції, що корінні питання російської революції були разом з тим (є й тепер) корінними питаннями світової революції“?

Чи не ясно, що лише на таких основних питаннях можна було перевірити по-справжньому революційність лівих с-д. на Заході.

Чи не ясно, що люди, які розглядають ці питання, як питання „фракційні“,—викривають себе до кінця, як паскудників та переродженців?

3) Слуцький ствердисує, що не знайдено ще достатньої кількости офіційних документів, які доводили б про рішучу й непримиренну боротьбу Леніна (більшовиків) проти центризму. Цією бюрократичною тезою оперує він, як незаперечним арґументом на користь того твердження, що Ленін (більшовики), мовляв, недооцінював небезпеки центризму в II Інтернаціоналі. Ви беретеся дискутувати проти цієї нісенітниці, проти цього шахрайського крючкотворства. Але що тут власне дискусійного? Хіба не зрозуміло й так, що розмовами про документи Слуцький намагається приховати убозтво та фалш своєї так званої настанови?

Слуцький вважає наявні партійні документи за недостатні. Чому, на якій підставі? Хіба всім відомих документів по лінії II Інтернаціоналу, також як і по лінії середпартійної боротьби в російській соціяль-демократії не досить для того, щоб якнайяскравіше демонструвати революційну непримиренність Леніна й більшовиків у їхній боротьбі проти опортуністів та центристів? Чи знайомий взагалі Слуцький з цими документами? Які йому потрібні ще документи?

Припустімо, що, крім уже відомих документів, знайдуть купу інших документів, наприклад, резолюції більшовиків, які ще раз трактують про потребу знищити центризм. Чи значить це, що наявности лише паперових документів досить для того, щоб демонструвати справжню революційність і справжню непримирен-

ність більшовиків щодо центризму? Хто-ж, крім безнадійних бюрократів, може покладатися на самі лише паперові документи? Хто ж крім, архівних пацюків, не розуміє, що партії і лідерів треба перевіряти на їхніх *ділах* насамперед, а не лише на їхніх декляраціях? Історія знає чимало соціялістів, які охоче підписували будь-які революційні резолюції, щоб одписатися від в'їдливих критиків. Але це ще не значить, що вони *запроваджували в життя* ці резолюції. Історія знає, далі, чимало соціялістів, які, запінившись, вимагали від робітничих партій *інших* країн якнайреволюційніших дій. Але це ще не значить, що вони *не пасували* в своїй власній партії або в своїй власній країні перед *своїми* опортуністами, перед *своєю* буржуазією. Чи не тому навчав нас Ленін перевіряти революційні партії, течії, лідерів не на їхніх деклярціях та резолюціях, а на їхніх *ділах?*

Чи не ясно, що коли Слуцький справді хотів перевірити непримиренність Леніна і більшовиків у їх ставленні до центризму, він повинен був зробити *основою* своєї статті не окремі документи і два-три особистих листа, а перевірку більшовиків на їхніх *ділах,* на їхній *історії,* на їхніх *діях?* Хіба у нас, в російській соціяль-демократії не було опортуністів, центристів? Хіба більшовики не провадили рішучої і непримиренної боротьби з усіма цими течіями? Хіба ці течії не були зв'язані й ідейно й організаційно з опортуністами та центристами на Заході? Хіба більшовики не розгромили опортуністів і центристів так, як не громила їх жодна ліва група в світі? Як можна казати після цього всього, що Ленін і більшовики недооцінювали небезпеки центризму? Чому Слуцький злегковажив ці факти, що мають вирішальну вагу для характеристики більшовиків? Чому він не використав найнадійнішої методи перевірки Леніна й більшовиків на їхніх діях? Чому він віддав перевагу менше надійній методі ритись у випадково знайдених паперах?

Тому, що застосування надійнішої методи перевірки більшовиків на їхніх ділах враз би перекинуло догори ногами всю настанову Слуцького.

Тому що перевірка більшовиків на їхніх ділах показала б, що більшовики є *єдина* в світі революційна організація, що розгромила вщент опортуністів і центристів та вигнала їх геть з партії.

Тому що вдавання до справжніх діл та справжньої історії більшовиків показало б, що вчителі Слуцького — троцькісти були *головною* й *основною* групою, яка насаджувала в Росії центризм і створила для цього спеціяльну організацію, як огнище центризму, у вигляді серпневого бльоку.

Тому що перевірка більшовиків на їхніх ділах остаточно викрила б Слуцького, як фальсифікатора історії нашої партії, що намагається приховати центризм троцькізму передвоєнного пе-

ріоду наклепницькими обвинуваченнями Леніна та більшовиків у недооцінці небезпеки центризму.

Ось як стоїть справа, товариші редактори, із Слуцьким та його статтею.

Ви, бачите, що редакція зробила помилку, припустивши дискусію з фальсифікатором історії нашої партії.

Що могло штовхнути редакцію на цей неправильний шлях? Я гадаю, що на цей шлях штовхнув її гнилий лібералізм, деякою мірою поширений тепер серед однієї частини більшовиків. Деякі більшовики гадають, що троцькізм є фракція комунізму, яка щоправда помиляється, робить чимало дурниць, інколи навіть антирадянська, але всеж фракція комунізму. Звідси деякий лібералізм щодо троцькістів та людей, що по-троцькістському мислять. Навряд чи треба доводити, що такий погляд на троцькізм є глибоко помилковий та шкідливий. На ділі троцькізм давно вже перестав бути фракцією комунізму. Справді троцькізм є передовий загін контр-революційної буржуазії, що провадить боротьбу проти комунізму, проти радянської влади, проти будівництва соціялізму в СРСР.

Хто дав контрреволюційній буржуазії духовну зброю проти більшовизму у вигляді тези про неможливість збудувати соціялізм у нашій країні, у вигляді тези про неминучість переродження більшовиків тощо? Цю зброю дав їй троцькізм. Не можна вважати за випадковість той факт, що всі антирадянські угруповання в СРСР у своїх спробах обґрунтувати неминучість боротьби з радянською владою, посилалися на відому тезу троцькізму про неможливість збудувати соціялізм у нашій країні, про неминучість переродження радянської влади, про ймовірність повороту до капіталізму.

Хто дав контрреволюційній буржуазії СРСР тактичну зброю у вигляді спроб одвертих виступів проти радянської влади? Цю зброю дали їй троцькісти, що пробували улаштувати антирадянські демонстрації в Москві та Ленінграді 7-го листопада 1927 р. Це факт, що антирадянські виступи троцькістів піднесли дух буржуазії й розв'язали шкідницьку роботу буржуазних спеціялістів.

Хто дав контрреволюційній буржуазії організаційну зброю у у вигляді спроб заснувати підпільні антирадянські організації? Цю зброю дали їй троцькісти, що організували свою власну антибільшовицьку нелегальну групу. Це факт, що підпільна антирадянська робота троцькістів полегшила організаційне оформлення антирадянських угруповань в СРСР.

Троцькізм є передовий загін контрреволюційної буржуазії.

Ось чому лібералізм щодо троцькізму, хоча б і розбитого й замаскованого, є головотество, що межує із злочинством, зрадою робітничої кляси.

Ось чому спроби деяких „літераторів“ та „істориків“ про-

тягти контрабандою в нашу літературу замаскований троцькістський мотлох повинні зустрічати від більшовиків рішучу відсіч.

Ось чому не можна дозволяти літературної дискусії з троцькістськими контрабандистами.

Мені здається, що „історики" та „літератори" із розряду троцькістських контрабандистів намагаються провадити свою контрабандну роботу покищо двома лініями.

Поперше, вони намагаються довести, що Ленін в період перед війною недооцінював небезпеки центризму, при цьому дається право недосвідченому читачеві догадуватися, що Ленін не був ще тоді справжнім революціонером, що він став таким лише після війни, після того, як „переозброївся" за допомогою Троцького. За типового представника такого роду контрабандистів можна вважати Слуцького. Ми бачили вище, що Слуцький і компанія не варті того, щоб довго возитися з ними.

Подруге, вони намагаються довести, що Ленін не розумів потреби переростання буржуазно демократичної революції в революцію соціялістичну, при цьому недосвідченому читачеві дається право догадуватися, що Ленін, виходить, не був ще тоді справжнім більшовиком, що він зрозумів потребу такого переростання лише після війни, після того, як він „переозброївся" за допомогою Троцького. За типового представника такого роду контрабандистів можна вважати Волосевича, автора „Курса истории ВКП(б)". Щоправда, Ленін ще 1905 року писав, що „*від революції демократичної ми зразу ж почнемо переходити й саме в міру нашої сили, сили свідомого й організованого пролетаріяту, почнемо переходити до соціялістичної революції*", що „*ми стоїмо за безперервну революцію*", що „*ми не зупинимося на півдорозі*". Щоправда, фактів і документів аналогічного порядку можна було б знайти в Ленінових творах безліч. Але яке діло Волосевичам до фактів з життя й діяльности Леніна? Волосевичі пишуть для того, щоб, підфарбувавшись під більшовицький колір, протягти свою антиленінську контрабанду, набрехати на більшовиків і зфальсифікувати історію більшовицької партії.

Ви бачите, що Волосевичі варті Слуцьких.

Отакі „шляхи й роздоріжжя" троцькістських контрабандистів.

Самі розумієте, що не діло редакції полегшувати контрабандистську діяльність таких „істориків", даючи їм дискусійну трибуну.

Завдання редакції полягає, на мою думку, в тому, щоб піднести питання історії більшовизму на належну височінь, поставити справу вивчення історії нашої партії на наукові, більшовицькі рейки й загострити увагу проти троцькістських і всяких інших фальсифікаторів історії нашої партії, систематично зриваючи з них маски.

Це тим потрібніше, що навіть деякі наші історики, — я кажу про істориків без лапок, про *більшовицьких* істориків нашої партії, — не вільні від помилок, що ллють воду на млин Слуцьких та Волосевичів. Винятку не становить тут, на жаль, і тов. Ярославський, книжки якого з історії ВКП(б), не зважаючи на їх вартість, мають ряд помилок принципіяльного й історичного характеру.

З ком. привітом *Й. Сталін*

Вивчення історії партії поставити на наукові більшовицькі рейки

На історичній грані переможного завершення першої п'ятирічки й підготовки, на основі постанов XVII партконференції здійснення другої п'ятирічки—побудови безклясового соціялістичного суспільства, комуністичне виховання мас, переробка свідомости людей висувається на перший плян з новою силою. На базі нечуваного росту й зміцнення соціялістичного будівництва нові широкі маси втягуються до активного політичного життя

У світлі тих велетенських завдань, що стоять перед нашою і братніми комуністичними партіями та міжнародньою спілкою комуністичної молоді, боротьба за марксо-ленінське виховання мільйонів та мільйонних мас, є виключно історично важливе завдання. Цю проблему виховання в марксо-ленінському дусі широких пролетарських мас наша партія розв'язує насамперед на основі вивчення історії більшовизму, що є найпотужніше знаряддя виховування працюючих мас нашої країни та всього світу.

Бо „...більшовизм проробив... практичну історію, що багатством досвіду не має собі рівної на світі. Бо ні в одній країні... не було пережито навіть приблизно так багато в розумінні революційного досвіду, хуткости й різноманітности зміни різних форм руху, леґального й нелеґального, мирного й бурхливого, підпільного й відкритого, гурткового и масового, парляментарського й терористичного". (Ленін, т. XXV, стор. 161 укр. вид. 1931 р.).

В умовах переможного наступу соціялізму клясовий ворог робить шалений опір, застосовуючи різні методи й форми боротьби проти пролетарської диктатури, за реставрацію капіталістичного ладу. Намагаючись розвінчати наше соціялістичне будівництво, довести неможливість побудови соціялізму в нашій країни, підірвати довір'я до партії найширших трудящих мас нашої країни й цілого світу, намагаючись поставити під сумнів послідовність ленінської теорії, клясовий ворог та зокрема розтрощений партією троцкізм, що давно став аванґардом контрреволюційної буржуазії,—виступає нині в заличкованому вигляді. Клясовий ворог особливо намагається пролізти крізь ворота історії нашої партії, щоб зганьбити попередню героїчну історію більшовизму, історію його перемог, заплямувати генеральну лінію партії, розвінчати її ленінське керівництво.

Троцькістська фальсифікація історії партії протягується лінією заперечення міжнародного значення більшовизму, ревізії основ ленінської стратегії й тактики, розчиненням історії більшовизму в історії РСДРП, намаганням показати ленінську партію, як синтезу більшовизму и меншовизму в усіх його відмінах, а в тому числі й троцькізму, троцькістського розсікання, розриву більшовизму на „старий“ та „новий“, на „довоєнний“ та „післявоєнний“, на більшовизм „дожовтневий“ та „післяжовтневий“, намагаючись під прапором Рози Люксембург протягувати свою контрреволюційну тезу про так зване „переозброєння“ більшовизму. Щоб обгрунтувати цю тезу, контрреволюційний троцькізм наклепницьки намагається довести нібито Ленін (більшовизм) періоду перед війною недооцінював небезпеки центризму та нібито Ленін періоду перед війною не розумів доконечности переростання буржуазно-демократичної революції в соціялістичну. Ревізія ленінізму у питанні про переростання є по суті замаскована спроба ще раз піднести питання про неможливість побудувати соціялізм в СРСР.

Лист тов. Сталіна до редакції журналу „Пролетарская Революция“ — „Про деякі питання історії більшовизму“ яскраво викриває цей маневр клясового ворога, завдає нещадного вдару троцькістській і іншого ґатунку контрабанді на теоретичному, зокрема, на історичному фронті й гнилому лібералізмові, під прикриттям якого цю контрабанду протягувалося. Лист тов. Сталіна, що має величезну міжнародню вагу в боротьбі за більшовизацію братніх компартій, з новою силою підкреслює потребу пройняти всю роботу на теоретичному фронті більшовицькою партійністю, мобілізує партійну суспільну думку та закликає до посилення партійної чуйности у боротьбі з фальсифікацією історії більшовизму.

Боротьба за марксо-ленінську чистоту історії більшовизму—є боротьба за чистоту наймогутнішої зброї революційного виховання широких пролетарських та трудящих мас не лише СРСР, а всього світу.

„Ми мали за минулий період ряд вирішальних успіхів на всіх фронтах соціялістичного будівництва. Ми мали ці успіхи тому, що зуміли високо тримати великий прапор Леніна. Коли хочемо перемогти, ми повинні й надалі тримати прапор Леніна високо оборігаючи його чистоту і незаплямованість“. (Сталін).

Питання марксо-ленінського виховування молодих кадрів нашої партії, що налічує більше двох з половиною мільйонів, і що зо дня в день поповнюється новими тисячами пролетарів, та шостимільйонового комсомолу, найближчого що безупинно зростає резерву та помічника партії, — становить найактуальніші задачі нашої партії, особливо на сучасному етапі у світлі велетенських всесвітньо-історичних завдань, що їх поста-

вила XVII партконференція. „Ми повинні виховувати членів партії, комсомолу; ми повинні піднести нові й нові верстви робітничої кляси, виховуючи їх на вивчанні історії нашої більшовицької партії". „...нема кращого досвіду, нема кращого знаряддя виховати нашу молодь у дусі марксизму-ленінізму, як історія нашої партії". (Каганович).

Ось чому ми повинні зо всією більшовицькою непримиренністю викривати будьякі намагання опортуністичного перекручування та фальсифікації нашого партійного минулого, бути непримиренними до гнилого лібералізму, з усією рішучістю викривати контрабанду різного ґатунку та помилки більшовицьких істориків, що ллють воду на млин троцькістських та інших контрабандистів. Саме тому т. Сталін у своєму історичному листі, викривши найшкідливіші перекручення та політичні помилки щодо історії більшовизму, поставив перед нами величезне історичне завдання: „...піднести питання історії більшовизму на належну височінь, поставити справу вивчення історії нашої партії на наукові, більшовицькі рейки та загострити увагу проти троцькістських і всіляких інших фальсифікаторів історії нашої партії, систематично зриваючи з них маски" (Сталін).

Лист тов. Сталіна є для нас кращим прикладом того, як треба підходити до постави вивчення та наукової розробки історії нашої партії. Він одночасно з усією силою загострений проти схоластики в нашій науковій роботі, проти формально бюрократичних та вульгарно упрощенських методів вивчення історії партії, проти відриву її від найактуальніших завдань партії та Комінтерну. На здійснення цих завдань, що їх висунув т. Сталін, треба підпорядкувати всю нашу роботу на теоретичному, зокрема історичному фронті.

Історію більшовицької партії, як наукову дисципліну, треба вивчати та науково розробляти в суворому дусі марксистсько-ленінської методології, в дусі суворої партійности.

„До історії нашої партії часто підходять формально, більш-менш сумлінно викладають хронологію, виривають окремі факти, більш-менш правильно описують окремі події, але зв'язку між цими фактами й подіями не виявляють. Потрібне діялектичне вивчення історії партії, потрібне розуміння закономірности розвитку, потрібне далі загострення уваги на головних і основних питаннях на вирішальних етапах нашої революції" (Каганович).

У нашій роботі щодо наукової розробки історії нашої партії, ми повинні з усією рішучістю підкреслювати міжнародне значення більшовизму, як єдиної ідейної бази світового пролетарського руху в його боротьбі за диктатуру пролетаріяту, за комунізм. Більшовизм з самого початку свого виникнення є теорія й тактика пролетарскої революції є „зразок тактики для всіх", є „узагальнення досвіду революційного руху всіх країн"... є явище інтернаціональне, що має коріння у всьому міжнародньому пролетар-

ському рухові. Історія більшовицької партії нерозривно пов'язана з міжнароднім робітничим рухом. „Російська революція була (і лишається) вузловим пунктом світової революції... Корінні питання російської революції були разом з тим (і є тепер) корінні питання світової революції... завданням якої більшовики підпорядкували свою політику, свою тактику“ (Сталін). Від самого моменту свого виникнення та на протязі всього свого історичного розвитку більшовизм виступав і діяв на міжнародній арені, як єдина — до кінця послідовно-революційна сила, яка і одну секунду не виходила з позицій революційного марксизму і всією тактикою-програмою і революційними принципами протистояла та провадила рішучу боротьбу проти реформізму, центризму та „лівого радикалізму“ в міжнародньому робітничому рухові.

Історія більшовизму — це історія його непримиренної боротьби на два фронти з різними проявами опортунізму та примиренством до нього в партії й у робітничому рухові Росії та на міжнародній арені. „Робітнича кляса не могла скласти своєї партії інакше, як у рішучій боротьбі проти всіх відмін опортунізму“ (Ленін). „ВКП(б) зростала й міцніла, переборюючи середпартійні суперечності. Отже переборення середпартійних незгод шляхом боротьби є закон розвитку нашої партії“ (Сталін).

Історія більшовицької партії є керівництво до дії, що дає могутню зброю до розуміння й розв'язання актуальніших проблем соціялістичного будівництва в СРСР та боротьби світового пролетаріяту. „Ми повинні... більше пройняти навчання партійністю, навчитися керувати по-новому, уміти в кожній теоретичній тезі знайти застосовання її до гострих пекучих питань на сьогодні, розуміти єдність протилежностей у дійсності“... „...треба по-більшовицькому, по-ленінському підійти до історії минувшини, до історії вчорашнього дня і підійти так, щоб історію цього вчорашнього дня пов'язати з генеральною лінією партії, з тими грандіозними новими завданнями, що стоять перед нами сьогодні й стоятимуть завтра. В цьому суть партійности в навчанні, в цьому сенс марксо-ленінського виховання. За це треба по-більшовицькому боротись“ (Каганович).

Грунтуючись на ленінських методологічних засадах, наукова розробка історії нашої партії мусить дати цілковите уявлення про історію розвитку програмових, стратегіних, тактичних та організаційних принципів більшовизму, як пролетарської партії нового типу; мусить показати аванґардну ролю партії — керівного штабу революції — в боротьбі за диктатуру пролетаріяту, за комунізм та гегемоніяльну ролю пролетаріяту на всіх етапах революції, як керівника масових демократичних та національно-визвольних рухів; мусить підкреслити особливу історичну ролю Леніна й Сталіна як проводирів, теоретиків та орґанізаторів партії й Комуністичного Інтернаціоналу.

На тих же Ленінових методологічних засадах повинна будуватися наукова розробка й національних компартій, зокрема КП(б)У. КП(б)У, як і всяка інша національна компартія (в межах СРСР) є органічна й невід'ємна частина ВКП(б). Не ігноруючи особливостей розвитку революційного руху та більшовицьких організацій України, треба на цій методологічній засаді — єдности процесу розвитку та боротьби — будувати наукову розробку та вивчення КП(б)У. Наше завдання—це показати процес оформлення, зростання, зміцнення та перемоги більшовизму на Україні, процес утворення КП(б)У, як єдиного послідовного революційного керівника пролетарської революції та соціялістичного будівництва на Україні. Цей процес — є процес боротьби більшовицьких організацій та КП(б)У на два фронти проти опортунізму різного ґатунку, в тому числі й опортунізму в національному питанні.

Фальсифікація та контрабанда контрреволюційного троцькізму, меншовицькі правоопортуністичні та націоналістичні перекручення в певній частині літератури з історії КП(б)У протягувалися тими ж двома лініями, що їх викрив в історичному листі тов. Сталін. Вони полягають, в основному, в механістичному відриванні історії КП(б)У та пролетарської революції на Україні від історії ВКП(б) та пролетарської революції в Росії; в протягуванні національ-демократичної теорії „суцільних" особливостей щодо революційного процесу на Україні („теорія додаткової схеми тощо"), або у великодержавницькому ігноруванні будьяких особливостей, цього процесу, в ідеалізації й перебільшенні ролі меншовизму на Україні та дрібнобуржуазних націоналістичних партій і замазуванні та затушковуванні гегемоніяльної ролі пролетаріяту та провідної ролі більшовицьких організацій і КП(б)У, в протягуванні національ - демократичної концепції двох та багатокорінності КП(б)У, „окупаційности" та „чужеродности" КП(б)У і т. д.

Треба викривати та нещадно боротися з усіма спробами фальсифікації та контрабандою різного ґатунку щодо історії КП(б)У. Тільки на основі ленінської методології можна подати наукову історію більшовицьких організацій України та КП(б)У. Як вивчення історії ВКП(б) треба пов'язувати з історією всіх нацкомпартій (в межах СРСР), так само вивчення та наукова розробка історії кожної окремо національної компартії, зокрема КП(б)У, не можлива без найтіснішого пов'язання з історією ВКП(б), органічною частиною якою вона є.

За останніх років, особливо після історичної промови тов. Сталіна на конференції аґрарників - марксистів, партія дійшла великих успіхів на теоретичному фронті. Викрито контрреволюційну рубінщину в економічній науці, меншовикуючий ідеалізм деборінської школи у філософії, переверзівщину в галузі літературознавства, буржуазні теорії в аґрарному питанні тощо.

Лист тов. Сталіна „Про деякі питання історії більшовизму“ знайшов величезний відгук у найширших колах нашої партії та робітничої кляси. Він посилив чуйність партії в боротьбі на два фронти, в боротьбі з правим ухилом як головною небезпекою, з „лівацькими“ закрутами та рецедивами контрреволюційного троцькізму. Він посилив більшовицьку пильність у боротьбі з троцькістськими і всілякими іншими контрабандистами й фальсифікаторами історії нашої партії, зірвавши машкару та викривши чималу кількість ворожої партії та пролетаріятові контрабанди чи її відбиття в нашій історико-партійній літературі.

Історична наука одна з найважливіших ділянок теоретичного фронту, у зв'язку з обговоренням листа тов. Сталіна — зробила великий крок для здійснення найважливіших завдань, що їх поставила перед історичним фронтом наша партія.

Широке обговорення листа тов. Сталіна, мобілізація навколо цього партійної суспільної думки допомогли викрити та остаточно розвінчати як одвертих троцькістів, типу Альтера, так і тих, що лили воду на млин агентури передового загону контрреволюційної буржуазії — троцькізму.

Так само, лише дякуючи широкому обговоренню листа т. Сталіна, були викриті та остаточно розбиті вщент шкідливі концепції та окремі помилки наших істориків на Україні. Ворожа нашій партії ідеологія правоопортуністичного й меншовицько-троцькістського ґатунку часто-густо перепліталася у нас з націоналістичною великодержавною та нацдемівською контрабандою. Таку фальсифікацію історії комуністичної партії більшовиків України і пролетарської революції ми мали в цілому ряді робіт.

Треба відзначити та засудити гнилий лібералізм старої редакційної колеґії журналу „Літопис Революції“, що в ряді попередніх нумерів припустила протягнення цих антипартійних, меншовицько-троцькістських і націоналістичних помилок та тверджень часто-густо не виявляючи навіть свого ставлення та не реагуючи своєчасно на ті чи інші контрабандні ворожі виступи, на ту чи іншу фальсифікацію та перекручення історії більшовизму та історії пролетарської революції на Україні (вміщення статтів т. т. Рубача, Ургізова, Карпенка та інших).

Величезна активність широких партійних, робітничих та колгоспних мас мусить бути спрямована насамперед на посилення партійної чуйности та більшовицької пильности у боротьбі проти контрреволюційного троцькізму, проти правого опортунізму, як ґоловної небезпеки на даному етапі, лівацьких закрутів, примиренства до ухилів, гнилого лібералізму,—за чистоту генеральної лінії нашої партії.

Наше завдання підтягнути найважливішу ділянку теоретичного фронту — історичну науку, щоб виконати основне завдання, що його висунув у своєму історичному листі тов Сталін.

У розв'язанні цього найактуальнішого завдання журнал „Літопис Революції" мусить бути в перших лавах. Борючись на два фронти та проти ухилів, примиренства за генеральну лінію нашої партії, провадячи рішучу боротьбу з різними проявами ворожої контрабанди й фальсифікації щодо історії більшовизму, взявши під більшовицький вогонь будьякі спроби гнилого лібералізму, журнал „Літопис Революції" мусить виконати найвідповідальніші завдання що їх намітила партія в царині розробки наукової історії більшовизму, пролетарської революції та історії громадянської війни.

Треба так перебудувати роботу журналу „Л. Р.", щоб він став за справжню лябораторію тієї величезної розробки основних питань та фактичного історико-партійного матеріялу, який би правив за основне джерело історії більшовицьких організацій України, КП(б)У, пролетарської революції та історії громадянської війни на Україні. Журнал мусить взяти найжвавішу участь у розробці наукової історії КП(б)У, у висвітленні історії окремих парторганізацій, окремих осередків фабрик та заводів та історії громадянської війни. Журнал „Л. Р.", пам'ятаючи ці величезні завдання, мусить мати на увазі ту надзвичайноширoку авдиторію партійного активу, який вимагає ясної та чіткої відповіді на цілий ряд найактуальніших питань на сьогодні, питань нашого політичного життя — будівництва соціялізму та завдань світової пролетарської революції.

Великою хибою в роботі журналу „Л. Р." до цього часу було те, що він не приділяв належного місця питанням пролетарського комуністичного руху наших найближчих сусідів — Західньої України, Польщі, Румунії тощо. Нашими невідкладними завданнями мусить стати висвітлення історико-партійного життя цих братніх компартій та їх боротьбу за диктатуру пролетаріяту в цих країнах.

Так перебудувавши журнал, взявши рішучий напрям на допомогу партії у розв'язанні основних завдань на ідеологічному та, зокрема, історичному фронті — „Л. Р." виконає основну історичну директиву т. Сталіна, що її він висунув у своєму листі.

Міронер Х.

Передждовтневий з'їзд партії

(До 15-тиріччя VI з'їзду)

„Не позбавлено можливости, що саме Росія стане країною, що торує шлях до соціялізму...
Треба відкинути віджилу уяву про те, що тільки Европа може указати нам шлях.
Живе марксизм догматичний і марксизм творчий.
Я стою на ґрунті останнього".
(*Сталін на VI з'їзді. Протоколы с'ездов і конференций Всесоюзной Коммунистической партии (б). VI с'езд, стор. 249. Вид. ГИЗ 1927 р.*).

П'ятнадцять років відмежовують нас від історичного VI з'їзду партії — передждовтневого з'їзду. За ці 15 років пролетаріят, під керівництвом витриманої й загартованої в боях більшовицької партії та її геніяльних вождів Леніна — Сталіна пробив колосальну історію: здобув переможну Жовтневу революцію, перейшов через громадянську війну, через тимчасовий відступ і славетні завойовання до переможного соціялістичного будівництва, до останнього етапу боротьби за викорчовування залишків капіталізму, до побудови фундаменту соціялістичної економіки, до вирішення ленінського питання „хто - кого" на користь соціялізму, до утворення передумов для побудови безклясового соціялістичного суспільства.

У світлі цієї звитяжної боротьби й велетенських досягнень, вага передждовтневого з'їзду партії, з'їзду, що накреслив тактику підготовки Жовтня, що обґрунтував і накреслив шляхи побудови соціялізму в нашій країні, набуває особливої всесвітньо - історичної ваги.

Увесь 15-тирічний період боротьби з усіма опортуністичними ухилами в нашій партії, потвердив правильність ленінської стратегії й тактики, накресленої VI з'їздом, яким керував найвірніший учень Леніна — Сталін.

Постанови VI з'їзду в питанні про найближчу тактику на шляху до Жовтня, постанови про можливість перемоги соціялізму в нашій країні, висловлювання тов. Сталіна про творчий марксизм, про те, що „Не позбавлено можливости, що саме Росія стане країною, що торує шлях до соціялізму" мають величезну

вагу для всього світового комуністичного руху. П'ятнадцятирічний ювілей цього переджовтневого з'їзду ми й повинні проводити під гаслом вивчення його ваги для теперішнього етапу будівництва соціялізму, вивчення досвіду боротьби на два фронти за правильну ленінську лінію під гаслом втілення цього досвіду всіма братніми партіями.

VI з'їзд партії має всесвітньо-історичну вагу й займає найважливіше місце в історії нашої партії. VI з'їзд зібрався на крутому зламі історії, коли кінчився один період революції—долипневий — так званий, мирний період розвитку революції й почався другий період революції — період безпосередньої підготовки збройної боротьби за повалення буржуазії й встановлення диктатури пролетаріяту.

Перший період революції, період двовладдя закінчився; настало одновладдя контрреволюційної буржуазії. Коли за першого періоду можна було сподіватися на мирне завоювання влади, то зразу по липневих днях на порядок дня було поставлене питання про збройне повстання, як єдиного шляху завойовання влади пролетаріяту. Коли гасло переходу всієї державної влади до Рад, було вірне на першому етапі революції, то тепер по липневих днях воно втратило вірність, бо політичне становише після липня докорінно відрізнялось від становища до липневих днів.

За першого періоду двовладдя влада перебувала в непевному стані, буржуазія була кволг, вона залежала від Рад, вона не могла вживати насильства над масами:

„Ради являли собою делеґацію від маси вільних, цебто, непідлеглих ніякому насильству іззовні, і озброєних робітників та салдат[1]. Зброя в руках народу і відсутність насильства іззовні над народом — ось у чому була *суть* справи. Ось що розкривало й забезпечувало мирний шлях розвитку вперед цієї революції. Гасло: „перехід усієї влади до рук Рад“ було гаслом найближчого кроку, безпосередньо здійсненого кроку на цьому мирному шляху розвитку“ (Ленін, т. XXI, стор. 29 укр. вид. 1931).

Завданням цього періоду Ленін вважав систематичну й уперту пропаґанду за потребу переходу цілковитої влади до Рад. Завдання полягало в тому, щоб відірвати Ради від буржуазії, розірвати бльок меншовиків і есерів з кадетами і завоювати більшовицьку більшість у Радах. Утворення єдиної влади Рад (меншовицько-есерівських) — сприяло б до хутшого прозрівання мас і з'ясування їм справжньої природи меншовиків і есерів, показало б масам наочно їх контрреволюційну програму і прискорило б ізоляцію меншовиків та есерів від мас, прискорило б перехід мас на сторону більшовиків.

---

[1] В українському виданні помилково замість салдат надруковано селян — Ред.

„Мирний розвиток був би тоді можливий, навіть також у тім відношенні, що боротьба кляс і партій *всередині* Рад могла б тоді, під умовою своєчасного переходу до них усієї повноти державної влади, відбуватися наймирніш і найбезболісніш" (Ленін, т. XXI, стор. 30, укр. вид. 1931).

Вільна боротьба партій всередині Рад забезпечила б більшовизацію мас і перехід керівництва Рад до рук більшовиків. „Цей плян не визначав звичайно диктатури пролетаріяту, проте він безперечно полегшував підготування умов потрібних, щоб забезпечити диктатуру" (Сталін. „Питання ленінізму", стор. 86).

Такий шлях завоювання влади був би найбезболісніший. Але по липневих днях, після того, як буржуазія, закріпившись на своїх контрреволюційних позиціях, через зрадництво меншовиків та есерів, розстріляла робітничу демонстрацію в липні, почала наступ на революційний пролетаріят, громила його партію, переслідувала й полювала за його вождями, — після 4 липня становище круто змінилось.

„Мирний шлях розвитку зроблено неможливим... Хиткий стан влади припинився, влада перейшла у вирішальному місці до рук контрреволюції" (Ленін, т. XXI, стор. 30 укр. вид. 1931).

Дрібно-буржуазні партії — меншовики та есери — віддали фактичну державну владу до рук контрреволюційної банди генералів, поміщиків та капіталістів. Меншовицько-есерівські партії стали співучасниками й допомогачами контрреволюції. Повторювати цих днів старе гасло переходу всієї влади до цих Рад було вже неможливо:

„В дану хвилину ці ради нагадують баранів, що їх приведено на різницю, поставлено під сокиру й вони жалісно мекають. Ради тепер безсилі й безпорадні перед контрреволюцією, що перемогла й перемагає" (Ленін, т. XXI, стор. 34, укр. вид. 1931).

Після липневих днів мирно взяти владу було вже неможливо. Її можна було дістати тільки перемігши в рішучій боротьбі справжніх володарів влади даного моменту. Звідси нова лінія партії, новий цикль розвитку революції.

„Треба виходити, на початку нового циклю, з переможної буржуазної контрреволюції, переможної через [1] угодовство з нею есерів і меншовиків, і що може бути переможеною тільки революційним пролетаріятом" (Ленін, т. XXI, стор. 34, укр. вид. 1931).

* * *

VI з'їзд і зібрався за цього зламного для революції моменту. Він повинен був підсумувати досвід боротьби партії на перейденому етапі і накреслити тактику для нового етапу, що роз-

[1] В українському виданні надруковано — завдяки — Ред.

гортався. Під безпосереднім керівництвом найвідданішого учня Леніна — тов. Сталін — на основі геніяльної прогнози й аналізи Леніна, поставлених ним із свого глибокого підпілля, куди загнав його контрреволюційний Тимчасовий уряд — VI з'їзд і виробив свою певну тактику — курс на підготовку збройного повстання, на підготовку збройного повалення контрреволюційного імперіялістичного уряду Керенського.

Підготовка до VI з'їзду відбувалася за обставин скаженого терору, що дав перемогу контрреволюції. Петроград утихомирено викликаним військом з фронту. Точилися обеззброювання робітників, розгром революційних робітничих організацій, арешти й убивства більшовиків. Ленін примушений був ховатись; пущено знаменну легенду про шпигунство Леніна і т. інш. Буржуазія розпочала наступ на пролетаріят, вона намагалась „кістлявою рукою голоду“ задавити революційний пролетаріят.

Наша партія була загнана в підпілля.

А, проте, не зважаючи на переслідування контрреволюції, партія росла й міцніла, стоячи на чолі революційного руху, що наростав. У відповідь на спробу зламати, розгромити робітничо-селянський рух — піднімалась нова хвиля революційних наступів. У відповідь на собатаж і льокавти підприємців, робітники відповідали контролем над виробництвом; у відповідь на намагання капіталістів дезорганізувати виробництво, робітники вживали всіх заходів, щоб не припустити закривати виробництва, борючись за зменшення безробіття, за зміцнення пролетарських сил.

Росте число страйків під керівництвом більшовиків. Ми маємо на цей час загальний страйк у Донбасі і бої робітників з козаками, втручання робітників Риківської рудні та інш. у керування внутрішнім життям підприємства скидання зненавісних директорів і управителів і т. ін.

Зріс за періоду липня і аґрарний рух. Скрізь відбуваються захоплення земель. Селянський рух починає переростати в аґрарну революцію.

В армії стається глибокий процес революціонізування мас і зріст більшовицького впливу. Великодержавницька політика контрреволюційного уряду викликає підсилення національно-визвольного руху на окраях. Згода між буржуазним Тимчасовим урядом і Українською Центральною Радою не могла задоволити трудящих мас України. Вихід кадетів із Тимчасового уряду у відповідь на мізерні поступки, зроблені меншовиками та есерами Центральній Раді, злякали дрібно-буржуазних угодовців, і вони погодились на ліквідацію свого договору з Центральною Радою.

Контрреволюційна диктатура жорстоко розправлялась зі всяким національним рухом. Це ще більше підсилювало зростання національно-революційного руху проти імперіялістичного Тимчасового уряду.

Так у надрах по-липневому контрреволюційному режимі наростав масово-революційний рух під керівництвом більшовиків. Партія до VI з'їзду усталилась, з'єднала свої лави. Партія організаційно зміцніла й кількісно зросла. Коли до квітневої конференції число членів нараховувалось 80.000 чоловіка, то до VI з'їзду це число уже досягло 240.000 На Україні організація цього періоду виросла з 7.000 до 22.553 чол.

Вплив партії на робітничу клясу, селянство й армію чимраз зростав. До VI з'їзду партія видавала 41 друкований партійний орган: 27 газет російською, 5 латиською, 2 литовською, 2 вірменською, 2 естонською, 1 польською, 1 грузинською, 1 татарською мовами. Крім того ще були більшовицького напрямку газети й журнали, що видавали професійні спілки, Ради і т. інш.

Зламним моментом у житті партії були липневі дні. Цього періоду відбувалось остаточно розмежування з оборонцями й виживання „об'єднувальних" настроїв у деяких організаціях.

У доповідях з місць на VI з'їзді ще відчувались окремі відгуки хитань і співжиття з оборонцями, але остаточний процес відсіву більшовицьких організацій від угодовницького сміття до моменту скликання VI з'їзду в основних організаціях закінчився. Такі великі організації, як Пітерська, дуже зросла й загартувалась у боротьбі з меншовиками за опанування керівництва у Раді, профспілках, міській думі, фабзавкомові і т. інш. Коли до квітневої конференції петроградська організація нараховувала 16.000 членів, то до VI з'їзду число членів партії доходило вже 36 000. На основних найбільших заводах Пітера (Путилівському заводі, „Треугольнике" і т. д.), більшовики з'являються гегемонами.

При виборах до міських дум більшовики завоювали більшість голосів у робітничих районах, більшість вони мають також і в робітничій секції Пітерської Ради. Організація молоді нараховує уже на той час 50.000 членів і перебуває під впливом пітерської організації більшовиків. Зростав вплив більшовиків і серед салдатських мас, частин пітерської залоги. Так зростала, загартовувалась передова організація більшовиків революційної столиці, так вона завойовувала маси й готувала їх до рішучого бою.—

Московська організація, що нараховувала до квітневої конференції всього 7.000 членів, на час VI з'їзду навіть досягла 15.000. Московська організація також загартувалась в боротьбі з меншовиками й есерами, завоювала вже більшість у деяких профспілках, остаточно ствердла у фабзавкомах і завоювала в районних Радах панівне становище. Липнева демонстрація пройшла під гаслом більшовиків.

Великий інтерес являла доповідь делегата Донбасу Каменського. Донецька область складалась із таких організацій: Таганрог, Луганське, Маріюпіль, Бахмут, Катеринослав, Ростов на Дону,

Новоросійське, Харків, Щербинівка, Макіївка, Юзівка і інш. Всі організації — більшовицькі, за винятком Кривого Рогу, де організація об'єднаньська. Число членів партії до VI з'їзду дійшло 16.000. Вплив більшовиків серед робітничих мас величезний, відчувається лише брак партійних сил. Літературна діяльність організацій велика, видано до 50.000 брошур, видаються більшовицькі газети — в Харкові — „Пролетарий", в Луганському — „Донецкий Пролетарий", в Катеринославі — „Звезда". Точиться боротьба в Радах, що перебували в руках меншовиків та есерів, через неправильне представництво. Робітники починають втручатись у керування виробництвом.

При виборах до Харківської Думи більшовики завоювали чималі позиції. В доповіді Епштейна, що додав до доповіді тов. Каменського, підкреслювалось вагу Донбасу, як „нерва і центра всього промислового життя Росії", кволість роботи в деяких місцях, через відсутність робітників, і зазначалось на потребу підсилити Донбас на партробітників із центру. Тов. Епштейн повідомив, що *на доповідь на місцевій конференції про поточний момент була ухвалена резолюція, що цілковито збігалася з резолюціями ЦК і основними більшовицькими організаціями — Пітера, Москви.*

Доповідь представників військових організацій Петербургу й Москви констатували зміцнення більшовицьких організацій в армії і зріст революційного настрою серед салдат, зміцнення зв'язку між військовими парторганізаціями і комітетами, зміцнення агітаційно-пропагандистської роботи, випуску літератури газет і інш.

Центральна промислова область також виросла: коли на час першої обласної конференції партійна організація нараховувала 21 організацію з 8.000 членами партії, то до VI з'їзду уже було 62 організації, які мали 42.000 чл. партії, а всього членів партії до VI з'їзду нараховувалось 58.000 чоловіка.

Доповідач тов. Бубнов відзначив процес утворення ряду районних об'єднань. Цей процес організаційного будівництва проходив у боротьбі за розмежування з оборонцями і зміцнення більшовицьких організацій.

Отож, в основному більшовицькі організації на той час остаточно порвали з оборонцями й, зміцнивши свої лави в боротьбі за завоювання більшости пролетарських мас, провадять правильну ленінську лінію.

Цей загальний стан організацій потвердив у своєму організаційному звіті тов. Свердлов. Одначе, він відзначив, наприклад, Одеську організацію з районом (Херсон та інш.), що нараховувала 7.000 членів, як організацію з оборонницькими настроями. „У цьому районі сильніше, — говорив тов. Свердлов, — ніж дебудь оборонницька течія, і товариші бльокуються з оборонцями". Але

й в Одесі, як відомо, уже в липні місяці стався остаточний розрив з оборонцями й зміцнення самостійного більшовицького комітету.

Чітку аналізу стану, що утворився в дні липневих подій, дав Ленін у своїй статті „До гасел"; тут же він накреслив і тактику партії за нових умовах бонапартистської диктатури. Партія готувалася до VI з'їзду, щоб на підставі вказівок Леніна зміцнити свої лави й накреслити тактику підготовки до наступних боїв. Не зважаючи на жорстокі репресії і переслідування більшовиків від розлютованої буржуазії, ЦК партії пильно підготував з'їзд.

У червні місяці Центральний Комітет постановив скликати з'їзд між 10 (23) и 15(28) липня 1917 р. Після наради з делегатами більшовиками на Всеросійському з'їзді Рад і РСД ЦК установив таку норму представництва: від 500 до 1.000 членів — одного делегата, більше 1.000 членів на кожну тисячу членів — по одному делегату. Організації, що не мали права на відрядження окремого делегата, об'єднуються для виборів на з'їзд з іншими організаціями.

З'їзд вирішено скликати на 20 липня (2 серпня) в Петрограді.

Після стараної підготовки з'їзд зібрався. На ньому було присутніх 157 делегатів від 162 організацій з 200.000 членами партії Крім того на з'їзді були присутні ще 110 делегатів з дорадчими голосами. Під зле сичання озвірилої буржуазії, але підкріплюваний підтримкою багатомільйонних пролетарських мас, VI більшовицький з'їзд обміркував і накреслив тактику боротьби за перемогу Жовтня.

З'їзд відбувався в напівлегальних умовах у відсутності Леніна. Проте, ленінська лінія і ленінські політичні директиви були покладені в основу робіт з'їзду. Основними питаннями на з'їзді були: політичний і організаційний звіт ЦК, доповіді з місць, поточний момент (війна і міжнароднє становище, політичний і економічний стан), вибори до Установчих зборів, про спілку молоді, про об'єднання партії, про професійні спілки і т. інш.

За пропозицією більшовицької фракції Всеросійської конференції професійних спілок, ЦК доповнив повістку дня пунктом: „Професійний рух і наше завдання" і вважав за потрібне притягти на з'їзд окрему делегацію від діячів професійного руху.

Основне завдання полягало в тому, щоб підсилити партійний вплив і керівництво профспілками, опанувати апарат профспілки, перетворити їх у клясово-бойові організації, готових під керівництвом партії боротися за перемогу пролетарської революції.

В своєму політичному звіті про діяльність ЦК, обраний на квітневій конференції, тов. Сталін, дав аналізу тактики партії за цей період. В своїй діяльності ЦК виходив із засад, даних квітневими тезами Леніна і квітневої партконференції. Він зазначає

що „... факт розвитку нашої революції, що ставить питання про втручання у галузь економічних взаємин у формі контроля над виробництвом, про передачу землі в руки селянства, про передачу влади із рук буржуазії до рук Р. Р. і С. Д. Все це відзначає глибокий характер нашої революції. Вона стала набирати характеру соціялістичної, робітничої революції. Під тиском цього факту буржуазія стала організовуватися й вичікувати слушного часу для виступу. Таким часом вона вважала момент відступу на нашому фронті, або певніше, момент відступу на випадок, коли Німеччині пощастить на вас наступати“ (Сталін. Протоколы с'ездов и конференций Всесоюзной Коммунистической партии (б) VI с'езд, стор. 16).

ЦК, в цілковитій згоді з ленінськими засадами, давав гасло перевиборів Р. Р. і С. Д., виходячи ще із можливости мирного розвитку революції. Тому наклепом є твердження ворогів про спробу партії захопити владу на цьому етапі революції. Більшовицька партія і її ЦК дотримували ленінської тактики.

„Роз'яснювання масам, що Р. Р. Д. є *єдино-можлива* форма революційного уряду й що тому нашим завданням, доки *цей* уряд піддається впливові буржуазії, може стати лишень терпляче, систематичне, невідступне, здатне пристосовуватись, особливо до практичних потреб мас, *роз'яснювання* помилок їхньої тактики.

Доки ми в меншості, ми провадимо роботу критики й вияснювання помилок, проповідуючи в той же час потребу переходу всієї державної влади до Рад робітничих депутатів, щоб маси на досвіді звільнилися від своїх помилок.“ (Ленін, т. XX, стор. 80 укр. вид. 1931).

Діяльність партії цього періоду виявилася, крім того, в агітації проти війни, що дала можливість перетягти салдат на сторону більшовиків. Велику роботу партія розгорнула навколо муніципальних виборів.

Тактика партії червневих днів була також єдино правильна. Підготовка до наступу на фронті, виселення „ненадійних“ елементів із Петрограду, руїна що чимраз збільшувалася— нервувало й електризувало масу. Пролетарські й салдатські маси рвались до бою, готувались до виступу на вулиці. ЦК вирішив взяти на себе організацію мирної демонстрації, увесь час стримуючи салдат від збройних виступів. Одначе, ЦК вирішив відмінити й цю демонстрацію у зв'язку з тим, що більшість з'їзду Рад висловилась проти виступу. Коли ж сам з'їзд Рад, під тиском мас, оголосив демонстрацію на 18 червня (1 липня)—то вона вся пройшла під гаслом більшовиків. Основне гасло цієї демонстрації було: „Вся влада Радам“. Ця демонстрація показала силу нашої партії і її великий вплив серед робітничих та салдатських мас.

Одначе, Тимчасовий уряд розпочав наступ на фронті. Це викликало новий вибух незадоволення в робітничому й салдат-

ському середовищі. Підо впливом цього наступу особливо у зв'язку з відновленням смертної кари, розформуванням цілого ряду полків, биттям салдат ни фронті—революційні настрої наростали все більше й більше, і салдатські маси знову рвуться до бою проти імперіялістичного уряду. Загально — міську конференцію більшовиків, що працювала в липні місяці 3(16) відвідують представники різних полків і вимагають, щоб партія взяла на себе керівництво виступу. ЦК рішуче висловлюється проти передчасного виступу й розсилає своїх делеґатів на заводи, щоб стримати маси від виступу.

До „Правды" була надіслана замітка від імени ЦК з оголошенням постанови ЦК не виступати. А, проте, коли до ночі стало очевидним, що маси трудно стримати від виступу, що широкий рух фактично уже розпочався, ЦК не найшов можливим залишатися осторонь і, надавши організований характер цьому виступові, став на чолі його. Це була єдино правильна тактика. Партія не йшла на повстання, партія не хотіла й попереджала маси проти передчасного виступу, закликаючи не піддаваться на провокацію ворогів; але партія не могла залишатись осторонь, коли маси вийшли на вулицю. Ленін так характеризує момент липневих виступів і тактику партії:

„Неймовірна сила лайки й лихослів'я сиплеться на більшовиків з приводу демонстрації 3 і 4 липня.

Доходять до обвинувачення в тому, що більшовики „намагалися опанувати місто", що вони хотіли „знасилувати" волю Рад, що вони „посягали на владу Рад" і т. д. і т. п.

А факти кажуть, що ні одної не тільки частини міста, але й ні одного будинку, ні одної установи більшовики, не зважаючи на озброєність мас, *не* опанували (хоч могли опанувати) і *не* поривалися опанувати.

Факти кажуть, що одним—один *політичний* випадок застосовання насильства *до установи* стався вночі проти 4 липня і полягав у погромі „Правды" юнкерами й козаками, з наказу Половцева, *без відома Ради, повз волю Ради.*

Оце — факт.

Оце — обмірковане, злісне застосовання насильства до цілої установи, оце — „замах" і „знасилування" не на словах, а на ділі...

Більшовики закликали салдатів, що почали виступ, *до мирного й організованого* чинення.

Ні Тимчасовий уряд, ні Рада *не* закликали юнкерів, козаків і Половцева до мирних і організованих, до законних вчинків". (Курсив Леніна). (Ленін, т. XXI, стор. 10 укр. вид. 1931).

VI з'їзд повнотою схвалив тактику й чинення ЦК.

На обвинувачення деяких делеґатів у тому, шо ЦК чинив тільки як Пітерський Комітет, а не як загально-російський центр,

Сталін відповідав, що частково це так, хоч ЦК і пов'язувався з периферією проте, недосить. Треба, одначе, взяти до уваги,— зазначав тов. Сталін,—що в Пітері „кується політика Росії; тут таран революції". Не можна вимагати від ЦК, щоб він не вживав ніяких кроків, не допитавши попереду провінції.

VI з'їзд погодився з основними твердженнями доповідача й постановив: „Вислухавши й обговоривши доповідь про діяльність ЦК, Всеросійський з'їзд РСДРП постановляє:

1) Затвердити звіт ЦК і 2) схвалити роботу ЦК у справі керівництва політичною діяльністю РСДРП, політичними виступами робітничої кляси".

* * *

На доповідь тов. Бухаріна про війну—VI з'їзд констатував що „війна останнього часу набирає розмаху всеосяжної світової сутички". Устрявання у війну гіганта імперіялізму—Америки, устрявання у війну Китаю—все це ще більше поширює обсяг війни й сприяє забарности її. Загострення клясових суперечностей між буржуазією й робітничою клясою, назрівання пролетарської революції є також причина забарности війни. Імперіялісти, зацікавлені у зберіганні режиму воєнної диктатури, щоб придушувати революційні виступи пролетаріяту. Цілком зрозуміло, що російська революція—початок світової пролетарської революції—є найнебезпечнішою для світових хижаків імперіялістів. Російська революція, що прориває імперіялістичний фронт, гасла братання—все це загрожує зірвати імперіялістичну війну і втягти якнайширші маси всіх країн, що воюють, до боротьби з імперіялізмом. Цим пояснюється той похід проти російської революції, який зрушив увесь імперіялістичний світ. Виник бльок між англо-французькими банкірами й контрреволюцією в Росії для боротьби з революційними робітниками заради продовжувати грабіжницьку війну. Меншовики та есери, проповідуючи наступ на фронті, „війну до переможнього кінця", заради молоха капіталу, цілком перейшли на сторону відчизняної контрреволюційної буржуазії та антантівського капіталу. „Російська дрібно-буржуазна демократія в особі партії есерів та меншовиків очутилась втягнутою у річище загально імперіялістичної політики". Цілком ясно, що ніякі „...„тиснення" на союзні уряди й згоду з соціяль-імперіялістами, вжиті Радами, що відмовилися на ділі від розриву з імперіялізмом, не могли не зазнати жорстокого краху".

Відзначаючи, що далі продовжувати війну, неминуче веде до наростання елементів пролетарської революції, VI з'їзд в своїй резолюції вважає:

„Єдиним способом справді демократичної ліквідації війни для міжнародного пролетаріяту є тому завоювання ним влади,

а в Росії завоювання її робітниками й найбіднішим селянством. Тільки ці кляси будуть спроможні порвати з капіталістами всіх країн і сприяти на ділі зростові міжнародньої пролетарської революції, яка повинна ліквідувати не тільки війну, але й капіталістичне рабство". (Протоколы с'ездов... стор. 253).

VI з'їзд відкинув неправильні опортуністичні настанови тов. Бухаріна, про те ніби селянин схильний до оборончости тому, що він має власність: „... Наше селянство становить власницьку групу... Селянинові є що губити, і він настроєний по-оборонському ... Все їхнє (селянське Х. М.) єство пройняте оборонством, підклад якого—оборона своєї землі. Але, раз став на шлях оборони країни, вони були втягнуті буржуазією на шлях імперіялізму".

Так поспіль приписувати оборонство й бльок з буржуазією всьому селянству було абсолютно шкідливим. „У нас є різні селяни,—говорив тов. Сталін. З правими бльок складений, але у нас є селяни низові, що являють найбідніші верстви селянства. Ось із ним цього бльоку не могло бути... Це бльок союзного й російського капіталу, командного складу й верхів селянства в особі соціялістів-революціонерів типу Чернова. Цей бльок склався за рахунок низів селянства, за рахунок робітників". (Протоколы с'ездов... стор. 144).

VI з'їзд у своїй резолюції так і формулював: „Верхні верстви дрібної буржуазії і селянства... стали на погляд наступу і тим самим потрапили в полон до імперіялістичної великої буржуазії".

В доповіді тов. Бухаріна просвічувалась також думка, що Росія перестала бути огнищем революції, що її подальший розвиток залежить виключно від розвитку пролетарської революції на Заході. „Росія, яка на перших кроках революції відогравала виключну ролю в міжнародній обставі, цю ролю відогравати припиняє. Коли на початку революції у нас було двовладдя, Ради виступали з маніфестами до всіх народів, тепер цього нема абсолютно. В Росії була особливої побудови влада—політична двоцентровість. Відтоді як дрібна буржуазія увійшла до бльоку з союзними імперіялістами, Росія як огнище революції, тимчасово перестала існувати. Те, що було особливістю для Росії, тимчасово зникло, і вказівка на це складає центральний пункт у моїй резолюції.

Тепер у Росії панує та ж воєнна диктатура, як і в Англії, Франції і у всіх останніх країнах". (Протоколы с'ездов... стор. 104).

Делегат Харітонов прямо заявив: „Від доповіді Бухаріна складається враження, що у нас перспективи дальшого розвитку революції нема. Нібито над нашою революцією ставиться крапка, і залишається можливість міжнародньої пролетарської революції".

Тут виявилась у Бухаріна троцькістська невіра у внутрішні сили російської революції і обов'язковість попередньої перемоги революції на Заході, як передумови нашої перемоги в Росії.

* * *

Центральним питанням на з'їзді була доповідь тов. Сталіна про політичний стан. Тов. Сталін по-ленінському дав аналізу станові, що утворився, і відси накреслив правильну тактику партії на найближчий період.

Тов. Сталін виходив із генеральних настанов, поданих в ленінських квітневих тезах і постанов квітневої конференції у питаннях про характер і рушійні сили революції, про переростання буржуазно-демократичної революції в соціялістичну.

У своєму політичному звіті ЦК тов. Сталін зазначив на основний факт розвитку революції: „Вона стала набувати характеру соціялістичної робітничої революції".

В тезах, затверджених з'їздом, тов. Сталін констатує наявність диктатури контрреволюційної імперіялістичної буржуазії, яка зруйнувала всі політичні свободи, чинить насильства над масами й нещадно розправляється з революційним пролетаріятом та його партією. Ради ж переживають болісну агонію, розкладаються й стали простим додатком до диктатури контрреволюційної буржуазії. Звідси тов. Сталін розвиває ту ленінську думку, що гасло—передати владу Радам, висунене першим піднесенням революції, яке пропагувала наша партія, було гаслом мирного розвитку революції, безболісного переходу всієї влади від буржуазії до робітників та найбіднішого селянства, поволого виживання дрібною буржуазією її ілюзій. „За теперішнього часу мирний розвиток і безболісний перехід влади до Рад стали неможливі, бо влада вже перейшла на ділі до рук контрреволюційної буржуазії. Правильним гаслом тепер може бути лише повна ліквідація диктатури контрреволюційної буржуазії". Звідси тимчасове зняття гасла „Вся влада Радам".

„Гасло переходу влади до Рад,—писав тов. Ленін,—лунало б тепер як донкіхотство чи як глум. Це гасло, об'єктивно, було б ошуканством народу, вщеплюванням йому ілюзій, немов би Радам і тепер досить побажати взяти владу чи ухвалити це для одержання влади..." (Ленін, т. XXI, стор, 31, укр. вид., 1931).

Цю правильну Ленінову тактику партії і тов. Сталіна довелось обстояти на з'їзді в боротьбі на два фронти.

Правоопортуністична плятформа Каменєва, що він обстоював її на квітневій конференції, його твердження, що буржуазно-демократична революція не закінчена, його виступ проти ленінського пляну переростання буржуазно-демократичної революції в соціялістичну—вся ця правоопортуністична плятформа мала своїх прихильників і на VI з'їзді.

Так тов. Ногін обстоював зберегти старе гасло „Вся влада Радам“ (меншовицько-есерівським). Він заперечував, що ми стоїмо безпосередньо перед соціялістичною революцією: „Це гасло (гасло переходу влади до Рад—Х. М.) було рушійним у цій революції, і ми не можемо заперечувати його тепер.

У чому відмінність резолюцій тов. Сталіна з резолюціями квітневої конференції. Тоді ми находили, що ще стоїмо перед переходом до соціялістичної революції. Невже ж, товариші, наша країна за два місяці зробила такий скік, що вона вже підготовлена до соціялізму?“...

„... активну підтримку ми знайдемо тільки в „гнилих Радах“ (Протоколы сездов... стор. 129-130).

Другий товариш Залежський, заявляючи про недокінченість буржуазної революції, виступав проти ленінської аналізи, заперечуючи проти твердження, що влада перебуває в руках контрреволюції.

„Товариші,—заявляв він,—говорячи про буржуазний етап революції, що закінчився, виходять із того, що буржуазія одержала владу. Це глибоко невірно. Поваливши царат, буржуазія не одержала влади, бо яка ж то влада, коли розпорядження її не виконуються, агенти на місцях не визнаються. У нас ще триває революційний період, і влада перебуває частково ще в руках старої бюрократії, частково буржуазії і, наостанку, в руках демократії, в особі Рад.

Диктатура воєнної шаблі може бути ще цілком нестійка.

Невірне твердження товариша, що у вирішальному місці на фронті і в Пітері—влада перебуває в руках контрреволюції“.

„... Нам треба не руйнувати Ради, а виправляти те гасло, яке ми раніше висували. Ми висунули гасло „Вся влада Радам“, і маси почали прислухатись до нас, але вони не уміють взяти Ради під свій контроль“. (Протоколы с'ездов... стор. 134-135).

Такі ж правоопортуністичні заяви на з'їзді були і у виступах Ангарського. „... коли рушійними силами лютневої революції залишились пролетаріят і селянство,—говорить він,—то революція триватиме до тих пір, доки інтереси цих рушійних сил не будуть задоволені. Для цього потрібний перехід влади до рук революційного пролетаріяту й селянства. Але я не погоджуюсь з тов. Сталіном, що ми повинні пересягнути через буржуазну до соціялістичної революції. Сталін говорить:—у нас щасливі умови—в Росії до 70% організованих робітників. Проте, цього далеко недосить для соціялістичної революції. У нас нема резервів. Резерв—це революційне, за теперішнього часу, селянство, яке залишиться таким доти, доки одержить землю. Перескік, пропанований тов. Сталіном—не тактика марксизму, а тактика розпачу, яка поки нічим не викликається“ (Протоколы с'ездов... стор. 115-116).

Позиція колишнього меншовика—міжрайонця Юреньова цілком відбивала й збігалась із позицією правих та їх концепцією про незакінченість буржуазно-демократичної революції і їх наївною опортуністичною вірою в те, що теперішні (меншовицько-есерівські) Ради являють собою ще силу. Так само й Володарський, виходячи із неправильної оцінки характеру революції, не даючи правильної аналізи Радам, по суті повторював каменєвський погляд, про незакінченість буржуазно-демократичної революціїї. „Нам говорять: так як мирний період революції закінчився, гасло „Вся влада Радам“ пережило себе. Чи так це? Питання про те мирно чи немирно взяти владу ми не ставимо. Треба запитати себе: ті кляси, разом з якими ми власно боролись до цього за подальший розвиток революції, чи стали вони контрреволюційні, чи події їх примусять у майбутньому перекинутись на другу сторону? Коли і раніше і до війни селянство повинне було йти разом із пролетаріятом, то після трьох років виснажувальної війни ще більше воно повинне йти разом з пролетаріятом“...

... „Ця революція є перехідною до соціялістичної, але це не соціялістична революція, при якій ми втрачаємо наших спільників і боремось самі. Між нами і Західньою Европою є велика відміна. У нас більше за буржуазну революцію, проте, це не соціялістична революція“ (Протоколы с‘ездов... стор. 120-121).

* * *

Проти всіх цих відверто опортуністичних і проміжних позицій виступили т.т. Сталін, Молотов і Бубнов.

„Безсумнівно,—зазначав у своєму виступі тов. Молотов,—що взяла гору контрреволюційна буржуазія і касує всякі свободи, а відтак, після кризи (16-18)-3-5 липня, нема можливости мирно передати владу до рук Рад. У цьому нема незгоди між товаришами.

У зміні мирного характеру революції і полягає переламний момент.

Владу можна дістати лише силою“.

Тов. Бубнов у своєму виступі з усією чіткістю відзначив, що на VI з'їзді по суті тривають старі незгоди, які гостро виявились і на квітневій конференції. „Наші незгоди далеко глибші ніж це може здаватись товаришам. Треба відродити в пам‘яті дискусію на квітневій конференції. Незгоди намітились тоді лінією двох висовуваних гасел: з однієї сторони — диктатура пролетаріяту, підтриманого найбіднішим селянством, а здругої — диктатура пролетаріяту та селянства. До цього прилучилось ще питання про самий характер революції, що переживаємо. Тепер відгук цих незгод наяву“.

„...Ради не мають тепер ніякої влади, вони гниють, в цьому неповинно бути жадних ілюзій“...

„... Гасло про перехід влади до Рад треба викинути, не можна чиплятись за старі форми“...

„... Тепер треба дати лишень соціяльну характеристику майбутній владі. Гасло „геть імперіялістичну диктатуру“ є відтак найзмістовніше й своєчасне. Треба остаточно кинути надію на те, що мирний період ще не вижитий, що Ради не контрреволюційні. Ми реальні політики і в подальшому висловимося за ті органи, яких висуне безпосередня клясова боротьба“ (Протоколы с'ездов... стор. 140-141.

В рішучій боротьбі з усіма цими правоопортуністичними і напівменшовицькими твердженнями тов. Сталін дав нищівну характеристику всім цим виступам. В своєму прикінцевому слові він розбив всі ці напівменшовицькі настанови й проміжні позиції. Він довів, що з часів квітневої конференції сталось розшарування дрібної буржуазії, збільшилась економічна криза, все більше ставиться на порядок дня контроль над виробництвом та інші кроки до соціялізму.

„Деякі товариші, — зазначав у своїй доповіді тов. Сталін, — говорили, що через те що у нас капіталізм слабо розвинутий, то утопічно ставити питання про соціялістичну революцію. Вони були б праві, коли б не було війни, коли б не було руїни, не були б розшатані основи народнього господарства. Але ці питання про втручання в господарську сферу ставляться у всіх державах як доконечність. В Німеччині це питання поставлене й обійшлось без прямої й активної участи мас. Інша справа — у нас у Росії. У нас руїна набула загрозливіших розмірів. З другої сторони, такої свободи як у нас, ніде не бувало за умов війни. Потім велетенська організованість робітників; у нас, приміром, у Пітері 60% організованих металістів. І далі, ніде у пролетаріяту не було таких широких організацій, як Ради Р. і С. Д. і багато до чого іншого Все. це виключало можливість невтручання робітничих мас у господарське життя. У цьому реальна основа постави питання про соціялістичну революцію у нас у Росії. Остільки робітники втручаються активно у процес організації контролю, обміну, остільки у нас ставиться по-практичному питання про соціялістичну революцію. І тому товариші, що заперечують проти цього пункту, не праві“. (Протоколы с'ездов... стор. 112).

У своїх тезах тов. Сталін, на підставі ленінського закону, нерівномірного розвитку капіталізму, поставив питання про можливу перемогу соціялізму в нашій країні, без попередньої перемоги соціялістичної революції в інших країнах: „Завданням цих революційних кляс, — писав у тезах тов. Сталін, — стане тоді напруження всіх сил, щоб взяти владу до своїх рук і скерувати її у

спільці з революційним пролетаріятом передових країн до миру і соціялістичної перебудови суспільства".

Тов. Преображенський, виправляючи Сталіна, запропонував додати — „за наявности пролетарської революції на Заході". Так виявив свою троцькістську сутність ще на VI з'їзді один із майбутніх лідерів троцькістсько - зінов'ївського бльоку Преображенський, виступивши проти ленінського вчення про можливість перемоги соціялізму в одній країні.

Тов. Сталін, як кращий учень Леніна, дав найрішучішу відповідь на додаток Преображенського, заявивши що „Не позбавлено можливости, що саме Росія стане країною, що торує шлях до соціялізму. До цього жадна країна не користала з такої абсолютної свободи, яка була в Росії, не пробувала здійснювати контролю робітників над виробництвом. Крім того, база нашої революції ширша, ніж у Західній Европі, де пролетаріят стоїть віч-на-віч з буржуазією один-однісінький. У нас робітників підтримують найбідніші верстви селянства. Нарешті, у Німеччині апарат державної влади діє незрівняно краще ніж недоконений апарат нашої буржуазії, яка й сама становить данницю европейського капіталу.

Треба відкинути віджилу уяву про те, що тільки Европа може указати нам шлях. Живе марксизм, догматичний і марксизм творчий. Я стою на грунті останнього" (Протоколы с'ездов... стор. 249).

Заслуга тов. Сталіна полягає в тому, що він розвинув ленінську науку про можливість перемоги соціялізму в одній країні, про можливість розриву імперіялістичного ланцюга на слабому кільці, що зовсім необов'язково чекати на початок соціялістичної революції у найрозвиненіших країнах Европи. Іще підчас війни Ленін із закону нерівномірного розвитку капіталізму вивів теорію про можливість перемоги соціялізму в одній країні.

„Нерівномірність економічного й політичного розвитку є безумовний закон капіталізму. Звідси випливає, що є можлива перемога соціялізму спершу в небагатьох, або навіть в одній, окремо взятій, капіталістичній країні. Перемігши, пролетаріят цієї країни експропріювавши капіталістів і організувавши у себе соціялістичне виробництво, став би проти всього іншого капіталістичного світу, приваблюючи до себе пригноблені кляси інших країн, підносячи в них повстання проти капіталістів, вступаючи в разі потреби навіть з воєнною силою проти експлуататорських кляс та їхніх держав" (Ленін, т. XVIII, стор. 215 укр. вид., 1931 р).

Цю ідею Ленін розробив у боротьбі з троцькістською ідеєю, „Сполучених штатів Европи", його теорією „перманентної революції" і шкідливою меншовицькою концепцією про те, що революція пролетарська і соціялізм можуть перемогти лише у світовому маштабі.

Тов. Сталін на всіх цих етапах боротьби партії стійко, як крицевий більшовик, обстоював цю ленінську ідею про можливість перемоги соціялізму в одній країні, виявляючи контрреволюційну суть троцькістської тези про неможливість побудови соціялізму в нашій країні;

„Хто дав контрреволюційній буржуазії духовну зброю проти більшовизму у вигляді тези про неможливість збудувати соціялізм у нашій країні, у вигляді тези про неминучість переродження більшовиків тощо? Цю зброю дав їй троцькізм. Не можна вважати за випадковість той факт, що всі антирадянські угруповання в СРСР у своїх спробах обґрунтувати неминучість боротьби з радянською владою, посилалися на відому тезу троцькізму про неможливість збудувати соціялізм у нашій країні, про неминучість переродження радянської влади, про ймовірність повороту до капіталізму" (Сталін. „Про деякі питання історії більшовизму").

Партія під керівництвом тов. Сталіна провадить увесь час непримиренну боротьбу з догматичним марксизмом, що витруював революційний дух вчення Маркса, Енгельса, Леніна.

Тов. Сталін, стоячи на ґрунті справжнього творчого марксизму, дав поправді геніяльне розуміння ленінського вчення, продовжуючи його розвиток. Під керівництвом тов. Сталіна партія дійшла таких всесвітньо велетенських успіхів у справі будівництва соціялізму тільки тому, що вона керується ленінським вченням, подальшим творчим розвитком марксизму.

Правильну ленінську тактику VI з'їздові партії і тов. Сталінові довелося обстояти в боротьбі і з „ліво" — опортуністичними поглядами тов. Бухаріна, що виступав на з'їзді, і проти залишення гасла „Вся влада Радам", і проти зняття цього гасла. Він стверджував, що ми тепер маємо наявність бльоку поміщика з селянином, розуміючи це як бльок поміщиків з усім селянством. Таке твердження було абсолютно неправильне, і тов. Сталіну без особливих зусиль пощастило довести, що селянство тепер не являє собою однорідного цілого, що на бльок з російським і союзним капіталом пішли лише верхи селянства. „Цей бльок, утворений за рахунок низів селянства, за рахунок робітників". (Сталін).

Низові, найбідніші верстви селянства не можуть бути в бльоці з імперіялістами, вони ідуть за буржуазією з несвідомости, їх просто обдурюють. Роз'яснення цього найбіднішому селянству може забезпечити спілку його з пролетаріятом проти імперіялізму, проти контрреволюційної диктатури буржуазії.

Тов. Бухарін взагалі будував „іграшну схему" (Сталін) перспектив революції. Так, в обговореннях доповіді тов. Сталіна, Бухарін заявив: „Нове піднесення революції я мислю у двох змінних фазах: перша фаза — з участю селянства, що намагається дістати землю, друга фаза — після того як відпаде наситене се-

лянство, фаза пролетарської революції, коли російський пролетаріят підтримають тільки пролетарські елементи і пролетаріят Західньої Европи". (Протоколы с'ездов... стор. 139).

Ця позиція Бухаріна збіглася однієї стороною з правоопортуністичною позицією Каменева про те, що з закінченням періоду буржуазно-демократичної революції селянство відривається зовсім від пролетаріяту („стає розрив бльоку пролетаріяту з дрібною буржуазією і самостійне здійснення пролетаріятом своїх пролетарських цілей") (Каменев. Із співдоповіді на квітневій конференції). А з другої сторони ця опортуністична концепція збігалась із троцькістською невірою у внутрішні сили пролетарської революції, з запереченням можливости перемоги соціялізму в одній країні.

Виходячи із своєї невірної схеми революції, тов. Бухарін стверджував, що одного гасла повалення диктатури контрреволюції недосить. Висловлюючись проти залишення старого гасла „Вся влада Радам", тов. Бухарін висунув для нової—другої фази революції—гасло „... організації революційних Рад, що провадять певну програму і передання їм влади". Звідси тов. Бухарін ставив питання про потребу негайно передати владу більшовицьким Радам і переобрати інші. Помилки Бухаріна були зв'язані з його старими помилками у питанні про державу, про диктатуру пролетаріяту з його нерозумінням і перекрученням ваги переходового періоду і взаємин пролетаріяту та селянства. Вони зв'язані з його дальшими помилками, підчас Берестя, підчас профспілкової дискусії і пізніше з його правоопортуністичною позицією реконструктивного періоду соціялістичного будівництва. Всі ці помилки Бухаріна, шо являють єдину систему, випливають із його механістичної антиленінської методології богданівщини й люксембурґіянства.

Проти цієї „іграшної схеми" й невірної аналізи тов. Бухаріна виступив тов. Сталін. Він довів абсолютну непродуманність „схеми" т. Бухаріна щодо окремих етапів селянської і пролетарської революції. Цілком ясно, що селянська революція „... не може не зустрінутись, не збігтись з робітничою революцією. Не може бути, щоб робітнича кляса, яка становить аванґард революції не боролася разом з тим за свої власні вимоги..." (Сталін). З другої сторони абсолютно немислимий етап пролетарської революції без підтримки певних верств селянства. Бухарін абсолютно не розумів нерозривности селянської й робітничої революцій, він не розумів, що завдання буржуазно-демократичної революції не можуть бути розв'язані за першого етапу революції, що тільки соціялістична революція „мимохідь" розв'яже завдання буржуазно-демократичної революції і, насамперед, аґрарну проблему.

Тов. Сталін виступив за зняття старого гасла „Вся влада Радам", з причин безсилля Рад, з причин установлення диктатури контрреволюції.

Проте, це все не означало „Геть Ради", не означало вихід із Рад. Треба, навпаки, казав Сталін, підтримувати й обстоювати Ради, але не як органи влади, бо влади у них нема, а як органи масової організації. Треба в Радах викрити зрадництво меншовиків та есерів підкреслив тов. Сталин.

Разом з тим тов. Сталін виступив проти пропозиції Бухаріна негайно висунути гасло про заснування нових „революційних Рад", бо це означало виступ проти старих Рад, кликати на повстання проти них. Основне завдання за Сталіном, полягало в пропаганді „... ідеї потреби повалення влади, що існує. Питання стоїть не про організацію влади, а про її повалення, а коли ми одержимо владу до своїх рук, зорганізувати ми її зуміємо". Тов. Сталін увесь час підкреслював, що питання не у формі, а в тому „...якій клясі передається влада.. Буде революційне піднесення, утворяться й організаційні форми. Хай питання про форми не затіняють основного питання: до рук якої кляси повинна перейти влада" (Сталін). (Протоколы с'ездов... стор. 145-125.

Тут була справжня ленінська постава питання „... корінне питання революції, це питання про владу". Отож, черговим гаслом партії VI з'їзд висунув гасло повалення влади бонапартистської контрреволюції і зняв старе гасло „Вся влада Радам". Проте, це зовсім не визначало відмови від форми Рад, як типу пролетарської держави.

VI з'їзд партії в цілковитій згоді з тов. Леніном і тов. Сталіном підкреслив це на з'їзді, вважаючи, що „Ради можуть і повинні будуть з'явитися в цій новій революції, але *не* теперішні Ради, не органи угодовства з буржуазією, а органи революційної боротьби з нею. Що ми й тоді будемо за побудування всієї держави за типом Рад, це так. Це не питання про Ради взагалі, а питання про боротьбу з *даною* контрреволюцією і з зрадою *даних* Рад". (Ленін, т. XXI, стор. 33 укр. вид. 1931).

Так, у боротьбі на два фронти проти правоопортуністичних напівменшовицьких настанов, проміжних позицій і „лівих" перескоків—VI з'їзд партії, під безпосереднім керівництвом тов. Сталіна на підставі директив тов. Леніна, дав правильну аналізу поточного моменту й розвитку революції, співвідношення клясових сил, яке склалось після липневих днів і накреслив генеральну лінію шляху боротьби за підготовку перемоги у Жовтні. Резолюція на доповідь тов. Сталіна застерігала пролетаріят від провокації буржуазії, дочасних виступів, і закликала „... скерувати всі зусилля на організацію і підготовку сил, коли суспільна криза і високе піднесення утворять сприятливі умови для переходу бідноти міста і села на сторону робітників проти буржуазії. Завданням цих революційних кляс стане тоді напрудження всіх сил, щоб узяти державну владу до своїх рук і щоб скерувати її у спілці з рево-

люційним пролетаріятом передових країн, до миру і соціялістичної перебудови суспільства". (Протоколы с'ездов... стор. 256).

* * *

З'їздові довелося провести боротьбу також і з конституційними ілюзіями деяких делегатів. Це відбилось, як ми бачили, у питанні про зняття гасла „Вся влада Радам" і виявилось також, коли обміркували питання про „нез'явлення тов. Леніна на суд". Цілком ясно, що вся провокаційна вигадка контрреволюційного Тимчасового уряду всієї буржуазної преси з обвинуваченням Леніна у шпигунстві були розраховані на те, щоб обезголовити революцію, щоб затягти Леніна до рук білогвардійської банди, що полювала на нього з метою фізичного знищення вождя пролетарської революції. Цілком ясно, що ні про який „безсторонній" суд над Леніном не могло бути й мови. Буржуазія чудесно розуміла, що суд над Леніном перетвориться у нещадний суд над буржуазною контрреволюцією і її підлизами із угодовського табору меншовиків та есерів. Проте, їм треба було захопити Леніна, щоб з ним розправитись, як це зробила з направи німецьких Шейдеманів і Носке, німецькі білогвардійці з вождями германської революції—Розою Люксембург і Карлом Лібкнехтом, обезголовивши отож, німецьку пролетарську революцію. В таких умовах віддати якнайбільшого вождя революції до рук її катів означало злочин проти кревних інтересів революції.

„Контрреволюційна буржуазія пробує утворити нову справу Дрейфуса—писали у своєму листі Ленін і Зінов'єв. Вони стільки ж вірять в наше „шпигунство", скільки вожді реакції, що утворили справу Бейліса, вірили в те, що євреї п'ють дитячу кров. Жадних гарантій правосуддя в Росії даного моменту нема... Віддати себе до рук властей визначало б віддати себе до рук Мілюкових, Алєксінських, Переверзєвих, до рук розлютованих контрреволюціонерів, для яких всі обвинувачення проти нас є простим епізодом в громадянській війні. Після того, що сталось у дні (19-21) 6-8 липня жаден російський революціонер не може мріяти більше про конституційні ілюзії". (Протоколы с'ездов... стор. 300).

Тому цілком правильна була постанова ЦК і численні резолюції місцевих організацій про нез'явлення тов. Леніна на суд. Одначе, на з'їзді була частина делегатів (Лашевич, Володарський та інш.), які заявляли, що Ленін повинен з'явитись на суд за умови обгородити його особисту небезпеку, відкритого ведення справи і т. інш. Нібито від уряду контрреволюційної диктатури можна було ждати конституційних гарантій. Ленін неодноразово попереджав проти таких конституційних ілюзій.

„Конституційними ілюзіями зветься політична помилка, саме в тім, що люди визнають існування нормального правового впоряд-

кованого, підзаконного, коротше: „конституційного" ладу, хоч у дійсності він не існує" (Ленін, т. XXI, стор. 44, укр. вид. 1931).

Проти цих ілюзій і виступив VI з'їзд. Він установив, що тепер „нема абсолютно жадних ґарантій не тільки безстороннього судівництва, але елементарної небезпеки до тих, кого притягають до суду". І цілком схвалив нез'явлення тов. Леніна на суд контрреволюційної буржуазії.

У питанні про економічний стан VI з'їзд констатував, що насувається економічна катастрофа. „Країна уже падає у прірву остаточного економічного розкладу й загибелі". У своїй доповіді тов. Мілютін наводив характеристичні приклади цієї катастрофи. Державний борг дорівнював 60 мільярдам, що загрожувало повним фінансовим крахом. Металюрґічне виробництво скоротилось на 40%, текстильне—на 20, країна перебувала напередодні голоду. В Петрограді запасу хліба було тільки на 10 днів, транспорт зруйнований, брак палива і т. д. Буржуазія сама дезорганізує процес виробництва, провадить політику саботажу, вдається до льокавтів і закриває фабрики й заводи. Єдиним виходом із цього катастрофічного становища—є ліквідація війни і організація виробництва в інтересах робітників, і найбіднішого селянства. Цілком ясно, що така організація виробництва можлива лише з переходом влади до рук пролетаріяту.

У тісній згоді з ленінськими директивами була ухвалена резолюція про економічні заходи У щоденнику публіциста Ленін пише:

„Спитайте будьякого робітника, будьякого селянина, чи зле це було б, коли б Ради робітничих і салдатських депутатів були єдиною владою в державі і скрізь стали встановлювати для багатих громадську повинність, наприклад, обов'язкову чергу з кіньми, з автомобілями, з вельосипедами, обов'язкові щоденні роботи канцелярського порядку для перепису продуктів, числа тих, кому потрібна допомога й т. д. і т. п.?

Кожний робітник і кожний селянин, крім хіба куркуля, скаже що так було б добре.

І це правда. Це ще не соціялізм, а тільки один з перших кроків до соціялізму, але це якраз те, що конче потрібне бідному народові пильно й негайно. Без таких заходів не можна врятувати народ від голоду й загибелі". (Ленін, т. XXI, стор. 115-116. укр. вид. 1931).

У зв'язку з цим VI з'їзд накреслив цілий ряд рішучих заходів, які негайно повинні були бути переведені в життя. Ця економічна програма містила справжнє здійснення робітничого контролю, націоналізацію і централізацію банків, націоналізацію ряду синдикованих підприємств, організацію правильного обміну між містом і селом через кооперативи і продовольчі комітети, припинення випуску паперових грошей і ряд других заходів у боротьбі з фінансовою кризою, правильний розподіл робітничої

сили і ведення загальної трудової повинности. Це була програма для періоду диктатури пролетаріяту, становлячи водночас програму перших кроків до соціялізму, економічною програмою, що зриває капіталістичний режим і мобілізує мільйонні пролетарські маси навколо партії для боротьби за перемогу пролетарської революції. Взявши курс на підготовку повстання, щоб повалити диктатуру буржуазії, VI з'їзд разом з тим прийняв резолюцію про передвиборну кампанію до Установчих зборів. Спеціяльна резолюція-інструкція, розроблена на VI з'їзді, ставила собі завдання просвітити й організувати маси навколо програми нашої партії і забезпечувала керівництво масами від нашої партії. Зовсім ясно, що VI з'їзд не мав ніяких ілюзій щодо „конституційности й верховодности" Установчих зборів. Більшовицький з'їзд по-ленінському розумів, що розв'язання основних завдань революції вирішується не голосуванням, „а всіма формами клясової боротьби аж до громадянської війни" (Ленін). Участь у перевиборній кампанії VI з'їзд розглядав під кутом зору якнайширшої роз'яснювальної кампанії гасел нашої партії про потребу повалення влади буржуазії. Завдання полягало в тому, щоб довести маси, серед яких ідея Установчих зборів була надто популярна, під мур Установчих зборів і показати їм справжнє обличчя буржуазного парляментаризму.

Партія й Ленін допускали навіть тимчасову комбінацію Рад і Установчих зборів, щоб таким шляхом полегшати масам роздивитись справжнє обличчя „демократичної" „Учредилки" і завоювати мільйонні маси на сторону пролетарської революції. Ця тактика була єдино правильна. Цієї більшовицької тактики і дотримував VI з'їзд, коли вироблював пляна участи у передвиборній кампанії. Вся передвиборна кампанія була розрахована на просвітлення мас, на розгортання повноти більшовицької програми. Фальсифікацією і наклепом на Леніна і партію є твердження Троцького у своїх „Уроках Октября", що комбінація Рад і Установчих зборів є гільфердингівщина. Гільфердинг висував ідею поєднання Установчих зборів із Радами, як гасло боротьби проти захоплення влади пролетаріятом. Ленін ставив питання про „комбінований тип",—„за влади в руках Рад".

Узявши курс на збройне повалення контрреволюційної диктатури, VI з'їзд опрацював питання про зміцнення керівної сили революції—партії у підготовці резервів для революції, про зміцнення її політичної армії. Наступна остаточна зутичка з клясовим ворогом ставила гостро питання про зміцнення основної зброї пролетарської революційної боротьби — партії. З'їзд опрацював статута партії на підставі ленінських організаційних принципів, накреслив цілий ряд заходів на зміцнення апарату партії до утворення монолітного залізного апарату, здатного керувати пролетаріятом у боротьбі за Жовтень.

У тісному зв'язку з цим і стояло питання про об'єднання партії. Питання про об'єднання було вичерпливо розв'язане на квітневій конференції у тому розумінні, що жодні об'єднання й бльоки з видійшлими від інтернаціоналізму й клясової боротьби соціялістами — неприпустимі: „1) визнати об'єднання з партіями і групами, що провадять цю тактику (політику дрібної буржуазії, розбещення пролетаріяту буржуазним впливом — Х. М.), безумовно, неможливо; 2) визнати зближення й об єднання з групами й течіями, що ділом стояли на грунті інтернаціоналізму, потрібним ни підставі розриву з політикою дрібно-буржуазної зради соціялізму". Ось тому й в своєму закликові до партійних організацій Оргбюро скликання з'їзду і зазначало на потребу приваблення на з'їзд всіх справжньо-інтернаціоналістичних елементів, ось тому й міжрайонці брали участь на з'їзді. Міжрайонці в усіх основних питаннях, висунених революцією, стали на позиції більшовиків. Але в питанні про об'єднання серед міжрайонців точилась велика дискусія.

Тут виявилась стара боротьба історичного троцькізму проти організаційних принципів більшовизму. Висловлюючи готовість об'єднатися з більшовиками, Троцький, одначе, мав надію на те, що йому пощастить переробити, „розбільшовичити" більшовизм із середини.

VI з'їзд підсумував боротьбу з об'єднувальними тенденціями у деяких частинах партії. З'їзд заявив, що „всяка спроба примирення імперіялістиських і революційно-інте-націоналістських елементів соціялізму через об'єднувальний з'їзд, скликаний на предмет утворення єдиної соціяль-демократичної партії", є важкий удар інтересам пролетаріяту. Небезпечному гаслові єдности всіх з'їзд протиставив „клясово-революційне гасло — одність всіх інтернаціоналістів, що порвали з меншовиками імперіялістами".

Міжрайонна організація на VI з'їзді була прийнята до партії того, що вона порвала з меншовиками імперіялістами. Подальший розвиток революції показав, що вождь міжрайонців Троцький не спалив своєї меншовицької-опортуністичної зброї, вступаючи до партії, а заховав її в шафу, зберігши для боротьби з партією, з ленінізмом. Партія викинула із своїх лав меншовика Троцького, що скотився до табору відвертої контрреволюції.

Однією із найважливіших передумов підготовки мас — зміцненню профспілок, як бойових клясових організацій, з'їзд приділив велику увагу. Питання про профспілки обмірковувалось на з'їзді під кутом історичної боротьби більшовизму з меншовицькою проповіддю „нейтральности" і „незалежности профспілок". VI з'їзд на доповідь тов. Скрипника, одного із керівників тоді професійного руху, потвердив резолюцію Штутгардського міжнародного конгресу про потребу „одностайно погодженого чинення" партійної й професійної організацій.

З'їзд установив, що так звана ідея „нейтральности“ профспілок зазнала цілковитого краху, особливо під час імперіялістичної війни, коли нейтральні профспілки, під керівництвом старих профбюрократів, зрадників — стали на ґрунт „перемір'я клясів“ на службу імперіялізму. Виходячи із цього, VI з'їзд і поставив як одно із основних завдань перед профспілками, — перетворити їх на бойові клясові організації, відкинувши „нейтральне ставлення до питань, від яких залежить життя, доля світового робітничого руху“. З'їзд вважав, що треба установити взаємне представництво партії і профспілок, організацією фракцій. Резолюція з'їзду у професійному питанні ставить перед російськими профспілками завдання взяти на себе ініціятиву організувати міжнародню бойову організацію професійних спілок. Закликавши всіх членів партії вступити до профспілок для активної праці в них, з'їзд забезпечив правильне керівництво профспілками і широкими робітничими масами.

З'їзд також звернув особливу увагу на притягнення широких кіл молоді на сторону революції. Революція викликала широкий рух серед молоді. Буржуазні і дрібнобуржуазні партії пробували організувати молодь, щоб використати її з своєю метою проти революції. Ось того партія поставила собі завданням боротьбу за молодь, організацію робітничої молоді на принципах клясової пролетарської боротьби, на принципах соціялізму. У питанні про взаємини партії і спілки молоді на з'їзді накреслились три точки зору. Одні пропонували цілковиту підлеглість спілки партії, інші, навпаки, вважали, що спілка молоді повинна бути безпартійна й не носити ім'я соціялістичної спілки. З'їзд ухвалив, що наша партія повинна в Росії намагатись до того, щоб робітнича молодь утворила свої самостійні організації, організаційно непідлеглі, а тільки ідейно зв'язані з партією. Але разом з тим постанова з'їзду підкреслювала, що партія буде намагатися до того, щоб ці організації з самого ж свого зародження набули соціялістичного характеру. Ця резолюція забезпечувала приваблювання широких мас молоді до спілки, соціялістичне виховання їх та організацію їх лав навколо партії.

* * *

VI з'їзд партії — перший більшовицький з'їзд доби соціялістичної революції — засідав на зламі революції. Він був переджовтневим з'їздом, бо визначив лінію партії передвовтневого періоду. З'їзд показав надзвичайний зріст і консолідацію сил партії, він накреслив на підставі ленінських директив правильну лінію боротьби за перемогу Жовтня. У своїх постановах VI з'їзд виходив із тих ідейних настанов, наданих квітневими тезами Леніна і квітневою партконференцією. З'їзд зробив підсумки до

липневого етапу переростання буржуазно-демократичної революції в соціялістичну і на підставі правильної аналізи конкретної обстави — перемоги контрреволюційної бонапартистської диктатури, на підставі обліку революційного руху мас, що наростав — накреслив тактику для нового переджовтневого етапу, взявши основний курс на підготовку збройного повстання за повалення панування буржуазії.

В маніфесті, випущеному від імени з'їзду, „До всіх трудящих, до всіх робітників, салдатів і селян Росії", правильно була дана аналіза обставин, що утворились, і вказаний шлях боротьби за перемогу пролетарської революції. Бадьоро звучали заклики більшовицької партії до організації сил для нового піднесення революції: ... „рано святкує контрреволюція свою перемогу... Працюють підземні сили історії. У самих народніх надрах зріє глухе незадоволення. Селянам потрібна земля, робітникам потрібний хліб, і тим і тим потрібний мир. По всій земній кулі залітали уже буровісники... На цей бій наша партія іде з розгорнутими прапорами. Вона твердо тримала їх у своїх руках. Вона не схилила їх перед насильниками і брудними наклепниками, перед зрадниками революції і льокаями капіталу. Вона й надалі буде тримати їх високо, борячись за соціялізм, за братерство народів. Бо вона знає, що йде новий рух і настає смертний час старого світу. Готуйтесь же до нових боїв, наші бойові товариші. Стійко, мужньо і спокійно, не піддаючись на провокації, зміцнюйте сили, лаштуйтесь у бойові колони. Під прапор партії пролетарі й салдати. Під наш прапор, пригнічені й селянство!" (Протоколы с'ездов... стор. 275).

У боротьбі на два фронти — проти правих панікерів і „лівих" перескоків, проти всяких примиренців і проміжних позицій — VI з'їзд партії накреслив правильні ленінські шляхи боротьби за Жовтень. Озброєна цими ленінськими постановами, бадьорістю й вірою в кінцеву перемогу — партія вела мільйонні маси на бій з контрреволюційною диктатурою буржуазії з її прихвостнями. Наперекір усім карканням маловірів і капітулянтів у власних лавах, партія на підставі ленінської тактики повела маси у бій, досягши всесвітньо історичних перемог у Жовтні.

Вага VI переджовтневого з'їзду велика. Зразки тактики, намічені цим з'їздом, на одному із важливіших етапів революції, слугували і слугуватимуть ще велику службу світовому пролетаріятові у його боротьбі за перемогу світової пролетарської революції.

Досвід боротьби й тактити партії цього складного і трудного періоду перед Жовтнем являє величезну ціну й науку для наших братніх компартій, в їх боротьбі за перемогу пролетарської революції. Капіталістичний світ переживає колосальну економічну кризу. Банкрутує цілий ряд держав. Становище робітничих мас

з кожним днем утруднюється. Йде процес цілковитої руїни селянства. Контрреволюційний фашизм наступає на робітничу клясу та його партію. Але, не зважаючи на шаленні переслідування, вбивства кращих синів робітничої кляси, росте міць і згуртованість робітничих мас. Ростуть і міцніють передові загони борців за пролетарську революцію.

На нашому досвіді боротьби, на досвіді переджовтневої тактики, що виробив VI з'їзд під керівництвом Леніна й Сталіна, вчаться наші братні компартії завойовувати масу, готуючи їх до остаточного і рішучого герцю з спорохнілим капіталістичним світом. У цьому розумінні знаменні бої між національ-соціялістами гітлерівцями, гнилою твердинею контреволюційної буржуазії — і бойовими колонами мужнього німецького пролетаріяту, що йде під керівництвом звитяжної німецької компартії до рішучих зутичок із своєю буржуазією.

Успіхи німецької компартії на останніх виборах свідчать про зростання впливу компартії серед широких трудящих мас. *Досвід нашої боротьди за Жовтень послужить кращою наукою нашим братнім партіям у їх боях за світовий Жовтень.*

Правильні ленінські постанови, ухвалені VI з'їздом нашої партії, під керівництвом Леніна і Сталіна забезпечили перемогу в Жовтні. Тільки на підставі ленінізму в боротьбі із всякими спробами перекручувати ленінізм, фальсифікувати ленінське вчення — партія пройшла звитяжно шлях боротьби з усіма ворогами пролетарської революції. Тільки керуючись ленінським вченням у боротьбі на два фронти, партія під керівництвом кращого ленінця — тов. Сталіна — дійшла всесвітньо-історичних перемог у будівництві соціялізму, утворила умови для побудови безклясового соціялістичного суспільства. Тільки ленінізм і подальший розвиток його т. Сталіном, тільки правильне прикладання марксизму-ленінізму за нових умов, може служити вірним знаряддям в руках пролетаріяту в боротьбі його за перемогу пролетарської революції — *тільки більшовицька тактика є зразок тактики для всіх.*

Ось тому потрібна нещадна боротьба із всякими троцькистськими й іншого ґатунку фальсифікаціями ленінізму, історії нашої партії, історії її боротьби, її тактики.

Історія нашої партії — історія її величезного досвіду й боротьби є невичерпне джерело науки для всіх братніх компартій, для всього Комінтерну. Тільки боротьба за чистоту ленінізму, за партійне — сталінське тлумачення, тільки боротьба із всякими спробами фальсифікувати ленінізм може забезпечити правильне керівництво нашій боротьбі за остаточну побудову безклясового суспільства в СРСР, може забезпечити перемогу комунізму в усьому світі.

С. Баранник

Ветеран більшовицької ґвардії

(З нагоди 60-річчя ювілею т. Скрипника)

Шістдесят років життя, тридцять п'ять літ більшовицької боротьби за справу пролетарської революції, за комунізм, одного з кращих салдатів старої ленінської ґвардії *Миколи Олексійовича Скрипника* — недавно відзначила партія, відзначили широкі трудящі маси Радянського Союзу й, насамперед, Радянської України.

„Ні один революційний рух не може бути тривалим без непохитної й такої, що зберігає спадковість, організації керівників“, — писав Ленін у своїй славетній роботі „Что делать“.

А революційний рух проти світової системи імперіялізму, рух доби пролетарської революції за її перемогу, побудування комунізму є новий тип руху, що ним керує *нового типу* партія.

„Без такої партії — говорить тов. Сталін, — нема чого й думати про те, щоб повалити імперіялізм, про те, щоб завоювати диктатуру пролетаріяту. Ця *нова партія* — є партія ленінізму“ (Сталін — „Питання ленінізму“ (підкреслення наше — Ред.).

Вона не може не мати відповідних її природі, її суті нового типу вождів, провідного ядра, штабу її боїв і славних перемог. Одним із кращих представників цього керівного ядра, одним із кращих учнів Леніна та Сталіна, що десятки років стійко боровся в передових шерегах більшовизму, й є М. О. Скрипник.

„З 1897 р. я вже вів свою працю як марксист, соціяль-демократ і з цього часу вважаю себе за члена партії“ — пише т. Скрипник у своїй автобіографії. А ще 1896 р. М. О. розпочав революційну роботу, організуючи робітничі та селянські гуртки на Ізюмщині.

1901 р. він уже в Петербурзі веде підпільну роботу серед робітників столиці, де його заарештовують за участь у політичній демонстрації й висилають до Катеринославу. Але він швидко повертається назад до Пітеру. Тут М. О. знову заарештовують на початку 1902 р., висилають до Східнього Сибіру; дорогою він тікає й 2 роки працює в Саратові, Царицині, Єкатеринбурзі, Одесі, Катеринославі.

М. О. Скрипник відограє велику ролю в справі скликання III з'їзду партії.

На початку 1905 року його заарештовують і висилають до Архангельського; по дорозі тов. Скрипник тікає й повертається до Одеси. Від одеського комітету т. Скрипника делеґують на III з'їзд партії, а після з'їзду ЦК відряджає М. О. на роботу до Пітеру, де він працює спочатку як організатор Невського району, а потім як секретар Петербурзького комітету. Тут він найенерґійніше розгортає роботу в підготові збройного повстання. Потім т. Скрипник так само працює над підготовою збройного повстання в Ризі. Звідси, ховаючись від царських жандарів. М. О. переїздить до Ярославля. Тут його 1906 року заарештовують, висилають до Туруханського краю, але дорогою він знову тікає. У Красноярському М. О. провадить жваву роботу в справі передвиборної кампанії до II-ї Державної думи. Скоро його заарештовують і повертають назад, але М. О. восени 1907 року щастить знову втекти.

Після втечі т. Скрипник знову в Петербурзі; влітку 1908 р. виїздить у Женеву. Через півтора місяця, за дорученням Леніна, він із Женеви виїхав працювати до Москви, із Москви на Урал, звідти до Петербургу. Тут його усьоме заарештовують. До 1913 р. т. Скрипникові довелося бути на засланні в Якутському краї. Наприкінці 1913 року М. О. повертається до Петербургу. Після грудневого (1913 р.) пленуму ЦК М. О входить до редколеґії „Правды", редаґує журнал „Вопросы страхования" і в найвідповідальніші часи боротьби пітерської більшовицької організації— в часи величезних страйків, демонстрацій і вуличних барикад напередодні війни — він є одним із головних її керівників. У липні 1914 року тов. Скрипника заарештовують, засилають до Моршанського, де й застала його лютнева революція.

Після лютневої революції т. Скрипник працює в Центральній Раді фабрично-заводських комітетів, членом Всеросійського ЦВК'у, бере участь у VI з'їзді партії, який обирає його на кандидата ЦК РКП(б).

За Жовтневого перевороту М. О. активно працює, як член військово-революційного комітету й бере участь у бою під Пулковим.

Після Жовтня т. Скрипник деякий час працює лінією ВРНГ, але I Всеукраїнський з'їзд рад обирає його на народнього секретаря праці. Згодом М. О. працює як народній секретар торгівлі й промисловости.

Відтоді М. О. працює на Україні у складі провідної верхівки КП(б)У. У період боротьби з наступом війська австро-німецького імперіялізму т. Скрипника обирають на голову робітничо-селянського уряду України; а в квітні 1918 р. після саморозпуску ЦВК'у України — до повстанського народнього секретаріяту

(„дев'ятка"); на Таганрозькій партійній нараді його обрано на члена й секретаря оргбюра для скликання 1-го з'їзду КП(б)У, На цьому з'їзді КП(б)У М. О. обирають на кандидата ЦК КП(б)У. а з грудня 1918 р. на члена ЦК. За цього ж таки періоду він працює як член колегії ВЧК. У січні 1919 р. М. О. знову входить до складу уряду УСРР як нарком державного контролю. На I конгресі Комінтерну (1919 р.) т. Скрипник репрезентує КП(б)У.

Підчас боротьби з наступом Денікіна, він несе велику військову роботу, виконуючи ряд найвідповідальніших військових завдань та операцій; працює на південно-східньому фронті. У квітні 1920 р. М. О. повертається знову на Україну й з того часу, стає наркомом роб. селянської інспекції, потім внутрішніх справ, далі (з 1922 по 1926) нарком'юст, з 1926 року й по сьогодні—наркомосвіти УСРР. Поза тим М. О. — член президії ВУЦВК'у багатьох скликань, ЦВК'у СРСР, з 1927 р. голова Ради національностей ЦВК'у СРСР та член Політбюра ЦК КП(б)У. З XII з'їзду ВКП т. Скрипник кандидат ЦК ВКП(б), а з XV з'їзду член ЦК ВКП(б). Провадить активну роботу як член ВККІ.

Такі основні дати його роботи, така зовнішня фактична сторона його діяльности. Внутрішній зміст цих фактичних дат і життєвих етапів це вірність ленінським заповітам, більшовицька непохитність і загартованість, висока принциповість. Боротьбою за більшовизм, запровадженням в життя генеральної лінії партії, боротьбою на два фронти з опортунізмом та з примиренством до нього — пройняті усі ці етапи та дати.

За періоду ленінської „Искры" т. Скрипник надрукував у ній ряд кореспонденцій, провів величезну роботу в справі пропаґанди її ідей, над створенням на Уралі ряду її організації та чималого числа робітничих гуртків взагалі.

Періоду між II та III з'їздами партії, коли Ленін вийшов із редакції „Искры", в ЦК перемогли примиренці і серед частини більшовиків посилилися вагання, — т. Скрипник рішуче й непримиренно з усією більшовицькою гостротою виступив проти вагань, хитань серед частини більшовиків, проти компромісів із меншовиками, проти примиренства. Катеринославський комітет звернувся тоді (червень 1904 р.) з документом великої політичної ваги — „Сучасні партійні течії й завдання революційної соціяль-демократії" до всіх організацій РСДРП. Автор цього листа — плятформи був М. О. Скрипник.

„Нещадна боротьба з усіма опортуністичними блуканнями й хитаннями, — писав М. О. в цій плятформі, — витриманість їх принципових позицій, вироблення стрункої програми, розвиток основ соціяль-демократичної тактики, згуртування на позитивній роботі навколо організації „Искры" всіх соціяль-демократичних елементів, — уся ця довга й уперта робота дала революційній соціяль-демократії перевагу й у теорії й на практиці".

І викриваючи далі всю шкідливість примиренства, „практицизму“, як його тут називає т. Скрипник, усю його гнилизну, М. О. пише:

„Чи об'єднається він („практицизм“ — примиренство — Ред.) з меншістю (меншовиками — Ред.), чи буде діяти тільки поряд нього, практицизм ще більше ніж меншість загрожує інтересам революційної соціяль-демократії“.

Тут — уся гострота, вся більшовицька войовничість до примиренства!

Для боротьби з опортунізмом, з примиренством, для консолідації та зміцнення більшовизму, для скликання III з'їзду партії цей лист мав виключну вагу.

Періоду першої революції т. Скрипник, працюючи в серпні - вересні 1905 р. в Петербурзі, з усім йому властивим ентузіязмом працює над інтенсивним готуванням збройного повстання, виступаючи проти деякої млявости серед частини петербурзької організації у справі підготовки повстання. За років реакції т. Скрипник провадить активну боротьбу з ліквідаторами, одзовістами та примиренцями до тих і тих.

В історії КП(б)У, в її оформленні, зростанні й зміцнені т. Скрипник відограє величезну ролю.

За періоду Берестя на Україні М. О. веде активну, вперту боротьбу за ленінську лінію, за політику „перепочинку“, проти антиленінських наскоків на неї, зокрема проти „лівого комунізму“.

Підчас Таганрозької наради та після неї М. О. провадить активну боротьбу проти капітулянських позицій деякої частини більшовиків України щодо боротьби з Центральною Радою, проти опортунізму в справі боротьби з режимом гетьманщини та австро-німецького імперіялізму і водночас проти теорії „спалахопускання“ та есерівського „чистого інсурекціонізму“—опортунізму „зліва“.

М. О. невпинно з усією активністю бореться з троцькізмом на Україні за різних періодів, з правим опортунізмом, з націоналістичними збоченнями. Загально-відомі його великі заслуги в боротьбі КП(б)У проти „теорії боротьби двох культур“ в її великодержавницькій та українсько - націоналістичній модифікаціях.

Уперта боротьба М. О. за ленінську політику, за генеральну лінію партію в передових лавах більшовизму — проходить червоною ниткою через усі етапи його діяльности.

Тов. — Скрипник яскрава постать революціонера, бійця, партійного робітника, державного діяча, практика. Ми вже перерахували основні віхи, фактичні дати його діяльности. М. О. був відомий жандарським молодцям як „видатний соціяль-демократ“, як людина із виключними конспіративними здатностями, із надзвичайною кмітливістю. Досить пригадати, що тов. Скрипник сім

разів тікав із під арешту, конвою, з заслання. Досить назвати його величезну практичну роботу, як партійного керівника в дореволюційні та пореволюційні роки, як державного діяча, що в самій гущавині життя працює над керівництвом соціялістичного будівництва на різних його ланках.

Практично здійснюючи генеральну лінію партії, тов. Скрипник разом з цим є й видатний теоретик марксизму - ленінізму. Теоретична робота для нього, як для справжнього більшовика, є невід'ємна частка й доконечна форма клясової боротьби, могутнє знаряддя боротися за генеральну лінію партії. Теоретична діяльність М. О. багата й многогранна.

Названий уже вище документ — лист - плятформа Катеринославського партійного комітету 1904 р. („Сучасні партійні течії й завдання революційної соціяль - демократії") являє собою не тільки найважливіший політичний документ, виклик примиренській більшості тодішнього ЦК, а є й найцінніший теоретичний твір, де подано основи організаційних та ідейних принципів більшовизму.

Тов. Скрипник 1908 р. написав статтю „Немецкие меньшевики" („Пролетарий", № 35, вересень 1908 р.), що становить продукт глибокої теоретичної думки. В ній М. О. рішуче виступає проти опортуністів німецької соціяль - демократії, б'є центристський провід, примиренство.

Загальновідомі також численні праці М. О. з національного питання („До теорії боротьби двох культур", „Національні перетинки", „Злиття націй за доби соціялізму" і десятки інших назов — брошур та статтей), що на величезному історичному матеріялі з життя трудящих УСРР, БСРР, Західньої України тощо розробляють марксо - ленінову теорію та практику цієї ділянки.

Окремо й особливо слід відзначити важливість праць М. О. для ленінської національної політики КП(б)У, для успішної боротьби з великодержавництвом, з люксембурґіянством, із різними відмінами місцевого націоналізму.

Слід відзначити ролю т. Скрипника в розробленні історії КП(б)У та пролетарської революції на Україні. „Історія пролетарської революції на Україні". „Помилки та виправки академіка Яворського", „Спілка визволення України", „Організація Червоної ґвардії" й Червоної армії на Україні 1917 - 18 р. р.," II конгрес Комінтерну про клясову організацію пролетаріяту" — найважливіші з цих його праць.

Крім цього є ще цілий ряд дрібніщих статтів, що в них висвітлено окремі, питнння перебігу пролетарської революції на Україні, сила передмов, зредаґованих праць тощо.

Тов. Скрипник один із тих представників когорти більшовиків, що не тільки *творять* історію в передових шерегах більшовизму, а й *пишуть* її, і що для них писати історію є часткою справи

творити історію. Відомий великий інтерес М. О, до роботи істпарту, що його він завжди проявляв, відоме його більшовицьке керівництво істпартом ЦК КП(б)У за перших років його існування та діяльність М. О. як організатора нашого журналу.

Крім національного питання, історії партії та пролетарської революції, статей із питань Комінтерну, М. О. має чимало праць із цілого ряду інших ділянок марксистської науки. Тут і надзвичайно цінні й глибокі виступи т. Скрипника в питаннях ленінської філософії (підчас боротьби з деборінщиною), і статті та виступи в питаннях літературознавства та літературної критики, і в питаннях червоного права та радянського будівництва, марксо-ленінської педагогіки та радянської освіти взагалі, аж до питань лінґвістики, музики, фото - справи й образотворчого мистецтва включно.

Слід відзначити особливу ролю тов. Скрипника в справі культурної революції в нашій країні. Ставши з кінця 1926 р. на чолі НКО, тов. Скрипник, із властивою йому енергією та впертістю, виразно повів тверду більшовицьку лінію, спрямовану на те, щоб глибше втілити принципи більшовицької партійности в роботу народньої освіти, здійснюючи більшовицькими темпами культурну революцію в усіх її многогранних та різноманітних формах.

Один із кращих представників ленінської ґвардії тов. Скрипник є живий зразок втілення марксо-ленінських засад про єдність революційної теорії та революційної практики, зразок живого втілення революційної марксо - ленінської діялектики.

Довгі роки боротьби професійного революціонера та роки провідної партійної й державної роботи виробили в ньому яскраво виявлену неодмінну для кожного більшовика рису — вміти завжди, на кожному кроці боротьби поєднувати окрему, часткову, іноді дріб'язкову справу з загальною генеральною лінією більшовизму, з головною маґістралею розвитку світової пролетарської революції, з загальними, широченними плянами боротьби світового пролетаріяту і його ударної бриґади—робітничої кляси СРСР.

Вислуховувати доповіді якогось технікуму, бюджет районного відділу наросвіти і конгрес Комінтерну, пленум його Виконкому, з'їзд ВКП(б), засідання Політбюра; робота з хлібозаготівель, засівної кампанії, виступ на зборах робітників чи колгоспниць — і доповідь на сесії ВУАН, на зборах наукових працівників, головування на лінґвістичному з'їзді; аналіза холодного розуму теоретика — і палкий, вогневий виступ ентузіяста соціялістичного будівництва — це може сполучатися тільки в більшовика, тільки в учня Маркса - Енгельса - Леніна - Сталіна.

Тов. Скрипник — відомий діяч світового комуністичного руху, відомий робітник Комуністичного Інтернаціоналу. Беручи активну

участь у його Конґресах, у роботі Виконавчого Комітету К. І., М. О. чимало зробив у справі більшовизації наших братніх секцій, у справі згуртування й зміцнення їхніх лав, підвищення їхньої боєздатности, у справі боротьби з різними проявами опортунізму та примиренства до нього в лавах Комуністичного Інтернаціоналу. Окремо слід підкреслити ролю тов. Скрипника для розвитку та зміцнення комуністичного руху в країнах Середньої Европи.

Тов. Скрипник один із кращих борців за справу світового комунізму під прапором світової теорії — марксизму-ленінізму.

Під прапор ленінізму М.О. став в кінці минулого століття. З цим прапором, у лавах залізної когорти більшовиків М.О. боровся з царатом, буржуазією, із світовою системою імперіялізму. Із цим прапором боровся він на фронтах громадянської війни, на різних ділянках творчого процесу соціялістичного будівництва.

Цей прапор ще вище піднісся тепер, коли капіталістичний світ, перебуваючи в смузі загальної кризи, б'ється декілька літ у тенетах жорстокої всесвітньої економічно кїризи, яка розгортається в цілому ряді країн на кризу революційну; коли всупереч такому станові капіталістичної системи країна Рад вступила в добу соціялізму; коли питання „хто кого" в СРСР остаточно вирішене на користь соціялізмові й збудовано фундамент соціялістичної-економ ки; коли в напруженій клясовій боротьбі викорчовуються рештки капіталістічних елементів, пролетаріят та трудящі маси Радянського Союзу за проводом ВКП, її Ленінського ЦК на чолі з т. Сталіном успішно виконують величезну програму 1932 р., здобуваючи й закріплюючи цим підступи до другої п'ятирічки, п'ятирічки побудови безклясового соціялістичного суспільства.

Хай живе один із кращих передовиків цього будівництва, один із вірних учнів Леніна та Сталіна М.О. Скрипник!

Хай живе крицева когорта старих більшовиків!

Хай живе славна ленінська ґвардія!

Хай живе комунізм!

С. Я.

До п'ятнадцятиріччя квітневих тез Леніна та квітневої партконференції

П'ятнадцятиріччя квітневих тез Леніна та квітневої партконференції ми відзначаємо за часів, коли наша партія домоглася величезних всесвітньо-історичних перемог у будівництві соціялізму в СРСР, в умовах надзвичайно глибокої загально-економічної кризи всього капіталістичного світу та зростання революційного піднесення пролетаріяту всіх країн.

XVII Всесоюзна конференція ВКП(б) накреслила шляхи дальшого будівництва соціялізму на основі вже вивершеного фундаменту соціялістичної економіки, поставивши головне завдання— „остаточно ліквідувати капіталістичні елементи та кляси взагалі, цілком знищити причини, що породжують клясові відміни та експлуатацію й подолати пережитки капіталізму в економіці та свідомості людей, перетворити всю трудящу людність країни на свідомих і активних будівників безклясового соц. суспільства".

Основою величезних успіхів соціялістичного будівництва була й є правильна ленінська політика, що її провадила більшовицька партія за проводом свого ЦК на чолі з Леніном і Сталіном. Цих велетенських перемог партія дійшла завдяки тому, що на шляху всього свого історичного розвитку в боротьбі за пролетарську революцію, за диктатуру пролетаріяту, за будівництво соціялізму партія провадила нещадну боротьбу на два фронти з опортунізмом та примиренством до нього.

На цьому шляху найвидатніше місце посідають квітневі Ленінові тези та квітнева партійна конференція 1917 р. Події, що мають всесвітньо-історичну вагу не лише для пролетаріяту СРСР, що переможно будує соціялізм, а й для пролетарів усіх країн, які в умовах всесвітньої кризи розгортають боротьбу за пролетарську революцію, за встановлення диктатури пролетаріяту. Ленінові квітневі тези та постанови квітневої партконференції, базувалися на всій попередній боротьбі Леніна та партії за визначення шляхів пролетарської революції та встановлення диктатури пролетаріяту — це не тільки чітко визначений стратегічний плян боротьби за соціялістичну революцію, це — величезна теоретична зброя в боротьбі партії й робітничої кляси за побудову соціялізму, за побудову безклясового соціялістичного суспільства.

Коли спалахнула Лютнева революція, коли пролятаріят і салдати, за проводом більшовицької партії, скинули геть самодержавство, Ленін був у Швайцарії, відмежований від Росії рядом імперіялістичних держав, що воювали. До нього доходили лише лаконічні повідомлення закордонних газет про російську революцію

А проте, із свого „клятого далека“ — як характеризував Ільїч своє становище,— він з дивовжиною ясністю визначив характер ґрандіозних подій, що відбувалися в Росії, і цілком накреслив той стратегічний плян - історичні квітневі тези — плян боротьби за перехід „від першого етапу революції, що дав владу буржуазії з причини недостатньої свідомости і організованости пролетаріяту,— до другого її етапу, що повинен дати владу в руки пролетаріяту та найбідніших верств селянства“. (Ленін).

Квітневі Ленінові тези являли собою логічне продовження тих основних теоретичних тверджень та настанов, що він їх був розробив та зформулював іще за довоєнних часів та підчас імперіялістичної війни. Ідея переростання буржуазно - демократичної революції на соціялістичну, покладена в основу квітневих тез Леніна, була однією із стрижневих ідей більшовизму, яку Ленін висунув ще в своїх перших працях 90 - х та початку 900 - х років та розгорнув підчас революції 1905 року. Ленін не раз підкреслював неминучість такого переростання і підчас революції 1905 року і підчас світової війни. „Від революції демократичної ми зараз же почнемо переходити, і саме відповідно до нашої сили, сили свідомого й організованого пролетаріяту — почнемо переходити до соціялістичної революції. Ми обстоюємо безперервну революцію. Ми не спинимось на півдорозі“,[1] писав Ленін 1905 року.

Цією ж ідеєю переростання просякнуті всі роботи Леніна за період — між двома революціями, зокрема за роки імперіялістичної війни, коли Ленін накреслює перспективи наступної другої революції. Так в жовтні 1915 року в закордонному більшовицькому органі „Социал - демократ“ № 47 були надруковані Ленінові тези, які знов таки з надзвичайною прозірливістю накреслювали перспективи розвитку революції в Росії та тактику нашої партії. Про ті самі тези Ленін 30 (17) березня 1917 року, в своєму листі до тов. Ганецького, писав: „Ці тези говорять просто, ясно, точно, як нам поводитися в разі революції в Росії, говорять за півтора року до революції“!. „Ці тези знаменито, літерально, стверджено революцією“![2]

В цілому ряді своїх праць до й підчас імперіялісточної війни Ленін розвинув ті твердження та засади, що на їх основі побу-

---

[1] Ленін, т. VIII, стор. 166. Х. 1931 р.
[2] Ленін. Т. XX, стор. 49. Х. 1931.

довано квітневі тези. Наука Ленінова про імперіялізм, як останній етап капіталізму, що загниває, як переддень пролетарської революції, про нерівномірність розвитку капіталізму та прорив слабшої ланки в світовому ланцюзі імперіялізму, про перемогу соціялізму в одній країні, наука про диктатуру пролетаріята, про переростання буржуазно-демократичної революції на соціялістичну — ось ті основні підвалини, на яких побудовано квітневі Ленінові тези.

Отже, квітневі тези Леніна були безпосереднім продовженням усіх його теоретичних та стратегічних настанов років до Лютневої революції та являли собою наслідок геніяльної глибокої аналізи співвідношення кляс періоду боротьби за повалення царату та періоду другого, соціялістичного етапу революції.

Ленінські тези, що складаються з 10 невеличких пунктів, надзвичайно яскраво й чітко подають оцінку поточного моменту Росії, формулюють тактику партії і пролетаріяту щодо війни, щодо тимчасового буржуазного уряду, щодо Рад Р. і С. Д. та накреслюють шляхи переходу до диктатури пролетаріяту й соціялізму.

Насамперед, тези підкреслюють імперіялістичний характер війни, що її провадив далі після повалення царату буржуазний Тимчасовий Уряд спільно з угодівськими партіями меншовиків та есерів. Від пролетарської партії, зазначається в тезах,— не може бути ніякої підтримки такій війні й урядові, що її провадить. Завдання партії на фронті — не організація відсічі німецькому імперіялізмові, про що казали соціяль-шовіністи, а організація братання з німецькими салдатами. Тези підкреслюють потребу надто докладно, настирливо, терпляче пояснювати масам „нерозривний зв'язок капіталу з імперіялістичною війною, доводити, що закінчити війну справді демократичним, не насильницьким миром, *неможна* без скинуття капіталу“ (Ленін).

Ленін вимагав нещадного викриття політики уряду:

„Ніякої підтримки Тимчасовому урядові, роз'ясування повної брехливости всіх його обіцянок, особливо в справі зречення анексій. Викривання, замість недозволеного, здатного лишень сіяти ілюзії „домагання“, щоб *цей* уряд, уряд капіталістів, *перестав* бути імперіялістичним“. (Ленін, т. XX, стор. 80, вид. укр. 1931).

Гасло „вся влада Радам“ висунув був Ленін у квітневих тезах чітко й ясно. Ленін ставить основним завданням партії:

„Роз'яснювання масам, що Р. Р. Д. — *єдино можлива* форма революційного уряду й що тому нашим завданням, доки *цей* уряд піддається впливові буржуазії, може стати лишень терпляче, систематичне, невідступне, здатне пристосовуватись, особливо до практичних потреб мас, *роз'яснювання* помилок їхньої тактики.

> Не парляментарна республіка, — поворот до неї від Р. Р. Д. був би кроком назад, — а республіка Рад Роб., Наймитських і Сел. Деп. по всій країні, знизу догори". (Там само).

Гасло „влада Радам" не було новим для партії, воно виростало з усієї попередньої її тактики. Ради були органами переможньої революції, і до гасла „влада Радам" партія йшла ще до Ленінового приїзду. Отже, Ленін республіку Рад висуває як форму диктатури робітничої кляси та найбіднішого селянства. Саме в зв'язку з цим Ленін надто підкреслює потребу негайно утворити Ради наймитських депутатів.

Надзвичайне загострення клясової боротьби на селі було пов'язане з переростанням буржуазно-демократичної революції на соціялістичну. Треба було готуватися до придушення сільської буржуазії. Організація селянської бідноти і, насамперед, сільсько-господарського пролетаріяту, про що більшовики говорили ще до й підчас революції, 1905 р. набувала тепер надто важливого політичного значення.

Накреслюючи в своїх квітневих тезах „партійні завдання" Ленін вимагає:

> „а) негайний з'їзд партії, б) зміна програми партії, головне: 1) про імперіялізм та імперіялістичну війну, 2) про ставлення до держави й *наше* домагання „держави комуни", цебто, такої держави, чий першовзір дала Паризька Комуна, 3) виправлення відсталої програми — мінімум; в) зміна назви партії. Замість „соціяль-демократії", чи її офіційні ватажки *в цілому* світі зрадили соціялізм, переступивши до буржуазії („оборонців" та хиткі „кавтськіянці"), треба назватися *Комуністичною партією* (Ленін, т. XX, укр. вид. 1931 р. стор. 81).

Так само тези ставлять питання про створення „революційного Інтернаціоналу, Інтернаціоналу проти соціяль-шовіністів і проти „центру".

За ці квітневі тези, що накреслювали стратегію і тактику більшовизму в боротьбі за диктатуру пролетаріяту та найбіднішого селянства, партії й Ленінові довелося провадити жорстоку боротьбу не лише з відвертими оборонцями та агентами буржуазії — меншовиками та есерами, а й з опортунізмом у своїй власній партії. Переважна більшість нашої партії відразу стала на позиції Ленінових квітневих тез, та ще, до приїзду Ленінового, рішуче виступала проти будьякої підтримки Тимчасового уряду.

Але обстава була надзвичайно складна. Закінчився цілий, величезної важливости, стратегічний етап в історії нашої партії, коли основним завданням партії було повалити царат. Настав новий стратегічний етап.

„Це був величезний перелім в історії Росії і небувалий поворот в історії нашої партії“ — пише тов. Сталін. „Стара дореволюційна плятформа прямого повалення уряду була ясна й певна, але вона вже не підходила до нових умов боротьби. Тепер уже неможна було йти на безпосереднє повалення уряду, бо він був пов‘язаний з Радами, які перебували підо впливом оборонців, і партії довелося б вести війну й проти уряду, і проти Рад. Але неможна було також провадити політику підтримки Тимчасового уряду, бож він був урядом імперіялізму. Потрібна була нова орієнтація партії в нових умовах боротьби“.[1]

Цю нову орієнтацію партія дуже швидко засвоїла. Тільки невеличка групка правих опортуністів, що збивалася на меншовицький шлях оборонців та підтримки Тимчасового уряду, виступала проти цієї нової орієнтації партії. Наприклад, Каменєв, найвидатніша постать правих опортуністів тих часів, який ще на самому початку війни не був згоден з позицією Леніна, і на процесі думської фракції, з якою він був разом заарештований, зайняв оборонську позицію,— в № 9 „Правды“ з 15 березня 1917 року писав:

„Не дезорганізація революційної та революціонізовуваної армії й не беззмістовне „геть війну“ — наш льозунг. Коли армія стоїть проти армії, найнісенітнішою політикою була б та, що запропонувала б одній з них скласти зброю й розійтись по домівках. Ця політика є не політикою миру, а політикою рабства, політикою, яку з обуренням відкинув би вільний народ. Ні, він стійко стоятиме на своєму посту, на кулю відповідаючи кулею, на гармату — гарматою. Це безперечно“.

Така мова майже нічим не відрізнялася від мови соціяль-патріотів тих часів.

Вихідна позиція правих опортуністів полягала в тому, що буржуазно-демократична революція ще не закінчена — оскільки дрібна буржуазія йде в бльоці з пролетаріятом, оскільки аграрно-селянське питання ще не розв‘язане. Заперечуючи Леніновому плянові переростання революції, вони механістично та цілком відірвано розглядали перший і другий етапи революції. Для них між буржуазно-демократичною й соціялістичною революціями стояв „китайський мур“, як між окремими самостійними революційними рухами. Меншовицька суть цих тверджень виходила з цілком протухлих старих догм II Інтернаціоналу про теорію „дійшлости“ продуктивних сил, як доконечної передумови пролетарської революції.

[1] Сталин — „Об оппозиции“, стр. 107.

Звідси й їхнє меншовицько-троцькістське заперечення можливости виникнення та перемоги пролетарської революції в одній країні — Росії,— звідси їхнє меншовицьке твердження, що „сонце соціялізму засяє лише з Заходу".

Ясно, що всі їхні твердження виходили в основному з меншовицько-троцькістського розуміння теорії імперіялізму та пролетарської революції, теорії, яка заперечувала можливість перемоги соціялістичної революції в одній країні та базувалася на механістичній антиленінській аналізі клясових сил, на невірі в сили й здатність пролетаріяту, в революційну ролю найбіднішого селянства. Приміром, у своєму виступі на квітневій конференції тов. Каменєв скочується на позицію Чхеїдзе — Церетеллі. „На мій погляд,— заявляв т. Каменєв,— неправ т. Ленін, коли він говорить, що буржуазно-демократична революція закінчилась. Я думаю, що вона не кінчилась".

Та не закінчилась вона, за Каменєвим, тому, що

„вся маса поміщицьких земель у руках поміщиків. А раз буржуазно-демократична революц:я не закінчилась, то ще передчасно говорити, що буржуазна демократія вичерпала свої можливості".

Але ще на Петроградській загально-міській конференції Ленін на ці опортуністичні твердження відповідав, що

„головна помилка, що її роблять революціонери, це те що вони дивляться назад на старі революції. Життя ж дає занадто багато нового, що треба внести у загальний ланцюг подій. Рушійні сили революції ми відзначили цілком вірно. Події справдили наші старі більшовицькі твердження, але наше лихо в тім, що товариші хотіли залишитися „старими" більшовиками".

І далі Ленін підкреслює, що оригінальність становища —„у двовладді", яке полягало в тому, що поруч з Тимчасовим урядом — урядом буржуазії—утворився другий уряд — Ради роб. та салд. деп.

„Цей факт треба усвідомити собі перш за все; не зрозумівши його, неможна йти вперед. Старі „формули" напр. більшовизму треба зуміти доповнити й виправити, бо вони, як вийшло, були загалом вірні, але конкретне здійснення вийшло інше".[1] „Життя сплело диктатуру пролетаріяту й селянства з диктатурою буржуазії. Дальший ступінь — диктатура пролетаріяту"... (Ленін).

Цієї оригінальности становища праві опортуністи не бачили. Вони бо, звертаючи всі свої поривання назад, розглядали революційно-демократичну диктатуру пролетаріяту й селянства, що вже

[1] Ленін „Про двовладдя". т. XX. X. 1931.

здійснилася в утворенні Рад роб. та салд. (селянських) депутатів, в її „минулому“, а не „майбутньому“, що вже для неї почалося, вони не розуміли, що революціонно-демократична диктатура пролетаріяту та селянства не могла не перерости в диктатуру пролетаріяту.

> „Хто говорить тепер тільки про революційно-демократичну диктатуру пролетаріяту й селянства,— писав Ленін у квітні 1917 р., той відстав од життя, той силою цього на ділі перейшов до дрібної буржуазії, проти пролетарської клясової боротьби, того треба здати в архів „більшовицьких“ передреволюційних раритетів (можна назвати: архів „старих більшовиків)“ (Ленін).

Тим цілком ясна й опортуністична позиція правих в основних тактичних питаннях, позиція, що надзвичайно наближалася до тактики т. зв. „революційного оборонництва“. Тактика тиснення на Тимчасовий уряд, тактика контролю, тактика бльоку з дрібною буржуазією, оборонницьке ставлення до війни, все це було спрямовано фактично на підтримку буржуазного Тимчасового уряду та на збереження зв'язків з меншовицько-есерівським бльоком. „Наш льозунг,— писав Каменєв,— тиснення на Тимчасовий уряд“. Ця правоопортуністична тактика зустріла гостру відсіч від всієї партії і надто від т. Леніна.

> „Контроль без влади,— зазначив Ленін у своїй промові на Петроградській конференції,— це порожнісінька фраза. Як маю я контролювати Англію?.. Щоб контролювати треба мати владу. Коли це не зрозуміло широкій масі дрібно-буржуазного бльоку, треба мати терпець, роз'яснити їй те, але ні в якому разі не говорити їй неправду. А коли я затушковую цю основну умову контролем, я кажу неправду і граю на руку капіталістам і імперіялістам.— „Будь ласка, контролюй мене, а я матиму гармати. Наїдайся того контролю“ — кажуть вони. „Вони знають, що одмовити народові тепер неможна. Без влади контроль — дрібно-буржуазна фраза, що гальмує хід і розвиток російської революції“. (Ленін, т. XX, стор. 226, укр. вид. 1931).

На квітневій партійній конференції опортуністичні елементи, що намагалися протиставити свою лінію — лінії партії, були до щенту розбиті. В усіх питаннях, що стояли на порядку денному конференції рішучу перемогу здобула ленінська лінія партії, виявом якої і були квітневі тези.

Насамперед, квітнева конференція на доповідь тов. Леніна про „поточний момент“ підкреслила, всупереч правим опортуністам, що основне завдання партії є боротьба за переростання буржуазно-демократичної революції в соціялістичну, *боротьба*

за встановлення диктатури пролетаріяту. При чому завершення буржуазно-демократичної революції було „побічним“ продуктом Жовтневої революції, яка вирішила це завдання „мимохідь“.

Конференція накреслила ряд економічних заходів, які позначили *початок переходу до соціялізму* (націоналізація землі і банків, примусове трестування промисловости, контроль робітників над виробництвом тощо). Водночас резолюція про поточний момент відзначала, що

> „у здійснюванні названих заходів (кроків до соціялізму—автори) потрібна надзвичайна обачність і обережність, завоювання міцної більшости населення та його свідомого переконання практичної підготовлености того чи іншого заходу, але саме в цей бік мають бути спрямовані увага и зусилля свідомого авангарду робітничих мас, зобов'язаних допомогти селянським масам знайти вихід із сучасної руїни“. (Ленін, т. XX, укр. вид. 1930. Стор. 589).

На обвинувачення правих опортуністів Каменєва та їнших, що Ленін ніби то пропонував негайний та безпосередній перехід до соціялізму, Ільїч відповідав:

> „Про безпосередній перехід до соціялізму говорити ще неможна, але ж Ради, маючи в своїх руках владу, вже і тепер можуть зробити перші конкретні кроки до цього переходу“ (Ленін).

Отже, за основну запоруку здійснення цих кроків до соціялізму, які поставила квітнева конференція, ставала боротьба за гасло „*вся влада Радам,*“, що його партія висунула ще напочатку лютневої революції.

Нещадно борючись проти правого опортунізму й капітулянства, Ленін і партія рішуче вдарили, в квітні й пізніше, по „лівих“ заскоках (Богдатьєв та інш.), які полягали в передчасних намаганнях поставити питання про повалення Тимчасового уряду без попереднього притягнення на бік партії широких салдатських та селянських мас. Без цієї попередньої умови гасло „Геть Тимчасовий уряд“ ставало авантурницьким.

Дуже характерно відзначити опортуністичну єдність позицій правих і „лівих“. Позиція „лівих“ в оцінці характеру та перспектив революції цілковито збігалася з поглядами правих опортуністів. Приміром, на квітневій конференції „лівий“ Богдатьєв прямо заявляв: „Я теж вважаю, що буржуазно-демократична революція у нас не закінчилась і резолюція Каменєва для мене прийнятна“. (Петроград. общегород. и Всерос. конфер. РСДРП(б)).

При всіх своїх відмінах така єдність правих і „лівих“ опортуністів невипадкова. В історії нашої партії ми знаємо багато прикладів збігання „ліво“ — радикального революціонаризму й право-

опортуністичного капітулянства, що неминуче приводило до оформлення безпринципних право-лівацьких бльоків.

Виступаючи проти тих, хто в цей час висував авантурницьке гасло „геть Тимчасовий уряд“, Ленін говорив:

„Уряд треба повалити, але не всі вірно це розуміють. Якщо влада Тимчасового уряду спирається на Раду робітничих депутатів, то повалити „просто“ — неможна. Його можна й треба повалити, завойовуючи більшість у Радах“. (Ленін).

І, виходячи з цього, Ленін висуває головними завданням:

„Бути твердим як камінь у пролетарській лінії проти дрібно-буржуазних коливань. Впливати на маси переконуванням, „роз'яснюванням“, готуватися до краху й революції, в 1000 разів сильнішої, ніж лютнева“.[1]

Саме в зв'язку з цим Ленін особливо гостро виступав проти троцькістсько-меншовицької теорії перманентної революції, що заперечувала революційну ролю селянства, що виходила з невіри в сили та здібність пролетаріяту і його гегемонію та заперечувала можливість перемоги революції і соціялізму в одній країні — зокрема у „відсталій“ Росії.

У прикінцевому слові на Петроградській загально-міській конференції Ленін говорив: „Троцькізм — „без царя, а уряд робітничий“. Це невірно. Дрібна буржуазія є, її викинути неможна. Але в ній дві частини. Найбідніша її частина іде вкупі з робітничою клясою“.

В березні-квітні 1917 р. троцькісти, які цілковито залишалися на своїх давніх меншовицьких позиціях, продовжували разом з меншовиками давню боротьбу проти Леніна і партії. Маючи на увазі, що в окремих партійних організаціях Росії напочатку революції були об'єднувальні тенденції, Ленін, у листі до Колонтай, писав:

„По-моєму, головна річ тепер — не дати себе заплутати в дурні „об'єднувальні“ спроби з соціяль-патріотами (або, річ іще небезпечніша з людьми хисткими, на зразок Організаційного Комітету, Троцького й К⁰) і провадити далі роботу *своєї* партії в послідовно *інтернаціональному* дусі“.

Тепер уже всім ясно, що Троцький, якого в червні 1917 р. прийняли до нашої партії, залишався, як і раніше, Троцьким-меншовиком, що тимчасово порвав з меншовицькою тактикою та сховав у шафу на деякий час свою антибільшовицьку ідеологію, як пише тов. Сталін.

Величезне значення для дальшого розвитку революції мали аграрне та національне питання, що стояли на конференції.

[1] Ленин. сб. № 4, стр. 290.

Ленінське розв'язання цих питань визначало забезпечення резервів пролетарської революції, притягнення на сторону пролетаріяту селянських трудящих мас та трудящих пригнічених націй. Лютнева революція дала величезний поштовх до поширеного розвитку селянського руху.

Не зважаючи на меншовицько-есерівські базікання та „поради" почекати з розв'язанням земельного питання до Установчих зборів і на перешкоди, що їх робив на шляху до захоплення селянами земель Тимчасовий буржуазний уряд, селяни самовільно руйнували „гадючі гнізда" поміщиків, захоплювали їхню землю та ділили поміж собою реманент.

Тоді як Ленін і партія розглядали аграрний рух у світлі клясової боротьби, у світлі переростання буржуазно-демократичної революції на соціялістичну, праві опортуністи розглядали селянський рух лише у світлі дальшого розвитку буржуазно-демократичної революції. Резолюція, ухвалена конференцією з аграрного питання підкреслювала, що

„залежно від того чи пощастить міському пролетаріятові повести за собою сільський пролетаріят і приєднати до нього масу півпролетарів села, чи ця маса піде за селянською буржуазією, що тяжіє, до спілки з Гучковим, Мілюковим, капіталістами, поміщиками і до контр-революції взагалі,— залежно від цього й зумовиться доля й наслідки російської революції" [1].

Саме до цього і зводилась тактика нашої партії у селянському питанні періоду від лютого до жовтня. Це була єдино революційна тактика, що привела до міцної спілки міського пролетаріяту з сільською біднотою та забезпечила йому співчуття чималих мас селян-середняків. В основі цієї тактики лежала більшовицька вимога націоналізації землі, що її партія висунула ще за часів першої революції.

Націоналізація землі означала рішуче, послідовне знищення і ламання поміщицького землеволодіння й водночас швидкий розвиток клясової боротьби сільсько-господарських робітників проти сільської буржуазії. Націоналізація землі, як захід, що не виходить за рамки буржуазного ладу, була воднораз й одним із практичних вистиглих кроків до соціялізму.

Закликаючи селян брати поміщицьку землю силою, але брати організовано, резолюція конференції пропонувала пролетарям та півпролетарям села домагатися утворення з кожного поміщицького маєтку великих зразкових господарств. Конференція доручила партії підтримати почин тих селянських комітетів, що передали живий і мертвий поміщицький реманент у руки організованого в ці комітети селянства для суспільного використання.

[1] Ленін Т. XX. Стор. 581. Х. 1931.

Ці постанови конференції мали величезну вагу на шляху до соціялістичного перетворення села. Сучасні велетенські досягнення в соціялістичній реконструкції сільського господарства є переможне здійснення тих принципових настанов, що їх ще 15 років тому дала квітнева конференція.

Поруч з аграрним питанням найважливіше значення для пролетарської революції мало й національне питання. „Національне й аграрне питання,— писав Ленін,— це корінні питання дрібнобуржуазних мас людности Росії". У своїй доповіді на квітневій конференції т. Сталін виходив із тієї Ленінової настанови, що

> „соціяльна революція не може виникнути інакше, як у вигляді доби що поєднує громадянську війну пролетріяту з буржуазією в передових країнах і *цілий* ряд демократичних і революційних, в тому числі національно - визвольних, рухів у нерозвинених, відсталих і пригнічених націях (Ленін, т. XIX. стор. 196, X. 1931).

Тов. Сталін підкреслював, що

> ... „наш погляд на національне питання сходить до таких тверджень: а) визнання за народами права на відокремлення; б) для народів, що лишаються в межах даної держави — обласна автономія; в) для національних меншостей — особливі закони, що ґарантують їм вільний розвиток; г) для пролетарів усіх національностей даної держави — єдиний неподільний пролетарський колектив — єдина партія". (Петроград. общегород. и Всероссийск. конференция РСДРП (большевиков) ГИЗ. 1925. стр. 132).

Висуваючи гасло—право націй на самовизначення—тов. Сталін зазначив, що питання про вільне відокремлення не можна плутати з питанням про доцільність відокремлення націй в той чи інший момент, але виступати проти права відокремлення націй в самостійну державу — значить лити воду на млин імперіялістів.

Саме таку ролю об'єктивно відогравала група делегатів конференції на чолі з тов. П'ятаковим, що в національному питанні посідала напівменшовицьку, люксембурґіянську позицію. У своїй співдоповіді тов. П'ятаков заперечував гасло „право нації на самовизначення". На його думку, історія вже переступила через потребу утворення національних держав. Саме тому, що за епохи світового господарства, яка встановила нерозривний зв'язок між усіма націями, питання про кордони стає неможливим. Так само на його думку при соціялістичній організації господарства, що охоплюватиме весь світ, незалежність націй непотрібна, її вимога стає за реакційну, бо вона взята з епохи, що відійшла в минуле.

„Виходячи з аналізи нової епохи імперіялізму, ми кажемо, що інакшої боротьби за соціялізм, як боротьби за знищення всіляких

кордонів ми уявити собі в даний момент не можемо" — зазначав у своїй співдоповіді тов П'ятаков.

Вимога ж права націй на самовизначення,— продовжував він,— є вимога абстрактна, яка може лише зіграти на користь дрібнобуржуазній реакції.

Проти цих напівменшовицьких, люксембурґіянських поглядів рішуче виступив на конференції тов. Ленін.

В своєму виступі він з самого початку відзначив, що

„почавши з 1903 року, коли наша партія ухвалила програму, ми щоразу зустрічались з одчайдушною опозицією від поляків. Коли ви вивчатимете протоколи II з'їзду, то ви побачите, що вже тоді вони викладали ці ж докази, що ми зустрічаємо зараз і польські соціяль-демократи пішли геть з цього з'їзду, заявивши, що визнання за нацією права на самовизначення для них неприйнятне. І від того часу ми щоразу потрапляємо на теж саме питання. 1903 року імперіялізм уже був, але тоді в числі доказів не згадувалось про імперіялізм; і тоді, і тепер позиція польської соціяль-демократії залишається дивною, страховинною помилкою: ці люди бажають звести позиції нашої партії на позицію шовіністів".

(Ленін. Том XX, стор. 259, X. 1931).

В своїй промові т. Ленін далі зазначає, що погляд П'ятакова є погляд Рози Люксембург.

„Метода соціялістичної революції під гаслом „геть кордони" — повна плутанина . . . Що це значить „метода" соціялістичної революції під гаслом „геть кордони"? Ми обстоюємо потребу держави, а держава передбачає кордони. Держава може, звичайно, мати буржуазний уряд, а нам потрібні Ради. Але й для них стоїть питання про кордони". (Ленін. Том. XX, стор. 261, X. 1931).

Погляди тов. П'ятакова та інших його прихильників були великодержавницькі, шовіністичні. Цей шовінізм був тим небезпечніший, що він маскувався боротьбою за соціялізм.

„Ми до сепаратистичного руху, — говорив Ленін,— байдуже, невтральні. Коли Фінляндія, коли Польща, Україна відокремляться від Росії, в цьому нічого кепського нема. Що тут кепського? Хто це скаже — той шовініст. Треба збожеволіти, щоб і далі провадити політику царя Миколи" (там саме).

Боротьба з люксембурґіянською позицією частини делегатів на квітневій конференції мала не лише теоретичне, а й найважливіше політичне значення. Ця боротьба була цілковито пов'язана з питанням про ставлення партії революційного пролетаріяту до імперіялістичної політики Тимчасового уряду та соціяль-шовіні-

стів, про ставлення до пригнічених народів Фінляндії, України тощо. Така позиція люксембурґіянців була об'єктивною підтримкою імперіялістичної позиції Тимчасового уряду. Люксембурґіянці бо, як і відверті великодержавники і соціяль-шовіністи, ніколи не розуміли діялектичної постави Ленінового гасла — самовизначення аж до відокремлення для добровільного об'єднання всіх рівноправних націй. Для Леніна й партії це означало забезпечення перемоги пролетарської революції.

Люксембурґіянські погляди в національному питанні мали своє місце і на Україні.

Позиція деяких партійних діячів була продовженням тих шкідливих настанов, що їх Роза Люксембурґ висунула в своїх писаннях у в'язниці з приводу російської революції 1917 року. „Як це сталося,— писала вона,— що на всіх цих теренах (Україна, Прибалтицькі краї і т. д.) несподівано перемогла контрреволюція. Націоналістичний рух паралізував пролетаріят тим, що відірвав його від Росії й віддав його в жертву національної буржуазії окраїних держав". („Die Russiche Revolution").

І Роза причину цього бачить в тому, що більшовики, замість єдности пролетарів всіх націй, висунули знов свою націоналістичну фразеологію „про право націй на самовизначення аж до відокремлення", що дало буржуазії окраїних держав такий бажаний для неї, такий блискучий привід, ба навіть прапор для її контрреволюційних змагань („Die Russiche Revolution").

Але якраз наслідком антиленінських люксембурґіянських поглядів окремих партійних робітників, зокрема таких як П'ятаков та Бош, що стояли на чолі Київського партійного комітету, українська націоналістична контрреволюція посилювала свої позиції, затруднюючи керівництво пролетаріяту селянськими трудящими масами України.

Партійні організації України, як і ціла наша партія, стояли на правильному ленінському шляху, та рішучо борючись на два фронти з опортунізмом у національному питанні, забезпечили перемогу пролетарської революції. *Квітнева партійна конференція переважною більшістю голосів ухвалила резолюцію тов. Сталіна.*

Закриваючи квітневу конференцію, тов. Ленін казав:

> „Пролетаріят знайде в наших резолюціях керівничий матеріял до руху до другого етапу нашої революції". (Ленін, т. XX, стор. 267. X. 1931).

Менш ніж через півроку після конференції пролетаріят, у спілці з біднішим селянством, за проводом більшовицької партії дійшов своєї перемоги на другому етапі революції. Квітнева конференція, що поклала в основу своїх резолюцій відомі квітневі тези Леніна й засудила та розбила погляди правих і „лівих" опортуністів, відіграла величезну ролю в досягненні другого етапу

революції — перемоги пролетаріяту в Жовтні. Її вага невимірно велика і з погляду боротьби за світову пролетарську революцію, бо вона показала міжнародньому пролетаріятові шлях боротьби за встановлення диктатури пролетаріяту.

* * *

Наша партія провадила й провадить рішучу боротьбу з троцькістською та всякою іншою фальсифікацією й контрабандою, що намагається Ленінові квітневі тези — документ всесвітньо-історичної ваги — тлумачити як новий етап в більшовизмові, що „переозброївся", поставивши питання соціялістичної революції і диктатури пролетаріяту лише вперше та намагаються довести цим, що буцім-то Ленін і більшовики були до 1917 року буржуазними демократами, що на протязі всієї своєї минулої історії боролися лише за здійснення завдання буржуазно-демократичної революції.

Проводячи боротьбу з партією, Троцький намагався підмінити ленінізм троцькізмом і в цій боротьбі для троцькізму, що перетворився на авангард контр-революційної буржуазії, вирішальну ролю відогравала та відограє його наклепницька теорія про переозброєння більшовизму в квітні 1917 року.

На думку троцькістських наклепників і фальсифікаторів більшовизму, більшовики й за років першої революції, за років світової імперіялістичної війни, і в лютому — березні 1917 року, стояли на позиції „самообмеження пролетаріяту". Троцький так і писав: „Більшовики, виходячи з такої самої голої абстракції — демократична, а не соціялістична диктатура,— приходять до ідеї буржуазно-демократичного самообмеження пролетаріяту".

І в зв'язку з цим Троцький писав 1922 року про „антиреволюційні риси" більшовизму 1905 року, які буцім-то загрожували прямою небезпекою на випадок революційної перемоги. Ці „антиреволюційні риси" більшовизму не здійснилися до 1922 року, коли Троцький про них писав, лише тому, що більшовики, нібито, в квітні 1917 року ідейно переозброїлися.

Розтрощений партією контр-революційний троцькізм, що став за передовий загін контр-революційної буржуазії, виступає нині в замаскованому вигляді на теоретичному, зокрема історичному фронті. Цим новим маневром клясовий ворог намагається поставити під сумнів послідовність ленінської теорії, фальсифікує історію більшовизму, намагається звести на нівець наше соціялістичне будівництво та довести неможливість соціялістичного будівництва в нашій країні Рад. Усі ці свої спроби він базує в основному на старих троцькістських твердженнях про неможливість перемоги соціялізму в одній країні та неминучість переродження

пролетарської диктатури та більшовицької партії. Теорія переозброєння, розсікання більшовизму на „старий“ і „новий“, на „дожовтневий“ і „післяжовтневий“ потрібні троцькізмові „для того, щоб полегшити йому дальші кроки щодо боротьби з ленінізмом“ (Сталін).

Таку троцькістську контрабанду й фальсифікацію ми подибуємо в цілому ряді робіт таких „істориків“, як Слуцький, Волосевич, С. Покровський (Ленінград) та інші. Цю само троцькістську контрабанду відбито в чотиритомнику історії ВКП(б) за редакцією т. Ярославського, зокрема в IV томі — в розділі II, що його написав „історик“ Кін. В цьому розділі стан нашої партії періоду від лютого - квітня висвітлено цілком по троцькістському, перекручуючи та заличковуючи ролю більшовицької партії в Лютневій революції, як єдино - інтернаціоналістської, послідовно - революційної партії. Кін ототожнює лінію партії з позицією „каменівщини“, приписує партії капітулянтські погляди Каменєва, стаючи тим самим на позиції Троцького. В цьому троцькістському перекрученні історії більшовизму для таких „істориків“, як Кін, основним „джерелом“, крім Троцького, є ще Шляпніков, який у своїх книгах про „1917 р.“ протягує явну меншовицько - троцькістську контрабанду й фальсифікацію історії більшовизму.

Зображення від Шляпнікова стану нашої партії періоду лютий — квітень є брудний пасквіль та наймерзотніший наклеп, що може бути джерелом лише для „школки“ троцькістських контрабандистів типу Кіна та Ельвова. При більшовицькому підході до історії цього періоду істориків без лапок не важко показати, як більшовицька партія, навіть при розкиданости значної частини своїх членів по каторгах, в'язницях та засланнях, готувала та організовувала маси на боротьбу за повалення самодержавства, на дальшу боротьбу за пролетарську революцію.

> „Наша партія, — писав Ленін, — опинилася з масами, з революційним пролетаріятом, не зважаючи на арешт і заслання до Сибіру ще 1914 року наших депутатів, не зважаючи на шалені переслідування й арешти, яких зазнав петербурзький комітет за свою нелеґальну роботу підчас війни, проти війни й проти царизму“.

На Україні контрабанда ворожої ленінізмові теорії теж іде лінією протягування троцькістських, націоналістичних та правоопортуністичних ідей та концепцій в нашу історичну літературу (Волін, Фрід, Карпенко, Рубач, Сухино - Хоменко, Річицький та інші).

В певній частині нашої історико - партійної літератури ми натрапляємо на явно фальсифікований виклад історії більшовицьких організацій на Україні 1917 р. та, зокрема, періоду лютий - квітень. Фальсифікатори та контрабандисти різних ґатунків намагаються змалювати більшовицькі організації тих часів, як

кволі, організаційно неоформлені, що в більшості стояли на опортуністичних позиціях.

Це наклепництво, зокрема ототоження позиції каменівщини з позицією партії й, зокрема, більшовицьких організацій України. Твердження про кволість більшовизму та намагання розвінчати його, як єдину революційну партію пролетаріяту, керівника та організатора пролетарської революції, намагання одночасно показати меншовизм на Україні в „рожевому світлі", як міцніший та лівіший, ніж його співбрат у Росії, характеристика революції 1917 р. на Україні, як буржуазно-демократичної, та заперечення і перекручення у питанні про переростання революції — ось що в основному характеризує троцькістських, націоналістичних та всяких інших контрабандистів.

Цю контрабанду різного гатунку подибуємо в підручнику з історії КП(б)У М. Воліна, який зазначає, що „меншовизм на Україні був менш розгортаний, лівіший своєю революційною фразеологією, ніж у Росії"; в роботах т. Сухино-Хоменка, який позицію більшости парторганізацій та партпроводу характеризує як опортуністичну, та як таку, що не могла протиставити дрібнобуржуазним угодівським партіям витриманої більшовицької, ленінської лінії. Те саме ми подибуємо в т. Фріда, який протягував ганебні наклепи на партію та її керівництво, та на думку якого пролетаріят лише періоду Жовтня 1917 року — весни 1918 року „остаточно виявив себе як рушійну силу пролетарської революції".

Контрабанда націоналістичного ґатунку протягується в роботі А. Річицького „Центральна Рада", в якій заперечується переростання буржуазно-демократичної революції на соціялістичну, а період лютий — жовтень 1917 р. на Україні характеризується, як період національно-аґрарної революції, в якій роля пролетаріяту оцінюється, як роля „підголоску" російської буржуазії, а гегемоном революції висувається українська дрібна буржуазія. Подібну контрабанду бачимо і в роботах т. Карпенка, який, заперечуючи гегемонію пролетаріяту в революції 1917 р., надав цю гегемонію українській міській буржуазії та куркульству. [1]

Більшовицькі організації на Україні, як і вся наша партія, майже одностайно приєдналися та ухвалили квітневі Ленінові тези. Справді бо, коли більшість партії посідала б опортуністичні позиції, то зовсім неможна було б пояснити того факту, що відразу ж по приїзді Леніна переважна більшість партії цілковито приєдналася до Ленінових тез. Коли б справа стояла так, як це хочуть змалювати різні троцькістські та інші фальсифікатори, тоді неможна було б пояснити, чому рештки правих опортуністів, на чолі з Каменевим, були ізольовані та розтрощені на Всеросійській квітневій партійній конференції. Навіть у тих окремих парт-

[1] „Літопис Революції", 1928 р. № 3.

організаціях, де ми мали опозицію проти Ленінових тез, вона була, головно, серед незначної частини керівної верхівки організації, як, наприклад, у Києві —люксембургіянська, напівменшовицька позиція Г. П'ятакова, Є. Бош та інш.

Характерно, що резолюція Київського комітету про відхилення квітневих Ленінових тез, ухвалена сьома голосами проти чотирьох, натрапила на рішучу відсіч на загальних зборах парторганізації, яка її не затвердила. Керівництво Київського комітету (П'ятаков, Бош) намагалося показати Леніна як блянкіста, який нібито висуває авантурницьке гасло „негайного повалення Тимчасового уряду", який закликає до негайного соціялістичного перевороту і т. д...

Але досить було як слід обізнатися з Леніновими тезами та промовами, щоб від цих наклепів нічого не залишилось. У своїй промові про квітневу конференцію на засіданні Київського комітету, т. Майоров, що був делегатом від Київської організації, говорив:

„Приїхав до Пітеру в історичні дні 21-22 квітня. Треба було дати відповідь на питання дня. З тезами Леніна можна було не згоджуватись, але після роз'яснення тов. Леніна, виявилося, що він не той „пугач", яким його виставляли". (Протоколи Київського Комітету).

Більшовицькі організації на Україні, виходячи з квітневих тез Леніна, у своїй більшості правильно оцінювали хід революційних подій та були єдиним керівником революційної боротьби пролетаріяту й найбіднішого селянства. Харківський Комітет на своєму засіданні 22(9) квітня, характеризуючи буржуазний Тимчасовий уряд, як контрреволюційний, імперіялістичний, підкреслював, що вся повнота влади повинна бути зосереджена в руках Рад робіт. і салдат. депутатів, як єдиного органу, що може боронити інтереси демократії" (Газета „Пролетарий" № 26 25/IV-1917 р.).

Катеринославська партійна організація, що повнотою ухвалила резолюції квітневої конференції, ще до конференції провадила рішучу боротьбу з об єднувальними тенденціями, які були на початку революції. Ось характерна кореспонденція від 20 (7) квітня 1917 року:

„... в брянський школі скликано збори більшовиків та меншовиків нашого району. Перед тим більшовики повели агітацію серед своїх членів проти об'єднання; з переговорів виявилося, що прихильників об'єднання майже не булу. Тоді хтось з більщовиків голосно заявив: „Хто хоче об'єднатися з нами, хай записується до нашої партії, другого об'єднання в нас бути не може".

Після цього ми всі залишили збори" [1]

Таких прикладів, що характеризують правильну ленінську позицію більшости більшовицьких організацій на Україні, можна

[1] Летопись Революции" № 3. 1927 г. стор. 46.

було навести багато, але й цього досить, щоб викрити та довести весь фалш та наклепництво фальсифікаторів різних ґатунків.

Троцькістська контрабанда в оцінці більшовицької партії першого періоду революції 1917 р. збігається з правоопортуністичною фальсифікацією історії більшовизму. Правоопортуністична контрабанда в ряді історичних робіт (Рубача та інших) сходить в основному до того, що процес переростання революції 1917 року на соціялістичну розглядають механістично.

Розриваючи єдиний процес переростання, праві опортуністи розглядають період лютий-жовтень 1917 року, як період, протягом якого розвивались два рівнобіжні процеси: буржуазно-демократичної та соціялістичної революції, і по-каменівському визначають період двовладдя, як „буржуазно - демократичний етап" революції.

З цим самим пов'язана націоналістична контрабанда тов. Рубача в його твердженні про потребу „додаткової схеми" для пролетарської революції на Україні. Вимога „додаткової схеми", що виходить з націоналістичних позицій виключних „особливостей", є ревізія Ленінової схеми пролетарської революції та відривання пролетарської революції на Україні від загального процесу революції на терені кол. Російської імперії.

Цілком не випадково, що троцькістські та всілякі інші контрабандисти, фальсифікуючи історію більшовизму, надто намагаються перекрутити та зфальсифікувати історію нашої партії за період між лютим та жовтнем 1917 року. Це спрямоване на те, щоб довести, що більшовизм за допомогою троцькізму переозброївся, що Ленінові квітневі тези не були логічним продовженням всіх основних більшовицьких настанов щодо перспектив розвитку революції, та що Жовтнева революція, нібито була й залишається лише завершенням завдань буржуазно - демократичної революції. Заперечення соціялистичного характеру Жовтневої революції потрібне контр-революційному троцькізмові, щоб довести неможливість будівництва соціялізму в нашій країні та ще раз підкреслити старий троцькістський наклеп про буржуазне переродження більшовизму і СРСР.

Партія й робітнича кляса нашої країни з усією рішучістю провадить й провадитиме далі нещадну боротьбу з усіма контрабандистами й фальсифікаторами та з гнилим лібералізмом до них, поставивши справу вивчення історії партії на наукові, більшовицькі рейки, виходячи з тих директив, що їх дав у своєму листі вождь нашої партії тов. Сталін.

* * *

Квітневі тези та постанови квітневої партконференції мають величезну історичну вагу. Міжнародній характер тез полягає

в тому, що вони становили клясичний зразок стратегії й тактики. обов'язкової для всіх країн,—і тих, що стоять ще перед своїми буржуазно-демократичними революціями, які за епохи імперіялізму не можуть уже не переростати в революцію соціялістичну, і тих, перед якими безпосереднє завдання—боротьба за пролетарську революцію.

Стратегічний плян і тактика, що мають забезпечити гегемоніяльну ролю пролетаріяту при обов'язковому проведенні Ленінової формули щодо селянства на різних етапах революції—стає також за основну підвалину міжнародньої тактики й теорії пролетарської революції доби імперіялізму.

Проведення пролетаріятом самостійної послідовно-революційної політики, боротьба проти дрібнобуржуазних хитань, проти дрібнобуржуазних угодівських партій, зміцнення залізних лав своєї пролетарської комуністичної партії — отакі основні завдання історичного досвіду Ленінових тез та постанов конференції.

Заклик до здійснення Ленінового пляну утворення нового Комуністичного Інтернаціоналу, Міжнародньої Асоціяції робітничої кляси, що стояла б на позиціях послідовного революційного марксизму—в противагу опортуністичному II Інтернаціоналові, що зрадив робітничу клясу та її пролетарську клясову боротьбу, ставши агентурою імперіялізму—є заклик російської робітничої кляси, що стала за авангард всесвітньої пролетарської революції, на долю якої випало стати ударною бригадою всесвітнього пролетаріяту в боротьбі за всесвітню комуну. До здійснення цих завдань і закликали квітневі тези та рішення квітневої партконференції, накресливши основні шляхи пролетарської боротьби—останнього рішучого бою за диктатуру пролетаріяту, за комунізм.

Утворення Рад робітничих депутатів, нового типу держави—диктатури пролетаріяту—пролетарської держави переходової доби—є обов'язковий етап від капіталізму до комунізму для всіх пролетарських братніх партій, є „революційне використування революційних форм держави для боротьби за соціялізм"—проти анархізму.

Той тип держави, що його революційним інстинктом висунули робітничі маси ще за часів першої революції 1905 року, що базувалася на досвіді цієї ж революції та на досвіді славетньої Паризької Комуни 1871 р., і були Ради робітничих депутатів.

„Нам потрібна—писав т. Ленін у своєму третьому „Листі з далекого краю" — революційна *влада*, нам потрібна (на певний переходовий період) *держава*. Цим ми відрізняємось від анархистів. Відмінність між революційними марксистами й анархістами є не тільки в тім, що перші обстоюють централізоване велике комуністичне виробництво, а другі —

роздрібнене, дрібне. Ні, відмінність саме в питанні про владу, про державу є в тім, що ми за революційне використання революційних форм держави для боротьби за соціялізм, а анархісти—*проти*".

„Та пролетаріят—писав далі Ленін—мусить „розбити" готову буржуазну державну машину й замінити її владою диктатури пролетаріяту—Радами".

І тоді, коли для Леніна та партії—Ради Р. і С. депутатів, як органи революційного повстання, як органи революційної влади та соціялістичного будівництва, являли собою саме таку форму держави диктатури пролетаріяту на ввесь час переходової доби, для правих опортуністів, які заперечували боротьбу за пролетарську революцію, Ради роб. деп. були тільки коротким етапом до скликання Установчих зборів, після чого Ради відмирають (Ногін).

Для них дальший розвиток революції мав проходити через Установчі збори та завершитися парляментом, який тільки й міг забезпечити репрезентацію російської демократії. „Отже,—казав т. Ногін на квітневій конференції, — виходить, що поступово найважливіші функції Рад відмирають... При Радах, які вони є тепер, Республіка-Комуна у нас не здійснюється" [1].

Така позиція правих, звісно, нічого спільного не мала з Леніновим розумінням диктатури пролетаріяту—держави переходової доби від капіталізму до комунізму, та цілковито заперечувала ролю й значення революційно - демократичної диктатури пролетаріяту та селянства в світлі Ленінового пляну переростання. Правоопортуністичне розуміння держави, що межувало з контрреволюційною теорією держави II Інтернаціоналу, було зворотньою стороною медалі анархістських та напіванархістських поглядів на ролю держави переходової доби „лівих" (Бухарін, Пятаков та інш.), що „по - люксембургіянському, цілком механістично розглядали знищення, розбиття вщент, зривання в повітря буржуазної держави, а диктатуру пролетаріяту розуміли як державу лише збройного повстання, яка після придушення опору контр - революційних сил—мусить зовсім зникнути, оскільки в „чистій" соціялістичній революції ми матимемо остаточне знищення й кляс.

Боротьба проти цих опортуністичних перекручень марксоленінського розуміння ролі й значення держави—значення держави диктатури пролетаріяту на ввесь час переходової доби, доби найгострішої клясової боротьби, побудови соціялістичного безклясового суспільства,—була одним із основних завдань, що його Ленін і партія вважали за вирішальне.

---

[1] Петроградская Общегородская и Всерос. Конференция РСДРП (большевиков) в апреле 1917 г., стр. 69 ГИЗ 1925.

Не випадково Ленін присвятив цьому питанню один з найкращих своїх творів—„Держава й революція". За Ради, як державу переходової доби, як форму диктатури пролетаріяту, за зміцнення їх, за поширення в них пролетарської демократії, справжньої широкої демократії трудящих, за їхнє керівництво соціялістичним будівництвом, партія завжди провадила найрішучішу боротьбу на два фронти.

Й за наших часів, коли більшовицька партія привела країну Рад до вивершення побудови фундаменту соціялістичної економіки, коли перед диктатурою пролетаріяту безпосереднім завданням, що його накреслила XVII партійна конференція, постало остаточне знищення кляс і тих причин, що їх породжують; коли наслідком нашої боротьби за здійснення другої п'ятирічки соціялістичного будівництва, країна Рад перетвориться на безклясове соціялістичне суспільство—питання держави нашої переходової доби, питання зміцнення нашої пролетарської держави набуває особливо важливого значення.

Для вивершення всіх цих величезних завдань, для знищення кляс, що може бути забезпечено лише в клясовій боротьбі, диктатура пролетаріяту мусить бути міцною, непохитною, тією залізною твердинею, тим вартовим наших досягнень, що єдино може забезпечити наш переможний шлях до комунізму.

Опір клясового ворога, що в дальшому, в окремі моменти в окремих районах, на окремих ділянках і в різних формах виявлятиметься — потребуватиме нашої пильности, нашої готовости до боротьби, вимагає від нас зміцнення диктатури пролетаріяту. Капіталістичне оточення є також найважливіший арґумент щодо зміцнення обороноздатности диктатури пролетаріяту — країни Рад, тимто всяке „лівацьке" прожектерство щодо відмирання держави, щодо знищення держави Рад із знищенням кляс на цьому етапі, має натрапити на найрішучішу відсіч.

Наше гасло—ще більше зміцнити диктатуру пролетаріяту та її обороноздатности для переможного здійснення тих завдань, що їх партія на своїй XVII конференції поставила перед пролетаріятом та всіма трудящими СРСР та цілого світу.

Александров Н.
і Слободський Г.

До історії боротьби більшовизму з люксембурґіянством

Наша партія домоглася величезних всесвітньо-історичних перемог у будівництві соціялізму. Поставлене Леніном і партією питання „хто-кого“ робітнича кляса вже остаточно розв'язала на користь соціялізмові проти капіталізму і в місті й на селі. Вивершено побудову фундаменту соціялістичної економіки. Широчезні кроки вперед робить процес індустріялізації нашої країни, щодня вступає до лав соціялістичної промисловости ряд нових промислових гігантів, озброєних найпередовішою технікою. Велетенські перемоги маємо в справі соціялістичної реконструкції сільського господарства.

XVII Всесоюзна партійна конференція прийняла величезної ваги постанови, що відкривають нову епоху в історії людства. За проводом ВКП(б) та її Ленінського ЦК на чолі з т. Сталіном, робітнича кляса СРСР бореться за переможне завершення першої п'ятирічки та за здійснення другої п'ятирічки, п'ятирічки побудови безклясового соціялістичного супсільства.

Тільки на основі генеральної лінії партії, на основі нещадної боротьби з опортунізмом на два фронти—проти правого, як головної небезпеки та „лівого“ опортунізму і примиренства до них, на основі боротьби з контрреволюційним троцькізмом та з гнилим лібералізмом — партія домоглася велетенських перемог на фронті соціялістичного будівництва.

В світлі цих перемог першої соціялістичної п'ятирічки та перспектив другої, з особливою наочністю виступає глибина кризи капіталістичної системи та ступінь її загнивання. Параліж виробничого апарату і світової торгівлі, неймовірне згортання світової промислової продукції, п'ятдесятимільйонове безробіття, надзвичайна руйнація продуктивних сил, різке загострення міжнародніх суперечностей та початок нової імперіялістичної війни — такі підсумки капіталістичного господарювання.

„Останні роки були періодом іспиту двох протилежних систем господарства — радянської і капіталістичної“ (Сталін). Світова криза капіталізму загострила всі суперечності. Міжнародній

пролетаріят іде до нових великих боїв. Нові мільйони пролетарів, десятки мільйонів пригноблених колоніяльних народів цілого світу встають до бою. Досвід перемоги соціялізму в СРСР закликає пригноблених до останнього рішучого бою з капіталізмом, який конає.

Наші перемоги на фронті соціялістичного будівництва — це перемоги дедалі більше ростущого міжнароднього комуністичного руху. Ці перемоги найдужче прискорюють пролетарську революцію в усьому світі. Тим більшого значення набуває боротьба наших братніх комуністичних партій за завоювання більшости робітничої кляси, більшовицьке загартовання самих партійних організацій. Тим більшого значення набуває боротьба за чистоту ленінського прапора, за „ленінізм як марксизм епохи імперіялізму і пролетарської революції, як теорію й тактику пролетарської революції взагалі, як теорію й тактику диктатури пролетаріяту зокрема“ (Сталін).

Ленінізм є найгостріша зброя в боротьбі проти соціяль-фашизму, головного ворога робітничої кляси, проти зрадницьких маневрів ренегатів Комінтерну та контрреволюційного троцькізму, цього передового загону контрреволюційної буржуазії, зброя в боротьбі за єдиний фронт пролетаріяту в спілці з біднішим селянством за останній рішучий бій, за повалення капіталізму.

Розбитий ущент контрреволюційний троцькізм, який на новому етапі соціялістичного будівництва й наростання революційної кризи в капіталістичних країнах виступити одверто під своїм заплямованим контрреволюційним прапором вже не має можливости „підхоплює новий прапор, прапор Рози Люксембург, закатованої соціяль-демократами, щоб зловживати ним для своєї троцькістської мети“ (Л. Каганович).

Тов. Сталін у своєму листі до журналу „Пролет. Революция“ викрив цей новий маневр клясових ворогів пролетаріяту, які під прапором люксембургіянства, цієї напівменшовицької теорії, намагаються протягти контрреволюційний троцькізм, зфальсифікувати ленінізм. Тов. Сталін, викривши фальсифікаторів, поставив перед усією партією і Комінтерном завдання піднести пильність до маневрів клясового ворога, озброївши нашу партію і всі наші братні компартії марксо-ленінською теорією, теорією боротьби й перемоги.

Лист тов. Сталіна, що викликав шалені зойки в друкованих органах ренегатів комунізму, в органах соціяль-фашизму мусить ще більш переконати робітників усього світу в доконечності боротьби з ідеалізацією люксембургіянства, боротьби за подолання всіх політичних антибільшовицьких помилок Рози Люксембург.

Лист тов. Сталіна ставить як невідкладне завдання перед усіма комуністичними партіями вибити з рук усіх найлютіших ворогів робітничої кляси прапор люксембургіянства, допомогти

всім робітникам, які ще зв'язані з люксембурґіянством, викрити всю напів меншовицьку суть теорії і тверджень люксембурґіянства, допомогти їм зліквідувати цей старий тягар, що над ними тяжить, відкинути його геть та стати під випробуваний прапор Леніна, прапор III Комуністичного Інтернаціоналу.

Люксембурґіянство на сьогодні стає прапором контрреволюційного троцькізму, так само, як люксембургіянство ставало за прапор боротьби проти ленінізму і в ренегата Леві 1922 року (який видав брошуру Рози Люксембург „Руська революція", що її вона писала у в'язниці 1917 р. та від якої вона згодом відмовилась), і в Брандлера, і Тальгаймера, після виключення їх із Комінтерну як правих опортуністів, що стали на шлях зради робітничої кляси. Прапорові Леніна — прапорові боротьби всіх пролетарів і пригноблених усього світу за комунізм протиставляється прапор люксембургіянства — ліво-радикальної частини II Інтернаціоналу передвоєнних часів, що являла собою слабу й немічну групу, організаційно не оформлену, ідеологічно не підковану групу, що боялася навіть вимовити слово „розрив", „розлам"[1]. Викриття люксембургіянства — один з основних засобів у боротьбі з головним ворогом — соціяльфашизмом та контрреволюційним троцькізмом, що намагаються затримати широкий процес полівіння та зреволюціонізування робітничих мас. Боротьбу з люксембургіянством треба провадити тільки під прапором Леніна, за вказівками Леніна, треба вести тими методами, які указав Ленін у боротьбі з „лівими" в II інтернаціоналі, в боротьбі з Розою Люксембурґ.

Борючись проти люксембурґіянства, *треба рішуче боротися за Розу Люксембурґ*, яка вже 1918 р. ставала на шлях ленінізму, яка стала за фундатора комуністичної партії Німеччини, про яку Ленін, не зважаючи на всі її напівменшовицькі помилки в основних питаннях теорії пролетарської революції й диктатури пролетаріяту, підкреслював, що вона була й залишається „орлом". Весною 1922 року Ленін з цього приводу у своїй статті „О восхождении на высокие горы" писав:

> „Павло Леві бажає тепер особливо вислужитись перед буржуазією, й отже, перед 2 і 2½ Інтернаціоналами, її аґентами перевидаючи якраз ті твори Рози Люксембурґ, де вона була неправа. Ми відповіли на це двома рядками із однієї доброї російської байки: „Орлам случается и ниже кур спускаться, но курам никогда, как орлам не подняться"...
>
> Роза Люксембурґ помилялася в питанні про незалежність Польщі; помилялась 1903 р. в оцінці меншовизму; помилялась в теорії нагромадження капіталу; помилялась,

[1] „Большевик", № 19-20. 1931.

обстоюючи в липні 1914 р. поряд Плеханова, Вандервельде, Кавтського та інш. об'єднання більшовиків з меншовиками; помилялась в своїх писаннях у в'язниці 1917-1918 р.р. (при чому сама ж по виході із в'язниці наприкінці 1918 р. і на початку 1919 р. виправила більшу частину своїх помилок). Але, не зважаючи на ці свої помилки, вона була й залишилася орлом; і не тільки пам'ять про неї буде завжди цінна для комуністів цілого світу, але її біографія і повна збірка її творів (з якими неможливо спізнюються німецькі комуністи, та їм можна пробачити лише через нечувану кількість жертв у їхній тяжкій боротьбі) будуть найкориснішою наукою для виховання багатьох поколінь комуністів цілого світу...

„Німецька соціяль-демократія після 4 серпня 1914 р. — смердючий труп" — ось з яким висловом Рози Люксембург ввійде її ім'я до історії всесвітнього робітничого руху. А на задньому дворі робітничого руху серед куп сміття, кури на зразок Павла Леві, Шейдемана, Кавтського та всієї цієї братії, зрозуміло, будуть особливо захоплюватися помилками великої комуністки"[1].

Тов. Сталін у своєму листі характеризуючи „лівих", люксембурґіянців також підкреслив:

„Звісно, в лівих у Німеччині були не лише серйозні помилки. Вони мають за собою також великі й серйозні революційні діла. Я маю на увазі цілий ряд їхніх заслуг і революційних виступів у питаннях внутрішньої політики й, зокрема, виборчої боротьби, в питаннях парляментської і позапарляментської боротьби, про загальний страйк, про війну, революцію 1905 р. в Росії тощо. Саме тому й зважали на них більшовики як на лівих і підтримували їх, штовхали їх вперед. Але це не знищує й не може знищити того факта, що ліві с.-д. в Німеччині, разом із цим мали за зобою цілий ряд якнайсерйозніших політичних та теоретичних помилок, що вони не позбулися ще меншовицького тягара й потребували тому якнайсерйознішої критики від більшовиків".

Історична роля Рози Люксембург та „лівих" радикалів полягає в тому, що вони намагалися мобілізувати перед війною німецький пролетаріят на боротьбу з імперіялізмом на боротьбу з соціяль-демократією, що зрадила пролетаріят, але, не бувши більшовиками, не стоявши на ленінських теоретичних позиціях, виступаючи проти ленінізму, вони затримували робітничий рух та неспроможні були повести його до революційних боїв.

[1] Ленин т. XX ч II. 1 изд. стор. 490-491

* * *

Погляди Рози Люксембурґ і „лівих“ радикалів розвивалися під безпосереднім впливом всієї обстанови німецького робітничого руху, від якої вони не могли звільнитися, не могли рішуче перемогти опортуністичної теорії і практики правого крила соціяль - демократії та центризму й не зуміли поставити перед німецькою робітничою клясою перспективу боротьби за диктатуру пролетаріяту, за соціялізм. Тому й питання про диктатуру пролетаріяту, — це основне, що за Леніном характеризує комуніста, Роза в достатньо розгорнутому вигляді недала до самої смерти. Так само, солідаризуючись із Парвусом, Роза Люксембурґ відкидала доконечність збройного повстання, його підготовку та провідну ролю партії в організації народніх мас для збройного повалення капіталізму.

Погляди Рози Люксембурґ та „лівих радикалів“ являли собою не суму окремих напівменшовицьких помилок, а цілу систему думок — закінчену концепцію та політичний напрям, що був побудований на механістичній, недіялектичній методології; на кавтськіянській, центристській теоретичній базі, У всіх основних питаннях теорії пролетарської революції та диктатури пролетаріяту ця концепція була разом з тим теоретичним ґрунтом історичного троцькізму, який невипадково і на сьогодні під цим прапором намагається приховати своє контрреволюційне обличчя.

Вихідним пунктом антиленінської концепції люксембурґіянства є напівцентристське розуміння процесу розвитку капіталізму та напівкавтськіянська аналіза й теорія імперіялізму.

Механістичний розгляд та аналіза розвитку капіталізму приводить люксембурґіянців до твердження про неможливість реалізації додаткової вартости в умовах „чистого“ капіталізму, що ринком для її реалізації можуть бути лише некапіталістичні шари та до фаталістичного твердження про автоматичний крах капіталізму.

„Неможливість нагромацження, означає з капіталістичного погляду неможливість дальшого розвитку продукційних сил і, отже, об'єктивну історичну неминучість загибелі капіталізму. Нагромадження є не тільки внутрішнім відношенням поміж галузями капіталістичного господарства; воно, насамперед, є відношенням поміж капіталом та некапіталістичним середовищем[1].

В своїй „теорії нагромадження“ Р. Люксембурґ не дає аналізи імперіялізму як вищої стадії капіталізму, як монополістичного капіталізму. Вона забуває про надмірну експлоатацію некапіталістичних шарів, — колоній капіталізмом та обертає це докапіталістичне середовище з об'єкта експлуатації в суб'єкта реалізації капіталістичної додаткової вартости.

[1] Р. Люксембург „Накопление капитала“,

Ця її невірна антиленінська теорія імперіялізму породила ряд величезних помилок у всіх люксембурґіянців (П'ятакова, Бухаріна, Радека, польської та голяндської с.-д. й інших). Так, за П'ятаковим:

„Промисловий капітал явився синтезою передкапіталістичного виробництва й торговельно-позичкового капіталу. Позичковий капітал спинився на послузі у промислового. Тепер капіталізм перемагає різні відміни капіталу, постає вища уніфікована відміна його — фінансовий капітал, і, тому всю епоху можна назвати епохою фінансового капіталу, *адекватною системою зовнішньої політики якого й є імперіялізм*" (підкреслення наше — автори).

За Розою Люксембург: „імперіялізм є політичний вияв процесу нагромадження в його конкурентній боротьбі за залишки світового некапіталістичного середовища, на які ніхто не наклав своєї руки". Це та карикатура на марксизм, той механістичний відрив політики від економіки, той „імперіялістичний економізм", що за визначенням Леніна був властивий всім люксебурґіянцям.

Ця теорія імперіялізму лише як системи зовнішньої політики, є просто кавтськіянською, опортуністичною, цілком фаталістичною, бо ставить на місце внутрішніх іманентних процесів капіталізму його взаємовідносини з зовнішнім середовищем, що примушує чекати неминучого кінця капіталізму від зовнішньої, незалежно від пролетаріяту причини, від вичерпання фонду „третіх осіб".

Таке механістичне тлумачення монополістичного капіталізму логічно приводило до недооцінки сил реформізму, як теорії робітничої аристократії та бюрократії, що була зв'язана з своєю монополістичною буржуазією.

Боротьба Леніна з опортунізмом та центризмом в II Інтернаціоналі та з ліво-радикальною групою примушувала його давати щораз повніші пояснення діялектичного марксового розуміння розвитку капіталізму та особливо його останньої вищої стадії, імперіялізму:

„Економічний імперіялізм" (або доба фінансового капіталу, — справа не в словах) є вищий щабель розвитку капіталізму, саме такий, коли виробництво стало таке велике й найбільше, що *на зміну свободи конкуренції йде монополія*. В цьому *економічна* суть імперіялізму. Монополія виявляється в трестах, синдикатах та інш., і у всесилі велетенських банків, і в скупованні джерел сировини та інш., і в концентрації банкового капіталу і т. д. В економічній монополії — вся справа.

Політичною надбудовою над новою економікою, над монополістичним капіталізмом (імперіялізм є монополістич-

ний капіталізм) є поворот *від* демократії *до* політичної реакції" [1] (підкреслення Ленінове — автори).

Виходячи з своєї механістичної антиленінської настанови, щодо розуміння імперіялізму, беручи імперіялізм як „чисту" економічно організовану епоху, відриваючи, як „економісти" кінця 90 та початку 900 років, полі ику від економіки, люксембургіянці і до війни й підчас імперіялістичної війни висували тверджень. цілий ряд невірних, напівменшовицьких, політично-шкідливих Їх продовжуванням та модифікацією на ґрунті робітничого руху в Росії був пррояв „лівого більшовизму" підчас війни й квітневої конференції 1917 р., „лівого комунізму" та троцькізму підчас Берестейського миру, в політиці деяких керівників пролетарській революції на Україні, на Кавказі, в Білорусії тощо, та про люксембурґіянства у П'ятакова, Бухаріна і інших на VIII з'їзді партії і пізніше, особливо у Бухаріна в його правоопортуністичній позиції, підчас соціялістичного наступу та соціялістичної реконструкції народнього господарства.

Так, за механістичним твердженням люксембургіянців імперіялістична доба є доба витиснення дрібних країн великими державами. Про політичну чи економічну незалежність дрібних, невеличких країн не може бути й мови. Демократичні рухи за національне самовизначення чи то політичне відокремлення є реакційні, нездійсненні льозунґи імперіялістичної доби.

Виходячи з цього, Роза Люксембурґ та її прихильники — польська й голяндська ліва с.-д. та інші „ліві більшовики" в своїх тезах і творах за часів війни відкидали можливість колоніяльно-визвольних революційних воєн, мільйонів пригнічених народів.

Правильно відкидаючи соціяль-шовіністичне гасло оборони батьківщини, вони це право на свою оборону, на боротьбу проти гнобителів імперіялістичних держав відбирали і від пригноблених народів колоніяльних країн.

Заперечуючи національно-визвольні війни за часів імперіялізму, Роза Люксембурґ писала:

„Ніде не можна чекати війни, що боронила б свою національну свободу, в якій поєднувались би пролетарський та буржуазний патріотизм".

З приводу цього Ленін писав дуже коротко:

„Це міркування зразок карикатурного вживання поняття „імперіялістська доба". Національний рух англійців, французів, німців давно завершено...

---

[1] Ленін, т. XIX, стор. 182, укр. вид. 1931.

А інші нації... треба, щоб бути конкретним, розрізняти не менш три різні типи країн в питанні про самовизначення... Перший тип — ті передові країни заходу Европи (і Америки), де національний рух — *минуле*. Другий тип — Схід Европи, де він *сучасне*; третій — напівколонії та колонії, де він у чималій мірі *майбутнє*[1].

В боротьбі з люксембургіянством Ленін підкреслює, що:

„Діялектика історії така, що дрібні нації, немічні, як *самостійний* чинник у боротьбі з імперіялізмом, відіграють ролю як один з ферментів, одна із бацил, що допомагають виступити на сцену *справжній* силі проти імперіялізму а саме: соціялістичному пролетаріятові“[2].

Недіялектичне розуміння люксембурґіянцями доби імперіялізму, як „чистої“ доби, приводило їх і до другого механістичного уявлення соціялістичної революції, як „чистої“ революції, де, як і за Троцьким, не демократія протистояла старому режимові, а лише пролетаріят — буржуазії. Так у тезах, що їх висунули люксембурґіянці за часів війни, ми читаємо:

„В передову епоху, коли соціялізм стає вже економічно можливим, але соціяль-революційна клясова боротьба ще не розпочалася, наш тактичний інтерес вимагає висувати на перше місце ясне, нічим не затемнене гасло соціялізму, соціялістичної революції, як центральної ідеї, що поширює й загострює нашу боротьбу за часткові вимоги“.

Люксембурґіянка Бош Є., була такої ж самої думки з приводу пролетарської революції на Україні, кажучи, що не треба „заплутувати“ марксизм і „заплутувати“ „ясне“, соціялістичне питання національними гаслами. Така ж сама була позиція „лівих“ —П'ятакова, Бухаріна тощо...

Та лише Ленін і більшовики та згодом III Інтернаціонал, проводячи нещадну боротьбу з різними проявами опортунізму, підкреслювали та підкреслюють прогресивно революційну ролю національно-колоніяльних демократичних повстань і антиімперіялістичних воєн, як складову частину епохи пролетарських революцій. В боротьбі з люксембурґіянцями Ленін за часів війни писав:

„Соціяльна революція не може виникнути інакше, як у вигляді доби, що поєднує громадянську війну пролетаріяту з буржуазією в передових країнах і *цілий ряд* демократичних та революційних, в тому числі й національно-визвольних, рухів у нерозвинених, відсталих та пригнічених

[1] Ленін, т. XIX, стр. 179, вид. укр. 1931.
[2] Там само стор. 243, вид. укр. 1931.

націях. Чому? Тому, що капіталізм розвивається *нерівномірно* й об'єктивна дійсність показує нам поряд високорозвинених капіталістичних націй цілий ряд націй дуже слабо й зовсім нерозвинених економічно" [1].

І в той час, коли люксембурґіянці, як і „ліві" більшовики, розуміли наступну соціялістичну революцію як одноразовий, одночасний акт, що зруйнує всі стовпи і кордони та знищить буржуазну державу, Ленін знов таки, виступаючи проти цієї „карикатури на марксизм", писав:

„Соціялістична революція не один акт, не одна битва на одному фронтові, а ціла епоха загострених клясових конфліктів, довгий ряд битв на всіх фронтах, тобто, в усіх питаннях економіки й політики, битв, які можна завершити лише експропріяцією буржуазії".

Всі напівменшовицькі помилки свідчать про те, що люксембурґіянці не вміли по-марксистському, по-ленінському, проаналізувати переходову епоху від імперіялізму до соціялізму незрозуміли Ленінової стратегії і тактики пролетаріяту напередодні пролетарських революцій і тому цілком невипадкове їх заперечення Ленінового пляну переростання буржуазно-демократичної революції в соціялістичну, та висування напівменшовицької, утопічної теорії перманентної революції.

Так, після поразки грудневого повстання 1905 року Роза Люксембурґ писала:

„Повстання в Москві — це з одного боку критика революції щодо її власної недостатньости в першому періоді, і з другого — перехід від урядових військових дій проти абсолютизму до справжнього гордієвого вузла боротьби, що указав революції її власним розвитком: вирішальній боротьбі за політичну владу. Якщо пролетаріят є основна рушійна сила революції, якщо йому приречено здійснити завдання буржуазної революції, то для цього треба встановлювати його диктатуру в особі *Тимчасового робітничого уряду* (підкреслення наше — автори). Досі в усіх революціях визволення від старих урядів місце посідала буржуазія. В цій революції — це завдання свідомої робітничої кляси".

Як бачимо, це та напівменшовицька теорія перманентної революції з гаслом „геть царя, а уряд робітничий" наскрізь перейнята меншовицьким запереченням політики спілки робітничої кляси й селянства, „теорія", що її згодом підхопив був Троцький й перетворив на знаряддя боротьби проти ленінізму. Люксембурґіянці як і троцькісти перестрибували через невижитий ще етап буржуазно-демократичної революції, заперечували єдино правильне більшовицьке гасло боротьби за революційно-демократичну диктатуру пролетаріята й селянства й за її переро-

[1] Ленін, т. XIX, стор. 196 укр. вид. 1931.

стання на диктатуру пролетаріяту та відкидали можливість перемоги революції в одній країні.

Вихідним пунктом цієї меншовицько-троцькістської концепції революції 1905 року було — невір'я в гегемонію пролетаріяту, невір'я в його здібності повести за собою селянство, відкидання революційної ролі селянства.

Так на V з'їзді РСДРП в Лондоні — Роза в своїй промов цілком виявила своє меншовицьке ставлення до селянства та його революційної ролі в буржуаз-о-демократичній революції:

„Здійснення самого політичного перевороту, визначення його завдань і виконання їх не може відбутися в спілці пролетаріяту та селянства".

Такої самої позиції вона додержувалася і в аграрно-селянському питанні в революції 1917 року. Висловлюючися в своїй брошурі „Die Russiche revolution" проти гасел та аграрної політики більшовиків в 1917 р. вона вважала, що питання про соціялізацію сільсько-господарського виробництва є питання непримиренних протиріч між міським пролетаріятом і селянськими масами.

Французькі хуторяни, що їх утворила революція — зазначає Роза — були її найхоробрішими оборонцями.

Навпаки, російський селянин і не думає боронити Росію та революцію, якій він був зобов'язаний за те, що одержав землю. Він зубами ухопився за свої нові посідання й віддав революцію — її ворогам, державу руїні, міське населення — голодові".

Така позиція Рози в селянському питанні майже цілковито збігалася з позицією кавтськіянців та меншовиків і троцькістів. В своїй брошурі Роза, як і Кавтський, об'єктивно виступає з апологетикою великих поміщицьких маєтків, що на думку Кавтського є „культурні господарства".

Кавтський ще 1905 року в лютому, в статті „Селяни й революція в Россії" давав поради в тому напрямку, що пролетаріят до боротьби селянина з поміщиком повинен ставитися „*невтрально*", що йому нема чого ставати поміж мужиком і поміщиком та „*нацьковувати*" (підкреслення наше — автори) селян на поміщиків, які в сучасній Росії відограють зовсім іншу ролю ніж французьке февдальне дворянство старого порядку. „Ці відносини поміщики й селяни, — писав Кавтський, — самі поміж собою визначать".

Так у селянському питанні — „ліві радикали" йшли цілковито за німецькою соціяль-демократією й II Інтернаціоналом. Ця їхня позиція пов'язана з їх антиленінським розумінням диктатури пролетаріяту, нерозумінням того, що „диктатура пролетаріяту є особлива форма клясової спілки між пролетаріятом, авангардом трудящих і численими непролетарськими шарами трудящих" (Ленін).

Негативна позиція партій II Інтернаціоналу в селянському питанні є насамперед наслідком негативного ставлення їх до захоплення пролетаріятом влади, є наслідком відкидання ними доконечности диктатури пролетаріяту.

„Іронічне ставлення героїв II Інтернаціоналу до селянського питання вважають у них за ознаку хорошого тону, за ознаку „справжнього" марксизму.

Але на ділі тут немає жодної грані марксизму, бо байдужість до такого важливого питання, як селянське питання напередодні пролетарської революції, є зворотній бік відкидання диктатури пролетаріяту, безсумнівна ознака безпосередньої зради марксизму" (Сталін „Питання ленінізму").

Неправильне антиленінське розуміння епохи імперіялізму і пролетарських революцій привели Р. Люксембург та інших „лівих радикалів" до заперечення свідомости в робітничому русі, та схилення перед стихійністю, до хвоститсько-меншовицької фаталістичної позиції в питаннях тактики.

Роза відкидала керівну організуючу ролю партії в революції, технічну підготовку останньої. Відціля і її заперечення збройного повстання взагалі та попередньої підготовки, яких будь масових виступів пролетаріяту.

„Долю справжньої робітничої революції, — писала вона на початку 1906 р., — вирішує не питання про кількість наявної в робітників, які провадять боротьбу, вогнепальної зброї, а той *лише факт*, що падіння абсолютизму стало історичною неминучістю, завдяки могутньому зростанню клясової боротьби пролетаріяту, що виросла на грунті вирощеного самим царатом капіталізму".[1]

Роза безмежно вірила в силу стихійного руху мас. Видкидаючи збройне повстання, вона за єдиний „культурний" засіб революційної боротьби вважала загальний страйк, що стихійно „в певний момент з історичної неминучістю випливає із громадських відносин".

Вважаючи, що елемент стихійности в масовому страйковому русі в Росії відогравав переважну ролю, Роза підкреслювала, що це є не наслідком відсталости та відсутности організації від партії, а наслідком історичної неминучости розвитку масового робітничого руху та що взагалі революції не піддаются „вихованню", цебто організації.

Схилення перед стихійністю та відкидання партії, як суб'єктивного фактору революції приводило Розу Люксембург до величезних помилок в питаннях про революційне насильство та диктатуру пролетаріяту. Заперечуючи технічну підготовку революції, Роза відкидала будьяку ролю насильства, терору від пролетаріяту

[1] R. Luksemburg. Z dobyrewolucyjnej. Варшава, 1906 г. ст. 26.

як до захоплення ним влади, так і після встановлення диктатури пролетаріяту.

В своїй брошурі про російську революцію 1917 р. Роза писала, що він [Ленін] зовсім помиляється в засобах, і декрети, диктаторська влада завкомів, драконівські заходи кари, терор — все це засоби, які перешкоджають такому [соціялістичному] відродженню. Єдиний шлях до цього відродження це сама школа громадського життя, найнеобмежена, найширша демократія, громадська думка. Саме терор-то й діє деморалізаційно".

Роза зовсім не розуміла, що „революційна диктатура пролетаріята — це влада, завойована й підтримувана насильством пролетаріята над буржуазією, — влада не зв'язана жодними законами". (Ленін).

Виступаючи проти розгону більшовиками Установчих зборів проти радянського виборчого закону, що не надавав виборчих прав нетрудовим елементам, обстоюючи широку, нічим не обмежену демократію та повну волю для „инакомыслящих", виступаючи проти політики терору та примусу що їх пролетаріят застосовував до ворогів революції — Роза Люксембург давала зброю до рук кавтськіянців та контрреволюційних елементів Росії.

* * *

З тієї ж загальної напівцентристської теорії імперіялізму і пролетарської революції виходило й неправильне, антиленінське трактування люксембургіянцями проблеми стихійности й свідомости в робітничому русі. На думку Р. Люксембург свідоме керівництво не може випередити стихійного руху. Більш того — в цілому ряді своїх праць вона підкреслює примат стихійного над свідомим. Саме тому Роза Люксембург приходить до меншовицько-хвостиського висновку, що:

„бойову тактику соціяль-демократії не винаходять, вона є наслідок безперервного ряда великих творчих актів, що шукають свого шляху часто стихійної клясової боротьби. І тут несвідоме передує свідомому, логіка об'єктивного історичного процесу — суб'єктивній логіці його носіїв. Роля соціяль-демократичних керівних установ при цьому має, значною мірою, консервативний характер".

На таких позиціях схилення перед стихійністю, Роза Люксембург залишалася майже до останніх днів свого життя. Так в одній із своїх статтей, уміщених в „Роте Фане" від 15/XI 1918 р., вона писала:

---

[1] Ленін, т. XV, стор. 451. І вид.

„Спілка „Спартака“ ніколи інакше не візьме державної влади, як через ясну недвозначну волю величезної більшости пролетарської маси по всій Німеччині. Пролетарська революція може довести себе до цілковитої ясности й зрілости лише ступнево. Перемога спілки „Спартак“ не на початку, а в кінці революції“.

А про нашу Жовтневу революцію 1917 р. вона писала, що:

„Соціялістична суспільна система мусить і може бути лише історичним продуктом, що родився із власної школи досвіду... в процесі живої історії. Історія, так само як і органічна природа, що її останнім наслідком вона є, має гарну звичку давати разом з дійсною потробою також і засіб для цієї потреби, разом з завданням такого рішення. Якщо це так, то з цього ясно, що по самій своїй природі соціялізм не може бути викроєним і заведеним за наказом. Він має передумовою ряд насильницьких заходів—проти власности й т. д. Заходи негативного порядку, можна декретувати, але будівництво, позитивну частину — не можна“ [1]).

Така переоцінка стихійного руху, відкидання провідної ролі партії веде до заперечення боротьби за диктатуру пролетаріяту, нерозуміння самої суті диктатури пролетаріяту та базікання про демократію в каутськіянському дусі. Бо „теорія стихійности, зазначає т. Сталін, — є теорія опортунізму, теорія схилення перед стихійністю робітничого руху, теорія фактичного заперечування провідної ролі авангарду робітничої кляси, партії робітничої кляси [2]. Отже, цілком ясною стає позиція Рози Люксембург 1904 року в організаційних питаннях побудови нашої більшовицької партії, що привели її в табір одвертого опортунізму Мартова - Троцького — в табір меншовизму.

Роза Люксембург та „ліві“ радикали ніколи не розуміли, що без організації міцної політичної партії „пролетаріят не здатний піднестися до свідомої клясової боротьби, без такої організації робітничий рух засуджений на несилу, й [йому]... ніколи не удасться виконати велике історичне завдання, що лежить на ньому — визволити себе й весь російський народ від його політичного та економічного рабства“ (Ленін).

Підготовити пролетвріят до ролі справжнього гегемона в революційному русі — ось те завдання, що його Ленін висував в своєму організаційному пляні — в противагу опортунізмові всередині робітничого руху Росії та на міжнародній арені. Саме для здійснення цього завдання пролетаріятові потрібна була міцна централізована партія, — як організація революціонерів

[1] Р. Люксембург. „Die Russische revolution“, стор.
[2] Сталін. „Питання ленінізму“, стор. 71, вид. 6 1930 р.

професіоналів. „Дайте нам організацію революціонерів і ми перевернемо всю Росію", — писав Ленін в „Что делать". Централізованість, дисциплінованість та конспіративність повинні бути потрібною умовою організації революціонерів. Основною гарантією побудови такої організації, що може мати звання революційної партії повинна бути ідейна єдність на міцній базі революційного марксизму. Ленін зло насміхався з тих типів революціонерів, що його собі уявляли російські та західньо-европейські опортуністи:

„Трухлявий і хиткий у питаннях теоретичних, — писав він, — вузькоглядний, з покликуванням на стихійність маси, щоб виправдати свою млявість, більше схожий на секретаря тред'юніона, аніж на народнього трибуна, без уміння висунути широкий та сміливий плян, що надхнув би повагу і супротивникам, недосвідчений і недотепний у своїй професійній умілості, — в боротьбі з політичною поліцією, — зглянтеся: це не революціонер, а якийсь нещасний кустар"[1].

В той час, коли Ленін у своєму організаційному пляні побудови пролетарської партії вважав, що

„Тільки централізована бойова організація, що витримано проводить соціяль-демократичну політику й задовольняє, так би мовити, всі революційні інстинкти та стремління, в стані попередити рух від необдуманої атаки й підготувати успішну атаку" —(в цьому був весь сенс організації пролетаріяту у Леніна), —Роза Люксембург, ставши в оборону меншовицького організаційного пляну й зриву всіх постанов II з'їзду РСДРП, виступала проти доконечности організації бойової централізованої партії, характеризуючи Леніновий організаційний плян, як плян якобінсько-блянкістський, підкреслюючи, що

„соціяль-демократичний рух це перше в історії клясових суспільств, розраховане своїми сторонами та загальним своїм перебігом на організацію і безпосередню самодіяльність мас" (Ленін).

І далі в тій же статті, що її з радістю вмістили меншовики в № 69 меншовицької „Іскри" і з неменшою злорадністю Кавтський в „Die Neue Zeit", вона пише:

„Побудова організації соціяль-демократії на цих двох засадах — на сліпому підляганні в самих дрібницях всіх партійних організацій та їх діяльности центральній владі, яка сама думає,

---

1) Ленін, Вибрані твори, т. 1, стор. 408, укр. вид. 1931 р.

творить і рішає за всіх, а також на суворому обмеженні організованого ядра партії від його революційного середовища, як на цьому наполягає Ленін, — здається нам тому механічним перенесенням організаційних принципів блянкістського руху робітничих мас"...

Разом з Аксельродом, Троцьким і іншими проводирями меншовиків, Роза Люксембург, виступаючи проти формулювання § 1 статуту партії, стає на захист дрібно-буржуазної інтелігентської побудови партії, рішуче заперечуючи потрібність залізної дисципліни. Так в тій же своїй статті вона писала:

„Наївна ілюзія уявляти начебто тим чи іншим формулюванням партійного статуту можна створити загату проти бурхливого натиску цієї хвилі" (тобто натиску непролетарських елементів в партії — автори).

І далі зазначає, що

„Надто помилкова й сама думка начебто в інтересах робітничої кляси перепиняти масовий доплив у партію елементів, що їх виділяє буржуазне суспільство, прогресивно розкладаючись".

Навпаки, на думку Рози... „соціль-демократія як політична партія стає чимраз більше притулком найрізноманітних незадоволених елементів і разом з тим — справжньою партією цілого народу проти мізерної меншости владної буржуазії".

На думку Р. Люксембург єдиним засобом боротьби з опортунізмом за чистоту партії може бути лише революційна самодіяльність мас. Статути та параграфи ж можуть визначати лише діяльність невеличких сект та приватніх товариств. Ця опортуністична позиція Р. Люксембург поділялася й іншими „лівими" II Інтернаціоналу та цілковито солідарізувалася з позицією центра й правих — Кавтського, Бебеля та інш.

Отже, нема нічого дивного в тому, що статтю Леніна, яку він писав німецькою мовою у відповідь на ці меншовицькі „надумані шабльони", що заперечували „абетці діялектики", та що були наклепом на більшовиків та Леніна, — Кавтський не вмістив у газеті „Die Neue Zeit".

У своїй відповіді „Крок уперед — два назад", Ленін писав, що:

„Роза Люксембург повторює лише голі фрази, не завдаючи собі праці з'ясувати їх конкретну суть. Вона залякує різними страхіттями, не вивчивши справжньої основи спору. Вона скаржиться на шабльон і звертається при цьому до діялектики Маркса. А як раз стаття шановного товариша має в собі виключно вигадані шабльони й якраз її стаття суперечить абетці діялектики".[1]

[1] Ленинский сборник, т. XV стр. 200-201.

Роза Люксембург ніколи не розуміла доконечности розриву з опортунізмом. Не розуміла вона цього й тоді, коли навіть і для неї стало ясно, що провід німецької соціяль-демократії не тільки не готує пролетаріят до боротьби за соціялізм, а затримує пролетаріят від тієї боротьби.

Дуже характеристично з цього погляду ставлення Рози Люксембург, як і інших „лівих радикалів“ до рішучої непримиренної боротьби з опортунізмом в південних соціяль-демократичних організаціях Німеччини. На Нюренбергському конгресі у Рози не вистачило рішучости вимагати негайного виключення баденців з партії, хоча за таке виключення висловилося багато робітничих організацій. Вона вважала, „що треба діяти вихованням, а не карами та репресіями“.

Роза не розуміла того, що південна організація, розкладаючись завдяки опортуністичному проводу Фольмарів та Франків, через виключення опортуністичних елементів, могла б лише зміцнитися. Більшовицька тактика розколу з чужими революційному марксизмові елементами, була для Рози Люксембург та інших „лівих“ неприйнятна.

Таке саме примиренське ставлення та побоювання рішучого розриву з правими і центристами у II Інтернаціоналі ми спостерігаємо на Ієнському партейтазі. У своєму листі до Роланд-Хольст Роза писала:

„Я з тобою цілком згодна, що бебелівська резолюція в питанні про масовий страйк дуже одинока й плоска... Деякі з нас хотіли виступити проти,... одначе, промова Бебеля, а ще більше позиція опортуністів (Гайне та інш.) дали справі інший напрямок. Як це вже не раз траплялося, ми, „крайні ліві“, були змушені, *не зважаючи на серйозні розходження з Бебелем*, боротися зовсім, не проти нього, а *разом з ним* проти опортуністів. Виступ в Ієні проти бебелівської резолюції було б з нашої сторони великою політичною помилкою“.

Своє примиренське ставлення до опортунізму, побоювання та небажання розколу з ним, Роза Люксембург та інші „ліві радикали“ особливо яскраво продемонстрували своєю позицією щодо оцінки та ставлення до боротьби більшовиків з меншовиками. В період після другого з'їзду РСДРП, Роза Люксембург та інш. виступають відвертими захистниками меншовицько-троцькістських позицій. За часів революції 1905 року, під впливом якої „ліві“, особливо польські соціяльдемократи, в деяких питаннях підтримували більшовиків, вони не зважаючи на це, в питаннях боротьби з опортунізмом залишаються в основному на тих же своїх старих позиціях.

У своєму виступі на V Лондонському з'їзді РСДРП, підкреслюючи доконечність об'єднання більшовиків з меншовиками, Р. Люксембург говорила:

„Ви, товариші, правого крила скаржитесь багато на вузькість, нетолерантність, деяку механічність поглядів так званих тов. більшовиків. І ми з Вами щодо цього цілком згодні. Польських товаришів, які звикли думати більше чи менше у формах, прийнятих у західньо-европейському русі, ця специфічна твердокаменість мабуть, ще більше вражає ніж Вас".

І далі в цій же промові, зазначаючи, що наявність і діяльність „купки" опортуністів в лавах німецької партії цілковито не небезпечно, та що навпаки, воля дискусії та різноманітність думок прямо потрібні, вона, звертаючись до більшовиків, зазначала:

„І, якщо я не помиляюсь, то саме деякі вожді російського марксизму не могли нам свого часу пробачити, що ми в Німеччині надто мало твердокаменні, що ми, наприклад, не виштовхуємо Бернштейна із лав партії"[1].

Така нерішучість та половинчастість у питаннях боротьби та розколу з опортунізмом є основною характеристичною рисою, що червоною ниткою проходить через усю діяльність „лівих радикалів".

Залишаючись на цих помилкових фаталістичних позиціях, щодо розуміння організаційних принципів більшовизму, Роза опинилась і за часів війни й напередодні пролетарської революції в Німеччині — перед лицем зрадницької соціяль-демократичної партії, на чолі розрізненої групи „лівих", без ніякої організації, без ніякого революційного досвіду. У своїй статті „про брошуру Юніюса" тов. Ленін підкреслює що,

> ... „Юніюс [Р. Люксембург]... не звільнився, цілком від „оточення" німецьких, навіть лівих соціяль-демократів, що бояться розламу, бояться договорювати до кінця революційні гасла...
>
> У брошурі Юніюса почувається *самотник*, що в нього немає товаришів по нелегальній організації, що звикли додумувати до кінця революційні гасла та систематично виховувати масу в їхньому дусі. Але така хиба — було б дуже невірно забувати це — не є особиста хиба Юніюсу, а наслідок слабости *всіх* німецьких лівих, обплутаних з усіх боків мерзенними тенетами кавтськіянського лицемірства, педанства, „приязні" до опортуністів".[2]

І в листі до німецьких робітників 1920 року, Ленін, як результат всієї цієї їхньої слабости відзначає:

> „Справжньої революційної партії у німецьких робітників не було через запізнення з розламом, через гніт проклятої традиції „єдности".

[1] Протоколы V Лондонского с'езда
[2] Ленін, т. XIX, стор. 168. укр. вид. 1931.

Та вона тяжко за це поплатилася. Союз „Спартак“, що завоював собі своїми героїчними подіями чималий вплив на робітничі маси в листопадовій революції, 1918 року був невеликою купкою. Його оформлення в комуністичну партію сталося тільки за два тижні до трагічної загибелі Рози Люксембург й Карла Лібкнехта.

* * *

Таке ж антиленінське ставлення було у „лівих“ люксембурґіянців і до національного питання. Тут крім „краківських“, суто польських впливів ми мали в основному теоретичну настанову і ґрунт кавтськіянства й баверізму. Заперечення люксембурґіянцями колоніяльних рухів за своє національне визволення виходило з тих же основних настанов, що й заперечення ними взагалі „права націй на самовизначення аж до відокремлення“, гасла, що його висунула партія на II з'їзді РСДРП та відстоювала і далі аж до наших днів.

Позиція Рози Люксембург та всіх „лівих“ в національному питанні, в боротьбі проти соціяль-шовінізму ППС та інших націоналістичних партій Росії, України, Голяндії тощо виходила з неправильних антимарксистських настанов та ставала загальною плятформою, що її намагалися люксембургіянці аргументувати новими законами, які інакше діяли в епоху імперіялізму.

Так у статті „Право наций на самоопределение и пролетариат“ Роза Люксембург писала: „Пролетаріят як прошарок населення, може брати участь у національних рухах буржуазії там, де буржуазний розвиток потребує створення „національної“ держави, що спостерігалося, приміром, у Німеччині. Але в таких випадках він діє під проводом буржуазії і не як самостійна кляса з окремою політичною програмою“.

Роза Люксембург в своїх статтях щодо національного питання намагається довести, що ілюзорність національної незалежности є лише „вграшна клясова тенденція буржуазної ідеології“. І тому досить уявити собі історико-соціяльний підклад цієї спекуляції, щоб зрозуміти як суперечить це гасло самовизначення клясовій позиції пролетаріяту.

В тезах про імперіялізм та національне гноблення люксембурґіянці прямо підкреслювали:

„Проголошене серед пролетаріяту гнобительських націй гасло, що розв'язує національне питання, дає змогу соціяль-імперіялістам доводити ілюзорний характер цього гасла й виставити боротьбу проти національного гноблення, як історично невиправдану сантиментальність, і, таким чином, підірвати довір'я пролетаріяту до наукової обґрунтованости нашої соціяль-демократичної програми“.

Отже, виходило, що боротьба соціяль-демократів за визволення національно-пригноблених націй, чи підтримка тих національно визвольних рухів на Україні, Кавказі, в Латвії, Литві, Туркестані і т. д., як частки великого демократично-революційного руху проти царату, як резервів пролетарської революції, не лише була ілюзорна, а й могла підірвати довір'я до соціяль-демократичної, а насправді до більшовицької партії, що лише єдина і висувала ці гасла та боролася за їх здійснення.

Люксембурґіянська позиція „лівих радикалів“ та зокрема польської соціяль-демократії, відкидання ними права націй на самовизначення аж до відокремлення, як це неодноразово вказував Ленін, лила воду на млин чорносотенного великоросійського шовінізму та польського буржуазного націоналізму.

Українські, грузинські та інші меншовики, бундівці та націоналісти різних ґатунків використовували люксембурґіянську критику права націй на самовизначення, для того, щоб підмінити це гасло буржуазно-націоналістичною вимогою культурно-національної автономії.

Ленін з цього приводу писав:

> „Розу Люксембурґ, звичайно, не можна рівняти до Лібманів, Юркевичів, Семковських, але той факт, що саме подібні людці учепилися за її помилку, особливо наочно доводить, в який вона вскочила опортунізм“ [1].

Визнаючи історичну законність національних рухів, Ленін водночас застерігав від апології націоналізму. Потрібно, підкреслював Ленін, обстоювати й боронити те, що є поступовим у цих рухах.

> „Поступове, — каже Ленін, — є пробудження мас від февдального спання, їхня боротьба проти всякого національного гніту, за суверенність народу, за суверенність націй...
>
> Але допомагати буржуазному націоналізмові *поза* цими суворо обмеженними, в певні історичні рямки заведеними межами — значить зраджувати пролетаріят й ставати на бік буржуазії“ [2].

Для Леніна розв'язування національного питання є „розв'язування й здійснення демократії, проведення повної рівноправности націй, тобто права на вільне політичне відокремлення, що має здійснити лише переможний соціялізм“.

А для Рози Люксембург „загальний поворот до розбиття всіх історичних держав на національні одиниці й перекроєння

---

[1] Ленін. Національне питання (1910-1920) стор. 114, вид. 3, Х. 1932.
[2] Ленін — Там же стор. 24.

їх на зразок держав і національних державок є підприємство цілком безнадійне, історично реакційне[1].

Люксембурґіянці вважали, що історія вже переступила через доконечність утворення національних держав саме тому, що за доби світового господарства, яка встановила нерозривний зв'язок між усіма націями, питання про кордони стає неможливим. Так само на їхню думку при соціялістичній організації господарства, що охоплюватиме весь світ, незалежність націй не потрібна, її вимога стає за реакційну, бо її взято з епохи, що відійшла в минуле.

У своєму виступі на квітневій партконференції 1917 р. тов. П'ятаков, який робив співдоповідь на національне питання, говорив:

„Виходячи з аналізи нової епохи імперіялізму, ми кажемо, що іншої боротьби за соціялізм, як боротьби під гаслом „геть кордони", боротьби за знищення всіляких кордонів, ми й уявити собі в даний момент не можемо"[2]. Вимога ж права націй на самовизначення, на його думку, є вимога абстрактна, яка лише може зіграти на користь дрібно-буржуазній реакції.

Тоді ж таки, Ленін, рішуче виступаючи проти напівменшовицьких позицій люксембурґіянства, невперше зазначав, що

> „Метода соціялістичної революції під гаслом „геть кордони" — повна плутанина... Ми обстоюємо потребу держави, а держава передбачає кордони...
>
> ... Ми до сепаратистичного руху байдужі, невтральні. Коли Фінляндія, коли Польща, Україна відокремляться від Росії, в цьому нічого кепського нема. Що тут кепського? Хто це скаже, той шовініст. Треба збожеволіти, щоб і далі провадити політику царя Миколи"[3].

Позиція люксембурґіянців, зрозуміло, нічого спільного не мала з позицією в національному питанні Маркса-Енґельса, що так блискуче розвинув за нових часів — часів імперіялізму Ленін і Сталін. Роза Люксембурґ, борючись проти націоналізму реакційної буржуазії Польщі, не зрозуміла діялектичної настанови щодо цього питання Маркса, Леніна.

Для Леніна:

> „Центр ваги інтернаціоналістського виховання робітників у гнобительських країнах конче має бути в проповіді та обстоюванні ними свободи відокремлення гноблених країн. Без цього *нема* інтернаціоналізму. Ми маємо право й повинні зневажати всякого соціяль-демократа гнобительської

[1] Р. Люксембург — „Автономия и нация".
[2] Петроградская общегородская и всероссийская конференция РСДРП (большевиков) в апреле 1917 г. ГИЗ, 1925, стр. 134.
[3] Ленін, т. XX, стор. 261, укр. вид. 1931 р

нації, що не провадить такої пропаґанди, як імперіяліста і як негідника. Це безумовна вимога, *хоч би випадок* відокремлення був можливий і „здійсненний“ до соціялізму всього в 1 з 1.000 випадків.

Ми повинні виховувати робітників в „байдужості“ до національних ріжниць. Це безперечно. Але не в байдужості *анексіоністів*...

Навпаки. Соціяль-демократ маленької нації повинен центр ваги своєї аґітації покладати на *другому* слові нашої спільної формули: „добровільне з'єднання нації“ [1].

Люксембурґіянці ніколи не розуміли діялектичної постави Ленінового гасла „самовизначення аж до відокремлення“ в тій діялектичній єдності відокремлення для добровільного об'єднання всіх рівноправних націй. Для Леніна і більшовиків це справа, що забезпечує перемогу пролетарської революції, найпотрібніша передумова соціялістичного будівництва, в якому забезпечується національно-культурний розвиток кожної окремої звільненої нації.

Тов. Сталін надзвичайно яскраво висвітлює цей момент щодо нашої пролетарської революції.

„Революція в Росії не перемогла б, і Колчака з Денікіном не було б розбито, коли б російський пролетаріят не мав співчуття й підтримки від пригнічених народів колишньої Російської імперії. Але для того, щоб завоювати співчуття й підтримку цих народів, він мусив, насамперед, розбити кайдани російського імперіялізму й визволити ці народи з національної неволі. Без цього неможна було б зміцнити радянську владу, розвинути справжній інтернаціоналізм і утворити ту визначну організацію співробітництва народів, що її звуть Союз Радянських Соціялістичних Республік, і що є живий прообраз майбутнього об'єднання народів в єдиному світовому господарстві [2].

Але, на жаль, багато товаришів не зрозуміли Ленінової постави цього питання. Для багатьох, що працювали під час пролетарської революції на Україні, як наприклад, тов. Бош Є., національне питання було порожнім і об'єктивним безглуздям.

Так, у своїй статті в № 132 „Правды“ т. Бош писала:

„Ми займаємося порожнім і об'єктивно безглуздим для партії, що належить до пригніченої нації, повторенням слів про визнання нами за Україною прав на відокремлення“. А один з делеґатів на II з'їзді КП(б)У робив заяви про те, що „наша програма в на-

---

[1] Ленін, т. XIX. стор. 235 укр. вид. 1931 р.

[2] Й. Сталін „Питання ленінізму“, вид. 1932 р. укр. вид. з 9-го доповненого рос., стор. 48.

ціональному питанні віджила свій вік і непридатна до теперішніх умов“.

Як бачимо, наші люксембурґіянці, великодержавники цілком та повнотою відступали від Ленінових вказівок і забували про те, що Ленін у своїй статті про завдання пролетарської революції писав:

„Конче треба дати собі ясний звіт у тім, що такого керівничого центру ні в якому разі не можна збудувати на шабльонізуванні, на механічному вирівнюванні, ототожнюванні, тактичних правил, правил боротьби[1]. Поки існують національні й державні відмінності між народами й країнами, — а ці відмінності триматимуться ще дуже й дуже довго навіть після здійснення диктатури пролетаріяту у всесвітньому маштабі, — єдність інтернаціональної тактики комуністичного робітничого руху всіх країн вимагає не усунення різноманітности, не знищення національних відзнак (це — безглузда мрія для сучасного моменту), а такого застосовання *основних* принципів комунізму (радянська влада й диктатура пролетаріяту), що *правильно відмінювало б* ці принципи в *подробицях*, правильно пристосовувало, припасувовувало їх до національних і національно-державних відмінностей. Дослідити, вивчити, відшукати, вгадати, схопити національно-особливе, національно-специфічне, в *конкретних* підходах кожної країни до розв'язання *єдиного* інтернаціонольного завдання до перемоги над опортунізмом і лівим доктринерством всередині робітничого руху, до скинуття буржуазії, до встановлення радянської республіки й пролетарської диктатури — от у чім головне завдання історичного моменту, що його переживають усі передові (і не тільки передові) країни“ [2].

Боротьбу проти люксембурґіянства в національному питанні Ленін і більшовики провадять, на протязі всього історичного розвитку більшовизму. Потреба рішучої боротьби з націоналистичними ухилами, зокрема з великодержавним, що його партія на своїх з'їздах відзначала, як головну небезпеку на даному етапі, на який мусить бути спрямований основний вогонь більшовицької критики та непримиренної боротьби, підкреслює й XVI з'їзд партії.

Погляд люксембурґіянства в національному питанні мав своє місце і в інших національних республіках. Позиція деяких товаришів була продовженням тих основних настанов, які Роза Люксембурґ виставила в своїх писаннях у в'язниці з приводу російської революції 1917 р.

[1] В друкованому тексті: „Тактических правил борьбы“. — Ред. перекладу творів Леніна.

[2] Ленін, т. XXV, стор. 212-213, укр. вид. 1931 р.

„Як це сталося, — писала вона, — що на всіх теренах (Україна, Прибалтицькі краї і т. д.) несподівано перемогла контрреволюція. Націоналістичний рух паралізував пролетаріят тим, що відірвав його від Росії і віддав його в жертву національній буржуазії окраїнних держав“. І Роза Люксембург причину цього бачить у тому, що більшовики замість єдности пролетарів всіх націй висунули знов свою національну фразеологію,“ про право націй на самовизначення аж до відокремлення“, що дало буржуазії окраїнних держав такий бажаний для неї, такий блискучий привід, ба навіть прапор для її контрреволюційних змагань.

Таке відстоювання своїх позицій, необізнаність з справжньою суттю подій — приводить, Розу Люсемург до її старих тверджень. Історія давно вже довела реакційність такого твердження. Досвід трьох революцій та нашого переможного соціялістичного будівництва блискуче підтвердив, що ленінська теорія національного питання є єдине найкраще продовження основних принципів Маркса й Енгельса щодо національного питання. Теорія Леніна й Сталіна щодо національного питання невід'ємна та складова частина теорії пролетарських революцій.

Даремно говорити, що пророкування Рози Люксембург про те, що „національний рух в теперішній час є найбільша небезпека для інтернаціонального соціялізму“ — є опортунізм найгіршого ґатунку. Навчальний досвід нашої революції, на яку в тій статті хоче спертися Роза Люксембург, якраз розбив ущент всі ці опортуністичні вигадки. Боротьба партії на два фронти в національному питанні з великодержавним націоналізмом, як головною небезпекою та з місцевим націоналізмом є найкраще продовження Ленінової боротьби проти опортунізму різних ґатунків, є найкраще зебезпечення переведення Ленінової політики в національно-колоніяльному питанні.

* * *

Вся історія більшовизму є боротьба на два фронти, з дрібнобуржуазним лібералізмом—одвертим правим опортунізмом, дрібнобуржуазним радикалізмом, замаскованим лівою фразою того ж таки опортунізму, боротьба з примиренством до опортунізму різних ґатунків. На протязі всієї своєї історії на всіх вирішальних етапах Ленін та більшовики непохитно боронять позиції революційного марксизму не лише всередині РСДРП та в лавах більшовизму, а таку ж непримиренну боротьбу ведуть і на міжнародній арені з ревізіонізом, бернштейніянством, кавтськіянством, австро-марксизмом, люксембурґіянством, з анархо-синдикалізмом та іншими течіями II Інтернаціоналу. Тому то Ленін і більшовики підтримували лівих с-д. в Німеччині з певними застереженнями, гостро критикуючи та борючись з їх напівмен-

шовицькими помилками. Тому то Ленін та більшовики так гостро критикували помилки люксембургіянців в основних питаннях теорії пролетарської революції.

Ще на сторінках „Іскры", обстоюючи основне гасло революційного марксизму в національному питанні, Ленін гостро засудив позицію польських соціяль-демократів. Позиція ж люксембургіянців — Варського й Ганецького — зустріла ще рішучішу критику від Леніна та непохитних іскрівців-ленінців на II з'їзді РСДРП. Після II з'їзду, коли меншовики виявили свій одвертий опортунізм в організаційних питаннях, ліві с.-д. Німечини—Парвус і Роза Люксембург виступили проти більшовиків.

На цей виступ Ленін відповів гострою критикою, проти цих заялложених та міщанських поглядів „лівих", що солідаризувалися з одвертими опортуністами, меншовиками й лідерами II Інтернаціоналу—Кавтським, Бебелем та іншими.

Та ця підтримка люксембургіянцями меншовиків була не випадкова. В роки клясових зворушень та напередодні першої революції — 1905 - 1907 років, — Роза Люксембург, Парвус, Іогіхес та інш,виступаючи із своїми напівменшовицькими настановами щодо основних питань революції 1905 р. висунули свою утопійну контрреволюційну теорію перманентної революції, заперечуючи революційну ролю селянства, відкидаючи Ленінове гасло революційно-демократичної диктатури пролетаріяту й селянства та Ленінований плян переростання революції, заперечуючи ролю та значення Рад у революції, що було наслідком невір'я в сили і гегемоніяльну ролю пролетаріяту. Ясно, що така їх позиція зазнала найрішучої критики від Леніна й більшовиків, що її Ленін розгорнув на V з'їзді партії.

В 1907-1908 роках на конгресах II Інтернаціоналу, коли під натиском Леніна і „лівої" групи ухвалювали резолюції проти імперіялістичної війни — Ленін підтримує виступи „лівих". Але в той же час він мусив був виступати проти старих хибних настанов люксембургіянства щодо розв'язання національного питання.

Ще більш це виявилося на партійних нарадах 1913 р., коли Ленін різко критикує позицію польських с.-д. в питанні „самовизначення націй аж до відокремлення", проти якого виступали польські с-д. Особливо гостро розкритикував Ленін люксембургіянські погляди за часів війни, і німецьких, польських та голяндських „лівих" с-д. і наших „лівих більшовиків" так званої „божійської" групи.

В своїх статтях: „Карикатура на марксизм", „Итоги дискуссии" і т. д., Ленін вияснює всю помилковість тверджень люксембургіянців в усіх основних питаннях, довівши, недіялектичність, механістичність їхньої аналізи та розуміння ними епохи імперіялізму, основних законів розвитку капіталізму й його суперечностей, нерозуміння ними цілого комплексу національно - колоніяльного

питання та значення національно-колоніяльних рухів у наступних пролетарських революціях.

Виходивши із політично-шкідливих, антимарксистських тверджень, люксембурґіянці робили багато інших помилок, хибно розуміючи диктатуру пролетаріяту, саму теорію пролетарської революції та переходову добу, що за Марксом та Леніном повинна була настати після повалення капіталізму й існувати до побудування соціялістичного безклясового суспільства. Вони робили величезні помилки, відкидаючи демократичні, та чекаючи „чистих“ соціялістичних революцій, які вибухають як одноразовий акт.

І виходячи з цього вони помилялися і в питаннях про державу, яка на їхню думку, знищувалася, руйнувалася, яка за соціялізму ставала вже непотрібною. Розкриваючи всю їхню напівменшовицьку плятформу в цих основних питаннях теорії імперіялізму як передодня пролетарської революції та теорії самої пролетарської революції, Ленін тоді ж таки висунув свій закон про нерівномірність розвитку капіталізму, яка (нерівномірність) ще більш загострюється за часів імперіялізму. Ленін за тих часів висуває свої твердження про прорив слабкішої ланки імперіялістичної системи, спрямувавши ці твердження проти реакційної теорії II Інтернаціоналу про продукційні сили та потребу певної їх дозрілости як доконечної умови пролетарської революції в певних країнах.

І тоді ж таки Ленін висунув, всупереч всім опортуністичним твердженням люксембургіянців і троцькістів — закон про можливість перемоги соціялізму в декількох, або навіть і в одній країні. Ленін стає на рішучий бій з опортунізмом, що йшов і справа і „зліва“. Він боровся проти тої „карикатури на марксизм“, „лівих“, що, претендуючи на архіреволюційність,— лише затримували організацію сил пролетаріяту та приґнічених народів колоній, для наступних боїв, що ними вагітний був капіталістичний світ.

Боротьба Леніна та більшовиків проти люксембургіянства точилася й далі як у лавах більшовиків з „лівими більшовиками“, „лівими комуністами“, з люксембургіянцями в наших нацкомпартіях та з „спартаківцями“ й іншими, що прийшли до Комінтерну, не вживши ще остаточно люксембургіянських поглядів.

На квітневій конференції 1917 р., коли П'ятаков виступав проти основних настанов в національному питанні на доповіді т. Сталіна, Ленін відзначив, що:

> „Почавши з 1903 р., коли наша партія ухвалила програму, ми щоразу зустрічалися з одчайдушною опозицією від поляків. Коли ви вивчатимете протоколи II з'їзду, то ви побачите, що вже тоді вони викладали ті ж докази, що ми зустрічаємо тепер, і польські соціяль-демократи пішли геть

з цього з'їзду, заявивши, що визнання націями права на самовизначення для них неприйнятне. І від того часу ми щоразу потрапляємо на те ж саме питання. В 1903 р. імперіялізм уже був, але тоді в числі доказів не було згадано про імперіялізм; і тоді, і, тепер позиція польської соціяльдемократії залишається дивною, страховинною помилкою: ці люди бажають звести позицію нашої партії на позиції шовіністів"[1].

Позиція П'ятакова була позицією люксембурґіянців, які ще продовжували обстоювати свої „ліво-більшовицькі" позиції — часів війни. Погляд П'ятакова, — говорив Ленін на квітневій конференції — повторення погляду Рози Люксембург"[2]. Подальша боротьба Леніна та більшовиків точиться підчас Берестейського миру з „лівими комуністами" та особливо періоду підготови нової програми партії.

Так давні люксембурґіянські погляди „лівих більшовиків" часів війни виявилися в дискусіях з приводу теоретичної частини програми, з приводу аналізи епохи імперіялізму та визначення економіки Росії перших часів диктатури пролетаріяту, а також у національному питанні.

І Ленін найрішучіше критикував механістичне розуміння Бухаріном та П'ятаковим епохи імперіялізму, як „чистої" „організованої" епохи, що не знає будьяких залишків промислового капіталізму та навіть напівфеодальних залишків. Так само Ленін рішуче критикував старі настанови люксембурґіянців в національному питанні.

Боротьба з люксембурґіянством в націонульному питанні точиться ще й далі в лавах ВКП(б), КП(б) У та інших нацкомпартіях. В боротьбі на два фронти в нацпитанні, партія звертає головну увагу на люксембурґіянство, як на теоретичну підвалину великодержавництва, що його й X з'їзд партії і з'їзди КП(б)У і, XII з'їзд нарешті, XVI з'їзд, відзначають як головну небезпеку, на яку партія, насамперед, мусить спрямувати основний вогонь.

У своїй „Дитячій хворобі лівизни" Ленін дав найкращий зразок боротьби з „лівими" та підкреслив міжнароднє значення більшовизму. Боротьба з люксембурґіянством, як всередині нашої більшовицької партії так і в лавах наших братніх компартій — є найкращий зразок бороротьби більшовизму на два фронти з опортунізмом різних ґатунків, за ленінізм, за революційний марксизм доби імперіялізму та пролетарських революцій.

Поширений пленум Виконкому Комінтерну 1925 року, подаючи характеристику помилок люксембурґіянства, зазначав, що

[1] Ленін т XX, стор. 259, укр. вид. 1931 р.
[2] Там само, стор. 260.

справжня більшовизація партій, які входять до складу Комінтерну, цілковито неможлива без подолання цими партіями помилок люксембурґіянства.

Рішуче засудивши люксембурґіянські помилки в ряді наших братніх компартій (Угорська, Польська, Булгарська, Німецька, Італійська та інш.) — пленум Комінтерну в своїй резолюції підкреслив:

„Віддаючи належне величності праці Рози Люксембурґ... Комінтерн певний, що буде діяти в дусі самої Рози Люксембурґ, якщо допоможе тепер партіям Комінтерну мати науку із помилок цієї великої революціонерки. Без подолання помилкових сторін люксембурґіянства, справжня більшовизація неможлива.

Тільки ленінізм може стати провідною зорею для комуністичних партій цілого світу“ [1].

* * *

Ліквідація та подалання помилок люксембурґіянства є справа більшовизації наших братніх компартій. Історія боротьби пролетаріяту Польщі, Угорщини, Німеччини і т. д. якнайкраще свідчить про це. Помилки люксембурґіянства щодо національного й селянського питання були одною з причин того, що польська комуністична партія 1920 року підчас радянської - польської війни не змогла підняти революційного повстання. І лише на своєму II з'їзді Польська комуністична партія відмовилась геть від своїх люксембурґіянських помилок.

Однак, як це зазначає груднева резолюція ЦК Польської комуністичної партії 1931 р., ухвалена в зв'язку з листом т. Сталіна до редакції „Пролетарская Революция“ — цей розрив був лише офіційним, бо права верхівка КПП в ті часи не мобілізувала в достатній мірі широкі партійні маси на справжню боротьбу з напівменшовицькими помилками люксембурґіянства та меншовицькою ідеологією лівиці ППС, та не бажала виховувати партію в дусі більшовицької революційної тактики.

Німецька компартія в наслідок тих же своїх люксембурґіянських помилок у питаннях збройного повстання та його підготовки в основному питанні—диктатури пролетаріяту, виступала в своїх перших боях недостатньо загартованою та організаційно - озброєною, що було одною з головних причин поразки.

Ті ж самі помилки тяжіли і над Угорською та іншими комуністичними партіями в їхніх перших сутичках. Наші братні комуністичні партії на своїх помилках добре вчилися. Наші братні

[1] Стенграфический отчет расширенного пленума 21/III - 6/IV 1925 г. ч. II.

комуністичні партії в боротьбі за подолання опортунізму всякого ґатунку, в боротьбі на два фронти та з примиренством до опортунізму досягли величезних успіхів.

Партії Комінтерну ростуть, міцнішають в цій боротьбі та готуючись до останнього рішучого бою, щоб повалити капіталізм, борючись за маси проти соціяль-фашизму, як основної соціяльної бази контрреволюційної буржуазії, спрямовають свій вогонь проти напівменшовицької концепції люксембурґіянства, за опанування ленінської зброї, що єдина забезпечує перемогу комунізму в усьому світі.

Наше гасло в боротьбі проти люксембурґіянства — Ленінове ставлення та висловлювання щодо Рози Люксембург. Ми шануємо її пам'ять як незламного борця революціонера, ми шануємо її як „орла“, що сміливо кинула німецькій соціяль-демократії назву „смердячого трупу“, але ми не припинемо боротьби проти помилок, що заважали ій і тим, що за нею йшли, в свій час стати справжніми більшовиками-ленінцями.

Ми будемо рішуче викривати фальсифікацію різного ґатунку та намагання ідеалізувати люксембурґіянство, спроби довести, що люксембурґіянство є „місток“ до більшовизму, що Комінтерн є конгломерат „ліво радикальних“ течій міжнародного робітничого руху. Ідеалізація помилок люксембурґіянства є прапор наших ворогів, ворогів партії та Комінтерну. Цей прапор використовують тепер контрреволюційні троцькісти та праві ренеґати комунізму.

Завдання Комінтерну та наших братніх компартій є найрішучіша боротьба з напівменшовицькою спадщиною люксембурґіянства, щоб якомога краще мобілізувати під славетний прапор Комінтерну широкі робітничі маси та повести на останній рішучий бій за КОМУНІЗМ.

Городецька Ол.

До питання про ради в революції 1905 року на Україні[1]

Революція 1905-07 р.р. являла собою першу буржуазно-демократичну революцію за епохи імперіялізму. Це обумовлювало неминучість її переространня в революцію соціялістичну. Відзначаючи подвійний зміст революції 1905 р., Ленін писав: „...від революції демократичної ми зараз же почнемо переходити і саме відповідно до нашої сили, сили свідомого й організованого пролетаріяту, почнемо переходити до революції соціялістичної. Ми обстоюємо безперервну революцію. Ми не зупинимосе на півдорозі.

...Не вдаючись в авантурництво, не зраджуючи своє наукове сумління, не ганяючись за дешевенькою популярністю, ми можемо сказати й кажемо *лише одне*: — ми всіма силами допоможемо всьому селянству перевести революцію демократичну, *щоб тим легше* було нам, партії пролетаріяту, перейти якнайшвидче до нового й вищого завдання — революції соціялістичної“.[2]

Героїчна боротьба робітничої кляси колишньої Росії за доби революції 1905 року, що являла собою „найважливіший рух пролетаріяту після Комуни“ — проходила під проводом партії більшовиків — партії *нового типу*. Обстоюючи „ідею спілки робітничої кляси з селянством за гегемонії пролетаріяту... більшовики стверджували, що справу треба вести до революційно-демократичної диктатури пролетаріяту й селянства з тим, щоб від революції буржуазно-демократичної перейти негайно до революції соціялістичної, забезпечивши підтримку від сільської бідноти“.[3]

---

[1] Завдання статті є лише висвітлити питання про Ради 1905 року на Україні в розрізі окремих проблем. Тому ряд важливіших питань революції 1905 р. в цілому, залишилися неохоплені.

Мушу відзначити тут, що в своїй праці Рада Робітничих Депутатів на Україні 1905 р.“ я допустилася політичної помилки, що ллє воду на млин меншовицьких поглядів, некритично подавши за меншовицькими джерелами (зб. за ред. Крамера „1905 г. в Харькове“) оцінку діяльности Харківської федеративної Ради, що нібито цілком заміняла РРД, а також перебільшивши питому вагу меншовицьких організацій та опортуністичні впливи меншовиків на пролетаріят України.

[2] Ленін. т. VIII, стор. 166. Укр. вид. X. 1932.

[3] Лист тов. Сталіна „Про деякі питання історії більшовизму“ до редакції журналу „Пролетарская Революция“.

В своєму виникненні та процесі оформлення Ради 1905 року невід'ємні від жовтнево-грудневого періоду, періоду найвищого піднесення революції. Являючи собою витвір масової ініціятиви широких робітничих мас — Ради не могли бути створені в першу-ліпшу годину: „Ради зростають лише на певному етапі революції з потреб безпосередньої масової боротьби, як її органи“,— підкреслює Ленін. „Ради робітничих депутатів... виникли, як органи *страйкової* боротьби. Вони стали дуже швидко, під натиском доконечности, органами *загально-революційної* боротьби з урядом. Вони перетворилися *нестримно* силою розвитку подій і переходу від страйку до повстання, в *органи повстання*. Що саме таку ролю грав у грудні цілий ряд „рад“ та „комітетів“, це зовсім незаперечний факт“.[1]

Такий шлях оформлення пройшли Ради й сама роля та вага їх цілковито залежили від піднесення революційної хвилі, від ступеня організованости пролетаріяту та керівництва більшовицької партії. Справжнього розгорнення Ради набували лише в процесі підготовки повстання. Але одних Рад для „*організації повстання* в якнайвужчому значінні слова“,[2] було недостатньо.

Потрібна була ще й військова організація у формі загонів озброєних робітників. В. І. Ленін увесь час підкреслював потребу Рад робітничих депутатів, поруч з потребою термінової підготовки, широкої агітації та пропаганди до повстання, організуючи масові загони „дружинників“.

Ради робітничих депутатів—органи повстання, водночас являли собою зародкові органи нової революційної влади, „...ради робітн. депут. і т. і. *на ділі* були зародками Тимчасовогоуряду“.[3]

На Україні 1905 року Ради робітничих депутатів виникали переважно у великих робітничих центрах. Найвизначніші Ради, що досягли найвищого ступеня розгортання — це: Катеринославська, Миколаївська та Одеська, хоч треба зазначити, що остання через засилля меншовиків у комітеті на шлях підготовки збройного повстання не стала.

В Донбасі ради організовано в Маріюполі, Луганському, Юзівці (Сталіне) та на деяких руднях Юзівського району. Ради робітничих депутатів організувалися в Києві та Кременчуці.[4] В Харкові функції Рад робітничих депутатів по суті виконувала Федеративна Рада Комітетів РСДРП, що в своїй діяльності спиралась на заводські делегатські збори та комітети.

Очевидно Ради робітничих депутатів у зародковій формі виникали й у інших містах України. Так, в Лисаветграді (тепер

1 Ленін. т. X, стор. 12-13. Укр. вид. X 1931.
2 Там саме, стор. 13.
3 Там саме стор. 15.
4 Існування ради в Кременчуці доведено лише недавно.

Зінов'ївську) за відомостями місцевої преси[1] відбулося декілька зборів депутатів від робітників на протязі листопада-грудня. Обговорювалось питання про утворення профспілок і, очевидно, проводилося деяку роботу (13 листопада в „Елисаветградских Новостях" вміщено запрошення від імени депутатів робітників на мітинг).

Є деякі відомості за існування Ради робітнич. деп, у Вінниці та в Бердичеві. Ймовірно, що дальші дослідження в цій галузі кинуть світло на виникнення та діяльність цих рад, хоч, проте, видатної ролі вони не відогравали.

Виникнення Рад на Україні припадає здебільшого на листопад-грудень. Окремі ради, як, наприклад, Київська та Катеринославська, утворювались, або проходили стадію організаційного оформлення в жовтні. Ці дві ради організувалися майже одночасно, хоча перша значно відстала в своєму оформленні та визначенні. Час припинення діяльности рад або їхнього знищення припадає на кінець грудня або початок січня.

Формування рад по різних робітничих центрах України проходило неоднаково, маючи проте одну основну характерну рису— участь у створенні їх широких робітничих мас. Практика революційної боротьби та піднесення революційної хвилі виносили нові форми організації на поверхню. Як було вже зазначено, першими виникли Катеринославська та Київська ради, що однак у своєму оформленні та завершенні створили різні типи організації.

Катеринослав, що був одним із найбільших робітничих центрів колишньої Росії, напруженістю страйкового руху 1905 року, випередив значну частину інших міст. Ще з весняних місяців на пдприємствах формувались загально-заводські керівні центри.

Могутнє піднесення страйкового руху, революційна боротьба робітнчих мас висунуло потребу координувати виступи окремих підприємств. Так, брянці обміркували з паровозниками порядок виступів напередодні початку страйку.[2] Підчас жовтневих подій фабрики та заводи міста вкрились мережею делегатських зборів і 17/X скликали об'єднану нараду делегатів всіх підприємств з 100 чолов ка. Ця перша нарада, маючи епізодичний характер і виконуючи функції страйкового комітету, хоч і не являла ще собою Раду робітничих депутатів, та про те була кроком вперед на шляху до її створення. Ініціятором склику Ради робітничих депутатів у Катеринославі були більшовики-брянці.

Товариш Меринков висвітлює скликання ради так: „Я, т. Петровський і Шевченко, порадившись поміж себе, вирішили скли-

[1] „Елисаветградские Новости" 1904 г. №№ 638, 640, 642 і „Голос Юга" № 289.

[2] „Материалы по истории Екатеринославской социал-демократической организации" 1921 г. Воспоминания Шевченко, стр. 131.

кати загальні збори заводських делегатських колективів. На перших загальноміських зборах за голову формально був я, а фактично допомагав мені тов. Никифор; ці збори були народженням Ради робітничих депутатів; проходили вони в Брянській авдиторії.[1]

В Києві обрання депутатів від робітників широко розгорнулось у жовтні. 21 жовтня на мітинґу в Політехнічному інституті, робітник заводу Гретера — Федір Олексіїв[2] закликав Київських робітників організувати за прикладом Петербурга Раду робітничих депутатів.[3] Пропонувалося встановити зв'язок з Петербурзькою Радою[4] та координувати дії робітників, а також вчинити опір погромникам, для чого організувати на заводах бойові десятки. Пропозицію організувати ради ухвалено одноголосно.

В Миколаєві вогнищем революційної роботи був велетень „Наваль"—французький судно-будівельний завод (тепер ім. Андре Марті). За цей завод точилася боротьба більшовиків та меншовиків з перевагою перших.[5] Революційний Миколаїв виховав чималі кадри „професійних революціонерів", що вийшли з робітничих лав. Переважно з місцевих робітників складався і актив більшовицької організації за часів першої революції.

19 та 20 листопада на суднобудівельному заводі відбулися величезні мітинґи-збори в 5 — 6 тисяч чол. На цих зборах вирішено організувати Раду робітничих депутатів, тут же обрано до Ради представників від основних підприємств Миколаєва.

Частину обраних депутатів затвердили робітничі збори найближчими днями, декого переобрали, решта підприємств виділила депутатів на своїх зборах протягом часу від 20 до 30 листопада.[6] Так у революційному полум'ї листопадового страйку виникла Миколаївська Рада робітничих депутатів, за основне джерело якої були заводські та цехові депутати.[7]

В Одесі керівництво організацією Рад робітничих депутатів взяв на себе об'єднаний Комітет РСДРП.[8] Протягом листопада тривала організація районних рад робітничих депутатів[9].

Наприкінці листопада ради були вже остаточно оформлені. 28 листопада відбувся перший пленум загально-міської Ради ро-

---

1 „Материалы по истории Екат. с.-д. организации". Воспоминания Меринкова, стр. 123.

2 Ф. Олексієв після 4-х років ув'язнення еміґрував до Америки вернувся до УСРР і працює тепер у Києві (вступив до КП(б)У).

3 В. Манилов. Киевский Совет Раб. Деп. в 1905 г. стр. 5.

4 В. Невский. Советская печать и литература Советов 1905 г. стр. 432.

5 „Летопись Революции". 1925 г. № 5-6 стр. 56.

6 „Летопись Революции" 1925 г. № 5-6 стр. 271.

7 Сборник „1905 г. на Николаевщине", Воспоминания Билова, стр. 279.

8 „Летопись революции" № 5-6, 1925 г. стр. 153.

9 В. Невский. Советская Печать... стр. 441 — 445.

бітн. деп. Зібралось близько 300 депутатів фабрик та заводів, 100 депутатів від профспілок.[1]

В Донбасі лише Маріюпільська Рада оформилась у листопаді.[2] За перших часів свого існування вона виконувала функції страйкового комітету (кінець жовтня, перші числа листопада). Хоч до Ради входили представники всіх підприємств міста, проте переважна кількість депутатів була від заводів „Нікополь“ та „Провіднас“. Це спричинилося до того, що в Раді питання, зв'язані з боротьбою та вимогою цих підприємств, займали центральне місце.

Луганська Рада робітн. деп. не залишила будь-яких документальних даних, які висвітлювали б її діяльність. Про час її виникнення та період існування спогади сучасників подають надто різні дані. За цими спогадами можна зробити висновок, що основу загально-міської Ради заклали делегатські збори заводу Гартмана.[3] Керували Радою більшовики. За голову її був К. Е. Ворошилов[4].

Ніяк неможна погодитись з Харечком Т., що криза гірничої промисловости „була основною причиною виникнення Ради Юзівського району“. Цим самим Харечко Т. звужує питання про революційну боротьбу робітництва Донбасу, відриваючи її від загально-революційної боротьби, забуваючи, що криза в цілому (не лише однієї гірничої промисловости) являла собою вияв суперечностей імперіялізму. Це виникнення зумовлюється загально-революційним піднесенням боротьби робітництва, що йшло під проводом партії більшовиків. В умовах Юзівського району криза набрала особливо величезних розмірів, висуваючи перед Радою ряд завдань економічного характеру.

Юзівська Рада робітничих депутатів виникла за перших днів грудневого політичного страйку. В районі щодня зростало безробіття. На час оголошення залізничного страйку по району нараховувалось до 10.000 безробітних. Обставини ці зумовили напрямок діяльности Ради, що, насамперед, дбала про організацію широкої допомоги безробітним, вживала певних заходів приставки до міста харчових продуктів та провадила боротьбу проти здорожчення і, нарешті, перевозила безробітних робітників, що повертались додому.[5]

Постанову організувати Раду ухвалено на нараді, що відбувалась на Риківській рудні. Присутніх було по 2 представники від 80 шахт та заводів району, деякі представники адміністрації та

---

1 Сб. 1905 г. Революционное движение в Одессе и на Одещине“, стр. 255 ч. I

2 Харечко Т. помиляється зазначаючи, що Маріюпільська Рада виникла 15-16 жовтня.

3 Статья Гамбарова „Летопись Революции“ № 4, 1923 г. Николаенко „Очерк по истории ревгруппы на Луганщине“. Харечко. 1905 г. в Донбассе.

4 К. Ворошилов. Автобиография. Энциклопедический словарь „Гранат“.

5 Невский. „Советская печать“ стр. 226.

від Юзівської групи РСДРП — Макс Спінонов і Євгеній. Ці два були ініціятори скликання ради.[1]

Як проходив процес обрання депутатів до Кременчуцької Ради — відомостей не залишилось. Перше число „Известий"[2] Кременчуцької Ради інформує, що модус представництва до ради був — один депутат на 100 робітників. Організаційне засідання ради відбулось 18 грудня (1905 р.). Присутніх було 20 — 25 чол.

В Харкові оформлення органа керівництва збройною боротьбою відбулось цілком своєрідними шляхами. Ще підчас жовтневих боїв виник „Комітет боротьби", створений із представників партій.[3] В серпні комітети більшовиків та меншовиків створили федеративну Раду Комітетів РСДРП. Рада ставила собі координувати дії партійних організацій. Однак, це не перешкодило їй виконувати функції не лише керівного партійного органа, але по суті і Ради робітничих депутатів.[4]

Оформленню Харківської Ради, як масового органа, перешкоджував опортунізм меншовиків. Це видно із спогадів колишнього меншовика члена Харківського комітету Ангарського. В своїх спогадах він пише так: „Пригадую, до нас приїхав член примиренського Ц. К. В. Крохмаль. Влаштували засідання комітету. Крохмаль обстоював директиви ЦК про потребу скрізь організувати Ради робітничих депутатів. Проти створення Ради в Харкові виступив я, і доводив, що Рада в Харкові непотрібна, бо федеративна Рада має величезний вплив на маси. Я зазначав Крохмалеві та товаришам, які його підтримували, що Пітерську Раду ніхто не організовував, а вона сама вийшла з революції й тому має рацію й вагу; в Харкові з революції вийшла федеративна Рада. Так, більшістю голосів пропозицію Крохмаля відхилено".

Головна рушійна сила революції, її гегемон — пролетаріят визначав характер революційної боротьби, її спрямовання. „Своєрідність російської революції,— казав Ленін,— полягає саме в тому, що вона була своїм соціяльним змістом буржуазно-демократичною, але засобом боротьби була пролетарською".[5]

„Специфічно-пролетарський спосіб боротьби" — страйк — і збройне повстання періоду найвищого піднесення революції — являли собою досвід величезної ваги як для перемоги в Жовтні 1917 р., так і клясових боїв всесвітнього пролетаріяту. Серед форм пролетарської боротьби величезне місце зайняли Ради робітничих депутатів — зародкові органи революційної влади. Відзначаючи величезну ролю Рад у революції 1917 р., Ленін писав: „Коли б

[1] Стаття Є. Абраменко. Рукопис.
[2] „Известия" Кременчуцької Ради. Один примірник знайдено 1930 р. в Полтавському архиві.
[3] Львов-Рогачевський. Жовтневі дні 1905 р. в м. Харкові стор. 56.
[4] Сб. „1905 г. в Харькове", статья Крамера. 1925 г.
[5] Ленін. т. XX, стор. 30. I вид.

народня творчість російської революції,—що пройшла через великий досвід 1905 р. не створила б Ради в лютому 1917 р., то аж ніяк вони не змогли захопити владу в Жовтні, бо успіх залежить від наявности вже готових організаційних форм руху, який охопив мільйони“.[1]

Ради виникли, як витвір масової ініціятиви робітничої кляси на етапі найвищого піднесення революції 1905 р.

Слід відзначити також факт утворення останніми числами листопада та початком грудня в Катеринославі єврейської Ради. Организовано її за ініціятивою єврейських дрібно-буржуазних партій.

Після того як утворено бойового страйкового комітету (БСК) ці партії звернулися до нього з заявою про своє представництво. Відповідь була неґативна. Самостійної діяльности єврейська Рада розгорнути не встигла.

Конструювання та структура апарату Рад хоч і мали істотні відміни, проте було чимало спільних рис. Особливо це стосується норм представництва та, як це ми вже бачили, системи виборів. Так, у Катеринославі, певного модуса представництва до Ради не було. Надсилали одного депутата від 100-150-200 робітників.[2] В Одесі навпаки — вибори були суворо реґляментовані: 6-го листопада на спільному засіданні об'єднаного Комітету РСДРП з представниками „Бунду“ та есерів, з ініціятиви першого розглянуто принципи організаційного оформлення Ради робітничих депутатів. Вирішили вибори депутатів провадити по цехах за нормою представництва: один депутат від 50 робітників та від членів профспілок по одному від 100. Пленум всіх районних Рад складав загально-міську Раду робітничих депутатів.[3]

В Києві на більшості фабрик та заводів обрання депутатів до Ради проходили за модусом представництва один від 100.[4]

Майже всі без винятку Ради обговорювали питання безробіття і харчові справи. При Виконкомах утворювано різні комісії, зокрема характерну для всіх Рад фінансову комісію. При більшості Рад у тій або іншій формі складались комісії для формування робітничої міліції.

Досить струнка та характеристична була організація апарату Миколаєвської Ради. Її виконавчу комісію обрали в складі 11 чолов. За голову виділено лікаря, на заступника — робітника слюсаря.[5] Пленум Ради утворив комісії: 1) для боротьби проти безробіття (вона ж харчова) в складі 7 чол., 2) фінансову, 3) редакційну.

[1] Ленін. т. XXV, стор. 176, II вид. 1931 р.

[2] „Материалы по истории Екатеринославской социал-демократической организации“. Воспоминания Меринкова, стр. 123.

[3] Рябинин-Скляревский — „Революционное движение в Одессе“, стр. 254.

[4] В. Манилов — „Киевский Совет“, стр. 5 и дальше.

[5] Сб. „1905 год на Николаевщине“, стр. 221-222.

Крім цих трьох комісій виділено ще дві—комісію для збору грошей на озброєння робітничої міліції і комісію для видачі та разподілу зброї. Як згадують миколаєвські робітники, зброю видавали на записки виконкому Ради та комітету партії. Ради провадили досить значну агітаційну діяльність, зокрема налагодили видавничу роботу. Так, Катеринославський БСК видавав бюлетень (вийшло 8 нумерів); перший видруковано 11 грудня.

В Одесі вийшло чотири нумери „Известий“ (13-го грудня, 15-го грудня, 25 грудня та 9 січня 1906 р.).[1]

В Харкові федеративна Рада за час свого існування розгорнула досить значну видавничу роботу; зокрема випущено 7 нумерів „Известий“, що вміщували відозви, хроніку подій та інші матеріяли.

Київська Рада вміщувала свої ухвали в місцевій пресі. Бюлетені Миколаївської Ради не збереглися.

Треба відзначити, що зформульовані, здебільшого підчас виникнення Рад, завдання їх не досить чітко визначено. Так, у Катеринославі на першому засіданні Ради обговорювалось питання про настановлення нової народженої організації; після обговорення збори прийшли до висновку „що вона (Рада — *Г. О.*) повинна бути позапартійна; функціонує (вона — *Г. О.*), головно, в бойовий момент“.[2]

В Києві завдання утвореної організації були зформульовані так: „спілка делегатів ставить собі завдання: боротьбу проти економічної експлуатації робітничої кляси та за її політичні права“.

Чіткого розуміння завдань утвореної Ради, як у робітників, що надсилали делегатів, так і у самих делегатів — не було.

Більшовики в боротьбі за ради

Вирішальна роля більшовицьких організацій яскраво позначилась на процесі формування всіх Рад 1905 р. так у колишній Росії в цілому, як зокрема і на Україні. Поруч Рад, що дійшли високого ступеня організованости, як органи повстання та зародки революційно-демократичної диктатури пролетаріяту й селянства, були й недорозвинені, недостатньо оформлені Ради. В цій „недорозвинености“ Рад величезну ролю відогравали меншовики, які ввесь час намагались обмежити функції Рад рямцями „робітничого самоврядування“. І в деяких місцях на перших етапах існування Рад їм в цьому щастило. Жовтень-грудень — доба найвищого піднесення революції — вносять істотні зміни: впливи більшовиків рішуче зміцнюються. Робітничі маси, ставши на шлях збройного повстання, здійснюють більшовицькі гасла...

---

[1] „Літопис Революції“ № 6, 1930 р.

[2] „Начало“ 29 ноября. 1905 г.

Отак, більшовицьким шляхом — шляхом підготовки та переведення збройного повстання пройшли не всі Ради. Деякі більшовицькі організації на Україні на першому етапі боротьби пережили значні провали й рештки їх не завжди організаційно охоплювали боротьбу пролетаріяту, що сприяло випливанню меншовиків у цих місцях, проте, вплив більшовиків, вплив більшовицьких гасел і тут був величезний.

Основні завдання — озброєння пролетаріяту, підготовка його до опанування „мистецтва громадянської війни" і, нарешті, переведення збройного повстання виконувано далеко не завжди з достатньою організованістю.

За періоду від травня до початку жовтня в деяких місцях меншовики мали певний вплив. Так, у Харкові у меншовиків було більше підготовлено пропагандистів, коштів; вони мали кращу техніку. Та, в справі усної агітації більшовики чим далі одержували більшу перевагу. В їхніх ланках були міцні масовики агітатори, яких не було у меншовиків (найдужчим був Артем—людина могутньої агітаторської сили).[1]

В Києві більшовицька група відогравала досить значну ролю в залізничному страйку. Але в цілому питома вага більшовицької групи була незначна (в коаліційний комітет, що склався в жовтні з с.-д. організацій, тов. Шліхтера О. Г. уведено не як представника групи, а персонально).[2]

В Донбасі ще з 1902 року с-д. організації об'єднано в с-д. спілку гірнозаводських робітників (цю спілку вважалося за фортецю меншовизму). 1903 р. спілка перейменувалася на Донецький РСДРП.[3] 1905 р. в основному більшовицькою була Луганська організація. Хоч останніх місяців поруч більшовицького комітету й утворилась меншовицька група на заводі Гартмана, проте, закріпився вплив більшовиків.

Катеринославський комітет на початку 1905 р. своїм складом[4] був більшовицький. В організацію входили також і меншовики, які організаційно пізніше оформилися. Більшовицька організація тільки після провалу значно послабла.[5]

Восени 1905 року в Катеринославі, крім двох комітетів РСДРП (більшовицького та меншовицького), існувало ще меншовицьке бюро провінціяльних організацій Катеринославської губерні.[6]

---

[1] Сб. „1905 год в Харькове".

[2] Викристалізування та об'єднання більшовицьких сил проходило на протязі січня-травня 1905 р. Фундатори київської групи „Вперед" були Шліхтер О. Г., та Є. С. Кржижанівський Г. М. та інш.

[3] Харечко Т. „1905 год в Донбассе".

[4] „Материалы по истории Екатеринославской социал-демократической организации". Воспоминания Бранденбургского, стр. 11.

[5] Там саме.

[6] Там саме.

Після жовтневого погрому в Катеринославі сталося об'єднання більшовицької та меншовицької організацій.

В Одесі, де на початку 1905 року комітет РСДРП був більшовицький своїм складом, *наслідком* ряду провалів, він перейшов до рук меншовиків.

В Миколаєві в листопаді відбувається координування виступів соціяль-демократичних організацій під керівництвом об'єднаного комітету. До сфери його впливу ОК втягувалися навіть зовсім відсталі загони миколаївського пролетаріяту. Бойові настрої робітництва підносилися щодня. На порядок денний стало питання загального страйку. Але навкруги цього, як саме скерувати дальшу боротьбу пролетаріяту, в об'єднаному комітеті розгорнулася боротьба. Меншовики вважали загальний політичний страйк за останню вирішальну методу революції, більшовики ж бачили в ньому лише переходову форму до збройного повстання; центральним завданням, на їхню думку, було озброєння пролетаріяту та формування робітничої міліції.[1] Більшовицький комітет готувався до повстання (не зважаючи на об'єднання обох комітетів, кожний зокрема провадив певну роботу на свій лад).

Склад комітетів виразно позначився на спрямованні роботи Рад. Тактика меншовиків була наскрізь просякнута опортунізмом. Меншовицькі організації в Києві у складанні Ради не брали участи. Це спробувала використати ліберальна буржуазія в особі „Союза союзов".

Маріюпільська Рада свою діяльність запроваджувала під керівництвом меншовицької своїм складом групи РСДРП. Керівництво це поклало на Раді свій певний відбиток.[2]

Юзівська Рада діяла під керівництвом меншовицької групи РСДРП, що здійснювалося через її представників, які входили до складу Виконкому (Макс Спінонов та „Євгеній").[3]

В Луганському керівництво було цілком більшовицьке. В Одесі меншовицьке засилля, як це побачимо далі, різко далося в знаки.

В Катеринославі більшість депутатів складали позапартійні робітники, які, проте, знаходились підо впливом більшовиків. Входила до Ради також невеличка група делегатів есерів, яка значної ролі не відогравала, хоч і собі змагалась за вплив на робітництво.[4]

В Кременчуці на голову Ради обрано лікаря Шарого, с-р., але більшість робітників, членів Ради належала до РСДРП,[5] і як відзначають учасники—вони були більшовики.

---

[1] Сб. „1905 год на Николаевщине", стр. 117-118.

[2] „Летопис Революции" № 5-6, 1925 г. стр. 17.

[3] „Літопис Революції" № 6, 1930 р., стаття Є. Абраменко.

[4] „Начало", 29 ноября 1905 г.

[5] „Літопис Революції" № 4, 1931 р. стаття Коротенка — „Історія Кременчуцької організації РСДРП".

Процес визнання Рад проходив у складних умовах.

Більшовикам потрібно було запроваджувати гостру боротьбу проти опортунізму меншовиків, надто у верхівках Рад, що іноді більшою або меншою мірою передавалося й до пленумів.

На жаль, матеріял, що мав би висвітлити цю боротьбу, зберігся лише в окремих спогадах, тому коротко зупинемось лише на трьох Радах.

Так, київській Раді потрібно було пройти шлях звільнення від впливів дрібно-буржуазних організацій, щоб стати на чолі робітничого руху. Як вже зазначалося, в Києві меншовицька організація перебувала осторонь процесу утворення Ради робітничих депутатів. На конференції київських партійних робітників 16-го листопада ставлення до Ради висловлено в резолюції: „... Збори вважають в сучасний момент за недоцільне вимагати „політичного самовизначення до кінця" від Ради робітничих депутатів... З погляду тих же міркувань ми висловлюємося за важливість, за потребу негайно скликати робітничий з'їзд з представниками усіх організацій пролетаріяту". [1]

Резолюція ця була надзвичайно характеристична для меншовицьких позицій. Тут пробивається типово-меншовицьке ігнорування партійного керівництва та намагання обернути Раду в зародок „майбутньої масової пролетарської партії", що мала своїм завданням відвертати увагу пролерарiяту від його клясових завдань.

Київська Рада лише поволі, із значними труднощами, звільнялася від меншовицьких впливів. Тільки за останнього періоду свого існування в Раді одержали значну питому вагу більшовицькі впливи.

В Одесі меншовицький своїм напрямом Виконком гальмував розвиток боротьби пролетаріяту. В роботі своїй він був зв'язаний з ліберально-опозиційними організаціями Це позначилося й на самому складі Ради, до якої входило декілька професорів— членів кадетської партії.

Добросусідські ставлення між меншовицьким Виконкомом та ліберальною буржуазією можна характеризувати, наприклад, фактом вміщення резолюції Одеської організації кадетів на сторінках „Известий": „Збори к.-д. партії на засіданні від 11 грудня ухвалили: 1) визнати знов оголошений мирний загальний політичний страйк за законний засіб самооборони народу..." [2]

Очевидно, в лінії поведінки Виконкому ліберальна буржуазія не знаходила нічого такого, щоб загрожувало її власним інтересам.

Катеринославська Рада за першого етапу свого існування провела боротьбу проти есерів та „Поалей Ціон". Так, підчас

[1] В. Манилов. „Киевский Совет" стр. 25.

[2] „Известия Совета рабочих депутатов г. Одессы" №2 от 15-XII. В. Невский. „Советская печать"... або „Літопис Революції" № 6 за 1930 р.

її формування довелося вести боротьбу проти намагання есерів і собі одержати певну керівну ролю. Після утворення БСК — „Поалей - Ціон“ звернувся до нього з заявою дати своїх представників. Але відповідь була неґативна: „Виходячи з того, що до складу коаліційного бойового комітету входить достатня кількість представників від єврейського пролетаріяту... що місцева організація „Поалей - Ціон“ не на стільки впливова серед єврейського пролетаріяту, щоб присутність її представників була потрібна БСК..., вважає представництво організацій „Поалей-Ціон“ комітетів за зайве“.[1]

Постанову цю депутатські збори затвердили.

Треба зазначити, що коло питань, що їх протягом листопада депутатські збори розглядали, не виходило за рямки безпосередньої боротьби робітництва переважно економічного порядку. Інакше й не могло бути, бо керівництво в цей час належало меншовикам, що мали перевагу в партійній організації.

У грудні співвідношення сил істотно змінилося. Зростав вплив більшовиків на робітників основних підприємств Катеринославу (комітет поповнено новими членами), ширилося надзвичайне піднесення революційних настроїв робітничої маси, яка приймалася більшовицькими гаслами та метедами боротьби. Не зважаючи на числену перевагу меншовиків в О. К., керівництво перейшло до більшовиків.[2]

На одному із засідань БСК, у зв'язку з появами на Чечелівці ескадрону драгун, більшовики подали пропозицію улаштувати драгунам засаду й стати до бою. Меншовики категорично заперечували й цього разу перемога опинилася на їхньому боці. Перевага більшовиків все ж мала обмежений характер. БСК як і робітничі маси, був готовий до бою, вичікуючи відповідного сиґналу згори, хоч власної ініціятиві він і не виявив.[3]

Ради в підготовці та переведенні збройного повстання

Переростання боротьби пролетаріяту в збройні виступи, було невід'ємне від характеру та напряму партійного керівництва масами. „Тільки соціял - демократія впертою та пляномірною роботою виховала маси до вищих форм боротьби — масових виступів та громадянської збойної війни“.[4]

---

[1] С. Каплан „Катеринославська Рада“, стор. 144, в додаток до цієї роботи вміщено бюлетень БСК № 1. У праці В. Невського „Советская печать“... замість № 1 помилково вміщено бюлетень Каменського.

[2] „Материалы по истории Екатеринославской социал - демократической организации“. Воспоминания Фабричного, стр. 281.

[3] Там саме. Воспоминания Шевченко, стр. 143.

[4] Ленин. т. XI. ст. „Уроки коммуны“, стр. 511 1-е изд. ГИЗ.

Скерувати пролетаріят до стихійних збройних виступів було цілком недостатньо: стихійні виступи заздалегідь були прирічені на поразку. Збройні повстання потребували впертої підготовки та пляномірної організації, яку провадила тільки партія пролетаріяту — більшовики.

Згадуючи підготовку Петербурзької Ради до боротьби проти самодержавства (що точилася в основному під меншовицьким керівництвом), Троцький підкреслював, що Виконком Ради ніколи не розробляв техніки вуличної боротьби та й не працював над озброєнням пролетаріяту. „Ми ніколи не готували повстання. Ми готувалися до повстання“, — робив він висновок, викривши цим до кінця опортунізм „найважливіших меншовиків“.[1]

Революційна фразеологія відміни меншовизму - троцькізму заховувала під собою цілу систему заходів спрямованих до підміни революційної тактики стихійними та неорганізовоними виступами, що мали завданням звести пролетаріят з його клясових позицій на ролю знаряддя буржуазії.

Вихолощуючи зміст революційного вчення пролетаріяту — марксизму, меншовизм намагався підмінити його опортуністичною-дрібнобуржуазною теорією, ґрунтуючи на ній обвинувачення Леніна в блянкізмі, тактиці змовництва. Висновок — „не треба було братися до зброї“ — цілковито зривав машкару лівої фрази з цієї шкідливої для справи пролетаріяту теорії, що нічого спільного з революційним марксизмом не мала. Марксистські засади Ленінового вчення про збройне повстання — цієї важливішої проблеми більшовицької тактики, мала, зокрема, свій яскравий вияв у статті Леніна — „Советы постороннего“.[2]

„Збройне повстання є особливий вид політичної боротьби: він підлягає певним законам, над якими треба уважно подумати. Вельми рельєфно висловив цю істину К. Маркс, пишучи, що „Збройне повстання, як і війна, це мистецтво“.

З поміж головних правил цього мистецтва Маркс визначив: „1) Ніколи не грати в повстання, а розпочинаючи його, твердо пам'ятати, що треба йти до кінця; 2) потрібно спромогтися на більшу перевагу сил у вирішальному місці, в рішучий момент, бо інакше ворог за кращої підготовки та організації знищить повстанців; 3) якщо розпочати повстання, треба діяти якнайрішучіше й доконче, безумовно, переходити в наступ. Оборона — це смерть для збройного повстання; 4) намагатися застукати ворога несподівано, вловити момент, доки його військо розкидане; 5) треба допевнятися щоденно хочби невеличких успіхів (можна сказати: щогодини, коли мова мовиться за одне місто), підтримуючи за всяку ціну „моральну перевагу“.

[1] Троцкий. Сочинения. т. II, ч 2 стр. 173.
[2] Ленин. т. XXI. укр. вид. 1931. ст. „Советы постороннего“, стр. 294.

Увага, що її приділили більшовицькі організації питанню збройного повстання, була величезною. Так, на III з'їзді партії питання про збройне повстання стояло на порядку денному першим. Резолюція, що її ухвалив з'їзд, накреслювала засади оперативної роботи щодо організації та переведення повстання. Вереснева нарада 1905 р., більшовицьких організацій України розробляє цілу систему технічних заходів щодо готування збройного повстання. Майже всі Ради більшою або меншою мірою організували дружини, озброюючи робітників.

В Миколаєві утворення міліції — це було одне з основних питань, що його розглядала Рада. Крім зазначених вище комісій була ще добре законспірована трійка, про існування якої не знало навіть багато партактивістів. Діяльність цієї трійки була щільно зв'язана з роботою коло підготовки збройного повстання. 6 грудня в своєму листі-щоденнику голова Ради Краснуха писав: „Ми напередодні військового повстання... Приєднуємося до маніфесту, озброюємось"...[1] Рада вжила заходів до охорони в місті революційного порядку, й ці заходи були водночас підготовкою до збройного повстання. Робітнича міліція почала формуватись підчас жовтневого погрому, і напочатку грудня була остаточно зформована й зміцнена.

Питанню озброєння та організаційного оформлення міліції Рада приділяла величезну увагу. Так, проклямація Виконкому Ради робітничих депутатів 8-10 грудня пропонує міліціонерам обрати сотенних, які мають розглянути проєкт статуту народньої міліції. Робітники негайно відгукнулися на заклик ОК СДО та Ради. Весь робітничий район вкрився пляномірними робітничими десятками.[2] На заводах виготовлювалося холодну зброю: кінжали, фінки, списи та залізні батоги.

В Катеринославі організація бойових дружин була постійною турботою Ради,[3] як більшовицької партійної організації. Підчас грудневого страйку штаби бойових дружин одержали керівництво від БСК. Як сповіщає неповний звіт БСК, на озброєння підчас страйків було витрачено 2.023 крб.[4] Витрачена сума підчас підготовки невідома, але можна гадати, що вона далеко не меншою. Все ж робітничі загони були не великі та й озброєння не досить задовільно.[5] На початку грудня з розгортання

---

[1] „1905 год на Николаевщине". Биография Краснухи, стр. 213. Листи-щоденник П. Краснухи, що подають багато цікавого матеріялу про діяльність Ради взято у Краснухи підчас трусу й арешту 1908 р.

[2] „Летопись Революции" № 5-6, 1925 г., ст. Гуса, стр. 275.

[3] „Материалы по истории Екатеринославской соц.-дем. организации. Воспоминания Волкова, стр. 151.

[4] С. Каплун „Катеринославська Рада". Додатки, стор. 175-176.

[5] „Материалы по истории Екатеринославской с.-д. организации. Воспоминания Фабричного, стр. 282.

загального страйку деякі Ради відповідно до вимог часу, перебудували свій апарат.

В Одесі 7 грудня на засіданні розглядали плян переведення страйку, запропоновано об'єднаним комітетом... „Виконавчий комітет — говорилося в пляні — в повному складі та представники від місцевих організацій Російської с.-д. партії, Бунда й партії есерів по два від кожної організації — створюють для керівництва страйком загальну комісію — Центральний штаб".[1] Пропозицію цю ухвалили.

В Катеринославі телеграму про оголошення загального страйку одержали 7 грудня. Терміново зібрався більшовицький комітет, засідання якого тривало до 2-ої години ночі. На ранок вирішили зібрати пленум депутатських зборів. О пів на шосту збори вже почалися й до гудка закінчилися. Вирішили оголосити страйк[2]. На підприємствах зразу ж депутати сповіщали про початок страйку й роботи припинялися.

Того ж дня на об'єднаному засіданні комітетів РСДРП, Бунда, Катеринославського бюра провінціяльних організацій РСДРП, комітету партії есерів, розпорядчого страйкового комітету Катеринославської залізниці та Виконкому (Ради роб. деп.) було організовано бойовий страйковий комітет. На голову комітету обрали Басовського, на секретаря — Г. І. Петровського, членами Шевченка, Мерінкова, Захаренка та інш.[3]) БСК був добре законспірований. Щоб дістатись туди, треба було пройти цілу систему контроля.

В Миколаєві в зв'язку з грудневими подіями, спочатку на засідані Виконкому, а потім на пленумі, постало питання про збройне повстання з метою підтримати Москву. Ухвалили організувати збройну демонстрацію на 6 грудня (якщо будуть напади або опір демонстрації, вживати зброю). Як згадує тов. Білов[4], за збройне повстання голосувало 85 чоловіка, проти 15. Редколеґія Ради випустила листівку, де закликала до збройного повстання.

Однак, збройна демонстрація 6 не відбулася, у зв'язку з арештом керівників революційного руху в Інгульському полку.

В Києві після повстання саперів пленум Ради збирався лише один раз; в дальшому керівництво взяло на себе Бюро Ради, що час від часу збиралося в поширеному складі. Засідання Бюра відбувалися на Шулявці під охороною робіт. дружин. Бюро Ради було одночасно керівником політ. страйку та штабом бойових дружин[5].

---

[1] „Известия Совета рабочих депутатов", № 3, 25 грудня.
[2] „Материалы по истории Ек. с-д.". Воспоминания Шевченко, стр. 141.
[3] „Материалы по истории Ек. с.-д. орг." Воспоминания Шевченко стр. 129
[4] Сб. „1905 год на Николаевщине" стр. 281 Воспом. Билова.
[5] Манилов. „Киевский Совет", стр. 47.

В Харкові між більшовицькою та меншовицькою фракціями у Федеративній Раді виникла боротьба навкруги питання про плян виступу війська. Меншовики вважали виступ салдатів за авантуру й категорично заперечували проти нього. На засіданні Федеративної Ради тов. Авілов розгорнув плян виступу та захоплення влади; заперечували меншовики, зокрема Ангарський, що доводив недостатню підготовленість до повстання[1]. Взагалі меншовицька частина Федеративної Ради наполягала на тому, щоб вийти на вулицю із зброєю в руках, але не передрішати дальших подій. Питання про збройне повстання більшовицька фракція Федеративної Ради винесла на обговорення поширених зборів активу. На цих зборах перемогла компромісна точка погляду, що пропонувала відкласти час повстання на 2-3 дні до з'ясування становища у військових частинах. Ці дні передишки використовує царська влада, що терміново викликає війська та, маючи повну інформацію через провокатора про плян повстання, розробляє пляна контрнаступу[2]. До рук генерал-губернатора по суті переходить інціятива.

В Одесі підчас страйку засідання штабу відбувалися щодня 13 грудня на об'єднаному засідані Центрального штабу з районними виявились бойові революційні настрої робітництва.

Між більшовиками та меншовиками у Виконкомі розгортається боротьба за дальше спрямування страйків. Перші обстоюють перетворення його на страйк-бій, другі стоять за продовження мирного страйку. Меншовицькі погляди беруть гору. Запроваджуючи теорію самопливу, намагаючись відірвати масу від більшовицького керівництва, меншовицький комітет стояв на перешкоді створення масового бойового органу пролетаріяту. В наслідок цього частина робітників та службовців вирішили повернутися до роботи, не чекаючи на ухвали Виконкому.

Загострення репресій примусило Виконком незабаром піти в підпілля. Умови для роботи склалися важкі 2 січня стався „провал". Конспіративні збори, на яких були присутні члени Ради— с-д. на чолі з головою Шавдієм[3], заарештувала поліція.

В Катеринославі також до відвертих збройних боїв не дійшло. А. Фабричний в своїх спогадах пише: „Революційного пляну дій у нас не було. Ми чекали на вказівки нашого центру, від якого були відрізані та розраховували на ініціятиву Петербургу" [4].

Безпосереднього заклику до збройного повстання немає й у пресі БСК. Це однак не перешкоджало Катеринославській Раді

---

[1] Сб. „1905 год в Харькове" ст. Ангарского.
[2] Там само, ст. Крамера.
[3] Горин в „Очерках по истории Советов..." в обох виданнях помилково називає Шавдія „Шавли".
[4] „Материалы по истории Екатеринославской с.-д. организации". Воспоминания Фабричного, стр. 282

запроваджувати практичну допомогу в збройних виступах інших міст та вести перед щодо міст кол. Катеринославської губерні.

За прикладом Катеринослава БСК організувалися й в інших місцях губерні. До Катиринославського БСК зверталися, як до керівного центра, за порадою та інструктуванням і, як правило, одержували реальну допомогу. Так, до Олександрівського підчас повстання було відправлено зброю.

В Донбасі в ролі революційних органів боротьби за владу—органів збройного повстання—виступив ряд розпорядчих та бойових страйкових комітетів на лінії залізниці, а також на Петровському заводі (Риківському)—„Виконавча Комісія,“ та на Юр'ївському—делегатські збори.

Ці організації, з яких частина була по суті тими ж радами, а інші наближалися до рад—“були представниками широких мас; їх обиралося на загальних зборах робітників та службовців, їм майже щодня подавали звіти за кожний крок своєї діяльности та одержували від загальних зборів директиви для дальшої роботи. В момент грудневого революційного піднесення ці організації, також як і Ради, скидали стару владу та оголошували себе єдиною владою“. [1]

Ради, як органи влади

„Це були, нарешті, саме органи *влади*, не зважаючи на всю їхню зародковість, стихійність, неоформленість, розпливчастість у складі та функціонуванні. Вони діяли, як влада, захоплюючи, наприклад, друкарні (Петербург), арештовуючи поліцаїв, що перешкоджали революційному народові здійснювати свої права..., звертаючись до всього народу з закликом не давати грошей старому урядові. Вони конфіськовували гроші старого уряду (залізничні страйкові комітети на Півдні) та повертали їх на потреби нового, народнього уряду,—так це були, безперечно, зародки нового, народнього або, якщо хочете, революційного уряду. Своїм соціяльно-політичним характером, це була в зародкові, диктатура революційних елементів народу“... [2]

В Миколаєві Рада робітничих депутатів незабаром стала фактичним органом влади. Офіційна стара влада існувала в місті лише формально. Рада була господарем становища не лише в місті, а й у робітничих околицях. Містилася Рада цілком офіційно в центрі міста. [3] Рада разом з ОК СДО провадила широку організаційну та пропаґандистську роботу на масових політичних зборах, що відбулися здебільшого на території судно-будівельного заводу й на робітничій слобідці біля „Басейна“. Озброєна саморобною зброєю робітнича міліція сторожко охороняла місто.

[1] „Летопис Революции“ № 5-6, 1925 р. стр. 21.
[2] Ленин, т. IX, стр. 116—117 3 изд. Гиз.
[3] „Летопись Революции“ № 5-6, 1925 г. стр. 87.

Додержувати ладу допомагав також і наказ Ради про закриття „монополії“. [1]

Одно з центральних питань діяльности Ради в Миколаєві було харчове питання. Борючися проти спроб реакції викликати дезорганізацію в робітничих лавах харчовою кризою, Рада взялася до регулювання робітничого постачання. Коли з ініціятиви місцевої Думи сталося скорочення та затримка довозу продуктів харчування Рада, вживши заходів, ліквідувала це. Харчова комісія Ради забороняла торгівцям підвищувати ціни на продукти: порушникам загрожував бойкот, якого запроваджували в життя спеціяльно виділені робітники, що стояли на дверях крамниці й пропонували покупцям не заходити до них [2]. Бойкот припиняли лише після того, як власники крамниць виконували вимоги Ради. Заходи, що їх вживали, дали позитивні наслідки. Протягом 2-3 тижнів ціни на продукти не підвищувалися.

В Катеринославі ввечорі, в день оголошення страйку зібралися депутатські збори; головував на них більшовик Фабричний. [3] Крім інших питань збори ухвалили: продовжувати роботу на водогоні, електростанції, в доменних печах, в державному банку, в хлібопекарнях, аптеках та крамницях споживчого товариства. Вирішили організувати їдальню для страйкарів на Брянському заводі, Езау, паровізних майстернях та інших місцях. [4] Депутатські збори й далі існували. БСК—штаб боротьби пролетаріяту в грудневі дні робив звіт перед ними. [5] 11 грудня на пленумі депутатських зборів ухвалено припинити сплату кватирної платні на весь час страйку також, як і сплату яких-будь податків та зборів до державних установ. З початком страйку БСК став фактичною владою в місті. А Фабричний в своїх спогадах так характеризував цей період: „Становище було непевне. Влада розгубилася...

Населення мітингувало зранку до пізньої ночі, а жандармерія та охорона затаїлись десь у підпіллі та „спостерігали“. Армія додержувала невтралітета“ [6].

Як у Катеринославі, так і в Миколаєві зразу після свого виникнення Рада перебрала функції судової інстанції. До неї йшли із скаргами, їй подавали заяви та інш. На всі питання Рада подавала допомогу або пораду. Вона перевела в життя амнестію — звільнила всіх політичних ув'язнених. В Миколаєві запанувала фактично воля слова та друку. [7]

---

[1] „Летопись революции“ № 5-6, 1925 г. стр. 276.
[2] Сб. „1905 год на Николаевщине“. Воспоминания Билова стр. 286.
[3] „Материалы по истории Екатеринославской социал-демократической организации“. Воспоминания Шевченко, стр. 141.
[4] Там саме.
[5] Там саме, стр. 281.
[6] Там саме, стр. 282. Воспоминания Фабричного.
[7] „Летопись Революции“ № 5-6, 1925 г. стр. 275.

Катеринославський БСК пішов ще далі: він заборонив на час страйку друкувати всі періодичні видання, крім бюлетенів та листовок БСК і революційних організацій. Таким способом зростав авторитет Катеринославського БСК. Залізниця була в руках революційних робітників, що значною мірою сприяли зміцненню БСК. Виїхати залізницею з міста без його дозволу ніхто не міг. Характеристично, що один із чужоземних консулів змушений був звернутися до Ради за дозволом на виїзд інженера-чужоземця. Переважно перепуски на виїзд одержували робітники та салдати відпускники без зброї.[1]

Розгубленість, що охопила не лише урядові, а й буржуазні кола, може ілюструвати такий факт: комісія, виділена БСК для збору грошей, одержала від директора Брянського заводу 4.000 крб., від директора Трубного заводу — 2.000 крб., Сталеливарного — 300 крб.[2] Між іншим, цих осіб повідомляли, що гроші збирається на озброєння робітників.

БСК розглядав ряд питань, зв'язаних з переведенням страйку. Робітників забезпечували харчуванням в організованих Радою їдальнях; лікарською допомогою та безкоштовними ліками, що одержували з аптек за талонами з печаткою БСК. Регулювати постачання робітникам було доручено районним організаторам, виділених із складу депутатів. Вживалося заходів до боротьби з спекулятивним підвищенням цін на харчові продукти. За порушення постанов БСК загрожував вжити рішучих заходів. Торгівлю в цілому припинено. Торгівці навіть звернулися до БСК і пропонували передати в його фонди 20% виручки за дозвіл торгувати. Зрозуміло, що їм відмовили.[3]

Депутатські збори Катеринославу та Ради робітничих депутатів Миколаєва, що фактично захопили владу в свої руки, охороняють революційний лад, регулюють харчове питання, примушують поліцію заховатись у підпілля та інш. — являють собою чітку форму зародків революційного уряду. Не меншою мірою за органи влади були бойові страйкові комітети катеринославської залізниці. Виникши підчас збройного повстання в Донбасі, вони виконували, насамперед, функції бойового штабу.

В Одесі обраний штаб виявляв наявні бойові сили. Виконком намагався налагодити зв'язок з радами інших міст. Тим часом пляна страйку розроблялося в деталях. Вирішено організувати районні штаби та встановити щільний зв'язок між ними й Центральним штабом. Листівку - відозву до страйкарів розповсюджено 10 грудня; на фабрики та заводи розіслано промовців. Страйк призначили на 12-те, але розгорнутися широко він повинен був 13-го, бо на

[1] „Материалы по истории Екатеринославской социал-демократической организации". Воспоминания Меринкова.

[2] Повідомлення керівника охоронного відділу за 1906 р. № 102.

[3] Бюлетень БСК № 2.

12 припадала неділя. 10 та 12 грудня Виконком ухвалив ряд постанов: припинити страйк пекарів, про порядок звільнення з роботи, матеріяльну допомогу страйкарям, участь у страйку робітників пошти та телеграфу й інші зв'язані з організацією страйку питання.[1]

В Харкові напочатку грудневого страйку впливи Федеративної Ради посилювалися щодня. В місті фактично встановлено двовладдя: з одного боку — військова влада генерал-губернатора, з другого — добровільна визнана переважною більшістю населення — влада Федеративної Ради.

Як зародковий орган влади виявила себе й Рада Києва, хоч меншовицьке керівництво намагалося затиснути її в рямці „робітничого самоврядування".

Нарешті, в окремих випадках виступають, як органи влади й такі Ради Донбасу, як Юзівська та Маріюпільська, але всю їх роботу підривало меншовицьке керівництво.

Ради й селянство

Головною рушійною силою революції 1905 року — гегемоном її був пролетаріят. „Як головний спільник" пролетаріяту в боротьбі проти самодержавства за революційний спосіб знищення кріпацтва виступало селянство"[2].

Визначаючи завдання більшовизму щодо керівництва селянським рухом на різних етапах боротьби, Ленін писав:

„Соціяль-демократія не раз зазначала вже, що селянський рух ставить перед нею подвійне завдання. Ми повинні безумовно підтримувати й штовхати його вперед, скільки він э революційно-демократичний рух. Ми повинні разом з тим неухильно триматися свого клясового пролетарського погляду, організуючи сільський пролетаріят, подібно до міського і вкупі з ним, у самостійну клясову партію, роз'яснюючи йому ворожу протилежність його інтересів і інтересів буржуазного селянства, закликаючи його до боротьби за соціялістичну революцію, зазначаючи йому, що порятунок від гнобительства та злиднів не в перетворенні декількох верст в селянства на дрібних буржуа, а в заміні всього буржуазного ладу на соціялістичний.[3]

Серед селянства працювала більшість Рад. Так, агітаторська колегія Катеринославської Ради (організована з ініціятиви Артема) надсилала на село членів Ради з певними завданнями.

Тов. Мерінков в своїх спогадах пише: „Початком грудневих днів агітаторська колегія, надаючи великої ваги роботі на селі,

[1] „Известия Совета Рабочих Депутатов" № 1.

[2] Тези для доповідачів на тему „Революція 1905 р. стор. 8. Вид. Дніпропетровського МК КП(б)У, 1930.

[3] Ленін, т. VII, 1904-05 р. р. стор. 143, вид. Укр. X 1931.

відкомандировує мене, Сверебілова та бібліотекаря Соколова до Дніпропетровського повіту в спеціяльному вагоні 1-ї кляси. Дорогою ми виступали на станціях, а у Божедарівці провели великий мітинг на ринку.

З Божедарівки селяни нас на підводах повезли по волостях, де, як тільки ми з'являлися, негайно збігалося все населення (на зборах) провадили мітинги, а потім розмовляли за експлуатацію що чинили поміщики над селянами і т. інш.

... Трудове селянство зустрічало нас як рятівників і легко засвоювало гасло: „Геть царське самодержавство" та наше гасло „про самодержав'я народу"[1].

—З Миколаєва на село відряджено спеціяльних агітаторів з закликом допомогти місту; селяни найближчих сіл доводили свою єдність з революційним робітництвом.

Зранку до приміщення комісії допомоги страйкарям щодня селянські підводи привозили хліб, сало, масло та інші харчі.[2] Протягом листопада в близьких селах відбувалися збори селян. У повіті розгорталися за керівництвом пролетаріяту селянські повстання.[3]

Агітаторів на село надсилали також і інші Ради. На мітингах та демонстраціях Харкова, Кременчука беруть участь сотні й тисячі селян. Повстання по лінії Катеринославської залізниці підтримали селяни околишніх сіл. Село чуйно прислухалося до подій у місті, підхоплюючи гасла Рад. На відозви та заклики Петербурзької Ради, село, зокрема українське, реагувало ухвалами численних сходів (є матеріяли Полтавської, Чернігівської та інш. губерень).

В цілому все ж таки ці зв'язки були недостатні, і слабкість їхня відіграла свою негативну ролю. Тут виявилося „неповне оформлення селянства пролетарським керівництвом, що позначилося частково в розбіжності пролетарської та відставанні від нього селянської хвилі".[3]

Ради й армія

Боротьба за армію, за завойовання її на сторону революції становила одне з основних завдань пролетаріяту в революції 1905 року.

Особливо широко постало це завдання у зв'язку з революційними подіями на панцернику „Князь Потемкин". В листопадові дні поруч повстання у військових частинах (севастопільське

[1] „Материалы по истории Екатеринославской социл-демократической организации", стр. 124.
[2] „Летопись революции" № 5-6, 1925 г., стр. 276-277.
[3] „1905 год на Николаевщине", ст. 319.
[4] „Тезисы культпропа ЦК ВКП(б) к 15-тилетнему юбилею революции". 1905 г. гл. V.

повстання, повстання саперів у Києві) виник ряд заворушень, що їх у значній своїй частині підготували місцеві більшовицькі організації.

Так, у Харкові протягом червня й далі більшовицька організація вела роботу у військових частинах: налагоджувала зв'язки, випускала листівки „До салдат". Ця робота значно розгорнулася на час листопада - грудня.

В Миколаєві більшовики та Рада робітничих депутатів розгорнули агітаційну роботу серед салдат Інгульського та Лиманського піших полків. Рішучого виступу Інгульського полку з початком грудневих подій чекали як Рада, так і ОК СДО.

6 грудня ОК випустив проклямацію „Вимоги салдат та арешти серед них", що закінчувалася гаслами: „Хай живе революційна армія, хай живе революційне повстання, хай живуть Установчі збори, хай живе соціялізм". На заворушення в Інгульському полку через бажання запасних демобілізуватися та незадоволення з харчів покладалося великі надії. Місцева влада, проте, запобігла можливостей виступів, частково демобілізувавши салдат та поліпшивши їжу.

В Одесі більшовики на роботу серед військових частин звертали велику увагу. В листопаді „вдалося зв'язатися майже з усіма військовими частинами, що були в Одесі та почасти в її околицях. Зв'язок з саперними частинами міцнів щодня; глибокі коріння пустила наша робота в 205 піхотному Ізмайльському полку. Ширилася та зростала пропаганда в одеському морському батальйоні, а також в кадровій команді 59 піхотного полку та 274 піхотного батальйона.

Позитивні наслідки нашої агітації встигли поширитися навіть між козаків та драгунів. Якщо досі це було важко й навіть неможливо, то на кінець 1905 р. ми, користуючись загальною розгубленістю влади, досить вдало провели декілька сходок та мітингів у військових частинах. На мітнгах салдатів закликали здати зброю й перейти на бік повсталих, якщо трапиться повстання".[1] Треба сказати, що меншовицька верхівка Ради від цієї роботи залишалася осторонь.

В Катеринославі на початку грудня виникало незадоволення серед салдатів Сімферопільського, Бердянського полків та в півсотні Донського козацького полку. Основний мотив незадоволення — бажання запасних домогтися швидшого закінчення строків служби.

Після проголошення загального страйку БСК випускає спеціяльну відозву до салдатів, де закликає підтримати страйк.[2] Про участь салдатів у охороні революційного порядку, зокрема,

---

[1] Сб. 1905 г. „Революционное движение в Одессе и Одещине", ч. I стр. 80.
[2] Відозва „Салдати", С. Каплуна, стор. 104.

відзначають і бюлетені БСК. Скликали мітинги, на яких брало участь 200 чоловіка салдат. Все ж, як пише в своїх спогадах Захаренко — „військо активно не брало участи в боротьбі“.[1]

В інших місцях участь військових частин в боротьбі пролетаріяту мала приблизно такий саме характер.

Ради, таким чином, починали боротьбу за армію, під керівництвом більшовиків.

„Республіки робітничих околиць“

Під час найвищого піднесення революційної боротьби 1905 р. околиці багатьох робітничих центрів озброїлися й становили майже неприступну для старого уряду фортецю. Ці робітничі околиці невипадково одержують у спогадах сучасників назву „республік“. Відгороджуючись здебільшого барикадами від „зовнішнього світу“, ці республіки зберігали під охороною робітничих загонів суворий революційний лад. Єдина та необмежена влада на їхній території була влада Рад.

Такою своєрідною „республікою“ в Одесі, приміром, був Пересип, де робітники озброїлися і побудували барикади. Не меншою мірою озброїлася Чечелівка в Катеринославі. Керівник катеринославського охоронного відділу 14 грудня сповіщає директора департамента поліції, що: „Керівники бойового страйкового комітету та всі найвидатніші революційні робітники перебрались з міста до заводського району, де панує повна анархія на чолі з революційним комітетом, куди адміністрація, за браком надійних місць, не зважається прийти.[2]

Чечелівка в цей час справді являла собою, як і робітничі посади інших міст, своєрідну робітничу республіку. Від вокзала до Керосинної вулиці та Кайдак на постах стояли бойові дружини. Вночі ніяка поліція не насмілювалася показатися сюди. Поліцаї та шпики зважувалися переходити лише вдень та й то переоднягнені.[3]

В Миколаєві під захистом бойових робітничих загонів Слобідка перетворилася на справжню „самостійну республіку“. Поліція та козаки не насмілювалися навіть показатись на її території. Кінні розвідки, що їх час од часу надсилали органи місцевої влади, робітники обстрілювали, закидали каміннями й ті мусили тікати

В Києві в кінці листопада та в грудні на території робітничої окраїни „Шулявки“, бойові робітничі загони під керівництвом Ради робітничих депутатів захопили владу до своїх рук, вигнали поліцаїв, шпигунів та хуліганів і запровадили залізний рево-

---

[1] „Материалы по истории Екат. с.-д.“, стр. 129-130. Захаренко, чл. БСК, брав участь у роботі серед військових частин.

[2] „Материалы по истории Екатеринославской социал-демократической организации“. Копия шифрованной телеграммы директору Департамента полиции от 14 декабря 1905 г. за № 3502.

[3] Там саме. Воспоминания Шевченко, стр. 143.

люційний порядок.[1] Шулявка обернулася на справжню робітничу фортецю.

Робітничі дружини в Києві, що почали створюватися ще в жовтні, оформилися далі під керівництвом більшовиків; зокрема, в озброєнні їх чималу ролю відограв Олексієв. Вже з другої половини листопада засідання Ради відбувалися під охороною бойових загонів.

Отже, незалежні робітничі околиці, що було особливо характеристично в листопаді-грудні, допомагали Радам робітничих депутатів визначатися як органам революційної влади.

* * *

Огляд діяльности Рад робітничих депутатів 1905 року неминуче приводять до висновку, що вони являли собою організації, цілком відмінні від інших организацій робітничої кляси. Утворені за періоду жовтнево-грудневого піднесення, Ради були органами підготовки збройного повстання та боротьби за владу.

За опанування рад більшовикам довелося провадити жорстоку боротьбу з опортунізмом меншовиків. „Ленін розцінював ради, як органи нової революційної влади, як конкретні форми тимчасового революційного уряду. 1920 р., вертаючись до питання про значення рад у революції 1905 р., Ленін так характеризував суперечки між меншовиками та більшовиками про ролю рад:

> „Суперечки про ролю рад уже тоді були поєднані з питенням диктатури. Більшовики ще до Жовтневої революції 1905 р. порушили питання про диктатуру. Меншовики ставилися до цього гасла „диктатури" негативно. Більшовики підкреслювали, що ради робітничих депутатів „фактично були зародком нової революційної влади", як стояло в проєкті більшовицької революції. Меншовики, визнаючи вагу рад, висловлювалися за те, щоб допомагати створювати їх тощо, але не вважали їх за зародок революційної влади, не говорили взагалі про „нову революційну владу"[2].

В окремих випадках далася в знаки наявність меншовицьких впливів, що чинили опір, як у процесі підготовної роботи, так і підчас вирішальних подій. Меншовики, це аґентура буржуазії в робітничій клясі всіляко дезорганізовували революційний рух.

Революційна боротьба пролетаріяту 1905 року дійшла величезного напруження.

---

[1] Манилов „Киевский Совет".

[2] Гези для доповідачів на тему „Революція 1905 р.", стор. 18, вид. Дніпропетровського МК КП(б)У. 1930.

В грудневих боях 1905 року пролетаріят підніс боротьбу до найвищого щабля. Поруч недостатньо оформлених Рад на Україні було чимало Рад робітничих депутатів, що досягли високого ступеня організованости, як органи повстання та зародки нової революційної влади. Сторінки героїчної боротьби цих Рад дали пролетаріятові в його майбутній боротьбі величезний досвід.

Цілком розгорнулися Ради робітничих депутатів, виявивши всі заховані в їхній соціяльній природі можливості тільки в наслідок Жовтневої революції 1917 року.

II. МАТЕРІЯЛИ ДО ІСТОРІЇ ПАРТІЇ ТА ЖОВТНЕВОЇ РЕВОЛЮЦІЇ

Антонов-Овсієнко

В боротьбі за радянську Україну[1]

Військова Інспекція про загони Махна, зусилля анархів та лівих есерів

Про Махна ходили не кращі чутки, як про Григор'єва На початок березня закінчено політінспекцію бриґади Махна Вона зазначила таке:

„Немає твердої дисципліни. В багатьох частинах командний склад виборний і часто, не маючи технічної підготовки, досвіду, зовсім не відповідає своєму призначенню. Махно іронічно, неґативно ставиться до політкома. Бриґада в періоді формування, через що нема дисципліни; в деяких частинах помічається пияцтво, до ліквідації якого вжито найрішучіших заходів. Зв'язку між окремими частинами немає майже ніякого, через що немає можливости координувати дії окремих загонів: наступ іде розрізненими групами з їхньої особистої ініціятиви. Як виняток із загальної маси це 5 та 6 задніпровські полки, де організовано осередки комуністів та прихильників їх, часто улаштовують мітинги та збори. До 5 полку записалося близько 15.000 охотників але не вистачає зброї, щоб їх озброїти. Останнім часом почато налагоджувати культурно-освітню роботу; влаштовують мітинґи, збори, лекції, концерти, школи ліквідації неписьменности. Почалася чистка командного складу; заарештовано одного з начальників загону Махна—Дербенджі. Справа ґальмується через брак свідомих та енергійних комуністів та через відсутність комуністичної літератури".

Зовні Махно ніби-то скорився загальному розпорядкові Червоної армії. Але на ділі в його штабі почувалося засилля анархістів та лівих есерів, що з'їхалися звідусіль. До його частин збиралася різна наволоч. Анархо-добровільне начало не мирилося із суворо-централізованою системою побудови Червоної армії. Відбивалося також нехлюйство окремих начальників.

---

[1] Продовження. Початок див. у „Л. Р." № 4, 5-6 за 1929 р., № 1, 2, 3-4, 5 за 1930, № 1, 2, 3, 4 за 1931 р.

Радянське командування розуміло куркульську природу махновщини, розуміло неминучість конфлікта з нею. Але для даного історичного періоду, в конкретних обставинах—загрози всьому селянству від поміщицько-капіталістичної реставрації, — воно вважало за можливе використати „махновщину“.

Одночасно треба було відірвати від куркуля ті окремі середняцькі шари, що йшли за ним.

На офіційне запитання (24 березня) комфронта: „Які заходи вжито до оздоровлення бригади Махна“—командарм 2 (Скачко) відповів: „Дибенко поступово заміняє махновські частини на інші й поступово заміняє начальників частин.“

А за 2 години після цього Скачко повідомляв прямим дротом:

„Становище в Александрівському ускладнюється. Штаб задніпровської дивізії залишив Олександрівське. Зв'язок з кримським фронтом перервано. Дибенко перебуває в Пологах, відомостей від нього ніяких. Непокоїмося за його долю. Повстання зняли полки, що їх розформував Дибенко. На чолі цих полків стоять колишні командири махновських частин: Правда, Щербина та колишній офіцер Чернов. Гасла їхні: „Бий жидів та комісарів“. До повстанців швидко збирається анархістський та бандитський елемент, вони тепер вже мають три гармати, 300 кіннотчиків, понад 2.000 піхоти. Начальник штабу Задніпровської дивізії Петренко з мого наказу перебуває у Ново-Олексіївці. Він зняв з фронта й перевів на Олександрівське один полк, але до останнього моменту, поки був зв'язок із штабом Задніпровської дивізії, цей полк туди ще не приходив. Зараз до Олександрівського виїздить член Реввоєнради Тищенко з політробітниками та сотнею інтернаціоналістів. Треба у згоді з південним фронтом узяти з Гришинської дільниці надійну частину з артилерією й повести її через Чапліно на Пологи під керівництвом доброго комісара, бо ставлення самого Махна до повстання не виявлено. Є побоювання, що бунт може охопити ввесь район розташування махновського війська, а самого Махна можуть... втягти до цієї авантури. Треба вжити негайних заходів. Під загрозою лівий флянг моєї групи та правий флянг донецького басейну. Щоб придушити повстання, треба посилати лише російські або інтернаціональні частини.

Місцеве військо для цього не годиться. Прошу вжити заходів щонайшвидше відрядити до Олександрівського надійну частину з достатньою кількістю артилерії, бо це дуже важливо. Рух частин 9 дивізії через Чапліно на Пологи. Харківський Окрвійськом відрядив сьогодні 2 ешельони курсантів, які вийшли з Харкова о 14 та 16 годині 27 березня“.

На це комфронта відповідав: „Все це дурниці, більше спокою, працюйте на фронті й спокійний буде тил. З фронту частин брати не годиться. Досить тилових частин“.

31 березня тов. Марков, політсекретар 2-ї армії, повідомляв, що політвідділові пощастило ліквідувати „непорозуміння" (пізніше П. Дибенко добре висміяв паніку, що зчинилася через дурниці). І далі тов. Марков додавав, що в частинах Махна „гостра нестача умундирування та озброєння. Були випадки невиконання наказів. Анархісти та ліві есери провадять агітацію проти комуністів. Передбачається переформування частин та чистка шкідливого елементу".

Але тривожні відомості надходили щораз більше. 10 квітня Махно нібито вислав загін у 500 чоловіка проти „експедиції" воєнвіда, що провадила „чистку" Олександрівського повіту. Проте, ніяких сутичок з цим загоном не траплялося.

Тоді ж загально-міський Катеринославський комітет партії повідомляв:

„Махновці провадять переговори з Григор'євим про одночасний виступ проти Рад. Ми затримали сьогодні делегата від Махна до Григор'єва. Просимо вжити термінових заходів до ліквідації махновців, бо тепер у районі Махна немає ніякої можливости працювати комуністам, яких підпільно вбивають; в дальшому постануть дуже серйозні заколоти".

На це ми з тов. Бубновим відповіли:

„Заходів вжито".[1]

А обвинувачень проти Махна більшало. Реввійськрада 13 армії 18 квітня доповідала Раді оборони республіки:

„З доповідей та звідомлень командувачів частин 9 дивізії, які перебували в розпоряджені комбрига Махна, видно, що військо його обурливо ставиться до червоноармійських частин, а саме: силоміць обезброює червоноармійців, зриває червоноармійські знаки, провадить відверту протиармійську агітацію, відкидає регулярний стрій, вимагає виборного права. Такі явища розкладають частини, крім того частини дивізій обурені з тих грабунків, бешкетів, масових пияцтв, що панують у махновських частинах. Про вищезазначене доповідаю на ваше розпорядження".

Член Реввійськради південного фронту тов. Сокольніков у зв'язку з цими повідомленнями, телеграфував нам:

„Бригада Махна не тільки сама небоєздатна, але розкладає також сусідні частини 9 дивізії. Вам, очевидно, відомо, що Махно провадить рішучу відверту боротьбу проти комуністів серед селян та червоноарміців, починаючи скликанням селянських з'їздів, кінчаючи зриванням червоноармійських значків. Юзівські робітники стогнуть, обурені з грабіжництва махновських банд. У зв'язку із здачею Маріюполя, поразкою, втечею бригади Махна чи не

[1] Заходи ці зводилися до посилення спостережень та партроботи, а також до підготовки заміни Махна. Замість нього передбачали призначити тов. Чікваная.

вважаєте ви за можливе зняти Махна, авторитет якого похитнувся й цим почати уздоровлювати цю дільницю південного фронту, не зміцнивши яку, не можна вважати стан Донецького басейну за певний. З другого боку просування до Ростова значно гальмується".

Характеристичне звідомлення з 16 квітня одержав начальник особливого відділу від начпункта № 4 (Олександрівське).

„В місцевій партії комуністів співробітників немає; від місцевих співробітників я примушений відмовитися, тому що доручена мені дільниця, цебто Олександрівський повіт, просякнутий анархічним та есерівським духом. У всіх місцевих установах повно анархістів, лівих есерів та справжніх саботажників... До дорученої мені дільниці входить 3-тя бригада 1-ої Задніпровської дивізії, цебто відомі загони різних бандитів та хуліганів „батька Махна". 3-тя бригада одержує платню на 15.000, а справді склад цієї банди від 25.000 до 30.000 чол., а може й більше. Називають себе вони то анархістами, то лівими есерами та партизанами. На місці, цебто в м. Олександрівському, існує фракція анархистів з активними членами—300 чол. Під яку дудку грає місцева партія комуністів, певно ще виявити не пощастило. З п'ятьма співробітниками, що є в мене, в тому числі й я, обслуговувати доручену мені дільницю ніхто не може; за такого стану пункт може лише інформувати, а не приступати до активної роботи".

Пізніше звідти ж повідомляли:

„В Гуляй-Полі зосередилися численні банди анархистів, що тероризують населення. Пролізши в махновські загони, вони їх розкладають. Партизани не розформировуються, а грабіжникують. Загін батька Правди складається з підозрілого елементу; перебуває він в стані війни з радянською Росією, ніяких розпоряджень не виконує. Політком 3 дивізії Петров ніяких заходів не вживає. В Олександрівсьсому фігурує Маруся Нікіфорова, шириться анархічна пропаганда. Особливий відділ днями заарештував там кількох анархистів: Білогрудова, Олейнікова та інш. (вони мали фалшиву печатку бригади Махна)".

З другої сторони один маріюпольський товариш (Гончаренко) повідомляв у своїй доповіді наркомвійськомові про бої біля Маріюполя:

„19 березня був перший наступ; радянське військо з батьком Махном збило ворога в місто й після довгого перестрілювання під самим містом одійшли [від нього] з причин, мені невідомих, верстов на 7-10. Радости було надміру, люди зразу воскресли, паніка серед добровільців величезна. 22 був другий наступ і 27 березня партизани на чолі з батьком Махном забрали місто. Люди зустрічали радісно, вітаючи. В місті підпільна партія комуністів-більшовиків зразу ж організувала Військово-революційний комітет та комісаріят народньої радянської міліції. Серед війська,

що увійшло до міста, був 8 задніпровський (полк), про інші не знаю. Вночі проти 28 почалося грабування, самочинні труси, з якими Ревком не міг боротися, не маючи в своєму розпорядженні збройної сили; в грабуванні брали участь також і салдати-партизани з бригади батька Махна; через 5-6 днів після того як здобули місто — організували мітинг. Виступали т. т. Колонтай, Дибенко, Петровський та інші, в кінці, на прохання публіки, Махно. Він, у відповідь на зустріч його, відповів докорами на адресу маріюпільського пролетаріяту, а в кінці заплямував прокляттям за виступ 1918 року проти Червоної гвардії. Відразу ж через залізничий Ревком скликали загальні збори залізничників, де поставлено було питання про злиття всіх залізничних профспілок, що раніше існували, в одну могутню професійну спілку та про загальне військове навчання у вільні години. Ухвалено резолюцію, в якій зазначали, що залізничники, оскільки вони не брали участи 1918 р., не заслуговують тих обвинувачень та прокльонів, які виголосив батько Махно.

Після того, як ухвалили резолюцію, з'явився представник від штабу батька Махна з мандатом, за його підписом, якийсь Буданов, і почав свою промову просто, як анархіст, виступивши проти будь-яких спілок, що (мовляв) не дають ніякої користи, й проти радянської влади, її комісарів, чрезвичайок тощо. Замість цього пропонував ради, обрані народом (на зразок Керенських) і зазначав на їхнє завдання розмежувати місто й село. Виступ Буданова мене здивував і я примушений був взяти слово, щоб відповісти йому, й своїми доводами та фактами розбив (його). Тоді виступає ад'ютант, а потім і сам батько Махно, який такими ж висловами, як і раніше, плямував робітників і заявляв, що, прокльони залишаються в силі, „аж поки не побачу вас— робітників у своїх лавах із зброєю в руках". Другого дня був такий самий мітинг на ст. Волноваха.

Під час перебування бригади батька Махна в Маріюполі було величезне пияцтво серед партизанів, а також самочинні труси; крім того ходили чутки, що по селах провадиться агітація (під гаслом) „не дай хліба місту, нехай його нагодують комісари", але ці чутки не перевірені. Розігнали чрезвичайну комісію та загрожували виступом проти голови Ревкому за те, що обклав маріюпільську буржуазію контрибуцією в 25 мільйонів карбованців. Політкомісар Ткач відограв величезну ролю в припиненні дальшої розгнузданости.

14 квітня на рейді з'явилися баркаси, катер, що підійшли досить близько; обстрілявши місто й, випустивши близько 20 гарматнів, вони пішли в море. Після цього почалася паніка: першим сів у вагон комендант Таранов, але голова партійного комітету комуністів тов. Шишлов затримав його, а начальник залоги Куриленко заарештував.

Вночі проти 15 квітня розвантажували й вивозили із станції Маріюпіль військове майно; близько 7 години ранку станцію залишили без жодного пострілу. З міста військо вийшло в паніці, крім нечисленного загону, що прикривав відступ, а за ними в організованому порядку населення, переважно робітники (в напрямі на село Мангуш). Залізничі робітники, розібравши частини паротягів, що залишилися, навантажили це на підводи й всі до єдиного покинули місто. Міський пролетаріят швидко організувався в с. Мангуш у 1-й маріюпільський батальйон. Піднесення було величезне, але не було зброї. Військові частини бриґади батька Махна втекли з Маріюполя, але всеж взяли спирт: в дорозі було багато п'яних.

Військо відступало на підводах, деякі з запасом спирту, а за ними населення тягло за собою жінок і дітей пішки. Годині об 11 увечорі під музику виступили останні частини, а за ними й всі робітники, що покинули Маріюпіль. *Але* мешканці сіл де проходили вони розгублювалися; бачачи панічну втечу, зокрема кінноти.

Треба віддати належне єдиному командирові, начальникові залоги тов. Куриленкові (з бриґади батька Махна), який своєю енерґією та геройством з невеличким загоном кінноти ввесь час прикривав відступ, стикаючись із ворогом. Відступ був у двох напрямах—до Новоспаської—Бердянського та Стародубівки—через Розівку. В напрямі на Бердянське відограв величезну ролю Новоспасівський волосний комітет, який твердо став на своєму посту й почав затримувати та обеззброювати тих вояків, що тікали, не побачивши ворога; серед них першим був військом Маріюполя Цибульський. Особисто я маю враження, що коли не вжити термінових заходів, то радянській владі на Україні в недовзім часі доведеться мати серйозну боротьбу з батьком Махном, який з усього видно, намагається завоювати симпатії серед селян, спершись на яких, він почне похід проти радянської влади. Крім того серед бриґади велике обурення проти еврейского населення: кажуть, що придушивши Дін, візмуться до євреїв.

А салдати першого ударного партизанського полка (тавричани), що прибули на маріюпільський фронт з-під Севастополя, просто кажуть, що їхній принцип не залишати на своєму шляху німців-колоністів та євреїв.

Примітка. Серед бриґади батька Махна можна бачити найрізноманітнішу форму умундирування, гімнастьорка з плюшової гардини, під сідлом подушка, дехто в пальті тощо; це доводить, що в партизанських лавах бриґади батька Махна панує розгільдяйство, немає найменшої дисципліни, і що ці товариші відверто грабують".

Про недисциплінованість, погроми, антисемітські настрої та вчинки потверджували й ряд інших джерел.

Найсерйознішу загрозу становила підривна діяльність махновців проти радянського будівництва.

Вважаючи свої Ради за „вільні комуни“, махновці зовсім відкидали постанови центральної влади, провадили самочинні мобілізації та формували частини.

Так, 10 квітня в Гуляй-Полі відбувся „III Районний з'їзд селян, робітників та повстанців“, де, між іншим, ухвалено „провести добровільну зрівнювальну мобілізацію за десять років“ та формувати „полки“ на місцях за штатами, що їх тут таки встановлювали (сотня - 162 чол., в полку — 9 сотень). День мобілізації — з 27 квітня.

Зеленого ліквідовано — повстав Григор'єв

До кінця квітня 1919 р. куркульські повстання ще не ліквідовано в Київській та Подільській губернях. Лише на Чернігівщині банди Ангела та Шакера (до 2000 чол. при кулеметах), що діяли, найголовно, в районах Конотопа, Бахмача, Борзни Остера, частково знищено, частково розпорошено (проти них виступали частини 3-ої стрілецької та формування Чернігівського Губвійськкому).

Водночас — розпочали ліквідацію сильніших банд Зеленого, проти якого досі безуспішно діяли загін тов. Киселя (6 полк, 15 прикордонний полк, Білоцерківський сторожевий батальйон, зведений загін та окрема сотня саперів — разом 3600 багнетів, 8 гармат, 105 кулеметів), на дільниці Васильків - Германівка - Ольшаниця; частина бригади Богунського в районі Канева загін Фегете (інтернаціональний полк, піхотні курси, батарія, 4 панцерники, 2 панцерні поїзди — разом 1450 багнетів, 8 гармат, 6 кулеметів).

4 травня відряджено із Києва ще зведений загін Толоконнікова (сотні 28, 29, 30 та 1-й особливого призначення полк, напівбатарія і ескадрон полка особливого призначення, разом 1100 багнетів, 2 гармати, 13 кулеметів) та Дніпровську річну фльоту.

Дано наказа перейти до загального наступу, замкнувши кільце. Операції виконано до 11 травня. Відібрано з 2000 рушниць, 12 кулеметів, 4 гармати із замками. Зелений, зількома десятками відданих бандитів, вночі 8 травня перейшов на лівий берег Дніпра і заховався в лісах.

Наші втратили до 100 чолов. На місці — Трипіллі, Ржищеві, Кагарлику, Германівці та Обухові і на лівому березі: Воронково, Канів, Переяслав — залишено загін Волкова (600 чол).

Останні сили кинуто на боротьбу проти григор'івців, а загін Киселя — в район Таращі.

Для ліквідації Соколовського, відряджено до Радомишля 9 травня зведену сотню із Києва, яка разом з Радомиською сторожевою сотнею виконала завдання.

Проти петлюрівських та повстанських банд Волинця на Поділлі діяли губвійськом Іванов із загоном 900 чол. при кулеметах та панцернику; в половині травня цей загін частково розігнав банди в районі Немирова - Брацлава, де взято з 200 рушниць, 5 кулеметів та полонених.

В цілому, на внутрішньому фронті, в самій Київщині на початок травня так чи інакше провадили боротьбу проти бандитизму з 14 тис. багнетів, на Чернігівщині (наприкінці квітня) до 2.500 багнетів, на Поділлі — понад 3000, на Волині — до 600. Разом — з 21.000; із них фронтових та призначених для фронту — до 7.500 багнетів, при 20 гарматах, 140 кулеметах, 3-х панцерниках.

До повстання Григор'єва бандитські рухи в основному ми майже всюди придушили. Район дій найнебезпечнішого із бандитів — Зеленого, який за чутками мав зв'язки і змову з Григор'євим, — був міцно окупований великими силами.

Але у Григор'єва налічувалося від 17 до 20 тисяч багнетів, до 40 гармат (не менше десятка важких), 10 панцерних плятформ із гарматами та багато гарматнів і набоїв...

Як вище сказано, лише 10 травня в розмові з Григор'євим прямим дротом командукр засвідчився, що Григор'єв повстав.

Одначе, ряд заходів щодо Григор'єва вже вжито 9-го травня. Відряджено міцний загороджувальний загін (тов. Дмитрієва) до Вознесенського, мобілізовано всі радянські сили Одеси.

Ввечорі 9 травня, командукр із Одеси наказав всім комендантам і комісарам станції залізниць — не пропускати ніяких військових ешельонів без дозволу начальника військового сполучення шляхів армій; за невиконання віддавати до суду як за зраду.

Вранці 10 — видано наказа, за яким 6-ту (григор'ївську) дивізію я підпорядкував безпосередньо командукрові, її 3 та 5 полки залишено відповідно в Кримській та Одеській арміях.

11 травня РВР Укрфронту віддала такого наказа частинам 6 дивизії:

„Вашого колишнього начальника, отамана Григор'єва, за невиконання бойового наказу, за зраду Червоної армії, за бунт проти радянської влади, обраної на 3-му Всеукраїнському з'їзді рад — оголошено поза законом. Всіх його головних помічників, так само оголошено поза законом. Отамана Григор'єва й усіх його прибічників треба знищити як скажених собак. Наказую: 6 дивізію викреслити із списків Червоної армії. Її 5-й полк, який відмовився піти за Григор'євим — включити до 5-ї дивізії. Її 3-й полк, який відмовився піти за Григор'євим — включити до Кримської армії. Останні частини, які не скоряються і не скоряться безчесній зраді і не підуть за Григор'євим, підпорядкувати командувачеві Вознесенської бригади тов. Ткаченку".

І заразом:

„Червоним частинам радянської України:

„Сталася ганебна зрада. Начальник 6 - дивізії Григор'єв як зрадник повстав проти Радянської влади. Не виконав бойового наказа, не пішов на фронт в допомогу Червоній армії; проголосив похід на Київ, Катеринослав, Полтаву, Одесу. Пограбувавши в Одесі багато добра, пограбувавши бідний нарід України, підкупив пограбованим, споів частину відданого йому війська.

І ось, об'явився пан гетьман на Україні - Григор'єв - Петлюра із Олександрії.

Червона армія тяжко страджає, на фронті, боронячи народню землю і волю. Отаман Григор'єв пробує вдарити в спину Червоній армії.

Радянська влада налагоджується з труднощами. Так, запаску дили землю німці і пани - вампіри поміщики. Скільки праці треба покласти, щоб налагодити життя, пустити в діло заводи, рудні, залізниці, забезпечити ці землі за трудовим народом. Григор'єв несе розруху, розлади в цю роботу.

Владу селян та робітників, завойовану в боротьбі, обрану на 3 - му Всеукраїнському з'їзді Рад, Григор'єв хоче скинути і накинути народові свою п'яну волю.

Всьому, що завоювала Червона армія, всьому загрожує він загибеллю.

Але, ні, — буде йому самому загибель.

Рада робітничо - селянської оборони України, уповноважений Центрально виконавчого комітету Рад селян, робітників та іЧервоної армії ухвалили: Григор'єва і всіх його головних пом чників оголосити поза законом і знищити.

Всяк, хто йде за Григор'євим, хто під'южує до бунту проти Радянської влади — зрадник: його треба забити на місці.

Салдати Червоної армії!

Бунт Григор'єва — проклята каїнова зрада. Хай буде йому доля каїнова. Наказую зберігати цілковитий лад і революційну дисциплину. Міцно тримати фронт, проти зрадників діяти нещадно. Комфронта Антонов - Овсієнко. Член Реввійськради А. Бубнов".

Як тільки передана із Одеси (штаб 3 армії) прямим дротом розмова Антонова з Григор'євим, Рада оборони проголосила Григор'єва поза законом і розіслала по всіх великих центрах вказівку — організувати із представників Губвиконкому та військового командування місцеві ради оборони, надавши їм цілковитої влади, щоб вжити всіх заходів придушити повстання.

Майже всі наркомати випустили відозви до населення, закликаючи стати до боротьби проти григор'ївських банд.

ЦК партії від себе розіслала всім парткомам:

„Негайно зв'язатися зі всіма партійними організаціями, з якими можете налагодити зв'язки. Оповістити всіх членів партії, всіх робітників, всіх селян, що колишній начдив отаман Григор'єв

зрадив робітничо - селянську революцію, приховуючись хорошими словами, пробує зняти повстання проти радянської влади, видав наказа збройною силою розганяти Ради. Всі сили треба напружити на ліквідацію заколоту внутрішніми засобами, не чіпаючи фронту Всім бути напоготові. Всім стати до зброї. Негайно озброїти робітників. Момент серйозний. ЦК—П'ятаков, Затонський, Бубнов, Квірінг, Харечко, Раковський, Косіор, Мещеряков, Хмельницький".

11-го відбулося засідання Ради оборони. Ухвалено: 1) підкорити командуванню фронту, в особі Антонова - Овсієнка, всі збройні сили Радянської України; 2) призначити тимчасово на командувача Харківської військової округи т. Ворошилова, підкоривши його командувачеві всіх збройних сил.

На цих зборах командукр вимагав також обговорення загальних політичних питань — „екстрено скликати з'їзд Рад; видати відозву від ЦВК до селян та громадян Херсонщини, щоб вони закликали своїх родичів та земляків, які потрапили в банди Григор'єва, до порядку, до підкорення Червоному радянському командуванню; відмовилися йому (Григор'єву) допомогати, і щоб надіслати делеґацію від охоплених хвилюванням сіл — до Києва, подавши свої непорозуміння ЦВК, і там же офіційно з'ясувати про земельну політику".

Але питання про з'їзд Рад ці збори ухвалили неґативно. Відозву до населення Херсонщини запропонували випустити політвідділові фронту.

12 травня видано наказа №60, де говорилося:

„§ 1. Постановою Ради робітничо - селянської оборони Української Радянської Соціялістичної Республики 11 травня мене призначено на командувача всіх збройних сил Радянської України.

Наказую всім утвореним штабам, радам оборони негайно налагодити зв'язок із штабом Реввійськради фронту в Києві і всі свої повідомлення передавати відповідно до вказівок цього штабу.

§ 2. Для боротьби проти погромно - контр - революційних виступів у межах Харківської округи — т. Ворошилова призначається на командувача війська Харківської округи; підкоривши йому в оперативній справі всі збройні сили в нижчезазначеному районі.

Розмежувальні лінії цього району з київською дільницею: Бахмач, Гребінка, Черкаси, Бобринська включно, поміж українським та південними фронтами — ст. Куп'янське, Гришино, Чаплінο, Пологи, Ногайське виключно.

Кримська армія залишається безпосередньо підпорядкована Укрфронтові. Комфронт Овсеєнко — Антонов, Член Реввійськради А. Бубнов".

Наміри Григор'єва з'ясовано в телеграмі із Черкас 10 травня о 10 год. 45 хв.

„Начдив Григор'єв видав універсала, закликаючи поголовно повстати проти уряду; збройними загонами він іде на червону столицю України. Водночас, вчора з 6-ої години вечора він рушив: на Катеринослав через П ятихатку—2 полки, на Харків через Кременчук—1 полк, на Київ через Бобринську—1 полк від Помошної. 5-му полкові, який перебуває на позиції, наказано взяти Херсон та Миколаєв[1]. Головний штаб перебуває в Олександрії. Всіх політичних робітників заарештовано, але на вимогу їх звільнили. Полки, що йдуть на Бобринську — спинилися в Новомиргороді. При мені, перебувають політкоми 6-ої дивізії. Я вживаю екстренних заходів для відрядження війська, що перебуває в Черкасах, на зустріч Григор'ївським полкам. Так само дано розпорядження пошкодити шляхи Бобринської. Сам я екстренно чудом виїхав із Олександрії.

Стан досить серйозний, треба закликати всі сили м. Києва. Шафранський".

І так, Григор'єв не зважився розстріляти своїх політкомів. Розстріляв він лише особливу комісію Революційно - військового трибуналу фронту на чолі з тов. Віллером (Скитальцем).

Головні розпорядження командукра

9 травня Григор'єв кинув сили зразу на 4 напрями: Одеса, Черкаси—Київ, Кременчук—Полтава, Катеринослав.

Командукр відповідно виділив чотири дільниці внутрішнього фронту; Одеську (3 армія т. Худякова), Правобережну—начальник 2-ої дивізії; Черкаську (т.)Шафранський) та Кременчук—Катеринославську (т. Ворошилов .

Основна оперативна ідея нашого командування 1-го дня (10 травня) не визначилася через недостатнє виявлення обставин. Розпорядження наші з ознакою обережности й мають переважно організаційно-вичікувальний характер.

І. *Одеській* (3-й) *армії.* В в е ч о р і 9-го травня командукр дав розпорядження вжити заходів не допустити григор'ївських ешельонів до Одеси. На Вознесенське відряджено загін Дмитрієва у складі: 4 Одеський полк, Грузинська сотня ім. Яшкілі, сотня Одеських курсантів, загін ім. ВЦВК, матроський загін (Клименка) та панцерний поїзд.

Вночі 10 травня тов. Дмитрієв повідомляв із Вознесенського, що надіслана ним розвідка довідалася, що „Григор'єв проголосив себе за гетьмана України і схилив комбрига 2-ої взяти Київ. На Вознесенське йдуть п'ять ешельонів григор'ївців. Вжито заходів не пропустити їх".

---

[1]) Справді у Григор'єва було не 5, а з 8 „полків" і він спішно формував нові банди.

Перед від'їздом із Одеси (10 травня о 17 год.) командукр. залишив такий наказ командармові 3:

„Зважаючи на зраду Григор'єва:

1) . . .

2) закріпитися на лінії річки Буга, включаючи Голту (тепер Першотравенське): закріпити зв'язок з першою армією, зміцнити вузли Балта-Роздільна;

3) провадити таємну розвідку частин Григор'єва;

4) розкласти частини Григор'єва із середини, рішуче перешкоджаючи просуватися їм далі;

5) негайно й енергійно ліквідувати білогвардійський елемент у місті та окрузі;

6) спішно вивезти гармати із Миколаєва (готовий дивізіон);

7) перевірити радіо - телеграфний зв'язок, посилити наглядання за зв'язком на всіх телеграфних станціях — не дозволяти без контролю передавати відомості за Вознесенське;

8) перевірити скрізь комендантів станцій, поставивши на кожній цілком надійного;

9) заборонити будь - який залізничий рух до Голти, Одеси, Миколаєва,—без особливого дозволу на кожний поїзд від штабу армій;

10) погодити з партією про агітацію проти авантури Григор'єва;

11) взяти під сувору цензуру всі друковані видання.

Додатково зазначено: підготувати для дій проти Григор'єва бригаду Ткаченка (із 5 ої дивізії), бо Ткаченко особистий ворог Григор'єва".

II. *Першій армії* (штаб Бердичів) зазначалося ще 9-го травня:

„Негайно відновити радіо-зв'язок з Одесою, не пропускати ніяких ешельонів із району Григор'єва. І начальник сполучення шляхів тов. Сорокін (із Києва) відразу ж дав відповідне розпорядження.

Вранці 10 травня наказано:

Бердичів, Мацилецькому, Дубовому. Розшифруйте негайно. Григор'єв повстав. З деяких відомостей частину ешельонів надіслав на Бобринську, Козятін. Вживіть заходів не пропустити цих ешельонів. Будьте рішучі".

Але телеграфний зв'язок з Бердичевом не працював. Прямим дротом ми зв'язалися з штабом фронту (Київ):

„Через втрату зв'язку з Бердичевом негайно із Києва передайте наказ командармові першої з копією начдив другої до Вінниці:

„Частини другої дивізії, що перекидається до Катеринославу, затримати в ешельонах на лінії Жмеринка—Вінниця—Козятин— до розпорядження. Перевозити частини другої дивізії до зазначеної лінії треба закінчити до 15 травня. Копії всіх даних розпоряджень пересилати мені. Крім того, негайно накажіть коман-

дармові 1, встановити радіо-телеграфний зв'язок з Одесою. Через провал шифра Маяк не вживати його за межами першої армії. Переслати першій армії 4 копії шифра Алмаз за нумерами і під особисту розписку нач. штабу першої. Григор'єва спровоковано на виступ. Мирним шляхом налагодити навряд чи вдасться".[1]

III. З вечора 9 травня ми з Одеси даремно шукали телеграфного зв'язку з Катеринославом. Під час розмови з Григор'євим (10 травня), надіслано манівцями через Київ до Катеринослава—командармові 2 Скачкові таку телеграму:

„Катеринослав, командарм 2 Скачкові. Розшифруйте особисто. Григор'єв проти нас вирішив наступати. Махно нібито з ним; загін 800 чолов. у Харкові. Вживіть підготованих заходів. Наглядайте за зв'язком, всюди його агенти. Повідомлюване—його слова—особисто мені. Махна пустіть до бою, попередьте Харків. Маяк Григор'єву відомий, шифруйте 707, якщо він не знає його. Армійський шифр Алмаз негайно зажадайте. Перевірте радіостанцію".

Треба сказати, що становище Катеринослава було надто важке; він опинився під подвійною загрозою: із заходу Григор'єв, із сходу—Махно, але зобов'язання, що їх взяв Махно (наприкінці квітня перед командукром і напочатку травня—перед Л. Б. Каменєвим) виконав,—він не підтримав Григор'єва.

Як тільки одержано перші відомості про повстання Григор'єва, із штабу Махна надійшла така телеграма:

„Харків—копія Маріюпіль, польовий штаб 3-ої бригади. До всіх начальників бойових ділянок, всім комполка, батальйонам.

Наказую прочитати по всіх частинах війська ім. батька Махна, копію Харків надзвичано-уповноваженому оборони Каменєву та Наркомвійському Межлауку. Вжити якнайенергійніших заходів, зберегти фронт, ні в якому разі не дозволити зради революції та її зовнішнього фронту. Честь і гідність революціонера вимагає від нас зоставатися вірним революції й народові, й суперечки Григор'єва із більшовиками із за влади—нас не можуть змусити відкрити фронт для кадетів та білогвардійців, які намагаються пригнітити нарід, що віддав нам себе і своє життя. Доки не переможемо спільного ворога, в особі білого Дону, доки не відчуємо твердо нами несену, своїми руками та багнетами завойовану волю, ми зостанемся вірні революції в боротьбі проти спільного ворога, але ні в якому разі в боротьбі за владу політичних шарлатанів. Комбриг батько Махно, члени штабу Веретельников, Михайлов, Павленко, Горев, Серьогін, Данілов, Грановський, командир артилерійного дивізіону Штучко".

---

[1] Тут все ще уперта думка про можливість налагодити справу миром. Цей наказ, між іншим, давано до одержання григор'ївського „універсалу".

Услід Махно, одначе, надіслав через Катеринослав до Григор'єва особливу делеґацію, щоб виявити, якою мірою є масовий рух Григор'єва і яка його мета.

Делеґацію цю не пропустили через Катеринослав. Місцева рада оборони заявила, що не може пропустити її через лінію бою з Григор'євим, який вже розпочався.

До 11 травня з'ясувалося, що Григор'єв лише демонстрував у напрямі до Одеси—головними силами бив на Катеринослав і Черкаси, біля Кременчука лише намічав удар на Полтаву. Плян його був зрозумілий: через Катеринослав налагодити зв'язок з Махном (він все ще сподівався, що Махно перейде на його бік), —головний удар зробити Києву через Черкаси — Гребінку, прикриваючись у Полтавському напрямі і в напрямі Фастова (тут численні місцеві банди, мовляв, сковують радянські частини).

11 травня, вранці (із Одеси) командукр передавав прямим дротом:

„Київ, Наркомвійськ Подвойському, копія голові радоборони та Бубнову.

Негайно розшифруйте. Першій та третій арміям розпорядження дано. Потрібно зосередити надійні частини Черкаси—Кременчук, Катеринослав, наказавши категорично бити григор'ївські ешельони. Григор'єв кинув частини на Київ, треба об'єднати командування біля Бобринської—Миронівки та наблизити його до цього району. Праворуч будуть частини 2-ої дивізії".

11 травня о 13 год. командукр зазначав командирові 3-ої армії, що Григор'єв зняв головні сили з Єлисаветграду, залишивши там тільки два ешельони і очевидячки розпочне наступати переважно на Катеринослав, Кременчук, Київ. Біля Помошної є лише його заслін.

Звідси директива третій армії —удар в напрямі Помошна—Єлисаветград.

І услід:

„Одеса, командарм Худякову, Щаденкові.

Григор'ївці й далі просуваються до Золотоноші, біля Катеринослава канонада. Кременчуку важко. Потрібно міцний довгий удар на Знам'янку".

І додатково повідомляли:

„Наступаючи на Знам'янку, зробіть заслін від Бобринської. Поспішайте. Кременчук та Черкаси він узяв, біля Золотоноші бій. У зв'язку з поширенням моїх повноважень, ви керуєте всіма збройними силами Одеської округи, Миколаєва та Херсона. Загальне навчання робітників; членів радянських партій, які володіють зброєю [мобілізуйте] до ваших полків... Все що можна проти Григор'єва. Ваш сусід Ленговський, штаб Вінниця".

11 травня в дорозі із Одеси на Київ командукр наказував командармові 1 (Козятин):

„Григор'єв повстав і наступає на Київ через Знам'янку—Бобринську. Бригада Богунського та 6 полк закінчують ліквідацію банд. Зеленого в Канівському повіті.

Наказую:

1)...

2) Поспішати з ліквідацією петлюрівців біля Рівного, бити короткими ударами у зв'язку з наступним переміщенням частин.

3) Провадити екстренно переміщення частин другої дивізії, ні хвилини затримувати в дорозі, під вашу особисту перед судом відповідальність.

4) 5, 7, 8 полки негайно вивести з бою та екстренно перекинути до району зосереджень Козятин — Фастів; останні частини дивізії спішно замінити на інші частини армії; їх перекинути як укаже начдив другої.

5) Надіслання кавбригади до Катеринослава затримати до розпорядження.

6) 1 полк червоного козацтва негайно вивести із бою і направити екстренно до Фастова в розпорядження начдив 2.

7) Негайно виділити в його ж розпорядження цілком справний панцерний поїзд. Відправте на Фастів.

8) Частинам, які ви виділяєте, постачайте все харчування,— вживіть заходів зосередити запаси (особливо фураж) в найближчому до Фастова витратному магазині.

9) Тримайте тісний зв'язок з частинами 3 армії".

І як додаток до наказу № 0268:

„1. За загаяну передачу наказів другій дивізії оголошую вам найсуворішу догану з попередженням віддати під суд, якщо це далі трапиться.

2. Під вашим нагляданням шляхи до Фастова та Козятина зі сходу, жодного ешельону зі сходу не треба пропустити без спеціяльного дозволу вашого завідувача пересування; комендантів всіх станцій перевірити в стійкості та надійності.

3. Всі телеграфні контори під військовий нагляд.

4. Військова цензура всіх періодичних видань.

5. Весь командний склад перевірити, контрреволюцію знищити.

6. Ліквідацію прикордонних бриґад (петлюрівських) провести спішно.

7. З огляду на провал шифру Маяк—завести шифр Алмаз.

8. Вдруге—налагодьте радіо-телеграфний реґулярний зв'язок з Одесою.

9. Спішно доформувати прикордонні дивізії та басарабські частини.

З огляду на виключне становище, на вас особисто покладаю відповідальність за додержання революційного ладу по всьому району розташування ваших частин. Збройні сили цього району

в оперативній справі підкорено вам. У Подільського губвійськома взяти поповнення до частин першої дивізії. Те саме — у Київського та Волинського".

Зважаючи на спішність, комдиву 2 тут же підтвердив:

„Мацилецькому зараз даємо наказа:

1. Зосередити 5, 7, 8 полки 2 дивізії в районі Козятин—Фастів.
2. Зосередження провести в якнайкоротший термін під особисту відповідальність командарма.
3. 5 полк особливо швидко перекинути до Фастова.
4. Виділити панцерник у напрямі Фастів—Біла Церква.
5. Перекинути до Фастова перший полк Червоного козацтва.

Всі ці частини перейдуть після прибуття до Козятина — Фастова в моє розпорядження".

12 травня вранці, командармові 1,—прямим дротом (Бердичів)

„5-7 полки екстрено через Фастів. Кавполк відряджайте негайно. До Бобринської вчора Григор'єв кинув 12 ешельонів. Черкаси зайняв він.

Катеринослав, Кременчук—стійко. Помошну зайняли ми; батальйон 4 Херсонського полку приєднався до нас. Богунський ненадійний. Потрібно швидко вдарити від Фастова. Командувати в цьому напрямі буде начдив 2".

Становище начдива [2] оформлено таким наказом командармові 1:

„Начдив 2 безпосередньо підлягає мені. Його призначаємо на командувача правої київської дільниці, правий берег Дніпра від Києва до Черкас, залізниця Київ—Жмеринка, лінія Жмеринка—Християнівка—Умань—Помошна. Останній пункт для нього виключно. Йому підпорядковано всі збройні радянські сили в цьому районі. Щодо їх він користає права командарма. Останній район до збігу з 3 армією перебуває у вашому підпорядкуванні. Антонов".

Мацилецький і собі повторив начдив 2 цей наказ, додавши:

„Вам підпорядковані 5, 6, 7, 8, Інтернаціональний полк і 15 прикордонний панцерник „Гром", полк Червоного козацтва та всі залоги бойові та озброєні радянські сили району. Негайно поспішіть відправити частини згідно з останніми моїми вказівками. Останні частини 2 дивізії до заміни і надіслання бригади Богунського та 15 прикордонного полку залишаю в своєму розпорядженні".

Командукр тоді ж наказав:

„Начдив 2 Ленговському. Ви переходите безпосередньо в розпорядження комфронта та призначаєтесь, згідно з відомою вам телеграмою №, на начальника правої київської дільниці. Вам належить негайно налагодити польовий штаб у Фастові, взяти під безпосереднє командування всі частини розташовані від Дніпра до лінії Фастів—Миронівка.

Загін Фегете (Миронівка), Інтернаціональний полк, панцерні поїзди: („Гром", „Солома"), 4 радянські курси. Бригада Богунського — на шляху до Миронівки[1]. Загін Толоконнікова в Трипіллі,—6 полк іде на Білу Церкву для відрядження, 15-ий прикордонно-охоронний—на Васильків.

З цими частинами негайно наступати і взяти Бобринську; ворога бити нещадно.

Черкаси покинуто в паніці, бій точиться за 20 верстов від Золотоноші. Витягуйте швидше свої останні частини. На Богунського цілком не покладайтеся. Про виконання негайно повідомте. Пам'ятайте, всі сили місцевих військомів в оперативній справі підпорядковані вам, постачання від 1 армії".

В Черкаському напрямі ми обмежевували завдання—утримати переправу на Дніпрі. Кременчуцько-Катеринославській групі дано 11 травня завдання—сковувати ворога. До Катеринослава командармові 2 додатково на панічне повідомлення 11 травня зазначено:

„Катеринослав ні в якому разі не можна залишати. Ви цим подасте приклад недозволеної паніки і зробите злочин. Місто ні в якому разі не можна віддавати Григор'єву. Мобілізуйте робітників. Вам іде допомога з Харкова. Дибенко так само допоможе".

12 травня тов. Ворошилову повідомляли:

„Повторюю—важливий удар від Кременчука. Помошну ми взяли, 1 батальйон з 8 ма кулеметами перейшов до нас. Інші батальйони 4 Херсонського—розбіглись. Черкаси втратили, Золотоноша слаба. Готуємо удар від Міронівки до Помошної".

І потім:

„На ст. Ромодан треба організувати етапний пункт і надіслати трьох представників ваших; одного військового, двох політкомів для зустрічі і напрямі ешельонів. Гадаю у ваше розпорядження для кременчуцької групи надіслати один панцерний поїзд, батальйон піхоти та кавалерійський полк червоного козацтва. Відправляти почнуть 17 травня".

Тим часом Григор'єв жорстоко атакував Катеринослав; розпочав жорстокий бій біля Черкас.

Командукр додав вимогу Одеській групі—„удар до Знам'янки" і вимогу до Фастівської—„удар до Бобринської",—директивою тов. Ворошилову: „Розгорнути рішучий наступ до Кременчука, зробити загрозу Користовці—Олександрії".

Бої з григор'ївцями затяглися на всіх напрямах до 21-23 травня, коли значних успіхів досягли ми скрізь: міцно зайняли Єлисаветгр д і через Ново-Миргород налагодили зв'язок з частинами фастівської групи, яка взяла Бобринську; не тільки повер-

[1] Але Богунський з своєї ініціятиви перейшов на лівий берег Дніпра, щоб перешкодити Григор'єву захопити Гребінку.

нули Кременчук, але й взяли Користівку та Олександрію (тобто центр розташування григор'ївців), з'єднавшись з катеринославською групою, яка перемогла ворога біля П'ятихатки.

Через два тижні після виступу Григор'єва ми його розбили. Він втратив майже всю свою артилерію та панцерні поїзди, основну масу своїх сил.

Але це була уперта боротьба; провадили її ми з перемінним успіхом, надзвичайно напружуючи наші сили.

Тепер висвітлимо докладніше окремі моменти з військових дій, бодай в основних напрямах.

Дії III армії

На підставі вказівок командукра, командир III-ї армії (увечорі 10 травня) наказав начдиву 5-ї тов. Пешехонову:

„Отаман Григор'єв, колишній начальник 6-ї дивізії, зібравши навколо себе невеличку купку прихильників, проголосив себе за отамана України й оголосив війну радянському урядові. Це повстання отаман Григор'єв готував таємно, збираючи всі засоби, що їх можна використати для удара в спину борцям за волю пролетаріяту. Вірні сини трудового народу, скинувши з себе рабські кайдани царату, роздушивши гетьмащину, добровільщину, петлюрівщину, управляться з тією останньою спробою відновити гетьманське самодержавство над вільною Україною. Щоб ліквідувати це повстання, начальникові 5-ї дивізії треба відрядити три полки з трьома батареями на ст. Голта [1] (біля Ольвіополя) і перешкодити григор'ївським частинам зайняти її. Якщо григор'ївські частини наважилися взяти Голту, швидким енергійним ударом розбити їх і, переслідуючи, зовсім знищити. Командний склад розстрілювати на місці. Із всіма провокаторами радянської влади розправлятися нещадно, бандитів та мародерів негайно розстрілювати. Не починати будьяких переговорів з григор'ївцями. Два панцерних поїзди відрядити через Одесу на ст. Вознесенське; І радянський одеський полк об'єднати з полком Тараса Шевченка; із ст. Одеси до Вознесенська пішов загін у складі бригади; з Києва проти Григор'єва відправлено 2-гу дивізію, з якою вам належить тримати щонайщільніший телеграфний зв'язок; на всіх станціях призначити комісарів. Всі телеграми Григор'єва затримувати й відправляти до Штабарма; позиції на Дністрі тримати як і раніше; звідомлення до Штабарму надсилати не менш п'яти разів на день. Ваші заступники т. т. Савицький та Ткаченко". [2]

---

1 Тепер Першомайське.

2 Вище зазначалось, що до Вознесенського ввечорі 9 травня відправлено загін тов. Дмітрієва, щоб припинити просування григор'ївських ешельонів.

11 травня командукр, відзначаючи, що ворог, залишивши незначний заслін в Лисаветграді, основними силами оперує на Київ та Катеринослав,— пропонував командармові III розвинути наступ Лисаветград—Знам'янка, виділивши, якщо треба буде, й фронтові частини.

На той час загін тов. Дмітрієва просунувся вже до Помошної і зв'язався з авангардом частин 5 дивізії що пройшли до Голти.

Виконуючи директиву командукра, тов. Худяков наказував (12 травня о 22 годині):

„Полкам 5 дивізії, що перебувають на лінії залізниці Балта-Голта та загонові т. Дмітрієва в Помошній—негайно рушити в напрямі Лисаветград—Знам'янка й будьщо захопити станції Хирівку—Знам'янку; залізничні вузли Балта-Голта, Вознесенське та Звірівка (Адобаш), на північний схід від ст. Помошної наше військо повинне зайняти й зміцнитиси там. Як тільки загони з'єднаються, загальне командування покладаю на тов. Пешехонова; щоб забезпечити лівий флянг з розпорядження тов. Пешехонова вислати сильний загін з панцерним поїздом до Ново-Миргорода, де добре зміцнитися".

Але вже 12 травня загін тов. Дмітрієва увійшов до Лисаветграда. Між Лисаветградом та ст. Канатново, після перестрілки, що тривала з 5$^1/_3$ до 12-ї години, здався, охоплений з флянгів батальйон Верблюзького полка. Захоплено одну гармату, 6 кулеметів, пристосовану кулеметну плятформу з гарматою та близько 260 полонених. Близько 450 григор'ївців розбіглося. На зізнанні полонені григор'ївці сказали, що дано було неофіційний наказ якщо Лисаветград буде зайнято: „знищити всіх жидів і комуністів". Операціями григор'ївців тут керує Бондаренко. Перехоплено його телеграму до Махна з проханням допомогти.

15-го прямим дротом відбувалася розмова:

Одеса (Штаб армії). Лисаветград наш. Григор'ївців на нашому фронті, за точними відомостями близько 5 полків (це було, звичайно, невірно — А. О.), бригада Ткаченка на фронті, дивізія Пешехонова рушила на Григор'єва. Ткаченко вчора особисто прибув до Одеси й тільки що з'явився до Реввійськради.

Київ. Виступайте енергійно на Знам'янку.

І тоді ж:

„Наказ, не наступати на Басарабію [й] зосередитись і ліквідувати григор'івську авантуру, залишається в силі. Треба енергійно розвивати ваш успіх. Від Ткаченка візьміть достатньо сил".

І незабаром:

„В Куцівці [є] григор'іські артсклепи; організуйте з Миколаєва захоплення їх. В Катеринославі та біля Кременчука бій. Черкаси й Корсунь наші, наступайте",

На другий день штаб III-ї армії повідомляв:

„ Григор'івці повели наступ. Бій тривав три години. За допомогою лисаветградських робітників григор'івців відкинуто на свої старі позиції біля Трепівки".

Пізніше тов. В. Козенко (політком 6 дивізії) розповідав:

„Коли почався у нас бій, комуністичний батальйон та червоні лисаветградські командири, в складі більше як 100 чоловіка відігнали григор'івські банди до ст. Трепівки. Взято 2 батальйони (Верблюзького полка). Після приїзду т.т. Дмітрієва, Голубенка Н. та Азарх вночі вислали заставу на ст. Канатново (один панцерний автомобіль з однією гарматою, декількома кулеметами, піхоти 80 чоловіка, кінноти 16). Флянги залишалися без захисту. Військо, матроси, піхота та панцерні автомобілі стояли на ст. Лисаветград. З ворогом були переговори на ст. Трепівка. В цей час він готував обхід нашого флянгу на ст. Лисаветград. Вранці о 6-й годині почався бій, наказано посадити піхоту у вагони, панцерники надіслати залізницею. Все це зосереджено було на лінії залізниці. Наш лівий флянг залишився без кінноти, Ворожа кіннота вже майже оточила наш лівий флянг; на ст. Лисоветград точився бій; на чолі (цих частин була) тов. Азарх. В цей час чоловіка 80 матросів вдарили в тил тим, що відступали. Товариші Дмітрієв, Голубенко та Азарх, не знаю вже як, витягли поїзд і поїхали до ст. Ново-Українка. Увесь правий флянг григор'івська банда перебила. Це через те, що не захищали флянг".

Пізніше уточнили, що наступ розвивався не досить енерґійно. Замість бойового використання першого успіху наші політробітники захопилися аґітацією. Щоправда, їм, за допомогою „верблюжців",[1] які здалися, пощастило схилити на нашу сторону настрої більшости повітового селянського з'їзду в Лисаветграді, але втрачено темпи, дали отямитися ворогові й не помітили зради, що готувалася.

15-16 травня точилися бої в самому Лисаветграді. Одного часу за підтримкою частини лисаветградських робітників, наші загони відкинули були григор'івців на 15 верстов від міста, але вони, одержавши допомогу, вибили наших з Лисаветграда.

Одночасно григор'івці збільшили натиск біля Ново-Миргорода. Командукр вчасно попередив штаб III-ї армії про готування Григор'євим диверсії з цієї сторони й пропонував закріпити надійно Адобаш.

Частини 5-ї дивізії на виконання наказу про наступ через Голту до Знам'янки затрималися, бо провадили боротьбу з бандитами на лінії Вапнярка - Княжепіль - Слобідка. 17 травня бриґада 5-ї дивізії, нарешті, була вже в Голті.

[1] Учасників Верблюзького полка григор'івців.

Про дальші дії частин 5-ї дивізії доповідав тов. Гебель, який командував її авангардом.

„На 16 травня ворог у двох групах:—у Лисаветграді—7 батальйонів, і на ст. Бобринській, де 12 травня стояло 10 ешельонів. На ст. Помошній 17 травня одержано телеграму з Бобринської: „Наказую зіпсувати залізничний шлях та міст на Одесу, за невиконання —розстріл. Відправляю ешельони на ст. Бобринську, два з них вже відправив. Виїжджаю сам. Комбриг Мосенко“. [1].

17 травня вранці на ст. Адобаш виставлено заслін—батальйон Вознесенського полка; дві сотні з чотирма кулеметами й чотирма гарматами та панцерний автомобіль „Республіканець“. 18 травня штаб групи т. Ткаченка перейшов на ст. Ново-Українка. Цього ж дня дано наказ групі за № 1 здобути Лисаветград і захопити якнайшвидше ст. Хирівку та Знам'янку, виставивши заслін у напрямі до Ново-Миргорода на ст. Мала Виська.

Висадку ешальонів призначено на ст. Шостаківка, де частини групи повинні були зайняти вихідне становище. До складу групи входили: Вознесенський стрілецький полк (3 батальйони), Дністровський (2 батальйони, 1 батарія), Знам'янський стрілецький полк та 2 батарії, полк ім. Тараса Шевченка (2 батальйони) з однією батарією. Останній—на ст. Помошній становить резерв тов. Пешехонова; там же 13 легкий артилерійський дивізіон, 2 батарії й чота французьких гармат (разом 10 гармат).

Вознесенський кінний полк підійшов з великим запізненням через несвоечасну подачу вагонів. 19 травня ворог почав наступ від Ново-Миргорода й відтиснув наш заслін від ст. Мала Виська до ст. Капустино й далі до ст. Адобаш. Проте всі ешельони, крім полка Шевченка, вже висіли на лінію Помошна-Лисаветград, а головні—на ст. Шостаківка.

В зв'язку з цим, щоб забезпечити ст. Помошну з півночі, на підтримку нашому заслонові на ст. Адобаш висунули з резерва полк ім. Тараса Шевченка. 19 травня вирішено завдати ворогові удара всіма силами в напрямі на Ново-миргород. Для цього відправлено—Вознесенський, Знам'янський, ім. Тараса Шевченка стрілецькі полки та Вознесенський кінний полк під загальною командою тов. Гебена. Для заслону проти Лисаветграда, (біля Шостаківки) залишено Дністровський полк з двома гарматами та кінний загін тов. Попова, який тільки-но прибув з Тирасполя. 20 травня вранці полк ім. Шевченка здобув містечко Злинка (Ново-Українське), а Вознесенський полк о 12-й годині вдень зайняв с. Олександрівку, поблизу якої розбили впень ворожу банду (1000 чоловіка).

---

[1] Ця телеграма свідчила, що Григор'єв лише прикривався в бік Одеси, спрямовуючи головний удар на Київ.

В цей час на ст. Шостаківка начальник кінного загону Попов, надумавши ще раніше перейти на бік ворога, почав агітувати за Григор'єва серед Дністровського, Знам'янського та Вознесенського кінних полків. Він устиг схилити на свою сторону невелику частину Дністровського полка та свій кінний загін (сотню). До частин, що вагалися, надіслали із штабу групу т. т. Гавриленка та Курсулова.

Завдяки геройству цих товаришів, Знам'янський, Вознесенський кінний та частина Дніпровського полка залишилися вірними радянській владі. Зрадник Попов та командир Дністровського полка Коваленко прорвалися до ворога з ешельоном, їх провадив наш артилерійський вогонь. Більша частина Дністровського полка розбіглася по околишніх селах. А близько двох сотень, залишилося в порядку на ст. Шостаківка. Вирішили припинити наступ на північ і відтягти полки Вознесенський та ім. Тараса Шевченка на ст. Помошну.

21 травня вранці виявилося, що авантуру Попова щасливо ліквідовано. В зв'язку з цим Вознесенський полк цілком виставлено на ст. Шостаківка, Знам'янський — як заслін проти Ново-Миргорода. Дністровський полк одведено на ст. Ново-Українка, щоб привести його до порядку, а полк ім. Тараса Шевченка зосереджено на ст. Помошній в груповому резерві. 22 травня Знам'янський полк відправлено на румунський фронт, а Дністровський до м. Тирасполя. Як заслін проти Новомиргорода виставили полк ім Тараса Шевченка.

О 8-й годині ранку 22 травня тов. Гебен видав наказа розпочати рішучий наступ Вознесенського стрілецького, Вознесенського кінного полка та 13 артилерійського дивізіона. 22 травня надвечір ці частини зайняли вихідне становище, а 23 зранку почали наступ на Лисаветград.

О 17-й годині 30 хвилин після п'ятигодинного бою Лисаветград здобуто. Херсонський полк григор'ївців здався в повному складі без опору так само, як і частина Дністровського полка, що перейшла напередодні з Поповим до Григор'єва. Командир цього полка — зрадник Коваленко особисто чинив опір; його полонили й розстріляли.

Увечорі 23 травня до Лисаветграда підведено батальйон полка ім. Шевченка з батаріями. 24 травня наш панцерний атомобіль зайняв ст. Хирівку, на якій захоплено поїзд з майном всього григор'ївського штабу та багату військову здобич, взято пасажирські вагони, телефонні апарати, друкарню в двох вагонах, електричну станцію, вагон російських набоїв, піввагона різного майна. Встановлено зв'язок з нашою кременчуцькою групою. Головного помічника Григор'єва, Мосенка, заарештовано було в Лисаветграді 26 травня й розстрілено. Другого григор'євського командира Горбенка заарештовано в Ново-Миргороді й також

розстріляно. На телографі Лисаветграда захоплено пачку телеграм отамана Григор'єва та зрадника Попова, з яких видно було, що наш наступ для ворога був цілком несподіваний і викликав розгубленність та паніку.

24 здобуто Ново-Миргород. Захоплено полонених; встановлено зв'язок з частинами фастівської групи.

І знову командукр рішуче вимагав перерізати залізницю Знам'янка — Долинська й захопити артилерійські склепи Григор'єва в Куцівці.[1]

14-го з Миколаєва надійшло запитання:

„На лінії Миколаїв - Знам'янка банди грабіжників, сотні Верблюзького полка, батальйон[2]... Становище серйозне. Прошу терміново повідомити, яких заходів вживається щодо Григор'єва взагалі і зокрема в нашому районі. Ми готуємося до бою. Наші збройні сили такі: червоних матросів - комуністів — 160, настрій решти 600 матросів та 2-х тисяч червоноармійців місцевої залоги бадьорий. Спартаківців цілком надійних — 130. Маємо 2 гармати — 75 м/м, без набоїв, 19 кулеметів, 1 панцерний автомобіль, запас набоїв обмежений".

На цьому раптом зв'язок з Миколаєвом перервався.

16 травня з Одеси повидомляли про контрреволюційні виступи в Миколаєві. 19-го травня одержали телеграмну звістку „заколоти в Миколаєві ліквідовано". А за деякий час знову надійшло повідомлення — „Миколаїв здобули григор'ївці". Вночі проти 27-го вже передавали: — „Миколаїв наш".

Треба відзначити, що Григор'єв приділяв деяку увагу і південно-східньому напрямку. Про це свідчить перехоплений у Катеринославі (13 травня) його телеграфний наказ:

„Олександрія № 66 Біла Криниця передати на адресу коменданта Непатіхина Таврію через б. Олександрівку, копія Верхнє - Дніпровське Тютюннику, копія Черкаси Мосенкові б. Лепи.

Наказую негайно разом із сусідніми волостями та селами організувати партизанські загони й зайчяти Олешки та Херсон і про все мені доповідати двічі на день телеграфно. Наказів та розпоряджень авантурника Раковського та його ставленників не виконувати. Отаман Григор'єв помічник Павлов. нач. штабу Озенко"

Ми зразу ж наказали П. Дибенкові вжити заходів до оборони Херсона та Олешок.

Але Херсон потрапив до рук григор'ївців зовсім без бою. Лише 30 травня передавали з Одеси: „Ми здобули Херсон". А насправді Херсон здобули (29 травня) частини П. Дибенка — IV Задніпровський та 1 кінний полки. Ворог тікав до Снігирівки.

[1] На жаль, немає звідомлень про виконання цього наказу.
[2] Декілька слів нерозібрано.

В цілому, на 28 травня частини III армії в напрямі на Знам'янку захопили у Григор'єва — 2 панцерні поїзди, 2 панцерні автомобілі, 2 батарії, 7 різних гармат. Взято в полон батальйон Верблюзького полка та Херсонський полк.

Дії на право-київській дільниці (Фастівська група)

Як відзначено вище, до початку Григор'ївського повстання, банди Зеленого в Канівському повіті в основному ліквідувано. Але як у Канівському повіті, так і в Таращанському, Уманському і Гайсинському повно було бандитських зграй. Куркульство мало багато зброї, яку за найменшого послаблення наших сил і нашої уваги пускало в діло.

Григор'ївське повстання надзвичайно збільшило активність озброєного куркульства. Банд. виступи спалахнули по всій окрузі.

Але командукр рішуче зазначав начальникові 2-ї дивізії — ваш головний напрям Бобринське.

Відомості про те, що (на 13 травня) 8-й полк направлено до Христинівки, замість підсилювати центральну групу, що діяла на Цвітково-Бобринську, зустріли неприхильно. Командукр вимагав зосередити основні сили 2-ї дивізії до Фастова, щоб діяти звідти у флянг просування григор'ївців—Черкаси-Гребінка.

На 13/V григор'ївці взяли Золотоношу, зайшовши від Черкас.

13 травня зазначено Ленговському (начдив. 2):

„Шмидта треба призначити на командувача бобринського напряму. До його приїзду там немає єдности командування. Треба вам особисто терміново налагодити цю єдність. Політвідділові розвинути енергійну роботу. Нелади між інтернаціоналістами та іншими треба м'якко примиряти. Ваша дільниця найважливіша — більше енергії і ви григор'ївців одріжете й розіб'єте“.

Додатково ми передавали:

„Біля Жмеринки загін та панцерний поїзд, останній потребує гармат та кулеметів. Візьміть до свого відання й терміново озбройте. Ми мали великий успіх біля Лисаветграда. Підштовхніть усе до наступу на Бобринську, для розвитку цього успіху“.

І на другий день дано розпорядження:

„П'ятий полк, з'єднавши з шостим, ведіть терміново під вашим особистим доглядом та керівництвом у зазначеному вам напрямі“.

Але тільки 14-го травня Ленговський доповідав, що прибув із своїм штабом з Вінніці до Фастова. Надвечір 14-го повідомлено, що загін Фегете (інтернаціональний полк, радянські піші курси — 1500 багнетів, з трьома панцерними автомобілями, двома панцерними поїздами — „Гром“, „Солома“ та однією батарією),

наступаючи від Миронівки до Бобринської, здобув станцію і містечко Корсунь.

15-го травня Фегете продовжував наступ на Цвітково. Наступ затримано через попсування залізничного шляху (розібрано 10 верстов) між станцією Завадівка та Городище. Одночасно ліквідовано банду, що загрожувала з Богуслава (10 верствов на південний захід від Миронівки) комунікаційній лінії загону Фегете. Вночі проти 15-го після бою здобуто Богуслав, захоплено одну гармату.

У відповідь на це повідомлення командукр зажадав: „Наступайте. Наші, здобувши Черкаси, ведуть бій біля Білозер'я" (10 верстов на південний захід від Черкас). Ми не могли вважати за обґрунтовану затримку наступу через попсовання шляху (штаб групи повідомляв: „Зразу ж полагодивши шлях, наступаємо на Цвітково").

О 10-й годині 16 травня з Фастава повідомляли:

„Штаб 1-ї бригади 2-ї дивізії йде на Миронівку; 5-й стрілецький полк іде на Корсунь-Городище; 6-й стрілецький полк штаб-станція Ольшаниця; 1-й батальйон — с. Пруси; 2-й батальйон — с. Кирдани; 3-й батальйон — с. Кошевате: штаб Інтернаціонального полка — ст. Миронівка; радянські курси та один батальйон Інтернаціонального полка на лінії залізниці Богуслав - Миронівка. Головні сили Інтернаціонального полка — ст. Корсунь. Розвідувальні загони Інтернаціонального полка — м. Городище".

Отже, значна частина наших сил відійшла від основного напряму: 6-й полк загруз у Таращанському повіті, прикриваючи залізницю Фастів-Цвітково; радянські курси та 1-й батальйон інтернаціоналістів зв'язані в богуславському напрямі (це не кажучи про 7 та 8 полки дивізії, що діяли в Уманському повіті).

О 18-й годині 16 травня повідомляли:

„На бобринському напрямі наші частини після бою зайняли Городище, де захоплено в полон 39 чоловіка й спіймано комісара повстанців Онищенка. Штаб 2-ї григор'ївської бриґади в Бобринській. Наступ на Цвітково триває".

„На лінії Корсунь-Цвітково наші частини підходять до ст. Цвітково. В м. Городищі озброєно звенигородський батальйон, який біля Звенигородки потрапив у полон до григор'ївців і був обеззброєний.

18-го травня ст. Цвітково наші частини здобули. Ми загрожуємо безпосередньо тилові григор'ївської бриґади, що діяла в напрямі до Черкас. Від Цвітково ворог одійшов почасти на південь до ст. Сигнаївки (за 10 верстов від Цвітково), почасти до м. Ротмистрівки (за 10 верстов на схід від Цвітково). Проте, ми продовжували наступ до Бобринської; на 19 здобули після бою ст. Володимирівку, наш панцерний поїзд обстрілює Бобринську.

Одночасно, прикриваючи удар на Бобринську, ми відкинули ворога від ст. Сигнаївки до Мар'янівки.

21-го передано: „Бобринську після бою ми здобули."

Першої мети (географічно) досягли. Наступ на Київ остаточно ліквідовано.

Дано наказа Ленговському: „Здобувши Бобринську, зв'яжіться з нашими в Помошній, Лисаветграді для дальшого наступу на Знам'янку. Ваша розмежувальна лінія з лівою київською дільницею, річка Дніпро, мости ваші. Залога Черкаси підлягає вам. Розмежувальна лінія з III армією Вапнярка - Умань — Новомиронівка - Знам'янка, все для вас включно."

На 22 в напрямі від Бобринської та Знам'янки наші частини після бою здобули ст. Райгород.

Дальше просування на з'єднання з Кременчуцькою групою не зустріло перешкод. Встановлено зв'язок через Ново-Миргород з III армією.

Григор'ївські банди збито з залізниці. Вони розбіглися по селах, інколи збираючись для наскоків.

Але в Чигирині осіло близько 1.000 григор'ївців з 20-ма кулеметами.

У звідомленні від розвідки (20 травня) сказано, що через Шполу на Звенигородку прийшов загін Тютюнника в складі 600 багнетів, 75 шабель, 60 кулеметів (?) та 2 важкі гармати. У Шполі до нього приєдналося близько 50 охотників.

У зв'язку з цим дано розпорядження Ленговському вжити особливих заходів до ліквідації загону Тютюнника, як надзвичайно небезпечного бандита.

Зазначаючи на велике стомлення частин, на потребу дати їм відпочинок на 2-3 тижні, Ленговський відповідав, що проти Тютюнника вислано частини 7-го полка (з Христинівки).

На 30 травня, начштабу 2-ї дивізії повідомляв: „На правокиївській дільниці фронту фактично нема; доводиться лише боротися з бандами, що розійшлися в різних районах."

На другорядних напрямах було не менше клопоту.

У районі Христинівки — Умані — Гайсина оформилися значні банди („імени Михаїла Романова" та інш.). Вони не лише зірвали хлібозаготівлі в цьому краї, але могли створити серйозну загрозу одесько-київській магістралі й основному операційному напряму нашої фастівської групи.

Члени Уманського Виконкому Полярки та Созанський повідомляли про становище в Умані.

„Числа 5 травня ми довідалися у військоматі, що в повіті є великі банди, отаманами яких були Штогирна та Клименко. Банду Штогирна розбито, а 13 головних бандитів з Штогирним розстріляно. Проти банди Клименка вислано загін з 140 осіб, який переслідував його 4 дні, і 10 травня витримав 3 одкритих

бої з ворогом. Але, у зв'язку з численністю банд, загін примушений був відійти. 11 травня вислано другий загін — школу червоних офіцерів та комуністичну сотню числом близько 200 осіб з 5 кулеметами. Надвечір їх оточили бандити верстов за 10 від Умані. Щоб виграти час та поліпшити становище, загін почав з бандою переговори. Скористувавшися з цих переговорів, загін прорвав фронт ворога й відступив до Умані. На ранок виставили усю залогу з Умані, але у зв'язку з численністю банд, залога не могла протистояти їй і відійшла вже на Христинівку. Від Гайсина наступала численна банда, у зв'язку з чим залога примушена була відійти лінією залізниці далі до Козятина".

Відомості про ворожі сили дуже перебільшено. Про придушення конрреволюційного куркульського повстання в районні Гайсина повідомлялося ще 11 травня (Подільський Губвійськом).

„Повстанські банди, під командою полковника Волинця, почали повстання, зайняли Гайсин, Брацлав тощо, ст. Немирів - Вороновиці та Гуменне. Тепер з Гайсина їх вибито, захоплено 8 гармат. Наступаємо на Немирів".

Але Гайсин за два дні знову захопили бандити...

14 травня панцерний поїзд ворога відтіснив наші частини біля ст. Оратово. 15-го, полагодивши зіпсований нами шлях, цей панцерний поїзд доходив до ст. Погребище, де зіпсував телеграфний зв'язок.

Банда полковника Волинця встановила з Гайсина через с. Розкошівку (за 15 верстов від Христинівки) зв'язок з бандами Клименка та іншими, що зайняли Умань та Христинівку.

16 травня 8-й полк, переведений через Вінницю, здобув Немирів і, наступаючи на Гайсин — Христинівку, здобув Райгород (за 20 верстов від Гайсина), розбивши банду. На Гайсин наступає також з Тульчина, покінчивши там з бандами, загін т. Замуховського (400 багнетів). З Вапнярки також рушив загін до Христинівки. Одночасно загін Сквірського повітвійськома рушив із Сквіри до Погребища, на з'єднання з інструкторської школою 2-ї дивізії, що наступає до Липовця, де також з'явилися банди.

На ранок 17 травня після того, як підійшов 7 полк, на Погребище — Христинівському напрямі наші частини [були] біля ст. Андронова та Липовця; на вапнярсько-христинівському напрямі — здобуто ст. Кирпасівку.

18 травня здобуто с. Ільїнці та ст. Оратово, „ворог у паніці утік, залишивши забитих та поранених"; переслідуючи його, наші частини [підійшли під] ст. Манастирище (за 20 верстов від Христинівки). Наступаючи від Вапнярки, здобули ст. Ладиженську, Верхівку та Ободівку (за 12-15 верстов на південь від Гайсина); м. Тростянець та на ст. Демківка, полонено близько 300 бандитів.

21 травня вранці одержали повідомлення — „Христинівку після бою ми здобули."

А незабаром передавали — „Здобуваючи 18 травня Гайсин, перебито близько 80 бандитів, полонено — 120, захоплено—5 кулеметів, 900 ґвинтівок“.

Але дрібні банди й далі тривожили Умань.

Тов. Косіор, Савицький та Тищенко 24 травня повідомляли про це з Умані й настоювали створити в цьому місті особливий військовий центр для ліквідації повстання.

„Банди збирають сили, виганяючи всіх чоловіків з села, частину озброюють, частину женуть попереду розстрільні, чому маса й здається в полон. Приходять делегації з постановами громад про те, що вони круговою порукою за лойяльність до радянської влади. Неважливих полонених відпускаємо на поруки громади. 8 полк треба переформумати, усунувши бандитський елемент, особливо кавалерію, де є рештки кайдаловців та сахаровців. 7-й полк цілком надійний, 2-й батальйон його охороняє місто й переслідує ворога“. [1]

На запитання про потребу створення особливого штабу для ліквідації бандитизму відповіли — „Це справа начдив Ленговського [2].

Менше значні банди діяли в ряді місць Поділля: Біля Брацлава, що його вони здобули й звідки їх вибили 12 травня частини Подільського Губвійськомата, які наступали від Немирова та Журавлівки (забито 200 бандитів; взято „багато зброї“); в Брацлаві залишено сотню, інші дві із чотою артилерії, кулеметною командою та кінною розвідкою рушили, як зазначено вище до Гайсина.

12 травня з Вапнярки повідомляли про контрреволюційний куркульський заколот.

12 травня о 19-й годині від повстанців одержуємо ультиматум — усунути євреїв, Ревком та Червону міліцію. В інтересах мирного населення ультиматум приймаємо, бажано, щоб прислали агітаторів тільки росіян, з центра. Військом Літвінов.“

Зразу ж дано розпорядження — віськома віддати до права, Вапнярку звільнити.

12 травня Вапнярку здобули частини 2-ї дивізії.

Комендант ст. Жмеринка передавав (дані 13 травня):

„За 45 верстов від Жмеринки банда 100 чоловіка провадить насильну мобілізацію, заявляє, що Немирівський та Брацлавський повіти під владою Директорії. На чолі банди стоїть Орлик. Орлик — це помічник секретаря Директорії, колишній прапорщик, був за коменданта Брацлава, а тепер підбурив селян проти радянської влади, кажучи, що ми комуністи, закриваємо церкви й запечатуємо їх. Він ніби має близько 2.500 чоловіка озброєних,

[1] В Умані, крім 8 та батальйону 7 полка, стояли сторожовий батальйон та Звенигородський загін 250 чоловіка.

[2] 7-й полк, крім 1-го батальйона, рушив на Цвітково, потім на Шполу. 1-й батальйон — до Ново-Миргорода.

дві 47 м/м. та 8 трицалевих гармати й декілька кулеметів. Він наступав на Тульчин але його там відбили."

Значно серйозніше отановище було в районі Літина — Вінниці.

12-го банди здобули Літин, 15-го їх вибили, при чому вони втратили 3 кулемети та 150 полонених.

16 травня повідомляли, що напад на Літин відбито.

Надвечір 17 травня літинська залога (сотня) після бою з великою бандою, покинула місто й пробилася до Юзвина. З Вінниці вислано загін 180 багнетів, 3 кулемети, 1 гармата та панцерник.

Висланий 18 травня до м. Мизлякова вантажний автомобіль ЧК захопили бандити, з 25 червоноармійців шістьох розстріляли і забрали кулемет.

19 травня в районі Літина банди близько 2.000 чоловіка з двома гарматами наступає до Вінниці.

21/V банда вскочила у Вінницю, зайняла арештний дім від літинського шосе. Губвійськом Іванов енергійними заходами вибив ворога з міста. Наші втрати великі: забито багато мобілізованих комуністів і серед них голова трибунала Євгеній Едельштейн, контужено Чарова, політкома Басарабської бригади.

До Віннниці в цей час прибула підмога з Києва — школа червоних офіцерів (150 багнетів) і потім—загін Орлова (—350 багнетів, 6 кулеметів). Надійшов також з Вапнярки 7-й сторожовий полк і рушив згаін з Липовця. Не вистачало лише агітаторських сил на села. До Вінниці вирішено перевести також Інтернаціональний полк (Фегете).

На черкаському напрямі

Черкаський напрям був дуже активний для Григор'єва.

9 травня з Помошної рушила до Черкас грирор'івська бригада піхоти (4 та 7 задніпровські полки) близько 4.000 багнетів, кінний полк — 150 шабель, 6 панцерних плятформ з однією гарматою та кулеметами на кожній, 6 легких та 2 важких гармати. Завдання—увішовши в з'язок з бандами Зеленого та Волинця (Христинівка - Умань), загрожуючи діям цих банд лінії, Фастів - Козятин наступати через Черкаси - Золотоношу на Київ, підтримуючи зв'язок з частинами, що діють від Кременчука до Ромодану.

Вранці 10 травня військовий керівник (?) Татаров говорив прямим дротом військовому керівникові Київської округи Павлову:

„З Ново - Миргорода ідуть чотири ешельони григор'ївського війська через Бобринську на Черкаси. Відомостей точних куди вони йдуть, хоч і близько, знайти не можна. Ми довідались, що йде 4-й полк другої бригади 6-ї Задніпровської дивізії. Їхні дії нам дуже підозрілі. У нас все готове затримати його на Бобринській. Штаб Духунського вживає заходів. Прошу повідомити чого він іде. Які повинні бути взаємини між бригадою Богунського та залогою підчас оперативних дій, бо бригада вже передбачає

оголосити стан облоги й підпорядкувати всіх. Перший ешельон виїхав до Бобринської, вимагали три паротяги, ми їм не дали, поїхали своїми".

Павлов відповідав: „Про рух цього полка мені нічого невідомо. Чи не пробували ви викликати штаб армії? Усю зологу буде підпорядковано начальникові бойової дільниці".

Начальник оперативного відділу Київської округи тов. Пуке догадався, що виник конфлікт з бригадою Богунського й прямим дротом рекомендував повітвійськомові „уникати конфліктів з богунцями". Повітвійськом пояснив, що йдуть ешельони Григор'єва. Тов. Пуке дав розпорядження:

„Начальникові бойової дільниці тов. Богунському. Одержано повідомлення, що з Миргорода йдуть ешельони до Бобринської, які втручаються в розпорядження місцевої радянської влади внутрішнього порядку й зміняють комендантів. Таких явищ неприпускайте, з'ясуйте їх і вживіть всіх заходів, щоб припинити непорозуміння; про що повідомте окрвійськом начопервід Пуке та комфронта".

Тоді ж тов. Шафранський (з Черкас) повідомив про повстання Григор'єва й зазначав:

„У зв'язку з особливими обставинами...тимчасово призначаю на начальника частин, що діють проти григор'ївців, повітового військома Чекленка. Ворог тепер у Ново-Миргороді числом 4.000 чоловіка з одним панцерником та однією легкою батарією. Дано розпорядження розібрати залізничний шлях між Ново-Миргородом та Бобринською. Сьогодні з Черкас відправляють 600 чоловіка. Треба негайно вислати полки й панцерник. Григор'ївські частини мають зв'язок з зеленівцями. Навколо них збирається куркульський елемент. В Золотоноші побачу комбрига Богунського".

Богунський увечорі 10-го, прибувши до Черкас, повідомляв:

Григор'єв почав повстання. Ешельон григор'ївців Бобринської — Черкаси діє малими силами. Я з бригадою біля Трипілля, її швидка допомога залежить від подачі суден до Ржевська. Дайте розпорядження".

Після цих телеграм Київ заворушився. Негайно штаб фронта надіслав до Черкас підривну літучку. Надверір 10-го тов. Рославлев повідомляв, що київська підривна команда прибула й її відправлено „з допомогою" до дніпровського мосту підготувати вибух.

Одночасно дніпровській фльоті (тов. Полупанову) наказано перевезти до Черкас частини бригади Богунського і взяти участь в обороні черкаського моста від григор'ївців.

11 травня на командувача дільниці Гребінка-Бобринська затверджено тов. Шафранського; бригада Богунського повинна залишатися „на бойовій дільниці" (цебто, біля Трипілля).

Ми вважали становище настільки забезпеченим, що вранці 2 травня зазначали Шафранському (Золотноша):

„Не дозволяти найменшої паніки, евакуації. Установи, що виїздять, завертати силою; заходів для допомоги вжито. Повідомте точно про місцеві військові сили в Золотоноші та Гребінці. Черкаси в наших руках, Христинівка також. На начальників місцевих загонів призначати сміливих і з міцними нервами".

Черкаський загін комуністів, захоплений раптом, дав себе обеззброїти. Військом захопили бандити, загинула скарбниця й 6 мільонів карбованців.

Командукр вважав остановище Черкас за міцне, бо свого часу викликав до Золотоноші з Полтави Інтернаціональний полк (Фегете). Цей полк несподівано для командукра опинився в Миронівці, втягнувшись у придушення банд Зеленого.

На запитання окрвійськомові - з чийого розпорядження послаблено оборону Черкас він відповів: полк відправив проти Зеленого начштаба фронта Бабін.

Це непродумане розпорядження позбавило Черкаси бодай надійної охорони.

Розпорядження бригаді Богунського - залишатися на правому березі й остаточно ліквідувати зеленівців та створити флянгову загрозу григор'івцям, які йшли на Черкаси - Золотоношу — не цілком виконано.

Дніпровська фльота (4 суден), виїхавши з Києва о 5 - й годині 30 хвилин 11 травня, взяла в Трипіллі 1 - й Золотоніський полк з двома гарматами. Про дальші події командування фльоти передавало так:

„Не доходячи до Черкас, довідалися, що Григор'ївське військо здобуло місто. О 8 - й годині ввечорі підійшли до черкаського залізничого мосту, де помітили поїзд, що маневрував з трьома вагонами та двома плятформами, який зробивши два тури мостом, пішов до ст Черкаси. Стоячи поблизу моста, з обох боків помітили купки людей, що перебігали мостом та полотном залізниці, а потім лягли на полотні дороги. Пізніше з допитів рибалок виявилося, що зранку 12 травня увійшла нова влада. Черкаська залога здалася без жодного пострілу й охороняє міст. Пароплаву „Верный", навантаженому десантом, та пароплаву „Остер" наказано пройти вгору верстов на вісім, а бойові судна залишилися біля мосту й почали стріляти з кулеметів на розстрільню. Буксир „Курьер" почав вогонь з гармат, але незабаром обидві гармати вийшли із строю; від ворога почали обстрілювати сильним кулеметним та рушничним вогнем. [Довелося] „Курьеру" відійти, відповідаючи з кулеметів. [В цей час] підійшов буксир „Аполон" розпочав артилерійський вогонь. „Аполон" залишився на варті, щоб не дати переправитися через міст. „Курьер" передав на „Верный", щоб висадили десант у Прохорівці, а потім пішов угору Дніпром. Зупинившися в Каневі о 3 - годині вночі з приватніх чуток довідалися, що григор'ївське військо підходить до

Золотоноші й що десант, який належить бригаді Богунського, дуже ненадійний, Після виходу з Канева звели міст. На момент відходу пароплава з повідомленнями о 4-годині 10 хвилин 12/V 1919 р., ворог просувається до Золотноші й Секірної. О 3-й годині вночі 12/V наші судна обстріляно з двох гармат, що стояли з обох боків мосту".

Вночі проти 11/V (із Золотноші) надійшла телеграма, де т. Рославлев передавав про обставини за яких здано було Черкаси.

„За даними, що їх зібрали, в Черкасах-на Помошній від 4 до 6 ешельонів. Захопивши Ново-Миргород, Бобринську здобув ешельон при панцернику. Черкаський Революційний штаб спішно готувався до евакуації, відрядивши на Білозер'є та Смілу делеґацію. За відсутністю реальних сил, штаб бриґади евакувся до Золотоноші. Комбриґ поїхав до частин бриґади... В переговорах виконкому з Козюрою (Харків) [виявилося], що повинен прибути панцерник. З Золотоноші жмінька сил без гармат."

Зразу ж дано розпорядження — командує Шафранський, безпосередньо підлягаючи комфронтові. Подано розмежувальну лінію з Харківською округою.

В Києві посаджено на пароплави й відправлено під Черкаси загін Кудрявцева (560 баґнетів, 8 кулеметів, 2 гармати).

На 13 травня Шафранський мав: канівську сотню (200 баґнетів), рештки черкаської залоги (300 баґнетів); Лохвицький військом відрядив 1 500 баґнетів, 325 шабель, 3 гармати, 17 кулеметів: Чернігівський 300 — баґнетів, 4 кулемети; Полтавську інструкторську школу.

12 — 13 травня головна частина цих сил (з Лохвиці, Чернігова, Полтави) була в дорозі, як і частини бригади Богунського.

О 5-й годині ранку 12 травня із штабу округи пощастило встановити зв'язок прямим дротом з Черкасами. Черговий на телеграфі повідомив, що всі радянські установи евакуйовано, „влади немає", але немає й ворога — в місті „тихо й спокійно"

Командукр дав наказа Шафранському: „розстріляти командирів-дезертирів".

Але Шафранський о 12-й годині 12-V з Гребінки волав до Києва:

„Конче треба мати сильну бойову частину. Жодного червоноармійця з Києва ще не бачили. Терміново вишліть хоча б батальйон та сотню кінноти".

Повітвійськом Золотоноші вранці 12-го, ще повідомляв:

„В Золотоніському повіті все спокійно. Обидва полки бриґади Богунського підходять до Золотоноші. Біля мосту поставлено захисну лінію. Черкаси взято опівночі. Григор'івське військо проти Золотоноші нічого не робить" [1].

[1] Це, очевидно, був григор'ївець.

О 16-й годині 30 хвилин 12 травня тов. Рославлев із Золотоноші передавав до Києва:

„Тепер критичний момент для Золотоноші. Хто раніше надійде, той господар становища. З Гребінки йдуть панцерники Шафранського. Якщо надійдуть своєчасно, все врятовано, тому, що частина бригади навряд-чи наспіє вчасно, ідучи походом“.

А за дві години почалися панічні телеграми:

„З повідомлень, Золотоношу зайняли григор'ївці, негайно вживіть заходів. У зв'язку з наступом у повіті неспокійно. Вишліть зброю та 4 кулемети“.

„Ворог іде з Золотоноші на Переяслав. Негайно надішліть допомогу“.

І, збільшуючи занепокоєння „Центральне бюро зв'язку та інформації Наркомвійськ“ повідомляло [1]:

„Розвідка штаба 2-ї армії встановила безперечний зв'язок Григор'єва з Махном. Відправивши частини проти григор'ївців, оголено Харків. Другу лінію оборони намічається в Полтаві.

Є загроза Переяславу.

З чуток, Лопаткін приєднався до Григор'єва в Золотоноші.

Всі ці чутки просто дурниця. Махно висловився проти Григор'єва. Лопаткін (командир Золотоніського полка з бриґади Богунського) діяв проти Григор'єва.

Вранці 13 травня командукр повідомляв:

„Наркомвійськ тов. Подвойському, копія голові Раднаркому-Золотоношу залишено сьогодні вночі, але становище стійке. Наші судна обстріляли міст біля Черкас. В Кременчуці непевно. Харківський Окрвійськом повідомляє, що Кременчук залишив Козюра вчора о 13-й годині [й] відійшов до Кобеляк, проте, в Кременчуці залишився відрізаний наш загін; в Катеринославі вчора повстав у тилу наших 57 Чорноморський полк, але становище відновлюється. Військо III-ї армії здобуло Лисаветград. Наступ розвивається. Допомога надходить швидко“.

Цей „оптимізм“ мав нове потвердження вдень 14 травня.

Шафранський (з Пальміри) повідомляв:

„Тільки-но частини бриґади Богунського, які наступають від Піщаного, за допомогою нашого панцерника та червоних полтавських інструкторів, здобули Золотоношу. Завтра будемо в Черкасах“.

Вночі проти 14 травня Богунський говорив прямим дротом із Золотоноші до штаба фронту:

„Сьогодня після обіду я здобув Золотоношу, полонив батальйон з панцерником, відправивши на Пальміру, а звідти до Харкова. Підійшли до самого Дніпра; зв'язався з тов. Шафранським. Довідавшись про наступ Григор'єва, про захоплення Бо-

[1] Бюлетень № 40 з 15/V.

бринської та за просування на Черкаси, я, не чекаючи розпорядження, із своєї ініціятиви перейшов у Полтавську губерню, щоб перерізати шлях до Гребінки. Але не встиг з бригадою дійти до Золотоноші, як він [Григор'єв] підступив до міста, де зустрів його [наш] запасний батальйон бриґади, який щось із 6 годин стримував наступ, відбиваючи панцерник. Але через те, що не було гармат, мало кулеметів та через втручання місцевих комуністів які почали стріляти на своїх і, зчинивши паніку, розбіглися — запасному батальйонові довелося відійти. Вчора вранці частини 1-го полка почали наступ на місто, розбили панцерник та два ешельона з набоями, при чому він хотів відійти, але розбитий був шлях і сталася аварія двох поїздів, розбито близько 15 ваґонів Але, у зв'язку з тим, що він зайняв зручні позиції (гористі) і дістав на підмогу один панцерник та 7-й полк, а ми мали лише два батальйони, нам довелося відійти за місто. Вночі [григор'ївці] розбили місто, багато забито мирних жителів. Сьогодні вранці ми їх почали оточувати, вони, помітивши це, почали відступати, але ми їх з гармат добре розбили й примусили в паніці тікати до Черкас. Залишився тільки один батальйон з панцерником. А тепер моє прохання до т. Антонова дати змогу відпочити моїй бриґаді. Після 40 декадних безперервних походів горами Київської губерні, мало доводилося їсти гарячої їжі; тому всі салдати хворі на цингу. Крім того завесь час ніхто не переодягався й не перевзувався й тепер половина босих. Більше як півтора місяці не одержували платні. В Черкасах [стоять] ворожі числом 4 та 7 полки".

Тоді Шафранський доповнював:

„1-й батальйон 4 Дніпровського полка числом 300 чол. з кулеметами, одним панцерником та однією гарматою здався. Згідно з вашим наказом, відправляю батальон на ст. Харків, панцерник залишаю. Становище у мене стійке, з усіх кінців надходить допомога, дрібними загонами з'єднав їх, утворив фронт, маю добрий зв'язок з частинами. Як прибуде загін Афанасьєва, почну наступ на Черкаси. Частини, які відряджено до мене з Чернігівщини через Бахмач, веду на Ромодан та на Кременчук. Треба одержати 1-000 ґвинтівок та набоїв".

І за дві години:

„Розбитий ворог надсилав до мене делеґацію з проханням з'ясувати мету отамана Григор'єва. 4-му полкові, очевидно, доведеться виїхати на румунський фронт обеззброєним. В районі ст. Переяславської з'явилися банди Зеленого. Негайно надішліть туди сотню піхоти. Якщо загін Афанасьєва ще не вийшов з Києва, дайте йому термінове завдання рушити із ст. Переяславської на місто Переяслав" [1].

[1] Загін Афанасьєва (500 баґнетів, 8 кулеметів) відправлено з Києва 14 травня.

Ми відразу відповіли, давши вказівку: жодних переговорів не провадити й діяти енергійно.

Великою хибою була неналагодженість зв'язку між штабом Шафранського та Дніпровською фльотою. Не зважаючи на всі намагання встановити потрібну погодженість, траплялися прикрі непорозуміння.

Начальник загону Дніпровської фльоти повідомляв:

„14 травня 1919 р, озброєні пароплави 9, 11, 12 та 13 вийшли до Черкас перешкодити переправлятися григор'ївським бандам через міст. До 12 - ї години ночі тривали переговори з тов Богунським про спільні дії та зв'язок Умовилися, що наші судна вранці обстріляють залізничний шлях, після чого полки Богунського та панцерний поїзд здобудуть Черкаси; при чому панцерний поїзд буде з великим білим прапором і стоятиме на лівому боці не на мосту. Увечорі, годині о 7 - й, до Гребінки на ім'я командувача бойової дільниці тов. Шафранського відправлено телефонограму: „Прошу негайно відповісти чи є зв'язок з бриґадаю Богунського, що перебуває в Золотоноші. Це потрібно для негайних спільних дій з Богунським. Начальник штаба Дніпровської фльоти Д'яченко". Увечорі (годині о 9-й) приїхав до Канева член Реввійськради тов. Рославлев і категорично підтвердив наказа про наступ на Черкаси. О 12 - й год вночі [він] виїхав на Прохорівку й далі на Золотоношу. Водночас з Києва прибув загін (Кудрявцева) в 500 чоловіка з артилерією для операції проти Черкас. О 2-й годині 30 хвил. вночі 15 травня 1919 р. наші озброєні пароплави вийшли до Черкас а слідом за ними сотня піхоти, щоб прикривати судна у вузькому місці Дніпра біля Секірки та Лизаветівки. Підходячи до Черкас, виявили рух панцерних поїздів з лівого берега на правий. Один поїзд пропустили без обстрілу через велике віддалення, другий обстріляно, як він з'явився на мосту, бо з відомостей, що їх ми мали, тут могли бути лише григор'івські поїзди. Після обстрілу, другий поїзд пішов назад на лівий берег. Виявилося, що це наш поїзд, висланий без попередження, без умовного білого прапору. Одним гарматнем, що влучив у вагон поїзда, забито 4 чоловіка та одного поранено. Пізніше виявилося, що наступ на Черкаси повела не бриґада Богунського, а частина т. Шафранського, про які не був попереджений штаб Дніпровської військової фльоти, а також ці частини не попереджені про виступ Дніпровської фльоти. Це сталося через відсутність зв'язку загонів тов. Шафранського з тов. Богунським, та із штабом Дніпровської фльоти.

„15 травня на світанку озброєні судна фльоти „Арнольд", „Верный", „Адмирал" та „Аполон" підійшли до Черкас, і обстріляли обидві сторони залізничного моста, не псуючи його. Ешельон, що йшов на Черкаси через міст, наша артилерія примусила повернутись назад. Він намагався кілька разів прорватися через

міст, але після невдалих спроб повернувся назад. Тепер три судна перебувають біля черкаського мосту. На берег вислано розвідку. Один пароплав надіслано до Прохорівки для переговорів з Богунським, де тепер його частина й для дальших спільних дій. В Секірці висадили сотні 24 полка, а загін Кудрявцева в Каневі на суднах".

Ми знову здобули Черкаси. Становище здавалося стійким. З Черкас повідомляли:

„15 травня близько 4 години дня панцерний поїзд ворога підійшов до Черкас, висадив польову батарію й почав артилерійський вогонь на наші два панцерні поїзди та на станцію. Поєдинок припинився лише о 10-й годині ввечорі, після чого один з наших панцерних поїздів відійшов на лівий бік Дніпра, а другий залишився на правому боці під прикриттям фльотиі О 10 й годині ввечорі наша піхота пішла в наступ і годино 12-й здобула Білозер'я. Ешельон григор'ївців чоловіка 500-15/V вранці висів у районі Черкас і пішов через Дихлівку, Свидовок на Мощний. На зустріч йому вислано загін Кудрявцева":

Другого дня ворог рушив на наших. З Черкас повідомляли-

„Ми не маємо зв'язку з Шафранським, який перебуває в Золотоноші. Ворог з більшою силою наступає, невідомо чи витримаємо натиск. Наш панцерний поїзд відійшов учора до Золотоноші по гарматні, обіцяв бути вранці, але його немає. Це дуже відбувається на фронті. Прошу терміново зв'язатися з Золотоношею й негайно нас інформувати в якому ми становищі".

А Шафранський з Золотоноші гістерично вимагав надіслати допомогу й заявляв, що відмовляється від командування. Його закликали до порядку. Панцерний поїзд, як доповідав нач. штаба фронту, вислано з Києва вночі проти 16/V (на ділі ж знову затримка).

16 травня о 18-й годині Шафранський пояснив (прямим дротом):

„Увечорі 15-го, штаб Шафранського й автомобільний обоз о 2-й годині вдень вийшов на ст. Черкаси; всі частини війська увійшли до Черкас об 11-й годині ранку через стратегічний міст; о 3 й годині на ст. Черкаси скликано представників усіх частин. Увійшовши до Черкас вислано дозор за 5 верстов уперед в напрямі на Білозер'я. Раптом з'явилося два ворожі панцерники й почали шрапнельный вогонь на станцію та ешельони. Ешельони та штаб виведено з під обстрілу, наш панцерник рушив на зустріч ворогові й почав з ним бій; незабаром у нашого панцерника не вистачило набоїв. Автомобільний ешельон та штаб відійшли через Дніпро до першого роз'їзду Богушева Слобода; тут навантажили вагони гарматнями й поїхали до Черкас. Перейшовши міст, ми помітили, що наш панцерник відходить; ви-

явилося, що гармата зіпсувалася; довелося відіслати панцерний поїзд в Золотоношу для ремонта. Піші та кінні частини, вирушивши вперед, розсипались розстрільнею; зайняли шанці за 5 верстов від станції Черкаси в напрямі на Білозер'я. 16 травня панцерник повинен був відправитися на фронт, але виявилося, що заміна гармати затяглася до 2-ї години дня; о 4-й годині вдень панцерний поїзд цілком готовий виступив на Черкаси. Прибувши на ст. Черкаси, де ворог обстрілював наші частини з 3-х панцерників, за підтримкою двох чіт (взводів) польової артилерії й вийшовши за станцію він опинився під перехресним артилерійським вогнем ворога; відійшовши на півтори версти від станції, він розпочав артилерійський бій. Лівий наш флянг повів наступ, а правий під натиском ворожих частин — відходив. Це було о 6-й годині ввечорі сьогодні. Вирішили послати на Черкаси 2-й полк бригади, який тепер вантажиться".

17/V о 0 год. 10 хвил. з Золотоноші передавали:

„Ворог здобув Черкаси; наші відходять до залізничного та стратегічного мостів; фльота обстрілює підступи; загонові Кудрявцева наказано зайняти Руську Поляну[1]..., висадити в повітря залізничний шлях в районі Ракитино, тримати зв'язок з бригадою Богунського, яка займає правий флянг всієї групи".

О 17-й годині 17-го травня з Золотоноші повідомляли:

„В Черкасах бій триває. Ворог зайняв станцію, надсилайте допомогу. Наш панцерний поїзд не працює. Загін Кудрявцева з Секірної рушив на допомогу до Черкас".

Вже о 19-й годині цього дня надійшла звістка:

„Черкаси у ворожих руках. Зараз у Черкасах погром. Наші частини відійшли, охороняючи мости. Кудрявцеву дано завдання зайняти Поляну, Дохнівку. Наслідок невідомий".

Начальник фльоти тов. Полупанов наказував від себе:

„Начопераційного відділу тов. Кліщенкові тримати щільний зв'язок з тов. Шафранським. Трьома суднами обстрілювати Черкаси, а четверте поставити в Секірній, щоб прикривати піхоту Кудрявцева".

17 травня о 19-й годині 15 хвилин (з Золотоноші) Рославлев звернувся до командукра:

„Біля апарату Рославлев. Прошу звільнити мене від обов'язків командувача, бо: не зважаючи на неодноразові, категоричні обіцянки з Києва надіслати панцерний поїзд, досі такий не тільки не прибув, але, за відомостями, що їх маємо, на лінії ніякий панцерний поїзд не проходив, що дуже гальмує й підриває мої дії. Це я передаю з прохання тов. Шафранського. Щодо операцій, то, на мій погляд, потрібен дужий натиск на григор'ївців від Бобринської—Сміли на Черкаси, бо з місцевими силами на-

[1] Нерозбірно.

вряд чи пощастить зробити більше, як, безперечно, не дозволити перейти ворогові через Дніпро".

Командукр відповідав:

„Більшого від вас ніхто й не вимагає, треба лише тримати мости за собою й прикувати ворога до Черкас, бо удар іде на Бобринську. Передайте Шафранському наказа не скиглити, а триматися стійко; все, що можна, робиться. Панцерний поїзд зможе вийти завтра".

А Шафранський 17 травня о 24-й годині повідомляв:

„Вчора ворог з двома панцерними поїздами, однією легкою та чотою важкої батарії обстрілявши наші шанці, що за п'ять верстов від Черкас, примусив залишити Черкаси й відсунути наші частини на правому й лівому боці Дніпра; сьогодні гарматним вогнем річної фльоти та панцерного поїзда пощастило закріпитися правому флянгові моєї групи в районі села Руська Поляна.

Безнадійна обіцянка вислати панцерний поїзд остаточно убила в мені віру, що з Києва можна буде щось одержати. Тільки що говорив з ромоданською групою. Якщо становище там не покращає, я, щоб забезпечити свій тил, вишлю їм добру підмогу. З великими труднощами пощастило відправити на фронт незначні частини".

Йому відповіли:

„За десять верстов від Цвітково точиться бій, наші наступають. Біля Помошної також бій; там очевидно, головні ворожі сили; туди з Бобринської пішло десять ешельонів. До Ромодану прибуде серйозна допомога від нас; та й ще буде. Панцерні поїзди ще й досі лагодяться, завтра обіцяють закінчити один. Тримайте ворога скованим".

Шафранський відповідав:

„Ворога не держатиму, а пожену його в болото".

Але 18 травня довелося повідомити:

„Золотоноша, начальникові бойової дільниці Шафранському. У зв'язку з становищем біля Ромодану, панцерний поїзд довелося послати туди, а не вам. Надішліть також допомогу до Ромодана. Взявши Цвітково, наші частини наступають на Бобринську. Наступ триває успішно (надіслано панцерний поїзд „Руднєв"). Готуйте загін, щоб відправити після того як здобудемо Черкаси, униз пароплавами".

18 травня о 18-й годині з Золотоноші доповідали (прямим дротом):

„Наші частини стоять на охороні мостів. Помічено спроби ворога перепливти човнами через Дніпро, а також перейти через стратегічний міст, які припинено кулеметним вогнем. В Черкасах паніка, частини Григор'єва розбігаються, в місті — грабують, погроми, наша артілерія обстрілює місто й вокзал".

Картину, як ми вдруге здавали Черкаси, описав у рапорті (19 травня) свідок тов. Грибан, політком 2-ї бригади Дніпровської військової фльоти:

„16 травня о 5-й годині ввечорі озброєні пароплави №№ 9 та 13 вийшли з Черкас В Черкасах озброєний пароплав № 13 стояв біля стратегічного моста, а пароплав № 9 біля залізничного.

Завдання було, на випадок здачі м. Черкас ворогові, не пропускати його через міст. Я й начальник 3-ї бригади на пароплаві „Доротея" підійшли до пристані для переговорів з черкаським виконкомом. Після розмови телефоном пішли до міста, щоб особисто переговорити з військомом та виконкомом; довідалися, що ЧК, військом та виконком терміново евакуювалися. В місті велике хвилювання. Наші частнни в паніці почали тікати на околиці міста до стратегічного та залізничного мостів. Незначні частини григор'ївців, відрізавши лівий флянг наших частин, підняли величезну паніку в тих частинах, що перебували в місті. ... Через стратегічний міст кар'єром летить кавалерія та біжить піхота, не обороняючись. Через залізничний міст спершу бігли люди, а потім повною ходою пройшли три наші панцерні поїзди, також не обороняючись. За кілька хвилин після цього наші пароплави обстрілювано з рушниць та кулеметів. З суден у відповідь почали гарматний вогонь. Від ворога спершу були поодинокі гарматні постріли, а потім частий вогонь легкої та шістьохцалевої артилерії. Як надійшов вечір наші судна примушені були відійти, бо ворог частим вогнем, не перестаючи, обстрілював ті місця, де хотіли заночувати. Об 11-й годині ввечорі відійшли до Секірної".

19-го травня частини фастівської групи здобули Бобринську. Григор'ївці зменшили опір біля Черкас.

Шафранський, з піднесенням, повідомляв:

„20-го, під прикриттям артилерії, висадив десант, щоб посилити правобережну групу тов. Кудрявцева. Видавши річній фльоті набої о 4-й годині ранку 21-го, після великого обстрілу ворожих укріплень, почав наступ на Черкаси. О 8-й годині ранку наші передові частини, вибивши ворога, здобули станцію й місто. Наступ триває".

Про виконання операції, що її почав з Кудрявцевим, повідомлялося:

„20 травня о 5 год. дня. Навантажив і висадив десант в 300 чоловіка в розпорядження Кудрявцева. Одержав від нього ж 500 гарматнів. Операції почнемо 21 травня вранці. Зараз чергують біля моста два пароплави й два стоять біля Секірної".

Від Черкас григор'ївці відходили на Чигирин.

Шафранський відрядив частини до Знам'янки сошею на Чигирин, фльоту — Дніпром на Чигирин.

Але Шафранський відразу знову розкис, одержавши такого наказа: „Начальникові бойової дільниці Шафранському. Ваше

завдання, здобути Черкаси, розчистити вашу лівобережну дільницю від рештків різних банд та виділивши загін, щоб відправити його до Кременчука в розпорядження начальника бойової дільниці. Курсантів поверніть до Києва. Для Черкас виділіть достатню залогу. Зв'язавшись з Ленговським, командувати частинами, що перейшли на правий берег Дніпра, передайте Ленговському".

Довідавшись, що операції на правобережжі підпорядковані тов. Ленговському, Шафранський (прямим дротом) почав гістеричну лірику.

Йому відповідали:

„Ваша дільниця лівобережна. Двоїстости командування не дозволю. Якщо визнаєте, що порядок на Вашій дільниці встановлено, то після вашого рапорту про це відкличемо вас до Києва".

Бригаді Богунського у зв'язку з надзвичайним послабленням людського складу наказано залишитися залогою в Черкасах.

Командир 1-го Золотоніського полку повідомляв: „Після безперервного походу проти банди Зеленого від Ходорово до Трипілля, після того, як здобули Ржищев, Кагарликську Слобідку й прийшли до Трипілля, я одержав наказ виступити на Черкаси. Цієї ж ночі ми сіли на пароплав Дніпровської фльоти й рушили на Черкаси 12 травня. Підійшовши до Черкас (до залізниці), григор'ївські банди зустріли нас рушничним та кулеметним вогнем. Ми видійшли до Пригорівки, де висіли 13 травня. Довідавшись, що один полк Григор'єва підійшов до Золотоноші й відтіснив запасний батальйон, я пішов наступати на Золотоношу й тримався на ст. Золотоноша лише три години. Відступив тому, що ворог переважними силами (5 батальйонів) почав наступ на місто.

Після жорстокого бою того ж вечора, за підтримки своєї кавалерії, я здобув місто, при цьому втратив забитими 113 чоловіка та 105 поранених. Полонили цілий ворожий батальйон, 8 вагонів гарматнів, три гармати та 6 кулеметів. Після цього зв'язався з тов. Шафранським, від якого одержував вказівки. Із Золотоноші з двома батальйонами виступив до Дніпра й зайняв мости: залізничний та стратегічний. Разом з панцерним поїздом, маючи зв'язок з фльотою, 21 травня о 4-й годині ранку почали обстрілювати Черкаси. Після двохгодинної безперервної стрілянини (при чому ворог відповідав з двох шостицалевих та двох трицалевих гармат) почали наступ через мости на місто. О $7^1/_2$ годині ранку здобули місто, залишивши в місті один батальйон, другим переслідували ворога до Бобринської, Білозер'я. При цьому ворог залишив на Бобринській та Білоозер'ї два панцерні поїзди і один ешельон награбованого майна".

В боях під Черкасами, з повідомлення тов. Шафранського, особливо відзначилася також команда панцерного поїзда „ім. Невського", на чолі із своїм командиром Блінковим. Поранений

Блінков залишився на панцерному поїзді, керуючи ним і виконуючи обов'язки машиніста - кочегара[1].

Надісланий із штабу фронта спеціяльний інспектор виявив такі подробиці (в кінці травня).

Система опору ворога — активні дії партизан: ворог, помітивши, що радянські війська підходять до якогось пункту, тікає в села і ліси, а потім, коли наші частини займуть пункт, накидаються звідусіль — і силяться знищити їх. В районі Золотоноша-Черкаси ворог, підчас наступу Богунської бригади, після недовгого бою, відійшов до Черкас, зазнавши великих втрат (до 1500 забитих та поранених). Два його полки (батальйони) розбіглись, забравши з собою зброю. Ми тут здобули три гармати, чотири кулемети, 475 гвинтівок, 85 тисяч набоїв. Втратили своїх до 200 чол.

У розвиткові дальшого наступу першого Золотоніського полку, ворог відступив від Черкас на Чигирин, залишивши на ст. Черкаси ешельон військового та награбованого майна, щось до 12 вагонів гарматнів; їхніх забито 19, наших 6; між ст. Белади (?)—Бобринська ворог залишив панцерні поїзди. На 28 травня в Чигирині до тисячі чоловіка з 20 - ма кулеметами; зрідка звідти висилають розвідку до Цісарської слобідки.

---

[1] Рада оборони на наше клопотання нагородила панцерний поїзд почесним прапором, командира почесною зброєю за виявлену геройську самовідданість.

(Далі буде).

Андре Марті

Чорноморське повстання

Пам'яти французьких салдатів та матросів, українських і російських робітників та робітниць, розстріляних у Севастополі та Одесі й усіх тих, кого забили на Україні слуги французького капіталізму, присвячую цю працю.

Мета цього твору: оповіданням про Чорноморське повстання, на тлі тієї доби показати всім робітникам, якої великої ваги була ця подія і в якій пригоді вона стала Жовтневій революції, загроженій імперіялістами, а також виточнити видатні її факти, щоб добути з неї науку, аж надто потрібну тепер, коли французький імперіялізм — европейський жандарм, як і 1919 р. — стоїть на чолі готування нової військової інтервенції проти Радянського Союзу тоді, як мільйони пролетарів і колгоспників під проводом більшовицької партії, вивершивши фундамент соціялістичної економіки в СРСР, розгортають дальший переможний соціялістичний наступ цілим фронтом у місті й на селі, коли капіталістичний світ переживає нечувану економічну кризу, коли в ряді капіталістичних країн настигають засновки революційної кризи.

Тому й не був наш намір написати том для вчених істориків та дипломатів; цей твір написано з метою прислужитись революційному вихованню робітництва й селянства, щоб вони могли добути з нього важливу для майбутнього науку.

Щоб полегшити загальне розуміння, обидва томи першого видання з'єднано в один, з якого вилучено все те, що можна без шкоди обминути.

Нехтуючи особами, називаючи їх лише на те, щоб краще охопити розвиток подій та щоб гаразд схарактеризувати їх ідеологію, ідеологію їхніх „ватажків", ми найбільше зупинялись на викладі масових дій.

Твір цей складено на підставі оповідань самих борців; він справді постав з роботи 66 колишніх чорноморських моряків, 18 колишніх салдатів Дунайської армії (майже все робітників)

Від Ред. Редакція „Л. Р." розпочинає вміщати на сторінках журналу працю Андре Марті „Чорноморське повстання", що її автор на прохання надіслав до ред.

З французького рукопису на українську мову переклав *В. Підмогильний.*

та кількох робітників військових портів. Всі ці безпосередні свідчення суворо перевірено. Документи про німецьку окупацію подав один товариш з Ессена (Райн), що сам був на Україні, як німецький салдат.

Попри це, ми не претендуємо на те, щоб написати абсолютно повний твір. Отож, залюбки приймемо всякий документ, всяку вказівку, всякий додаток про цей важливий період історії інтернаціонального революційного руху.

Андре Марті.

15 січня 1932 р.

Вступ

Чорноморське повстання було однією з найважливіших подій славетної доби 1918-1919 років, коли по всій землі пролетаріят, слідом за Жовтневою революцією в кол. Росії, стрясав своїми кайданами й мусив, здавалося остаточно повалити капіталістичне панування.

Впродовж 52 місяців робітників і селян, єдино задля інтересів імперіялістів, кидано мільйонами в огидну різанину, в нечувані страждання. Впродовж 52 місяців у Франції, як і в Німеччині, лідери соціялістичної партії і Генеральної Конфедерації Праці, в ім'я потворного „Священного союзу" „весело" спроваджували пролетарів на фронтові бойні, щоб вони боронили прибутки своїх експлуататорів та здобували їм нові багатства. В наших вухах ще й досі бринить лиховісна Морелева фраза в „Юманіте" з 25 серпня 1914 р.: „Вперед, генерали! Ми даємо вам людей, дайте ж нам перемоги!".

Звичайно, виникали й протести, не зважаючи на те, що урядові та соціяль-шовіністам — вождям Французької секції II Інтернаціоналу та Генеральної Конфедерації Праці — вдалося аж до кінця 1916 року подушувати рух проти імперіялістичної війни, що народжувався наперекір їм із загального невдоволення, поодиноких протестів і роботи кількох французських ціммервальдців. з Комітету для відновлення інтернаціональних стосунків[1].

Справді, вже на початку зими 1916-17 р.р., а надто в часі різдва, сталися досить численні випадки братання на спокійних дільницях фронту. Жахлива масова січа під Верденом[2] — по обидва боки лінії, виряд на фронт молодих рекрутів і старих ополченців на поповнення страшної порожнечі — сприяли повільному поширенню „деморалізаційного" руху в армії і невпинно посилювали його могутність.

---

[1] Див. примітку про Комітет в XIX т. Леніна. Стор. 354 укрвид 1931 р. Ред.

[2] *Верден* — місто і фортеця на північному сході Франції. В лютому 1916 р. німецька армія атакувала Верден як важливий стратегічний пункт. Тривалі штурми фортеці з величезними втратами одної і другої сторони тяглися кілька місяців — Ред.

У тилу — невпинно зростав робітничий рух, чимраз більше охоплюючи нові верстви робітництва.

Вже в січні 1917 р. робітники Панар-Левассора в Парижі й Малісе та Блена в Обервілльєрі[1] оголошують страйк наперекір розпачливим заходам соціялістичного міністра воєнного постачання Альберта Тома й щедрим закликам до громадянського миру — задля імперіялістичної війни — у Реноделевому „Юманіте“[2] з наказу Пуанкаре. Революційний рух пролетаріяту день-у-день зростає.

Лютий 1917 р. приносить звістку про російську революцію, що скинула найкривавішого в Европі деспота. На фронті й у тилу починають розуміти, що єдиний справжній засіб боротьби проти війни — революція. Але це — ще дуже невиразне розуміння — урядові й генеральному штабові щастить приглушити голосномовною оповісткою про вирішальний весняний наступ, що має закінчити війну й що його провадитиме новий головний командувач Нівель. Цей наступ провалюється на Дамському шляху, де за кілька годин перебито десятки тисяч людей, що навіть не мали змоги відбиватись.

Проте, з наказу військового міністра Пенлеве, тільки на те, щоб урятувати престиж уряду, наступ усе таки провадиться. Відбувається жахлива різанина. Потім — повстання. Полки відмовляються йти на фронт. Декотрі тікають у ліс й бороняться. Інші захоплюють поїзди й рушають на Париж. На Суассанському вокзалі — цілоденна бійка. Уряд негайно вживає жахливих репресій: салдатів сотнями розстрілюють, а тим часом полкам, обіцяють спочинок, харчі та відпустки й помалу „заспокоюють“ їх.

Разом з тим у тилу швидко ширився рух робітничої кляси по великих промислових центрах, серед них і в Парижі.

Розвиткові руху сприяє звістка, хоч і дуже невиразна, про заколоти на фронті, а також дуже неясні відомості про існування соціялістичної і синдикалістської лівої, що виступає проти війни. Зростає стома в робітників геть усіх галузів промисловости; зростає революційний рух. Збільшується хвилювання навіть серед відносно упривілейованих залізничників, надто ж після заворушень серед жінок, співробітниць центральних паризьких установ. Загалом, хазяї і уряд задовольняють економічні вимоги, шоб запобігти розвиткові руху й не дати йому обернутися на страйк. Проте, страйків 1916 року було 314 з 41.000 страйкарів, а 1917 р. число їх сягає до 696 з 294 000 страйкарів. Найважливіші з них — страйк паризьких швейниць, що вимагали не тільки підвищити платню, але й повернути своїх чоловіків та родичів

[1] *Обервілльєр* — промисловий центр біля Парижу.— Ред.

[2] З часу імперіялістичної війни за редактора „Юманіте“ (тоді органу соціялістичної партії) був Ренодель — проводир соціяль-шовіністів крайнього правого крила. — Ред.

з фронту, страйк банкових службовців, а надто страйк металістів з військових заводів, зокрема заводів у Сен-Дені[1], Обервілльєрі і заводів Панар-Левассара. Рух цей свідчив про могутню волю до боротьби, адже кожному з робітників військового заводу, які вважалися за мобілізованих, загрожував, як репресивний захід,— виряд на фронт.

Отоді трудящі почали вимагати „опублікувати мету війни французького уряду", доводячи цим, що вони, наперекір вождям Генеральної Конфедерації Праці і соціялістичної партії, вже помітили, що їх обдурено і що ця війна — імперіялістична.

В той самий момент, коли французький імперіялізм мусив боротися з салдатськими заколотами і революційним піднесенням пролетаріяту, його заскочив заколот серед кабільських селян у Ореських горах (Альжір), що повстали проти імперіялістичного панування й примусового набору. Кабіли довгі тижні хоробло билися з військом, викликаним якнайшвидше до Альжіру, що його французький імперіялізм необачно оголив. Щоб подушити повстання, треба було двох дивізій. Репресія була дика — села нищено десятками, повстанців трачено сотнями.

Певна річ, діяльність Комітету для відновлення інтернаціональних зв'язків була в певних верствах робітників і салдатів відома; проте, ніде вона не набула якоїсь іншої форми, крім вельми обмеженої пропаґанди, ніде не було справжньої роботи, щоб зорганізувати й скоординувати рух робітників, салдатів і колоніяльних селян орґанізуючим революційним центром. Такого центру не було.

Звичайно, страйки тривали цілий 1917 рік і перші місяці 1918 року, зокрема в департаменті Сени й Люари. Паризькі металісти вимагали негайного перемир'я й загрожували страйком. Проте, соціяль-шовіністи з спілки металістів постаралися розбити загрозу робітничої акції і не припустили страйку. Відсутність комуністичної партії, озброєної революційною теорією, спричинилася до того, що революційний рух підчас війни, не зважаючи на розвиток Жовтневої революції, було переможено.

Потрапивши в шори військової і поліцейської диктатури, яку з невблаганною і цинічною брутальністю доконував Клемансо, трудящі сотнями тисяч без упину були гнані на фронт, штуцерами жандармів, кулеметами сенеґальців[2], й огидною шовіністичною пропаґандою офіційних соціялістів та синдикалістів. І знову тільки сп'янілі вигуки капіталістів, що дедалі більше зажирали зиску, укривали хрип пролетарів, нищених на величезній фронтовій лінії.

---

[1] *Сен-Дені* — примістя Парижу; значний промисловий центр. Ред.

[2] Тубільці Сенеґалії (Сенеґелі) — найрозвиненішої з економічного погляду — французької колонії, частини французької Західньої Африки. Ред.

* * *

Нарешті, скінчилася війна між імперіялістами. Тим часом, як переможні капіталісти Антанти вираховують свої нові прибутки й складають — сперечаючись між себе — пляни над експлуатації пролетарів „переможних країн", на трудящих падають тяжкі вдари економічної кризи й безробіття. І от тих, хто вирвався з фронтового пекла, знову кинуто в нову війну, щоб знищити переможню пролетарську революцію в Росії. Але цей раз — уже занадто!

Робітники, селяни й салдати вже невиразно дізналися цими місяцями, що пролетаріят кол. Росії під проводом більшовицької партії, загартованої в двадцятирічний запеклій борні, озброєної Марксо-Леніновим ученням, повалив капіталістичний лад і встановив свою диктатуру. Великий Ленінів голос чути в найдальших робітнях, в глибині копалень і в навербованих силою полках. І тоді у Франції день-у-день вище підноситься хвиля революційних страйків!

Проте, ще раз ми, як і в квітні-травні 1917 р., втратили нагоду: ми не мали більшовицької партії, керівника й організатора пролетарської революції. Тому ще раз соціяль-шовіністичні вожді, ще заюшені кров'ю мільйонів трупів, урятували капіталістичний лад!

* * *

Але буржуазія перестрашилася. Знову запрацювали її засудницькі машини — після кулеметів та карних експедицій. І тим часом, як нас кинуто в каторжну ніч, цензурна затичка ще цілі місяці затаювала найважливіші події повстання.

Бо коли ті, що вернулись, помалу поширили відомості про славетні години весни 1919 року, проти бунтарів розпочалась скажена кампанія, яка мусила тривати роками — в ній у всій своїй бридоті виявилась підлість і ганьба засудженої кляси, яка розуміла, що перемога Жовтневої революції віщує кінець її кривавому пануванню. Чорноморське повстання протягом місяців було метою такої самої огидної кампанії, якої була зазнала Паризька Комуна і якої досі зазнає Жовтнева революція, що це повстання породила.

То, справді, було питання життя і смерти для буржуазії — приховати від робітників, що саме бралися тоді до великих клясових боїв, обсяг і важливість Чорноморського повстання.

То було питання життя й смерти для неї — не допустити до об'єднання поміж акцією робітників і акцією салдатів і матросів у ту годину, коли французький імперіялізм геть заситився в нові контрреволюційні війни!

Але завдяки клясовому інстинктові, французькі робітники, щодня численніші ставали на захист російської революції і вимагали звільнити „чорноморських бунтарів“. Під їхнім натиском, що невпинно збільшувався, навіть соціялістична партія змушена була тоді вдавати, що вона „обстоює“ бунтарів — але з якими пересторогами й застереженнями! Навіть коли ухвалила приєднатися до Комінтерну французька соціялистична партія в грудні 1920 року, її опортуністичний провід зробив усе, щоб приховати якнайдовше від робітників революційну вагу повстання, виявляючи цим усю брехливість своїх запевнень про солідарність із російською революцією. Вона дійшла до того, що виставила бунтарів оборонцями буржуазної конституції! „Франція не оголошувала Росії війну“. Отже, коли б ворожі дії були „офіційні“, так тоді треба було б іти?

Опортуністичний провід окремих керівників комуністичної партії навіть зважився у „Юманіте“ за листопад-грудень 1922 р. зам'яти й зфальшувати подані бунтарями документи у фейлєтоні, що намагався виставити грандіозний рух 1919 р., як любовний роман!

О, ренегати типу Фроссара й Меріка вже тоді були добрими слугами французького імперіялізму, якщо хотіли затаїти від пролетаріяту основну науку, що випливає з цих подій: можливість обернути війну проти Радянського Союзу чи війну поміж імперіялістів — на революційну громадянську війну, проти іперіялізму!

ЧАСТИНА ПЕРША

Розділ I

Від імперіялістичної війни до інтервенції проти країни Рад

„Плян союзників — здійснити економічне оточення більшовизму й організацію ладу за допомогою російських елементів.

Для цього ми даємо матеріяльну підтримку елементам ладу в Росії“.

(С. Пішон, міністер чужоземних справ, 29 грудня 1918 р. 2-е засідання палати депутатів. Офіційний журнал, стор. 3717).

Егейське море, 24 жовтня 1918 року, вночі. Всі вогні замасковано, ескадровий міноносець „Проте“ іде разом з „Сімтером“ та „Командан Борі“, суднами того самого типу. Всі троє пливуть і зануряються в мале, брутальне море, що хитає їх. Раптові хвилі захлюпують чардак. За гарматами — темні групи: гнуться каноніри, прихищаючись якмога від морських вихлюпів, і щосили тримаються, щоб не знесло. На містку всі вогні погашено; чотири нерухомі силюети: вахтовий офіцер, баровий, стерничі.

Четверта година! По залізі на чардаку рвучко зацокотіли сабо[1]: зміна машиністів. Тримаючись від хитавиці за перекладину, вони посуваються поштовхом у темряві, нахиляючись усі разом за рухом судна; поступово й швидко вони ґронами провалюються в паровичні й машинові відділи, діставши на себе кілька вихлюпів. Інші важко виходять — аж шість годин вони пробули внизу! Від раптової зміни яскравого електричного світла на глупу темряву вони спочатку прикипають до місця за піддашшям люку — шукають перекладину! Але море не чекає! Воно наздоганяє, шалено кидається вихлюпами на тіла, що розпачливо тримаються, щоб вистояти проти хвилі, тобто врятувати життя; воно окриває і б'є їх, обливаючи холодною водою одежу й тіла, насочені мастилом і потом. Може й на смерть ударити! Проте, одне по одному вони рушають уперед, зігнувшись, напружившись, щоб опиратися заразом хвилям і ударам хитавиці. Доходять, нарешті, а тоді — жахливий сморід матроської, п'ятигодинне задубіння на гамаку й важка дрімота загнаної тварини на ходу!

А внизу ті, хто заступив їх, машинально прибирають у сліпучому блиску лямп тих поз і рухів, до яких позвикали вже місяцями, а дехто й роками. Ґнуться в паровичнях, де свист розпорошників і гудіння повітря з вентиляторів шість годин не дає їм перемовитись словом. Гнуться коло машин у атмосфері вогкого палу, що проймає тіла, під снодійний свист пари, що лине в турбіни.

Оце вже три роки живу і я пекельним життям міноносців Адріятичного моря. Спочатку, коли тільки потрапив на „Проте" у вересні 1917 року, я був цілковито заклопотаний своїми новими обов'язками головного механіка. Передусім,— відповідальність за те, щоб ця ґальоша — дарма що новенька — не лишилася в хвості лінії, відбирала мені всю енерґію: справді, бути судном найменшої швидкости в усій ескадрильї, від сили 23 вузли,— це ж майже вірна смерть для всякого екіпажу при першій зустрічі з австрійськими кораблями.

Але навесні 1918 р. ми дійшли майже 27 вузлів, лишалось тільки забезпечувати цю ходову швидкість. І тоді військова проблема не сходила з думки. О, річ не в пливучій міні, не у вибуху казана, не в сутичці з сусіднім судном, не в бомбі з аероплану чи торпеді з підводного човна. За 51 місяць на морі стаєш, під цим поглядом, загрубілим фаталістом. Ні! Коли це кінчиться? Як порахуватися з тими, хто відповідає за наше пекельне життя впродовж стількох років? Ось які були в мене думки, та й у всіх старіших членів екіпажу.

„Після війни воно мусить змінитися". Ось що я казав сам собі не раз і не двічі. Перспектива, зрештою, зовсім невиразна, бо ні я, ні хто інший не знав, як саме воно зміниться. День-у-

[1] Дерев'яні черевики — Ред.

день, проте, зростала жахлива, невблаганна ненависть. Що більше мої обов'язки змушували мене затаювати її (як інженера-механіка 2-ої кляси з 2-го семестру 1917 р. мене причислено до старшини) — то більше вона зростала. Я ненавидів генеральний штаб. Я всього сподівався від робітничої кляси, вважав її за здібну зробити революцію. Перед війною я бачив одну лише революційну силу — Генеральну Конфедерацію Праці. Тому її позиція після 2 серпня 1914 року мене, як і багатьох інших, цілком від неї відштовхнула. Справді, я ніколи не довіряв соціялістам. Мій батько, колишній боєць комуни 71-го року, так повчав мене про соціялістів: „Вони говорять про революцію тільки з тим, щоб обдурити робітників. Це ж — політикани, що женуться за ласим шматочком виборчого мандату. А справді вони революції не хочуть та й не мають організатора, щоб навіть спробувати її здійснити".

Отож, їхня позиція під час війни не дуже мене й здивувала. Їхня мовчанка навесні 1917 року підчас страйків і заколотів у Шампаньї остаточно переконала мене, що з ними нема чого робити. Якийсь недовгий час ми надіялись на союз сенських синдикатів. На початку 1918 р. два механіки з підводних човнів і я послали одного паризького відпусника до Меєргейма[1] з вимогою допомогти в боротьбі проти війни. Цей агент буржуазії дійшов до того, що прогнав товариша. Коли б у буржуазній пресі — єдиній, яка доходила до нас — не було повно інформацій про російську революцію, ми за неї нічого б не знали. Більшовицькі „жахи" й „насильства" справляли на нашу фльотилію, надто ж на підводників, якраз протилежне враження, ніж то сподівалися.

Скажені наклепи на прихильників російської революції у Франції (насправді, так званих прихильників) також допомогли мені розібратися в соціялістичних вождях.

„Кінчити, кінчити з цим ладом"! Ось яка була основна й невідступна думка. І, природна річ, не в мене самого.

* * *

З вересня місяця нашою базою був острів Мандрос при вході до Дарданел. Отут уперше наша бездротова станція зловила уривки телеграм французькою мовою з Москви. Декілька слів, що я зміг прочитати, не зважаючи на перепуски, пойняли мене захватом. І з того часу я дедалі гарячковіше чекав попереднього замирення. Після Болгарії підписала перемир'я 10 жовтня і Туреччина, Австрія — 5 листопада.

Нарешті, 11 листопада адміральський панцерник „Дідро" на Мандроському рейді повідомив нас гаслами в полудень, що ворожі

[1] Меєргейм — соціял-шовініст; був тоді секретар спілки металістів.

дії припинено. За кілька хвилин увесь екіпаж маніфестував свою радість, дефілюючи на чардаку під пекельну брязкотняву каструль, тарелів та консервних бляшанок Але він не співав „Марсельєзу“ й не вітав командира. Бо святкував не „перемогу“ наших капіталістів, а закінчення імперіялістичної війни.

В старшинському каре мічман 2-ї кляси заявив, зідхаючи, що „дуже шкода, що перемир'я підписано так рано“.

Того самого вечора о 4 годині ми знялися з якоря й вишли наніч на зовнішній рейд. А другого дня союзні ескадри, французька, англійська, італійська й грецька, пройшли Дарданели й об'якорились коло Константинополя.

Останні німецькі загони весело покидали місто. Турецьке військо переходило в Малу Азію. Це справді був кінець війни. Проте, вночі проти шістнадцятого більша частина військових суден пройшла Босфор і розпорошилась у напрямку до великих російських портів на Чорному морі. Ми теж двадцятого рушили до Галяцу на Дунаю в Румунії. Як і екіпаж великих суден, ми гадали, що йдеться лише про те, щоб перевірити евакуацію німецького війська. „Найдовше за два-три тижні, думали ми, повернемось до Франції і — демобілізація“.

Тому бадьоро терпіли чималий уже холод, брак консервів і зменшення харчу.

Тим часом командир „Проте“ з двома офіцерами поїхали до Яс, де перебував румунський уряд. Коли вони вернулись, я довідався, передусім, що справжній господар Румунії—французький генерал Бертельо; що він уповноважений зреорганізувати румунську армію і зблькувати радянські кордони військовою окупацією Басарабії. Нарешті — що міноносець „Проте“ переходить до його розпорядження.

— Що все це значить?—записав я того дня в своєму записнику.

Двадцять восьмого, по повороті до Константинополя, в моєму записнику стоїть: „Екіпажі мають виїхати до Севастополя, щоб захопити російські міноносці“??

Першого грудня рушаємо з Константинополя. Супроводимо аж до широких дунайських гирл панцерника „Мірабо“. Він іде на Одесу. На його борту — військова місія. Що воно готується? Підчас цього переїзду якраз виник перший інцидент з командуванням „Проте“. Мої відносини з цими добродіями, і за нормального часу досить напнуті, після перемир'я обернулись на відверту боротьбу. Сам командир не проминав нагоди підкреслити, яка безодня нас відділяє. Отож, коли я спитав його, з якої причини він не дозволив мені поїхати до Яс, його відповідь була дослівно: „Не міг же я представити королеві такого анархіста, як ви“.

Тому це супроводження „Мірабо“, цілком подібне до того, яке ми не раз виконували підчас війни, страшенно мене обурило. Якось навіть, коли панцерник викинув прапор „зеро“ (червоний),

щоб скасувати гасло, яке був дав нам, я не втримався й кинув у гурт механіків, що стояли круг мене на чардаку: „Мабуть, незабаром вони побачать його на щоглі“! Слова марні, але сказані необачно, бо один офіцер почув їх.

До Галяцу щодня прибував Дунаєм англійський військовий лаштунок і охорона. Навіщо знову ці сили? 13-го грудня нас відкликано до Константинополя, а 15-го ми знову вирушили звідти, супроводячи разом з „Сімтером“ на чолі з великим панцерником „Ернест Ренан“ валку кораблів із салдатами 156-ої дивізії, які навантажились у Салоніках.

Коли вийшли в Чорне море, було буряно. Міноносці страшенно хитало. На чардак неможна було вийти. Я цілими годинами в дикому гніві дивився на марометри, не бачачи їх. „Що значить оце військове зайняття? Може, знову війна? І в мене з думки не йшло: „Війна! Знову війна! Два, три роки, може й більше! І чому? Чому? Більшовики? О! Вони розбили старий світ, вони припинили братовбивчу війну між народами, з якої пожиток був тільки капіталістам. Вони не хочуть паразитів, вони хочуть, щоб усі працювали. Що ж, тим краще! Вони мають рацію добре зробили“!

Так минуло два дні, сумні й похмурі, як море. 17-го грудня о другій годині вдень ми ввійшли до Одеського порту. Ми пристали навпроти італійського міноносця та дрібних англійських одиниць. Потім кораблі з салдатами одне по одному пришвартувались до надбережжя.

Надбережжя були порожні — річ ненормальна для такого великого порту, що справляв враження мертвого. Тільки військові моряки з „Жюль-Мішле“ та „Жюстіс“ розсипалися по доках. Всі будинки поблизу порту здавались порожніми: вікна зачинені, завіси спущені... На кораблях із салдатами полкові оркестри грали ввесь свій репертуар. І не зважаючи на цей галас, там теж була тиша: салдати тиснулись, щоб побачити місто, але мовчали. Ні співу, ні голосу, ні крику! Вони теж були схвильовані.

Кілька молодих механіків з „Проте“ пішли на надбережжя по воду. Вернулись переляканi — скрізь, казали вони, тільки „типи“ з шаблями наголо, з рушницею або револьвером у руці. То ж і я пішов з ними шукати водогону. У дерев'яній халупі при водогоні ми застали двох робітників-росіян, обидва були обшарпані. Вони зустріли нас приязною посмішкою; поки по надбережжю простягали рукава, я спробував побалакати з ними, підкреслюючи рухами свої слова: „Ти більшовик“? — спитав я разів кілька. Вони не відповідали ні так, ні ні, але обличчя їхні посміхались. Я ще не знав, що ствердна відповідь від них, коли б про неї довідались, була для них смертним вироком.

Вони відмовились від будьякої плати за відпущену воду, і, потиснувши мені руку, промовили на прощання: „Французи,

руські, революція". Що вони хотіли цим сказати? Висловити віру у французьких революціонерів, як я тлумачив тоді, чи запитати про наше ставлення до революції?

Вертаючись на судно, ми перестріли по дорозі до пароплава під прапором „доброволець" десяток людей, певно робітників, із скрученими за спину руками; їх вели російські офіцери з трикольоровими нарукавниками, озброєні рушницями, шаблями та револьверами вельми чудернацького зразка. Дехто похилив голову, але більшість ішла, підвівши чоло, сміливо. Через те вони здобули нашу симпатію, хоч ми й не знали, хто вони.

Аж до ночі проходили надбережжям ці жалібні конвої, ведучи то одного, то цілу групу заарештованих.

Поки лаштувались до висаду війська, каноніри ставали до бойового ладу. О сьомій годині ввечорі командир попередив мене, щоб на ранок машини були напоготові.

Цей раз сумніву вже не було: це — знову війна! Кінчилась війна поміж імперіялістами, і нас зразу ж ведуть на війну антирадянську!

Розділ II

Французький імперіялізм — інтернаціональний жандарм

„Французька буржуазія через ряд обставин відограє тепер, безперечно, найреакційнішу ролю в цілому світі. Французька буржуазія стала твердиною світової реакції. Французький імперіялістичний капітал перед очима цілого всесвіту взяв на себе ролю інтернаціонального жандарма...

Світова революція в своєму розвитку не має жорстокішого ворога, як французький капіталізм.

Це накладає на французьких робітників та їхню партію дуже важливий інтернаціональний обов'язок. З волі історії вам, французькі пролетарі, випадає найблагородніше, але великої відповідальности завдання — відбити напад найлютішої й найшаленішої реакційної буржуазії".

(До всіх членів французької соціялістичної партії, до всіх свідомих пролетарів Франції від Виконавчого Комітету Комуністичного Інтернаціоналу) Комуністичний Бюлетень, 16 вересня 1920 р., стор. 13)

Справді, на 1918 р. припадає момент, коли французький імперіялізм, зразу після поразки свого супротивника — німецького імперіялізму, став европейським жандармом, силкуючись подушити своєю страшною військовою міццю громування пролетарських революцій у Європі й повстання поневолених народів у колоніях.

Зокрема, щодо російської революції, то ще задовго перед замиренням, ще задовго перед тим, як визначилась його перемога в імперіялістичній війні, французький імперіялізм став на

чолі антирадянського хрестового походу. А чому? Бо Жовтнева революція в Росії вразила його найдошкульніше. Передусім — через свої неодноразові позики царській Росії, яких загальна сума сягала 25 мільярдів франків, 125 мільярдів на теперішні паперові франки, і які Жовтнева революція, природньо, відмовилася визнати. Ці позики, що з них перша належить до 1888 року, мали за єдину мету купити військову спілку з російським імперіялізмом проти німецького імперіялізму, щоб відібрати в нього при нагоді багатий промисловий край Ельзас-Льотарінґію й оборонити від нього колоніяльні грабунки, як от у Мароко. До того ж, не марно буде нагадати, що частина цих позик верталась безпосередньо, щоб „створити атмосферу" серед французьких капіталістів та в буржуазній, паризькій і провінціяльній пресі, що її редактори й співробітники з-під шкури пнулися, змагаючись у продажності.

Не марно буде також нагадати, що 1905 р. голова ради Рув'є й міністри фінансів Пуанкаре поклали на французькі банки, що огинались у страху перед російською революцією, як „національний обов'язок", розміщення нової позики, за допомогою якої грандіозну боротьбу російських робітників і селян потоплено в крові.

Друга причина орієнтації французького імперіялізму на військову інтервенцію в Росії полягає в тому факті, що французькі капітали посідали перше місце серед чужоземних капіталів у російській промисловості.

Смірнов оцінює їх[1] на 30% з усіх чужоземних капіталів. За його підрахунком загальна сума капіталів французького походження, вкладених у російські промислові підприємства до 1919 р., доходить 619 мільйонів карбованців. З них 113 мільйонів карбованців було в кредитових банках і 21 мільйон карб. у залізничих товариствах. 1913 року підприємства, що в них французький капітал був зацікавлений, давали 60,7% продукції російської ливарної промисловости. 1915 року ті донецькі копальні, що в них брав участь французький капітал, добували 669 мільйонів пудів вугілля, тобто, 65% загального вугледобутку Донецького басейну.

З оцих двох істотних причин і розпочалася у всій французькій пресі найогидніша кампанія, скоро тільки проголошено Радянську владу.

Не здоліючи врятувати владу тимчасового уряду, уряд Клемансо перейшов до військового чину на початку 1918 року, хоч на той час неодноразові поразки французького війська вимагали максимуму сил на французькому фронті.

Тим часом, як військо німецького імперіялізму окупувало

[1] „Correspondance Internationale" з 3 грудня 1930 р. стор. 1333.

Україну й чорноморські порти, французькі загони, підтримані незабаром англійським, північно-американським, сербським та італійським військом, висіли в червні 1918 р. на мурманському березі і в Архангельську,—англо французька фльота бльокувала узбережжя. Туди прихистився й французький посол Нуленс, що став одним з найактивніших поборників інтервенції. Справді, він не тільки підготував, передусім, безпосередній військовий напад на Ленінград, але й був одним з головних організаторів контрреволюційних змов у середині кранїи. Напевно він брав участь і в повстанні чехословацького легіону в червні 1918 р. на Волзі й у Сибіру — повстанні, яке дало змогу встановити Колчакову владу. Визнання цього маємо в листі, що його французький консул у Москві Гренар написав зразу, коли повстання почалося: *„Інтервенція, яку ми силкуємось викликати і яка до певної міри є наша власна справа, почалася. Тепер треба тільки пильнувати, щоб вона була переможна"*.

Коли наприкінці липня 1918 р. поразка австро-німецького імперіялістичного союзу була вже певна, натиск французьких і англійських імперіялістів раптом посилився.

2-го серпня 1918 р. з Франції до Архангельського прибув телеграфний загін; потім, за безпосереднім наказом французького уряду, він рушив морем до Омську і звідти налагодив телеграфний зв'язок Сибіру з Архангельським і Францією. У листопаді у Владивостоку висів генерал Жанен і прибув у грудні до Омську із своїм штабом, батальйоном колоніяльної піхоти, авіяційним загоном і артилерійським батальйоном. Спираючись на ці сили, він став військовим радником адмірала Колчака, одного з найлютіших катів російських трудящих.

Разом з тим англійський уряд створив у Архангельському уряд Чайковського, що спирався на дванадцятитисячне союзне військо.

* * *

Жовтень 1918 р. приніс імперіялістам Центральної Европи поразку на всіх фронтах. Разом з тим у Австрії, Угорщині й Німеччині здійснялась грізна революційна хвиля, змітаючи трони й загрожуючи самому капіталістичному ладові.

У Франції так само розпочинався міцний революційний рух, збільшуваний впливом Жовтневої революції. У вересні 1918 р., не зважаючи на „перемоги", голосномовно використовувані, цензуру й стан облоги, — всі робітничі спілки одне по одному ставлять свої вимоги — навіть ті, що звичайно були найменш активні (швейниці, службовці громадських установ, державні урядовці, банковики). Дедалі частіше вибухають страйки.

У жовтні ритм пришвидшується. Всі верстви робітництва зрушуються; транспортники, залізничники, моряки хвилюються.

Уряд щораз більше турбує критична фаза, яку має перейти режим, коли підписання миру змусить його від військової продукції перейти до нормальної капіталістичної продукції з неминучим безробіттям, яке з неї випливає. Якнайшвидше подушення російської революції мало, отже, не тільки повернути позичені капітали й промислові вкладання, але й було питанням життя і смерти для режиму.

Тим то, тільки но маневр став можливим після розбиття болгарського й турецького фронтів, Клемансо подумав, що легко було б завдати смертельного удару революції, захопивши промисловий Донецький край, де якраз були численні французькі підприємства, і подавши руку білому війську генерала Денікіна, що формувалось на Кубані під орудою французького генерального штабу. Метою цих операцій була Москва

11-го жовтня міноносець „Проте" взяв у Таренті генерала Бертельо й приставив його в Салоніки, звідки він безпосередньо добувся до Румунії і Яс, щоб зреорганізувати й підготувати румунську армію.

Коли розбито болгарський фронт, Клемансо перестає вагатись. Він цілковито змінює фронт цілої частини салоніцької армії, що йшла на Відень і Південну Німеччину — це, певна річ, продовжило б війну на французькому фронті, коли б революція не приборкала німецького імперіялізму.

Цей факт годі заперечити після полеміки в пресі, що відбулася 1922 року між „Матен" та „Еко Насьйональ", газетою пана Тардьє, що боронив Клемансо.

У „Матен" з 16 і 17 вересня 1922 р. маршал Франше д'Еспере, колишній головний командувач східньої армії, заявляє, що коли в жовтні союзні армії, якими він командував, одержали перемогу на болгарському фронті, перед ним стояло одне тільки рішення: іти дунайською долиною, зайняти Відень і рушати на Берлін.

„Коли я почав уже вживати до цього заходів, я дістав від п. Клемансо, — пише він, — брутальну, майже лайливу телеграму, яка наказувала мені покласти край усякій особистій ініціятиві й здати командування англійському генералові, що мав командувати союзним військом у Константинополі... Це був безприкладний акт, висновує маршал, з незмірними наслідками, бо Франція надовго віддала Англії абсолютний контроль над Константинополем і великою частиною Туреччини".

Потім 27 жовтня 1918 р. надійшов наказ Клемансо, військового міністра й голови ради, де маршалові викладено:

„... загальні лінії пляну акції, яку треба виявити в Росії, не тільки щоб провадити там боротьбу з центральними державами, але й *щоб здійснити оточення більшовизму й викликати його падіння*". („Матен", 17 вересня 1922 р.).

Маршалову заяву потверджує заява генерала Жуньйо-Гамбетти, командувача кінноти східньої армії, який каже:

„21-го жовтня ми прибули на правий берег Дунаю в Негротін. І тут, у розпалі перемоги, в розпалі гонитви за ворогом — наказ прип'яв мене до місця аж до 5-го листопада". („Евр", 23 вересня 1922 р.).

Генерал Франше д'Еспере, що мав стати пізніше катом угорської революції, не зрозумів, проте, цілів Клемансо. Він відповів йому телеграмою № 5920-3:

„Моє військо недостатнє, щоб увійти в ту велику крижану країну, надто ж узимку. Щонайбільш, я міг би тримати Одесу й сусідні порти. Але мушу вам сказати, що скільки підчас війни наше військо в дусі патріотичного послуху ставилося до продовження свого перебування на Сході, скільки весело вступило воно до Угорщини, завбачаючи тріюмфальний вступ до Німеччини, — стільки операції й окупація на Україні та в Росії викликали б незадоволення і могли б привести до тяжких інцидентів" („Матен", 17 вересня 1922 р.). Звичайно, Клемансо потверджує свої накази, і у важливій частині східньої армії почалася конверсія.

30-го жовтня підписано перемир'я з Туреччиною — це дає змогу пройти протоки і ввійти в Чорне море. Клемансо не гає часу: 5-го листопада він посилає маршалові Франше д'Еспере наказа зайняти протоки й підготувати акцію на півдні України (див. додаток стор. 176-177)

11-го листопада підписано перемир'я з Німеччиною. Франко-британські імперіялісти не забувають уставити артикули про те, що німецьке військо, яке стоїть на російській території, мусить перейти німецький кордон лише тоді, як союзники визнають момент за відповідний (див. додаток стор. 177-178).

Отак французький уряд числив на „вороже" військо, щоб „стримати" російський пролетаріят аж до прибуття союзного війська. Він просто повторив учинок Тьєра, що просив Бісмарка тримати в облозі захід Парижу, щоб мати змогу певніш розчавити паризьких комунарів.

Зв'язок з білою армією був уже встановлений. 29-го жовтня генерал Франше д'Еспере писав добровольчому генералові Ерделю, що „Франція ніколи не забуде справжніх росіян і не покине добровольчу армію". Він обіцяв, як тільки буде змога, послати до Новоросійського військове судно й приставити генералові Денікіну матеріяли, яких він потребує.

З другого боку, генерал Щербачов, представник Денікіна у французькому генеральному штабі, листом з 16 листопада інформував свого начальника про загальні лінії, за якими відбудеться французька інтервенція. Він додавав, що вся військова наявність на колишньому румунському фронті в Басарабії й на Україні буде віддана до розпорядження добровольців.

Нарешті, генерал Бертельо, що перебував на той час у Букарешті, дуже наполягав—спільно з французьким послом Сент-Олером і морським аташе, капітаном 1-го рангу, маркізом де-Беллюа, — на румунський уряд, щоб він оголосив загальну мобілізацію:

Частина ескадри, що пройшла 16-го листопада в Чорне море, рушила на Севастопіль і прибула туди 22-го. Там вона пробула 48 годин і за цей час захопила дрібні одиниці колишньої російської фльоти, що були в доброму стані — їх поділено між англійцями, французами та італійцями; потім вона рушила до Новоросійського, звідки вислано офіцерську місію, яка 27-го прибула в Катеринодар репрезентувати при Денікіні французький і англійський уряди; на першому офіційному прийомі вони заявили відверто, що „вороги ладу" (тобто більшовики) є також вороги союзників і що з ними поведуться, як з такими.

Нарешті, 25-го листопада міноносець „Проте" послано в Ґаляц (Румунія), щоб установити зв'язок між генералом Бертельо, окупованими чорноморськими портами й білою денікінською армією.

Франко-англійську військову інтервенцію на півдні України розпочато.

23-го грудня 1918 року за угодою між імперіялістичними урядами Франції й Англії визначено сфери їхнього взаємного впливу на території колишньої Росії. Їхнє розмежовання встановлено по лінії Керч-Озівське море—Дон—Царицин [1]. Все, що на північ від цієї лінії, була французька зона, а що на південь—також і Кавказ—була зона англійська.

Інакше сказати, Франція важила на багатий вугільний Донецький басейн, криворізькі руди і т. інш. Англія важила на Баку та його нафтові колодязі. З цією метою і висіло в Батумі англійське військо наприкінці грудня.

* * *

У січні 1919 р. становище було таке: всі білі армії були облаштовані й озброєні союзниками, головно Францією. Їхніми генеральними штабами керували, загалом, французькі офіцери. Французький уряд дбав навіть за те, щоб набрати їм людей. Справді, наприкінці грудня рештки російської бриґади, розстріляної на початку року в Куртінському таборі підчас повстання, перебували на берегах Райну під назвою Російського леґіону. Тут і запропонували старшині й салдатам „іти в Росію відновляти лад". Без зайвих розмов леґіонерам дали точно *15 хвилин* на вирішення. Ні про Денікіна, ні про його політичні цілі не

[1] Тепер Сталінград. Прим. автора.

було мови. Не зважаючи на спокусу повороту, багато хто відмовився.

Тоді на початку січня 1919 р. весь леґіон переведено до Франції в околиці Сезана й Мурмельон-ле-Грана. Серед салдатів, що починали розуміти, яку ролю хоче накинути їм французький імперіялізм, помалу зростав опір. Щоб примусити їх поїхати до Денікіна, вживано всіх заходів, серед них і фізичних утисків, і морального приниження. Нарешті, щоб покінчити з цим, головний начальник російського війська у Франції генерал Брюляр з урядового розпорядження звелів зачитати російському війську такого наказа:

„Плер, табір Майї, 7-го березня, 233. 14. 10.

Генерал Брюляр, повноважний командувач російської бази.

Командирові Дюрану, у Плері.

№ 24. Докладно розібравши справу і зважаючи на те, що, хоч і не було в тому потреби, для вступу до добровольчого батальйону, належного до денікінської армії, запитувано згоду росіян, я гадаю, що ви й полковник Ґотуа маєте подбати, щоб ті сто двадцятеро салдатів, які не погодились вступити до батальйону Ґотуа, вирішили:

1. Або виконати свій безпосередній обов'язок перед батьківщиною, вступивши до батальйону Ґотуа.

2. Або перейти до нових одиниць російських леґіонів, які формуються тепер у 7-й окрузі для виряду в Росію.

Тих, хто відмовиться здатися на перше чи друге призначення, уважати за неслухів.

З чинів, якщо такі є, розжалувати, військові хрести й спеціяльні нагороди скасувати у всіх і оповістити їм виряд до Альжіру.

Повідомте мене телеграфно до військового міністерства, Париж, слов'янське бюро, про наслідки цієї операції, щоб можна було подати потрібні пропозиції до вищої влади".

Отже, ті засоби, якими французький імперіялізм провадив підчас війни набір у Сенеґалії, офіційно застосовано в самій Франції проти Жовтневої революції.

Чорноморське узбережжя зблоковано союзними ескадрами, Одесу й головні порти — військово зокуповано. На Закавказзі і в Центральній Азії контрреволюційним силам допомагали англійські імперіялісти.

Сибір був у руках Колчака під дійсним керівництвом французького генерала Жанена, що спирався на союзне військо, в тому числі і японське.

Мурманський берег з Архангельським був військово зокупований союзниками і зблькований з моря.

У Балтицькому морі крейсувала англійська ескадра й кілька французьких суден. Ця фльота мусила на жовтень збільшити свої напади на червону фльоту й Кронштадт, важачи на Петроград. Через Лібаву й Ригу прибувало до Латвії та Литви зброя і лаштунок.

Союзники похапцем формували польську армію, а Румунію спонукали до військової окупації Басарабії. Зубчаста залізна нитка, мовляв, за Клемансо, ось - ось мала замкнутись круг Радянського Союзу, і війна імперіялістів проти пролетарської держави на ділі розпочалася.

* * *

Тут треба зауважити, що ні Франція, ні Англія війни радянській Росії ніколи не проголошували. Ніколи ні в Палаті депутатів, ні в сенаті цю справу не вотовано.

А проте, 9-й артикул конституції викладає точно: „Президент республіки не волен оголосити війну без попередньої згоди обох палат“.

Отже, військовий напад на Росію був очевидним порушенням буржуазної республіканської конституції, що за нього відповідальність падає на Клемансо й президента республіки Пуанкаре.

Виходить, усі „демократи“, усі „республіканці“ мусіли б учинити опір інтервенції в Росії на підставі їхньої власної буржуазної конституції, на яку вони посилаються.

Вони цього не зробили. Бо зачеплені були їхні клясові інтереси, бо буржуазія завжди, не вагаючись, уживає проти повсталого пролетаріяту всякої зброї, якою тільки розпоряджає. Оголошення війни в ту хвилину збурило б французький пролетаріят, дрібне селянство, салдатів. Тому уряд французького імперіялізму й остерігся виконувати цю формальність. Таким чином він сподівався швидко покінчити з більшовизмом під захистом задушливої заслони брехень, які він розпускав за допомогою своєї преси, в тому числі й „соціялістичної“.

Хай з цього всім робітникам буде наука! Хай пам'ятають вони 1918 рік: у майбутньому війни СРСР не оголосять так само, як не оголошували її і в минулому. Того дня, коли наші імперіялісти захочуть напасти знову, вони спробують задушити його швидко, вдаривши на країну соціялізму хвилею найманого й фашистського війська та повітряними ескадрильями, і так само спробують під захистом задушливої заслони своєї преси обдурити французький пролетаріят раніше, ніж він міг би повстати й стримати їхні криваві руки.

Розділ III

Від імперіялістичного фронту до клясового

„Всі наші інтервенції в Росії за останній рік були скеровані проти Німеччини. Все те, що ми вчинили проти більшовиків, ми вчинили насправді проти німців“ (оплески)

(Заява міністра чужоземних справ Пішона на засіданні Палати Депутатів 19 грудня 1918 р.).

...А за п'ять хвилин:

„Відкриття Чорного моря дозволяє нам пройти через Одесу й румунське прикордоння на Україну“.

„Мабуть, настав нам час заступити німців, відрядивши військові загони, інструкторів і місії, та допомогти створенню української армії...“

Одеса, 17-го грудня, 7 година ввечорі. Мене викликав командир і попередив, щоб машини були напоготові рушати завтра о першій. Вернувшись до каюти, я побачив на столі папірця, друкованого на гектографі, з дуже невиразним контурним пляном одеського рейду. Заголовок: „Дільниці суден на вісімнадцяте“. Ніякого масштабу, ніякого розміру.

Побачивши, що я розглядаю папірця, начальник канонірів заявив мені, що йому буде потрібне велике динамо для набоєпідойм, бо завтра не обійдеться без бою і оцей папір визначає дільниці стрілу. „Чи бачите, казав цей молодий негідник весело, нам спеціяльно доручено пильнувати робітничого кварталу Пересипу. Якраз там найбільше бояться заворушень; за першим же гаслом ми повинні стріляти“.

—„Як ви зможете стріляти, коли немає ні познак, ні дистанцій?“—сказав я йому.

Як зараз бачу іронічне обличчя цього паничика: з яким жалем до мого неуцтва він кинув мені:

„—Як то? Дуже просто. Перші удари легко буде помітити по завалених будинках, отже ми скореґуємо свій стріл багато швидше, ніж у місті“.

Переконання мого розмовника були мені давно вже відомі, але в мене дух перейняло від такого цинізму.

„Чи подумали ви, сказав я йому, що ваші гарматні можуть потрапити жінок, дітей, старих?“

Цей раз він відповів мені вже не з жалем, а з презирством, „Що ж поробиш, це — війна.“— „Для вас може й так, а для мене це—душогубство“.

Ця відповідь добре характеризує наш тодішній настрій, а також і нашу необережність.

* * *

Впродовж 52 місяців пекла імперіялістичної війни я дуже часто дні й ночі перебував без сну, але такої ночі не переживав ніколи.

Тепер, виходить, це вже річ певна! Завтра війну розпочинають знову. Війна! Вона спобігла мене ту хвилину, коли я, вступивши до інженерно-механічної школи, гадав уже, що вирвався з жахливого життя фльотських механіків. Вона душила мене всією своєю вагою, майже завжди на каторжних суднах. Не раз, коли мені не сила була себе опанувати, я мало не потрапляв під військовий суд. Після трагічного серпня щотижня зростала моя ненависть проти тих, хто кинув нас у цю різанину.

У серпні 1917 року, під час останньої відпустки, коли вже їхав назад до Адріятичного моря, мені спала на мить думка— вернутись і перейти еспанський кордон; відвернув мене від цього випадок, зустріч із групою катальонських моряків. Дуже часто гадав я про революцію, весь час надіючись, що робітники й солдати повстануть. Паризька Комуна не може не повернутись, думав я. І от—огидну війну кінчено, а нас не тільки не виряджають до Франції чекати демобілізації, а ще й розпочинають нову війну! І проти кого? Проти першої в світі пролетарської республіки!

І як маємо ми почати? З ганебного, жахливого вбивства. В очах моїх стояли робітничі будинки—накупчені, здушені в тісних вуличках; на вулиці маніфестують чоловіки; в халупах жінки доглядають старих і малят; і от раптом—мелінітові гарматні, вибухи; полум'я і дим, висаджені будинки, розпорені животи, кров і стогони тих, хто ще живий. І цілком природньо сплила мені в пам'яті Нарбонна 20-го червня 1907 р., військо, що стріляє, забиті робітники і ґрандіозний заколот голодних „шарпаків"—у якому я взяв, нарешті, участь сімнадцятого![1]

За кілька годин ми маємо стріляти в ту саму революцію, якої я й товариші так давно жадали. Тієї революції я ще не знав гаразд. Але знав те, що вона—за кілька метрів.

Чи можливо мені брати участь у цій ганьбі, адже моя посада механіка—мов би й небойова—не може бути мені за виправдання? Ні!

Отже, треба діяти зразу, навіть самому.

Наслідки? Які? Револьвер командира? Він занадто боягуз!

[1] Тут автор має на увазі рух виноробів, які 1907 р. об'єднавшись в „генеральну конфедерацію виноробів", підчас кризи провели величезні тисячні демонтрації. Зокрема в м. Нарбонні маси побудували барикади, запалили будинок супрефектури й обступили військо. 17-й полк, який стояв у Нарбонні, цілком перейшов на бік мас, виступивши проти урядових загонів, надісланих для придушення цього руху. Ред.

Револьвер котрогось офіцера або несвідомого матроса? Тоді — бій! Тим краще! Краще накласти зразу головою за корисну справу, ніж тягти ще місяці й роки, шоб наскочити на міну, служачи капіталістам. Та й приспана свідомість у людей, може, тоді прокинеться.

О другій з половиною вранці 18-го грудня, коли вартовий повідомив мене, що час розпалювати, я вже наважився: зараз я поквитуюся з представниками найгіршого мілітаризму, з представниками цього огидного суспільства. „Проте" не стрілятиме по російській революції в Одесі.

* * *

Справді, як і всі на борту та в ескадрі, я гадав, що Одеса —в руках Рад. Нічого подібного. В середині листопада, на підставі артикулів перемирної угоді, німецьке військо почало евакуювати Україну. Частина його зосередилася в окрузі Херсон—Миколаїв, чекаючи заміни французьким військом.

Німецька окупація, природньо, підтримувала уряд Скоропадського. Один генерал добровольчої армії, граф Келлер, випустив, прибувши до Києва, відозву, де заявлялось, що „німецьке військо прийшло на Україну, щоб боронити встановлений лад, і що кожен, хто чинитиме йому опір, буде розстріляний" (початок листопада 1918 р.). Однак, не зважаючи на терор проти робітничого руху, на жорстокі утиски й репресії проти бідняцько-середняцьких мас, — на Україні, під гегемонією пролетаріяту та проводом КП(б)У, зростав масовий революційнний рух. По всіх усюдах здіймалися під керівництвом більшовиків, масові селянські повстання й червоні партизани нищили добре озброєні німецькі загони, не перестаючи тривожити військо німецького імперіялізму.

На осінь на Україні сталося нове піднесення революційного руху. Розгорталась підпільна та повстанська діяльність більшовиків, зростали робітничі страйки, партизанська боротьба.

Поразка німецького імперіялізму та німецька революція не могли не вплинути на розклад німецької окупаційної армії. За таких обставин незабаром вся Україна взялася полум'ям загальнного повстання проти поміщицько-буржуазної гетьманщини й окупантів, повстання, що ним керувала більшовицька партія.

Це повстання буржуазно-керкульська Директорія намагалася підпорядкувати собі, роблячи спробу використати його, щоб врятуватися від пролетарської революції. Директорії тимчасово удалося захопити владу, зокрема в Одесі, куди 11 грудня вступили „директоріянські частини".

Величезна більшість одеського пролетаріяту була під безпосереднім впливом більшовиків, наперекір розпачливим зусиллям меншовиків.

Два факти, серед багатьох інших, ясно можуть показати якого високого рівня дійшла революційна свідомість одеського пролетаріяту. Звістка про німецьку революцію прийшла в розпалі диктатури Скоропадського. Вона, природньо, викликала нечуваний ентузіязм у робітничій клясі. Тому на пропозицію більшовиків ухвалено влаштувати маніфестацію солідарности. Разом із спілковими організаціями в ній мусили взяти участь і організації меншовиків, с.-р. та анархістські групи. Революційний рух був такий великий, що 20 листопада губернатор міста генерал Мустафін заборонив маніфестацію. Відповідь була негайна: спілки оголосили політичний страйк з вимогою звільнити політичних в'язнів, запровадити свободу преси й зборів та визнати раду робітничих депутатів. Не зважаючи на свій переважний вплив у одеських спілкових радах (як і маиже по всій Україні на той час), меншовики змушені були удавано погодитись і проголосити страйк, щоб потім зірвати його. Такий бо могутній був робітничий рух.

Саме на ту хвилину прибув до Одеси Ено, спеціяльний офіціозний посланець французького уряду, що підписував свої відозви: „Французький консул у Києві" і відограв важливу ролю в усіх підлих інтригах, що замишлялись на Україні.

В інтерв'ю з 23-го листопада, так званий консул Ено повідомив про прибуття в недовгому часі союзників, щоб „установити лад", і заявив: „Всякий замах проти теперішньої влади, всяке повстання, що утруднить завдання союзників, будуть суворо приборкані", хоч і додав: „але ми не втручатимемось ні в політику, ні в боротьбу партій" (таку самісіньку заяву зробило й німецьке командування по своєму прибутті). Робітнича кляса не стурбувалася ні його заявами, ні так само заявами генерала Мустафіна, і 25 листопада розпочався загальний страйк, спинивши в місті всяке життя.

Меншовики, що мали більшість в спілковій раді, проводячи свою контр революційну політику, несподівано припинили страйк уранці 27-го, задовольнившись з кількох обіцянок генерал-губернатора й обмежившись заявою про те, що „робітнича кляса показала свою могутність і уміє, коли настане час (?), продовжувати боротьбу", хоч для влади якраз був несприятливий час розпочинати боротьбу через безсилість місцевої влади й відхід німецького війська (чого меншовики, зрозуміла річ, не хотіли)

Друга подія так само підкреслила більшовицький вплив.

Коли до міста вступили петлюрівці — 11 грудня — революційний робітничий рух був такий міцний, що стурбовані меншовики знову спробували його загнуздати. Для цього вони скликали 12 грудня о полудні великий мітинг у цирку—найбільшому, яке тільки було, закритому приміщенні. Народу набилося повно, навіть на вулиці ще юрмились тисячі робітників.

Перший виступив соціяліст - революціонер, якого раз у-раз уривали з усіх кінців залі. Хоч він вимагав обрати Раду, звільнити політичних в'язнів, скасувати поліцію і знищити шпигунство, заарештувати білих диктаторів і повернути робітничим організаціям прапори та приміщення, що в них відібрано, робітнича юрба не слухала ні його, ні всіх меншовиків та соціялістів-революціонерів, що виступали по ньому. Вона показала свій настрій ту хвилину, коли несподівано з'явився в уніформі німецький матрос і викликав овацію під крики: „Хай живе радянська Німеччина! Хай живуть Ради!"

Ту хвилину, коли президія мала голосувати порядок денний, від більшовиків попросив слова Сергій Клименко, що насилу протовпився до залі. Зустрінутий бурею оплесків, він промовляв у абсолютній тиші, його жадного разу не урвав ніхто, Він погодився з програмою, що виклав перший промовець, але заявив, що наспів час замінити резолюції діями і поставив на голосування викон першої вимоги: звільнити політичних в'язнів. Його схвалено під оплески, і юрба зразу ж рушила до поліційної управи [1], де сиділа частина політичних в'язнів. Коли присунули ці тисячі рішучих людей, варта дала себе без опору роззброїти, і юрба вмить відімкнула всі двері в'язниці, звільняючи заарештованих. По цьому заарештованих звільнили й із центральної в'язниці.

Такий був настрій робітничої кляси, що під проводом більшовицької партії провадила боротьбу за встановлення радянської влади на Україні. Отож, можна зрозуміти, чому українська й російська буржуазія останні свої надії покладала на багнети французьких імперіялістів і чому вона так нетерпляче чекала прибуття французьких військових сил.

Вже на початку місяця командир панцерника „Мірабо", що прибув 2 грудня, влаштував у місті нараду десантних сотен з панцерників „Мірабо" та „Жюстіс" і крейсера „Жюль Мішле" під захоплені оплески буржуазії, не налякавши аж ніяк пролетаріяту. Послідовне прибуття сербських і польських загонів, висад англійських моряків з панцерника „Сюперб" 14 грудня — підносило настрої буржуазії.

До того ж, символічний представник французького імперіялізму, консул Ено, вже дав їй контрреволюційні гарантії, дуже ясно вказавши, шо французькі імперіялісти будуть немилосердні з революційним пролетаріятом і його більшовицькою партією.

12 грудня, діставши радіом повідомлення про виїзд із Салонік 156 дивізії, він почав говорити тоном справжнього колоніяльного

[1] До речі, міська управа, що складалась з „демократів" і меншовиків, коли довідалась про раптовий напад на поліційну управу, послала туди панцерне авто й загін з кулеметами.

королика. З його поради один з петлюрівських ватажків (губерніяльний комендант) Луценко видав наказ, де більшовиків оголошувалось „руїнниками“ і закликалось „усіх чесних людей нищити їх“. Перший наслідок: другого дня до „консула“ притягли вісім трупів розстріляних робітників.

З другого боку наказом № 3 з 12 грудня „представник Франції“ повідомляв, що всякий напад на французьку зону буде відбитий морською артилерією, і повісив французького прапора на... будинку Ліонського Кредиту (!).

Щодо безпеки в місті поза французькою зоною, консул сповіщав, що „охороняти його й надалі доручено німецькому війську, яке ще лишилось“.

Отже, німецьке військо з одного боку, „добровільці“, поляки й серби з другого, і французька фльота, що загрожувала всюди, —гуртувались під політичним і військовим проводом французького імперіялізму, щоб приборкати революцію. Священний і символічний союз інтернаціонального капіталу! Але це не завадило міністрові Пішону зухвало заявити в палаті депутатів, що „Франція ішла на Україну боротися з Німеччиною“.

17 грудня по полудні в момент нашого прибуття, коли буржуазія радісно товпилась на Миколаївському бульварі, звідки видно було судна, що заходять до рейду, консул Ено доводив до широкого відому телеграму, одержану радіом з Букарешта, де проголошувано наперед усякі виступи проти союзників ворожими. Це був той момент, коли імперіялісти заходу, замикаючи сталеве коло круг радянських республік лагодились завдати їм, як їм здавалося, смертельного вдару в одне з найуразливіших місць!

Історію цієї імперіялістичної інтервенції треба добре пам'ятати зокрема тепер, коли пришвидшеним темпом посилюється готування до антирадянської війни—знов таки під проводом огидного французького імперіялізму.

(Далі буде)

(Додатки до спогадів Андре Марті)

ВІЙСЬКОВЕ МІНІСТЕРСТВО
Генеральний штаб армії

Фронтова група

З відділ А
№ 13.644 Б. С. З.

Париж, 27 жовтня 1918 р.

Голова Ради, військовой міністер до генерала головного командувача союзних армій на Сході.

Салоніки

Маю честь надіслати вам разом з цим копію листа, де викладено загальні лінії пляну акції, який належало б перевести в Росії не тільки щоб провадити далі боротьбу з центральними державами, але й щоб здійснити економічне оточення більшовизму й викликати його падіння.

Зрозуміла річ, ідеться лише про проєкт, що відповідає намірам французького уряду, але його здійснення вимагатиме попередньої згоди зацікавлених держав Антанти.

Коли ця згода буде досягнута, союзна інтервенція в південній Росії, завбачена цим пляном акції, становитиме природнє продовження операцій, покладених на союзні армії на Сході. Через те на неї вказано, як на одну з подальших цілів, у директивах, що являють собою предмет особистої і таємної інструкції з 7 жовтня (інструкція № 12913 БС/3, яку передав вам генерал Бертельо).

Поступовий розвиток цієї інтервенції залежатиме, очевидно, від можливостів, що відкриються нам у наслідок нашої інтервенції в Румунії, коли близька капітуляція Туреччини дозволить нам підійти до Одеси з Чорного моря.

У цій площині я й прошу вас вивчити попередньо разом з генералом Бертельо умови виконання цієї гаданої акції в Південній Росії.

Наслідки цього вивчення будьте ласкві надіслати мені, скоро це буде можливо.

Щоб повніш зорієнтувати вас у різних сторонах міжсоюзницької акції в Росії, додаю до цього повідомлення копію колективної ноти № 38 постійних військових представників при найвищій військовій раді, ноти, що в своїх загальних наставах викладає, в яких умовах належало б розвивати й об'єднати вже розпочаті на півночі, сході й південному сході Росії заходи.

Ця колективна нота дістала вже ухвалу італійського й французького урядів. Тепер її подано на розгляд брітанського уряду.

Клемансо

Голова Ради, військовий міністер до генерала головного командувача армій на Сході.

. . . .

4.—З цією метою новий плян акції союзних армій мусить спиратися на такі підвалини:

Акції на Сході.—Ці акції, визначені моїми попередніми інструкціями, мусять мати на увазі:

а) Інтервенцію в Румунії,

б) Окупацію Болгарії, Дарданел та Босфору,

в) Гадану акцію в Південній Росії з участю англійської армії в Палестині.

(Засідання палати з 25 червня 1920 р., промова Тардьє).

III

Артикули перемирної угоди

(Засідання палати депутатів з 11 листопада 1918 р.).
Клемансо . . . .

Б.— Постанови щодо східніх кордонів Німеччини.

XII. Все німецьке військо, що перебуває тепер на територіях, які перед війною становили частину Австро-Угорщини, Румунії, Туреччини, мусять негайно вернутись у кордони Німеччини, які вони були на 1 серпня 1914 року (чудово!). Все німецьке військо, що перебуває тепер на територіях, які перед війною становили частину Росії, також муситиме вернутись у кордони Німеччини, так само визначені, скоро союзники визнають момент за відповідний, зважаючи на внутрішнє становище цих територій.

. . . .

XIV. Союзники матимуть вільний приступ до територій, зевакуйованих німцями на східніх кордонах, чи то через Данціґ, чи то по Віслі, щоб мати змогу постачати харч людності й з метою підтримати лад (бурхливі оплески; вигуки на різних лавах соціялістичної партії).

Меєрас. — Хай живе російська революція!

Компер-Морель і Андре Лебе.— Геть більшовиків!

Барт.— Хай живуть Установчі Збори!

(„Журналь оффісьєль“ з 12 листопада 1918 р., стор. 2999).

Е. Миронов

У підпіллі за Денікінщини[1]

(Спогади про підпільну роботу в Кременчуці 1919 р.)

Наші армії під натиском білих відступали. Кременчук був напередодні захоплення. Одержавши завдання від ЦК КП(б)У, я й Г. Хуторок у середині липня (1919 р.) прибули із Катеринослава в Кременчук для організації підпільної роботи. На нараді з бюром повітового комітету КП(б)У ухвалено розпочати готуватися до підпілля. Всю підготовну роботу, крім нас двох, провадила т. А. Піроцька, що добре знала була техніку підпілля. Умовилися негайно розпочати готування „техніки“ (організацію друкарні, явок тощо). Малося на оці, погодивши із Поармом 14, виділити, крім мене й Г. Хуторок, для підпільної роботи групу немісцевих товаришів. Отже, за допомогою Повіткому, ми до підпілля підготувалися добре.

Коли на деякий час відступ наших армій припинився, я вже дістав завдання виїхати на чолі агітпоїзду Поарма № 14. Проте, за кілька день з'ясувалося що неминуче треба залишити Кременчук. Наші армії почали відходити на північ. Для підпілля в Кременчуці залишалися т. т. Г. Хуторок, Я. Кунтер, Н. Гоберштадт, М. Бєленький, Кривошеєв, С Шустер, С. Рапопорт, М. Дяченко, М. Шехтер („Верний“), Л. Зелев'янський, Л. Шарф, Е. Миронов та інш. Згодом прибули ще т. т. А. Шустер, М. Ерський, Лєсная, Потемкін, Петров та інш.

По евакуації Кременчука у місті зосталося також щось з 100 рядових членів партії. Чимало також залишилося членів комсомолу. Ці товариші в дальшому працювали серед робітників.

За центр для підпільної роботи на Полтавщині ми обрали м. Кременчук. Обрання це було не випадкове: наявність залізниці, пароплавства Дніпром, фабрик, залізничних майстерень, політичний та стратегічний стан міста — все це мало велике значення.

В Кременчук денікінці вступили майже без бою, хоч, правда, наша річна фльота й мала невелике перестрілювання. Декілька

[1] Докладніше про підпілля в Кременчуці і взагалі на Полтавщині див. в „Літопису Революції“ № 5-6, 1929 р.

день у місті денікінські козаки чинили поголовні грабунки трудящого населення. Грабували все, що потрапляло до рук. Особливо небезпечно й страшно було ночами. По місту де-не-де чути було жахливий галас і крик. Починали кричати здебільшого жителі одного будинку, де відбувалося грабіжництво, далі їх підтримували сусіди. Кричали цілі квартали.

Так тривало щось з шість день. Ніби глузуючи з жителів, „охорону" міста доручено тим же козакам. До речі, треба сказати, що багачі, як, наприклад, власник махоркової фабрики Гурар й, брали до себе на квартиру офіцерів і за чималу плату забезпечували себе від козацьких наскоків.

Отже, грабували найбільше бідноту. Надто погано доводилося євреям, бо антисемітські погроми набирали масового характеру. Через доноси відбувалися масові арешти. Особливо нещадні були денікінці до комуністів, що потрапляли їм до рук. На селі денікінський терор теж був великий.

Підпільний губком, що організувався перед тим, як ми залишили Кременчук, відновив зв'язок з партійними організаціями Харкова, Катеринослава й Києва. Насамперед налагоджено зв'язок з Полтавою та повітовими містами. Цією справою зайнялися т. т. Л. Зелев'янський, М. Шехтер, тоді дуже молодий товариш, який протягом підпілля виявляв великий героїзм, Марфуша Дяченко, Авербух, а також старенька мати одного товариша, за допомогою якої ми перевозили літературу.

Звя'зок тримати було надзвичайно важко. Доводилося вибирати т. т., бо, наприклад, у поїздах євреїв часто били, вбивали. Для зв'язку з селом нам доводилося відряджати спеціяльних товаришів— „коробейників", які ширили нашу літературу, налагоджували зв'язок з повстанськими організаціями, а то й самі організовували повстанські загони. Час минав, зростав Червоно-партизанський рух і наш зв'язок з місцями набагато зміцнювався.

Видавали ми підпільну газету „Дело революции". Друкарня містилася на краї міста в сім'ї одного робітника. Друкарський прилад був зароблений у стіл. Шрифт лежав у окремій касі, що схожа була на ручний чемодан. Інші друкарські речі лежали в стіні будинку.

Крім газети ми видавали відозви й накази. На квартирі, де містилася друкарня, поселилися як кравчині Соня Шустер і Соня Рапопорт, які й працювали на отому друкарському столі. У дворі оселився складач тов. Т. Беленький, який ходив у формі студента політехнічного інституту. Отож, усі його вважали за студента. Щоб зручніше відвідувати квартиру й працювати там, ми через господарку квартири розповіли всім жителям будинку, що тов. Беленький — це коханець Соні Шустер.

Друкуючи газету та інші матеріяли, ми завжди вживали всяких способів перестроги: збирались ніби на веселу бесіду, члени сім'ї

господарки чатували на вулиці, а ми під пісні та жарти, щоб заглушити шум і грюк від верстату, друкували нашу літературу.

Звісно, всі жили на фалшиві пашпорти. Найкращі з них — це були пашпорти Катеринославської „стражі" (так звалася денікінська поліція). Добре правили нам за пашпорти документи Полтавської єврейської общини. Зокрема, мені одного разу довелося жити на єврейський пашпорт, хоч я по єврейському й не міг говорити. Така була техніка нашої підпільної роботи.

Загальні обставини підпільної роботи були надзвичайно важкі. Заарештованих зрідка кого випускали. Звичайно контр-розвідка розстрілювала на вулиці міста „при попытке бежать". Надто почали лютувати денікінці під кінець свого перебування й після того, як наші партизани тимчасово захопили Полтаву. Пригадую, що трупи розстріляних робітників та комуністів навмисно валялися на вулиці, щоб тероризувати населення.

Майже по всіх повітах „працювали" Червоно-партизанські загони. Основне ядро їхнє становили фронтовики. Ці загони були добре озброєні, хоч і не вистачало в них гармат.

Наші партизанські загони чимало разів захоплювали окремі повітові міста Полтавщини, але тримати їх було важко, бо денікінці діяли великими військовими поєднаннями.

Губревком видав був наказа всім нашим партизанським загонам розстрілювати захоплених із зброєю денікінців. Цей же наказ пропонував усім мобілізованим денікінцям розійтися додому й загрожував розстрілом того, хто матиме при собі зброю. Наказа цього широко було розповсюджено по селах, на шляхах і по містах.

Ще видано було відозву до селян. У ній ми пропонували селянам не брати денікінських грошей, попереджаючи, що їх радянська влада анулює. Все це робило чималу дезорганізацію денікінського тилу, що, звісно, впливало й на фронт. Ми бачили, як наближався крах денікінщини.

До дня другої річниці Жовтневої революції організація добре підготувалася. Нумер нашої газети „Дело революции" вийшов з портретом Леніна, деякі статті присвячено Жовтневій революції. Видали також дві великі відозви, де освітлювалося завойовання Жовтня. Літературу цю широко розповсюджувалося по фабриках і підприємствах Кременчука. Надто активну участь у цьому взяли наші робітниці-тютюнниці. Як відомо, активних робітників кременчуцької махоркової фабрики (В. Готліб, Ж. Лозер, П. Каплун, Е. Гордон, С. Гальперін і Баринбаум), які ширили літературу і з чийогось доносу були заарештовані, в листопаді після нещадного катування розстріляно Наші спроби визволити їх не мали успіху. Це були перші жертви нашого підпілля.

Крім спеціяльних товаришів, що їх призначувано для розповсюдження підпільної літератури, ми навіть використали для

цієї справи денікінський Осваг (відділ пропаґанди), куди т. т. вступали нібито на роботу й разом з денікінською літературою провозили й розповсюджували нашу. Цікаво, що жовтневий нумер „Дело революции" ми переслали до редакції Полтавської денікінської газети „Голос юга". По одержанні, другого дня, „Голос юга" умістив був статтю, де злосливо, детально описував форму й зміст нашої газети.

Надто білоґвардійці обурені були нашими військовими оглядами (їх ми вміщали в „Деле революции" реґулярно), де докладно висвітлювано становище на фронтах, підкреслюючи, що чим далі посувається фронт, то ближчає катастрофа денікінщини; зростає небезпечний для денікінщини фронт внутрішній, для якого треба збройних сил. Зазначалося також, що швидке посування денікінців у горлівському напрямі найближчими днями буде ліквідоване, як тільки наші вдарять на флянги Києва й Воронежа (як відомо це так і сталося).

Це дратувало денікінців. День-у-день вони в своїх газетах галасували про нестримане посування до Москви: у вікнах магазинів виставили мапу, де Москву відзначили орлом.

Денікінці у запалі боротьби з нами на сторінках своєї газети широко оповіщали населення про нашу газету й про нашу роботу.

Події з кінця листопада розгорталися дуже швидко. Наші партизанські загони міцнішали й становили чималу силу. В місті теж рішуче зміцнів більшовицький вплив на фабриках і заводах, де провадили велику роботу наші осередки. В Полтаві та Кременчуці через наших товаришів ми налагоджували зв'язок з салдатами денікінських залог і регулярно постачали їм літературу, одержуючи від них інформацію та зброю.

В ґрудні Червона армія здобула Полтаву і Кременчук, як також і інші міста Полтавщини, переможно посуваючись на південь.

П. Кін

До історії страйку на ХПЗ з нагоди ленських подій

(Спогади учасника)

17 (4) квітня 1912 р. на копальнях Ленського золотопромислового т-ва в безлюдній Вітімсько-Олекмінській тайзі, за дві тисячі верстов від залізниці робітництво виступило проти жорстокої експлуатації, проти системи гніту, насильства й знущання.

Ще в березні робітництво, під великим впливом окремих більшовиків і по-більшовицькому настроєних робітників оголосило страйк, обрало страйковий комітет і поставило ряд вимог і зокрема — встановлення 8 годинного робітнього дня, збільшення зарплатні, обмеження прав адміністрації та інш.

17 (4) квітня беззбройні робітники разом із своїми дружинами та дітьми йшли до адміністрації просити випустити членів страйкового к-ту яких було заарештовано.

Однак, замість відповіді, правління т-ва золотопромисловців зустріло мирну демонстрацію кулями царських посіпак, висланих з Іркутська на прохання промисловців.

270 забитих і 250 поранених робітників—такі наслідки розправи клясового ворога. Величезною хвилею політичних страйків-протесту відповіло робітництво всіх країв кол. Росії не тільки промислових центрів, а й міст із невеличким числом фабрик та заводів на Ленські події.

Ленські події це не тільки згадка про минулу геройську боротьбу робітничої кляси проти царату та буржуазії, про їх криваву розправу над пролетаріятом, це наочний приклад робітникам усіх капіталістичних країн, яким фашизм та соціяль-фашизм влаштовує „Ленські розстріли“ на вулицях міст і робітничих районів, — що єдиний вихід визволитися від своїх віковічних експлуатататорів це піти шляхом робітників кол. Росії.

Авторові цих рядків довелося бути одним з учасників і організаторів політичного страйку-протесту з приводу Ленських розстрілів на Харківському паротягобудівельному заводі.

Пізньої осени 1911 року я приїхав до Харкова й поступив працювати на Харківський паротягобудівельний завод, у чавуноливарний цех. Як відомо, за тих часів лютувала реакція. Більшовицький комітет перебував у глибокому підпіллі. Членам партії, які приїздили без явок, часом було трудно зв'язатися з комітетом. І, звичайно, за період розквіту провокаторства, це було цілком правильно.

Ось чого тільки після 2-3 місяців роботи на ХПЗ мені (що приїхав без явки) пощастило через одного засланого товариша, який працював у механічному цеху (на жаль, не пригадую прізвища — пригадую, що починається на М.) налагодити зв'язок з організацією.

Одного разу, прийшовши додому, не згадаю якого числа (але пригадую, що була субота) мене викликав т. М., з ним ми пішли на кладовище. По дорозі догнали трьох-чотирьох товаришів. Один із них коротенько ознайомив нас з Ленськими подіями й заявив, що міський більшовицький комітет постановив у зв'язку з цим провести одноденний страйк протест і розпочати його з паротягобудівельного заводу (ХПЗ).

Першим днем страйку призначили день після свята - понеділок, при чому тут же виробили пляна. За пляном передбачалося, що як тільки прийдуть робітники, в механічному цеху провести мітинґ й по цьому розпочати страйк. Мені доручено підчас цього вивести робітників із чавуноливарного, міделиварні і, якщо встигну, з модельної. Одному із присутніх товаришів доручили вивести робітників із пружного цеху.

Тов. М., що перебував під доглядом, ніякої активної участи брати не повинен, бо це загрожувало йому арештом. Загальний же мітинґ, коли пощастить, провести на подвір'ї.

Так воно й сталося. Як тільки зійшлися робітники, пролунав свист організатора в механічному цеху. Робітники залишили працю й провели хвилин за 20 літучий мітинґ, де постановили провести одноденний страйк. Я, тримаючи тісний зв'язок з механічним цехом, крикнув у своєму[1] цеху: „Товариші! на Лені розстріляли робітників. Механічний цех постановив оголосити одноденний страйк-протест. Кидай працю і виходь із цеху!".

На цей заклик робітники кинули працю, але із своїх місць не рухались. Тоді тов. М. запропонував мені подзвонити як тільки можна у дзвінок, в який дзвонили, починаючи й кінчаючи роботу.

На дзвін зійшлась переважна більшість робітництва і тут же рушила до воріт цеху й за ворота. Лише окремим боягузам довелося заявити, що коли вони не кинуть роботи, то доведеться поламати формовку або поставитись до них як до штрайкбрежерів.

---

[1] Чавуноливарному — Ред.

Водночас почувся дзвінок у міделиварному та модельному цехах, які так само стали тут же виходити на двір. Виходили також робітники і пружного цеху. Отож, пощастило дуже хутко вивести робітників із цеху, провести мітинг і оголосити одноденний страйк, як протест проти Ленського розстрілу.

Як тільки біля воріт зібрались робітники, із натовпу вийшов один товариш і виголосив промову приблизно такого змісту:

— Товариші! На Лені в сибірській тайзі, де добувають золото, наші брати, робітники, доведені до злиднів і цілковитого рабства, проголосили страйк. На їх вимоги царський уряд разом з капіталістами відповів оловом. Пепередиі звістки говорять, що забито десятки й сотні поранено. Ми, паровозники, не можемо мовчати і повинні на це відповісти одноденним страйком-протесту. Хай знають кати, що їхні кулі не спинять робітників у боротьбі за поліпшення свого рабського становища і за поваления самодержавства.

Під цей час до воріт прийшов директор з своїм помічником та заводськими поліцаями. Вони такої несподіванки не передбачали й так розгубилися, що взялися протидіяти нашій організованості. Промовець закінчував.

— ... Товариші! Проголошуємо одноденний страйк. Заперечень нема?..

Робітники дружно відповіли: — Нема!

— Тоді розходься до дому! Резолюцію протесту від імени паровозників надрукуємо там, де це можна буде.

Сотні голосів крикнули:

— Одчиняй ворота!

Вже коли робітники розійшлися по Петинської вулиці на три-чотири квартали, до заводу прискакала кінна жандармерія й козаки. Але на заводі було порожньо. Царські опришки постояли біля заводу дві-три години й виїхали ні з чим.

Другого й третього дня після страйку на паровозному заводі прокотилась хвиля одноденних страйків протесту проти Ленських розстрілів по цілому ряду фабрик і заводів, які організовували наші більшовицькі комітети.

Так 20 років тому харківський пролетаріят, під проводом свого авангарду — більшовиків, протестував проти царської бійки на далекій Лені й виявив свою солідарність з пролетарями далекого сибірського краю, які за часів темної реакції розпочали боротьбу проти своїх клясових ворогів.

Терлець А. Ф.

Про один басарабський загін

1917 р. у вересні - жовтні в селі Кодряни Отадської волости, Сорокського повіту (в Басарабії), стояли частини 1 - ої Заамурської дивізії (старої армії), примірно, так салдатів тисяч зо дві з половиною. Як відомо, Румунський фронт ще тоді тривав. Всередині жовтня з Могилева, Кам'янець - Подільського до села прибули на вантажному автомобілі представники Ради робітничих депутатів. Автомобіль прикрашено червоними прапорами й гаслами: „Уся влада Радам", „Геть поміщиків та капіталістів", „Хай живе партія більшовиків".

Ті, що приїхали, організували летючий мітинг. Зійшлося кілька тисяч чоловіка. Це були салдати старої армії та місцеві селяни. Мітинг відбувався на великому майдані серед села. В Кодрянах уперше ми почули представників більшовиків. Вони закликали салдатів покинути битися за інтереси буржуазії та поміщиків, селян — відмовлятися копати шанці (саме тоді по всій Басарабії пориті були шанці). Промовці зазначали, що нашим робітникам та селянам нема чого ворогувати з робітниками та селянами інших країн. Усі трудящі — брати між собою, і нам треба з'єднатися й боротися з поміщиками та капіталістами. Цю боротьбу, говорили вони, можна провадити тільки під червоним прапором більшовизму.

Крім більшовиків виступали й українські соціяль-революціонери, яких більше було, ніж більшовиків; вони доводили, що війну треба вести до переможнього кінця, що зброї не можна кидати. Враз визначився настрій людности: вся біднота захоплено вітала слова промовців — більшовиків. Есерів підтримувала куркульська частина села.

Після мітингу в частинах Заамурської дивізії почався заколот. Через це незабаром її частини відрядили до Румунського фронту, і як там розвивався революційний рух нам невідомо.

Наприкінці жовтня й на початку листопада в селі Кодряни розпочали організовувати загін Червоної ґвардії. Частину зброї ми дістали ще від першої Заамурської дивізії із пакгавзу, що залишився (різних бомб понад сотню, 127 ґвинтівок, 2 кулемети й багато військового умундирування).

До загону приєднувались бідняки й наймити з села Кодряни і дехто з сіл Мерешівки та Слобідки. Керував загоном тоді т. Данильчук. У загоні було до сотні чоловіка. Ніякого військового навчання в загоні не було, його робота полягала в тому, що озброєні члени загону охороняли село вночі й провадили боротьбу проти місцевого поміщицтва. Селяни розбирали, поміщицькі маєтки, зокрема, вщент зруйнували маєток поміщика Крупінського; залишилися самі мури.

У листопаді керівника загону т. Данильчука вночі забито. Після цього в загоні організували невеличкі збори, де автора цих рядків обрано на керівника загону. Загін майже весь був із наймитської молоді років по 17—19. Хлопці були охоплені революційним ентузіязмом.

Одного разу над Кодрянами з'явився військовий аероплян, звідки кидали листівки. В них говорилося, що на Кодряни наступають частини регулярного війська Корнілова. У листівках загрожували, що на зруйнованих поміщицьких землях знову побудують нові будівлі. На селі почалися заколоти. Куркулі заворушилися, стали погрожувати загонові. Деяка нестійка, невеличка зовсім частина загону завагалася й почали виходити іззагону. Добре й тепер пам'ятаю, що це були середняки, які мали власне господарство.

Проте, свідоміша, бідняцька частина загону стала готуватися до відсічі. Почали серйозніше готуватися до бою та навчатися військової справи. Рішучість, ентузіязм, непримиренна зненависть до старого буржуазно-поміщицького ладу зробили своє. Лави загону поповнювалося. Ми мали в загоні чоловіка півтораста досить рішучих товаришів.

У листопаді загін наш становив уже досить велику військову одиницю. Про це довідалися гайдамаки. Незабаром до Кодрян прибули представники (3 чоловіка) від гайдамацького куреня, що стояв у Могилеві, пропонуючи нам пристати до гайдамаків.

У своїх високих шапках та широких штанях гайдамаки із запалом аґітували за самостійну Україну, обіцяли, що земля буде наша, але зазначали, що вони проти більшивиків. Їхню пропозицію пристати до них ми цілком відкинули. Члени загону, дарма що були молоді, добре розбиралися — за кого їм треба боротись. Відповідь була одна: „Тільки за владу Рад", „Тільки з більшовиками". Гайдамаки в розмові намагалися залякати нас, загрожували роззброїти. Проте, загін твердо стояв на свойому.

Через два тижні почався наступ контрреволюційних частин Корнілова. Їх було кілька полків. Вони проходили селами й „утихомирювали" повсталих селян, знищуючи місцеві загони, немилосердно розстрілюючи бідняків, наймитів, та середняків що руйнували раніш поміщиків; коли син був у загоні, то батька вішали або розстрілювали, палили хати.

За 25 верстов від с. Кодряни, в районі ст. Окниці між нашим загоном і деякими частинами Корнілова стався бій. До нас пристали й інші загони самооборони (загін залізничників ст. Окниці, загін Колінчука з Хотинського повіту та ін.), що діяли в тому районі. Проте, частини Корнілова були дуже сильніші за нас. Вони мали артилерію, кінноту та панцерні автомобілі (2), ми — тільки ґвинтівки та ручні бомби. Рішучість за таких обставин не допомогла: наш об'єднаний загін білоґвардійці розбили. Ми втратили багато товаришів (Пугуца, Скрипника, Вовка, Мельника, Мотузок та інш.).

Після цього бою рештки нашого загону відійшли до Могилева, де влилися до Соціялістичного загону, який саме формувався й стояв в ешельонах на станції.

* * *

В Могилеві нам не довелося довго стояти. У грудні або ще в кінці листопада (1917 р.) ми виїхали ешельоном на ст. Жмеринку, щоб зв'язатися з частинами Червоної ґвардії. В районі Жмеринки чоловіка з триста гайдамаків кінного куреня намагалися нас обеззброїти й почали обстрілювати із ґвинтівок. Стався невеликий бій. Гайдамаки відійшли.

Ми рушили на ст. Цвітково. Тут знову зіткнулися з гайдамаками. Надійшли чутки, що на залізничній лінії в напрямі руху загону мости висаджено. Це було ввечері щось 5-го грудня. Ми виставили стійки та сторожу. Ранком, коли перевірили все, то виявилось, що мости справні й ми рушили до Знам'янки, а звідти на Катеринослав, у район концентрації Червоної ґвардії.

До Катеринослава ми приїхали в кінці грудня. Стояли на станції ешельонами. На вулицях тоді можна було ще зустріти генералів та офіцерів, з яких червоноґвардійці зривали наплічники. Ті скрипіли зубами, а нічого не могли вдіяти, бо ми ходили обвішані бомбами й озброєні з голови до п'ят.

Десь у січні 1918 року в Катеринославі ми одержали наказ т. Антонова — рушити до м. Бахмуту.

У Бахмуті ми стояли до весни. Тут червоноґвардійці навчалися стріляти не тільки з ґвинтівок, а й з кулеметів. Бахмут ми залишили вночі, коли наступали німці й гайдамаки. Контр-революція, що відразу підвела голову, виряджала нас своєю оскаженілою злістю. Із вікон лили на наш загін окріп та стріляли. З Бахмута ми виїхали на Сватово-Кабанє боротися з гайдамаками та німцями. Це було в квітні (на початку) 1918 року.

Сутичка сталася ліворуч станції Куземівка. Загін, не мавши зв'язку з іншими частинами, не міг дістати нізвідки підмоги, німецькі ж частини були численні: нам довелося відійти на Сватово. В цій сутичці забито 4 кулеметників-басарабців (т. т. Тетрадо, Гуцало, Чабана та Васю).

Коли ми прибули на ст. Сватово, там вже стояли 1 комуністичний та 1 соціялістичний полки. Між червоногвардійськими й німецькими загонами стався справжній бій. По схилу гори праворуч ст. Сватова німці зайшли нам у тил з лівого флянгу, де був тоді загін т. Локатоша. Одна частина першого комуністичного полку відбивала атаку кінноти, що зайшла в тил, друга—відбивала лобовий наступ ворога.

Кінець-кінцем ми не витримали натиску з тилу й відступили до ст. Кабанє.

На мосту у Сватовій наш загін обстріляно кулеметами. Виявилося, що це „робота" місцевих куркулів та попів, які засіли на дзвіниці. Цих клясових ворогів ми знищили. Вночі, коли під'їжджали до Лисичанського, контр-революційні елементи на зустріч пустили паротяга, що на всім погоні наскочив на наш поїзд. Ми мали багато поранених і забитих.

Коло Третьої Роти гайдамаки пробували відрізати шлях нашому загонові, але це їм не вдалося. Ми пробилися.

Наші загони відійшли до Луганського, куди збиралися червоногвардійські частини, згідно з наказом т. Ворошилова, щоб не дати німцям об'єднатися з білокозаками. В районі ст. Родаково німці скидали з аеропланів бомби. Ми були безпорадні, хоч і намагалися відстрілюватися з гвинтівок та кулеметів. Атаку німців на Луганське відбито: ми відкинули їх верстов на 20-25.

Коло Родакова ми попали під обстріл німецької артилерії й почали відстрілюватися. Наші гармати були так добре заховані в яру над Дінцем, що німці ніяк не могли їх намацати. Ми ними змусили замовкнути цілий десяток німецьких гармат.

Цією стріляниною керував т. Кулик. З нами ж був і т. Ворошилов, який безпосередньо керував всіма загонами й усіма збройними силами.

Від Міллерово ми видійшли до станиці Гундеровської, а потим до станиці Кам'янської та до ст. Лихої. Коло Кам'янської зустрілися с німцями. Бій точився з ними, аж поки ми не переправили на другий берег свої частини з валкою й всім лаштунком.

Перейшовши Дінець і, перевізши ввесь свій військовий лаштунок, ми рушили на Білу Калитву, щоб зв'язатися з Червоною ґвардією, що оперувала в районі ст. Морозівської. Просуваючись цим шляхом, ми провадили великі бої з білокозаками.

У травні, пробираючись у районі ст. Морозівської, загін білої кінноти кинувся на наші частини в атаку з тилу. Наш загін, бувши на правому флянгу з кулеметами, швидко зорієнтувався, повернув кулемети в тил, відбив натиск супротивника і змусив його відступити. Білі зазнали поразки, втративши багато забитих та поранених.

На шляху до Царицина до нас приєдналися загони робітників заводів та найближчих рудень, як, наприклад, загін т. Ліпа-

нова з Юр'євського заводу. Місяців два пробивалися ми до Царицина, відбудовуючи всю лінію залізниці, що зруйнували білі. На хуторі біля ст. Морозівської, білі отруїли воду в колодязі, через що померло кілька наших червоногвардійців.

Не зважаючи на всі ці трудноші (ми були майже напіврозд ягнені, не мали ні лаштунку, ні харчів), настрій у нашому загоні був чудовий. Поповнений шахтарями, він відзначався стійкістю та героїзмом. Робітників ми навчали нашвидку, як поводитися із зброєю. Багато з них не держали в руках ніколи не то що кулеметної стрічки, а й ґвинтівки, та проте, швидко опанували військову справу й самі підтримували в загоні клясову свідомість, революційний ентузіязм та той дух зненависти до білих, що був так потрібний для остаточної перемоги.

В станиці Морозівській ми об'єдналися з загоном місцевої Червоної гвардії. Тут знову сталася сутичка з білокозаками. Під командуванням т. Ворошилова ми перемогли і відбили наступ білих загонів, завдавши їм поразки.

Через кілька днів, не доходячи Дону, білі наскочили на наш ешельон (145-й санітарний поїзд) поранених та хорих червоногвардійців; поки прибула кіннота та панцерний поїзд, спеціяльно надісланий з наказу тов. Ворошилова, білі встигли перерізати частину поранених.

Біля Дону нам довелося якийсь час задержатись й витримати шалені наступи білих. Затримка сталася через те, що міст на Дону з наказу коменданта міста Царицина Тулака зірвано,[1] За таких обставин одна частина наших загонів швидко взялася будувати понтонні мости, друга—відбивала наступи ворога.

Наші частини були зосереджені по батальонах: на лівому флянгу стояв 4-й Ніженський загін, 1-й Соціялістичний та 1-й Комуністичний, а на правому — Морозівський загін, кіннота т. Сіверса та інші загони Червоної гвардії. В цьому районі білі надіслали до нас парляментарів з білим прапором і запропонували негайно ж здатися. Тов. Ворошилов їхню вимогу відкинув і запропонував здатися їм. По цьому почався бій.

Від білих йшло 6 розстрілень піхоти й кіннота під командуванням генерала Назарова, полковника Бугаєвського й Сідоріна. Бій тривав годин п'ять.

Хоч який був сильний артилерійний вогонь супротивника, та т. т. Ворошилов й Локатош були на кургані разом з бійцями й билися самі, відбиваючи наступ ворога.

Артилерія наша під командуванням т. Кулика завдавала великої шкоди супротивникові. На кінець бою в наших кулеметах

---

[1] Навіть коли ми перейшли Дін і підходили до Царицина, Тулак не дозволив вступати нашим загонам до міста. Приїзд тов. Сталіна розв'язав це прикре „непорозуміння“.

уже кипіла вода і в деяких були розтоплені цівки. Аж ось налітає кіннота полковника Бугаєвського. Тов. Ворошилов дав наказа перейти в атаку. Ми зустріли супротивника сильним вогнем пачками із ґвинтівок та ручними ґранатами. Тов. Ворошилов сам пішов у атаку поперед усіх бійців і забив генерала Назарова. Супротивник, зазнавши великих втрат, відступив.

При таких наслідках бою ми якийсь час були на тому самому місці, закінчуючи наводити понтонні мости, а далі перейшли в наступ у напрямі до Н.-Чирської станиці, яку ми захопили, відбивши у ворога два кулемети Максима, один Люїс, чотири ящики набоїв та інше.

У районі Н.-Чирської станиці організовано чотири полки 1-ої Комуністичної дивізії, куди входили 1-й і 2-й Комуністичні полки, 3-й Революційний і 4-й Сіверський (Луганський). За керівника дивізії був тоді т. Худяков.

В районі Дьомкіна, на світанку, кіннота супротивника зайшла в тил 1-му Комуністичному полкові й притисла нас до Дону. Тільки завдяки енергії командира полку тов. Локатоша, який на автопанцернику врізався в кінноту білих і відкрив по них сильний кулеметний вогонь, — супротивник відступив. Цим Локатош врятував свій полк і 2-й Комуністичний, що стояв праворуч від нас.

Так ми під командуванням тов. Ворошилова наблизилися до Царицина.

Бій під Царицином

З Царицина 1-й Комуністичний полк дістав наказа йти на ст. Воропоново й Крива Мозга, верстов за 20 — 25 від Царицина.

Тут ми кілька разів ставали до бою з частинами генерала Мамонтова, що теж наступав на Царицин. Атаки білокозаків відбили. Це було десь так у перших числах серпня 1918 року. Тут ми простояли до 25-го серпня, потім нас перекинули до ст. Колач, праворуч Царицина. З лобової сторони ми мали за супротивника частини Мамонтова, що захищали Колач, праворуч на наш лівий флянг наступала кіннота генерала Краснова. Супротивник поставив собі за мету — збити наш фронт і забрати артилерію.

Вночі козаки — з частин Краснова — запалили проти нас стоги сіна й водночас зробили наскок на лівий флянг. В нічній темряві їхні частини змішалися з деякими нашими частинами. Наш полк опинився в надзвичайно тяжкому стані. Я тоді саме був на прикритті батарій. Бачивши, що наш фронт прорвано, миттю довелося навести свої кулемети на ворога й нищівним вогнем примусити білих відступити з великими втратами. Тут же врятовано 4 наші гармати й фронт був знову відновлений.

Красновські частини ми відкинули й вибили білих із Колача,

зайнявши його. З наказу тов. Ворошилова наші частини знову перекинуто до ст. Воропоново, де сконцентровані були білі частини. На Царицин вже вдруге насувалися білі. Наш полк переймєновано з 1 го Комуністичного на 1-й Луганський Комуністичний полк; на командира полку незабаром призначили т. Ліпанова, а за командира бриґади був т. Питомін. Під натиском другого наступу білих ми мусили кілька раз відходити мало не до самого Царицина. У серпні був момент, коли наш 1-й Луганський Комуністичний полк зостався один на всьому фронті в районі Воропоново, бо Морозівська дивізія, що держала зв'язок із лівого флянгу, відступила до Царицина. Наш полк героїчно затримував супротивника аж до вечора, а коли зайшло сонце, відступив на ст. Воропоново, сподіваючись там зв'язатися з іншими частинами 10-ої армії.

Прийшовши на ст. Воропоново за 12 верстов від Царицина, ми ніяких частин нашого війська не знайшли. Ранком я дістав наказа від командира полку зайти на лівий флянг супротивника, що стояв за 300 сажнів від нас. Наша піша розвідка полку виконала це бойове завдання. Зайшовши непомітно на лівий флянг ворога, ми почали стріляти з 3-х кулеметів; наш сильний вогонь примусив ворога податися, давши змогу пішій розвідці перейти в атаку. Коли лівий флянг супротивника почав подаватись, наш полк перейшов у контр-атаку і захопив багато полонених та поранених. Тут успіху ми досягли завдяки вмілому командуванню командира тов. Ліпанова, під проводом якого наш полк один відбивав ворожі напади на Царицин і підчас загального відступу протримався, доки знову не відновили цілий фронт.

Другого дня після цього бою, прибули до нас т. т. Сталін і Ворошилов. Їхній приїзд під час загального відступу радянських загонів до Царицина підніс дух бійців нашої частини, які відбивали цілий ряд упертих атак ворога, не зважаючи на його сили. Увесь час ми діставали підмогу від революційних робітників Царицина. Вони кидали свою роботу й виходили нам на допомогу із зброєю в руках. Їх революційний ентузіязм, безмірна відданість справі Жовтня надавали нам бадьорости й ми з новими силами билися й знову відкидали білих.

Царицин пощастило утримати. Білих знову відбили, а наш полк перекинуто до ст. Іловля, праворуч Царицина та в напрямі до Орчади. Це було числа 10 вересня. Тут нам знову довелося битися з частинами генерала Мамонтова.

Вночі проти 24 вересня праворуч від станції Качаліно командир полка т. Ліпанов дав завдання зняти дві застави білих. Це завдання ми виконали негайно. Завдяки цьому ми одержали від полонених білих потрібні відомості про розташування білогвардійських частин. Вже рано вранці ми кинулися атакою й без ніяких з нашої сторони втрат, збили білих з укріплених по-

зицій і взяли 4 кулемети, 2 гармати з ящиками й гарматнями. Зайнявши ст. Іловля, ми пішли на Орчади. Нам дали завдання — зв'язатися з частинами 9-ої Червоної армії, якою командував т. Миронов. У районі Орчади та Качаліно ми протрималися $1^1/_2$—2 місяці, а потім під сильним натиском білих мусили відступити.

28 грудня, в бою з білими, був поранений командир нашого полку т. Ліпанов і лежав на полі бою. Нам особисто довелося вихопити пораненого товариша й цим врятувати його життя.

Далі нашу частину перекинули під Царицин на ст. Бекетовка, де загрожували білі, і потім знову на ст. Воропоново. Білих відкинуто. Глибоку осінь 1918 р. ми пробули в районі ст. Бекетівка і Сарепта, за 20 верстов від Царицина.

З наказу командування нас перекидали в міру потреби з одного району до іншого. В Лозовській станиці ми зазнали великих втрат. Діло було так: станиця лежала в балці. Червоноармійці розсипалися по хатах, шукаючи, де погрітися та поїсти. Нас кілька чоловіка зайшло в одну хату. Товариші почали розмовляти з хазяїнами. В хаті автор цих рядків помітив ще зовсім обмерзлу нагайку. Видно було, що тут справа негаразд: напевно ховаються білі.

Не встиг ще застерегти товаришів, як по станиці загриміли постріли. Налетіли білі. Червоноармійці кинулися оборонятися. Під натиском білих ми мусили рятуватися, хто як міг. Багато наших загинуло й попало в полон. В бою втратили двох кулеметників-басарабців із Акерманського повіту: Парфенюка й Кіяшка В. Своїми кулеметами ми стримували напад ворожої кінноти, яка, зайшовши нам у тил, намагалася відрізати піхоту, що тоді саме відбивала наступ білих з лобової сторони.

Незабаром ми відійшли знову до Царицина. 1-й Луганський полк і 1-й полк кінноти були відрізані й білі притиснули їх до берега Волги. На щастя річка вже замерзла. Після жорстоких боїв, де втратили багато забитих та поранених, ми таки перейшли на правий берег. Щоб вдало виконати цю операцію, багато важило вміле командування наших командирів т. т. Ляшенка, Вахрючова та військома Іванова. Тричі ми відбивали натиск ворога. Наказ командира полку затримати своїми кулеметами головні сили ворога, аж поки переправляться наші загони, ми виконали бездоганно. Наші частини перейшли через річку цілі й урятували всі військові трофеї та лаштунок.

Після переправи ми попали в степи Астраханської губерні, де й зимували на березі Волги. В кінці зими 1918 р. ми одержали наказа розпочати наступ і перейти на лівий берег Волги. Наш полк переслідував ворога близько 400 верст до ст. Великокняжеської. Це було в квітні 1919 р. Ми мали жорстокі бої з білими, а потім мусили відступити із Ставропільської губерні за Манич і назад знову до Великокняжеської.

Не зважаючи на відступ, до наших частин чимало вступило біднішого селянства Ставропільської губерні. Треба сказати, що заможних козаків місцева людність ненавиділа, зокрема, через їхні звірячі вчинки: вони грабували селян, ґвалтували жінок, руйнували цілі села. Симпатії трудящих мас були цілковито на нашій стороні. Коли ми відступили, то 1-й Луганський Комуністичний полк влився в 37 Донську радянську стрілецьку дивізію.

Для перемоги численних атак ворога багато важило те, що велетенську енерґійність виявили керівники червоних загонів т. т. Ворошилов К. Є., Щаденко Е. Я., Худяков Г. Р., Іванов Г., Терехов, Соколов Л. та інші, крім загального проводу фронтом разом з бійцями перебували на лінії вогню, підносили настрій, показу вали приклад особистою мужністю й участю в жорстоких боях

Південна група

1919 рік. 1-й Басарабський полк, куди автор цих рядків прибув після хвороби, стояв у Бірзулі. Під командуванням т. Якіра, під керівництвом Р. В. Ради — т. т. Затонського, Якіра, Гамарника Яна, за участю комбриґів т.т. Котовського, Левінзона, Голубенка та інш. Південна група Червоної армії пробивалася на північ.

У серпні 1919 р. 1-й Басарабський полк і інші наші частини проти себе мали: з півдня — частини Денікіна, петлюрівців — з заходу, банди — з північного сходу. За командира полку тоді був т. Ляшенко, за військома — т. Шеболдін. Витримані та стійкі борці, вони підтримували своїм прикладом бадьорість, мужність і хоробрість у рядових бійців. Вміле керівництво т.т. Ляшенка та Шеболдіна збуджувало ентузіязм серед бійців. Ми рвалися до бою й не боялися ворога. Багато тут важили полкові мітинги, де т. Шеболдін підбадьорював червоноармійську масу.

В районі Жабокрич-Вапнярка наш полк витримав бій з частинами Петлюри. Від Балти на нас натискували денікінці.

На початку вересня 1919 р. ми знову мали сутичку з петлюрівцями; перемога була на нашій стороні. Нам пощастило захопити в них 4 кулемети (3 кольти й 1 максим), штук з 30 гвинтівок та різний інший військовий лаштунок і запаси.

В районі містечка Бершадь нас з одного боку оточили гайдамаки, а з другого — банди. Кулеметним вогнем банду ми розтрощили, захопивши багато різних трофеїв.

У вересні 1919 р. частини південної групи прорвалися біля ст. Вапнярка, де село Чоботарка. З наказу командира полку сам автор цих спогодів кілька годин затримував з своїм кулеметом наступ ворога (петлюрівської кінноти), аж поки Червона кіннота не зайшло йому в тил.

Восени того ж року в околицях Житомира (в бою з денікінською кавалерією, що наступала на наші частини, ми з своїми кулеметами та кінною розвідкою зайшли ворогові в тил і вдарили по ньому з кулеметів. Ворог панічно відступив, залишивши 2 кулемети Люїс, 1 кулемет Максим з тачанкою і кіньми, 12 штук стрічок з кулеметними набоями та 2 гармати. Після упертого бою в ройоні ст. Бровки — Хорошевка — Попелюки, де билися наші II та III бригади,— шлях на північ був вільний.

Просуваючись далі в районі ст. Гумань, вже в кінці вересня, наш полк мав бій з куркульськими бандами Петлюри. Кулеметним вогнем банди розтрощили.

Після того, як успішно закінчився прорив Південної групи, 398-й полк дістав наказа йти на Житомир і взяти його. Вересень ми провели в поході, б'ючися з денікінцями та петлюрівськими частинами. Наш полк мав зв'язок з бригадою Котовського. В останніх числах вересня ми брали участь у боях за Житомир.

Після того, як узято Житомир, нам дали трохи відпочити. Побули в лазні, змили бруд та воші, поголилися. Та відпочивати довго не довелося. Навколо Житомира бушували хвилі, петлюрівських повстань, які ми ліквідували.

Наші частини, довгий час перебуваючи в боях, порідшали. В середині жовтня їх послано у Вязьму, Смоленської губерні поповнити свої сили.

* * *

Свій полк (398-й) я після другої хвороби знайшов під Полтавою в грудні 1919 р. Наші частини переможно наступали. Безперестанку денікінці відходили. Червоні загони здобували один по одному найважливіші пункти й наприкінці грудня 1919 р. частини 45-ї дивізиї (та й інші) взяли Катеринослав. В Катеринославі не залишилися, а зразу пішли брати Олександрівське.

Разом з нами увійшли до Олександрівського й махновські частини, які скористувалися з того, що переправа через Кічкас була вільна (наші частини ввійшли до міста зі сходу). Такі сусіди були дуже небажані. Махновці намагалися протиставити себе радянській владі, дискредитувати її перед населенням.

Командир II батальйону 398 полку тов. Ліпанов дав нам наказа обеззброїти частини махновців, що стояли в Олександрівському. Наведені на махновців кулемети змусили їх скоритися. Забрано в махновців: 2 гармати, 2 кулемети Максим і до них 17 штук стрічок, 2 кулемети Люїс та 27 штук бомб.

По тому наш полк вийшов із Олександрівського й перейшов на другий бік Дніпра, де ми розсипалися по місцевості, щоб обеззброїти махновців, які ховалися по селах. Багато з них тоді лежали по хатах хворі на тиф. Ми відібрали в них зброю.

Незабаром наш полк взяв участь у боях за дальше звіль-

нення України від Денікіна. Бої з денікінцями точилися на річці Буг. За деякій час зайняли Кривий Ріг і прямували на Одесу.

В лютому 1920 р. на річці Буг, коли наступали 2 розстрільні білої піхоти й кінноти на 398 полк, ми дістали наказа відбити атаку ворожих частин. Кулеметним вогнем примусили ворога відступити.

Йдучи на Одесу, ми мали кілька боїв у районі німецьких колоній. Денікінців вибили з Одеси й вони відступили на Тирасміль до Румунії. Денікінські частини, яких не впущено в Румунію, окопалися в німецьких колоніях Трансбельг та Кандель і вперто оборонялися. Вони кидалися на нас по кілька разів на день в атаку, йшли по 3 розтрільні. Серед денікінських салдатів уже починався злам — вони не хотіли битися з нами, проте, офіцери нещадно підтримували дисципліну й просто вбивали тих, хто не хотів йти проти червоних.

Останніми днями січня 1920 р. наш полк одержав завдання виступити вночі на німецьку колонію Страсбург. В нічній атаці уперто відбивали білих. Автор цих рядків сам зняв 3 їхні застави 3 кулеметами.

Коли наступали білі розстрільнями коло Канделя, вбито нашого командувача полкової кулеметної команди полку т. Волкова (Московського курсанта-робітника). Втрата його була для кулеметників великим ударом; після цього ми ще завзятіше боролися з денікінцями, щоб помститись і за товарища, що вибув з наших лав.

У лютому 1920 р. мене прикомандировано до бригади Котовського, яка наступала проти денікінських частин, що стояли в містечку Маяки Одеської округи. 23-го лютого 1920 року ми відбили контр-атаку денікінської кінноти під керівництвом полковника Стесселя; забрали в нього 2 кулемети максим і 1 автомашину.

28-го лютого довелося брати якнайгарячишу участь проти контр-атаки генерала Мамонтова (кіннота) та генерала Васильєва (піхота). Пройшовши непомітно кущами й обстрілявши батерію ворога, ми з підмогою кінної сотні забрали цю батерію.

Колонії вже були в наших руках. Денікінців розбито. Котовський зайняв Тирасміль; галицька армія, що складалася з трьох корпусів, після того, як розбито Денікіна і Петлюру на Україні, перейшла на нашу сторону. До 15 березня 1920 р. остаточно розбито денікінців у районі Тирасполя. Ми захопили багато військового лаштунку, військових припасів та різного майна. За деякий час 398 полк послано відпочивати в Одесу.

Ми стояли тиждень у касарнях в Одесі, потім одержали від командування бригади наказа рушати на польський фронт. В кінці березня 1920 р. наш ешельон був уже на фронті.

III. КРИТИКА ТА БІБЛІОГРАФІЯ

Критичні статті

Кошарнівський і Терезанська Г.

ЗА БІЛЬШОВИЦЬКУ ПАРТІЙНІСТЬ ТА НЕПРИМИРЕННІСТЬ

В. Щербаков. Нарис з історії соціяль-демократії на Чернігівщині (1902-1917[1]). „Пролетар". Тир. 1500, стор. 218. Ціна 2 крб.

В досягненні тих величезних, всесвітньо-історичних перемог у будівництві соціялізму, у боротьбі за реалізацію величезних завдань, що їх поставила XVII конференція ВКП(б), велику ролю відогравала й відограватиме революційна теорія, що „дає практикам силу орієнтування, ясність перспектив, певність у роботі, віру в перемогу нашої справи". (Сталін).

Лист тов. Сталіна „Про деякі питання історії більшовизму", що має міжнароднє значення, дає величезної ваги вказівки та генеральні настановлення для теоретичної творчої роботи й особливо для дослідження та вивчення історії ленінської більшовицької партії, що займає чільне місце в революційній теорії.

Т. Каганович у своїй промові на урочистих зборах з нагоди 10-ти річчя Інституту Червоної Професури відзначив, що історія комуністичної партії є найкращий досвід, найкраща зброя виховання нашої молоді в дусі марксизму-ленінізму. У виконанні цього величезного вельми відповідального завдання поруч з загальними нарисами з історії ВКП(б) і КП(б)У велику ролю мають відограти нариси історії окремих більшовицьких організацій, — колишніх губерніяльних, міських, заводських і сільських.

На жаль, ми досі не маємо нарисів навіть таких більшовицьких організацій, як Харківська, Київська, Дніпропетровсьска, Одеська, Сталінська, Луганська. Щоправда, окремі істпарти, й особливо перші чотири, випустили кілька книжок з історії робітничого руху й більшовицьких партійних організацій цих міст і районів, але вони висвітлюють лише окремі невеличкі відтинки часу[1].

Інститут історії партії та Жовтневої революції при ЦК КП(б)У розпочав розробляти та складати ряд нарисів історії основних більшовицьких організацій на Україні. З цього погляду критичне ознайомлення з нарисами місцевих організацій, які вже вийшли друком, має велике значення. До того досвід і науку цих нарисів треба обов'язково взяти до уваги особливо істпартівським бригадам у справі складання місцевих нарисів.

Серед виданих за останні роки нарисів найбільшої уваги заслуговує і обсягом часу, який охоплює нарис і розміром — це праця В. Щербакова „Нарис з історії соціяль-демократії на Чернігівщині" (від 1902 р. до 1917 р.). Якраз ця книжка становить *наочний приклад того, як саме не треба писати нарисів.*

Сама назва[2] — „Нарис з історії соціяль-демократії на Чернігівщині" вже яскраво говорить про неправильну, політично хибну цілеспрямованість, і небільшовицьку настанову праці, що виходять з троцькістського твердження про „єдину" соціяль-демократичну партію.

Відомо, що „єдиної" соціяль-демократії в кол. Росії не існувало вже від 1903 р. Не було її й на Чернігівщині, хоча тут іноді, подекуди були й об'єд-

---

[1] Про ідеологічну витриманість і якість цієї літератури тут не говоримо.

[2] Назві, як далі покажемо ми, відповідає й зміст.

нані групи й організації. За меншовицькі соціяль-демократичні організації на Чернігівщині треба було згадувати остільки, оскільки потрібно це, шоб ліпше з'ясувати історію більшовицьких груп і організацій; оскільки потрібно викрити гальмування від меншовиків революційности робітничих мас, їхнє угодовство й зрадництво, а не писати про них „історію" й то, як далі покажемо ми, досить, „об'єктивну".

Об'єктом нашого дослідження мусить бути історія більшовицьких організацій, їх розвиток і боротьба з опортунізмом, а не історія „соціяль-демократії". Така настанова нарису перечить, несумісна з Леніновою тезою про те, що „більшовизм живе як напрямок політичної думки і як політична партія з 1903 р." (Ленін).

„Нарис" Щербакова має біля 14 друкованих аркушів. Розмір і хронологічні межі нарису вельми просторі. Але у висвітленні окремих етапів у „Нарисі" надзвичайна диспропорційність. Фактично книжку можна було б назвати „Нарис з історії соціяль-демократії 1905-1906 р. р."

У своїй передмові Щербаков зазначив, що саме цей період найбільше відбився у матеріялах Чернігівського Жандарського Управління (ЧЖУ). Очевидно є й те, що між двома революціями й, особливо за роки реакції, діяльність революційних організацій на Чернігівщині аж надто послабла проти 1905-1906 р. р.

Однак, все це не виправдовує автора. Треба було б так опрацювати матеріяли, щоб цей один із важливіших періодів не заслоняв інших і особливо часів війни, коли більшовики в Чернігові, почасти в Конотопі, розвинули досить значну революційну акцію. Слід було мати на увазі й те, що після розгрому заново організовані осередки й рештки старих суворіше законспірувалися й це було однією з причин убогости жандармських відомостей за них.

Тому авторові треба було перемогти труднощі висвітлення цього етапу, якщо хотів він дати історію більшовизму на Чернігівщині, й пильно визбиравши все, що можна (звернувши особливу увагу на збирання спогадів більшовиків тих років), якнайдокладніше розповісти за ці часи.

Щоб проілюструвати явну непропорційність висвітлення історії більшовицьких організицій на Чернігівщині того чи іншого періоду, зокрема історію організацій за років піднесення та війни, досить навести такі дані.

З усієї книжки в 218 сторінок, на висвітлення зазначеного періоду припадає лише якихось 13 стор. Це більше ніж замало. Отже, можна сказати, що років піднесення та імперіялістичної війни фактично зовсім не висвітлено.

Але й роки реакції показані теж недостатньо. І це тоді, коли автор надто подає з архівів жандарського управління силу силенну непотрібних окремих дрібних, розпорошених фактів, без пов'язання їх із загальними подіями періоду революції 1905-1906 р. р., з зайвими одноманітними подробицями, які лише затіняють основне.

Період 1905-1906 р. р, автор розтягнув. Було б багато краще, якби автор скоротив, скажімо, такі розділи як „Політично-революційні події," тощо. Жодної потреби не було так докладно описувати арешт того чи іншого діяча, його характеристику від Ч.Ж.У. (часто густо хибну), факти поширення чи друкування проклямацій і т. д. Все це не описувати треба було, а аналізувати й синтезувати факти, ілюструвати ними стрижневі думки, не нехтуючи, певна річ, і важливіших фактів діяльности техніки в роботі більшовицьких організацій.

Переглянувши зміст — назви розділів та підрозділів нарисів, впадає в око невдала, неправильна структура книжки. Автор оповідає за кожну організацію окремо, за окремий відтинок часу: за кожну групу 1904 р., кожну повітову організацію й групу на першому етапі революції 1905 р. і т. д. Цікаво, як виглядала б історія КП(б)У коли б автор її розповів про кожну губерніяльну організацію окремо - часів перед революцією, далі за кожну окремо на першому етапі революції 1905 р. тощо. Мабуть найменше була б вона історією.

Але й цей принцип у нарисі не витриманий. За кожну окрему групу Щербаков говорить ще й у таких розділах як „Масове розповсюдження літератури та проклямацій“, „Масовий рух і масова робота соціяль-демократії“, „Пропаганда та агітація на селі“, „Жовтневі демонстрації“, „Грудневі страйки“, „Стан військових частин, збройна боротьба й заколоти“ тощо.

Ось, наприклад, як побудований четвертий розділ — „Перед революцією 1905 року“,: 1) „Поліський соціяль-демократичний комітет“, 2) „Чернігівська соціяль-демократична організація“, 3) „Масове розповсюдження революційної літератури та проклямацій“, 4) „Масовий рух і соціяль-демократія“.

Переглянувши ці підрозділи ми бачимо, що автор зовсім не звернув уваги на всі інші організації, що існували напередодні 1905 р. (крім Чернігівської та об'єднаних в Поліський комітет), так, начебто їх не було. Приділивши спеціяльний підрозділ масовому розповсюдженню раволюційної літератури та прокламацій, автор про це питання говорить майже по всіх інших підрозділах. Зокрема в підрозділі „Поліський с-д. Комітет“ найбільше мовиться за літературу, що її знайшла поліція на базі Поліського Комітету в Новозибкові, при чому про це повторюється в дальшому й у інших розділах (стор. 85, 86. 89, 90, 93, 97, 99, 100 115 та інш.)

Цілі сторінки нарису заповнено переліком відозв, викладом їх змісту, або їх подано в оригіналі. Це надзвичайно обтяжує книжку, відбираючи водночас увагу читача від основних авторових тверджень.

Така структура нарисів спричинилася до механістичного відриву перебігу революції, розвитку революційного руху, яким керували більшовики, від висвітлення керівництва, роботи більшовиків, їхніх оргіанізацій і груп. Це призвело до схематизму й плутанини.

Описуючи погроми (стор. 131 — 135), автор поминув, як більшовицькі організації реагували на погроми, як організували боротьбу проти них і згадав про цю боротьбу в іншому розділі.

Так само автор подав окремий підрозділ для характеристики деяких „соціяль-демократичних діячів“ різних організацій Чернігівщини, окремо висвітливши стан і роботу організацій, на чолі яких були ці діячі[1].

Автор нарисів механічно відірвав характеристику ідеологічної витриманости більшовицьких організацій і груп Чернігівщини, оцінку визначення партійности „с-д. організацій“ (за термінологією автора) від висвітлення стану й діяльности цих організацій.

Щербаков до 160 стор. (фактично до спеціяльного розділу „Більшовизм чи меншовизм“) зовсім (за винятком поодиноких моментів) не приділяє уваги аналізі ідейного обличчя, ідейної більшовицької витриманости організацій, визначенню партійности „с-д. організацій“, груп. Автор розірвав, протиставив практику організацій Чернігівщини їх ідейним позиціям, виділивши окремий розділ „Більшовизм чи меншовизм“.

Тов. Сталін у своєму листі до редакції журналу „Пролетарская Революция“ особливо підкреслював перед робітниками історичного фронту, завдання боротися проти формально бюрократичного підходу до історії партії.

---

[1] До речі, до характеристик діячів автор поставився безвідповідально. Навівши без будьякої критики й застережень, без жодних коментарів із жандармської документації непотрібну й невкладисту цитату на $6^1/_2$ стор.— „Жандармські характеристики“ „с-д. діячів“, — він навіть не зазначив хто з них був більшовик, а хто меншовик. Адже В. Щербакову добре відомо, що Дрелінг був меншовик, а Моспанов — більшовик; також відома йому партійна належність багатьох, коли не всіх, „схарактеризованих“ в нарисі „с-д. діячів“. Але автор уперто не визначає партійности вважаючи, що й без того ці „цікаві“ характеристики дають „краще уявлення про стан і діяльність соціял-демократичних організацій на Чернігівщині й конкретне уявлення про окремих працівників цих організацій“. . . („Нарис“. . . стор. 170).

Нарис В. Щербакова є зразок роботи документалістської школи, великою мірою просякнутий академізмом—цією буржуазною методою науково-дослідницької роботи. Книгу написано описово. Провідні думки, які дають аналізу, потонули в морі довжелезних цитат з архівів жандарського управління, в морі фактичного подекуди сировинного й дріб'язкового матеріялу. Автор остільки надуживає терпінням читача, що насмілюється ті ж самі архівні матеріяли переказувати своїми словами, до речі, подекуди, зберігаючи перли фразеології жандарської документації і потім наводить про цей же факт чималу цитату. І це не окремі випадкові прориви, нажаль, це стиль роботи (стор. 51 — 54, 128, 129 тощо).

Автор не опанував матеріялу. Навпаки — матеріял тис на автора. Загальне враження таке, що Щербаков хотів в один раз висловити геть усе з матеріялів, що йому довелося знайти за Чернігівщину 1905-1906 р. р. і заплеснувся в морі фактичного матеріялу, запоморочився від сили матеріялів

* * *

Основні помилки нарису є наслідок неділектичного, схоластичного й формалістичного підходу до вивчення, дослідження історії взагалі й історії Чернігівської організації зокрема.

Перші два розділи „Нарису" Щербаков присвятив оглядові економіки Чернігівщини, стану робітництва, селянства й кустарів, що їх чимало було на Чернігівщині в кінці XIX і напочатку XX сторіч. Автор сконцентрував свою увагу саме на кінці XIX ст. і надто блідо показав процес еволюції промисловости й особливо сільського господарства від 1897 до 1917 р. р.

Автор чомусь не використав земських „Сборников" за всі ці роки, праць Варзара, Погожева тощо й не подав даних за пізніші роки.

Обраховуючи „робітничу людність" (?) губерні 1897 р. в 202 тис. чол., Щербаков зарахував сюди „заробітчан", сільсько господарський пролетаріят губерні і навіть вільних у сільському господарстві 47.000 чоловіка[1].

Автор, виходячи з того, що 1897 р. вибрано 153 000 пашпортів, він нарахував *робітників* у губерні 160 тисяч (стор. 15. Чому не 153 тисячі? Автори). З приводу „заробітчанства" (тим більш це стосується тих, що вибирали пашпорти) ми нагадуємо відповідне місце з Леніна:

> „Тут потрібним є важливе роз'яснення. Уже П. Н. Скворцов зауважив цілком справедливо в одній із своїх статтей, що в земській статистиці надається незмірно „широкого" значення термінові „промисел" (або „заробітки"). Справді, до „промислів" зараховують *геть усі* зайняття селян поза наділом; і фабриканти, і робітники, і власники млинів, баштанів і поденні наймити; і скупники, торгівці й чорнороби; і лісопромисловці, і лісоруби; і підрядчики і будівельні робітники; і представники вільних професій, службовці й жебраки і т. д. все це „промисловці"!. Це дикунське слововживання є пережитком того традиційного — ми маємо рацію сказати навіть: офіційного—погляду, що в згоді з ним „наділ" є „справжнє", „природнє" зайняття мужика, а всі інші зайняття

[1] За Щербаковим це „безробітні с.-г. пролетаріят губерні". Весь цей обрахунок хибний: на заробітки йшло за Русовим 131 тисяча осіб, але ж частина їх працювала в межах губерні на панських економіях, цукроварних плянтаціях тощо. Отже, неможна до 131 тисячі додавати загальне число с-г. робітників губерні, бо це значить певну частину їх рахувати двічі. Ніяк неможна до „робітничої людности" зараховувати тих хто за теоретичними обрахунками був зайвий у сільському господарстві. Це був резерв, звідки можна було брати робочу силу, але це не робітники. До того ж частина цієї ж „зайвої" сили працювала на кустарних промислах. (Русов. „Описание Черниговской губ.". Чернигов 1898 г., т. II, стр. 260).

стосуються без ріжниці до „сторонніх“ промислів. За кріпачини таке слововживання мало raison d'etre, але тепер це - кричущий анахронізм“ [1].

В. Щербаков безперечно перебільшує в твердженні: „Чернігівщина в її старих межах не була вже тоді така промислово відстала губерня, як це здається декому (?) й що її не можно вважати за чисто селянську губерню“. (стор. 21). Поперше, невідомо, до яких саме часів стосується це твередження (питома вага чернігівської промисловости в загально — українській, значно зменшилася від кінця XIX сторіччя до 1917 р.). Подруге 1902 р. Чернігівщина і що до кількости міських робітників, і щодо кількости великих підприємств (від 1000 до 10.000 робітників) — посідала серед інших губерень України шосте місце, а питомою вагою фабрично - заводських робітників у загальній кількості людности (від $^1/_2$ до 1%) стояла поруч Волині, Полтавщини, Поділля, Херсонщини. Промисловість Чернігівщини, крім сірникової, вовняної, хемічної, що розташувалися на півночі, переробляла головно продукти сільського господарства. Зазначене твердження Щербакова вже тим помилкове що надто загальне.

Оповідаючи за сільське господарство губерні й стан селянства, автор „Нарису“ ніде не говорить, що селянство боролося за американський шлях капіталістичного розвитку сільського господарства. В поставі питання за причини аграрних рухів на Чернігівщині в „Нарисі“ чіткости немає. Приміром, він пише: „Тяжке економічне становище та безправність селянства Чернігівської губерні не могли не відбитись на його настрої, не могли не революціонізувати його“ (стор. 32) Ленінова теза, що „боротьба селянських та поміщицьких інтересів, яка проходить червоною ниткою через всю післяреформену історію Росії і становить найважливішу економічну основу нашої революції є боротьбою за той чи той тип буржуазної аграрної революції“ [2] не відбилася у відповідних розділах „Нарису“.

Характеризуючи сільське господарство Черніговщини, В. Щербаков так визначає його: „Властивість його (сільського господарства — автори) була ше й та, що основна селянська маса ніяк не могла задовольнити ним своїх потреб хоч би в мінімальних розмирах“. Таке твердження, звичайно, правдиве. Але подивімось як автор розуміє причини такого стану с. - г. Чернігівщини. Запитуючи в чому причина цього явища, автор відповідає — „В беземеллі, низькій якості грунту, в мізерній продуктивності селянської праці, незабезпечености робочою худобою та мертвим раманентом“ (стор. 27).

Отже, виходить, що причини зла не в загальних соціяльно—економічних та політичних умовах напівкріпосницької Росії, не в залишках кріпосництва. Автор хоч і наводить цифрові дані розподілу землі, за якими селянству — переважній масі населення Чернігівщини — належало лише „трохи більше як 50% усієї землі губерні“ (решта належала великим землевласникам, поміщикам, казні, манастирям тощо), — проте, не приділяє цій „дрібниці“ належної уваги. За автором корінь зла в тому, що „Надто зростало сільське населення. Темп зростання його був швидший за темп зростання населення в губерні взагалі. *Ясно, що саме тільки це промовляє про велику перезалюдненість села на Чернігівщині*“ (стор. 28. Підкреслення наше — автори).

А чи не тхне від цієї (щербаковської) теорійки буржуазною теорією Мальтуса? Так визначати причини голодування селянства це значить скочуватись на позиції буржуазних теоретиків.

Цукрова промисловість Чернігівщини посідала перше місце в губерні, як вартістю продукції, так і кількістю робітників ($^1/_3$ усіх) [3]. Отож маємо підстави вимагати від автора більшої уваги до цукровиків і революційної роботи серед них. Проте, ця увага аж надто мала, якщо не сказати більше. Це ж бо за автором „Чого доброго найвідсталіша частина пролетаріяту. Це ж саме

---

[1] Ленін, т. III стор. 61. укр. вид .1930 р. Підкреслення Леніна.

[2] Ленін. Собрание соч т. IX, стр, 462. 1 изд.

[3] Русов — т. II, стр. 281.

треба сказати,—далі зазначає Щербаков,— і про робітників цієї промисловости (цукрової — автори) на Чернігівщині, хоч, як ми побачимо, робітники деяких цукроварень брали активну участь у подіях 1905 р. і надто 1906. А ця обставина свідчить, що цукровики йшли більше в ногу з селянством, ніж з робітничою клясою в цілому" (стор. 17 — 18).

Що то за „ця обставина", як саме йшли цукровики „більше в ногу з селянством" відомо лише самому авторові. Мусимо нагадати, що селянство, як спільник пролетаріяту в боротьбі проти самодержавства за революційну чистку землі від залишків кріпацтва йшло *за* пролетаріятом і з цього погляду, „в ногу" з ним. Але сказати, що цукровики йшли більше в ногу з селянством ніж з робітничою клясою в цілому", це значить поставити під сумнів бльок робітництва й селянства та гегемонію пролетаріяту.

Ми висловимо тут сумнів щодо пасивности чернігівських цукровиків 1905 р., тим більше, що сам автор тут же відзначає активну участь „деяких" цукроварень у подіях 1905 - 1906 р. Найбільші цукроварні, Корюківські, що мали понад 1000 робітників, значною мірою були революційного розпропаґовані й ще з березня 1905 р. домоглися 8 - ми годинного робітнього дня (стор. 96). На жаль, Щербаков не виконав своєї обіцянки показати принаймні, „деякі цукроварні", робітники яких виступали активно 1905 — 1906 р.р., і біжно відзначив лише Корюківські.

Що до сільгоспробітників, то їх автор зовсім загубив з поля зору. Ми знаємо, що на Чернігівщині 1905 — 06 р. р. був цілий ряд страйків с - г. робітників,[1] при чому деякі з них закінчилися заколотами й сутичками з поліцією. Авторові „Нарису" і треба було дослідити, якою мірою й яких форм набирало керівництво цими страйками місцевих більшовиків.

* * *

Величезною хибою книжки є те, що автор *майже зовсім не приділив уваги змалюванню загального соціяльно - економічного й політичного тла.* Автор недостатньо показав зв'язок і залежність революційного руху трудящих мас Чернігівщини від руху „загально - російського" й передусім пітерських та московських подій. А також зв'язок з революц. рухом на Україні, що є частина загально-російського ревруху.

Як відомо велику ролю в поширенні революційного руху й більшовицьких ідей на селі, зокрема, у формі проклямацій і революційної літератури, відограли робітники, що поверталися на батьківщину з Донбасу. З північних повітів Чернігівщини (про те є точні дані) не одна тисяча селян працювала на шахтах Донбасу. Підчас і після страйків, заколотів, повстань значна частина їх поверталася додому й привозили звідти не тільки настрої, а й більшовицькі гасла, літературу, зброю динаміт. Певні райони Чернігівщини були зв'язані з Москвою та іншими робітничими центрами і там сильніше, ніж в іншому місці почувалися робітничі впливи. Однак, цього автор не взяв до уваги.

Теж саме й щодо роботи партійних організацій Чернігівщини.

Завдання просякнення історичних праць, зокрема, нарисі в місцевих організацій, більшовицькою партійністю забов'язують, щоб нарис був написаний не льокальной ізольовано від тогочасних завдань та боротьби партії більшовиків у цілому, а на тлі загально - партійного життя[2] більшовицької партії, в. щільному зв'яку з ним. Цього в нарисові, не зважючи на значений обсяг книжки, зовсім немає.

---

[1] За неповними даними А. Шестакова — десять страйків. А. Шестаков. „Борьба сельських рабочих в революции 1905 - 07 г. г." ГИЗ, 1930 г. стр. 34.

[2] Бо не можна ж вважати за пов'язання з загально - партійним життям, коли автор навів буквально 5 рядків, у яких згадується про те, кого надіслано від Чернігівської організації на з'їзд партії.

Нарис написано цілком льокально. Щербаков не зумів зв'язати історію чернігівських більшовицьких парторганізацій з загальною історією КП(б)У і ВКП(б) та показати, що революційна боротьба трудящих мас Чернігівщини була *складовою частиною* загально-революційного процесу в кол. Росії, що більшовицькі організації і групи на Чернігівщині народилися й росли також під впливом Ленінових творів та більшовицьких газет і брошур, під керівництвом більшовицьких керівних органів, під впливом передових більшовицьких організацій (Ленінграду, Москви).

Читач нічого не може знайти в нарисах про завдання, боротьбу, значення з'їздів партії, конференцій, про ставлення організації Чернігівщини до якогобудь з'їзду партії та його постанов. Немає висвітлення стратегії й тактики ленінської партії на тому чи іншому етапі боротьби пролетаріяту; немає якоїбудь оцінки визначення суті клясової природи (не має чого говорити про політично-загострене визначення) економізму, меншовизму, ліквідаторства, оцзовізму, троцькізму, примеренства.

Впродовж усіх 218 сторінок книжки жодного разу не зустрінете навіть слів—ліквідаторство, троцькізм, примеренство, не зважаючи на те, що висвітлюється роки загостреної, упертої боротьби партії з цими дрібно-буржуазними течіями та іншими одмінами яскравого опортунізму. Виходить, що такої боротьби не лише чернігівські організації, а й ціла більшовицька партія не провадила зовсім. А „хіба більшовики не провадили рішучої непримеренної боротьби проти всіх цих течій?“ (Сталін).

Таке „академічне“ безпартійне викладання, така аполітична „творчість“ є відвертий, неприхований, гнилий лібералізм до опортунізму, до ворожої буржуазної ідеології, є фальсифікація важливих питань історії більшовизму.

Характеристично, що Щербаков ніде не подав визначення революції 1905 року, не навів Ленінової характеристики революції, її завдань, зокрема завдання переростання буржуазно-демократичної революцію в соціялістичну и визначення рушійних сил революції, висвітлення Ленінової стратегії й тактики в цій революції, ролі й значення Рад робітничих депутатів у революції, як зародків влади пролетаріяту. Це особливо неприпустиме, бо ж у книзі, як ми зазначали, майже 200 сторінок присвячено періодові першої революції. Не дивно після цього, що автор *не показав готування диктатури пролетаріяту* (в умовах Чернігівщини), що мусить бути стрижнем кожної історичної роботи.

Основним завданням для автора, стрижнем усієї роботи, ще раз повторюємо, мусили бути питання: як утворилися більшовицькі організації на Чернігівщині, як розвивалися вони, як мобілізували маси трудящих Чернігівщини на боротьбу, і, що особливо важливе, як зростали, міцніли, загартовувалися більшовицькі організації, групи в боротьбі на два фронти, в боротьбі проти всякого опортунізму, проти примиренства, бо історія нашої партії є історія послідннвної нагримеренної боротьби проти всіляких ухилів від марксісько-ленінської позиції.

Свого часу Ленін писав: „... у більшовиків виникає завдання боротьби на два флянги—„центральне завдання“.

„Якщо взяти історію нашої партії,—писав Сталін 1926 р.,—з моменту її зародження у вигляді групи більшовиків 1903 року й простежити її дальші етапи аж до нашого часу, то можна сказати, не перебільшуючи, що історія нашої партії є історія боротьби суперечностей всередині цієї партії, історія переборення цих суперечностей та поступінного зміцнення нашої партії на основі переборення цих суперечностей...

„Справа тут у наявности принципіяльних незгод, що виникають ходом розвитку партії, ходом боротьби пролетаріяту. Справа тут у тому, що суперечності можна перемогти лише боротьбою за ті чи ті принципи, за ту чи ту мету боротьби, що спрямовують до мети... Ні, не може бути „середньої“ лінії у питаннях принципіяльного характеру. Або ті, або ті принципи повинні бути покладені в основу партії“ (Сталін. „Об опозиции“, стор. 439).

Ось цієї боротьби за ленінські, більшовицькі принципи, що точилася в партії, а значить і в місцевих організаціях, В. Щербаков не показав. І такого завдання, як видно з „Нарису“ автор собі й не ставив.

Автор не міг показати обличчя всіх організацій. Він не робив будь-яких намагань розгалузити роботу, діяльність більшовиків від меншовиків, зокрема в об'єднаних організаціях й групах й не показав форм боротьби більшовиків проти меншовиків у цих організаціях. Досить навести кілька витягів, які разюче говорять за те, що автор допустився хибних та політично шкідливих тверджень в цих важливіших питаннях історії більшовизму.

В. Щербаков пише: „Ця внутрішня боротьба на селі так само не могла не звернути на себе уваги *соціяль—демократичних організацій*. Вони, маючи такий сприятливий грунт для своєї роботи серед селянства, *дійсно приділяли багато уваги селу*, поширюючи там свої відозви, агітуючи селянство в певному напрямі (?). Навіть більше, по деяких селах вони утворили навіть сільські соціяль-демократичні організації“ (стор. 32. Підкреслення наше—автори).

Далі: „Цікаво відзначити, як реагувало саме селянство на агітацію друком та пропаганду *соціяль—демократів*“ (стор. 120). „На голову комітету (страйкового — автори) *обрано соціяль-демократа* Шора“. (стор. 137), „Збройна боротьба мас у Чернігівській губерні почалася наприкінці 1905 року й тривала протягом усього 1906. *Соціяль-демократичні організації почали готуватись до цієї боротьби досить рано.* Саме підготування мало двобічний характер: з одного боку організації починають звертати серйозну увагу на військові частини, *зв'язуються з ними, провадять там посилену пропагандистську роботу, а з другого - добувають зброю для організації, а подеяких місцевостях організують навіть спеціяльні бойові загони*“ (*стор. 142*). „*Крім роботи серед військових частин, серед соціяль-демократичних організацій на Чернігівщини, провадили підготовну роботу до збройної боротьби й в іншому напрямі*“ (стор. 145. Підкреслення скрізь наше—автори).

Або „Клинцівська, наприклад, організація між іншим, наймічніша, влаштувала навіть за містом спеціяльні багатолюдні збори, де навчала робітників битися на барикадах“ (стор. 157).

Як бачимо, Клинцівська організація за автором—це теж „просто“ „соціяль-демократична“ організація, не зважаюои на те, що вона під керівництвом більшовика Моспанова провадила велику бойову роботу над озброєнням мас, над підготовкою їх до збройної боротьби.

Але автор затушковує це й не говорить, що ця організація була більшовицька, що вона провадила роботу по-більшовицькому.

Ми бачимо, як автор фальсифікує історію більшовизму в питанні про ставлення більшовиків до збройної боротьби й ллє воду на млин меншовицької контрабанди. Він допускається політично-шкідливого твердження про те, що „соціяль-демокритичні“[1] організації взагалі брали безпосередню участь і керували збройною боротьбою „приділяли багато уваги селу . Автор мусив дослідити всі факти й події і довести, що не меншовицькі організації і не меншовицькі елементи в об'єднаних організаціях готували маси до збройного повстання, а більшовики, більшовицькі групи й організації.

Автор „Нарису“ не перевіряв організацій, керьників Чернігівщини на *їхніх ділах*, а писав історію більшовицьких організацій як ті історики, про яких тов. Сталін зазначав: „Хто ж, крім безнадійних бюрократів може звірятися на самі тільки паперові документи? Хто ж крім архівних пацюків, не розуміє, що партії і лідерів треба перевіряти на їхніх ділах насамперед, а не тільки на їхніх деклараціях!“

Якщо В. Щербаков не бачив боротьби більшовиків проти різних опортуністичних ухилів, то зате автор викрив, знайшов новий „ухил“ більшовць-

[1] Між іншим такий напрямок і характер праці, така термінологія залишається й тоді, коли пишеться про організації 1912 - 1914 років (після Празької конференції) і під час імперіялістичної війни (стор. 206 та інш.).

кий. „Поволі—пише він у ній (Чернігівській організації—це напередодні війни — автори) *почав переважати соціяль-демократичний напрямок з більшовицьким ухилом*“ (стор. 200). „Тут ми можемо говорити про два соціяль-демократичні об'єднання з виразно виявленим більшовицьким ухилом!!! „(Підкреслення цитат з „Нарису“—усюди наше—автори).

Наведені вище місця говорять про те, що тут справа ходить не лише про „об'єктивізм“, академізм чи гнилий лібералізм, а й про обілювання, ідеалізацію, революціонізування меншовизму, троцькізму, фальсифікацію важливих питань історії більшовизму.

За В. Щербаковим виходить, що меншовики також як і більшовики провадили активну боротьбу серед селянства, велику роботу серед війська над озброєнням, підготовкою мас до збройної боротьби й навіть керували збройною боротьбою мас.

Вживаючи деяких спроб виявити, які були чернігівська та конотопівська організації, автор цілковито заплутався в суперечностях. В розділі „Більшовизм чи меншовизм“, він пише:

„В їхній (північних і конотопівсткої організації автори) діяльності і поглядах на деякі питання була половинчастість, *хоч тут переважали вже більшовики*“. (стор. 186).

У ряді найважливішиє питань революції 1905 р. північні організації, що їх на перших етапах революції 1905 року об'єднував Поліський комітет, „були—заявляє Щербаков далі, *надзвичайно близькі до більшовизму* й провадили *більшовицьку* лінію. Після грудневої поразки... майже всі вони енергійно *готувалися до збройної боротьби*... (чому ж не показав цього автор там, де треба?—автори) були зв'язані *переважно з більшовицькими органами*“. (стор. 186).

Але зазначаючи нижче застереження, за яких Поліська районова нарада (це було десь до 15 липня 1905 р.) схвалила коритися ЦК, обраному на III з'їзді він пише:—“... вже саме тільки це дає підставу нам вважати, що й організації північної частини Чернігівщини *були далеко невитримані більшовицькі* організації“ (стор. 186).

І далі: „Що ці організації, так само, як і конотіпська без найменших труднощів перейшли до української соціяль-демократичної „Спілки“, разом з нею працювали й працювали без найменших суперечок,—це так само дає нам підставу висловити думку про половинчастість і хитання цих організацій та *про наближення їх більше до меншовиків, ніж до більшовиків*“ (стор. 187).

Так як же нарешті? До кого ж ближче? До більшовиків чи меншовиків? І в чому це „ближче“ полягало. Як же погодити це з попередньою заявою автора, що Конотіпська організація 1905 року своєю ідейною витриманістю та революційною роботою була одна з міцних організацій, що мала великий вплив на маси й схилялася до більшовизму (стор. 186. Підкреслення всюди наші — автори).

З'ясовуючи ідейне обличчя Конотіпської організації 1905-06 р.р., автор чомусь належно не зважує діяльності цієї організації того чи іншого часу, не аналізує її відозв, не бере на увагу того, що конотіпці спершу взялися за вибори до 1 Думи, а далі стали її бойкотувати[1]; щодо 2-ої Думи — послали Приходька — члена партійного комітету Конотопа — й він пристав там до меншевиків; що на так званій „Установчій“ меншовицькій Південно-Російській конференції в Києві, восени 1905 р., був представник Конотопа. Як бачимо Щербаков не підійшов діялектично до оцінки стану та діяльности цих організацій.

Нарешті, в аналізі даних, що свідчать за напрям цих організацій, слід було (і це дуже важливо) взяти до уваги їхні дати, а не брати факти за різний час і робити загальний висновок за весь відтинок часу. Одна справа по-

---

[1] „Летопись Революции“, 1925 г., № 4, стр. 23.

станови районного з'їзду Поліських організацій до 16/VII-1905 р. і друга — прилучення їх до „Спілки“ десь восени 1905 року[1].

Чернігівську соціяль-демократичну організацію 1905-06 р.р. Щербаков характеризує як цілком меншовицьку з окремою групою в ній більшовиків, що вели боротьбу з меншовицькою більшістю. Але слід було відзначити два факти й відповідно пояснити їх. Перше бойкотування виборів до 1-ої Державної Думи[2], і друге — відрядження на IV партійний з'їзд Н. Суворова-Борисова, якого вважали в Чернігові за більшовика[3].

Аналізуючи позиції північних організацій, автор мусив був більше виявити ролю й обличчя Поліського комітета, що один час стояв на чолі цих організацій, не обмежуючись тут лише поверховою аналізою резолюції одного районового з'їзду організацій Поліського комітету.

Висвітлюючи роботу місцевих соціяль-демократичних організацій на селі, В. Щербаков в одному місці відзначає, що: „...ціла низка соціяль-демократичних організацій Чернігівщини вже від моменту свого зародження провадили велику роботу на селі мали найтісніший зв'язок з *найбіднішим* селянством, допомогали *цьому* селянству усвідомити своє становище й побачити справжнього ворога“ (стор. 26; це 1905-06 р.р. — автори).

Ми знаємо Ленінові стратегічні гасла: ...пролетаріят з *усім* селянсвом проти самодержавства і вкупі з найбіднішим селянством і напівпролетарськими шарами людності проти буржуазії, невтралізуючи дрібну буржуазію у місті й на селі, за соціялістичний переворот. В наведеній же цитаті Щербакова йде мова за зв'язок і роботу „соціяль-демократії“ *з найбіднішим* селянством.

Отже, або сам автор не по-ленінському розуміє це питання, або ж так справді стояла справа сільської роботи „соціяль-демократії“ Чернігівщини. Але ж в цьому разі автор мусив був це „лівацьке перекручення Ленінового гасла викрити.

Вище ми відзначали, що В. Щербаков у своєму „Нарисі“ змалював певну відірваність організацій Чернігівщини від інших організацій, зокрема, від провідних центрів. Автор не використав для висвітлення зв'язків Чернігівської організації з більшовицьким центром та іншими провідними организаціями фактичних даних, наприклад, з праць М. Попова, А. Ріша. Хибні вони, їх мусив би Щербаков спростувати, ані—обов'язково подати в своїй книзі, по змозі доповнивши їх новими даними. Ці дані не тільки поповнили б фактичний матеріял книжки, а й подекуди допомогли б повніше виявити напрямок „соціяль - демократичних“ організацій Чернігівщини 1905-06. р. р.

Приміром, слід було сказати, що на меншовицькій південно-російській конференції в Києві, восени 1905 року, крім Чернігівської організації були репрезентовані Ніженська й Конотопська[4], що на літо 1905 р. (якщо вірити Рішу)[5] „Спілка“ була зв'язана (за Рішом це були її організації), з Конотопом (300 чол.) Бахмачем (40 чл.), Ічнею (40 чл.), Ніженом — (30).

Слід було б перевірити,—чи справді це були „спілчанські“ організації, а також той факт, що за вказівками ЦК, для виборів на Лондонський з'їзд, на Чернігівщині були затверджені, як виборчі округи: Конотіпський, Глухівський, Південно-Чернігівськй (Остерський, Козелецький, Борзенський, Ніженський,

---

[1] А. Ріш — „Очерки по истории „Спілки“. „Л. Р“., 1925 г. № 4, стр. 23.

[2] „Л. Р.“, 1925 г. № 4, стр. 20.

[3] До речі автор „Нарису“ жодних відомостей не подав за ролю й роботу в Чернігівській організації Н. Суворова, безперечно, видатного робітника, що виступив на IV з'їзді партії в аграрному питанні, як лівий „розділіст“.

[4] М. Попов — „Нарис історії КП(б)У, стор. 57. вид. „Пролетарий“, 1929 р.

[5] Навіть до фактичних даних Ріша треба ставитись вельми критично, бо він не посилається на джерела й можливо, дещо пише з „пам'яти“, (давати ж загальну оцінку книжки Ріша тут не входить у наше завдання).

Городнянський, Сосницький повіти), і північно-Чернігівський (Новозибківський, Мглинський, Суражський і Стародубський повіти) райони[1]. Не важко було також дізнатися, хто саме був на IV з'їзді (в травні 1907 р.) від Чернігівщини [2].

Автор нічого не сказав за першу губерніяльну конференцію „соціяль-демократичних організацій" Чернігівщини 1906 р., про яку згадує Черлюнчакевич [3], і за районову конференцію в Новозибківсько-Клинцівському районі восени 1907 р., тоді як протоколи її дають певну характеристику тогочасного стану організації цього району.

Всі ці матеріяли можна й слід було *критично* використати [4].

Щодо збройної масової боротьби на Чернігівщині, автор заявляє, що вона: „...почалася наприкінці 1905 року й тривала протягом усього 1906 року" (стор. 142). Це, звичайно, зайвий гіперболізм.

Ще перед цією гучною фразою Щербаков заявляє, що „Таких випадків збройної боротьби, де соціяль-демократичні організації й окремі соціяль-демократи безпосередньо брали участь у цій боротьбі й керували нею, на чернігівщині було чимало" (стор. 142).

На доказ своїх тверджень тов. Щербаков наводить ряд нехарактерних даних, а саме — події в Ніжені (заколоти в 3-й сотні козачого полку), в Чернігові на зборах в Статбюрі (в жовтні 1905 р.[5]) в околицях Кролевця, в м. м. Семенівка, Баклани, Новозибків — тоді як багато було яскравих фактів збройних заколотів, що про них автор зовсім не згадав.

Треба зазначити, що на Чернігівщині за першої революції в робітничих центрах до повстань не дійшло, крім хіба в Шістці. На селі були окремі, в значній частині стихійні, іноді збройні виступи проти місцевої влади, поліції і навіть війська, і сила-силена в різній формі виступів проти місцевих поміщиків, а подекуди й куркулів

Взагалі треба сказати, що основною формою революціцної акції селянства на Чернігівщині на той час були дуже численні розгроми маєтків, головна хвиля розґромів припадає на осінь 1905 року, при чому найбільшого маштабу набрали вони в Городнянському, Суразькому, Новозибківському повітах [6].

Тієї звитяжної збройної боротьби робітничих мас, що в грудні 1905 року й пізніше точилася в Москві, Катеринославі, Горлівці й інших місцях Донбасу, Чернігівщина не знала.

І не перебільшувати треба було (бо це ж шкодить для розуміння загальних питань розвитку й поразки революції 1905 року в кол. Росії), а дати справжню картину збройної боротьби мас на Чернігівщині, виявивши також замалу організованість та льокальність збройних виступів селянства Чернігівщини.

В кінці кілька прикладів, що характеризують певну неохайність і некритичність авторову в підборі статистичних даних, ставленні до даних інших авторів, у власних формульовках тощо.

---

[1] А. Ріш цит. роб. „Л. Р.", 1925 г. № 2, стр. 139-142. Між іншим поділ на райони для виборів дає уявлення про кількісний склад цих організацій— від 400 до 700 чол. на район.

[2] М. Попов відзначає, що були делегати з Чернігова, Глухова, Ніжена.

[3] „Л. Р.", 1925 г. № 4. стр. 20, ст. Черлюнчакевича.

[4] Мимохідь зазначив Щербаков, що в Клинцях існувала Рада робітничих депутатів. Досить про її існування наша література не знала й дуже шкода що автор „Нарисів" жодних відомостей за її склад і роботу не додав.

[5] Чернігівські події, приміром, ніяк не можна вважати за збройну боротьбу: тут було лише кілька револьверних пострілів учасників зборів у Статбюрі, що рятувалися від поліції, козаків, що ногло напали на збори.

[6] И. Дроздов — „Аграрные волнения в Черниговской губернии в годы первой революции". ГИЗ, 1925 г.

На стор. 21 Щербаков подає таблицю, запозичену із статті С. Глушка („Україна", 1905 р., кн. 4) і повторює помилки його особисті й друкарські[1].

У відомостях, що їх подає Щербаков за селянське землеволодіння, сила помилок, неточностей, що їх легко побачити, зіставивши з відомостями Русова (Циг. раб. стр. 208, 243, 265 та інш.).

До того ж автор кінчає роботу 1916 р., а відомості його стосуються кінця XIX ст. На стор. 91 перші страйки на Чернігівщині 1905 року мають певний політичний характер, а на сторінці 127 вже економічні. Кількість таких прикладів можна набагато збільшити.

У передмові тов. Щербаков цілком слушно застерігав щодо потреби якнайкритичнішого ставлення до матеріялів Ч. Ж. У. Це цілком зрозуміло: у Ч. Ж. У. есери часто ставали есдеками, меншовики — більшовиками тощо.

Але автор „Нарису" не всюди як слід виконав свої застереження. Явтушенка — учасника шостенських подій, автор безапеляційно зве просто есдеком. У нас це викликає сумніви, бо він агітував по селах за організацію селянської спілки (стор. 146). Ніженських студентів Остороградського, П. і М. Свідерських — Щербаков вважає також за „есдеків" на тій підставі, що у них під час трусу знайшли „Искру" й іншу аналогічну літературу, тоді як вони були Рупівці. Маємо також писані свідчення учасників революції тих часів і навіть документальні дані свідчать, що Л. Абелев (стор. 174), Я. М. Сандлер (стор. 176) й Р. А. Толкачников (провокатор) належали не до „соціяль-демократії", а до есерів. Щодо М. Вороного то він був, як відомо, не „С.Д", а зв'язаний був з УСДП (з 1906 р.).

* * *

Звичайно, ми не вичерпали всіх політичних і фактичних помилок, що є в „Нарисі з історії соціяль-демократії на Чернігівщині", зупинившись переважно на основних.

„Особливо треба по більшовицькому, по-ленінському підійти до історії минувшини, до історії вчорашнього дня й підійти так, щоб історію цього вчорашнього дня пов'язати з генеральною лінією партії, з тими грандіозними новими завданнями, що стоять перед нами сьогодні й стоятимуть ще завтра". (Каганович).

Такого підходу у автора не було; автор ніякою мірою не пов'язав вчорашнього з генеральною лінією партії, з історичними успіхами й завданнями нашого сьогодні. Та й вчорашнє автор в основному виклав не по-ленінському.

Працю не пройнято войовничою більшовицькою партійністю та непримиренністю: навпаки, в ній панує гнилий лібералізм до опортунізму, в ній затушковано боротьбу більшовизму й, зокрема, більшовицьких організацій та груп Чернігівщини з опортунізмом всіх мастей, затушковано боротьбу на два фронти.

Автор відкинув ленінську настанову, що більшовизм існував як самостійна політична партія й течія з 1903 року, допустився ідеалізації, революціонізування меншовизму, троцькізму, цієї відміни меншовизму, цим самим припустився великих політичних помилок, що ллють воду на млин меншовицької та троцькістської контрабанди, допустився фальсифікації ряду найважливіших питань історії більшовизму.

Нарис з історії соціяль-демократії на Чернігівщині В. Щербакова наочно й яскраво показує, як не треба писати нарисів місцевих більшовицьких організацій.

---

[1] Не можна не відзначити неприпустимого й некритичного ставлення В. Щербакова в своїх нарисах до наукового двомісячника „Україна".

Коваленко М.

В ПОЛОНІ БУРЖУАЗНОЇ КОНЦЕПЦІЇ

М. Равіч-Черкаський. „Ленінізм у національному й колоніяльному питанні“. ДВУ. 1930 р. 70 стор. ц. 40 коп.

Органічною вадою брошури Равіча-Черкаського є те, що взявши відповідальну тему ленінізму, автор стлумачив її не по-ленінському. На всій брошурі лежить тавро буржуазного лібералізму, розкиданости, відсутности ладної міцної системи. Це призвело до того, що автор по суті не подав ленінізму в національно-колоніяльному питанні, як монолітну наукову теорію й практику боротьби пролетаріяту й перехоплюючись від одного питання до іншого, не сконцентрував уваги на основному.

Досить вказати на саму побудову брошури. В першому розділі автор тлумачить національно-колоніяльне питання взагалі, абстрактно виявляючи буржуазне, а не марксистське розуміння цього питання, а в XI і XII розділах хоча й ставить національно-колоніяльне питання в світлі пролетарської революції й протиімперіялістичної боротьби, проте, теж не подає конкретної постави питання. Далі автор розповідає, як Маркс, Енгельс і Ленін ставили й розв'язували це питання, а потім в окремому розділі тлумачить про його історично-конкретну поставу.

Питання про те, як буржуазія і дрібно-буржуазні партії „розв'язують“ національне питання, автор одриває одне від одного, не пов'язує. Боротьбу ленінізму в царині національно-колоніяльного питання Равіч-Черкаський не показує як боротьбу пролетарської партії, а зводить справу до теоретичної боротьби й критики проти теорії культурно національної автономії й люксембургіянства.

Автор, потрапивши в полон ліберально-буржуазних теорій II Інтернаціоналу в національному питанні, вісвитлив ленінізм в національно-колоніяльному питанні перекручено, не добачивши в даному питанні основного *національного питання, як частини загального питання про пролетарську революцію, про диктатуру пролетаріяту.* Ця постава питання зобов'язує розглядати національно-колоніяльне питання в світлі доби імперіялізму, як вищої стадії капіталізму, передодня соціялістичної революції, в світлі доби пролетарських революцій. Отже, зводити справу до того, що окремо в XI розділі на трьох сторінках намагатися висвітлити національне питання за доби пролетарської революції, як це зробив автор, значить виявити цілковите нерозуміння і неспроможність щодо поставленої в брошурі теми. До того ж в цьому невеличкому розділі автор *розвинув шкідливу поставу національного питання, що сходить до виправдання реформістської концепції II Інтернаціоналу.* Він пише:

„У період буржуазно-демократичної революції національне питання розв'язується ізольовано від загально-світової клясової боротьби. У межах кожної буржуазної держави це питання ставили, розглядали й розв'язували конституційним порядком у правовому сенсі, та й тільки“ (стор. 54—55).

... „Виникло національне питання, головно в державах, де жили численні народи під єдиною владою в межах однієї буржуазної держави“ (стор. 5).

Тут маємо *поперше,*—нерозуміння буржуазно-демократичної революції з погляду ленінської теорії переростання. Це призводить автора до того, що він розв'язку національного питання в буржуазно-демократичній революції ладен звести до буржуазної реформи, не розглядаючи його, як частину загального питання боротьби пролетаріяту за соціялістичну революцію.

Подруге—ми маємо виправдання теорії й практики II Інтернаціоналу щодо національного питання, що „ставив, розглядав і розв'язував його конституційним порядком у правовому сенсі й тільки“. бо це, мовляв, відповідало періодові буржуазно-демократичної революції. Таке „розв'язання“ безсумніву відповідало не революції, а інтересам угодовницької буржуазії.

і твердити, що „епоха імперіялістичних воєн і пролетарських революцій ставить національне питання *вже в значно поширеному пляні*“ [1] (стор. 55), а одночасно не відзначати суб'єктивний чинник—пролетарську більшовицьку партію, ленінізм, що поставив це питання зовсім інакше не тільки щодо обсягу, але й щодо внутрішнього змісту національного питання, — значить стояти на ревізіоністській позиції історичної приречености.

Тов. Сталін про це говорить зовсім інакше:

„Національне питання в період II інтернаціоналу й національне питання в період ленінізму далеко не є те саме. Вони глибоко різняться між собою не тільки обсягом, але й внутрішнім своїм характером [2].

І справді бо, національне питання ленінізм розглядає, як частину загального питання про перемогу пролетарської революції. В цій сталінській формулі вкладено глибокий зміст про боротьбу за пролетарський інтернаціоналізм, за вільне об'єднання трудящих всіх націй, про єдиний фронт революційного національно-визвольного руху з пролетарською революцією, про некапіталістичний розвиток відсталих пригноблених народів до соціялізму, про розвиток пролетарської державности, культури в національних формах, про боротьбу партії пролетаріяту на два фронти проти націоналістичних ухилів і т. і.

Автор, не ґрунтуючись на основній засаді ленінізму, що національне питання є складова частина питання про пролетарську революцію, розглядає саме питання про диктатуру пролетаріяту, про радянську владу в раніше пригноблених країнах, як щось стороннє для національних народів, таке, що приходить зовні.

Він пише:

„Гасло право націй на самовизначення“ не лише написане на папері, але твердо здійснюване серед *обдурених народніх мас* відсталих народів, сприяє ліквідації *недовір'я їх до радянської влади*, а потім уже відмежуванню багатіїв та інших паразитичних шарів від мас. За допомогою цілого ряду обережно й тактовно здійснюваних соціяльних реформ на користь низовим шарам людности, відбираючи землі у багатого куркульства, розподіляючи їх між бідняками, позбавляючи паразитичні елементи нації тих привілеїв, що їх вони мали, *ми можемо домогтися ліквідації недовір'я до диктатури пролетаріяту*, проти якої вели боротьбу, прикриваючись нібито боротьбою проти великодержавної російської влади“ (44 - 45 стор.).

Соціялістичне будівництво, що його розгортають за проводом компартії багатонаціональні трудящі маси на всіх просторах СРСР, автор так само оцінює як процес, що приходить зовні.

Равіч-Черкаський пише:

„Та частина колишньої Росії, що була залюднена великоросами, стала одною з республік Союзу Соціялістичних Республик. Поруч із нею фігурують на абсолютно рівних правах Українська Соціялістична Республіка, Білоруська, Грузинська, Узбецька й інші, при чому ті республіки або автономні країни, які ще не зовсім достигли для спільного співробітництва на однакових основах із найкультурнішими республіками Союзу, дістають нині максимальну допомогу від пролетаріяту Росії“. (Стор. 56).

Далі читаємо таке:

„У добу реконструкції, коли відбувається радикальна перебудова на основі найновішого технічного удосконалення всіх галузей народнього господарства, пролетаріят Союзу *не забуває жодного з країв*. Поруч з тим, що кожна республіка, кожен автономний край дістає всю повноту політичної й культурної самостійности, у цих самих республіках та краях швидким темпом зростає промисловість. Колективізація сільського господарства, що відбувається стихійним темпом, захопила величезні райони в цілому ряді від-

---

[1] Скрізь підкреслення мої.—М. К.

[2] „Питання ленінізму“ вид. ДВУ. 1930 р. Стор. 102.

сталих республік і перебудовується на тих самих основах, на яких ми будуємо колосальні с.-г. підприємства в найкультурніших і найпередовіших частинах Радянського Союзу" (57 стор.).

Нарешті він пише:

„Здійснюючи цілком принцип самовизначення та відокремлення, радянська влада під проводом комуністичної партії не тільки визнала самостійність державних одиниць, що утворилися після повалення царського й тимчасового урядів, *але й сама стала провадити свою* національну політику" (69 стор.).

В цих настановах автор виявив неленінське розуміння національного питання. Складову справу пролетарської революції, одне з питань переможнього будівництва соціялізму в нашій країні—національне питання, автор тлумачить не як загально-пролетарську справу.

Поперше, як видно з наведених уривків, автор зводить національне питання лише до стосунків російського пролетаріяту в національних „відсталих" республіках. Виходить, що національне питання не є справою пролетаріяту кожної радянської національної республіки.

Подруге, соціялістичне будівництво (індустріялізація країни) в національних республіках він не вважає за єдиний процес, складовою частиною якого є й питання політичного та культурного будівництва радянських республік. Автор розриває цей єдиний процес до того ж, заявляючи, що колективізація у нас відбувається стихійно, *захоплюючи* (?!) й національні радянські республіки. Виходить, що соціялістичне будівництво, колективізація сільського господарства виростає не з внутрішніх обставин радянської системи в кожній республіці СРСР, а приходить, прохоплюється туди з більш культурних передових частин Союзу. Така позиція грає на руку різним націоналістам, що намагаються змалювати хід пролетарської революції, соціялістичне будівництво в радянських національних республіках, як справу, що не має там ґрунту.

Потретє, автор правильно підкреслюючи неоднаковий економічний і культурний рівень різних народів СРСР, неправильно вважає, ніби в Радянському Союзі є більше й менше культурні республіки, що *достигли* або „не зовсім достигли для спільного співробітництва на однакових основах із найкультурнішими республіками Союзу". Таке твердження по суті є наклеп на національну політику в СРСР.

Ще більше автор виявляє своє буржуазне розуміння справи, коли йде мова про колонії. Ось такі перли можна натрапити хіба що в підручниках буржуазних „науковців":

„Усі загарбані землі,—пише автор—поділяються на дві частини. Землі залюднені зовсім дикими, некультурними народами, і землі залюднені народами, що мають свою культуру. У перших землях народ являє з себе для багатих англійських грабіжників — купців і фабрикантів — виключно в'ючну робочу худобу, в решті країн є своя власна буржуазія, що прагне витиснути англійську буржуазію з місцевого ринку" (стор. 5).

Це—позиція ворожа ленінізмові, позиція II Інтернаціоналу про „культурні" й „некультурні" нації, про національне питання для европейців і азіятів, позиція виправдання анексій. Тов. Сталін так характеризував боротьбу ленінізму проти цієї буржуазної концепції.

„Ленінізм викрив цю разючу невідповідність, зруйнував мур між білими й чорними, між европейцями й азіятами, між „культурними" й „некультурними" рабами імперіялізму і зв'язав, таким чином, національне питання з питанням про колонії. Тим самим національне питання було перетворене з питання окремого й внутрішнього державного в питання загальне й міжнародне, у світове питання про визволення пригноблених народів залежних країн і колоній від ярма імперіялізму"[1].

---

[1] Сталін „Пит. Лен." вид. ДВУ 1930 р. стор. 102.

От чому національне питання й розв'язання його в СРСР це не лише середдержавне, середреспубліканське, а питання світове, складове питання боротьби за світову пролетарську революцію, Бо ж ...„є Україна у складі СРСР Але є й друга Україна у складі інших держав. Є Білорусь у складі СРСР. Але є і друга Білорусь у складі інших держав" (Сталін). І так само до ряду інших народів. Бо ж... у них, у капіталістів, *загострення* національного питання і *зростання* національно-визвольного руху в Індії, Індокитаї, в Індонезії, на Філіпінських островах і т. д., що переходить у *національну війну*. У нас, УРСР, *зміцнення* основ національного братства, гарантований національний *мир і з'єднання* мільйонних мас народів СРСР навколо радянської влади"[1].

Ось як розв'язує національне питання лінінізм, що не має нічого спільного з пропагованими автором під маркою ленінізму буржуазними „теоріями" II Інтернаціоналу.

Щоб ще наочніше показати заполонення автора буржуазним розумінням національно-колоніяльного питання, вкажімо на те, *як автор розуміє процес колонізації*. Колонізаторами виступає у нього не капіталізм як система, а окремі держави-конквістадари:

„...Найбагатші й найдужчі держави впоряджали фльоту, садовили на кораблі озброєних вояків і посилали їх завойовувати далекі країни, залюднені дикими, некультурними народами" (стор. 5).

Там же, де автор говорить про ролю капіталістичної буржуазії в цьому історичному процесі захоплення й поневолення чужих земель і країн, то він її ролю тлумачить ліберально:

„Буржуазія панівної держави *не могла байдуже дивитися* (?!—М. К.) на ці *нікимнеексплуатовані* землі, і, бажаючи нажитися, підкоряла ці землі разом із мешканцями, що їх залюднювали" (стор. 3).

Саму жорстоку клясову боротьбу в колоніях імперіялізму серед поневолених народів змальовується ліберально - буржуазно.

„Поволі колоніяльні народи—пише Равіч - Черкаський, що були недавно ще в стані *первісного дикунства* (?! - М. К.), починають виявляти ознаки поривання до самостійного життя, до утворення власної культури.

Панівні держави в особі своїх капіталістів *починають розуміти*, що пробудження цих народів вибиватиме ґрунт із під їхніх ніг.

Отже, в багатьох державах, що володіють колоніяльними землями, *стоїть на черзі питання* про те, як тримати в покорі підлеглі народи. А в підлеглих народів *стає питання* про те, як вибитися з покори капіталістичним хижакам великих держав.

Питання про вільний і самостійний розвиток підкорених народів у колоніях і зветься колоніяльним питанням" (стор 5).

Питання клясової протиімперіялістичної боротьби автор не оцінює в світлі боротьби за „встановлення демократичної диктатури пролетаріяту й селянства на основі рад" (Програма Комінтерну, ДВУ, 1928 р. стор, 48)., в світлі боротьби за світову соціялістичну революцію; а на кращий випадок зводить справу до вільного буржуазного культурно - політичного розвитку, що за доби імперіялізму не може бути ні вільний, ні самостійний,

В цілому ряді питань автор додержується нацдемівських поглядів, нацдемівської методології. Зазначимо лише кілька моментів. Ось як автор обґрунтовує *інтернаціоналізм пролетаріяту*.— Він пише:

... „між пролетарями різних країн повинна бути така *сама спільність інтересів*, яка є між капіталістами різних країн" (стор. 11. Підкресл. наше— М К.). Як бачимо послідовний пролетарський інтернаціоналізм автор ставить на один рівень із спільністю імперіялістичних інтересів у окремих хижаків капіталістичного світу, що роздирається суперечностями. Равіч - Черкаський, не розуміючи цього, заявляє:

---

[1] Й. Сталін. Політзвіт ЦК XVI з'їздові ВКП(б) вид. ДВУ, 1930 р. стор. 61, 103.

„При капіталізмі, що хутко зростає, рямці націй і держави падають і що вищий ступінь розвитку держави, то багатша вона, то більш інтернаціоналістичні апетити її буржуазії. *Звідси безпосередньо випливають інтереси пролетаріяту* (стор. 13).

Автор забуває, що інтереси пролетаріяту безпосередньо випливають не з становища національної буржуазії, а мають ґрунт. основу в іманентному розвиткові самого пролетаріяту. Автор розвиває буржуазну нацдемівську методологію про обумовлення інтернаціоналізму пролетаріяту становищем імперіялістичної буржуазії. Це суперечить революційній суті марксизму-ленінізму, що є клясовою наукою пролетаріяту.

Ми вже зазначили, що Равіч-Черкаський розглядає ролю й місце національно-визвольних рухів та розв'язку національного питання в буржуазно-демократичній революції не з погляду переростання цієї революції на соціялістичну. Тимто і в питанні про рушійні сили буржуазно-демократичної революції в колоніях і пригноблених країнах він обстоює позицію гегемоніяльної ролі буржуазії. Правильно зазначивши, що національно-визвольний рух є рух демократичний і що його треба використати для посилення й зміцнення революції, він запитує:

„Яким же чином Ленін пропонує використати *відроджуваний націоналізм* пригноблених народів у період буржуазно-демократичної революції" (стор. 51).

Свою відповідь автор заводить до того, що національно-визвольний рух пригноблених націй в Росії проходив підо впливом національної буржуазії та її агентів--різних „соціялістичних" партій, що гегемоном в цьому русі була національна буржуазія, що в національно-визвольному русі в Росії панувала „націоналістична нерозбериха" і пролетарській партії—РСДРП, а також і більшовикам було надзвичайно тяжко в цьому зорієнтуватися.

Для потвердження цього наведемо кілька авторових висловів: „Буржуазія пригноблених націй всебічно використовує пригноблене становище нації в цілому й не без успіху пропагує „одність націй". Це—громадянський мир... У цих обставинах буржуазія пригнобленої нації бере на себе ролю кляси—визвольниці, *ролю гегемона в боротьбі пригнобленої нації за своє визволення*" (стор. 51.).

І далі, навівши дані, що за періоду буржуазно-демократичної революції 1904-07 р. р. поміж еврейських мас у Росії працювало аж чотири „соціялістичних" партії, поміж польських мас-- дві партії і т. ін. автор на цьому ґрунтує висновок про гегемоніяльну ролю національної буржуазії в національно-визвольній боротьбі.

Він пише: „Царське гноблення сприяло утворенню *панування буржуазії пригноблених націй*, не лише економічного, *але й ідеологічного, над усіма іншими суспільними клясами*, що своєю природою ворожі їй.

Само собою зрозуміло, що партії революційного пролетаріяту боротися, проти цього розгулу націоналізму, спричинюваного гнітом панівного великодержавного націоналізму, було надзвичайно важко, і часто *спроби* пролетарських революційних організацій (РСДРП в кол. Росії ти ПСД у Польщі) потрапляли на ворожий і озлоблений опір не лише від царського уряду, не лише від буржуазії, *але часом і серед робітничих мас*" (стор. 52).

Лінію ленінізму й боротьбу більшовиків проти буржуазного націоналізму всіх ґатунків автор намагається змалювати применшено, як спроби, як непомірну невдалу боротьбу, що терпіла крах навіть серед робітничих мас, виправдуючи цим по суті угодовницьку соціяль-шовіністську діяльність меншовиків, ліквідаторів, троцькістів. До того ж автор увесь час намагається змалювати пролетаріят в Росії супротивником більшовицької лінії в національному питанні. В іншому місці автор кидає наклеп на пролетаріят Росії, обвинувачуючи його в антисемітизмі. Він пише:

„Царський уряд влаштовував проти евреїв жахливі криваві погроми вирізуючи сотні родин аж до жінок, старих і дітей, щоб *піднести національний дух серед російських малосвідомих робітничих мас*" (стор. 6)

Безперечно, визнавши національну буржуазію за гегемона в буржуазно-демократичній революції, а робітничі маси панівної нації за малосвідомі, що в значній мірі перебували підо впливом викликаного погромами національного духу, автор зводить ролю пролетаріяту в національно-визвольному русі на придаток до буржуазії, що лише „після зради буржуазії" стає єдиним проводирем гегемоном революції.

На конкретно-історичному зразкові китайської революції автор доходить висновків, що „самостійна роля пролетаріяту яко кляси в цій (національно-визвольній протиімперіялістичній боротьбі в Китаї—М. К.) боротьбі *примусила* буржуазію стати на шлях „зради" (стор. 38), що пролетаріят „є *після* зради буржуазії єдиний проводир національно-визвольного руху країни" (39 ст.)

З усього цього видно заперечення гегемоніяльної ролі пролетаріяту в національно-визвольному русі буржуазно-демократичної революції.

Щодо дрібно-буржуазних націоналістичних партій—Бунд, УСДРП, ППС та інш., автор „критикуючи" те, як вони „розв'язували" національне питання загалом подає ліберальну нацдемівську оцінку клясової суті цих партій. Всі ці партії дістають від автора оцінку як робітничі партії, що „працювали серед робітників своєї нації", нарівні, „поруч із РСДРП" (стор. 27), при чому про РСДРП скрізь йде мова без поділу на меншовиків і більшовиків.

Характеристично, що розповідаючи про націоналістичні позиції цих дрібно-буржуазних партій—про теорію культурно-національної автономії. автор ні словом не прохоплюється про націоналістичні позиції російських меншовиків-ліквідаторів, соціяль-шовиністів, троцькістів, що підтримували лінію роз'єднання, а не добровільне об'єднання пролетарів і трудящих різних націй.

Все це тим прикріше, що поруч маємо цілковито правильне визначення дрібно-буржуазних партій, як „провідників буржуазного впливу на пролетаріят". Алеж писати трохи нижче, що „Бунд був однією з найбільших робітничих організацій у Росії" (стор. 27) або, що „під впливом дрібної буржуазії він втратив клясове чуття щодо вимог робітничого міжнароднього руху" (стор 29), значить не викривати, а апологетизувати буржуазну суть Бунда.

Розглядаючи програмові засади й вимоги в національному питанні цих дрібно-буржуазних партій, що в основному зводилися або до культурно-національної, або національно-територіяльної автономії чи навіть до вимог буржуазної незалежности, автор не викриває буржуазну суть цих вимог, їхній нереволюційний капіталістичний характер.

Адже. заявляти, „що українські соціяль-демократи висунули в своїй програмі 1905 р. вимогу для України широкої національно-територіяльної автономії всередині російської держави, а в кінці 1917 р. змінили цю вимогу, замінивши її на вимогу незалежної держави" (стор. 29), це значить просто некритично популяризувати їхні вимоги.

Потрібно було показати буржуазний угодовницький антипролетарський характер цих вимог, що від 1905 р. до Жовтня 1917 р. відображали позицію угоди української буржуазії з російською ліберальною буржуазією, а від Жовтня 1917 р, стали гаслом і дією боротьби проти пролетарської революції. Цього автор не робить, сповзаючи на буржуазну безсторонність, об'єктивізм.

Нарешті автор припускається цілого ряду антимарксистських думок і формульовань в найактувальнішому *питанні ставлення Леніна до „лівих", до центристів у німецькій с.-д.* і т. ін.

Приміром, польську соціяль-демократію автор ставить на один рівень з Леніном, з більшовиками.

„Польська соціяль-демократія була справжньою партією польського пролетаріяту й вела проти ППС таку саму жорстоку й гостру боротьбу, яку вів Ленін проти меншовиків та есерів у Росії".

Крім того, що автор затушковує антибільшовицькі помилки польських с-д., він зводить ролю Леніна в боротьбі проти меншовизму й реформізму

лише до меж Росії, затушковуючи жорстоку й гостру боротьбу Леніна й більшовиків проти міжнароднього менщовизму й центризму.

Саму антиленінську позицію люксембурґіянства в національному питанні, автор не характеризує як напівменшовицьку схему поглядів, а емпірично виводить її з того, що Роза Люксембурґ, в практичній боротьбі проти шовінізму ППС, перегнула в інший бік і „*виробила* взагалі нігілістичне (заперечливе) ставлення до національного питання“, вважаючи „*будьякі гасла* в національному питанні в програмі пролетарської партії зайві“ (стор. 36).

Адже нам відомо, що Р. Люксембурґ за свою позицію щодо національного питання потрапляла до табору великодержавних націоналістів чи навіть підтримувала буржуазну теорію культурно-національної автономії. До речі автор боротьбу ленінізму проти люксембурґіянства в національному питанні вперше констатує лише від 1914 р. Він пише:

„Уперше виступив проти Рози Люксембурґ та її теорії в національному питанні Ленін у квітні-червні 1914 р., у великій статті „Про право націй на самовизначення“ в журналі „Просвещение“. У цій статті Ленін, цілком безсторонньо викладаючи погляд Рози Люксембурґ та її однодумців, цитуючи найважливіші місця із статтів Рози Люксембурґ у центральному органі польської соціяль-демократичної партії, крок по крокові аналізує ці погляди й розбиває один доказ по одному“ (стор. 36).

Автор з якихось причин боротьбу Леніна і більшовиків на 2 з'їзді РСДРП проти люксембурґіянців у національному питанні не вважає боротьбою ленінізму. В іншому місці він безапеляційно заявляє, що „у суперечці Рози Люксембурґ і Кавтського Ленін стає *цілковито на боці останнього*“... (стор 39). Мова йде про дебати Р. Люксембурґ і Кавтського перед Лондонським конґресом II Інтернаціоналу 1896 р. з приводу питання про незалежність Польщі, а значить і про ставлення соціялістів до гасла права націй на самовизначення. Ленін говорить про резолюцію Інтернаціоналу, що — „ця резолюція цілком правильна“ і що вона „дає єдино правильну директиву пролетарської клясової політики в національном питанні“ (т. XVII, вид. III, стор. 456-57), а т. Равич-Черкаський в цьому питанні ставить Леніна цілковито на боці Кавтського.

В розділі брошури „Соціяль-шовінізм і війна“ т. Равіч-Черкаський знову популяризує Кавтського, як твердого марксиста (стор. 65), а сам розділ розпочинає так:

„Ленін за весь час своєї боротьби проти національ-соціялістів та ліквідаторів відзначався своєю інтернаціоналістичною витриманістю, своєю марксистською послідовністю. В II Інтернаціоналі він приєднався до тієї групи, що в ній була Роза Люксембурґ і що її Кавтський назвав анархо-синдикалістською“.

Автор зовсім недоречно пробує доводити Ленінову витриманість, але суть не в цьому. Він припускається грубезної політичної помилки, беручи Леніна, а значить і більшовизм на міжнародній арені, за одні дужки з лівими в німецькій, польській с.-д., тобто, приєднуючи їх до „тієї“ групи, що „в ній була Роза Люксембурґ“ та інш.

Це твердження треба рішуче відкинути, бо „з усіх угруповань II Інтернаціоналу російські більшовики були тоді єдиним угрупованням, що здатне своїм організаційним досвідом і ідеологічною підкованістю розпочати щось серйозне щодо прямого розриву, розламу із своїми опортуністами ... (Сталін), бо Ленін і „більшовики підтримували лівих с.-д. в Німеччині лише з певними серйозними застереженнями, критикуючи їхні напівменшовицькі помилки“ (Сталін), бо не можна Леніна і більшовиків ставити за одні дужки з лівими, яких він характеризував ще 1916 р., що вони ... „бояться розламу, бояться договорювати до кінця революційні гасла“.

Поруч цих грубезних політичних помилок автор припускається одвертого антимарксистського наклепництва на проводирів наукового соціялізму. Про Маркса він пише:

„Чи мав, однак, Маркс певну думку в національному питанні? Безумовно, ні. Це пояснюється тим, що на національне питання взагалі неможливо дати закінченої відповіді“ (стор. 46).

Таке міркування невипадкове. Автор далі дійшов до того, що марксоленінську теорію права на самовизначення націй, цей наріжний камінь програми комуністичної партії в національному питанні, визнав за неконкретну

Поняття „самовизначення“, розуміється, неконкретне, і, з цього погляду, обвинувачення дрібно-буржуазних соціялістів проти марксистів, до певної міри, справедливі (стор. 47).

Ми знаємо, що Ленін, борючись проти люксембурґіянства в національному питанні, відзначав, що Маркс і Енгельс завжди ставили національне питання, як підпорядковане складове питання клясової боротьби пролетаріяту, беручи його в історично-конкретних умовах і в питанні про незалежність Польщі, і в питанні про реакційність чехо-слов'янських рухів, і в ірляндському питанні та інш.

Ми знаємо, що Ленін на закиди про „непрактичність“, „неконкретність“ теорії про право нації на самовизначення аж до відокремлення відповідав, що „гасло практицизму є на ділі лише гасло некритичного переймання буржуазних змагань“, що „на далі воно безглузде, метафізичне теоретично, на практиці ж веде до підпорядкування пролетаріяту політиці буржуазії“.

Ленін, вважаючи національно-визвольну боротьбу за резерв пролетарської, рішуче підтримував практично й конкретно загально-демократичний зміст національно-визвольного руху проти імперіялістичного гніту, і водночас рішуче боровся проти буржуазного намагання перевести цей рух в річище національної виключности привелей відокремлености. Про таку політику Ленін писав:

„Це—єдино практична й принципіяльна політика в національному питанні, що дійсно допомагає демократії, свободі, пролетарському союзові.

Визнання права на відокремлення за всіма; цінування кожного конкретного питання про відокремлення з точки погляду, що усуває всяку нерівність, всякі привілеї, всяку виключність“ (т. XVII, вид. III, стор. 440).

Ленінізм конкретно розв'язував практичні й принципові питання політики пролетарської партії в національному питанні. Ця ленінська політика не має нічого спільного з твердженням автора про неконкретність теорії самовизначення. Цю марксо-ленінську теорію конкретизовано в тій найрізноманітнішій боротьбі проти різних ґатунків буржуазного націоналізму, що його провадили й провадять більшовики, провадять комуністичні партії та пролетаріят у будівничій соціялістичній роботі: її здійснено в образі інтернаціональної пролетарської держави—СРСР, її здійснюється на всіх ділянках політики, економіки й культури об'єднаних радянських республік.

Тимто повторювати слідом за соціяль-шовіністами наклеп про непрактичність, неконкретність гасла самовизначення націй аж до відокремлення, це значить заперечувати боротьбу більшовизму за марксо-ленінське розв'язання національного питання, як складової частини питання про пролетарську революцію.

Отже *висновок* може бути такий: автор в цій книжці не подав ленінізму в національно-колоніяльному питанні, припустившись не лише окремих помилок. Равіч-Чаркаський загалом перекрутив ленінське розуміння національного питання, як складової частини пролетарської революції. Ролю Леніна і ленінізму в національному питанні автор подав одірвано від більшовицької партії, підмінивши більшовицьку боротьбу за марксо-ленінську лінію розмовами загалом про РСДРП, розмовами про тотожність більшовиків до люксембурґіянців.

Така позиція є затушковування більшовизму, як самостійної пролетарської партії, недооцінювання його виключної ролі в революційному розв'язанні національного питання. Треба показувати більшовицьку партію, як єдину, послідовно-революційну пролетарську партію, що існує від 1903 р. і під

керівництвом Леніна, і під прапором революційного марксизму в боротьбі проти опортунізму різних гатунків і примиренства створила „ленінізм — теорію і тактику пролетарської революції взагалі, теорію й тактику диктатури пролетаріяту зокрема“ (Сталін). Від цього не можна відривати жодну складову частину ленінізму в тому числі й національно-колоніяльне питання.

В цілому книжка Равіча-Черкаського являє антиленінський, антимарксистський твір, що популяризує в національно-колоніяльному питанні ворожі ленінізмові позиції II Інтернаціоналу.

Гмиря А. та Глушаченко Є.

ПРОТИ ФАЛЬСИФІКАЦІЇ ЛЕНІНІЗМУ. ПРОТИ РЕСТАВРАЦІЇ ЯВОРЩИНИ

М. Редін. Ленінове вчення про два типи розвитку капіталізму в сільському господарстві. Проти економічної плятформи яворщини. ДВУ 1930 р. стор. 142 ц. 80 коп.

Лист тов. Сталіна до редакції журалу „Пролетарская Революция“ ставить з усією більшовицькою непримиренністю завдання піднести на велику політичну й наукову височінь вивчення історії нашої партії. Цей лист загострює увагу на боротьбу проти намагань троцькистських і інших фальсифікаторів протягти свою контрабанду в історію більшовицької партії.

Боротьба за марксо-ленінську науку проти всілякої фальсифікації і наклепів на ленінізм була і є першочерговим завданням ідеологічного фронту взагалі й історичного, зокрема. Історія нашої партії є історія непримиренної боротьби з різними ухилами від послідовно-революційних, марксо-ленінських позицій.

Посилення партійної чуйности, рішуче викривання троцькістської і всілякої іншої контрабанди, фальсифікації і наклепів на більшовицьку партію, боротьба з гнилим лібералізмом, постава вивчення історії нашої партії на наукові більшовицькі рейки,— ось які завдання поставив тов. Сталін у своєму історичному листі.

Тов. Сталін відзначив, „...що „історики“ й „літератори“ із розряду троцькістських контрабандистів намагаються провадити свою контрабандну роботу покищо двома лініями.

Поперше, вони намагаються довести, що Ленін у період перед війною недооцінював небезпеки центризму, при цьому дається право недосвідченому читачеві догадуватися, що Ленін, отже, небув іще тоді справжнім революціонером, що він став таким тільки після війни після того, як „переозброївся“ за допомогою Троцького...

Подруге, вони намагаються довести, що Ленін не розумів потреби переростання буржуазно-демократичної революції в революцію соціялістичну, при цьому недосвідченому читачеві дається право догадуватися, що Ленін, виходить, не був тоді ще справжнім більшовиком, що він зрозумів потребу такого переростання лише після війни, після того, як він „переозброївся за допомогою Троцького“ (Сталін).

Звідси зрозуміло, що боротьба з різного ґатунку контрабандою і фальсифікацію історії нашої партії, з перекручуваннями ленінізму, є нашим першочерговим завданям.

Однією з таких книжок, де протягнуто кавтськіянство та яворщину, є книжка М. Редіна — „Ленінове вчення про два типи розвитку капіталізму в сільському господарстві“. [1]

---

[1] Тут ми мусимо заявити, що наша рецензія на книгу М. Редіна, яку ми написали в черв. 1931 р. і вмістили її в „Літопису Революції“ № 4 за цей же рік,—є політично помилкова, бо та загалом позитивна оцінка, яку ми дали, фактично прикриває ті політично шкідливі настанови й наклепи на Леніна, що їх подав у своїй книзі М. Редін.

Поставивши завдання показати ту теоретичну базу, що на ній збудовано Ленінову теорію про два шляхи розвитку капіталізму в сільському господарстві, М. Редін дає в своїй книжці такий перший розділ: „Маркс, Енгельс і *Кавтський* про два типи розвитку капіталізму в сільському господарстві" (підкреслення наше — А. Г. і Є. Г.). Уже з цієї назви видно, що М. Редін ставить Кавтського *рядом* з Марксом та Енгельсом, як теоретика марксизму.

І це видно не лише з назви даного розділу, а й з того, що, роблячи висновок, в кінці своєї книги М. Редін тведить:

„Таким чином, двоклясовий „американський„ тип у Леніновому вченні — це дальший розвиток Марксового вчення про клясову структуру капіталістичного суспільства. *Достеменно так саме й двоклясовий тип „пруський" — це не спростовання Марксового вчення, а облік того нового, що був Кавтський вніс до цього вчення. Бо ще Кавтський встановив ті своєрідні форми, в яких за пруського типу землеволодіння відділяється від підприємництва (гіпотека)*" (стор. 131; підкреслення наше — А. Г. і Є. Г.)

Отже, знаходяться історики, які 1930 р. намагаються встановити генезу ленінізму від кавтськіянства. Ця спроба є не що інше, як намагання „синтезувати" ленінізм з кавтськіянством. Це є нечуваний наклеп на Леніна. „Всім відомо, що ленінізм народився, виріс і зміцнів у нещадній боротьбі проти опортунізму всіх ґатунків, серед них із центризмом на Заході (Кавтський), з центризмом в нас (Троцький та інш.). Цього не можуть заперечувати навіть одверті вороги більшовизму. Це — аксіома" (Сталін).

А тепер, після тієї боротьби, яку вів Ленін проти Кавтського, після тієї всім відомої оцінки, яку дав Ленін Кавтському, виходять праці, де доводиться генезу Ленінової теорії про два шляхи розвитку капіталізму в сільському господарстві від...Кавтського.

Наведемо, що саме твердить М. Редін у першому розділі. Приділивши одну третину розділу викладу „теорії" Кавтського, він пише: „Маркс показав, що клясичне капіталістичне суспільство складається з трьох клясів, — буржуазії, пролетаріяту, землевласників; що третя кляса не є потрібна для капіталізму, а є для нього тільки наріст; Маркс показав, що на перших початках розвитку капіталізму ми часто - густо зустрічаємо тільки дві кляси, бо земельний власник та підприємець можуть збігатися в одній особі; Маркс показав, що буржуа - підприємці у сільському господарстві виникають з різних джерел, отже, також із февдальних сеньорів; Енгельс встановив, що останнє перетворення відбувається надзвичайно повільно й боляче; *Кавтський дослідив, як у такому випадкові, за допомогою гіпотечної системи з бігом часу відновляється триклясова структура капіталізму. Як бачимо, елементи Ленінової науки були всі наявні. Не було тільки одного: зв'язку між ними*" (стор. 32). (Підкреслення наше; у автора підкреслено — „елементи" — А. Г. і Є. Г.

Отже, бачимо, що М. Редін встановлює генезу Ленінової теорії не лише від Маркса й Енгельса, а й від Кавтського, ставить в одну шерегу Кавтського з клясиками марксизму. І навіть, більше: він надає Кавтському почесну ролю наслідувача марксизму в аґрарному питанні. І це М. Редін робить, не зважаючи на те, що в Леніна є цілком чіткі характеристики Кавтського, як ренеґата, який проституював марксизм, визнавав його лише на словах, а по суті ніколи не стояв на ґрунті революційного марксизму.

Так, наприклад, у статті, „Мертвий шовінізм і живий соціялізм" Ленін зазначав, що Кавтський є такий тип, „який ніколи не належав до тих. хто за великих криз відразу ставав на бойову марсистську позицію (пригадаємо його вагання в питанні про мільєранізм)"[1]

Про ті вбивчі характеристики, які дав Ленін свого часу Кавтському, М. Редін не може не знати, як не може він не знати й того, яку жорстоку боротьбу Ленін провадив з кавсткіянством на міжнародній арені протягом всієї своєї революційної діяльности. Проте, автор, поставивши за мету дати

[1] Ленін, т. VIII, стр. 68, Укр. вид. 1931.

генезу Ленінового вчення про два типи розвитку капіталізму в сільському господарстві від Кавтського, обійшов боротьбу Леніна з кавтськіянством.

Навпаки М. Рєдін не тільки не висвітлює цієї боротьби, а намагається затушкувати, змазати протилежність між ленінізмом і кавтскіянством. Для цього він придумав „теорію" про те, що розходження між Ланіном і Кавтським існували лише по лінії практичних висновків з тих теоретичних тверджень, які нібито однаково вірні так у Леніна, як і в Кавтського. А саме: наводячи оцінку в Кавтського пруського та парцельного типу розвитку капіталізму в сільському господарстві, автор твердить, що порівняння пруського та парцельного типу Кавтський наче заздалегідь запозичив у Леніна (стор. 30). Цим самим М. Рєдін проводить знак рівности між Леніновим вченням про два шляхи розвитку капіталізму та теоріями Кавтського. „Але чи є це значною мірою передбачання Ленінової теорії? Чим же відрізняється це настановлення від Ленінової теорії?"— ставить він запитання й „глибокодумно" відповідає:

„*Корінь* розходжень виявляється в *практичних висновках* з теоретичних засновків" (стор. 31; підкреслення автора). Цим самим М. Рєдін визнає, що теорію про два шляхи розвитку капіталізму в сільському господарстві розробив ще Кавтський, що, мовляв, у Кавтського лише невеличка помилка, Кавтський із вірних теоретичних тверджень не зумів зробити практичних висновків, Чи є щось спільного між вищенаведеними твердженнями Рєдіна і Леніновою оцінкою кавтськіянства? Очевидно нічого.

Цікаво придивитися чим же пояснює М. Рєдін причини „помилок" Кавтського в практичних висновках із своєї теорії. Ці причини він вбачає не в клясових суперечностях, результатом яких була боротьба різних течій в II-му інтернаціоналі, а в тому

„... що для Німеччини, звідки Кавтський узяв матеріял для досліду, буржуазно-демократичний переворот був уже „весь у минулому", а капіталізм був безумовно господар сучасности" (стор. 31).

Це не викриття Кавтького, як льокая буржуазії, швидче, його виправдовування. І це пишеться після всього того, що говорив і писав Ленін про кавтськіянство. Наведемо одну з оцінок Леніна, яку він дав у питанні про коріння кавтськіянства:

„Кавтськіянство не випадковість, а соціяльний продукт суперечностей II-го Інтернаціоналу, сполука вірности марксизмові на словах і покори перед опортунізмом на ділі. В різних країнах цей основний фалш „кавтськіянсьтва" виявляєтся в різних формах. В Голяндії Роланд-Гольст, відкидаючи ідею оборони батьківщини, обстоює єдиність з партією опортуністів. В Росії Троцький також, відкидаючи цю ідею, так само обстоює єдність з опортуністичною й шовіністичною групою „Нашей Зари". [1]

Підсумовуючи твердження М. Рєдіна в питанні про ставлення кавтськіянства до ленінізму, треба сказати, що автор свою фальсифікацію й наклеп на Леніна робить в основному по лінії встановлення генези Ленінового вчення про два шляхи розвитку капіталізму від Кавтського.

М. Рєдін „об'єктивними" причинами, посиланням на те, що для Німеччини, звідки Кавтський брав матеріял для досліду, буржуазно-демократичний переворот був увесь у минулому, намагається по суті виправдати Кавтського. Він пробує „синтезувати" ленінізм з кавтськіянством і затушковуючи контрреволюційну суть кавтськіянства, ставить Кавтського поряд клясиків марксизму.

* * *

Але фальсифікація й наклеп на Леніна цим не обмежується. М. Рєдін у розділі „Зародження та розвиток Ленінової теорії" робить знову нечуваний наклеп на Леніна в тому. що нібито він 1894 та 1907 р. р. посідав різні позиції в аграрному питанні, тобто, „переозброївся". Наводить цитату з Леніна

[1] Ленін, т. XVIII стор. 186-187. укр. вид. 1931 р.

(„Що таке „Друзі народу"...), де він прямо вказує на потребу соціяль-демократам найенергійніше обстоювати боротьбу селян за негайне повернення земель, відібраних реформою 1861 р. та повну експропріяцію дідицького землеволодіння, як підвалини кріпацьких установ і традицій. Отож, однією з головних передумов для негайного розгортання подальшої боротьби пролетаріяту в спілці з найбіднішим селянством за переростання буржуазно-демократичної революції на соціялістичну, М. Рєдін тлумачить, що:

„Було б дуже наївно на основі цієї цитати гадати, що Ленін у цій своїй першій роботі не боронить від руїни „велике" дідицьке землеволодіння, що перетворюється з кріпацького на капіталістичний тип господарства тому, що він ніби „врахував, що вільне фармерське господарство своїм скаженим темпом капіталізації далеко перевещить юнкерський черепаховий хід внутрішнього перетворення дідицького господарства на капіталістичний лад" („Пролетарская революция"- 1928, № 1. стр. 5. Статья Быстрых).

Думати так, значить підставляти Леніна 1907 р. на місце Леніна 1894 р." (стор. 36-37).

Крім такого нечуваного наклепу на Леніна, який протягом всієї революційної діяльности, виходячи з інтересів пролетаріяту, підкреслював потребу боротьби пролетаріяту разом з селянством проти всіх решток кріпацтва, проти поміщицького землеволодіння, як основної підвалини кріпацьких залишків, підсовується своєрідна „теорійка переозброєння" Леніна 1907 р. Ця „теорійка переозброєння" Леніна 1907 р. є витончена контрабанда наклепів контрреволюційного троцькізму.

Ленін ще 1894 р. в „Що таке „Друзі народу", ведучи боротьбу проти нарадників, зазначав:

„І соціяль-демократи будуть як найенергійніше обстоювати негайний поворот селянам пограбованої у них землі, повну експропріяцію поміщицького землепосідання - цієї фортеці кріпаковласницьких установ і традицій. Цей останій пункт, що збігається з націоналізацією землі, не приховує в собі нічого соціялістичного, бо ж зародження вже у нас фармерські відносини тільки хутче та буйніше розквітли б при цьому, але він має надзвичайну вагу щодо демократизму, як один - однісінький захід, що міг би остаточно зламати благородних поміщиків". [1]

М. Рєдін намагається довести, що Ленін не досить чітко уявляв питання про два типи буржуазного аграрного розвитку, що в Леніна до революції 1905 р. не було яскравого уявлення про аграрне питання, як основи буржуазно-демократичної революції в кол. Росії. Він пише:

„Але уявлення про *два* (підкреслення авторове— А. Г. і Є. Г.) можливі типи буржуазного розвитку, *хоч і не дуже чітке*, було в Леніна й підчас цього проміжку" (поміж II та III з'їздами—підкреслення й пояснення наше— А. Г. і Є. Г.; стор. 50). „З другого боку,—продовжує Рєдін,—треба відзначити, що *в цій* (підкреслення тут і нижче авторове—А. Г. і Є. Г.) формулі теорії—формулі 1905 р. поперше, нема ще яскравого відокремлення *аграрного* питання, як основного питання російської дійсности, а подруге, нема *термінології*, що дає всесвітньо - історичну перспективу розвитку капіталізму в Росії. І те, і те прийшло наслідком досвіду революції" (стор. 52).

Звідси виходить, що Ленін, а значить і більшовицька партія, не були теоретично озброєні, організуючи й готуючи пролетаріят та селянство на революцію 1905 р., що нібито Ленін не чітко уявляв основні проблеми буржуазно-демократичної революції, зокрема, проблему про два можливі шляхи розвитку капіталізму в Росії, яка тісно пов'язана з питанням переростання буржуазно-демократичної революції на соціялістичну.

Основна помилка М. Рєдіна є та, що він зовсім не розглядав вчення Леніна про два типи розвитку капіталізму в сільському господарстві в розрізі переростання буржуазно - демократичної революції в соціялістичну. У вступі своєї книги М. Рєдін пише:

---

[1] Ленін, т. I, стор. 172, вид. укр 1931.

„Зокрема ми повинні з'ясувати собі Ленінову теорію про два типи розвитку капіталізму в сільському господарстві. Адже ж це теорія про *найкращі* умови розвитку капіталізму" (підкреслення авторове; стор. 3). Як бачимо, Редін робить Леніна співцем „американського" шляху розвитку капіталізма.

Для Леніна (більшовиків) „американський" шлях розвитку капіталізму в сільському господарстві аж ніяк не був самоціллю; боротьба за „американський" шлях була синонімом боротьби пролетаріяту в спілці з селянством проти самодержавства, проти залишків кріпацтва. Пролетаріят, що ним керувала більшовицька партія, боровся за переможне розгортання буржуазно-демократичної революції, за її негайне переростання в революцію соціялістичну. Так треба розуміти вчення Леніна про два шляхи розвитку капіталізму в сільському господарстві.

Щоб показати перекручення Редіна в тому, що нібито в Леніна до революції 1905 р. ще не було яскравого відокремлення аграрного питання, як основного питання, буржуазно-демократичної революції в Росії, наведемо лише одне місце з праць Леніна ще 1901 р.

„... питання про вимітання залишків кріпосництва, про витруювання з усіх порядків російської держави духу станової нерівноправности та приниження десятків мільйонів „простого народу",—це питання вже тепер має загально-національну вагу, і партія, що претендує на ролю передового борця за волю, не може відсунуться від цього питання" [1].

Як бачимо, далеко раніше до революції 1905 р. Ленін уже чітко визначив вагу аграрного питання в російській буржуазно - демократичній революції. А М. Редін ставить під сумнів розробку Леніном аграрного питання до революції 1905 р. Щодо проблеми двох шляхів розвитку капіталізму в сільському господарстві Росії, то в Леніна ми знаходимо вичерпні вказівки на те, що ця проблема була ясна для нього й розроблював він її від перших кроків своєї революційної діяльности.

В листі до Скворцова-Степанова він з цього приводу прямо зазначав: „І, на мою думку, Ільїн мав слушність, коли в передмові до другого видання книги („Развитие капитализма в России—А. Г. і Є. Г.) відзначив, що з неї *випливає* можливість *двох* відмін капіталістичного аграрного розвитку і що історична боротьба *цих відмін* ще не закінчена [2] (підкреслення Ленінове).

З антиленінськими настановами Редіна звичайно не варто полемізувати. Для кожного більшовика є аксіома, що пролетаріят під керівництвом ленінської партії, виступав гегемоном, головною рушійною силою в революції 1905 р., ведучи за собою селянство. Кожний більшовик знає, що Ленін, (більшовики) за багато років до революції 1905 р. теоретично ўгрунтував стратегію й тактику більшовизму, революційної боротьби пролетаріяту в буржуазно-демократичній революції, в боротьбі пролетаріяту за переростання буржуазно-демократичної революції в соціялістичну, що правильність більшовицьких настанов цілком доведено ходом революції 1905 р.

Всім відомо, що Ленін, буржуазно-демократичну революцію розглядав, як засіб для полегшення боротьби пролетаріяту й найбіднішого селянства проти буржуазії, як передумову для негайного переростання буржуазно-демократичної революції в соціялістичну. Він завжди підкреслював, що ми (більшовики) на буржуазно - демократичній революції не зупинемось, що пролетаріят, скинувши разом з селянством царат, зразу ж піде в спілці з найбіднішим селянством, до соціялістичної революції.

Ще 1894 р. в книзі „Що таке „Друзі народу" Ленін писав:

„І тому боротьба поруч радикальної демократії проти абсолютизму та реакційних станів і установ – безпосередній обов'язок робітничої кляси, чого й повинні навчати її соціяль-демократи, не забуваючи ані на хвилину в той

[1] Ленін, т. IV, стор. 91, укр. вид. 1931 р.
[2] Ленін, т. XIV, стор. 192, вид. укр. 1931 р.

же час навчати її, що боротьба проти всіх цих установ потрібна лише як засіб для полегшення боротьби проти буржуазії, що здійснення загально-демократичних вимог потрібне робітникові лишень як звільнення шляху, що веде до перемоги над головним ворогом трудящих—над чисто демократичною щодо своєї природи установою, *капіталом*, що у нас в Росії особливо охочий жертвувати своїм демократизмом, вступати в спілку з реаціонерами, щоб знищити робітників, щоб дужче загальмували повстання робітничого руху“ [1].

Отже говорити про те, що ніби було два Леніна (перший з них 1894 р. обстоював дідицьке господарство, другий — 1907 р. боровся проти дідицького господарства), твердити, що нібито Ленів до 1905 р. не чітко уявляв собі проблему двох шляхів розвитку капіталізму в сільському господарстві, значить ставити під сумнів Ленінову настанову щодо переростання буржуазно-демократичної революції в соціялістичну; робити наклеп на Леніна в тому, що нібито в його не було ще яскравого уявлення напередодні 1905 р. про аграрне питання, як одне з основних питань російської буржуазно-демократичної революції, значить ревізувати ленінізм.

* * *

Книгу, як сам Редін зазначив, написано проти економічної плятформи яворщини. Незважаючи на це, автор критикує контрреволюційну яворщину, залишаючись, як це не дивно, на позиціях теорії двокуркульности яворщини. цієї буржуазно-куркульської націоналістичної системи поглядів.

Подаючи в кодифікованному вигляді теорію двокуркульности Яворського, Редін дає політично шкідливі настанови, вбачаючи причини революційности селянства лише в тому, що *перетворення глитая на фармера*, зустрічає перешкоди від передкапіталістичних відносин землеволодіння. Він розподіляє куркуля на дві групи—на глитая, що зростає шляхом торговельно, лихварських операцій і на глитая-фармера, капіталістичного підприємця. Автор пише:

„Ми знаємо два ступені капіталістичного перетворення дрібного виробника: 1) перетворення його в „глитая“ у вузькому значенні цього слова—„глитая“, що веде свої операції шляхом торгівлі (як товаром, так і грошима); 2) перетворення цього „глитая“ в фармера, в капіталістичного підприємця. Причина революційности селянства кінець-кінцем полягає в тому, що перетворення глитая в фармера зустрічає перешкоди з боку передкапіталістичних відносин у землеволодінні. „Глитай“ і фармер не два різні типи, а два ступені розвитку того ж самого типу (див. попередній розділ). І *саме в цьому переході суть революційности селянства в цілому*“ (стор. 106; підкреслення авторове).

Далі Редін вже прямо, апологетизуючи куркуля, пише:

„Хуторянин, що влаштувався на руїнах громади, що організував буржуазне господарство, найчистішої марки буржуа—його революційність уже вичерпалася, бо його революційність була революційність капіталу, що осаджується на землю, що чинить розправу з передкапіталістичними земельними порядками. Царизм допоміг йому розбити середньовічну шкарлупину таким чином, щоб на дрізки розбилася громада. *Навпаки, глитай*,—що проводить свої операції шляхом торговельних операцій, що до певної міри сумісно мирно вживається з феодальними відносинами, — він, оцей „глитай феодальної породи“, як назвав його Яворський, — *не вичерпав свою революційність*, бо його капітал ще не перетворився в капітал продукційний, ще не влаштувався на землі,—він ще відчуває всі „незручності“ феодальних відносин власности... Картина вимальовується цілком протилежна тій, що її малює Яворський. *Представник торговельного капіталізму виявляється*

---

[1] Ленін, т. І стор. 173-174, вид. укр. 1931 р.

куди революційніший, ніж представник промислового капіталізму" (стор, 107-108, підкреслення наші—А. Г. і Є. Г.).

Отже, як бачимо, Редін викладає по суті в модифікованому вигляді контрреволюційну теорію двокуркульности Яворського й ріжниця лише в тому, що він робить революційним „глитая торговельно - лихварського гатунку", тоді як Яворський за носія революційности виставляв „куркуля-фармера капіталістичного підприємця". Шкідливість цієї теорії очевидна. Яворщина розбита, але є ще, як бачимо, історики, які намагаються під тією чи іншою маркою протягти контрреволюційну яворщину. Не менш шкідливим є намагання Редіна довести, що причина революційности селянства в цілому полягає в тому, що перетворення глитая в фармера натрапляє на перешкоди від передкапіталістичних відносин в землеводінні. При цьому абсолютно не вислітлює М. Редін ролі пролетаріяту, як гегемона й головної рушійної сили, що веде за собою селянство.

Відомо, що Ленін завжди вказував на відносну революційність заможньої частини селянства в буржуазно - демократичній революції, що з ним, підкреслював Ленін, ми будемо робити лише один крок в буржуазно-демократичній революції, що головну ролю в боротьбі проти поміщиків будуть відогравати селянські низи під керівництвом пролетаріяту.

До висвітлення вчення Леніна про два шляхи розвитку капіталізму, М. Редін у цілому методологічно підійшов невірно. Самий основний зміст цього вчення автор вбачає не в клясовій боротьбі пролетаріяту та найбіднішого селянства за переростання буржуазно демократичної революції в соціялістичну, а в походженні капіталістичних підприємців у сільському господарстві, в перетворенні заможнього селянина, глитая в буржуазного підприємця, фармера. Ось його висновок:

„Зміст американського типу розвитку лежить у перетворенні „заможнього селянина", глитая, в буржуазного підприємця, фармера (стор. 69-70). . . Вчення про два типи розвитку капіталізму в сільському господарстві—це *насамперед*, вчення про те, який із двох кляс февдального суспільства *переважно* перетворюється в сільсько-господарського підприємця. Це є, посамперед, ***вчення про походження капіталістичних підприємців в сільському господарстві***" (стор. 76; підкреслення авторові—А. Г. і Є. Г.).

Не поставивши вчення Леніна про два шляхи розвитку капіталізму в зв'язку з проблемою переростання буржуазно - демократичної революції в соціялістичну, як це ставив Ленін, цим самим М. Редін вихолостив революційний зміст теорії про американський та пруський шляхи розвитку капіталізму, як шляхи революції чи реформи. Боротьбу за один з двох можливих шляхів, американського чи пруського, Ленін завжди розумів, як боротьбу революційної й контрреволюційної метод розв'язання аграрного питання, як боротьбу революційного й контрреволюційного шляхів знищення залишків кріпацтва взагалі.

В листі до Скворцова-Степанова Ленін підкреслював, що:

„Націоналізація землі — селянське руйнування старого землеволодіння є економічна основа американського шляху. Закон 22(9)/XI-06 р.—поміщицьке руйнування старого землеволодіння є економічна основа пруського шляху. Наша доба 1905 - 19?? роки, є доба революційної і контрреволюційної боротьби *цих* шляхів,—*подібно* до того, як 1848-1871 р.р. в Німеччині були добою революційної і контрреволюційної боротьби двох шляхів об'єднання"... [1].

З усіх настанов М. Редіна видко, що він розглядав проблему двох шляхів розвитку капіталізму в сільському господарстві лише з економічної сторони, вбачаючи основний зміст цієї проблеми в походженні капіталістичних підприємців. Тоді як Ленін десятки разів підкреслював, що характер розв'язання аграрного питання буде залежити від того, хто буде провадити це розв'язання. Тоді як Ленін, говорячи про „американський", цебто, революційний шлях знищення залишків кріпацтва в Росії, весь час робить на-

1 Ленін, т. XIV, стор. 194, укр. вид. 1931.

голос на тому, що революційне знищення залишків кріпацтва пролетаріят мусить використати для того, щоб зміцнити спілку з найбіднішим селянством, щоб разом з сільським пролетаріятом та найбіднішим селянством повести на основі перших досягнутих перемог боротьбу із всією буржуазією за переростання буржуазно-демократичної революції в соціялістичну.

В брошурі „До сільської бідноти“ 1903 р. Ленін писав, що: „... *сільській бідноті недовго доведеться йти разом з багатіями проти дідичів.* Тільки перший крок ми можемо разом з ними зробити, а відтак доведеться нарізно йти.

Ось чому треба ясно відокремити цей перший крок від інших кроків і від нашого останнього головного кроку. Перший крок на селі—повне визволення селянина, повні права йому, заведення селянських комітетів, щоб повернути відрізки. А останій наш крок і в місті і на селі той самий буде: *відберемо всі землі, всі фабрики у дідичів та у буржуазії і збудуємо соціялістичне суспільство.* Між першим і останнім кроком нам ще чимало боротьби зазнати доведеться, *і хто не відрізняє першого кроку від останнього, той шкодить цій боротьбі, той сам того не відаючи, замилює очі сільській бідноті...*

...Ось чому соціяль-демократи не обіцяють селянинові *зразу* молочних рік та кисільових берегів. Ось чому соціяль-демократи насамперед вимагають повної волі для боротьби, для великої, широкої всенародньої боротьби всієї робітничої кляси проти всієї буржуазії. Ось чому соціяль-демократи вказують *перший крок маленький та певний*“ [1] (підкреслення Ленінові).

Володимир Ільїч, розвиваючи далі думку про переростання буржуазнодемократичної революції в соціялістичну, писав у тій же брошурі, що:

„Соціяль-демократи будуть обстоювати всі заходи на користь сільських пролетарів і помагати їм слідом за першим кроком робити якнайскорше, якнайдружніше другий крок і третій, і так далі, до самого краю, аж до повної *перемоги пролетаріяту*“. (Підкреслення Ленінове) [2].

М. Редін не поставив проблеми переростання буржуазно-демократичної революції в соціялістичну, але все ж, мимохідь, торкаючись цієї проблеми, дає меншовицько-троцькістське тлумачення цього питання. Для М. Редіна проблема переростання в революції 1905 р. зовсім не існує. А за періоду 1912-14 р.р. у нього раптом зникає проблема буржуазно-демократичної революції і постає лише проблема пролетарської революції. Ось його твердження:

„Сам Ленін показав наш шлях такої орієнтації (автор має на увазі посилання Леніна на те, що стрижнем історії Росії другої половини XIX-го та початку XX століть було аграрне питання—А. Г. і Є. Г.). Почавши з реформи 1861 р. й скінчивши на новому революційному піднесенні 1912-14 р.р., коли проблема буржуазно-демократичної революції підійшла до свого зняття через постання проблеми пролетарської революції, *основні причини історичного розвитку Ленін пояснював саме за допомогою своєї теорії* (підкреслення авторове; стор. 135).

Ми не зупиняємось на інших перекрученнях Ленінової теорії, бо вважаємо, що й наведених фактів досить для того, щоби зробити висновок про шкідливість цієї книги. Кінчаючи зазначимо лише те, що в М. Редіна є цілий ряд підрозділів названих прямо таки в формі неприпустимих запитань. Наприклад, „чи був Ленін за доби „Искры“ оборонець дідицького господарства?“ „Чи не є, отже, ленінська „пропаґанда“ боротьб за американський (та французький) тип заклик встановити цей *реакційний* економічний лад?“ (підкреслення авторове; стор. 114). „Чи існує американський тип у радянських умовах?“ і т. інш.

Така форма постановки питань теж є, безумовно, політично-помилковою.

---

[1] Ленін, т. V, стор. 279, вид. укр. 1931.
[2] Там саме стор. 281.

Загальний висновок. В книзі. М. Редіна протягнуто меншовицько-кавтськіянські настанови. Фальсифікуючи Ленінову теорію в аґрарному питанні, автор намагається синтезувати кавтськіянство з ленінізмом, виставляє Кавтського дослідником та наслідувачем Маркса - Енґельса. М. Редін реставрує контрреволюційну яворщину, пропаґуючи в модифікованому вигляді, теорію двокуркульности.

В питанні про переростання буржуазно-демократичної революції в соціялістичну, М. Редін стоїть на меншовицько - троцькістських позиціях. Вся його методологія є антиленінською; він іґнорує в Леніновому вченні про два шляхи розвитку капіталізму, основний зміст цього вчення клясову боротьбу пролетаріяту та найбіднішого селянства за переростання буржуазно-демократичної революції в соціялістичну.

Величезні бойові завдання соціялістичного будівництва в нашій країні ставлять перед нами невідкладні завдання озброїти марксо-ленінською теорією нові мільйонові кадри пролетаріяту. Клясова боротьба триває.

В боротьбі за генеральну лінію нашої партії треба „поставати справу вивчення історії нашої партії на наукові більшовицькі рейки“ (Сталін).

Рецензії

Соболєв М.

Селезнев К. „Троцкизм в вопросах истории русского государства ОГИЗМосковский Рабочий". М. Л. стр. 126. 1931.

Тов. Сталін в листі до редакції „Пролетарская революция" писав про троцькізм:

„Хто дав контрреволюційній буржуазії духовну зброю проти більшовизму у вигляді тези про неможливість збудувати соціялізм у нашій країні у вигляді тези про неминучість переродження більшовиків тощо? Цю зброю дав їй троцькізм. Не можна вважати за випадковість той факт, що всі антирадянські угруповання в СРСР у своїх спробах обґрунтувати неминучість боротьби з радянською владою. посилалися на відому тезу троцькізму про неможливість збудувати соціялізм у нашій країні, про неминучість переродження радянської влади, про ймовірність повороту до капіталізму.

Хто дав контрреволюційній буржуазії СРСР тактичну зброю у вигляді спроб одвертих виступів проти радянської влади? Цю зброю дали їй троцькісти, що пробували улаштовувати антирадянські демонстрації в Москві й Ленінграді 7 листопада 1927 року. Це факт, що антирадянські виступи троцькістів піднесли дух буржуазії й розв'язали шкідницьку роботу буржуазних спеціялістів.

Хто дав контрреволюційній буржуазії організаційну зброю у вигляді спроб заснувати підпільні антирадянські організації? Цю зброю дали їй троцькісти, що організували свою власну антибільшовицьку нелеґальну групу. Це факт, що підпільна антирадянська робота троцькістів полегшила організаційне оформлення антирадянських угруповань в СРСР.

Троцькізм є передовий загін контрреволюційної буржуазії".[1]

Без достатнього ознайомлення з троцькістською історичною схемою, не можна цілком зрозуміти позиції контрреволюційного троцькізму на сьогодні, неможна зрозуміти позицію Троцького на всіх етапах розвитку боротьби російського пролетаріяту та його партії в тих численних „теоріях", „бльоках" і т. інш., що зв'язані з ім'ям Троцького.

Тема, яку опрацював автор брошури, не нова. Погляди контрреволюціонера Троцького на історичний процес взагалі й особливо на виникнення та розвиток російської держави, в основному вже з'ясував М. Покровський, підчас дискусії з приводу цього питання з Троцьким 1922 р.[2]

Автор цієї брошури, що правда, повністю використав матеріяли цієї дискусії, і ширше дослідив троцькістську концепцію про розуміння російсько-історичного процесу, зокрема, виникнення російського самодержавства.

Без глибокої марксистської аналізи троцькістських поглядів на історичний процес, неможна достатньо зрозуміти контрреволюційної суті троцькізму, його ролі передового загону контрреволюційної буржуазії.

Цікаво з'ясувати погляди Троцького на історію ще тому, що він свідомо звернувся до історії, щоб обґрунтувати свої політичні ідеї, щоб підвести „історичну базу" під відому свою „теорію перманентної революції" (потворну подобу марксової схеми революції), спеціяльно скеровану проти ленінізму. Троцький сам це визнає. Кажучи про потребу звернутися до істо-

---

[1] Журнал „Пролетарская Революция" № 6, 1931 г.

[2] М. Покровский. „Марксизм и особенности исторического развития России"

рії, він пояснює це тим, що „викликана була (ця потреба — М. С.) безпосереднім прагненням історично обґрунтувати й теоретично виправдати завоювання влади пролетаріяту (під цим він розуміє своє гасло „без царя, а уряд робітничий“ — М. С.) протиставлене як гаслові буржуазно-демократичної республіки, *так і гаслові демократичного уряду пролетаріту й селянства*[1] (підкреслення наше — М. С.)

А в брошурі „Моя жизнь“ він просто каже: „Робота над соціяльною історією Росії вилилася в статтю „Итоги и перспективы“, яка становить найзакінченіше для того періоду обґрунтування теорії перманентної революції“

Отже, Троцький свідомо звернувся по допомогу до історії для того, щоб обґрунтувати свої політичні позиції; тому, не з'ясувавши клясового коріння поглядів на історію Троцького, неможна чітко зрозуміти клясової суті контрреволюційного троцькізму.

Після невеличкого вступу, де т. Селезньов підкреслює характеристичну рису соціяльної методології троцькізму, в першій частині він зупинився на тому, як Троцький оцінює зміст виникнення й розвитку Російської держави та самодержавства. Автор розглядає детально паралель, що її Троцький проводив між Західньою Европою й Росією („повільність та примітивність російського історичного процесу, відсутність міст західньо-европейського типу“ тощо).

Детально т. Селезньов розглянув погляди Троцького на ролю державної влади в організації економіки Росії, особливо в насадженні державою капіталізму, твердження Троцького про надклясовість та абсолютну самостійність російського самодержавства й, нарешті, твердження про існування російського абсолютизму багато десятиліть „всупереч громадському розвиткові аж до 17 року“.

Отож, у першій частині автор розглянув фактично всю історичну схему Росії Троцького.

У другій частині брошури наведено погляди основоположників марксизму на державу взагалі та на російську зокрема, супроти поглядів Троцького. Проти тверджень Троцького, що російська держава була абсолютно самостійна, що вона оформилася під переважним впливом зовнішніх чинників, автор брошури наводить зовсім протилежні погляди Маркса, Енгельса й Леніна, які підкреслювали клясовість державної організації, характеризували державу, як апарат панівної кляси й визначали, що саме виникнення держави безпосередньо випливало із загострених клясових суперечностей.

Твердження Троцького нічого спільного з марксистським розумінням виникнення держави не мають. Та й сама фактична історія розвитку російської економіки суперечить твердженням про „примітивність основи“, „всупереч громадському розвиткові“, „надклясовість“ тощо.

Автор, критикуючи погляди Троцького, наводить численний статистичний та фактичний матеріял, що характеризує розвиток капіталізму в Росії, особливо XIX-XX ст. ст., а також підкреслює силу й міць торговельного капіталу попередніх століть, який безперечно впливав на дії та політику, спочатку Московської Руси й особливо пізніших часів.

Саму фактичну історію Троцький досить прекручує й вона нічого спільного не має з його твердженням. Тому автор цілком має рацію, коли каже:... „що погляди Л. Троцького на питання історії російської держави, не мають нічого спільного з методологією основоположників марксизму, не відповідають разом з тим і об'єктивному перебігові історичного розвитку Росії“ (83 стор.).

В третій частині автор зупиняється на причинах, які спонукали Троцького перекрутити російський історичний процес. Автор також аналізує клясові коріння троцькістської історичної методології і показує зв'язок, який

[1] „Правда“ № 144. 1922 р. ст. Троцького „Об особенностях исторического развития России“.

був у Троцького між поглядами на історію та політичною практикою, особливо 1905 р.

Автор на підставі численних порівнянь доводить, що в питаннях російської історії Троцький цілком наслідує буржуазну російську історіографію. З цього арсеналу (зокрема з основних тверджень Мілюкова) Троцький повністю запозичив всі твердження про виникнення самодержавства в Росії.

Зіставляючи висловлювання Троцького з Мілюковим („Очерки по истории русской культуры“), автор довів, що теорію примітивности російської економіки, характеристику російських міст, визначення головних функцій самодержавстсва цілком списано у Мілюкова. Коли зважити, що Мілюковська концепція становить в основному переказ і дальше, розроблення основновної схеми російської буржуазної історіграфії (Соловйова, Чічеріна, Ключевського тощо), то арґументи Троцького є не тільки мілюковські, а всієї російської буржуазної історіографії.

Тимто автор цілком має рацію, коли пише, що Троцький „очима кадетського історика Росії дивиться на російську історію, на російську державу й самодержавство“ (92 стор.).

Ми не спиняємося тут на тому, з якого погляду й як виконувала буржуазна історіографія своє „соціяльне замовлення“. Це відомо всім та й у книжці досить висвітлено.

Автор також підкреслив єдність поглядів на російський історичний процес, з одного боку, народників (Тихоміров, Ткачов, Лавров), з другого — ідеологів та ватажків меншовизму — Плеханова, Аксельрода, Мартова, Потресова та інших. Але ж, на нашу думку, ця єдність не говорить про те, що меншовики й народники щось нове вносили, або мали іншу історичну схему, відмінну від буржуазної; навпаки, єдність ця полягала в тому, що і народники, і меншовики (особливо Плеханов) всі свої твердження та характеристики так само, як і Троцький, запозичили в російських буржуазних та дрібно-буржуазних істориків. Тимто автор помиляється, коли подає єдність думок Троцького та меншовиків і народників, а з другого боку — буржуазної історіографії.

Тов. Селезньов цілком вірно підкреслює, що коли Тихоміров запозичив у буржуазії її історичну схему, то це для того, щоб виправдати свою зраду партії „Народная воля“. Плеханов використав не для арґументації свого опортунізму й соціяль-імперіялізму. Ми від себе додамо, що Троцький, який звернувся до буржуазно-історичної схеми, використав її для обґрунтування своєї контрреволюційної позиції в російському робітничому русі.

Ми хочемо зупинитись тепер на деяких хибах брошури. І коли от з цього погляду розглянути працю т. Селезньова, то основною хибою її є те, що автор не пов'язав „історичної схеми“ Троцького з його контрреволюційною соціяль-фашистівською роботою в сучасному.

Автор правильно відзначає, що троцькістська історична концепція цілком вихолощує вагу клясової боротьби, цього основного критерія виникнення держави. Але авторова хиба полягає в тому, що він тільки підкреслює, а не наводить будьякого конкретного історичного матеріялу загостреної клясової боротьби в Росії, яка вплинула на виникнення російської держави. Тим більше, що фактична історія у Росії має багатющий матеріял, який цілком потверджує ленінське визначення, що: „Держава є продукт і вияв *непримеренности* клясових суперечностей. Держава виникає там, тоді і остільки, де коли і оскільки клясові суперечності об'єктивно не можуть бути примиримі“ [1].

Не можна цілком погодитися з авторовими арґументами, що їх він наводить проти троцькістської тези „монархія як самовдовільна організація“; не тому, звичайно, що ця троцькістська теза правильна; вона без сумніву є антимарксистська й буржуазна. Автор робить помилку тому, що відкидає

[1] Ленін, т, XIV ч. II, стор. 300—301, вид. 1. ГИЗ

навіть відносну самостійність російського самодержавства на деяких етапах розвитку Росії „у вузьких межах". Самодержавство на певних етапах відносну самостійність мало, особливо, коли російський царат почав швидко перетворюватись після 1905 року на буржуазну монархію й почав застосовувати своєрідні бонапартистські методи. Ленін характеризував цей період так „Якщо, наприклад, Пурішкевичі змагаються: з Гучковими й Рябушинськими, то уряд, трохи врівноважуючи сили цих суперників, може мати більше самостійности (звичайно, в певних, досить вузьких межах), ніж за рішучої переваги одного з цих клясів... Щось подібне й переживає сучасна Росія" (т. XVI, стр. 152 изд. 3. Гиз).

Але з цими твердженнями нічого спільного не має троцькістська теза, яка трактує самодержавство як „самовдовільну організацію". Адже Троцький цією тезою хотів підкреслити надклясовість російського абсолютизму, пригнічення державою всіх кляс. Ленін, навпаки, твердженням про відносну самостійність самодержавства на певних етапах обґрунтовував його боротьбу за збереженням свого клясового характеру. Ця тенденція на певних етапах розвитку до самостійности абсолютно не міняла соціяльного змісту самодержавства, його клясового характеру як — „держави кріпосників".

На нашу думку лише в такому сенсі треба боротися з троцькістським визначенням самодержавства, а не взагалі (як це зробив автор) сказати „ні" і поставити крапку.

Не можна погодитися з автором також у тій частині, де він проти троцькістського твердження „про повільність та примітивність розвитку" російського господарства — доводить бурхливий розвиток російської промисловости та торгівлі. Автор об'єктивно перебільшує „надамериканський" темп розвитку промивловости Росії.

Як відомо Троцький теорію про „повільність" і „примітивність" виставляв для обґрунтовання надклясовости російського самодержавства, а автор хоче довести, навпаки, що Росія розвивалася „велетенськими темпами". Поперше, це невірно тому, що розвиток у деяких нечисленних галузях виробництва (та й то тимчасовий і здебільшого коштом чужоземного капіталу) автор переносить на всю економіку Росії. Подруге, — автор об'єктивно стає на позицію, яка суперечить твердженню, що Росія проти Західньої Европи була технічно й економічно відносно відстала країна. Потретє, це суперечить тому, що російське самодержавство, як найбільший кріпацький пережиток, було найголовнішим гальмом економічного проґресу Росії.

Таке твердження ще тому шкідливе, що воно дезорієнтує читача й не дає йому ясно розуміти всіх величезних перемог наших соціялістичних темпів проти капіталістичного розвитку, не говорячи про розвиток промисловости періоду, коли влада була в руках кріпосників.

Критикуючи троцькістську теорію примітивности російської економіки, треба виходити з правильних тверджень Покровського, що „Московська Русь XVI століття була не примітивна своїми економічними умовами за кожну европейську країну пізнього середньовіччя"[1], а далі за кріпацтва поступово зростала капіталістична формація, як і в інших країнах.

Загалом автор цілком має рацію твердити, що „Погляди Л. Троцького на російський історичний процес взагалі і на виникнення та розвиток російської держави зокрема, не маючи з методологічного погляду нічого спільного з марксизмом, не відповідають разом з тим і об'єктивному перебігові історичного розвитку Росії. Вони збігаються з історичними поглядами основоположників російського меншовизму, подібні до поглядів народників і запозичив їх Троцький з буржуазної російської історіографії. Виникли й оформилися вони у Троцького підо впливом потреби „історично обґрунтувати" свою й Парвусову дрібно-буржуазну теорію з перманетної революції,

[1] М. Покровський „Марксизм и особенности исторического развития России", стор. 91.

протиставлення за того періоду більшовицькому гаслові „революційно-демократична диктатура пролетаріяту та селянства" (стор. 126) й додамо від себе, що була знаряддям боротьби проти ленінізму. Отже, троцькістське розуміння російської історії зв'язане також з теорією перманентної революції. Це розуміння так само дуже щільно пов'язане з позицією Троцького і в профспілковій дискусії („одержавлення профспілок"), з твердженням про неможливість збудувати соціялізм в одній країні, з позицією Троцького підчас імперіялістичної війни і т. ін.

* * *

Нарешті, треба зупинитися на вступній статті М. М. Покровського, який розглянув „тип" Троцького, його маневри висвітлювати історію, взявши одну з останніх книжок Троцького, мовляв, спробу автобіографії — „Моя жизнь". М. М. яскраво змалював та підкреслив характеристичні риси Троцького, у якого „міщанський індивідуалізм не згорів остаточно в огні пролетарської революції" і який своїми рисами справді нагадує тип хвалька з твору Достоєвського „Село Степанчиково".

За Троцьким виходить, що історичний процес XX століття мав два чинники: це „я" — Троцький, і „вони" — маси. Звичайно, він як керівник мас. Всі його висновки про факти та ідеї, зв'язані тільки з „його" особою й висвітлюється через „його" ідеї та враження. Чого варта лише характеристика „листування Маркса й Енгельса"! Він каже, що це листування... „було для мене не теоретичним, а психологічним відкриттям... Я переконувався на кожній сторінці, що з цими двома мене зв'язує безпосередня психологічна спорідненість" („Моя жизнь") Сам цей вислів дуже яскраво характеризує цілого Троцького та його особливість соціяльної методології.

Прочитавши статтю М М. Покровського, можна цілком зрозуміти факт літературного співробітничання Троцького в пресі англійського та американського капіталізму, в пресі маршала Пілсудського та його бльокування з соціяль-фашистами і гітлерівцями в боротьбі проти комуністичної партії та робітничої кляси Німеччини Та й не тільки зрозуміти: прочитавши, знову й знову виринає почуття огиди до цього „политиканствующего хвастунишки", про якого Ленін ще писав, що „такі типи характеристичні, як уламки вчорашніх історичних утворень та формацій", почуття обурення до цього ватажка передового загону контрреволюційної буржуазії в боротьбі проти батьківщини пролетаріяту — СРСР та пролетаріяту цілого світу.

Смирнов I.

Єм. Ярославський. О третьей силе в период пролетарской революции и пролетарской диктатуры. (Доклад в Комакадемии). ОГИЗ „Московский рабочий", 1931 г. Тир. 75.000 ц. 10 коп.

Питання про третю силу періоду пролетарської диктатури заслуговує на найпильнішу увагу нашої партії і робітничої кляси, тому, що розв'язання цієї проблеми в теорії й на практиці є справа безпосередньої боротьби проти клясового ворога.

Події останніх років у нашій країні роблять це питання особливо актуальним. Боротьба партії проти різних опозицій, шкідництва, процеси СВУ, Промпартії, Союзного бюра меншовиків, загострення клясової боротьби всередині нашої країни й поза нею, все це дає достатній матеріял для постави та вивчення питання про третю силу періоду пролетарської диктатури.

Цю потребу деякою мірою задовольняє рецензована брошура тов. Ярославського, що являє собою доповідь, яку він прочитав у Комакадемії.

В своїй доповіді т. Ярославський ставить завдання показати, „як, якими шляхами, через які шари, які клясові прошарки ця третя сила намагається підкопатися під фундамент пролетарської диктатури, щоб розчистити грунт для реставрації капіталізму".

Перше як розглядати питання про третю силу періоду пролетарської диктатури т. Ярославський напочатку своєї доповіді робить зауваження, що „питання про третю силу поставлено по суті не тільки після повалення влади буржуазії, воно поставлено було ще до повалення влади буржуазії". Проте, на цьому періоді (до повалення буржуазії) т. Ярославський майже не зупиняється й обмежується незначними увагами. Закинути т. Ярославському те, що він обмежився в своїй доповіді лише побіжними увагами про цей період ніяк неможна, тому, що основну частину доповіді цілком законно присвячено періодові пролетарської диктатури. Це, звичайно, не означає того що наші історики партії не повинні взятися до глибшого та детальнішого вивчання проблеми третьої сили дожовтневого періоду.

Починаючи з відомих правоопортуністичних виступів Зінов'єва, Каменєва. Рикова та інш. напередодні Жовтня й кінчаючи правою опозицією останніх років, тов. Ярославський в своїй доповіді послідовно показує, як боротьбу всіляких опозицій проти генеральної лінії партії та її ленінського керівництва завжди використовували клясові вороги й як антиленінська ідейна зброя всіх опозицій ставала засобом в руках клясових ворогів для підриву диктатури пролетаріяту.

Історія всіх опозицій показує, що виникнення ухилів від генеральної лінії було відбитком впливу клясово-ворожих сил на певну відсталу частину пролетаріяту та нестійких членів партії. Ця наука повинна бути особливо повчальна для всіх тих, хто намагається створювати свою лінію, відмінну від генеральної лінії партії, хто намагається послабити партійну дисципліну. Про таких людей Ленін свого часу писав: „Хто хоч скільки-будь послаблює залізну дисципліну партії пролетаріяту (особливо підчас його диктатури), той фактично допомагає буржуазії проти пролетаріяту" (Твори, т. XXV, вид. 2, стор. 191).

Ми можемо встановити як цілком певний закон, що кожна опозиція в партії завжди розв'язує третю силу, яка намагається використати боротьбу опозицій проти партії. Це було напередодні Жовтня (використання буржуазією штрайкбрехерських виступів Каменєва, Рикова, Зінов'єва та інш.); підчас боротьби проти партії „лівих" комуністів (використання кадетами, меншовиками, есерами виступів „лівих". комуністів); періоду профспілкової дискусії 1921 р. (кронштадський виступ); підчас боротьби проти партії троцькістської опозиції, і нарешті це було за часів боротьби правої опозиції останніх років.

Що підбадьорює третю силу у зв'язку з виникненням опозицій у партії? На це дуже красномовно відповідають писання Гарві в „Социалистическом Вестнике".

„Але невдоволені маси — писав Гарві — по-своєму зрозуміють, ширше тлумачитимуть крилате слово Троцького (мова ходить про фразу Троцького, який свого часу кинув партії обвинувачення, що небезпечніший від усіх небезпек є режим в партії - І. С.). Небезпечніший від усіх небезпек є не режим панівної партії, а режим диктатури цієї партії над пролетаріятом та селянством, над 150 млн. народом, над величезною безвідповідальною країною (!) Значення опозиційних атак на сталінську більшість не в програмі опозицій, а в її критиці, в розкладі більшовизму, в розхитуванні монолітної будівлі пролетаріяту, в підриванні ідейних і організаційних підвалин Комінтерну".

Те саме писав „Попюлер", орган французьких соціяль-фашистів: „нав'язуючи комуністичній партії що три-чотири місяці дискусію, опозиційні групи сприяють політичному пробудженню народів Союзу. *Вони в такий спосіб готують крах більшовицької диктатури і її демократичну ліквідацію*" (Підкреслення наше — І. С.)

Ці надії клясових ворогів на крах диктатури пролетаріяту, змушують їх захоплено вітати кожну опозицію в нашій партії і спрямувати свою діяльність на повалення пролетарської диктатури. Цього зв'язку кожної опозиції з третьою силою жодна з опозицій не розуміла і не хотіла розуміти. Вони, опозиціонери, завжди шляхетно обурювалися, коли їм зазначали, що одна з причин посиленої діяльности третьої сили — це розкладницька діяльність самої опозиції. Факти, що їх вдало підібрав у доповіді т. Ярославський, потверджують це.

На особливу увагу з цього погляду заслуговує права опозиція, яка не лише розв'язувала на ділі третю силу, але й мала ідейний зв'язок з „трудовою селянською партією" — кондратівцями та з меншовиками. Документи, що їх навів т. Ярославський, особливо наочно подтверджують це. Відомий меншовик — Громан на процесі Союзного бюра говорив:

„Настановлення правого ухилу, як би вони взяли гору, були б надійним ґрунтом, на якому пізніше зійшли б меншовицькі сходи. По суті між настановами правого ухилу ВКП(б) та нащою плятформою немає якісних, принципових розходжень. Розходження тут лише кільсного порядку" (стор. 53).

Залкінд потверджував, що:

„По суті ми, РСДРП, є продовження правого ухилу" (стор. 56).

А Гінзбург заявляв:

„Панувало переконання, що основні вимоги правого ухилу являють собою ніби недорозвинутий меншовизм" (стор. 57).

Всі ці заяви з надзвичайною яскравістю показують ідейну близькість правоопортуністичних настановлень з настановленнями розбитих клясових ворогів, які намагалися зірвати диктатуру пролетаріяту.

Брошура тов. Ярославського цінна з того погляду, що вона загострює клясову увагу читача й робить його пильним до всіх клясово-ворожих виступів наших днів.

Але треба відзначити, що в окремих місцях брошури тов. Ярославського є політично невірні твердження. Поперше — правильно робить тов, Ярославський, звертаючи увагу читача на зрадницьку діяльність Рязанова Д. Але треба відзначити й підкреслити, що тов. Ярославський не правий, коли вживає щодо Рязанова слова „партійний ліберал". Так званий лібералізм Рязанова Д. був лише зовнішньою формою його меншовицьких поглядів, його діяльности, як аґента контрреволюційного меншовизму, як аґента соціяльінтервентів.

Далі. На 8 стор. Ярославський пише: „Період між двома революціями поглибив тому розходження між нами й цими партіями (мова йде про есерів та меншовиків — І. С.), одна з яких — меншовицька партія — *виступала одного часу під одним з нами прапором, мала навіть одну програму з нами*". (Курсив наш — І. С.).

Таке твердження тов. Ярославського, без будьяких застережень, про те, що меншовики мали „одну з нами прогрму", є невірне. Адже меншовики *формально* виступали під прапором марксизму й *формально* мали „одну з нами програму"! А тов. Ярославський про це не говорить. Хіба ж невідомо, що по суті програма більшовиків у корені відмінна від програми меншовиків? Ще напередодні революції 1905 р. „більшовики й меншовики стояли один проти одного всередині однієї партії, як два табори *з двома цілковито відміннними плятформами*". (Сталін. „Еще раз о социал-демократическом уклоне в партии". стор. 8. Курсив наш — І. С.).

Про цю сутність і треба говорити, не висуваючи на перший плян формальний момент, що меншовики й більшовики мали „одну з нами програму".

Зовсім незрозуміло, чому тов. Ярославський, говорячи про контрреволюційний троцькізм, намагається запевнити, що підчас боротьби партії з троцькізмом (1927 р.) у троцькістській плятформі були „в окремих місцях окремі здорові думки" (стор. 40) і в той же час заявляти, що „основна установка у троцькістів виявилась контрреволюційною". Таке твердження тов. Ярослав-

ського пом'якшує контрреволюційну суть троцькізма, такі заяви можна тлумачити як боротьбу проти троцькізму із застереженнями.

Досить згадати ті основні питання, в яких партія боролася проти троцькізму, щоб сказати, що в засадах, висунених від троцькістів, в їх плятформі не було жодної „здорової думки".

„Візьміть такі питання, — скажемо ми словами тов. Ярославського, як питання про партійну дисципліну, розуміння про однісъ, як про суму фракційних осередків — троцькістьке розуміння — відсутність партійности, питання за деградацію керівництва, питання про будівництво соціялізму в одній країні, питання з пеіоду непи, „ножиці", пропозиція високих цін, розрив із середняком та інш." (стор. 40). Хіба в цих питаннях у троцькістів були „здорові думки"! Троцькізм був і є *наскрізь* ворожий нашій партії. Період, про який говорить тов. Ярославський, це період якнайгострішої боротьби троцькістів проти партії, коли позиція троцькістів остаточно визначилась як позиція відвертого контрреволюційного меншовизму.

Ось чому неможна допускати такі речення та вислови, які б пом'якшували боротьбу з троцькізмом, що давно став передовим загоном контрреволюційної буржуазії.

І, нарешті, ще одне зауваження. У двох місцях своєї доповіді (стор. 7 і 17) тов. Ярославський посилається на 4-х томник з історії ВКП(б) (за редакцією тов. Ярославського), як на безгрішне джерело правильних оцінок есерів, меншовиків та позиції „лівих" комуністів 1918 року. Останнім часом критика 4-х томника виявила цілий ряд грубезних перекручень з корінних питань історії ВКП(б) і Жовтневої революції й освітлення їх не в ленінському дусі. Тому посилання тов. Ярославського на 4-х томник, де нібито дається ленінське освітлення про меншовиків та „лівих" комуністів, є посиланням на невитримане джерело.

Коротенко Ол.

К. Розенблюм. Военные организации большевиков 1905 - 07 г. г ГИЗ. СОЦЕК. 1931 г. стр. 256, ц. 1 р. 80 к.

Книжка т. Розенблюма є перша більш - менш систематизована праця про військові організації 1905 - 07 р. р. Вона доповнює вивчення революції 1905 р. й становить покажчик архівних джерел для наукових праць про військові організації.

Автор розпочинає огляд військової роботи РСДРП з передреволюційного періоду 1905 р. На ряді прикладів ми бачимо наскільки була безсистемна ця робота до 1905 р., що значною мірою пояснюється наявністю меншовизму, який через свій опортунізм не міг бачити всього величезного значення роботи в армії. Таке ставлення меншовизму до роботи в армії походило з його загальної концепції, зокрема з його ставлення до російсько - японської війни.

Ще на другому з'їзді партії на порядок денний поставлено питання про роботу в армії, хоч спеціяльно не обговорювано й не дано безпосередніх вказівок до утворення військових організацій. На 3 - му більшовицькому з'їзді партії і навіть ще раніш у роботі Бюра комітетів Більшости питання про військові організації поставлено на всю широчінь; були ухвалені й дані чіткі настановлення щодо роботи в армії поєднуючи їх із підготовкою та організацією збройного повстання.

Отже наслідком роботи більшовиків більша частина військових організацій були більшовицькі.

От чому на тлі дослідження військової роботи можна досить яскраво показати відміну в тактиці більшовиків та меншовиків. Хоч автор і спромігся це зробити, але не подав розгорнутої картини, детально не розглянув більшовицькі й меншовицькі організації у практичній роботі.

У 2,3 й 4 розділах тов Розенблюм подає досить повну аналізу та факти про військову роботу більшовицької партії від початку 1905 р. до кінця 1907 р

В цих розділах автор показує, як партія розгортала роботу в армії, яку ролю відогравали військові організації в армії, а також де й які саме існували військові організації.

Не зважаючи на те, що т. Розенблюм підрахував, що існувала 81 військова організація, однак, насправді їх було далеко більше. Приміром, автор не взяв до уваги військових організацій у Кременчуці (більшовицької) й Полтаві[1] (меншовицької).

У розділах—5, 6, 7, 9 автор подає структуру різних військових організацій—форми, методи роботи, типи газет і літератури та роботу серед рекрутів. Автор досить яскраво схарактеризував більшовицькі й меншовицькі організації, чіткість у формулюваннях завдань перших і безформенність, плутанину у других.

У 8 розділі т. Розенблюм розглядає військові конференції (більшовицькі й меншовицькі), де накреслювано тактику, форми, методи роботи та інш., і де виявлялася бутафорська революційність меншовиків за рішучих моментів боротьби проти царату.

У 10 розділі—„Об отношении к военно-революционным организациям других партий и беспартийных" автор подав принциповий погляд більшовиків і відомості про військові організації інших партій та організацій. Це він робить і в розділі додатків, де наводить статути, програми, деклярації. Деякий поданий матеріял публікується

За тих часів існували крім салдатських ще й офіцерські організації, між якими була глибока клясова прірва; от через що вірна була тактика більшовиків, які не припускали ніякого співробітництва з військовими й бойовими організаціями інших партій.

Як прогалину в праці треба вважати те, що автор не розробив поширеної, систематизованої таблиці, де можна було б подати відомості про кожну військову організацію, як провадили вони військову роботу і в яких полках напрямок роботи, скільки військових було охопоено, де і в яких саме полках (1905-07 р. р.), які саме були зворушення та повстання й т. д.

Хоч у 3-му розділі на 25-ти сторінках і наведено відомості про 48 військових організацій за кожну зокрема, про те це не охопило всієї кількости організацій і подано не так наочно та ефективно.

В цілому праця т. Розенблюма з погляду поданих матеріялів досить вдала й цінна хоч і невичерплива. Сирого, нерозробленого ще матеріялу та вказівок на джерела зібрано багато. От чому ця праця є за базу для досконалішого вивчення військових організацій за революції 1905-07 р. р. та дослідження і самої історії партії.

Як великий недолік треба відзначити те, що в книжці не пов'язано роботи більшовиків с проблемами збройного повстання та війни взагалі, стратегії і тактики та переростання буржуазно-демократичної революції в соціялістичну.

[1] Про полтавську та кременчуцьку організації автор мав можливість знайти відомості в тій літературі, яку він використовував, зокрема в журналі „Л. Р." До речі, про ці організації є матеріяли в: 1) „1905 год на Полтавщине" Вид. політкаторжан, 2) „Л. Р." №2 за 1926 р.: 3) Бр. „От рабства к свободе", вид. Кременчук, спілка Харчосмак 1923 р:, 4) полт. Крайарх фонд Г. Ж. У. В.-53, Спр, 930 вперше й являє собою велику цінність для вивчення революційного руху й історії партії.

Бригада: Енольський, Нахотович,
Топчій, Пеліпас

ЗА СПРАВЖНЮ БІЛЬШОВИЦЬКУ ІСТОРІЮ КРИВОРІЖЖЯ

А. Г. Пахомов; Нарис історії робітничого руху та революції 1905 року на Криворіжжі. Партвидав „Пролетар". 1932 р. стор. 9.

Книжка тов. Пахомова становить першу спробу нарису історії 1905 р на Криворіжжі. Тому цілковиту рацію автор має відзначити, що „історія запільного революційного руху на Криворіжжі, являє собою майже нерухану цілину" (стор. 9-10).

Центральним питанням вивчення історії революції мусить бути питання про провідну ролю більшовицької партії в революції, щоб на історії революційних подій, керованих більшовицькою партією 1905 р., дати відсіч троцькістським та всіляким іншим фальсифікаторам історії більшовизму.

Виходячи з того, що завданням історика-більшовика є: „піднести питання історії більшовизму на належну височінь, поставити справу вивчення історії нашої партії на наукові, більшовицькі рейки й загострити увагу проти троцькістських і всіляких інших фальсифікаторів історії нашої партії.." (Сталін) ми й розглянемо нарис тов. Пахомова.

В першому розділі, де подається соціяльно-економічну характеристику Криворіжжя, автор робить ряд недостатньо чітких і неправильних настановлень. На самому початку книжки т. Пахомов, вживаючи в оцінці розвитку капіталізму натуралістичних настановлень, затіняє суперечності капіталізму. За автором — „добра плодюча земля, м'якгий клімат, наявність в Кривому Розі і навколо нього річок. Інгульця, Саксагані, Жовтої, Висуні і цілого ряду великих озер, притягали з різних міст Росії та України селянську людність" (стор. 10).

Тов. Пахомов помиляється, коли вважає, що це спричинилося до „притягнення селянської людности" на південь України. На південь України йшла, насамперед, селянська біднота, якій із розвитком капіталізму, в процесі розшарування села, не досить було землі на півночі. Капіталізм гнав селянську бідноту на південь України, бо в зв'язку з розвитком капіталізму в сільскому господарстві йому потрібні були вільні робітничі руки для експорту хліба через порти Чорного моря.

Процес заселення степової смуги України був також пов'язаний з колоніяльною політикою царського урдяу, з його політикою гноблення народів інших національностей. Заселення півдня України загострювало протиріччя капіталізму на Україні. Розшарування українського селянства в процесі заселення набирало ще більших темпів, міцніла куркульня, збільшувалась біднота.

Отже, соціяльно-економічних причин залюднення степу, ленінської аналізи клясових протиріч на селі, розшарування селянства, клясової боротьби на селі не видно в автора.

В другому місці, згадуючи про селянську бідноту, т. Пахомов зовсім невірно з'ясовує виникнення пролетаріяту Кривбасу. Він вважає, що:

„Злидні та голод примушували селянську бідноту кидати землю й шукати заробітку в промисловості. Так утворилася робоча сила для залізо-рудної промисловости" (стор. 10).

Не даючи поглибленої соціяльно-економічної аналізи в питанні виникнення пролетаріяту, тов. Пахомов зазначає, що пролетаріят на Криворіжжі виник лише в кінці XIX віку. Пролетаріят на півдні України, зокрема на Херсонщині, виник далеко раніш.

Первісне нагромадження робочої сили відбувалося на Україні, насамперед, грабуванням українського дрібного виробника, обезземеленням селянства, що чинили ще поміщики-кріпосники.

Вже по маєтках та на фабриках поміщиків, першої половини XIX віку був напівробітник, напівраб, який одержував „утримання“ від поміщика, жив у поміщицькій касарні. й працював всією сім'єю на свого експлуататора. Це так зване „місячництво“ було розповсюдженя й на Херсонщині, цебто й на Криворіжжі. А процес капіталізації сільського господарства після реформи 1861 р. ще більше прискорив оформлення пролетаріяту.

В нарисі також не подано соціяльно-економічної та політичної аналізи історії експлуатації Криворізького басейну капіталістами. За Пахомовим ця історія розгортається так:

„Чиновник Пилипенко... повідомив міністра фінансів, графа Васильєва, що він поблизу Кривого Рогу... виявив чималі зложища залізної руди“ (стор. 10).

Потім: ...„заінтерисовані особи зробили ще декілька дослідів... але з цих дослідів, крім листування нічого не вийшло“.

І кінець-кінцем:

„Перший, що взявся практично добувати Криворізьку руду, був катеринославський поміщик, А. Н. Поль. 1881 р. А. Поль заснував у Парижі акційне т-во криворізьких залізних руд, затверджене того ж року російським урядом. Акційні, чужоземні й російські товариства росли як гриби“ (стор. 11),

Загострена клясова боротьба вимагає назвати „заінтерисованих осіб“ справжніми іменами — капіталістами, експлуататорами робітничої кляси. Автор забуває, що з „листувань нічого не вийшло“ через те, що поміщики та капіталісти не зуміли в умовах капіталістичної конкуренції відразу договоритись про пов'язання проблеми видобутку руди з видобутком вугілля, про розподіл визиску. „Практично“, в дійсності, Поль ніколи залізно-рудною промисловістю не займався: він був тільки прикажчиком чужоземного, зокрема, французького фінансового капіталу.

Треба було показати далі, що „акційні т-ва росли як гриби“ в наслідок ввозу капіталу французькими капіталістами, які ввезли до світової війни в Росію і передусім на південь України—Донецький та Криворізький басейн— 11 млрд. франків. Це й тепер, як відомо, є одне з причин того, що французький імперіялізм є надхненником організатором інтервенції проти СРСР.

У другому розділі автор ставить перед собою завдання висвітлити „Революційний рух на Криворіжжі перед січневими подіями 1905 р.“ Розповідаючи тут про історію соціяль-демократичних гуртків до 1905 р. він не дає чіткої аналізи пляну цих гуртків. На протязі 6 стор. 30-35 автор не відзначає, які це були гуртки своїм напрямом (більшовицькі чи меншовицькі), тоді, коли відомо, що ті гуртки, на чолі яких стояли більшовики — Манастирський (стор. 31), Тетяна Рейніш (стор. 33) — були більшовицькими гуртками. Так на стор. 33 т. Пахомов зазначає, щодо гуртка Рейніш вступив Шаблій, а про те, що він був меншовиком тоді, коли більшість членів гуртка (Фесенко, Рейніш, Євсеєва та інші) були більшовики й активні члени нашої партії, у автора не згадано.

Лише на 35-36 стор. автор *констатує* розлам між більшовиками та меншовиками.

„...через наявність у той час, особливо в Криворізькій організації, чималого числа інтеліґентів, на доповіді у Криворізькій організації, зробилась розколина“.

Поверхово з'ясував автор і причини розламу; не подав боротьби двох тенденцій: опортуністичної та революційної, що відбувалася за тих часів у робітничому русі на Україні; не зазначив, що розлам між більшовиками та меншовиками відбивав боротьбу цих двох тенденцій.

Треба було з'ясувати боротьбу більшовиків на чолі з Леніном, проти меншовиків, боротьбу, що за тих часів для криворізьких соціяль-демократичних гуртків, як і для гуртків всієї Росії та України, була періодом переходу від гуртківщини до партійної форми організації, за яку боролися більшовики, бо „суть внутрішньої боротьби, яка привела до розламу соціяльдемократичну організацію полягала в конфлікті гуртківщини й партійности“ (Ленін).

У другому місці (стор. 38) тов. Пахомов нечітко подає історію величезної боротьби проти опортунізму різних відтінків, коли вважає, що, нібито, на Криворіжжі „були ...гуртки соціяль-революціонерів, бундівців меншовиків, сіоністів та інш. партій, які не провадили майже жодної роботи й їхнього впливу не почувалося“. Те ж саме він повторює й на стор. 46.

Автор не показує величезної боротьби, яку того періоду—1903-1905 р.р.— провела більшовицька партія з дрібно-буржуазними та буржузними партіями, боротьби революційного марксизму, більшовизму з опортунізмом різних, одмін; з буржуазним впливом на робітничу клясу.

Авторові треба було розказати, як есери, меншовики та бундівці напередодні й під час революції 1905 р. роз'їдали революційний робітничий рух, розпорошували його, рвали на шматки за національними ознаками (Бунд); тягли на опортуністичний шлях. вихвалюючи ліберальну буржуазію, плентаючись у хвості, відкидаючи вчення Маркса, Леніна про диктатуру пролетаріяту. Треба було розповісти, насамперед, як вели боротьбу більшовики на чолі з Леніном з цим впливом буржуазії на робітничу клясу.

В третьому розділі, автор *фотографує* страйковий рух. Ніякої аналізи в цій фотографії немає. Автор не показує ані керівництва страйком, ані причин поразки. Виходить, страйк почався й закінчився стихійно, що безперечно, невірно.

Страйк на копальнях в Дубовій Балці й Ростковській, де була тоді чимала більшовицька організація, за автором проходить без ніякого керівництва від більшовиків: „робітники припинили роботу й поставили адміністрації цілий ряд економічнах вимог“ (стор. 49) — і все.

Недостатньо висвітливши ролю більшовицької організації, автор одночасно не цілком показує провокаційну ролю тих, хто керував погромом. За автором страйк перетворився в те, що „робітники ...почали розбирати, громити крамниці“. Автор достатньо не з'ясовує ролі провокаторів, що намагалися погромами відхилити увагу робітників від своєї пролетарської революційної справи.

Організованішим за цей період (травневий) був страйк на Довгінцевій (стор. 50-52). Але й цей величезної політичної ваги страйк подано ізольовано від загального процесу.

Подаючи перебіг величезного Жовтневого страйку, автор недостатньо висвітлює керівництво більшовицької партії. Розповідаючи про цікавий факт, коли на ст. Кановатка, замість того, щоб громити, як цього бажали провокатори, „вся маса робітників вийшла з вагонів, виладналась і з революційними піснями, під червоним прапором, рушила до міста“, — автор ні слова не згадує про те, хто це спрямував спровокованих на погроми іти в лавах революційної демонстрації з піснями.

Описуючи селянський революційний рух, т. Пахомов змальовує його як рух бунтарський. Жодної аналізи, мети цих повстань, спрямовання їх — на сторінках нарису нема. Так само не показано в цих заворушеннях ролі пролетаріяту, як гегемона революції. Щоправда, на стор. 61 автор згадує про відрядження представників більшовицьких організацій керувати селянським повстанням, але ролі цих представників революційного пролетаріяту в керівництві повстаннями не висвітлено.

У книжці багато є й інших менших недоліків. За основний недолік нарису є те, що автор тільки *зфотографував* події. Про це, правда, він зазначає в передмові, відзначаючи, що причиною видання книжки... „є потреба відновити в пам'яті героїчні подвиги..., ознайомити з усім цим молоде покоління“.

На нашу думку, завдання такої книжки це не тільки „ознайомлення“ молоді з подіями, але й доконечність дати партійну зброю для більшовицького виховання молоді.

Поява в світ *першої спроби* дати систематизований нарис історії революції на Криворіжжі це, безумовно, велике досянення. Одначе авторові потрібно зважити методологічні недоліки цієї першої роботи й у другому ви-

данні переробити її з погляду найбільшого методологічного опрацьовання проблем революції 1905 р. та ролі більшовицьких організацій на чолі з Леніном.

Ірчан М.

Д-р Степан Шухевич. Видиш, брате мій (8 місяців серед УСС-ів). Видавнича Кооператива „Червона Калина", Львів, 1930, стор. 232.

Від закінчення імперіялістичної війни минуло вже більше як тринадцять років. Проте й досі у нас не висвітлено ще ролю українських леґіонів, що боролися не лише на боці імперіялістів центральних европейських держав, а й Антанти. Фактично в імперіялістичну війну по боці Австрії і Німеччини діяли два українські леґіони. Найкраще зорганізований, з певною „самостійністю" (розумій: українська команда й внутрішнє урядування українською мовою та виключно українського походження офіцери!)—це „Леґіон Українських Січових Стрільців" (скорочено УСС або УСУСУС'и), що його зорганізувала 1914 р. українсько-галицька буржуазія й кинула на фронт проти російського царського війська.

Друга частина на тому ж фронті, це—„Буковинськоі гуцульські стрільці" (Bukowiner Huzulen Schützer), що їх організував барон Василько на Буковині з українських гуцулів. Леґіон УСС існував аж до закінчення імперіялістичної війни. Буковинські гуцульські стрільці після великої поразки в Карпатах взимку 1915 року перестали існувати, як окрема частина.

Найскупіші відомості маємо про третю українську військову частину, що боролася по боці імперіялістичних держав Антанти на французькому фронті. Звалася ця частина „Ірляндська ґвардія" й налічувала приблизно 20 тисяч салдатів.

Складалася вона переважно з українських робітників і селян Галичини й Буковини, а частинно й Придніпрянської (сьогодні радянської) України, які ще до імперіялістичної війни виїхали на зарабітки в домінійон Великобританії — Канаду.

Треба, одначе, катеґорично підкреслити, що „Ірляндська ґвардія", в якій напевне не було ані одного ірляндця, була справою жорстокого насильства канадських імперіялістів та їхніх аґентів — української буржуазії Канади. Канадська жандармерія („маунтенд поліс") насильно затягала українських поселенців до цієї „ґвардії", влаштувала по фармах (селах) спеціяльні полювання на українську трудящу молодь і як рабів доставляла в центральний збірний пункт — місто Едмонтон в провінції Альберта, де в окремих військових бараках організовувано „Ірляндську ґвардію". Українська буржуазія Канади і буржуазна інтеліґенція були за вербовників до цієї ґвардії і за кожного зааґітованого (найчастіше в п'яному стані) „ґвардійця", аґент одержував 5 долярів. І хоч „ґвардію" утворено виключно з українців, українського характеру вона не мала. Частина „ґвардійців" при найближчій нагоді утекла на фарми, або в ліси, де переховувалась до закінчення імперіялістичної війни в таборах індійців, частину відправлено в Европу для фізичної примусової праці в Англії та прифронтовій смузі у Франції, а частину— на фронт, звичайно, проти її волі й бажання.

Українська буржуазія Західньої України по сьогодні ідеалізує особливо колишній „Леґіон УСС" і в підготовці інтервенції проти СРСР спільно з польським фашизмом, мріє про створення нового леґіону, нових УСС, цим разом під прапорами Речі Посполитої Польської. Для цього штучно відновлюється традиції УСС, видаються у Львові окремі книжки, що описують геройства колишніх стрільців, розповсюджуються їхні пісні, а окремі ідеологи УСС-ів видають свої спогади, щоби всім цим впливати на потрібне для майбутньої інтервенції проти СРСР, зокрема УРСР, молоде покоління Західньої України. З цією метою написані спогади колишнього отамана УСС доктора Степана Шу-

хевича, з цією ж метою фашистське видавництво „Червона Калина" видає цілий ряд книжок і брошур про УСС-ів.

Досі в нашому освітленні про український леґіон (УСС) появилися лише загальникові праці Ірчана і Іваненка[1]. Треба одначе визнати, що том спогадів Шухевича, який ми оце рецензуємо, відновлює в пам'яті чимало цікавих моментів і викриває досі невідомі сторінки історії УСС-ів, тих засліплених націоналістичним шовінізмом палких юнаків, що без застережень слухали тодішніх своїх провідників і сліпо йшли на смерть за інтереси австро-німецького імперіялізму.

Адвокат Степан Шухевич був отаманом (командиром батальйону) в леґіоні УСС лише 8 місяців—з вересня 1914 до квітня 1915 р. Як і переважна більшість офіцерів, не славився він стратеґічними здібностями. Ляйтенант австрійського запасу (ляндштурма), що про військову справу мав дуже скупі відомості, попав у отамани „з політичних міркувань", а фактично через особисті зв'язки. В перших місяцях війни на карпатському фронті вславився Шухевич тим, що в його частині був найкращий стрілецький хор, званий „шер-бор клюб"[2], виключно з студентів, який співав між іншим сороміцькі пісні на втіху „пана отамана", а час од часу „прославляв" українську пісню перед австрійськими офіцерами для їхньої розваги, як колись кріпаки для розваги поміщиків.

З другої сторони, отаман Шухевич мав за тих часів славу офіцера, що найкраще вмів маневрувати з своєю частиною. Потерпаючи за себе, він завжди водив свій півбатальйон такими стежками карпатських гір, що він обов'язково приходив на позицію після боїв. Але це лише в перших місяцях, доки отаман Шухевич носив ще на комірі зірку запасного австрійського ляйтенанта і не вважав себе „штабовим офіцером". Згодом, як йому нашито золотий комір австрійського майора (чин високий!), отаман Шухевич перестав бавитись в „демократа".

Одначе треба відзначити, що том спогадів Шухевича „Видиш, брате мій" оспівує насамперед „демократизм" автора на карпатському фронті, його „м'якосердність" до „молоденьких стрільчиків — напів-дітей", а головний стрижінь спогадів, це—конкуренційна боротьба отамана Шухевича з отаманом Грицем Косаком та тими фіцерами, що хотіли бути отаманами. Ця „боротьба за владу" в українському леґіоні в імперіялістичну війну на боці Австрії не вгавала ніколи поміж стрілецьким офіцерством. Кожний хотів бути як вже не полковником, то хоч отаманом. І не дивниця, що були моменти, коли в одному полку (а леґіон УСС мав тільки один полк) два офіцери вважали себе командирами полку, а на два з половиною батальони було шість командирів. Стрілецька маса відмітила це в своїй пісні дуже влучно:

...Полковників в нашім полку є разом аж два,
Дивогляда в цілім світі такого нема.
Але наша Україна пребагатая країна,
Може собі пани-брате зафундувати...

Батальйонів, як ми вже згадували, було спершу два з половиною і в штабах австрійського корпусу та дивізії стрілецькі офіцери всіма можливими інтриґами підкопували довір'я один одному і старалися дістати кожний для себе батальйон. І стрільці в своїй „соборній пісні" теж не забули згадати про ці моменти:

---

[1] М. Ірчан — Траґедія Першого Травня. Харків 1930, ДВУ. М. Ірчан— В бур'янах — спогади. В-тво „Західня Україна". Харків, 1931. Гр. Іваненко, був. старший десятник УСС—„Тирольці сходу" в новій ролі— (стаття). Журнал „Західня Україна" ч. 7—8, Харків 1931.

[2] Шер і бор—по-мад'ярському пиво-вино.

А курінних[1] отаманів маємо аж шість.
Один другого з любови малощо не з'їсть.
Кожний хтів би курінь мати, та не хоче корпус дати.
В тім-то ціла комедія, ще й трагедія...

Спогади Щухевича особливо цікаві тим, що він перший висвітлює в деталях початки організації леґіону УСС. Правда, Шухевич намагається вмовити читача, що на початку війни частина української інтеліґенції Галичини не була лояльна до Австрії, тільки „вдавала лояльних“, мовляв, „щоби ратувати населення перед репресіями“. Одначе хто жив перед війною в Галичині, той прекрасно знає, що лише незначна кількісно частина трудової інтеліґенції ставилася нелояльно до Австрії і доктор Шухевич ані до війни, ні сьогодні не речник її. Українська інтеліґенція, що її представником та ідеологом був і є Шухевич, це буржуазно-шовіністична, яка й була найлояльнішою і сліпо патріотичною опорою австрійської монархії та творила т. зв. „вищу клясу“ її „народніх діячів“, до яких належав і пан доктор Шухевич. Не дурно ж в Австрії через буржуазно-шовіністичну інтеліґенцію, українців звали „вірними тирольцями сходу“! А втім, сам Шухевич потверджує це виступом його товариша по націонал-демократичній партії (сьогодні УНДО) доктора Євгена Озаркевича, який 29 липня 1914 р. на маніфестації українців у Львові з приводу війни сказав у своїй промові під будинком „Просвіти“:

„Будь спокійний, великий володарю наш, український народ зложить все своє майно і свою кров, аби оборонити цю державу, її династію і цісаря“...

Ще до оголошення війни з царською Росією українсько-галицька буржуазія страшенно захвилювалася тим, що поляки вже організують свої леґіони, а українці нічого не роблять. Доктор Шухевич був одним з тих активістів, що разом з тодішнім лідером української буржуазії, доктором Костем Левицьким добивався негайного створення українського леґіону.

Після авдієнції в генерал-губернатора, власне намісника цісаря Франца Йосипа в Галичині Коритовського, Шухевич з Костем Левицьким вели окремі переговори з командиром австрійського корпусу у Львові генералом Кольошварі і за згодою генштабу з Відня добилися в генерала того, щоби офіцерів українського походження не брати в реґулярну армію, а приділювати до леґіону УСС. Правда, австрійське командування надто недбайливо ставилось в перших початках до організації УСС, нічим не забезпечувало тисячі добровольців, що заагітовані стягалися до Львова, але „вірних тирольців сходу“ це не бентежило. Їх не турбувало навіть те, що німецькі та австрійсько-мад'ярські імперіялісти тисячами вішали по українських селах невинних трудящих селян, обвинувачуючи в шпигунстві на користь царської Росії. Батьки й матері висіли на вербах і шибеницях, а їхні сини послушні наказам „народніх вождів“ йшли боронити ту ж австрійську монархію. Довгі роки націоналістичного виховання в рямках звірячого шовінізму, що його насаджувала українська-галицька буржуазія, не пішли марно...

Доктор Кость Левицький дуже турбувався, як йому „уложити склад головної Української Ради“, що об'явила б мобілізацію української молоді до леґіону УСС і підчас війни репрезентувала б „інтереси українського народу“ в Австрії. І пізніший отаман (хіба ж міг він не бути за все це отаманом?—*М. І.*) Шухевич так порадив „панові президентові (?)“:

„Пощо тепер робити якісь ріжниці, що в так гарячий час можуть допровадити до непорозумінь. У нас є три найважніші партії: національ-демократична, радикальна і соціяль-демократична. Нехай кожда з тих партій вишле по рівному числові відпоручників і справа буде коротко залагоджена“... (стор. 23).

І „пан президент“ послухав пана Шухевича. В інтересах австро-німецького імперіялізму об'єдналися всі партії від правих до „найлівіших“, цебто до соціяль-демократичної, що до Української Головної Ради дала своїми пред-

[1] Курінь—батальйон.

ставниками Миколу Ганкевича, Теофіля Меленя, Володимира Темницького і Володимира Старосольського. На командира леґіону висунуто відомого оберпогромника і фашиста Галушинського Михайла, що недавно помер, якому тисячі українських селян й робітників завдячують смерть своїх синів, починаючи з 1914 року.

Шухевич намагається в своїх спогадах вмовити читача, що створення українського леґіону 1914 р. мало величезне політичне значіння для „українського народу“ і що „леґіон стає кожному дорогим, стає просто якоюсь святістю населення“, а мета війни: „зменшити російську державу о українську територію, поставити між Европою охоронний вал: Вільну Україну“ (стор. 36 і 37).

Про „охоронний вал“ поміж Радянською Росією і т. зв. Европою думають сьогодні не лише Шухевичі й інші ундо- та радикал-соціяль-фашисти, а й Пилсудські, Пуанкаре, Бріяни, аж до Ліґи націй. Звичайно, тим валом повинна бути фашистська Україна. на словах „самостійна“, а на ділі кольонія европейського імперіялізму.

Це найвиразніше виявили імперіялістичні аґенти на процесі СВУ і промпартії. . .

Австрійське командування, що вже в той час вішало тисячами українських селян, дозволило організувати загін тільки на 2 тис. стрільців і вивезло їх на Закарпатську Україну, яка в спогадах Шухевича зветься й сьогодні „Мадярщина“. За 20 днів муштри, без зброї, зовсім незнайомих з військовою справою юнаків, кинено на фронт з рушницями старої системи (на одну кулю!). До того ж окремих стрільців вживало австрійське командування, звичайно, за допомогою українських офіцерів, як військових шпигів. Отаман Шухевич довго і широко описує похід свого півбатальйону в Карпати і на кожному кроці не забуває згадати про конкуренційну постать Гриця Коссака, командира полку, що всіма можливими інтригами намагався втриматись на посаді командира, не жаліючи для цього й стрілецької маси, щоби краще задокументувати свою лояльність і військові здібності, з другого боку, інтриґи інших командирів, скарги їхні на Коссака перед австрійськими генералами, зокрема скарги самого Шухевича. Галицька українська буржуазна інтеліґенція, допавшись до вигідного корита, рвалася за його і метушилась в традиційному міщанському болоті. Отаман Шухевих, що намагався вийти з цього болота дуже вибіленим, чистим, до того великим „демократом“, краще за всіх розкрив перед нами всю гнилизну, продажність і підлоту буржуазної інтеліґенції Галичини під час імперіялістичної війни і зовсім не виділив себе з поміж Коссаків, Галушинських і інших „вождів“ УСС-ів. Не виділив тому, що й він не був нічим іншим, як агентом імперіялізму, що за вірну службу дав Шухевичові, як і Коссакові, золотий ковнір майора цісарсько-королівської австро-угорської армії. Якою ціною? Про це може сказати сьогодні кожний, хто пам'ятає гори Маківки, Кобили, Ключі, пізніше Болехів, Стрипу, Золоту Липу, що були встелені трупом одуреної української молоді Галичини, стрільців українського леґіону,... На жаль, в тих часах про це не вміли подумати ті обдурені робітники й селяни, що своїми грудьми і кров'ю боронили австро-німецький імперіялізм і здобували різним авантюристам золоті ковніри та високі посади...

Перший військовий похід півбатальйону отамана Шухевича в Карпати аж до Борислава, замітний після його спогадів хіба тим, що його хор „прекрасно співав „со святими упокой“ (ст. 83) під арію жалібного маршу Бетговена“ і „виходить без значних втрат з малих боїв“. Правда, коли Шухевич згадує свій „безкровний“ похід на Борислав, він теплим словом пише про Трохима Янова, що ще у вересні 1914 р. вийшов із Закарпатської України як військовий шпик, а „в 1919 р. був отаманом придніпрянських (розумій: петлюрівських—*М. І.*) військ і комендантом південно-західнього фронту під Одесою“. Згодом, за контрреволюційну роботу радянська влада присудила „отамана“ Янова до розстрілу і Шухевич з сумом і злобою констатує: „весною 1919 року погиб з більшовицької руки“.

Характерне те, що Шухевич, коли згадує про прибуття свого півбатальйону до села Нагуєвич біля Борислава, що в йому народився Іван Франко, згадує лише про повішеного (помилково) австрійськими військами куркуля—сільського старосту Мініва, і ані слова не згадує про 12 повішених нагуєвичських селян-бедняків та бориславських робітників (між ними й 2 жінки). Не згадує теж і про той факт, що селянська маса Нагуєвичів дуже вороже і холодно прийняла півбатальйон УСС Шухевича і ні в одній хаті стрільцям не дали не то що поїсти, а навіть перепочити. Взагалі, пан Шухевич „забув" про всі ті села, якими проходив його півбатальйон, де скрізь бачив повішених селян та робітників. Тільки в двох місцях згадує він дуже поверхово й коротко про одинокі випадки і зовсім зрозуміло. Шухевич служив вірно й „чесно" імперіялістам, що вішали робітників та селян, через що йому нема чого затримуватись довше на цих фактах.

Стрілецькі офіцери, мовляв, „старшина національного українського війська", дбали теж і про те, щоби поміж УСС-ами викорінити „непевний елемент", звичайно небезпечний для австрійської монархії. Шухевич (на стор. 117) дуже обережно описує момент, коли один офіцер УСС (прізвища він не подає) вимагав видати з його частини молоденького стрільця військовому польовому судові на страту, бо він був „неблагонадійний".

Як ми вже згадували, Шухевич в своїх спогадах передусім „вибілює" себе самого і розраховується з тими офіцерами, з якими він ворогував ради конкуренції. Звичайно, поміж Шухевичем і іншими торгівцями робітничо-селянської молоді, що через свою клясову несвідомість попала в УСС-и, жадної ріжниці немає. Та все таки на стор. 145 кол. отаман проговорюється:

„Колиби ті юнаки не були так масово зголосилися в стрілецькі ряди, не відкомандувано б до легіону нас (розумій—офіцерів австрійської армії—*М. І.*) ми були б пішли на фронт з австрійською армією і з певністю велика часть з нас давно гризла би землю. Тому ми мусимо завдячувати тим молоденьким хлопцям, що зголошенням своїм до стрільців вони урятували нам життя"...

Значить—задурманена молодь гинула за інтереси імперіялістів, і одночасно рятувала життя своїх офіцерів — „народніх діячів", які сиділи далеко в тилу і „по всім правилам військового містецтва" посилали наївну молодь на смерть.

Свій „демократизм" і своє „народництво" сам Шухевич підкреслює цікавим фактом. Взимку 1915 р. його півбатальйон прибув в закарпатське село Кіралі і Фішаляс. Мадярський вчитель-шовініст не захотів дозволити двом стрільцям поселитися в окремій кімнаті і замкнув перед ними ліжка, столи і т. ін. Стрільці розбили замок і забрали меблі. Звичайно, вчитель поскаржився на стрільців і пан отаман Шухевич, як сам пише на стор. 166, наказав, що „ціла сотня за кару має ціле пополудне робити вправи (муштру), а двоє стрільців по вправах при наявности відпоручників сотні м а ю т ь д і с т а т и п о 25 б у к і в". Такими засобами виховувало офіцерство в особі отамана Шухевича обдурену галицьку молодь, що віддавала своє життя за їхні вигоди і за збереження династії Габсбургів.

Прикінцеву частину спогадів Шухевич посвятив описам „великих геройств" його частини і виявленню всіх інтриг стрілецької старшини перед австрійськими генералами, не забуваючи й себе самого. Він пише, що стрільці „вірно і лояльно" служили Австрії, куди вірніше за регулярні військові австрійські частини, „врятували штаб 55 дивізії" перед нападом російських козаків, всі вони, звичайно, „поважали" і „визнавали" лише отамана Шухевича і дуже їм, мовляв, було жаль, що Шухевич зі злоби на Коссаків вирішив покинути стрілецтво і перейти після 8 місяців до австрійської армії. Правда, опісля він вже хотів залишитися, бо зсуватися з майора до запасного ляйтенанта не дуже хотілося, але—було запізно. На прощанні Шухевича з офіцерами УСС і закінчуються його спогади.

Книжка „Видиш, брате мій", безперечно, дає чимало цікавого матеріялу про роботу українського легіону на службі австро-німецького імперіялізму.

Отаман Шухевич відкрив нам досі невідомі для широких кіл сторінки з історії легіону, що на трудовій мові зветься коротко: „торгівля живим товаром“. Такими торгівцями були, починаючи з 1914 р., Шухевичі, Левицькі Кості. Галушинські з усім УСС-іським офіцерством, та всіми „політиками„ Галичини від національ-демократів (сьогодні УНДО) до радикалів і соціяль-демократів. Коли ми хочемо сконденсувати зміст спогадів Шухевича, то скажемо ось що: сліпа, без застережень служба австро-німецькому імперіялізмові, свідоме вбивство галицької робітничо-селянської молоді та трудової інтеліґенції, нещадне нищення і спалювання цілих галицьких сіл, боротьба офіцерства за першенство ціною смерти тисячів стрільців і реакційна роля українського легіону на всіх ділянках його життя та боротьби — ось зміст книжки. Шухевич малює політику української буржуазії, яка коштом українських трудящих мас намагається купити собі шматок „пирога“ від панівної буржуазії (приміром, у фашистівської польської буржуазії), до якої вона охоче йде на службу.

Та все таки Шухевич і друзі його з фашистського українського видавництва „Червоної Калини“ у Львові дбають зараз про те, щоби впливати націоналістичним дурманом на західньо-українську трудящу молодь і на ганебних традиціях УСС-ів підготовити її до майбутньої інтервенції проти СРСР, зокрема УСРР, звичайно, в спілці та на службі з польськими, румунськими, французькими та іншими імперіялістами.

Але це вже не 1914-й рік. Проти новітніх торгівців трудящими масами виріс на Західній Україні під керівництвом КПЗУ міцний революційний рух, який не дозволить більше різним Шухевичам використовувати трудящих як знаряддя імперіялізму і фашизму.

Нові книжки

I. ІСТОРІЯ ВКП(б), КП(б)У та ЛЕНІНІЗМ

Адоратський, В. — Про вивчання творів Леніна „Пролетар“ 20 стор. ц. 12 к.

Бубнов, А. С. — О ленинизме. (Доклад на траурном заседании, посвященном VIII-й годовщине смерти В. И. Ленина) М., Партиздат. 1932. 30, (2), стор. ц. 15 к.

Бубнов, А. — ВКП(б). Переклав П. М. Жменя. Х. „Пролетар“ 1932. 548 стор. (Підручники й посібники для мережі партосвіти та політсамоосвіти). Ц. 1 крб. 75 к.

Бубнов, А. — Про ленінізм. Х. „Пролетар“, 1932. 32 стор. ц. 10 к.

Ванаг, Н. — Ленінська концепція двох шляхів розвитку капіталізму в Росії. „Пролетар“. 1931. 98 стор. ц. 45 к.

Вильямс, А Р. — О Ленине (Десять месяцев с Лениным. М. ОГИЗ: Мол. гвардия 1932. 34 (2) с илл. ц. 50 коп.

Гірчак, Є. Ф. — На два фронти в боротьбі проти націоналізму. Збірник статтей 1926-1931 р. р. „Пролетар“. 1932. 348 стор. ц. 2 крб. 60 коп.

Горький, М. — В. И. Ленин. (Воспоминания. 1905-21 г. М. — Л. ОГИЗ Гос. изд. худ. литературы 1932. 48 стор. ц. 12 коп.

За більшовицьку пильність на теоретичному фронті. Збірка матеріялів „Пролетар“. 1932. 86, (2) стор. ц. 30 к.

За чистоту марксистско-ленинской теории. (Сборник) Москва. Самара. Огиз. Ср.-Волож. краев. изд. 1932. 112 стр ц. 75 коп.

Иевлева, Г. — Алфавитный указатель работ В. И. Ленина, вошедших в шеститомник. Составили: Иевлева, Г. и Аксенов К. Л., Райпарт. б-ка Василеостровск. район. дома парт. просвещения. 1931. 24 стр. Бесплт.

Каверин, В. Т. — Ленин о печати. (Попул. очерк) М., Парт. изд. 1932. 64 стр. ц. 35.

Каганович — За більшовицьке вивчання історії партії. Промова на зборах, присвячених десятиріччю Ін-ту Червоної професури 1 грудня 1931 р. Х. „Пролетар“. 1932. 31 стор. ц. 10 коп.

Казарма. Орган военной орг-ции РСДРП (б). 1906-1907, №1-13. (Полное воспроизведение текста газеты). Под ред. П. Ф. Куделли и А. К. Дрезена. Со вступ. статьями Ем. Ярославского, Н. Ф. Чужака и В. Д. Бонч-Бруевича. М.-Л. Огиз. Гос. соц.-экон. изд. 1931. 213 стр. (Ленингр. Ин-т истории ВКП(б). Ленингр. отд-ние Центр. историч. архива). ц 6 р.

Крупская, Н. К. — Воспоминания о Ленине. (М. Л.) Соц. ек. гиз., 1931. вип. 2. 212 стр. Ин-т Маркса-Энгельса-Ленина при ЦК ВКП(б) ц. 1 р. 75 коп.

Крупская, Н. К. — Ленин-редактор и организатор партийной печати, М, Парт. изд. 1932. 30. (2) стр. ц. 15 к.

Крупська — Спогади про Леніна. вип. I. „Пролетар“. 1932. 163 стор. ц. 45.

Ленин В. И — Сочинения. Изд. 3 Перепеч. без изм. со 2 испр. и доп. изд. Под ред: В. В. Адоратского В. М. Молотова, М. А Савельева. М., парт. изд. 1932. (т. XXIV. 1919). Подготовлен к печати Е. И. Коротким VIII, 889, (10), стр. (Ин-т Маркса-Энгельса-Ленина при ЦК ВКП(б). (т. XXVI. 1919—1921. Подготовлен к печати К. П. Новицким). (4), 742, (9) стр. (Ин-т Ленина при ЦК ВКП(б). т. XXVII 1921 — 1923. Подготовлен к печати И. П. Товстухой (7), 614 (9) стр. (Ин-т Ленина при ЦК ВКП(б).

Ленин В. И. — Избранные произведения. В 6 томах. Под общ. ред. В. В. Адоратского, А. П. Криницкого, М. Н Покровского... и др. М парт-изд. 1932. (т. VI ч. 1 Теоретические основы марксизма. ч. 2. Теория аграрного вопроса (928) стр. (Ин-т Ленина при ЦК ВКП(б).

Ленин, В. И. — Сочинения. Изд, 2, испр и доп. Под ред Н. И, Бухарина, В. М. Молотва, И. И. Скворцова-Степанова. М-Л. Гос. соц. екон. изд. 1931.

(т. IV. 1900-1902, Подготовлен к печати В. Г. Сориным) XXVIII, 662, (7) стр.

(т. VIII. 1905. Подготовлен к печати Г. И. Крамольниковым. (5), 567, 9. стр.

Ленин В. И. — Сочинения. Изд. 2, испр. и доп. Под ред. Н. И Бухарина В. М. Молотова, М. А. Савельева. М. парт. изд. 1932 (т. IX. 1906. Подготовлен к печати Э. Я. Газгановым) VIII, 616, (7) стр. (Ин-т Ленина при ЦК ВКП(б).

(т. XXIV. 1919. Подготовлен к печати Е. И Коротким) VIII, 889, (10) ст. (Ин-т Маркса-Энгельса-Ленина при ЦК ВКП(б).

Ленин В. И. — Сочинения. Изд. 2, испр. и доп. Под ред. В. В. Адоратского, В. М. Молотова, М. А. Савельева. М. Л. Партизд. 1932 т. XXIV. 1919. Подготовлен к печати Е. И. Коротким) VIII, 889, (10) стр. (Ин-т Ленина при ЦК ВКП(б)

т. XXVIII. Письма. Подготовлен к печати П. Г. Сенниковским (7), 635, 14 стр. (Ин-т Маркса-Энгельса-Ленина при ЦК ВКП(б)

Ленин В. И. Сочинения. 2, испр. и доп. Под ред. Н. И. Бухарина, В. М. Молотова. М. А. Савельева. М-Л. Гос. соц. эконом. изд. 1931, (т. XXV. 1920. Подготовлен к печати К. П. Новицким) VIII, 710, (2) стр. (Ин-т Ленина при ЦК ВКП(б)

Ленін, В. І. — Твори. Переклад з 2 вид. Ін-ту Леніна при ЦК ВКП(б). Гол. ред. М. Скрипник. Х. „Пролетар". 1932. КП(б)У. Комісія ЦК КП(б)У для редаг. укр. перекладу творів Леніна), (т. X, 1906-1907. Переклав П. Дятлов. Зредаґ. С. Вікул. VIII. 510 стор. ц. 1 крб. 80 коп.

(т. XXV. 1920. Переклала М. Ільтична. Зредаґ. Є. Касяненко). VIII, 668 стор. ц. 1 крб. 80 коп.

Ленін В. І. — Вибрані твори. В шести томах. Переклад з вид. Ін-ту Леніна при ЦК ВКП(б). Під заг. ред. Р. Левіка, А Річицького, М. Рубача і А. Хвилі. Х-Київ „Пролетар". 1931 р. (т. I. 1894-1904. Переклад під ред. Б. Борева Заг. ред. А. Хвилі. XXXIV. 738, (6) стор. ц. 1 крб. 25.

(т. II. 1905-1914. Переклад під ред. З. Гуревича. Заг. ред. А Річицького VII, 766, (6).

Ленін, В. І. — Дві тактики соціяль-демократії в демократичній революції. „Пролетар". 1932. 138 стор. (Комісія ЦК КП(б)У для редаґ. укр. перекладу творів Леніна) ц. 30 коп.

Ленін, В. І. — Імперіялізм, як найвища стадія капіталізму. Попул. нарис Переклад М. Щербака, за ред. А Річицького Х.-Київ. „Пролетар" 124 стор. (Комісія ЦК КП(б)У для редаг. укр. перекладу творів Ленін ц. 22 коп.).

Ленін, В. І. — Карл Маркс. Х. „Пролетар". 1932. 36 стор. ц. 10 к.

Ленін В. І. — Крок вперед, два кроки назад „Пролетар". 1932. 243 стор. ц. 50 коп.

Ленин, В. И. — Маркс. Энгельс. Марксизм (Сборник статей) 2 изд. М., парт. изд. 1932. 217, (2), стр. (Ин-т Маркса-Энгельса-Ленина при ЦК ВКП(б). ц. 1 р. 25 к.

Ленін В. І. — Маркс. Енгельс. Марксизм. Переклад за ред. С Вікула „Пролетар" 1932 (Комісія ЦК КП(б)У для редаг. укр. перекладу творів Леніна Ленін. б-чка). 1932. 132 стр. ц. 25 к.

Ленин В. И. — Марксизм о государстве. Материалы по подготовке брошюры „Государство и революция", янв-февр. 1917 г. изд 2 испр. (Под ред. и с предисл. В. Адоратского). М, Партиздат. 1932. 104 стр. (Ин-т Маркса-Энгельса-Ленина при ЦК ВКП(б). ц. 60 к.

Ленін В. І. — Матеріялізм і емпіріокритицизм. Переклад з вид. Ін-ту Леніна при ЦК ВКП(б). Переклав В. Щербаненко. Ред. А. Річицький. Гол. ред. М. Скрипник „Пролетар". 1932. 288 стор. Комісія ЦК КП(б)У для редаґ. укр. перекладу творів Леніна). ц. 1. крб. 70 коп.

Ленін Н. — Національне питання (1910 - 1920). Переклад за ред. М. Скрипника. Вид. 3. „Пролетар“ 1932. 219 стор. ц. 80 коп.

Ленін В. І. — Що робити? „Пролетар“. 1932. 236 стор. (Комісія ЦК КП(б)У для редаґ. перекладу творів Леніна. ц. 45 коп.

Лепешинский П. Н. — Второй с'езд РСДРП. 3-е испр. и доп. изд. М. Л. ОГИЗ. „Моск. рабочий“. 1931. стр. 40. ц. 10 коп.

Лядов, М. Н. — Большевизм на международной арене. Доклад большевиков Амстердамскому конгресу в 1904 г. М. Старый большевик. 1932. 80 стр. ц. 1 р. 20 к.

Мартынов, А. С. — Как Ленин боролся за „перерастание“ революции и против центризма. М.. Партиздат. 1932. 68 стр. ц. 35 к.

О Ленине. О комсомоле. В. И. Ленин, И. В. Сталин, Л. М. Каганович, П. П. Постышев, Н. К. Крупская, А. И. Елизарова - Улянова. М. ОГИЗ - Мол. гвардия. 1932. (608) стр. ц. 2 р. 50 к.

Річицький, А. — Національне питання доби наступу соціялізму в світлі настанов XVI з'їзду ВКП(б). „Пролетар“ 88 стор. (Укр. Ін-т марксизму-ленінізму. Катедра нац. питання). ц. 45 коп.

Скрипник, М. О. Ленін і наука. Доповідь на загальних зборах наук. працівників та винахідників м. Харкова. 20/I - 1932. „Укр. Роб.“ 1932. 24 стор. ц. 7.

Сорин В. Г. — Ленин. 1870 — 1924. Краткая биография. Изд. 2-е М.- Л. Парт. изд. 1932 стр. 108, (2). (Ин-т Маркса-Энгельса-Ленина при ЦК ВКП(б) ц. 20 к.

Соколов. В. Н. — Партбилет №0046340. Записки старого большевика М. изд-во Всес. о-ва политкаторжан и сс. поселенцев. 1932. ч. 1. Диалектика жизни. 228, (3) стр. ц. 2 р. 25 к.

Сталин И. В. — Вопросы ленинизма. Изд. 9-е доп. М. Партизд. 1932 стр. 618. ц. 2 р. 50 к.

Сталин — Про деякі питання історії більшовизму „Пролетар“ 1932. 14 стор. ц. 4 коп.

Сталін. Й — Питання ленінізму. Перекл. з 9-го доп. рос. вид. Вид 3-е 1932 р. „Пролетар“. 1932. 572 стор. ц. 1 крб. 20 коп.

Эпштейн, Ш. — Ленин, как я его видел. „Гарт“. 78 стр. ц. 55 к.

РЕВОЛЮЦІЙНИЙ РУХ НА УКРАЇНІ І У РОСІЇ

Абов, А. — О партизанском движении в Сибири. Новосибирск. ОГИЗ. 1932. 24 стр. ц. 30 к.

Алексеев, И. — Провокатор Анна Серебрякова. М. Изд-во Всес. о-ва политкаторжан и ссыльно-поселенцев. 1932. 189 стр. ц. 1 р. 65 к.

Білокуров, І. Н. — Саратовський централ (1909 - 1911 р. р.) (Спогади) „Шляхи Революції“ (Всеукр. рада Всес. т-ва політкаторжан і засланців). 24 стор. ц. 10 коп.

Бонч—Бруевич, В. Д. — На заре революционной пролетарской борьбы. (По личным воспоминаниям). М. „Федерация“. 1932 166 (2) стр. ц. 1 р. 50 коп,

В боях за Советскую Карелию. Очерки и воспоминания. М Гихл. 1932.

Владимирова, В. — Ленский расстрел. (1912 г.) М., Партизд 1932. 56 стр. (Ин-т истории Комакад. Секция истории пролетариата. Ленская Бригада) ц. 30 к.

Всесоюзное общество политкаторжан и ссыльно-поселенцев. — Деятели революционного движения в России Био-библиогр. словарь. От предшественников декабристов до падения царизма. Под общ. ред. Ф. Я. Кона, И. А. Теодоровича, Я. Б. Шумяцкого... (и др.) (М.) 1932 (т. II. Семидесятые годы. Вып. IV. Составлен А. А. Шиловым и М. Г. Карнауховой) (1385 - 2156) стр. ц. 10 р.

Галкін, К. М. — В'язнична буденщина. (Спогади) Х. „Шляхи революції“ 1932. 48 стор. ц. 15 коп.

Галкін К.-М.—З мотузом на шиї. (Із спогадів революціонера підпільника). „Шляхи революції“. 1932. 93 стор. (Всеукр. рада Всес. т-ва політкаторжан і засланців). ц. 30 коп.

Гончаров, Р. Л.—З революційної боротьби на селі (Спогади). „Шляхи революції“ 1931. 75 стр. Всеукр. рада Всес. т-ва політкаторжан і засланців. ц. 30 коп.

Граве, Б.—Очерки истории пролетариата СССР. Пролетариат царской России. Предис. М. Н. Покровского. Ред. А. М. Панкратовой (М. Акц. изд. о-во „Огонек“) 1931. 320 стр. (О-во историков-марксистов при Ком. акад. ЦИК СССР) Попул. иллюстрир. б-ка. Всеминая история. Под. общ. руководством М. Н. Покровского Ред. коллегия: П. О. Горин, Ф. И. Махарадзе, М. И. Мебель... (и др.) ц. 2 р. 50 к.

Гревз, В.—Колчак, Америка и Япония (Интервенция Америки в Сибири). Пер. с анг. С. Займовского. М., Журн.-газ. об'единение. 1932. 46, (2) стр. ц. 15.

Ефімов, В., Куліченко, В.— Як більшовики в підпіллі працювали 2 доп. вид. „Молодий більшовик“ 178 стор. ц. 1 крб.

Жуков В. К. Черноморский флот в революции 1917-1918 г.г. 2-е доп. изд. С пред. Ф. Раскольникова. М. ОГИЗ. „Молодая гвардия“. 1932. (История гражданской войны в воспоминаниях участников). 288 стр. ц. 2 р. 25 к.

Зеликсон—Бобровская. И.—Иван Бабушкин. Биогр. очерк М., Старый большевик. 1932. 46 стр. (Серия Большевики—подпольщики) ц. 30 к.

Златоустовский Б. В.—Рабочее движение в Ивановской области в XVIII веке (Москва—Ив. Вознесенск), Гос. изд. Иванов. обл. отд-ние 1932. 24 стр. ц. 35 к.

История гражданской войны. План издания, утв. главной ред. 27 марта 1932 г. М., Об'единение гос. изд.— 1932. 133 стр. Беспл.

История заводов. Сборник (отв. ред. Л. Авербах) Вып. I. М. ОГИЗ. 1932 р. 108 стр. Беспл.

Кленовіч, Л.—Економічні джерела селянського руху на Західній Україні. „Пролетар“. 76 стор. ц. 25 к.

Козьмин, Б. П. Заичневский и „Молодая Россия“ М., изд-во Всес. о-ва политкаторжан и сс.-поселенцев. 1932. 171, (2) стр. (Науч. попул. б-ка по истории рев. движения в очерках воспоминаниях и биографиях. 1932 г. № 2-3) ц. 60 к.

Крестьянское движение 1827-1869. Подготовил к печати Е. А. Мороховец. М.-Л. ОГИЗ. Гос. соц. екон. изд. 1931 вип. 2. 219, (3) стр. ц. 3 р. 25 к

Кудрявцев І.—Ленський розстріл. Події на Лені. 1912-1932. Спогади учасника події „Укр. роб.“ 58 стор. ц. 30 коп.

Кузнецов В. П. Окружной агитатор „Арсений“. Из революционной и тюремной жизни. М. В. Фрунзе. (Москва Иваново) ОГИЗ-Из-во Иванов. Пром. Об. 1932. 39 стр. ц. 18 к.

Кункль А. А. Долгушинцы. С вступ. статьей Б. П. Козьмина. М. Изд.-во Всес. о-ва политкаторжан и сс.-поселенцев 1932 246, (2) стр. (Историко-рев. б-ка. Воспоминания, исследования, документы и др. материалы из истории рев. прошлого России. 1931. Ц. 2 р. 50.

Лізов, Б. М.—Шляхами інтервенцій—„На варті“ 1932. 176, (2) стор. ц. 1 крб.

Михайлов М. П. - Крымские маевки в период царизма. Симферополь Крым. Гос. изд. (1932) 47 стр., (Истпарт Крым ОК ВКП(б) Ц. 70 к.

Музей революции СССР. Москва. Сб. статьей. М. изд-во Всес. об-ва политкаторжан и ссыльно-поселенцев. 1932. 116 стр. (Музей революции. СССР) ц. 1 р. 20 к.

Мур Лео—Так было (К 20-тилетию Ленского раестрела). Апрель. 1912 - 1932 г. М. Изд.-во ЦК МОПР СССР. 1932. 32 стр. ц. 13 коп.

На женской каторге. Сборник воспоминаний. Под ред. М. М. Константинова об-ва политкаторжан и сс.-поселенцев. 1932. 265, Изд. 2-е. М. (2) стр. ц. 2 р. 25 коп.

Никифорук Ю. Західня Україна. Матеріяли до бібліографії. Спис літератури, опублікованої на терені УСРР. 1917-1929 р. р. „Пролетар" 184 стор. ц. 2 крб.

Памяти Михаила Николаевича Покровского (1868-1932) (Сборник) М., Парт. изд. 1932. 80 стр. ц. 60 к.

Парфенов, П. С.—На соглашательских фронтах. (1920-21 г. г. в Вост. Сибири и на дальнем Востоке) Изд. 2. М., „Федерация" 1932. 228 стр. ц. 2 р. 10 к.

Пахомов, А. Г.—Нарис з історії робітничого руху та революції 1905 року на Криворіжжі. Передмова О. Фесенко. „Пролетар". 1932. 80 стр. ц. 35 к.

Петровський Г. І. Донецькі робітники за доби IV Держ. думи. Донбас у боротьбі за пролетарську революцію. „Пролетар" 72 стор. (Ін-т історії партії та Жовтневої революції на Україні при ЦК КП(б)У серія брошур-спогадів). ц. 35 коп.

Пижов, М.—Коридор смертників (Спогади). „Шляхи революції" (Всеукр. Рада Всес. т-ва політкаторжан і засланців), 24 стор. ц. 10 к.

Политические процессы в России 1901-1907. Общ. ред. Л. И. Гольдмана. I. М., из-во Всес. о-ва политкаторжан и ссыльно-поселенцев. ч. 1. 1901-1905. 248 стр. ц. 2 р. 50 коп.

Півнева, Є.—Б. П. Жаданівський—керівник збройного повстання саперів 1905 р. у Києві. „На варті" 1932. 36 стор. ц. 25 к.

Пташинський П.—II-й Інтернаціонал і український соціяль-фашизм. „Пролетар". 1932. 42, (2) стор. (Центр. архів революції УСРР), ц. 30 коп.

Публичная библиотека СССР им. В. И. Ленина. Москва. Ленский расстрел. Библиография. Под. ред. и с пред. В. И. Невского. М.—Л., Гос. экон. изд. 1932. 70, (2) стр. (Секция истории пролетариата Ин-та истории Комакад.) ц. 1. р. 80 к.

Розеноер, С. М.—Нелегальный транспорт. М. изд-во Всес. о-ва политкаторжрн и сс.-поселенцев: 1932. 101, (1) стр. (Науч.-попул. б-ка по истории рев. движения в очерках, воспоминаниях и биографіях 1932 г. № 4) ц. 40 коп.

Розов, Л. і Розен, А.—Боєць і командарм. Збірка про життя та бойову роботу Мих. Вас. Фрунзе. „На варті". 1932. 58 стор. ц. 50 коп.

Ростов. Н.—За муром Централу (Спогади). „Шляхи Революції" 1932. 142 (2) стор. (Всеукр. рада Всес. т-ва політкаторжан і засланців) ц. 30 коп.

Ростов Н.—У чорному таборі. „Шляхи революції" 1932. 120 стор. (Всеукр. рада Всес. т-ва політкаторжан і засланців) ц. 1 крб.

РСФСР. Центральный архив. Карательные экспедиции в Сибири в 1905-1906 г. г. Документы и материелы. Подготовил н печати В. Максаков. М-Л. Гос. соц.-экон. изд. 1932. 463 стр. ц. 4 р. 50 к.

События на Лене в документах. Подготовила к печати. В. Ф. Владимирова, М., Парт. изд. 1932. 86 (2) стр. Центрархив. Массовая историч. б-ка). ц. 60 к.

Столпянский. П. Н.—Маевки на Выборгской стороне 1899-1917 г. г. (Краткая сводка). Л. Музей Выборгск. района. 1932. 16 стр. Серия „Боевая Летопись выборжцев" вып. I.) ц. 15 к.

Симонов С.—Пугачевщина. Третья крестьянская революция в России. „Пролетар", 160 стр. (Б-чка по истории народов СССР). ц. 60 коп.

Строд, И—В Якутской тайге. (1922-23 г. г.). 2-е изд. испр. доп. М. ОГИЗ. „Молодая гвардия". 204, (4) стр. (История гражданской войны в воспоминаниях участников) ц. 1 р. 60 коп.

III Всеукраїнський з'їзд рад. Стенографічний звіт. З передм. В. П Затонського. Підготували до друку Н. Александров і Г. Слободський. За ред. М. А. Рубача. Х. Центрархів управл. УСРР. 1932. XII, 336 стор. (Архів Радянської України). Текст укр. та рос. мовою ц. 3 крб. 50 коп.

Троцкий, В. В.—Октябрьская революция в Среднем Поволожьи. Москва-Самара. ОГИЗ. Ср.-Волж. краев. гос. изд. 1932. 45. (2) стр. ц. 25 к.

Учеба и культработа в тюрьме и на каторге. Сборник статей и воспоминаний. Под. ред. В. Плескова. С пред. А. П. Станчинского, М. Всес. о-во политкаторжан и ссыльно-поселенцев. 1932. 216 стр. ц. 1 р. 50 к.

Ушерович. Кривавий смерч. До історії страт у політ. справах у Росії з 1824 до 1917 р. Вид. 2, випр. і доп. „Шляхи революції“ 1932. 462 стор. Всеукр. рада Всес. т-ва політкаторжан і засланців). ц. крб. 25 коп.

Ушерович, С—Тортурна комора. (Спогади). „Шляхи Революції“ 1932. 28 стор. (Всеукр. рада Всес. т-ва політкаторжан і засланців). ц. 10 коп.

Федоров Н.—О характере движущих сил и перспективах Октябрьской революции. Сб. материалов. Л. ВПАТ 1932. стр. 89. (СССР. Воен-полит акад. РККА им. Толмачева (б. ц).

Фигнер В. Н.—Полное собрание сочинений в 7 томах. 2-е пересм. доп. и испр. изд. М., изд-во Всес. о-ва политкаторжан и ссыльно-поселенцев. ОГИЗ 1932. (т. I. Запечатленний труд ч. I.) 400 стр. ц. 2 р. 80 к. (т. III. После Шлиссельбурга) 457, (22) стр. ц. 3 р. 20 к. (т. VI. Письма) 402 стр. ц. 2 р. 80 к.

Фишелев, М. С.—От харьковской голубятни до ангарской ссылки.. (Воспоминания. 1905 г.). Предисл. Я. Шумяцкого. Изд. 3-е допол. (ч. 1). М.. „Федерация“. 1932. 168 (3) стр. ц. 85 коп,

Хандрос, И. Б. і Ланда Є. Я.—Публікації істпартів, істомолів та істпрофів України. Бібліографічний покажчик. „Пролетар“ 106 стор. (Ін-н історії партії та Жовтневої революції на Україні при ЦК КП(б)У Істпарт. Матеріяли до бібліографії КП(б)У та Жовтневої революції на Україні). ц. 2 крб.

Через каторгу к пролетарской революции. „На волю“. Сборник № 2-Л, Ленингр. обл. изд. 1932. 120, (2) стр. (Ленингр. отд-ние о-ва политкаторжан) ц. 1 р. 20 к.

Шаханов Н. П.—Крестьянское движение на територии ИПО. Краткий очерк. (Москва—Иваново). Изд. Иванов. Пром. области. 1931. 89 стр. ц. 90 к

Шльосберг—Загальний страйк 1903 р. і крах зубатовщини на Україні. „Пролетар“. $4^1/_2$ друк. арк.

Ющенко, А. С.—Борець за Жовтень. Біограф. нарис П. О. Воронцова. 1893-1919. Передмова Д. З. Лебедя. Дніпропетровське. (Ін-т історії партії та Жовтневої революції на Україні при ЦК КП(б)У. Дніпропетр. філія). 44 стор. ц. 30 к.

Янчевский Н. Л. От победы к победе. Краткий очерк истории гражданской войны на Северном Кавказе. Ростов Н/Дону. „Сев. Кавказ“ 1931. 78, (2) стр. (Истпарт Сев-кав. краев. ком-та ВКП(б) ц. 50 коп.

ПЛЯН ВИДАННЯ „ІСТОРІЇ ГРОМАДЯНСЬКОЇ ВІЙНИ“

Постанова ЦК ВКП(б) від 30 липня 1931 р. про видання „Історії громадянської війни“

Схвалити ініціятиву т. О. М. Горького і почати видання для широких трудящих мас „Історії громадянської війни“ (1917-1921 р. р.) в 10-15 томах у формі збірників науково-історичних статтей і літературно-художніх творів.

Для редагування „Історії громадянської війни“ утворити:

1. *Головну редакцію* в складі т. т. Горького, Молотова, Ворошилова, Кірова, Бубнова, Гамарника й Сталіна.

2. *Історичну редакцію* в складі т. т. Покровського, Бубнова, Горького, Ярославського, Скрипника, Гамарника, Яковлева Я. А., Ахундова, Стецького, Попова Н. Н. і Ейдемана.

3. *Художню редакцію* в складі т. т. Ґорького, Дем‘яна Бедного, Фадеєва, Всеволода Іванова, Леонова, Микитенка, Чарота, Кіршона, Ейдемана, Федіна Панфьорова і М. Кольцова.

ЦК ВКП(б)

Учасникам громадянської війни

Товариші!

У Союзі Рад почалася і з кожним роком дедалі могутніше, успішніше розгортається робота в справі будівництва соціялізму. В залізному гуркоті цієї великої роботи, в невпинному героїчному напруженні трудової енергії час минає швидко, і ми легко забуваємо про те, чим жили вчора. Забуваються бійці громадянської війни й бої, що привели робітничу клясу Союзу соціялістичних Рад до перемоги над нелюдяною, безвідповідальною владою царя, поміщиків, фабрикантів.

Наша робітничо-селянська молодь повинна добре знати труди й подвиги своїх батьків, повинна докладно знати ролю робітничої кляси та її комуністичної партії в організації великої перемоги передового загону пролетарів усіх країв.

Їй треба розповісти про те, як робітники і селяни царської Росії провадили збройну боротьбу за владу Рад, за своє право перебудувати господарство на соціялістичний лад, за право утворити з рабської країни вільну, пролетарську державу. Чотири роки билися майже голими руками напівголодні, напіводягнені робітники й селяни проти армій, що їх організували вчені царські генерали на кошти поміщиків і фабрикантів, проти полків, де майже кожний рядовий був офіцером. Билися проти спеціялістів війни, дуже добре озброєних чужоземними капіталістами, яким за це російські капіталісти обіцяли продати робітників і селян у таке саме рабство, в якому живуть негри в африканських колоніях Европи, або робітники в Китаї під немилосердним гнітом світового капіталу. Чотири роки тривав цей бій і закінчився повною перемогою робітничої кляси і трудового селянства, — батьків і старших братів наших піонерів і комсомольців.

Наша робітничо-селянська молодь повинна знати, що ця перемога заклала підвалини нової всесвітньої історії, нових соціялістичних форм життя трудового народу. Не тільки наше юнацтво повинно знати все це, але це

треба знати пролетаріятові й трудящим масам усієї землі, — вони, йдучи за вказівками історії і за вашим прикладом, також готуються до рішучих боїв проти свого ворога, проти світового капіталізму, пошарпаного, розхитаного неминучими непримиренними суперечностями всередині його, що проте все ще механічно витискує кров робітничої кляси, — єдину силу, якою він живе.

І ось, щоб ознайомити нашу молодь усіх народів, що вступили в сем'ю Союзу соціялістичних Рад та щоб ознайомити всіх трудящих Союзу з недавнім минулим — з історією героїчної боротьби робітників і селян під проводом компартії проти фабрикантів і поміщиків почата робота в справі видання „Історії громадянської війни".

Роботу цю організують люди, досить відомі трудящому народові Союзу Рад.

Щоб книжки цієї „Історії" було легко читати та щоб вони були кожному зрозумілі, до опрацьовання її документів притягаються всі наші кращі художники слова. На них покладається обов'язок розповісти про бойові роки громадянської війни якнайпростіше, якнайяскравіше та якнайправдивіше.

Документів багато, та все ж їх не досить, щоб повно й правдиво висвітлити всі події 1917-1921 р. р. Треба, щоб у цій великій і важкій роботі взяли активну участь безпосередні учасники громадянської війни червоногвардійці, партизани, червоноармійці, командири і военкоми за тих років, а також і люди, що зазнали пограбування і насильства білих армій, загонів інтервентів од бандитських зграй тощо.

Треба, щоб усі люди, які пам'ятають події тих років, ті, які утворювали події, — записували й надсилали до редакції „Історії" свої записки.

„Історія" має на меті докладно висвітлити розвиток і умови громадянської війни по всіх областях і республіках Союзу Рад: боротьба за Ленінград, в Північному краї, на Надволжі, в Донбасі, на Україні, в Білорусі—боротьба з польськими панами, в Північно-Кавказькому краї, на Закавказзі, республіках Середньої Азії, в Західньому і Східньому Сибіру, на Далекому Сході, по всій землі Союзу Рад.

Редакція звертається не тільки до партизанів, червоноармійців і взагалі активних учасників военних дій, але й до всіх обласних і місцевих працівників у галузі культури, наприклад, сільських учителів. „Історія" ставить завдання, показуючи славетні бої робітничої кляси і трудящого селянства, показуючи подвиги окремих заводів і фабрик, червоногвардійських і партизанських загонів та червоноармійських полків, передати молодому поколінню кращі традиції пролетарської боротьби. Треба також пригадати і висвітлити:

умови мобілізації людности білими арміями;

відбирання худоби, пограбування сіл, підпали, страти трудящих, що їх підозрювали в більшовизмі, і взагалі карні заходи білих загонів;

поведінку німецької армії;

поведінку чехо словаків і різних інтервентів;

поведінку польської і петлюрівської армій;

ролю духівництва в громадянській війні й т. інш.

Це загальні вказівки, але крім них у деяких випадках слід поставити спеціяльні вимоги, наприклад:

На Надволжі, надто щодо Самари, Уфи і т. ін., дії „народньої" армії Комучу. поведінка есерів, меншовиків; кожна область, кожна республіка повинна виявити свої особливості в боротьбі проти ворогів.

Треба писати про все, що приносили з собою армії поміщиків і фабрикантів, загони чужоземних салдатів, анархічні зграї бандитів, потрібні факти якомога більше живих, правдиво викладених фактів.

Учасники революційної боротьби повинні розповісти про свою участь у боях Було б не погано, коли б і колишні учасники „зеленого руху", банд Махна, Григор'єва. Тютюнника та інш. бандитів також розповіли про їх дії. Останнім слід пам'ятати, що їх запрошують не спокутувати старі гріхи, а тільки допомогти висвітлити історичні події.

Що більше збереться матеріялу, то повніша й правдивіша буде „Історія“, що її треба знати всім трудящим.

Редактори „Історії“ непохитно сподіваються, що на їх заклик негайно відгукнуться всі ті люди, яким зрозуміле величезне й важке завдання, яке ми мусимо розв'язати.

Щоб полегшити роботу — складання записів спогадів про події громадянської війни, ми радимо там, де це можливо, збиратися групами й перевіряти свідчення один одного.

Отже—до справи! Справа велика й добра. Коли її буде зроблено—наші бійці побачать себе людьми, що зробили небувалі, дивовижні подвиги, а наша молодь одержить з цієї „Історії“ новий заряд трудової і творчої енергії для виконання справи великої небувалої в історії людства.

М. Ґорький

ПЛЯН ВИДАННЯ „ІСТОРІЇ ГРОМАДЯНСЬКОЇ ВІЙНИ“

(Затвердила головна редакція)

Постанова головної редакції „Історії громадянської війни“

1. Затвердити плян видання „Історії громадянської війни“ і опублікувати його.

2. Паралельно з „Історією“ видавати „Збірника матеріялів з історії громадянської війни“ окремими збірниками по періодах, областях, фронтах відповідно до пляну „Історії“ як додатки до основних томів „Історії“.

3. У „Збірниках матеріялів“ містити як рукописи учасників громадянської війни і спогади, так і літературні нариси, притягаючи до участи у „Збірниках“ поруч з учасниками громадянської війни і кваліфікованих літераторів.

4. До справи редаґування „Збірників“ притягти художньо - літературні сили.

5. При обкомах, крайкомах і нац. ЦК утворити комісії сприяння в справі видання „Історії громадянської війни“, що працюють за плянами головної редакції.

6. Поточну роботу в справі підготови видання і зв'язку як з комісіями сприяння, так і авторами рукописів покласти на секретаріят головної редакції, утворивши при ньому науково-технічний апарат.

Головна редакція „Історії громадянської війни“

ТОМ I

ЖОВТЕНЬ

Вступ. На шляхах до Жовтня

Лютнева революція

Імперіялістична війна й наспівання революційної кризи в Росії. Партія перед лютневою революцією.

Рушійні сили лютневої революції. Пригнічені національності в революції. Армія в революції. Більшовики в керуванні революцією.

Російська буржуазія і антантівський імперіялізм в революції. Дрібнобуржуазні партії в лютому.

Тимчасовий уряд. Ради як своєрідне здійснення революційно-демократичної диктатури. Двовлада як характерна особливість лютого.

Ленін про Лютневу революцію.

Прибуття Леніна

Квітневі тези. Боротьба Каменєва проти тез. Ухвалення тез більшістю організацій.

Квітнева конференція

Ленінський плян переростання буржуазно-демократичної революції в соціялістичну. Боротьба Леніна на два фронти проти правоопортуністичної орієнтації (Каменєв) на завершення буржуазно-демократичної революції і проти „лівих“ хитань (негайне скинення Тимчасового уряду).

Аграрна програма партії. Окремі Ради наймитських депутатів, Ради депутатів од найбідніших селян.

Національне питання на конференції,. Боротьба з помилками П'ятакова та інш.

Партія в боротьбі за маси

Тактика партії до липня. Особливості більшовицької тактики. Формування політичної армії „в перебігу боротьби і сутичок кляс з квітня до жовтня 1917 р.“ (Сталін). Квітнева демонстрація. „Геть 10 міністрів-капіталістів“. Вагання дрібної буржуазії. Червнева демонстрація.

„Ізоляція партій меншовиків і есерів“ (Сталін) Есери й меншовики в радах, профспілках і т. ін. Керенський і „коаліція“

„Політика перетворення Рад на органи державної влади як найважливіша умова ізоляції угодовських партій і перемоги диктатури пролетаріяту“ (Сталін). Боротьба за Ради. „Влада Радам“—значення цього гасла до липня. Профспілки (організація, зростання, склад). „Вміння переконувати маси на своєму власному досвіді в правильності партійних гасел, підводячи ці маси до революційних позицій“ (Сталін).

Крах Ціммервальдського Інтернаціоналу і боротьба за утворення III Інтернаціоналу. Стокгольмська конференція і більшовики.

Військова робота партії

Армія в імперіялістичній війні. „Демократизація“ командного складу. Пораженські настрої в армії. Занепад дисципліни. Більшовики в армії і революційна пропаґанда.

Армія в Лютневій революції. „Наказ № 1“. Утворення солдатських комітетів. Робота партії в армії. „Солдатская Правда“. Братання. Боротьба за мир. Боротьба за перевибори й завоювання комітетів. Завоювання національних частин. Балтфльота. Кронштадт.

Червневий наступ як один з етапів контрреволюції. Вплив наступу на зростання революційного настрою в армії. Червнева конференція військових організацій більшовиків.

Червона ґвардія

Ленін про „пролетарську міліцію“. Організація заводської міліції на заводах і фабриках. Склад і принципи організації Червоної ґвардії. Роля партії в організації Червоної ґвардії. Червона ґвардія в промислових центрах країни. Фабзавкоми, профспілки і утворення Червоної ґвардії.

Липневі дні

Керенщина і її соціяльна суть. Економічний наступ буржуазії. (льокавти т. інш.). Політичний наступ буржуазії: кампанія проти партії і Леніна, прапорщик Єрмоленко, „викривач“ Бурцев. Алексінський і „справа“ Леніна.

Наростання революційного руху в Петрограді. Виникнення липневої збройної демонстрації. Кронштадці. Тактика партії в липневі дні. „Военка“ в липневі дні.

Керенський в боротьбі з більшовиками. Розгром „Правды“. Меншовики й есери у бльоку з буржуазією. Роззброєння Червоної ґвардії. Виведення з Петрограду революційного гарнізону. Заведення смертної кари на фронті

Липневі дні й село.

VI з'їзд партії

Партія в напівпідпіллі. Зростання партії. Ленін у підпіллі. Сталін на з'їзді в боротьбі на два фронти з правоопортуністичними хитаннями і запереченням перемоги соціялізму в одній країні. Зняття гасла „Вся влада Радам“. VI з'їзд про організацію мас і підготову сил для повстання. „Цілковита ліквідація диктатури контрреволюційної буржуазії“ революційним пролетаріятом спільно з найбіднішим селянством.

Корніловщина

Головковерх Корнілов — кандидат у воєнні диктатори. Офіцерські організації в армії. Добір кадрів майбутніх білоґвардійських утворень. Московська державна нарада — огляд контрреволюційних сил і підготова перевороту. Буржуазні партії (октябристи, кадети) у підготові корніловщини. Есеро-меншовики розчищають шлях і підготовляють корніловщину. Антанта в підготові перевороту.

Пляни Корнілова. Виступ Корнілова.

Вагання дрібної буржуазії вліво. Пролетаріят на чолі мас в боротьбі проти корніловщини. Партія в керуванні розгромом корніловщини.

Більшовизація Рад Зростання впливу більшовизму в армії.

Зміна форм селянської боротьби після корніловщини (розгром дворянських гнізд).

Відновлення гасла—„Вся влада Радам“. Новий клясовий зміст гасла „Безпосередній підхід революції до диктатури пролетаріяту за допомогою повстання. Організація і державне оформлення диктатури пролетаріяту“ (Сталін).

Жовтнева революція

Розділ I

Розвал господарства країни і розклад Керенщини

„Голод насувається“ (Ленін). Поглиблення господарської кризи. Руїна транспорту. Саботаж, локавти і закриття фабрик промисловцями. Деґрадація сільського господарства. Розор широких селянських мас. Загострення клясової боротьби на селі.

Тимчасовий уряд і війна. „Війна до переможного кінця“.

Економічна політика Тимчасового уряду. Наступ буржуазії на робітничу клясу. Земельна програма буржуазно-поміщицького бльоку. Карні експедиції на селі.

Тимчасовий уряд у боротьбі проти революції. Скликання демократичної наради з метою утворити нову коаліцію. Склад і постанови наради. Передпарлямент. Директорія. Маневрування й поступки Тимчасового уряду з метою зберегти владу (постанова про розпуск Державної думи, оголошення Росії республікою і т. ін.).

Тимчасовий уряд і Антанта. Умови підтримки Антантою — рішуча боротьба з більшовиками. Розклад апарату влади. Постанова уряду тікати з Петрограду до Москви. Підготова здачі революційної столиці німцям.

Розділ II

Кляси і партії напередодні Жовтня

Пролетаріят після корніловщини. Зростання революційних настроїв і організованости. Профспілки. Фабзавкоми.

Революційні виступи. Страйки. Характер і програма страйків. Робітнича молодь. Спілки робітничої молоді. Робітниці і жіночі організації.

Село після корніловщини. Селянство в боротьбі проти поміщиків і Тимчасового уряду. Роля в організації руху солдатів-фронтовиків. Клясова боротьба всередині села. Ради селянських депутатів, їх склад і робота. Земельні комітети.

Буржуазії і поміщики перед Жовтнем Партії контрреволюції: монархісти, октябристи, кадети.

Есери і меншовики. Бльок есерів і меншовиків з контрреволюцією (аналіза програм). Розкол дрібнобуржуазних партій. Ліві есери і їх клясова база. Меншовики-інтернаціоналісти. Анархісти.

Розділ III

Більшовики напередодні Жовтня

Організаційний стан і склад партії. „Ударні кулаки“. „Абсолютна вирішальна перевага сил“ в столицях. Партія в промислових центрах, в аграрних районах, в національних областях. Агітаційна і пропагандистська робота. Робота більшовиків в профспілках. Фракції в Радах. Партія в органах самоврядування, кооперації, і т. інш.

Робота партії на селі. Сільські осередки. Більшовики в селянських Радах і земельних комітетах.

Робота серед жінок і молоді.

Більшовицька преса. Преса на селі, в армії, в національних районах.

„Неподільне панування однієї партії, партії комуністів, як основний момент підготови Жовтня“ (Сталін).

Розділ IV

Економічна програма партії напередодні Жовтня

Економічна програма більшовиків („Прийдешня катастрофа і як з нею боротися“). Націоналізація банків. Робітничий контроль над виробництвом і розподілом найголовніших продуктів. Націоналізація страхової справи. Націоналізація синдикатів. Скасування комерційної таємниці. Примусове синдикування промисловости й торгівлі. Реґулювання споживання. Об'єднання людности в споживчі товариства й контроль над ними. Боротьба з руїною. Боротьба за мир. Націоналізація землі. „Йти вперед... не можна, не йдучи до соціялізму, не роблячи кроків до нього“ (Ленін).

Розділ V

Міжнародня обстанова Жовтня

Становище на фронтах імперіялістичної війни до Жовтня. Вступ ПАСШ у війну. Тимчасова рівновага сил у війні. Ані антантівський, ані німецький імперіялізм не може негайно допомогти російській контрреволюції Етапи революції в Росії та їх вплив на розвиток світової революції. Посилення діяльности інтернаціоналістських груп. Зростання робітничого руху. Солдатські повстання в таборі Антанти і в німецько-австрійських військах. Зро-

стання національного руху в обох імперіялістичних таборах. Спроби підписати імперіялістичний мир коштом Росії і для боротьби з революцією в Росії.
Німеччина в боротьбі з ростущою революцією в Росії. Пропозиція сепаратного миру Тимчасовому урядові.
Антанта в справі допомоги російській контрреволюції. Генерали Антанти (Нокс, Нейсель і т. інш.) у підтримці корнілівців. Фінансова допомога контрреволюції. Агітаційна робота („Комітет Брешко-Брешковської"), „Нарада порятунку" Керенського напередодні Жовтня.

Розділ VI

Армія і фльота напередодні Жовтня

Пропагандистська, агітаційна й організаційна робота більшовиків в армії і фльоті. Солдатські комітети. Завойовання низових комітетів. Осередки в полках і на суднах. „Ми пишаємось з того що виконали свій обов'язок, розкладаючи найсильнішого клясового ворога, відвойовуючи в нього озброєні маси робітників і селян для боротьби проти експлуататорів" (Ленін) Більшовизація армії (аналіза виборів до Установчих зборів, аналіза солдатських листів). Політичні „ударні кулаки" в армії. Північний фронт. Латиські стрільці. Західний фронт. Балтфльота, черноморська фльота. Військов з'їзди й робота партії. Воєнна преса. Партія в національних частях і загонах

Розділ VII

Розстанова сил контрреволюції

Бойові сили контрреволюції. Ударні батальйони, юнкери, жіночий батальйон, козаки. Спроби посунути військо з фронту. Концентрація офіцерів на Доні й національних країнах. Національні формування Тимчасового уряду і спроби командного складу використати їх для боротьби з більшовиками (Дика дивізія, польський корпус, гайдамаки, чехословаки і т. ін.). Роля Ставки в організації сил контрреволюції. Організація втечі „биховських в'язнів" (Корнілов, Денікін т. інш.) Роля в підготові контрреволюції військових аташе Антанти.
Розподіл контрреволюційних сил і пляни контрреволюції в Петрограді.

Розділ VIII

Партія в керуванні Жовтневою революцією

Проблема влади в листах Леніна („Марксизм і повстання" і „Більшовики повинні взяти владу"). Ленін в боротьбі за бойкот передпарляменту. проти правих опортуністів (Каменєв). Ленінський плян повстання. Постанови ЦК від 10 і 16 жовтня. Боротьба партії проти зради „штрайкбрехерів" (Каменєв, Зінов'єв). Утворення воєнно-революційного центру. Практична підготова повстання. Воєнно-революційний комітет. Петербурзький комітет у підготові повстання. Директиви ЦК про повстання і місцеві партійні організації. Робота партії у воєнно-революційних комітетах в Радах в справі здійснення повстання. Перекручення Троцьким ролі партії та її тактика в підготові Жовтня („Уроки Жовтня"). Меншовицьке розуміння Троцьким повстання.

Розділ IX

Жовтень у Петрограді

Ленін у керуванні повстанням. Воєнно-революційні комітети під час роботи. Комісари в частинах залоги і найважливіших установах. Контрреволюція в боротьбі проти повстання. Есери й меншовики в підтримці

контр-революції. Маневри дрібно-буржуазних зрадників (резолюція передпарляменту про землю 24 жовтня і т. ін.) з метою виграти час для контрреволюції.

Червона ґвардія на вирішальних пунктах. Перші бойові дії. Захоплення Червоною ґвардією артилерії перед Зимнім. Вплив червоноґвардійців на частини залоги. Настрій залоги. Полки залоги в повстанні.

Революційні матроси в повстанні. „Аврора". Втеча Керенського. Захоплення Зимового палацу. Арешт Тимчасового уряду. Ленін в Смольному. II з'їзд Рад. Вихід меншовиків і есерів із з'їзду. Утворення Раднаркому.

Боротьба з спробою контрреволюційного повстання. Придушення повстання юнкерів у Петрограді. Боротьба з козаками Краснова. Робітники фабрик і заводів в обороні Червоної столиці. Робітниці і робітнича молодь у Жовтні.

Розгром Червоною гвардією Краснова. Захоплення Пулкова, Гатчіни й арешт Краснова.

Розділ X

Декрети Жовтня

Відвоювання мас у буржуазії і дрібно-буржуазних партій „революційно забезпечуючи для цього їхні найнасушніші економічні потреби ціною експроприяції поміщиків у буржуазії" (Ленін). Декрет про землю „відвоював в есерів селянство". Декрет про землю і селянські накази. Вплив декрету на розвиток революції.

Декрет про мир і його революційний вплив. Декрет про мир і армію. Мир і армія супротивних імперіялістичних держав. Опублікування таємних угод. Відмова від царських боргів.

Вплив декретів Жовтня на розвиток світової революції.

Розділ XI

Жовтень у Москві

Підготова більшовиків до Жовтня. Московська Рада Р. і С. Д. у боротьбі за владу. Вагання Московського военно-революційного комітету, що обумовили затягання боротьби. Відкликання комісара Военно-Революційного комітету із Кремля і початок військових дій. Військові сили контрреволюції. Контрреволюційні партії в боротьбі проти повстання. Переговори із штабом білогвардійців. Використання переговорів білими. Перебіг военних дій. Червона ґвардія, в повстанні. Роля частин залоги. Робітники в боротьбі проти контрреволюції. Допомога Москві з боку Петрограду і промислових районів области. Капітуляція штабу білоґвардійців — угода з ВРК. Організація радянської влади в Москві.

Розділ XII

Жовтень в промислових і національних центрах

(Ташкент, Іркутськ, Казань, Царицин, Урал і ін.)

Партія в підготові революції. Боротьба проти опортуністичних хитань Буржуазія в боротьбі проти революції. Місцева влада: думи, земство і т. інш Партії контрреволюції. Есери і меншовики в спілці з буржуазією проти революції. Бойові сили контрреволюції. Партія в керівництві военно-революційними комітетами. Ради та інші робітничі організації у повстанні. Червона ґвардія на передових постах. Роля залоги в повстанні. На фабриках і заводах. Робітниці у повстанні. Робітнича молодь в революції. Боротьба за закріплення постання. Зруйнування старої державної машини й утворення радянської влади. Перші кроки радянської влади.

Розділ XIII

Жовтень на фронті

Перші відомості про Жовтень на фронті. Організація контрреволюції Ставка проти Жовтневої революції. Ставка—центр тяжіння всіх контрреволюційних сил. Ставка і підтримка Антанти. Змова в ставці. Спроба перехопити в більшовиків гасло миру. Ставка в справі утворення єдиного „Соціялістичного" уряду. Ставка і армійські комітети (по фронтах). Солдатська маса й солдатські комітети проти ставки. Перевибори комітетів. Підтримка революції. Ліквідація і захоплення контрреволюційної ставки.

Розділ XIV

Жовтень на селі

Село проти поміщиків і Тимчасового уряду. Розгром поміщицьких економій і захоплення землі та реманенту. Земельні комітети й сільські Ради в революції. Партія в керуванні рухом. Клясова боротьба на селі. Біднота в боротьбі з контрреволюцією. Роля есерів у контрреволюції. Спроба скликати селянський з'їзд у ставці. Скликання з'їзду в Петрограді. Ізоляція правих есерів. Ліві есери на з'їзді. Переговори лівих есерів про спілку з більшовиками.

Розділ XV

Жовтень і національності

Царська Росія—тюрма народів. Буржуазний Тимчасовий уряд як продовжувач політики царату. Політика Тимчасового уряду щодо Фінляндії, України, Туркестану і т. ін.

Національна політика радянської влади і трудящі пригнічених націй „Радянська Російська республіка утворюється на основі вільного союзу вільних націй, як федерація радянських національних республік". „Декляpація прав народів Росії". Відозва Раднаркому до всіх трудящих мусульманів Росії і Сходу. Декрет Раднаркому про Вірменію. Організація Наркомнацу і національних комісаріятів.

Декрети радянської влади про національне визволення і вплив їх за кордоном.

Розділ XVI

Жовтень і міжнародній імперіялізм. Жовтень і II Інтернаціонал

Цензурний кордон навколо Радянської Росії. Відмова послів розіслати ноту Наркомзаксправ Перша реакція імпералізму на Жовтень: нота военних аташе Духонінові„проти декрету про мир. Перші спроби інтервенції. Допомога Каледінові грішми, автомобілями. Переговори з партіями контр—революції і допомога їм. Суперечності всередині імперіялістичного табору. Англія і Франція за інтервенцію Японії. Америка проти японської інтервенці. Угода Англії з Францією про поділ сфер впливу в Радянській Росії.

Жовтень і II Інтернаціонал. Антантівські соціяль—шовіністи проти Жовтневої революції, за інтервенцію. Німецькі соціяль-зрадники і Жовтень. Кавтський проти зруйнування більшовиками старої державної машини: проти диктатури, за демократію.

Інтернаціоналістські елементи на Заході за Жовтень. Спартаківці. Жовтень.

Розділ XVII

Вороги про нас

Розділ XVIII

Міжнародне значення Жовтня

Ленін про Жовтневу революцію як соціялістичну, що „мимохідь“ розв'язала завдання буржуазно—демократичної революції. Партія в боротьбі на два фронти: проти правоопортуністичної і троцькістської оцінки Жовтня.

Жовтнева революція як початок і передумова світової революції. Жовтнева революція і розвиток національно—революційного руху на Сході. Відгуки революції в Індії, Китаї, Персії, Туреччинні і т. ін. Жовтень і розвиток світової революції на Заході.

„Світове значення Жовтневої революції не тільки в тому. що вона є великий почин однієї країни в справі прориву системи імперіялізму й перше огнище соціялізму в океані імперіялістичних країн, але також і в тому, що вона є перший етап світової революції і могутня база її дальшого розгортання“ (Сталін).

ТОМ II

ПЕРШИЙ ЕТАП ГРОМАДЯНСЬКОЇ ВІЙНИ

Частина 1

„Тріюмфальний похід Радянської Влади“

(Ленін)

Розділ 1

Боротьба за встановлення і закріплення радянської влади по всій країні

„Невтралітет“ Викжеля (відмова перевозити революційне військо до Москви і т. ін.). Переговори про єдиний соціялістичний уряд. Позиція Викжеля. Вагання лівих есерів. Праві проти партії (Каменев, Зінов'єв, Риков, Шляпніков та інші). Ультиматум Леніна.

Контрреволюція в боротьбі проти Рад. „Комітети рятування батьківщини і революції“. Демонстрація на захист Установчих зборів 11 грудня. „Кадетський ЦК, це—політичний штаб кляси буржуазії“ (Ленін). Арешт керівників к-д. партії.

„Беріть всю владу до рук своїх Рад“ (Ленін). Боротьба за владу Рад на місцях. ВРК при ВЦВК і допомога місцевим Радам. Емісари ЦВК на місцях. Перевибори радянських організацій. Надзвичайний Всеросійський з'їзд селянських депутатів. Вагання лівих есерів. 2-й Всеросійський з'їзд селянських депутатів. Розкол з'їзду. Вибори виконкому і злиття його з ВЦВК Надзвичайний Всеросійський з'їзд залізничних робітників і майстрів.

Третій з'їзд Рад: питання про війну, резолюція в національному питанні, закон про землю. Декларація прав трудящого й експлуатованого народу. Міжнародне значення з'їзду.

Розділ II

„Втрачений день“ (розігнання учредилки)

Декрет РНК про право відкликати членів Установих зборів. Стан виборів. Саботаж комісії в справах про вибори до Установчих зборів Призначення комісара при комісії. Арешт комісії. „Вся влада Установчим зборам“—гасло контрреволюції“. Союз оборони Установчих зборів“. Підготова повстання. Фракція більшовиків в Установчих зборах. Праві в боротьбі проти лінії ЦК (Каменєв, Риков, Ногін, Рязанов). Вимога правих скликати

надзвичайний з'їзд партії, щоб розв'язати питання про Установчі збори. Постанова ЦК про перевибори бюра фракції Установчих зборів. Тези Леніна про установчі збори.

Відкриття Установчих зборів. Склад. Вибори президії. Яків Свердлов. Відмова затвердити декларацію прав. Вихід більшовицької фракції і лівих есерів. Розігнання Установчих зборів.

Розділ III

Господарство країни і Червоноґвардійська атака на капітал.

Стан господарства. Саботаж підприємців і чиновників. Дрібно—буржуазна контрреволюція в переведенні саботажу. „Облік і контроль — ось головне економічне завдання кожної Ради“ (Ленін). Робітничий контроль на місцях. Центральна Рада фабзавкомів і робітничий контроль. Організація ВРНГ. Боротьба лівих есерів проти організації ВРНГ. „Перетворення ВРНГ на бойовий орган робітничої диктатури“.

Націоналізація банків. Націоналізація приватніх банків. Декрет про ревізію сейфів.

Переговори ЦК шкірянників з підприємцями. Реорганізація Голошкіри, як перехід до керування цілими галузями промисловости. Перехід до експропріяції фабрик і заводів. „Грабуй пограбоване“. Продовольчий стан республіки. Саботаж з боку продорганів декретів РНК. Директива Наркомпроду Радам прати продовольчу справу в свої руки. „Делеґаткоми“. Продзагони.

Проєкт декрету про споживчі комуни. Буржуазні кооператори в боротьбі проти декрету. Угода з буржуазними кооператорами. Декрет про споживчі кооперативи.

Стан транспорту. Надзвичайний залізничний з'їзд у боротьбі проти контрревелюції і саботажу. Обрання „Викжедора“. Утворення колеґії НКШ.

Розділ IV

Розгром Каледіна

Організація контрреволюційних сил на Дону. „Відродження Росії“ та інш. організації. Каледін на Дону. „Велике військове коло“. Каледін і Корнілов. Оголошення Донської области на воєнному стані (8 листопада). Зльот контрреволюції на Доні (Алексієв, Корнілов, Денікін, Мілюков, Родзянко). Формування офіцерських частин. „Алексієвська організація“. Добрармія.

Розлам козацтва (незаможні, фронтове козацтво). Чужогородні. З'їзд фронтових козаків у ст. Каменській. Утворення ВРК. Червона ґвардія в боротьбі з Каледіном. Утворення штабу Антонова—Овсієнка. Наступ на Донбас. Роля робітників Донбасу в боротьбі з Каледіним. Дії колон Сіверса, Сабліна та інш. Ворошілов у Донбасі. Донецький Ревком та його роля в боротьбі з Каледіним. Розгром каледінців. Самогубство Каледіна. Захоплення радянським військом Новочеркаська й Ростова. Перехід Добрармії з з Дону на Кубань. Перехід Донської армії в Сальські степи. „Льодовий похід“.

Розділ V

Демобілізація старої армії

Стан армії після Жовтня. „Хора частина російського державного організму“ (Ленін). Стихійна демобілізація Втеча офіцерів на Дін і на Схід. Декрет про скорочення числового складу армії. Утворення комісаріяту в справі демобілізації. Пляни демобілізації. Загально—армійський з'їзд в справі демобілізації. Анкета Леніна. Постанова з'їзду. Фактичний перебіг демобілі-

зації. Армійські організації в демобілізації. Партія в керуванні демобілізацією. Використання демобілізованих у боротьбі з контрреволюцією. Прифронтові організації. Транспорт і демобілізація. Кінець старої армії.

Розділ VI

Боротьба з Дутівщиною

Соціяльно—економічні коріння дутівщини. Роля менщовиків і правих есерів у справі оформлення дутівщини. Етапи розвитку дутівщини: організація Оренбургського „Комітету рятування батьківщини й революції", який передав військову владу Дутову; розгром більшовицьких організацій в Оренбурзі й арешт Воєнно-революційного комітету.

Взаємини Дутова з башкірськими й татарськими національними організаціями.

Боротьба з дутівщиною. Відрядження РНК тов. Кобозєва як надзвичайного комісара Оренбурзької губерні й Тургайської области. Організація місцевих сил на боротьбу з дутівщиною. Наступ на Оренбург з боку Ташкенту. Історія воєнних дій проти Дутова перед захопленням червоними Оренбургу. Захоплення червоними Оренбургу: втеча Дутова до Верхнеуральську і перехід його до партизанської війни.

Розділ VII

Жовтень на Україні й боротьба з Центральною Радою

Клясова боротьба на Україні перед Жовтнем. Українські більшовики в боротьбі за маси. Центральна Рода. „Невтралітет" у Жовтні. III Універсал. Проголошення незалежности Української народньої республіки. Переговори із загально- армійськими комітетами при ставці про утворення уряду замість РНК. Угода з французькою воєнною місією про продовження війни з німцями. Відкликання всіх українців з фронту. Пропуск козаків на Дін. Розброєння Червоної ґвардії.

Центральна Рада в боротьбі з радянською республікою. Петлюрівщина Маніфест РНК до українського народу з ультиматумом Раді Загроза Ради війною. Переговори з Радою. Відмова Генерального Секретаріяту Ради від переговорів. Роля компартії України в боротьбі з Радою.

Повстання робітників у Катеринославі, Києві, Одесі і т. інш. Загона Антонова—Овсієнка. Дії колони Берзіна і Вацетіса. Загони Сіверса, Єгорова, Кузінського, Хавріна й т. інш. Українське село в революції. Перший Всеукраїнський з'їзд Рад. Народній Секретаріят і ЦВК. Захоплення Києва. Втеча Ради. Переїзд ЦВК Рад до Києва.

Розділ VIII

Жовтень у Надбалтиці

Розстанова клясових сил перед Жовтнем у неокупованій німцями частині Надбалтики. Виконстріл. Виконсол. Виконлат. Ради безземельних депутатів Латвії. Ради робітничих, солдатських і матроських депутатів Естонії. Комітети наймитів і малоземельних селян в Естонії.

З'їзд наймитів і малоземельних селян у серпні 1917 року (Естонія).

Робота партії. Конференція більшовиків у м. Вальці (Жовтень 1917 р.). Воєнно—Революційні комітети Дрібно—буржуазні партії і боротьба з ними.

Жовтень у Надбалтиці. Роля латиських стрільців. Перехід естонських полків на бік більшовиків. Червона ґвардія Надбалтики. Контрреволюційні сили Надбалтики (латиські офіцерські організації, утворення білої армії за підтримкою німецької окупаційної частини. й т. інш.). Перші заходи радянської влади в Надбалтиці.

Розділ IX

Жовтень у Білорусії

Боротьба кляс у Білорусі перед Жовтнем. Завоювання більшовиками місцевих Рад. Роля більшовицької Менської Ради в підготові Жовтня на фронті. Захоплення влади в Менську 25 жовтня. Спроби угодівців і командного складу придушити більшовиків за допомогою козацьких загонів. Остаточний перехід влади в Менську й на фронті до Рад. Радянська влада у Вітебську, Орші, Гомелі та по інш. містах.

II профронтовий з'їзд. Утворення Облвиккомзах. РНК Західньої области й фронту.

Вибори до УЗ. Повна перемога більшовиків на західньому фронті і в Білоруських губернях. Жовтнева революція і білоруське село. Бльок великодержавних російських дрібно - буржуазних партій і національних дрібно - буржуазних партій. Скликання білоруського угодівського конґресу. Спроба дрібно - буржуазної контрреволюції оголосити конгрес за джерело влади. Відсутність впливу й підтримки націоналістів у масах. Зв'язок націоналістів з білопольськими леґіонами. Розігнання конґресу.

Перші кроки радянської влади в Білорусі.

Розділ X

Виступ польських леґіонерів

Польське формування. Польські леґіони й Ставка. Зв'язок леґіонерів з з Антантою. Леґіони генерала Довбор—Мусніцького й Жовтень. Виступ польського корпуса. Гасла. Пляни дії. Захоплення Рогачова, Бобруйська тощо. Червона ґвардія й латиські стрільці в боротьбі з леґіонами. Перші успіхи й невдачі Червоної ґвардії. Дії загонів тов. Вацетіса. Загибель гомельського загону Червоної ґвардії. Німецька інтервенція і польські леґіони.

Розділ XI

Боротьба з румунською контрреволюцією за Басарабію]

Російська армія в Румунії. Більшовизація армії. Румунська армія й російська. Діяльність Антанти на румунському фронті.

Жовтень на румунському фронті. Румунська контрреволюція в боротьбі з більшовиками. Виступ генерала Щербачова. Румчерод. Клясова боротьба в Басарабії. Національне питання в Басарабії. Сфатул Церій. Захоплення Басарабії Румунією. „Особлива армія“ в боротьбі з румунською. Перші бої на Дністрі. Замирення. Утворення верховної колеґії в справі боротьби з Румунією та її ультиматум про очищення Басарабії. Відмова Румунії. Бої біля Вількова.

Зосередження армії Муравйова. Бої біля Рибниці.

Мирова угода з Румунією й визнання Румунією Басарабії за РСФРР.

Розділ XII

Революція у Фінляндії

Клясова боротьба у Фінляндії напередодні Лютневої революції. Фінляндський пролетаріят у боротьбі з буржуазією між лютим і Жовтнем. Фінляндська соціяль - демократія. Фінляндія і тимчасовий уряд Росії. Боротьба за вивід російського війська. Формування національних частин. Російська армія у Фінляндії. Більшовики у Фінляндії.

Жовтень і Фінляндський робітничий рух. Сталін на з'їзді Фінляндських с-д. Листопадовий загальний страйк. Наступ буржуазії. Повстання пролетаріяту. Влада в руках пролетаріяту. Головна робітнича рада. Рада народніх уповноважених. РНУ і РНК. Угода між Фінляндською республікою і російською соціялістичною республікою. Економічна політика пролетаріяту. Боротьба течій у фінляндській с-д.

Громадянська війна у Фінляндії. Фінляндська контрреволюція і німецька інтервенція· Боротьба червоної ґвардії проти інтервентів. Російська армія в боротьбі проти фінляндської контрреволюції. Берестейський мир і вивід російського війська. Висадка інтервентів. Фінляндський шуцькор. Розгром революції. Білий терор.

Розділ XIII

Підсумки і наука боротьби

Умови, що забезпечили тріюмфальний похід Жовтневої революції. Роля й значення Рад. „Коли б народня творчість російської революції... не утворила Рад ще в лютому 1917 р., то ні в якому разі вони не могли б взяти владу в Жовтні". (Ленін).

Радянська влада й Паризька комуна. Слабість російської буржуазії („найгниліший, найвідсталіший політичний лад") (Ленін).

Тимчасова „самостійність" і незалежність од міжнародніх відносин російської революції.

Основні завдання періоду тріюмфального походу.

„Завдання перемогти внутрішнього ворога надзвичайно легке завдання. „Завдання утворити політичну владу було дуже легко, бо маси дали нам кістяк, основу цієї влади". (Ленін).

Труднощі періоду тріюмфального походу.

Частина II

Берестейський період

Розділ I

Боротьба за мир

Переломний період: від „тріюмфального походу" до „найтяжчих поразок і іспитів".

Боротьба за загальний демократичний мир. Ставка проти миру. „Солдати! Справа миру в ваших руках!".

Антанта й мир. Німецький бльок і мир. Переговори про замирення. Боротьба Леніна за „перепочинок". Тези Леніна про мир 20 січня.

Перший період переговорів про мир. Кюльман. Прийняття більшовицької пропозиції „без анексій і контрибуцій" і декларація 25 грудня. Відмова німців од декларації „в наслідок того, що союзники відмовилися приєднатися до переговорів."

„Ліві" комуністи й Троцький в боротьбі проти Леніна. Московське обласне бюро. Петроградський комітет. Нарада більшовицьких делеґатів III з'їзду. Боротьба „лівих" і Троцького в ЦК проти Леніна. „Ліві" комуністи й ліві есери. „Ліві" й тактика російської й міжнародньої контрреволюції. „Ліві" тягнуть партію в пастку контрреволюції.

Другий період берестейських переговорів. Зрада Української Ради. Перекручення з боку Троцького дерективи Леніна. Телеграма Леніна й Сталіна. Припинення переговорів. „Ані мир, ані війна". Нарада німецької делеґації у Вільгельма. Постанова наступати на Радянську Росію.

Розділ II

Німецька інтервенція

Наступ німців. Червона ґвардія в боротьбі з німцями. Втеча старої армії. Наступ німців у петроградському напрямі. Роля Петрограду в організації першої одсічі німцям. Петроград у небезпеці. Окупація Білоруси німцями. Окупація України. Бій на Правобережжі. Оборона Харкова. Ворошилов на чолі оборони Донбасу. Боротьба на Черному морі.

Ленін „Про революційну фразу". Декрет: „Соціялістична батьківщина в небезпеці!". — Боротьба „лівих" проти Леніна. Резолюція московського обласного бюра про недовір'я ЦК.

„В інтересах міжнародньої революції ми вважаємо за доцільне йти на можливість втрати радянсякої влади, що стає тепер чисто формальною". Фракційна боротьба „лівих". Видання „Комуніста". VII з'їзд партії. Підписання миру. Фракційний виступ „лівих" на з'їзді. „Поправки" Троцького. Відмова „лівих" вступити до ЦК. Соціяльна суть „лівих" комуністів.

Загальна характеристика берестейського періоду: переломний період в усій міжнародній революції. IV надзвучайний з'їзд Рад. Боротьба лівих есерів проти ратифікації миру. Стримання „лівих" комуністів.

Розділ III

Воєнні сили радянської республіки й організація Червоної армії

Червона ґвардія в боротьбі проти контрреволюції. Склад. Новий статут. Уральські бойові організації народного озброєння. Зведені загони (частини старої армії і Червоної ґвардії). Інтернаціональні частини й загони. Національні загони. Латиські стрільці.

Утворення корпусів соціялістичної армії. Добровільницький принцип. Декрет Раднаркому. Утворення Всеросійської колеґії в справі формування робітничо-селянської Червоної армії. Вербувальні пункти. Вербувальна комісія на місцях. Перші ешельони добровільницьких корпусів соціялістичної армії. Місцеві загони. Виборність комскладу.

Наступ німців. Зміна принципу комплектування армії. Вища воєнна Рада. Проблема командного складу. Відмова від добровільництва й виборности. За реґулярну армію. Нові декрети про армію. Мобілізація. Командний і політичний склад армії.

Розділ IV

Формування білої армії

Добрармія на Кубані. Склад. Добрармія і Антанта. Добрармія і німецький імперіялізм.

Концентрація контрреволюції на окраїнах (Північ, Північний Захід, Волга, Сибір). Стан партій контрреволюції. Меншовики й есери. Контрреволюційні партії і інтервенція.

Розділ V

Контрреволюція в тилу й робота ЧК

Характер і форми контрреволюційних організацій. Контрреволюція і міжнародній імперіялізм.

Організація ЧК. Ленін і організація ЧК.

ЧК в Ленінграді. Уріцький. Боротьба ЧК з котрреволюцією. Фелікс Дзержінський.

Розділ VI

Економічний плян Леніна періоду „перепочинку" і боротьба з „лівими" комуністами

Характеристика періоду „перепочинку". Економіка країни. П'ять економічних укладів. „Організувати керування Росією", (Ленін) — головне центральне завдання. Зміна центру ваги економічної й політичної роботи: „перехід од найпростішого завдання дальшого експропріювання капіталістів до багато складнішого й важчого завдання в справі утворення таких умов, за яких би не могла ані існувати, ані виникати знову буржуазія". (Ленін). Чергові завдання в галузі націоналізації банків, здійснення повсюдного обліку й контролю над виробництвом, „усуспільнення виробництва на ділі", монополія зовнішньої торгівлі і т. інш.

Проблема притягти й використати спеціялістів. Підвищення продуктивности праці та її вища організація. Трудова дисципліна. Відрядна оплата. Організація соціялістичного змагання. Значення преси в справі економічної реорганізації і перевиховання мас. Преса в справі організації змагання. Радянські суди в справі забезпечення дисципліни. Профспілки. Кооперація. Фінансова політика. Транспорт. Декрет „про централізацію керування, охорони шляхів і підвищення їх провозоспроможности". Боротьба з бюрократизмом. Державний капіталізм, його місце й роля в економічних укладах країни. Головний ворог — „дрібнобуржуазна стихія".

„Ліві" комуністи в боротьбі з економічним пляном Леніна. Дрібно-буржуазна суть „лівих" комуністів. „Про „ліве" дитинство й про дрібнобуржуазність". Загальна характеристика економічного пляну Леніна.

Розділ VII

Вороги про нас

Розділ VIII

Підсумки й наука боротьби

„Нам довелося зустрінутися з силами міжнародньої буржуазії у всій її воєнно-імперіялістичній могутності", стати віч на віч з світовими хижаками" (Ленін). Основна небезпека періоду переломного — псевдо-революційна фраза. Клясова суть гасла „революційна війна". „Ця буржуазія з ділонародівцями, меншовиками. черновцями й їх підголосками, я цілком розумію, що ця буржуазія галасує про революційну війну" (Ленін). Основна помилка „лівих" і Троцького. Значення „перепочинку" для радянської республіки. „Хоч який був би перепочинок, хоч хай який був би нетривалий, хоч хай який був би короткий, тяжкий і ганебний мир, він краще ніж війна, бо він дасть змогу зідхнути народнім масам, бо він дасть змогу виправити те, що зробила буржуазія".. (Ленін).

„Перепочинок" і утворення Червоної армії.

ТОМ III

ПЕРШІ КРОКИ ІНТЕРВЕНЦІЇ І ЗРИВ „ПЕРЕПОЧИНКУ"

(Квітень 1918 р. — Жовтень 1918 р.)

Розділ I

Соціяльно-економічна характеристика радянської Росії за періоду „перепочинку"

а) Економічний стан республіки

Проблема націоналізації промисловости. Стан промисловости. „Проект Мещерського". Постанова ЦВК про націоналізацію промисловости. Перший з'їзд ВРНГ та його постанови про дальшу націоналізацію промисловости й

приватньо-торговельного апарату. Боротьба „лівих“ комуністів на з'їзді' Декрет про націоналізацію всієї великої промисловости.

Боротьба за підвищення труддисципліни.

Фінансова централізація. Від контрибуції до прибутково-майнового податку.

Транспортова руїна.

Продовольчий стан країни. Загроза голодом. Боротьба куркуля проти державної хлібної монополії. Декрети про продовольчу диктатуру. „Хрестовий похід“ проти куркулів. Робота продзагонів.

б) Пролетаріят. Партія

Пролетаріят Петрограду, Москви й найбільших промислових центрів. Профспілки. Відсталі елементи в пролетаріяті („спілка робітників друкарської справи“ та інш). Боротьба з меншовиками й есерами. Лідвідація анархістських виступів. Робітнича кляса в „хрестовому поході“ проти куркулів за хліб. Робітники в організації радянської влади на місцях. Робітники й націоналізація промисловости. Пролетаріят у національних районах. Зростання й зміцнення партії. Підсумки боротьби з „лівими“ комуністами. Московська обласна конференція ухвалила резолюцію Леніна. Однодушне голосування комфракції V з'їзду Рад.

Зростання спілок робітничої молоді в місті й на селі. Спілка робітничої молоді й Червона армія. Підготова до з'їзду спільки робітничої молоді. Спілка молоді в боротьбі з контрреволюцією. Організація бойових загонів.

Організація бойових загонів і частин Червоної армії. Мобілізація на фронт. Ленін і воєнна робота партії. „На сцену знову висунулося питання воєнне, воєних подій, як головне корінне питання революції.“ (Ленін).

в) Клясова боротьба на селі. Комбіди

Боротьба бідноти за переділ поміщицької землі й реманенту. Роля фронтовиків у цій боротьбі. Куркульство в боротьбі проти соціялістичної революції.

„Тепер починається глибокий переворот на селі, де куркулі, що агітують, намагаються перешкоджати трудящим селянам, які не експлуатують чужої праці й не наживаються на спекуляції хлібом“ (Ленін). Боротьба за хліб на селі. Організація комбідів. Склад. Завдання й коло діяльности комбідів. „Здається, що це боротьба тільки за хліб, а на ділі, це — боротьба за соціялізм“ (Ленін). Партія в керуванні комбідами. Меншовики й есери в боротьбі проти комбідів. Ліві есери — партія „мильної бульби“ — проти комбідів. Комбіди й сільські ради. Комбіди й організація Червоної армії.

г) Озброєні сили Радянської республіки

Формування Червоної армії. Мобілізації.

Комсклад Червоної армії. Перші командні школи. Фахівці в армії. Політичні відділи й комісари в армії.

Національні й інтернаціональні загони (латиші, башкири, киргизи, німці, мадяри, поляки та інш). Принципи організації і формування.

Стан фльоти. Чорноморська фльота. Спроба німців захопити фльоту. Потоплення Чорноморської фльоти.

„Ми вирішили мати армію в 1.000.000 чоловіка до весни, нам потрібна тепер армія в 3.000.000 чоловіка. Ми можемо її мати. Й ми матиме її“. (Ленін).

Розділ II

Інтервенція і зрив „перепочинку“

Англо-французький імперіялізм у боротьбі проти радянської Росії після Берестейського миру. Пляни Антанти: японська інтервенція, підготова до окупації. ПАСШ проти японської інтервенції. Суперечності в таборі Антанти навколо японської інтервенції.

Зміна пляну Антанти. Змови. Підтримка контрреволюційних груп і партій. Діяльність Антанти в „хлібородних окраїнах“. „Географічне розмежування між революцією і контрревокюцією“ (Сталін). Антанта на Півночі і в Туркестані.

Антанта і есеро-меншовики.

Утворення ядра контрреволюції. Інтервенція і повстання чехо-словаків. „Мурман на Півночі, чехословацький фронт на Сході, Туркестан, Баку й Астрахань на Південному сході — ми бачимо, що майже всі ланки кінця, скутого англо-французьким імперіялізмом, сполучені між собою „(Ленін).

Розділ III

Чехо-словацьке повстання

Чехо-словацьке питання й царська дипломатія. Тимчасовий уряд і чехо словаки. Організації чехо-словацьких дивізій. Чехо-словаки на фронті. Чехо-словаки й Жовтень.

Яська нарада й чехо-словаки. Антанта й чехо-словаки. Національна Рада. Переговори про виступ чехо-словаків перед Берестйським миром. Угода з радянською владою про пропуск чехо-словаків на Схід. Пересування чехословаків. Чехо-словаки й контрреволюційні партії в Росії.

Виступ чехо-словаків. Чехо-словаки й російська контрреволюція. Сутички чехо-словаків в Червоній армії. Захоплення чехо-словаками Маріїнська, Пензи Самари. Захоплення вузлових пунктів сибірської залізниці.

Розділ IV

Ярославське повстання

Антанівський плян повстання (організація одночасного повстання в 23 містах). Повстання в Рибинську, Муромі. „Союз оборони батьківщини й волі в підготові повстання: Нюлянс і Б. Савінков.—духозбудники і організатори повстання в Ярославлі. „Установчі збори—гасло контрреволюції. Перебіг повстання. Організація контрреволюційної влади. Перхуров у керуванні контрреволюційним повстанням. Есери й меншовики — учасники контрреволюційного перевороту. Пролетаріят Ярославля в боротьбі з перхурівщиною. Білогвардійський терор. Придушення повстання.

Розділ V

Повстання лівих есерів

Ліві есери після Берестейського миру. II і III з'їзд партії лівих есерів. Ліві есери в боротьбі проти продовольчої диктатури й комбідів. У з'їзд Рад. Виступ лівих есерів проти зовнішньої і внутрішньої політики радянської влади. Постанова ЦК лівих есерів про вбивство Мірбаха, щоб викликати війну. Підготова бойових сил. Убивство Мірбаха. Виступ загону Попова. Арешт Дзержінського. Захоплення телеграфу. Телеграми лівих есерів про переворот.

Придушення повстання. Погіршення відносин. радянської влади з Німеччиною.

Разлам лівих есерів. Дальша контрреволюційна діяльніст лівих есерів. Повстання Муравйова. Підсумки „чесної коаліції“.

Розділ VI

Куркульські повстання

„Куркульські елементи й утворили себе головну й найсерйознішу під пору контрреволюційного руху в Росії“ (Ленін). Райони постань. Форми куркульської боротьби. Куркульські організації. Праві есери в керуванні повстаннями. Інтервенція і куркульські повстання. Боротьба з куркульськими повстаннями.

Розділ VII

Контрреволюція на Уралі й в Сибіру

а) Боротьба за Урал

Урал — гірничозаводський металюргійний центр. Уральські заводи в революції (Лисьва, Уфалей, Міньярський, Білорецький та інш.) Уральське селянство. Уральські й оренбурзькі козаки, їх роля в революції і громадянській війні. Пригнічені національности Уралу (башкири, татари, киргизи).

Партія в боротьбі з контрреволюцією. Більшовики Уралу й Сибіру в боротьбі проти есеро-меншовицької контрреволюції. Партійні мобілізації, озброєння робітничих мас і організація частин Червоної армії.

Розвиток дутівщини на Зауураллі (Верхнеуральський і Троїцький відділи). Спілка Дутова з великими власниками башкирами гірничих районів. „Мусульманська диктатура“. Плян Дутова. Робітничі загони заводів Мін'ярського, Сімського, Катавінського, Юрезанського, Білорецького, Богоявленського, Архангельського та інш. Загін Чевирьова захоплює Верхнеуральск. Дії загону М. Кадомцева. Загони Блюхера в боротьбі за Троїцьк. Дії загону Калмикова на Магнітній. Загони Каширіна й Блюхера. Відхід Дутова в Тургайські степи.

Боротьба з куркульськими повстаннями (Східня частини Самарської губ., Красноуфімський і Щадрінський повіти Пермської губерні. Уфімський і Златоустівський повіти Уфімської губерні, вся північна частина Оренбурзької губерні й т. інш.) Придушення дувантастубінського повстання, ліквідація башкиро-татарських контрреволюційних виступів. Есерівські повстання в Бузулуці та його районі. Робітничі загони пролетарського Уралу в кільці контрреволюції. Невьянське і Воткінське повстання.

б) Контрреволюція в Сибіру

Виступ чехо-словаків і контрревобюція в Сибіру.

Тимчасовий Сибірський уряд; умови виникнення його. Характер законодавчої діяльности збройні сили; внутрішня й зовнішня політика Тимчасового сибірського уряду. Сибірські більшовики в боротьбі з Сибірським Тимчасовим урядом. Н. Н. Яковлев та інш.

З'єднання Пензенської групи чехо-словаків і Челябінської біля ст. Мін'яр (3 липня 1918 р.) Боротьба чехо-словаків за захоплення Уралу. Боротьба частин і загонів Червоної армії за Катеринбург. Розстріл Романових.

Захоплення чехо-словаками Катеринбургу. Відхід групи т. Ейдемана. Новий виступ Дутова.

Реорганізація загонів Червоної армії.

Розділ VIII

Боротьба за Волгу і утворення східнього фронту

Контрреволюція на Волзі. Чехо-словацькі повстання й організація влади Комітету членів Установчих зборів (Комуч). Меншовики в підтримці

повстання й організація влади Комучу. Зовнішня й внутрішня політика Комучу (робітнича, аґрарна тощо). Збройні сили Комучу. Народня армія. Есеро-меншовики в організації армії.

Організація східнього фронту. Утворення армій. Організація Волзької фльотилії.

Пляни червоного командування.

Наступ II і III армій на Бугульму (5 серпня).

Захоплення білими Казані. Національні частини в боротьбі за Казань. „Мусульманська военна колегія". Вахітов. Інтернаціональні частини в боротьбі за Казань. Зрада сербського батальйону. Армія і фльота ворога по захопленні Казані. Стан Червоної армії. Перші робітничі поповнення з Москви і Петрограду. Боротьба за Свіяжськ. Розгром загону Капеля. Дії. Волзької фльотилії. Захоплення Казані II Червоною армією. Симбірську — І-ю Червоною армією. Захоплення Вольська.

Розклад білого тилу. Робітниче повстання. (в Казані та ін.). Партія більшовиків у підпіллі.

Роволюційна молодь у боротьбі з Комучем.

Захоплення Сизрані. Розклад „Народньої армії". Захоплення Самари. Ліквідація влади Комучу.

Державна Рада в Уфі і утворення „Всеросійської Директорії".

Розділ IX

Інтервенція на Закавказзі. Бакинська комуна

(Загальний нарис)

Антанта й Німеччина у боротьбі за Закавказзя. Просування німців і турків на Закавказзя. Англійці в Північній Персії. Підготовка походу на Баку. Денстервіля. Закаспійська контрреволюція.

Бакинська Рада. Шаумян в Баку. Боротьба бльоку есеро-меншовиків, мусаватистів і дашнаків проти більшовиків. Запрошення есеро-меншовиками й дашнаками англійців. Повалення радянської влади. Захоплення військом Бічерахова Дербента й Петровська. Арешт, вивіз і розстріл 26-ти комісарів

Англійська окупація.

Розділ X

Контрреволюція в тилу й робота ЧК

ЧК у боротьбі з терористичною діяльністю контрреволюції. Повстання лівих есерів і максималістів у Самарі, Саратові. Ліквідація контрреволюційної діяльности адмірала Щастного. Змова „Союзу оборони батьківщини й волі" в Москві. Викриття білоґвардійської змови в Новгороді. Викриття змови Локкарта.

Розділ XI

Вороги про нас

Розділ XII

Военне становище республіки до жовтня 1918 р.

Кільце контрреволюції.

Партії контрреволюції. Кадети. Боротьба орієнтації в кадетській партії (з Німеччиною або Антантою). Угода кадетів з іншими контрреволюційними партіями.

Всеросійська нарада меншовиків (активісти). Постанова конференції про припустимість угоди з інтервентами. Меншовики в бльоку з кадетською контрреволюцією.

VIII з'їзд партії есерів. Терористична діяльність есерів. Постанова ЦК есерів про терор. Военна комісія при ЦК. Бойові групи терористів. Убивство Володарського, Урицького. Замах на Леніна. Збройні сили контрреволюції. Білі армії на південному, південно-східньому й на східньому фронтах. Склад і форми організації. Постачання білим арміям від Антанти. Інструкторськиїі і офіцерський склад Антанти в білих утвореннях.

Червоний фронт. Чисельність, склад і стан організації Червоної армії по всіх фронтах республіки. Політработа й політоргани в Червоній армії.

Розділ XIII

Підсумки й наука боротьби

Підсумки роботи радянської влади за рік існування.

1) „Від робітничого контролю ми підійшли щільно до утворення робітничого керування промисловістю".

2) „Від загально-селянської боротьби за землю ми перейшли до того, що... найпригніченіша частина села вступила в боротьбу до кінця з буржуазією, в тому числі з своею сільською куркульською буржуазією".

3) „Від перших кроків радянської організацій ми підійшли до того, що немає в Росії такого глухого закутку. де б радянська організація не зміцніла".

„Від нашої повної беззахисности... ми прийшли до могутньої Червоної армії".

5) „Від самотности ми прийшли до такого становища, коли ми стоїмо пліч-о-пліч... з нашим міжнароднім спільником" (Ленін).

ТОМ IV

КОЗАЦЬКА ВАНДЕЯ

Частина I

Контрреволюція на Доні

Розділ I

Соціяльно-економічна характеристика донської контрреволюції

Економіка Дону. Козацтво—„споконвічне знаряддя російського імперіялізму, що має привілеї і організоване у військовий стан" (Сталін). Соціяльні угруповання в козацтві. Клясова боротьба на Доні. Чужогородні. Національне питання на Доні.

Розділ II

„Всевелике військо донське"

Організація контрреволюційних сил на Доні. Втеча офіцерів на Дін. Німецька окупація і успіхи донської контрреволюції. Антирадянський рух на Доні. Повернення Донської армії з Сальських степів. Захоплення Новочеркаська, Ростова (вкупі з німцями), Александрово-Грушевська

Німецький імперіялізм і Краснов. Допомога Німеччини Краснову. Пропуск німцями зброї Добрармії.

Збройні сили контрреволюції. Склад. Форми організації. Національна частина Донської армії.

Пляни Краснова: утворення Доно-Кавказького союзу (Дін, Кубань, Астрахань, Терське військо і Північний Кавказ). „Похід на Москву“.
Краснов і Добрармія. Допомога Добрармії. Спільні пляни.

Розділ III

Програма козацької контрреволюції

Аграрна програма Краснова. Робітнича політика.
Красновщина й національний дух на Доні й Кубані. Клясовий зміст донської „самостійности“.
Козацька контрреволюція і кадети. „Національний центр“ у Москві— ідейний духозбудник і організатор козацької контрреволюції. Меншовики й есери на службі генеральсько-козацької контрреволюції.

Розділ IV

Партія в підпіллі

Партійні організації Ростова та інших промислових районів у боротьбі проти генеральсько-козацької контрреволюції. Організація робітничого руху. Бойова робота партії. Підпілля й зв'язок з центром. Форми організації підпільної роботи.

Розділ V

Червона армія в боротьбі з козацькою Вандеєю

Наступ Донської армії в Балашово-Камишинському напрямі. Бої на Богучарсько-Калачській і Поворінській ділянках.
„Південна завіса“ червоних. Реорганізація частин. Поповнення з тилу. Утворення південного фронту. Політробота в Червоній армії. Комісари й перші політоргани.
Пляни червоного командування. Група Кожевнікова. Наступ VIII і IX армій Ленін за „прискорення й доведення до кінця загального наступу на Краснова“ Помилки Троцького в недооцінці козацької контрреволюції.
Успіхи Червоної армії на південному фронті. Бої за Донбас.
Розклад Донської армії. Німецька революція і нова орієнтація Краснова.
Національна боротьба на Доні й Кубані.
Антанта й Краснов. Перехід керування операціями до рук командування добрармії. „Збройні сили Півдня Росії“. Становище фронту до початку боротьби з денікінщиною. Причини невдач Червоної армії в боях за Донбас.

Розділ VI

Вороги про нас

Частина II

Громадянська війна на Північному Кавказі

Розділ I

Клясова і національна боротьба на Північному Кавказі

Економіка Північного Кавказу. Козацтво й чужогородні на Північному Кавказі. Національне питання на Північному Кавказі.

Радянська влада на Північному Кавказі. Кубанська, Чорноморська й Ставропільська республіки. Контрреволюційний рух на Північному Кавказі. Запрошення Таманськими козаками німців з Криму й т. інш.

Розділ II

Військові сили Рад

Розвал кавказького фронту старої армії. Партизанщина на Північному Кавказі (Сорокін, Автономов та інш.) Утворення Червоної армії. XI армія.

Розділ III

Громадянська війна в Дагестані й Чечні

Клясова боротьба в Дагестані й Чечні 1917 року. Громадянський Виконком. Розрив з особливим закавказьким комітетом Тимчасового уряду. I загально-гірський з'їзд у Владикавказзі. Центральний Комітет союзу об'єднаних горян.

Концентрація контрреволюційних сил у Дагестані. Дагестанський обласний національний комітет. II з'їзд гірських народів і проголошення імамом Гоцінського. Жовтень в Дагестані. „Південно-східній Союз козацького війська, горян Кавказу, вільних народів степів." Захоплення Петровська. Наступ імама на радянський Баку. Звільнення Дагестана від війська імама. Радянська влада в Дагестані. Наступ Бічерахова. Окупація Дагестану. Воєнний диктатор Дагестану Тарковський. Німецько-турецька інтервенція і республіка союзу горян Кавказу. Англійці в Дагестані.

Розділ IV

Громадянська війна на Тереку

Радянська республіка на Тереку. Національне питання на Тереку. Аграрна політика радянської влади. Терська радянська республіка й Дагестан. Боротьба радянської республіки із загонами Бічерахова. Інгушетія в боротьбі з Бічераховим. Розгром Бічерахова.

Розділ V

Другий кубанський похід Добрармії

Відмова Денікіна діяти вкупі з Красновим проти Царицина. Боротьба Добрармії за Задонщину й Кубань. Захоплення Катеринодару.

Козацький сепартизм і „єдина неподільна Росія".

Пляни Добрармії щодо Дагестану, Чечні та Інгушетії, Кабарди й т. інш.

Розділ VI

Червона армія в боротьбі з Добрармією

Похід Червоної таманської армії.

Стан XI Червоної армії. Повстання козаків Терської области. Ліквідація повстання радянським військом на чолі з т. т. Орджонікідзе і Левандовським Контрреволюційний виступ Сорокіна.

Реорганізація XI і XII армій. Бої з Кубано-добровільчою армією. Успіхи Добрармії. Поразка радянського війська. Просування добрармії до Дагестану, Чечні й т. ін.

Причини поразки (моральне становище війська, слабий тил, відсутність керування).

Розділ VII

Каспійська фльотилія в громадянській війні

Стан Каспійської фльоти. Більшовики у фльоті. Есеро-меншовицька контрреволюція у фльоті. Боротьба за вплив на матросів. Бойові операції Каспійської фльоти. Допомога фльоти операціям Червоної армії.

Розділ VIII

Вороги про нашу боротьбу на Північному Кавказі

Частина III

Червоний Царицин

Розділ I

Царицин, як центр удару

Стратеґічне значення південного фронту: становище між донською контрреволюцією і астрахано-урало-чехо-словацькими бандами, близькість англійців (Закаспій, Баку). Царицин — зв'язок центру з родючим півднем (Північний Кавказ) і нафтою (Баку).

Плян білих: розрив зв'язку центру з родючим півднем. Відтягти радянське військо на Північному Кавказі. „Авантуру, що провалилася в Самарі, намагаються відновити тепер на півдні". (Сталін).

Розділ II

Царицин за періоду боротьби з контрреволюцією

Пролетаріят Царицина (гарматний завод, колишній французький завод, Нобелівське містечко, тартаки). Допомога Червоній армії (постачання, добровільці). Партійна організація готується до боротьби за Царицин. Склад. Масова робота партії. Партія в боротьбі з дрібнобуржуазною контрреволюцією. Роззброєння анархістів Партія в керуванні боротьбою царицинського пролетаріяту і залоги.

Розділ III

Перша облога Царицина

Наступ північної групи Донської армії. Наступ добровільчої армії Виступ червоних загонів. Причини поразки. Поворіт „справного мужика", незадоволеного продовольчою політикою радвлади, проти Рад, козацький склад міронівського війська, загонове будівництво армії.

Бойові сили радянської влади. Відступ з України й Донбасу армій Ворошілова, Вадіма й Щаденка. Склад українських партизанів. Роля робітників Донбасу в українських частинах.

Загони Шовкоплясова, Буденного, Автономова, Калініна та інш. Райони дій. Форми організацій.

Боротьба з козацтвом і Добрармією.

Розділ IV

Военна Рада. Сталін, Ворошілов у Царицині

Реорганізація военної роботи. Організація штабу, постачання поповнень. Реорганізація загонів. Централізація военного керування. Утворення X армії.

Сталін — надзвичайний уповноважений в продовольчих справах. Сталін в керуванні обороною Царицина; завдання „встановити лад, об'єднати загони в регулярні частини, встановити правильне командування, вигнавши всіх неслух'яних". Командувач царицинським фронтом — Ворошилов.

Контрнаступ червоних. Вихід на лінію Іловля - Калач - Ляпічев - Гнилоаксайська.

Розділ V

Друга облога Царицина. „Захопити Царицин"

Наступ Донської армії. Поразка XI Червоної армії і відступ на Астрахань. Прорив „сталевої" дивізії до Царицина.

Облога Царицина.

Червоний Царицин дає одсіч другому наступові білих.

Розділ VI

Вороги про нас

Розділ VII

Підсумки і наука боротьби

Зростання і зміцнення Червоної армії. Ліквідація партизанщини. Утворення „цілого кадру червоних офіцерів з колишніх салдатів, що одержали бойове хрещення в ряді боїв" (Сталін). Роля й значення червоного тилу в успіхах Червоної армії. „Сила армії не вичерпується її особистими властивостями. Армія не може довго існувати без міцного тилу" (Сталін). Непохитне керування партії і революційна невичерпна енергія робітничої кляси-забезпечення успіху Червоної армії.

ТОМ V

ГРОМАДЯНСЬКА ВІЙНА НА УКРАЇНІ І В КРИМУ

(1918 р. літо 1919 р.)

Розділ I

Україна перед німецькою окупацією

Господарство країни. Велика промисловість. Роля й значення Донбасу в українській промисловості. Підсумки націоналізації промисловости. Націоналізована чужоземна промисловість та її частка в загальній промисловості України.

Стан сільського господарства України. Підсумки аґрарного законодавства. Характеристика селянського господарства.

Клясовий і національний склад України. Пролетаріят України. Його особливості. Пролетаріят в керуванні боротьбою за владу Рад.

Клясове розшарування селянства. Клясова боротьба на селі в пожовтневий період.

Боротьба з національною контрреволюцією.

Національна буржуазія. Українська інтеліґенція — висловниця націоналістичної ідеолеґії. Українські „соціялістичні" партії. Їх бльок з російським меншовизмом і правими есерами. Меншовики й есери—співучасники контрреволюції. Ліві есери й анархісти на Україні. Дрібно - буржуазні єврейські партії.

Соціяльні умови, що викликали перегрупування всередині дрібно-буржуазних партій. Ліві боротьбисти. „Незалежники". Партія центральної течії і т. інш. Розкол Бунду. Комфербанд.

Компартія України в боротьбі за маси проти національної контрреволюції

Розділ II

Україна під п'ятою німецького імперіялізму

Німецька армія на Україні. Скинення Ради Скоропадським. Аґрарна політика Скоропадського. Реставрація поміщицького землеволодіння. Інститут „старостів" та їх німецькі радники. Варта й „комісії в справі ліквідації більшовизму". Стягнення контрибуції. Реквізиції. Методи керування. Карні експедиції. Розгром демократичних установ.

Робітнича політика окупантів і гетьманщини. Профспілковий рух в умовах окупації. Всеукраїнський робітничий з'їзд.

Гетьман усієї України й „єдина неподільна Росія". Гетьман і Краснов. Національна політика гетьмана.

Радянська Росія і гетьманська Україна. Мирові переговори.

Загострення клясової боротьби в місті й на селі. Повстанський рух на Україні.

Розклад гетьманщини.

Повстання Директорії проти гетьмана. Директорія підчас роботи. Політика Петлюри. „Декларація про права трудового народу". „Жовтоблакитний" терор. Директорія і Рада робітничих депутатів. Петлюрівщина і радянська влада. „Українська народня республіка" (УНР) і Антанта.

Розділ III

Партія в підпіллі

Загальні умови роботи підпілля. Оживлення підпільних комуністичних організацій, розгромлених німецькою окупацією. Підпільні ревкоми. Приплив робітників в політичні й бойові організації. Київський штаб більшовиків у керуванні рухом. Всеукраїнська партійна нарада в Києві. Перший з'їзд КП(б)У у Москві (5 червня 1918 р.) Розходження на з'їзді права й ліва течія. Наростання революційного руху. Підготова до повстання. Воєнна робота партії в справі організації повстанських загонів. Більшовицька пропаґанда серед німецького війська. Рада німецького війська в Харкові.

Невдача першого повстання на Україні та її причини. Наука повстання

Реакція й розгром більшовицьких організацій. Розгром профспілок.

Комсомол у підпіллі. Умови підпільної роботи. Допомога підпільним партійним організаціям. Спілки робітничої молоді Києва, Одеси, Катеринославу, Харкова й Луганського.

Робота в справі розкладу німецького війська. Організація комосередків у німецьких частинах. Розповсюдження й друкування партлітератури. II з'їзд КП(б)У в Москві (18 жовтня 1918 р.). Повстання проти гетьманщини. Характер повстання. Директорія в Києві. Радянська влада в Харкові.

Розділ IV

Невтральна зона

Партизанські загони України. Вихід за межі України до радянського кордону. Організація бойових сил в невтральній зоні. Український ревком (Бубнов та інш.). Формування повстанських дивізій. Перша й друга українські повстанські дивізії. Червоні козаки в невтральній зоні. Партизанські загони — кадри для радянських армій. Склад партизанських загонів. Робітники в партизанських загонах. Партія в керуванні і організації партизанських загонів.

Розділ V

Крах німецької окупації і другий тріюмфальний похід Радянської влади

а) Боротьба за диктатуру пролетаріяту в Надбалтиці.

Революція в Німеччині.

Німецьке військо йде з України й Надбалтики. Надбалтика по відході німецького війська. „Залізна" дивізія фон-дер-Гольца. Формування в Ризі офіцерських батальйонів. Воєнні сили Естонії і Латвії. Національне пиаання у Надбалтиці. Естонія і Фінляндія. Зміна орієнтації лімітрофів. Антанта і незалежність лімітрофів. Лімітрофи і російська контрреволюція. Угода з Естонією Північного (Псковськоі о) корпусу.

Буржуазні і дрібно буржуазні партії в Латвії, Естонії.

Більшовики Латвії, Естонії в боротьбі за маси.

Утворення радянського уряду Латвії, Естонії. Ради робітничих і солдатських депутатів. Ревкоми. Визнання незалежности надбалтицьких республік з боку радянського уряду (23 грудня 1918 р.). Латвійська Червона армія. Операції VII армії. Аграрна політика компартії Латвії.

б) Литовсько-білоруська радянська республіка

Білорусь за періоду окупації. Повернення землі поміщикам, реквізиції, контрибуції, карні загони. Революційно-націоналістський „Народній секретаріят Білоруси". Відозва про допомогу до Вільгельма II.

Партійна робота в підпіллі. Керування партизанським рухом. Конференції комуністичних організацій Білоруси в Смоленську. Зростання партизанського руху й збройного опору окупантам.

Відхід німецьких частин і захоплення радянським військом Менська (7 грудня), організація СРД у Вільні. Маніфест Тимчасового робітничо-селянського радянського уряду про утворення БСРР (1 січня 1919 р.). I Всебілоруський з'їзд Рад і ухвалення конституції. З'їзд Рад у Литві. Поширення радянської влади в Білорусі і Литві. З'їзд комуністичних організацій Литви і Білоруси (березень 1919 р.) Об'єднані сесії ЦВК Литви і Білоруси та проголошення Литовсько-Білоруської республіки.

б) Відновлення радянської влади на Україні.

Утворення Тимчасового робітничо-селянського уряду України. Видання маніфесту.

Перші пляни червоного командування. Боротьба Червоної армії і повстанських загонів з петлюрівщиною. 1-а Українська повстанська дивізія, 2-а Українська повстанська дивізія. Червоні козаки. Захоплення Харкова.

Переїзд Тимчасового уряду до Харкова (24 січня 1919 р.) Декляраця його. Утворення органів радянської влади на місцях. Захоплення Києва. „Армія“ Петлюри. Стан. Бої Червоної армії під Люботином, Полтавою, Коростенем. Просування Червоної армії і зростання повстанського руху. III з'їзд КП(б)У у Харкові (2 березня 1919 р.). Постанова з'їзду. Розклад петлюрівсько-гайдамацької армії. Погромний рух на шляхах відступу петлюрівської армії. Петлюрівські генерали-керівники погромів. Українське куркульство в погромах Роля незаможнього селянства в боротьбі проти куркульської контрреволюції.

Бої під Шепетівкою з об'єднаною контрреволюцією-петлюрівцями і недобитками армії Скоропадського. Розгром петлюрівської „армії“. Петлюрівська отаманщина.

Розділ VI

Антанта на Україні і в Криму

Антанта і німецька революція. Антанта затримує евакуацію німців з України. Пляни Антанти. Яська нарада. Партії II Інтернаціоналу в підготові і участі в інтервенції. Міжсоюзний комітет. Економічні і політичні передумови французької окупації. Нарада в Парижі 4 квітня. Консул Енно. Союзний десант в Одесі. Греція і Румунія в інтервенції. Воєнні сили інтервентів. Взаємовідносини інтервентів з Денікіном і Петлюрою. Добрармія в Одесі. Райони інтервенції. Союзники в Херсоні і Миколаєві. Просування до Криму. Південноросійський національний центр. Рада земства і міст півдня Росії. „Союз відродження“. Меморандум представників Білоруси, України, Дону й Кубані. Делегація яської наради. Українська дрібна буржуазія і дрібнобуржуазні партії. Міжсоюзницька комісія в справі постачання півдню Росії. Технічна Рада і комітет оборони й продовольчих справ.

Розділ VII

Громадянська війна в Криму

Соціяльно - економічна характеристика Криму. Національне питання в Криму.

Партія більшовиків перед окупацією Криму. Партія в підготові і керуванні боротьбою проти окупації.

Німецька інтервенція в Криму. Тимчасовий крайовий уряд ген. Сулькевіча в Криму і наступ німців. Есеро-меншовики на службі контрреволюції.

Крим по виході звідти німецьких окупантів.

Французи в Криму. Французька інтервенція і Добрармія. Програма кримського уряду (робітниче, національне, аграрне питання).

Кримський пролетаріят в боротьбі з інтервенцією. Партія в підпіллі. Стан організації. Зв'язок з центром. Воєнна робота партії. Партія в керуванні партизанською боротьбою в тилу інтервентів. Розклад окупаційних загонів.

Розділ VIII

Червона армія в боротьбі з інтервенцією

Червоні частини проти війська Директорії та інтервентів. Успіхи Червоної армії на всіх фронтах республіки і новий маневр Антанти. „Принцеві острови“, як спроба затримати розгром контрреволюції. Зовнішня політика радянської влади. Продовження наступу Червоної армії. Бої під Березівкою Захоплення перших танків. Перехід Григор'єва на бік Червоної армії. Захоплення Миколаєва. Виступ одеського пролетаріяту. Розклад армії інтервентів. Робота більшовиків в армії інтервентів. Утворення „чужоземної“ ко-

легії в Одесі в справі розкладу війська Антанти. Арешт і розстріл „колегії" Повстання у фльоті. Марті. „Добровільна" евакуація інтервентів. Відновлення радянської влади на півдні України. Червона армія в боях за Поділля і Волинь.

Просування червоних частин до Криму. Інтервенти йдуть геть з Криму.

Українська Червона армія, її склад. Відсвіт куркульських повстань в армії. Боротьба з партизанщиною. Реорганізація українських армій. Ліквідація окремого українського фронту. Підпорядкування армії загальному командуванню.

Розділ IX

Радянська Україна в 1919 р.

Національна і аграрна політика радвлади.

Радянське будівництво на Україні.

Промислова політика радянської влади.

Партія в керуванні боротьбою і будівництвом. Зростання партійних організацій. Партія на селі. Організація комнезамів. Партія в керуванні комнезамами.

Помилки політики партії в аграрному і національному питаннях. Роля Леніна у виправленні помилок. Партія зміцніла в боротьбі, не зважаючи на помилки. VIII з'їзд РКП(б) та його постанова про селянство.

Зростання і розвиток комсомолу. Боротьба з меншовицько-есерівським і національним впливом. Розпад дрібнобуржуазних партій. Перехід кращої частини молоді до комсомолу. Боротьба за селянську молодь. Труднощі в завоюванні селянської молоді. Вплив отаманщини. Боротьба комсомолу з бандитизмом. Трипільська трагедія. Поповнення армії комсомольцями. Перший всеукраїнський з'їзд КСМУ.

Зовнішня політика Української радянської республіки. Угорська радянська республіка і антантівська інтервенція. Румунія в антантівській інтервенції проти угорських Рад. Просування Червоної армії України до кордонів Румунії. Зрада Григор'єва і зрив наступу Червоної армії.

Розділ X

Отаманщина

Економіка районів отаманщини. Соціяльно-економічне коріння отаманщини. Правобережжя і лівобережжя України. Галерія батьків - отаманів. „Декларація". Махно і „резолюція" гуляйпільських з'їздів. „Універсал" Григор'єва. Ідеологи отаманщини есери й анархісти. Отаманщина і український націоналізм.

Отаманщина в боротьбі за селянські маси. Організація і тактика отаманщини. Грабунки. Погроми. Помилки партії в аграрному питанні та їх значення в розвитку отаманщини.

Партія і радянська влада в боротьбі з отаманщиною.

Махно в боротьбі з гетьманщиною і Денікіном. Комуністи в армії Махна.

Зрада Григор'єва і його „похід" на Кременчук та на Катеринослав. Операції Червоної армії в справі ліквідації григор'ївщини. Розклад в григор'ївських і махновських частинах. „Рада трьох" і роля Ворошилова в ліквідації григор'ївщини. Наука і підсумки григор'ївщини.

Розділ XI

Вороги про нас

Розділ XII

Підсумки і наука громадянської війни на Україні

Крах спроб інтервенції придушити власними силами радянську владу.

Роля й значення національного питання в громадянській війні.

Партія в керуванні боротьбою з національною контрреволюцією. Досвід КП(б)У в боротьбі з ухилами в національному питанні. Значення досвіду партії в аграрному питанні.

Партія в боротьбі з партизанщиною.

Боротьба партії з дрібнобуржуазною аґентурою антантівської інтервенції.

ТОМ VI

КОЛЧАКІВЩИНА

Розділ I

Радянська республіка в кільці інтервенції і контрреволюції. Воєнний комунізм

Радянська країна—у вогняному кільці міжнародного імперіялізму озброєної контрреволюції. Кільце фронтів, що тісно скувало радянську республіку з усіх боків і що відтягло основні джерела харчування, сировини, палива (Україна, Донбас, Урал, Сибір, Північний Кавказ, Закавказзя, Туркестан).

Мобілізація всіх сил, засобів і ресурсів, найсуворіша й найжорстокіша дисципліна в розподілі їх—основна умова боротьби з інтервенцією і контрреволюцією. Фронт і тил—єдине ціле. Радянська республіка—воєнний табор. Декрет ВЦВК від 30 листопада і утворення Ради робітничо-селянської оборони на чолі з Леніном. „Ми жили... в умовах такої шаленої, нечувано тяжкої війни, коли нічого крім як діяти по-воєнному, нам не лишалося і в галузі економічній". (Ленін).

Перехід до воєнного комунізму.

Загальний стан господарства радянської країни 1919 р. Стан промисловости.

Стан сільського господарства.

Руїна на транспорті під ударами імперіялістичної і громадянської війн.

Тиф. Воша.

Жорстока централізованість, зосередження всіх ресурсів в єдиному центрі, найсуворіша дисциплінованість у використанні їх відповідно до завдань боротьби на фронтах громадянської війни — вирішальна умова перемоги.

Націоналізація всієї промисловости (рахуючи дрібну). Головкізм. Організація постачання промисловости і розподіл її продукції.

Боротьба за паливо. Натуралізація заробітної плати. Принцип ударности та його значення.

Продовольча диктатура. Продразверстка. Продармія і боротьба за хліб.

Організація постачання. Клясова політика постачання. Заборона вільної торгівлі. Розпад економічних зв'язків і підпільний ринок. Мішочництво. Боротьба з спекуляцією.

Воєнно-політична спілка пролетаріяту і селянства за періоду воєнного комунізму. VIII з'їзд партії.

Розділ II

Перший похід Антанти

Інтервенція по замиренні на Західньому фронті. Імперіялістичний триюмвірат (Англія, Франція, ПАСШ) у шуканнях нових форм розгрому більшовизму. Намір триюмвірату використати Німеччину. Фош за воєнний по-

хід союзних армій на Москву. Неможливість негайно використати імперіялістичні армії (розклад армії переможців). Плян Антанти: „Комбінований похід Колчака-Денікіна-Юденіча. Головний вдар мав зробити Колчак, з яким Денікін сподівався з'єднатися в Саратові, для спільного наступу на Москву зі Сходу. Юденіч мав зробити допоміжний вдар на Петроград" (Сталін).

Розділ III

„Демократія" підготовляє Колчака

Підготова оцаріння Колчака. Роля Тимчасового сибірського уряду. Комітет членів Установчих зборів. Об'єднання контрреволюційних організацій утворених чехо-словацьким повстанням. Челябінська нарада. Уфімська нарада. Уфімська директорія та її діяльність. Есеро-меншовики в підготові колчаківщини. Арешт Директорії і оцаріння Колчака. Інтервенти в Колчаківському перевороті.

Розділ IV

Колчак захопив владу

Реставрація старого режиму. „Спочатку втихомирення, а потім... заспокоєння". Аґрарний закон Колчака. Робітнича політика. Білий терор. Карні експедиції. Промислова політика Колчака (мільярдові субсидії неіснуючим заводам"). „Всеросійська Рада з'їзду торгівлі і промисловости".

Колчак та інші контрреволюційні утворення (Денікін, Міллер, Юденіч ка інш.). Колчак та інтервенти.

„Мундир англійський, погон російський, тютюн японський—правитель омський".

Розділ V

Національна політика Колчака

Великодержавна політика Колчака. Колчак і незалежність надбалтицьких країн і Фінляндії.

Придушення національного руху. Терор проти пригнічених національностей. Підсумки національної політики „верховного правителя".

Розділ VI

Воєнні сили Колчака

„Російська армія" Колчака. Соціяльний склад армії. Колчак і мобілізація селянства. Воєнна допомога інтервентів Колчакові. Окупаційні загони чехословаків, японців, американців, англійців т. інш.

Організація постачання та інструкторських шкіл для Колчака. Інтервенти в охороні тилу. „Ми прибули до Сибіру не заохочувати до більшовизму, а щоб боротися з ним" (ген. Жанен). „Христолюбне воїнство", полки Ісуса та ін. „Робітничі полки".

Інтервенти в керуванні бойовими операціями Колчака.

Розділ VII

Пермський похід Колчака

Колчак захопив лінію річки Ками. Плян Колчака: захопити Котлас, щоб з'єднатися з інтервентами на Півночі. Зустрічні операції II і III червоних армій проти армії Гайди. Відхід Червоної армії до Пермі і на Глазов (грудень 1918 року). Загибель Усієвіча. Троцький пересуває резерви на Захід і

Південь, а це шкодить справі боротьби з Колчаком. Втручання Леніна. Впорядкування постачання і вкомплектовання частин Червоної армії—комісія ЦК в складі т.т. Сталіна і Дзержинського, щоб впорядкувати частини фронту й виправити помилки. Успіхи Червоної армії в Уфімському і Туркестанському напрямах. Червона армія захопила Уфу і Уральськ. Загибель Чапаєва. Вихід туркестанської Червоної армії до Оренбургу і з'єднання її з частинами східнього фронту. Стан сторін на весні 1919 року.

Розділ VIII

Інтервенти в Сибіру

Імперіялістські суперечності в таборі інтервентів. Англія і Франція в боротьбі за вплив. Генерали Нокс і Жанен. Америка і Японія. Згода Америки допомогти Колчакові з умовою просування Японії не далі Чіти і приведення до Сибіру не більше 12 тисяч японських солдатів. Японці порушили умови угоди (приведення 72 тисяч солдатів). Загострення японсько-американських суперечностей. Японія висуває Семьонова та ін. отаманів.

Розділ IX

Анненківщина

Партизанська дивізія. Анненкова. Органи контррозвідки. Карні загони. „З нами бог і отаман".

Славгородська різанина, семипалатинські погроми. Загони особливого призначення (з колишніх жандарів, стражників, поліцаїв т. ін.). Відновлення поміщицької влади.

На Семиреченському фронті—Подгорне, Сази, Кара-Булак та ін. Розправи з „агітаторами на користь більшовиків". Підсумки анненковщини.

Розділ X

Більшовики Уралу й Сибіру в підпіллі

Стан підпільної організації.

Томська підпільна конференція РКП(б) Сибіру—підготова збройних повстань. 2-га підпільна всесибірська конференція РКП(б)—резолюція про методи революційної роботи в Сибіру: збройне повстання, партизанська війна та ін. Сибірське бюро ЦК (Голощокін, Смірнов. І., Масленніков, Рабінович, Нейбут). Переходи через фронт Зв'язок з центром.

Омське повстання робітників. Провокація і провал повстання.

Партія в керуванні партизанським рухом.

Розділ XI

Червоні партизани

Загальна характеристика сибірської партизанщини.

Партизани Томського району (Лубков. Перевалов та інші), енісейські загони (Яковенко, Щетінкін, Кравченко та інш.), алтайські загони (Мамонтов, Громов), якутські загони (Каландарішвілі, Строд та ін.), забайкальські (Якімов та ін.).

Пролетаріят у повстанні (залізничі робітники, уральці, сунженківські рудні). Молодь у партизанському рухові.

Тасеєвські бої. Лепсинський фронт. Дії міньярських робітників. Партизанські армії Мамонтова. Тактика забайкальців.

Розділ XII

Партія в боротьбі з Колчаком

Колчак—хребет контрреволюції. „На Колчака!“. Партійні мобілізації. Відозва тов. Леніна до петроградських робітників з приводу дій на східньому фронті (10 квітня 1919 р.). „Тези ЦК РКП(б) в зв'язку із становищем на східньому фронт“ 11 квітня 1919 р. Організація постачання Червоній армії і фльоті. Всі на фронт! Рада оборони та її робота. „Чусоснабарм“ та його організація. Система постачання Червоної армії. Підпорядкування цьому завданню всієї роботи промисловости.

Партія в керуванні розгромом Колчака. ЦК відхиляє плян Троцького.

Стратегічний плян наступу. Зміна в керуванні фронтом—тов. Вацетиса відкликано і призначено тов. С. С. Каменєва.

Преса в підготові й організації розгрому Колчака.

Розділ XIII

Весняний наступ Колчака

Наступ колчаківської армії (березень-квітень 1919 р.) на вологодсько-в'ятському напрямі і уфімсько-московському (110.000 бійців і понад 200 гармат). Прорив 5-ої армії групою армії ген. Ханжіна. Плян Колчака. Його просування до Волги. Спроба захопити Волгу і з'єднатися з Денікіним для спільного наступу на Москву. Загроза Симбірську—Самарі.

Розділ XIV

Контрнаступ Червоної армії

Організація контрманевру тов. Фрунзе (командувач південною групою Червоної армії—I, IV і Туркестанської), щоб розгромити живу силу ворога. 5-ту армію передано до складу групи Фрунзе. Зосередження вдарної групи Червоної армії в районі Бузулука. Бугурусланська і бугульмінно-белебеєвська операції під керуванням тов. Фрунзе. Розгром групи ген. Бєляева, 1-ої і 6-ї дивізій, групи ген. Ханжіна та ін. Відхід білих за Уфу.

Перехід через Уральське пасмо. Форсування р. Білої (кінець травня 1919 р.) Уфімська операція (червень 1919 року). Захоплення Пермі, Кунгура і Красноуфімська (1—4 липня 1919 р.). Златоустівська (5-та армія) і Катеринбурзька (2-га армія) операції—13 і 14 липня 1919 р.

Політробота в Червоній армії і серед людности.

Розділ XV

Ліквідація Колчака

Розвал колчаківщини. Тил Колчака. Дії 5-ї армії від р. Тобола з серпня 1919 року до березня 1920 року. Місцеві партизанські загони сприяють її операціям, дезорганізуючи тил Колчака. Тобольська і петропавловська операції. Захоплення Омська, Томська і Красноярська (захоплення в полон частини 1-ї, 2-ї і 3-ї армій білих). Виступ в Іркутську. „Політичний центр“. Роля черемховських робітників. Підхід Червоної армії. Захоплення Іркутська. Розстріл Колчака.

Розділ XVI

Вороги про нас

Розділ XVII

Підсумки і наука боротьби з Колчаком

1. „Щоб відборонити владу робітників і селян від розбійників, цебто поміщиків і капіталістів. нам потрібна могутня Червона армія".
2. „Червона армія не може бути міцною без великих державних запасів хліба".
3 Щоб до кінця знищити Колчака й Денікіна треба додержувати найсуворіший революційний лад".
4. „Злочинно забувати не тільки про те, що Колчаківщина почалася з дрібниць, але й те, що їй допомогли народитися на світ і її безпосередньо підтримали меншовики й есери".
5. „Щоб знищити Колчака й колчаківщину, щоб не дати змоги їм підвестися знову, треба всім селянам без вагань зробити вибір на користь робітничої держави". (Ленін).

Основні причини й умови розгрому Колчака. Ненадійність тилу Колчака. Окраїнне становище контрреволюції, національна політика контрреволюції „Тут же слід шукати пояснення того... факту, що контрреволюційне військо, дійшовши до певних меж (до меж внутрішньої Росії) неминуче зазнає краху..." (Сталін).

ТОМ VII

ДЕНІКІНЩИНА

Розділ I

Другий похід Антанти

„Другий похід Антанти почався восени 1919 р. Похід цей був також комбінований, бо він передбачав спільний напад Денікіна, Польщі, Юденіча (Колчак був скинутий з рахівниць). Центр ваги походу лежить на цей раз на Півдні, в районі Денікіна" (Сталін). Антанта і Денікін. Черчіль у справі постачання й керування Денікіним. Плян Антанти про ролю Польщі за періоду денікінщини.

Незгоди в таборі Антанти. Революційний рух в імперіялістичному тилу і зміни плянів Антанти.

II Інтернаціонал підготовляє й виправдовує інтервенцію. Революційний рух і маневри соціяль-інтервентів.

Розділ II

Денікін переходить у наступ. Відступ Червоної армії з України

Загально-стратегічне становище республіки до початку наступа Денікіна. Стан Червоної армії південного фронту. Закріплення Денікіна на Кубані і на Доні. Реорганізація, поповнення й постачання армії від Антанти. Інструктори Антанти в Добрармії. Генерал Нокс при Денікіні.

Краснов відходить од влади.

Частини української Червоної армії а боях за Донбас. Бої Червоної армії за Донбас. Бої VIII і IX армій на весні 1919 р. Зрада генерала Всеволода в IX армії. Вешенське повстання. Його роля в забезпеченні успіху Денікіна. Намагання Денікіна вийти на з'єднання з Колчаком.

Використання ворогом бездоріжжя. Підвіз допомоги з Північного Кавказу.

Бої Червоних армій з арміями Май-Маєвського й Покровського.

Партизани Махна в боротьбі за Донбас. Подвійна гра Махна. Прорив білими фронту Махна. Відступ Червоної армії.

Просування Добрармії на Україну.

Бої Червоної армії за Харків. Здача Харкова. Бої за Катеринослав. Захоплення Катеринославу. Червона армія в боях за Полтаву. Стан тилу Червоної армії. Відступ Червоної армії з України. Поваления радянської армії.

Розділ III

Похід на Москву. Рейд Мамонтова

„Збройні сили Півдня Росії". Клясовий склад денікінської армії за періоду захоплення України. Числовий склад. Кінні сполуки. Техніка й постачання. Комплектування. Донська, Кубанська армії і Добрармія.

Вихід армії „Півдня Росії" на лінії м. м. Царіцина, Харкова, Києва. Наказ ґенерала Денікіна про похід на Москву. Розходження між Денікіним, Врангелем і Сідорином. Про шляхи наступу на Москву.

Серпнево-вересневий контр-наступ Червоної армії. Вдар через Дін. Причини невдачі його. Утворення південно-східнього фронту. Рейд Мамонтова. ЦК РКП(б) мобілізує партійні організації в районі дій Мамонтова. Боротьба за Курськ. Наступ І армійського корпусу—корнілівці, дроздовці, марківці в Московському напрямі. Боротьба за Вороніж з кінними корпусами ворога (Шкура й Мамонтова), Денікін і Колчак, Денікін і Врангель. „Хто перший в'їде на коні до Білокаменої Москви?" Май-Маєвський і донецькі шахтарі. Змова „Національного центру в Москві.

Розділ IV

Влада в руках Добрармії

Соціяльно-економічні коріння денікінщини. Клясові угрупування. „Особлива нарада".

Структура влади. Держапарат. Суд. Контррозвідка. Державна стража. Відділ пропаґанди і ОСВАҐ. Преса. Органи „самоврядування". Стан промисловости. Транспорт. Економічна політика. Розгул спекуляції. Розпродаж Росії інтервентам білими.

Добрармія і робітничий рух. Комісія в справі робітничого законодавства Профспілки і орієнтація їх. Югпроф. Газета „Путь Рабочего". Кірстовщина. Неогапонівці. Меншовики і есери в ролі аґентів денікінщини. Аґрарне законодавство Денікіна. Реставрація поміщицького землеволодіння. Методи реставрації. Денікінський „лад" і селянство.

Зовнішня політика Денікіна. Денікін і лімітрофи. Антанта й Денікін. Конфлікт з Францією. Денікін і Англія. Денікін, Румунія й Польща.

Денікін і Петлюра. Боротьба проти національного українського руху. Денікін і горяни. Єврейські погроми. Роля церкви й духівництва в південній контрреволюції.

Добрармія по захопленні України. Мобілізація. Добрармія й селянство Зміна клясового складу армії. Дезертирство. Зелені.

Розділ V

У тилу в Денікіна

(Червоні партизани)

Підсумки аґрарної і національної політики денікінської диктатури. Могутній повстанський рух проти диктатури Денікіна. Повстанство на селі. Райони повстань. Україна, Кубань, Чорномор'я, Північний Кавказ. Чечня й Даґестан. Перше повстання в Даґестані. Спроби Денікіна перевести мобілізацію. Друге повстання в Дагестані. Політичне забарвлення партизанщини.

Махновщина. Червоно-зелені. Радянське повстанство. Національно-повстанський рух (петлюрівський). Донське козацтво й Денікін. Кубанська крайова. Рада.

Революційне підпілля. Партія в денікінському підпіллі. Партія в керуванні партизанським рухом. Дезорганізація фронту й тилу ворога. Бойова робота партії. Боротьба за керування масами проти денікінської аґентури— меншовиків та есерів. Терор контррозвідки. Боротьба із шпиґунством та зрадою.

Комсомол у підпіллі.

Розділ VI

Підготова контранаступу Червоної армії

Загальна обстанова на денікінському фронті до моменту виходу добровільчої армії до Орла. Стан Червоної армії. Числови склад. Політично-моральний стан. Ораганізація політроботи в Червоній армії. Організація постачання Червоної армії. Мобілізація всіх сил на боротьбу з Денікіним. Партійні й профспілкові мобілізації. „Пролетарю, на коня"! Утворення могутньої червоної кінноти. Помилки Троцького на Південному фронті. Реорганізація РВР Південного фронту. Прибуття тов. Сталіна. Усунення Троцького. Сталінський плян розгрому Денікіна.

Розділ VII

Контрнаступ Червоної армії

Боротьба на підходах до Царицина X Червоної армії з армією Врангеля. Розгром кінноти генерала Сутулова в районі ст. Кам'яно-Черновської кінним корпусом тов. Буденного. Атака Царицина 5 вересня 28-ю стр. дивізією. Атака моряками Волзької флотилії (5 вересня) гарматного заводу Царицина. Боротьба 28 дибізії з танками армії Врангеля (9 вересня). Наступ війська групи Селіванова в напрямі на Харків. Загроза Харкову.

Продовження рейда Мамонтова. Заколот Міронова. Кінець мамонтівського рейду. Його значення й результат. Відхід південної групи тов. Якіра.

Загроза Денікіна Тулі й Москві.

Партійний тиждень. Останні успіхи Добрармії. Генеральний бій та його основний зміст. Групування сил на орловському напрямі. Утворення ударної групи (латиська. естонська стрілецькі дивізії, червоні козаки). Орловська операція. Розстріл Денікіним колишнього генерала Станкевіча. Наступ на Орьол і захоплення Орла. Розгром біля ст. Стіш корнілівців, під Дмітровським-дроздовців.

Бої Буденного з кіннотою Мамонтова й Шкура за Вороніж. Лиськи - Бобровська операція VIII армії. Перебіг і результат боїв на донській ділянці. Розвиток успіху кінноти Буденного. Дії 46 дивізії під Дмітрієвим і Севськом Прорив фронту білих XIV армією й рейд Примакова на Фатеж і Льгов. Буденний біля Касторної. Дніпровська фльотилія в боротьбі з Денікіним.

Розділ VIII

Розвал денікінщини

Загальна соціяльно - економічна й політична обстанова денікінського режиму до жовтня 1919 р. Стан тилу й його вплив на фронт. Брак резервів. Мобілізація на селі й, як результат, нові „внутрішні фронти". Карні загони. Селянські повстання на Україні і їх значення для фронту Добрармії. Рейд червоних партизанів од Сквіри до Кременчука. Махновський рейд по денікінських районах восени 1919 р. Загроза ставці. Зняття з фронту чистин Шкура для ліквідації рейду. Наслідки. Розгром Кубанської Ради й залишення

кубанцями-чорноморцями фронту. Убивання й розклад „кадрів" Добрармії. Мобілізовані та їх боєздатність. Внутрішні суперечності в Добрармії. „Партії" і боротьба угрупувань у ставці. „Збройні сили Півдня Росії" наприкінці 1919 року.

„Методи" керування по містах. Грабунки. Погроми. Білий терор. Ізоляція Добрармії. Розвал влади. Конання.

Розділ IX

Ліквідація Денікіна

Переслідування денікінців. Захоплення Харкова. Поділ денікінських армій на дві частини. Боротьба за Ростов. Причини наших неуспіхів під Ростовом. Перегрупування армій. Роля РВР кінної армії (тов. Ворошилова) у виборі нового оперативного напряму. Розгром кінноти генерала Павлова. Визволення Кубані і Північного Кавказу. Евакуація Новоросійська білими. Остаточне очищення України. Захоплення Одеси. Початок боротьби за Крим (слащовський період).

Розділ X

Контрреволюція в тилу й робота ЧК

Лікідація Національного центру. Викриття воєнних змов у штабах. Боротьба з меншовицько-есерівською дрібно-буржуазною аґентурою денікінщини.

Розділ XI

Вороги про нас

Розділ XII

Підсумки й наука боротьби

Лист Леніна до робітників і селян з приводу перемоги над Денікіним. Воєнний досвід борстьби з Денікіним. „Висока честь організатора наших перемог належить... великому колективові передових робітників нашої країни — ВКП(б)" (Сталін).

ТОМ VIII

БОРОТЬБА ЗА ПЕТРОГРАД І ІНТЕРВЕНЦІЯ НА ПІВНОЧІ

Частина I

Боротьба за Петроград

Розділ I

Інтервенція і підготова захоплення Петрограду

Воєнне становище країни до весни 1919 р. (загальний стратегічний нарис). Петроградський фронт і його роля в обороні країни. Пляни інтервентів і контрреволюції.

Повалення радянських республік у Надбалтиці. Контр-революційна роля німецької с-д. Утворення буржуазних держав у Надбалтиці.

Буржуазна контрреволюція у Фінляндії. Білі організації у Фінляндії. Юденіч і Фінляндія.

Німеччина і боротьба за Петроград. Армія фон-дер-Гольца. Пляни Бермонт-Авалова. Антанта й німецька політика в Надбалтиці.

Антанта в боротьбі за захоплення Петрограду. Антанта й російські контрреволюційні утворення в Надбалтиці. Антанта й контрреволюція в червоному тилу. Суперечності в таборі Антанти. Пляни Англії. Політика Франції в захопленні Петрограду.

Розділ II

Петроград перед першим походом білих

а) Економічний і політичний стан Петроградської области

Промисловість міста революції. Транспорт. Паливо. Продовольчий стан.

Пролетаріят Петрограду на бойовій варті. Мобілізація на фронт. Харчові труднощі і хитання відсталих елементів у пролетаріяті. „Запальнички". „Волинки на заводах". Стан профспілок.

Сільське господарство области. Куркульські повстання. Вагання середняка. Біднота в боротьбі за ради.

б) Більшовики міста революції

Петроградська організація. Чисельність. Склад. Організаційний стан. Заводські осередки.

Більшовики Петрограду і боротьба радянської республіки з інтервенцією. Партійні мобілізації. Петроградські більшовики на фронтах республіки. Петроградські більшовики в обороні міста. Агітаційно-пропагандистська робота. Преса. Комсомол.

в) Контрреволюційні партії підчас боротьби за Петроград

Меншовики й есери в боротьбі проти Рад. Кадетська контрреволюція. Контрреволюція і інтервенти. „Єдина робітнича партія" (меншовики). Есеро-меншовики і робітничі „волинки". Виступ контрреволюції (вибух на водогінній станції і т. ін.). Гасла контрреволюції — „За Установчі збори", „воля торгівлі".

Розділ III

Червона армія і фльота в Петроградському районі

Загальний стан Червоної армії Петроградського району. Організація. Постачання. Стан частин VII армії, залоги Петрограду і области, Червоної фльоти. Комсклад. Комуністи і політоргани в бойових частинах. Армійська преса.

Армія і пролетаріят Петрограду.

Розділ IV

Перший похід білих

Місце й роля північно-західньої контрреволюції (комбінований удар Колчака — Денікіна—Юденіча).

Формування контрреволюції. Північний російський корпус. Російська громадська рада. Загальноросійський комітет. Партизани Булак-Балаховича. Біло-естонці і білофіни.

Генерал Юденіч. „Політична нарада" при Юденічі. Юденіч і Антанта. Юденіч і лімітрофи.

Перший похід на Петроград. Сили білих. Розрахунки. Допомога англійської фльоти. Захоплення Пскова, Гдова і Ямбурга. Контрреволюційні змови й виступи в Червоній армії і фльоті.

Зрада Чудської фльотилії. Зрада кол. Семенівського полку. Повстання Красної Горки.

Організація керування. Аграрна і продовольча політика контрреволюції Національна політика Юденіча. Юденіч, Родзянко й Колчак. Розклад тилу. Причини невдачі травневого наступу.

Розділ V

Проти Родзянка-Юденіча

Партія в керуванні боротьбою за Петроград. Пролетаріят у боротьбі проти Юденіча. Профспілки. Ради. Організація внутрішньої оборони Петрограду.

Сталін у Петрограді.

Комсомол у боротьбі проти Юденіча.

Наступ Червоної армії. VII і XV армії. Фльота. Бойові операції. Загибіль Н. Толмачова. Політробота в частинах. Визволення Ямбурга і Пскова. Наука боротьби.

Розділ VI

Другий похід Юденіча

Роля Юденіча в другому поході Антанти—новий похід на Петроград. Англія і утворення Північно-західнього уряду. Боротьба Франції і Англії за Надбалтику. Новий уряд і лімітрофи. Програма нового уряду.

Реорганізація Північно-західньої армії. Інтервенти і біла армія. „На Петроград". Наступ білих. Відхід Червоної армії. Захоплення в полон і розстріл білими начдива колишнього ген. Ніколаєва.

„Самовизначення" війська фон-дер-Гольца. Виступ Бермондта.

Розділ VII

Місто революції в небезпеці

Партія, пролетаріят радянської Росії в боротьбі за Петроград. Постанова ЦК. „Петрграду не здавати". Лист Леніна. Відозва Леніна. Допомога більшовикам Петрограду. Комуністичні ешельони з Москви. Партійні мобілізації на допомогу Петроградові. Партійні тижні. Партія в керуванні обороною Петрограду. Профспілки в боротьбі за Петроград.

Розділ VIII

Петроградські більшовики в боротьбі за місто революції

Мобілізація організації. „На фронт". Організація комуністичних загонів. Бойові дружини комсомолу. Жіночі загони. Допомога Червоній армії.

Партія на фабриках і заводах. Пролетаріят боронить Червону столицю „Свої танки". „Все для фронту". Путилівці в дні тривоги. Профспілки в організації одсічі. Робітниці в боротьбі за революцію.

Організація внутрішньої оборони. Штаб внутрішньої оборони. Політтрійки. Підготова до вуличних боїв. Барикади в Петрограді. Мобілізація буржуазії на тилові роботи. Петроград — збройний табор.

Комсомол після одсічі першому наступові Юденіча. Зростання комсомолу. Підготова до нових боїв. Комсомол у дні тривоги. Мобілізації. Бойові загони. Загін ЦК комсомолу на фронті. Петроградські комсомольці на передових позиціях. Комсомольці в підготові до внутрішньої оборони.

Розділ IX

Преса в обороні міста

Роля „Правды". Червоноармійська, червонофльотська преса области в боротьбі за Петроград. Преса на заввдах і фабриках. Організаційна і агітаційра робота преси. Форми роботи (плякати, листівки, виставки).

Поширення преси.

Розділ X

Контрреволюція в тилу і робота ЧК

Контрреволюція в підпіллі. Форми організації і методи боротьби. „Національний центр". Контрреволюційна діяльність консульств. Організації інтервентів. Шпиґунство в Червоній армії. Зрада Люденквіста т. ін.

Есеро-меншовицькі організації. Ліві есери у боротьбі проти Рад. „Зелені" Куркульські повстання.

Розділ XI

Розгром Юденіча

Червона армія перед контрнаступом. Кількісна і якісна зміна боєздатности. Нові поповнення. Політробітники. Постачання. Стан тилу. Тил Юденіча Перелом у настрої села. Плян розгрому Юденіча. Завдання VII і XV армій, Червоної фльоти.

Від оборони до наступу. Початок перелому. „Петроград чекає на результат бою завтрашоього дня з повною вірою в усіх" (з наказу вночі на 21 жовтня). Захоплення Дитячого села і Павловська. Червона фльота в боротьбі з інтервентами. Моряки на суходолі. Бої за Гатчіну.

Розклад армії Юденіча. Відступ на естонську територію.

Розділ XII

Вороги про нас

Розділ XIII

Підсумки і наука боротьби за Петроград

Після розгрому Юденіча. Антанта в підготові нової операції. Вагання лімітрофів. Мирові пропозиції радянської республіки. Радянсько-естонська конференція. Операція під Нарвою. Розвал армії Юденіча. Кінець „уряду". Замирення. „Мир з Естляндією — це вікно, що його пробили російські робітники до Західньої Европи, це нечувана перемога над всесвітнім імперіялізмом" (Ленін).

Частина II

Інтервенція на півночі

Розділ I

Імперіялістська окупація

Економіка Мурману і Північного краю. Політичне й стратегічне значення Мурману.

Антанта на Мурмані. Пляни інтервентів. Інтервенти і „Мурманська рада". Зрада „Мурманради": розрив з Москвою. Висадка інтервентів. Захоплення залізниці Мурмансько-Сорока. Політичний авантуризм Троцького.

Підготова антирадянського перевороту в Архангельську Архангельськ перед білим повстанням. Партія та її організаційний стан. Червона армія. Дрібнобуржуазні партії в підготові перевороту. Антанта працює. Роля посольств. Есери на селі.

Повалення радянської влади. Висадка англійців. Утворення Північного фронту.

Розділ II

Верховне керування. Чайківщина

Соціяльна характеристика чайківщини. Влада в руках есеро-меншовицької контрреволюції. Інтервенція і Верховне керування. Робітнича політика дрібнобуржуазної контрреволюції. Аграрна політика чайківщини. Воєнна політика. Зовнішня політика.

Клясова боротьба за періоду есеро-меншовицької контрреволюції Страйкова боротьба пролетаріяту. Партизанський рух на селі. Організація буржуазно-поміщицьких сил. Офіцерський переворот. Антанта і виступ офіцерів. Утворення Тимчасового уряду.

Розділ III

Міллерівщина

Соціяльний склад і характеристика міллерівщини. Внутрішня політика буржуазно-поміщицької диктатури (аграрне питання, робітниче й т. ін.). Білий терор. Утворення білої армії. Воєнні пляни контрреволюції. Визнання Колчака.

Імперіялістська інтервенція в дії. Північ-колонія Антанти. Суперечність у таборі інтервентів. Інтервенти йдуть геть.

Клясова боротьба на Півночі після того як пішли інтервенти. Конституційні „маневри" Міллера. Наростання революційної кризи в місті і на селі Розклад міллерівщини.

Розділ IV

Боротьба партії проти окупантів

Партія в підпіллі. Відтворення організації. Зв'язок підпілля з центром. Директиви і допомога центру. Робота партії в місті й на селі. Агітаційна робота. Воєнна робота партії. Керування партизанщиною. Союзницька і російськи конррозвідка в боротьбі з більшовиками. Іоканга.

Розділ V

Червона армія в боротьбі з інтервентами

Стан VI армії. Стратегічні пляни радянської республіки. Підготова VI армії до вирішальних операцій. Наступ Червоної армії.

Шенкурська операція Червоної армії. Дії червоних загонів Раудмеца. Солодухіна, Філіпповського і т. ін. (січень 1919 р.).

Початок розкладу англо-американського війська. Заколоти в окупаційному війську. Вимога відрядити додому. Братання з червоними частинами. Англо-американське військо йде геть. Затяжний оборонний характер боротьби взимку 1919 року на Північному фронті. Грудневе солдатське повстання в Архангельську. Червоне командування вирішає з весни 1920 року почати ліквідацію Північного фронту. Політична й організаційна підготова до наступу, зосередження сил І-й дивізії — мурманський напрям: 54-ої — архан-

гельський—залізничий; 18-ї—шенкурський. Перехід 5 лютого 1920 року в рішучий наступ. Масовий перехід білих частин на наш бік. Лютневий виступ білих солдатів. Роля червоних партизанів у розгромі білих. Захоплення Холмогор та Архангельська.

Втеча біло-північного уряду на льодорізі за кордон, 26 лютого червоні частини захоплюють Онєгу. Узбережжя Білого моря у руках червоного командування. Встановлення та організація радвлади в захоплених областях. Революційне повстания в Мурманську, масовий перехід білих частин на бік Червоної армії підчас Мурманської операції. До 13 березня залізниця Кемь-Мурманськ переходить до рук радвлади.

Розділ VI

Вороги про нас

Розділ VII

Підсумки і наука боротьби

Крах другого походу Антанти на Радянську Росію.

Ліквідація Північного фронту. Роля інтервенції в організації внутрішньої контрреволюції. Роля есеро-меншовиків у контрреволюції. Значення героїчної боротьби більшовицького підпілля. Досвід будівництва і боротьби Червоної армії в північних умовах. Роля партії і Леніна в боротьбі за Північ

ТОМ IX

ВІЙНА З БІЛОПОЛЯКАМИ

Розділ I

Радянська республіка до 1920 року

Покращання внутрішнього становища (скорочення фронтів з 6 до 2, звільнення шляхів до хлібних і паливних районів—Сибір, Україна, Донбас, Баку і т. ін.). „Другий перепочинок“ і перші кроки мирного господарського будівництва. Стан промисловости країни, транспорту, палива.

Сільське господарсво. Скорочення засівних площ і зниження врожайности. Продрозверстка.

Пролетаріят. Характеристика його. Трудове піднесення передових пролетарів. Суботники. Зміцнення воєнно політичного союзу пролетаріяту й селянства. Підсумки національної політики партії і радянської влади.

Стан Червоної армії. Завдання в справі збереження частин Червоної армії на випадок нової інтервенції з використанням їх на трудовому фронті. Трудармії.

Партія перед третім походом Антанти.

IX з'їзд партії та його постанови про чергові завдання мирного господарського будівництва. „Рада праці й оборони“.

Розділ II

Міжнародня обстанова

„Міжнароднє становище радянської республіки, ніколи не було таке сприятливе і переможне, як нині“ (Ленін). Прорив бльокади. Постанова Верховної союзної ради про відновлення торговельних зносин з радянською Росією. Мирові переговори радянської Росії з Надбалтицькими країнами.

Загострення імперіязістичних суперечностей (Англія, Франція, ПАСШ). Загострення суперечностей між великими імперіялістичними хижаками й лімітрофами.

Розгортання революційного руху на Заході. Зростання революційного визвольного руху в колоніях і напівколоніях.

II конгрес Комінтерну і з'їзд народів Сходу в Баку. Комітет дій і пропаґанди. II Інтернаціонал на службі інтервенції.

Розділ III

Третій похід Антанти

„Похід панської Польщі проти робітничо-селянської Росії є по суті похід Антанти" (Сталін). Підтримка Польщі Францією, Англією і ПАСШ. Чим відрізнявся третій похід Антанти від двох перших. Наступ Польщі, це—„уламки старого пляну, що колись об'єднував усю міжнародню буржуазію" (Ленін).

Розділ IV

Білорусь перед третім походом Антанти

Взаємини радянської Росії з Польщею. Розстріл поляками російської місії Червоного Хреста. Загострення відносин з Польщею. Наступ поляків. Захоплення Вільна - Двінська - Менська. Відступ червоних частин. Куркульські білоруські організації в спільці з Пілсудським. Стрекопитівське повстання в Гомелі. Окупація Польщею Білоруси. Білорусь під п'ятою буржуазно-поміщицької Польщі. Політика насильницької колонізації. Клерикальна політика панської Польщі. Розгром білоруських шкіл, преси, культурних установ. Реставрація великого польського землеволодіння. Польський терор. Партизанський рух у Білорусі. Партія Білоруси в керуванні боротьбою проти білополяків.

Розділ V

Україна перед походом Польщі

Соціяльно-економічна обстанова на Україні.

Боротьба із залишками контрреволюції (отаманщина). Петлюрівщина в спільці з панською Польщею в тилу Червоного війська.

Партія в підготові боротьби проти польського походу.

Розділ VI

Міжнароднє і внутрішнє становище Польщі до 1920 р.

Польський імперіялізм та його великодержавні пляни. Кордони 1772 р Союз з Петлюрою і плян захоплення України. Польща і Врангель. Пілсудчина і польські соціяль-фашисти в підготові війни і підтримці великопанської Польщі. Економічна криза в Польщі. Клясова боротьба в Польщі. Головні центри революційної пропаґанди—Домброво, Варшава, Лодзь, Люблін. Патріотичні ілюзії в окремих шарах пролетаріяту і трудящих Польщі. Національний гніт у Польщі (українці, білоруси, евреї т. ін.).

Польська компартія і комсомол у боротьбі за маси. Компартія в керуванні боротьбою проти польського імперіялізму.

Збройні сили Польщі. Антанта в організації польської армії. Перевіз через Німеччину корпусу Галлера. Роля Пілсудського в утворенні армії і підготові походу на радянську Росію.

Розділ VII

Похід Пілсудського на Київ

Роля Польщі в поході Антанти проти радянської Росії 1919 р. і на початку 1920 р. Мирне звертання радянського уряду до Польщі. Боротьба за мир і підготова радянської країни до неминучої війни з Польщею.

Політична й оперативна підготова війни поляками. Початок воєнних дій. Характеристика трьох театрів воєнних дій. Вибір Польщею місця наступу. Житомир-Козятин-Київ. Плюси й мінуси вибору. Успіхи поляків на Україні. Характеристика травневого походу. Причини успіхів польського наступу (повстання галицьких частин, куркульські повстання і їх зв'язок з польським штабом. Малочисельність частин Червоної армії і т. ін.). Захоплення Києва. Кінець наступу.

Польська окупація на Україні. Петлюрівщина. Погроми.

Розділ VIII

Партія в керуванні боротьбою проти білополяків.

Перебудова всієї роботи партії.

Партійні, комсомольські й професійні мобілізації. Партія в організації добровільництва. „Всі на Західній фронт". Тижні західнього фронту, добровільні відрахування і збори, суботники.

Поворіт буржуазної інтелігенції (виступ Брусілова).

Комсомол у боротьбі проти білополяків.

Преса в організації одсічі білополякам.

Політоргани в Червоній армії.

Розділ IX

Травневий контрнаступ Червоної армії

Політична і організаційна підготова до загального переходу в наступ. Постанова про перекидку кінної армії. Сталін на Південно-західньому фронті. Наказ 12 травня 1920 р. про наступ на Західньому фронті, „щоб розбити і відкинути польську армію до Фінських болот". Травневий наступ Червоної армії в Білорусі. Березинський бій. Дії XV і XVI армій, Північної і Південної груп. Контрманевр Пілсудського. Результати березинської операції—зрив пляну Пілсудського.

Розділ X

Контрудар Південно-західнього фронту

Підхід кінної армії. Червневий наступ на Україні. Прорив кінної армії. Червневий наступ на Україні. Прорив кінної армії на Житомир і Бердичів. „Прорив Буденного є неодмінна ланка у нерозривному ланцюгу наших нападних операцій" (Сталін). Підхід білополяків з Києва. Захоплення Рівного кінною армією. Проскурівський рейд.

Розділ XI

Перехід Червоної армії в загальний наступ

Підготова Червоної армії до наступу в Білорусі. Групування сил на фронтах. Питання взаємочину фронтів (передача армій XIV, XII і I кінної). Сталін про взаємочин фронтів у зв'язку з питанням про передачу армій.

Генеральний бій в Білорусі: його політичні і воєнні результати.

Відхід польських армій до Вільна і Менську.

Конференція Антанти в Спа і нота Керзона; її політичні і стратегічні наслідки.

Липневий пленум ЦК РКП(б) про ноту Керзона.

Перегрупування сил Червоної армії на Південно-західньому фронті на південь наприкінці липня. Бої на р. Німані. Шарі, Стоході і Стирі. Бої на р. Бузі (Берестя) і на кордоні Східньої Галичини (Броди). Загибель начдива т. Даумана.

Звуження лінії фронту й вигідний стан тилу в поляків одмінно від тилу армії Колчака, Денікіна т. ін,

Приїзд нової французької воєнної комісії до Польщі. Піднесення шовінізму в Польщі. Приплив добровільців до польської армії. Переговори про замирення. Міжнародній пролетаріят допомагає радянській Росії.

Продовження наступу. Перехід Червоною армією кордонів Польщі і Західньої України. Польський ревком. Комуністична партія Польщі.

Розділ XII

Варшавський бій

Польський плян операції на Віслі і Вепжі (6 серпня); зміцнення польського північного фронту.

Плян операції на Віслі червоного командування Західнього фронту.

Утворення і виділення резервів у польській армії. Роля Вейгана і французької воєнної місії в перегрупуванні сил польської армії, у виводі резервів і в справі відновлення боєздатности польської армії.

Початок і перебіг варшавського бою. Бої XVI і III армій, XV армії.

Відрив на захід IV армії і кінного корпусу. Бої біля Влоцслава й Плоцька. Прорив польської кінноти на Цеханов.

Прорив польської (IV і III) армій на р. Вепж. Розгром мозирської групи і південного крила XVI армії.

Бої XII на Хомищині на підходах до Холма і Грубежова.

Відхід армій Західнього фронту до р. Німана, до Гродна й Волковиська.

Куркульська партизанщина проти Червоної армії.

Розділ XIII

Львівський бій

Галицький ревком. Становище на Західній Україні (східній кордон) підчас наступу Червоної армії. Польська добровільча армія в „Східній Малопольщі". Похід кінної, армії: Броди-Львів-Замостя. Бої біля Стрия.

Розділ XIV

Нова навала білополяків до Західньої Білоруси, відхід Червоної армії

Німанська операція польської армії (вересень). Польсько-литовські відносини Бої біля Гродна, Волковиська і Пінська. Навала поляків до Західньої Білоруси. Відхід Червоної армії із Західньої України.

Вплив нашої підготови до ліквідації Врангеля і до наступу на Кримському фронті на операції на Польському фронті.

Замирення з Польщею.

Розділ XV

Ризький мир

Висування Польщею Петлюри як самостійної сили для боротьби з радянською Україною. Боротьба з Петлюрою і Балаховічем.

Ліквідація банд Петлюри і Балаховіча на Україні і в Білорусі.

Мир з Польщею.

Розділ XVI

Вороги про нас

Розділ XVII

Контрреволюція в тилу і работа ЧК

Розділ XVIII

Підсумки і наука боротьби

"Війну провадила Франція, їй домогала Англія й Америка" (Ленін).

„Цей похід розкрив перед нами внутрішні відносини між усіма нашими ворогами... Досвід світової політики довів, що союз проти радянської Росії неминуче рокований на невдачу, бо цей союз імперіялістичний, союз хижаків, які не об'єднані і справжнього інтересу, який би міцно зв'язував їх, в них немає" (Ленін).

„Радянська Росія влітку 1920 р. виступила не тільки як сила, що обороняє себе від насильства, від натиску польських білогвардійців, вона виступила на ділі як всесвітня сила, здатна зруйнувати Версальську угоду і визволити сотні мільйонів людей в більшості країн землі" (Ленін).

ТОМ X

ВРАНГЕЛІВЩИНА

Розділ I

Виникнення Кримськаго фронту

Залишки Добрармії в Криму. Оборона Кримської шиї корпусом Слащова. Призначення Врангеля на командувоча війська. Реорганізація армії.

Невдалі спроби XIII Червоної армії захопити шию. Причини невдачі (махновщина в тилу). Плян Врангеля про вихід з Криму.

Розділ II

Врангелівщиня і інтервенція

Врангелівщина в ролі знаряддя міжнародного імперіялізму (насамперед французького в боротьбі з радянською Росією. „Франція, Польща і Врангель ішли проти нас укупі„ Ленін).

Врангелівщина як продовження Польського фронту. „Врангелівський фронт — це той самий Польський фронт" (Ленін).

Відкрита підтримка і офіціяльне визнання Врангеля Францією.

Вагання і „невтралітет" Англії. Нота Керзона радянській Росії. Врангель і Польща. Спроба встановити тісніший контакт („хоч з чортом, але проти більшовиків").

Відмінність боротьби з Врангелем од боротьби з Денікіном і Колчаком

Розділ III

Влада в руках Врангеля

Врангель у ролі наступника Денікіна.

Тяжке економічне становище Криму за Врангеля.

Вузькість соціяльної бази врангелівщини.

Влада в руках напівкріпосників — поміщиків і представників фінансового капіталу.

Аграрні закони Врангеля. Ставка на куркуля і оборона інтересів поміщиків. Реставрація столипінщини.

„Реформа місцевого самоврядування". Робітнича політика Врангеля. Розгром профспілок. Есери й меншовики на службі у Врангеля. Національна політика Врангеля. Угода з козацьким отаманом і скасування козацької „самостійности".

Контрреволюційна політика тихонівської патріяршої церкви за періоду Врангелівщини.

Розділ IV

Вилазка Врангеля до Північної Таврії

„Російська армія іде визволяти від червоної нечисти рідну землю, (з наказів Врангеля підчас виходу з Криму). Воєнні й політичні пляни Врангеля. Розміри, клясовий склад і воєннотехнічне озброєння армії Врангеля. Боротьба за виходи з Криму. Чонгар і Перекоп. Десант корпусу Слащова. Північна Таврія в руках Врангеля.

Перший контрнаступ Червоної армії. Наступ од Каховки і вдар корпусом Жлоби. Причини нашої невдачі.

Розділ V

Політичний крах Врангеля на Південній Україні

Земельні закони Врангеля „в дії".

Врангель і селянство. Невдача мобілізації. Спроба Врангеля встановити спілку з Махном. Махно, формально відмовляючись від спілки, об'єктивно стає спільником Врангеля.

Розділ VI

Партія у врангелівському тилу

Робота партії і комсомолу в підпіллі. Коктебельська підпільна конференція РКП(б). Провали і білий терор. Партизанський рух у Криму і дезорганізація врангелівського тилу. Роля підпільної парторганізації в керуванн- партизанським рухом. Склад і організація партизанських загонів. Організація повстанської „армії".

Розділ VII

Ставка Врангеля на козацькі області

Нова угода Врангеля з козацькими отаманами. Договори з Францією на кубанську пшеницю. Плян походу на Дін північним берегом Озівського моря. Заперечення Донського уряду. Десантні операції на Дін і Кубань. Відмова козацтва підтримати Врангеля. Розгром десантів на Доні і на Кубані.

Розділ VIII

Каховка

Утворення каховського пляцдарму. Бій за Каховку в серпні і вересні. Дії 51-ої і 15-ої дивізії. Ліквідація спроб II корпусу і корпусу ген. Барабовіча захопити переправи через Дніпро біля Каховки. Загибель т. Солодухіна. Підсумки: „Каховка згодом стала могилою російської армії“ (ген. фон Дойер).

Розділ IX

Врангель іде на з'єднання з поляками

Наші невдачі на Польському фронті і значіння їх для Врангеля. Врангель пропонує Франції об'єднати білі російські і польські армії під командуванням французького генерала. Врангелівський плян з'єднання з поляками по виході на Правобережну Україну. Жовтнева операція Врангеля і ліквідкція її. Наступ Врангеля на Донбас. Зрив зосередження і поразка частини наших резервів.

Врангель за Дніпром. Прорив білих біля Кічкаса і біля Ушкалки. Наші перші невдачі і дальший розгром білої кінноти II кінною армією біля Шолохова. Останні спроби взяти Каховку. Відмова Врангеля від ініціятиви і перехід до оборони.

Розділ X

Партія в керуванні розгромом Врангеля

Врангел — головний ворог на шляху, дмиру і боротьби з господарською руїною. Відозва ЦК мобілізувати всі сили щоб розгромити Врангеля„. Нам треба придушити в найкоротший строк Врангеля. Якщо цього не буде зроблено, то ми не зможемо бути певні, що польські поміщики і капіталісти під тиском французьких поміщиків і капіталістів і за допомогою їх не спробують ще раз накинути нам війну „(Ленін). Утворення самостійного південного „врангелівського“ фронту. М. В Фрунзе — керівник воєнного розгрому Врангеля. Оперативна, матеріяльна і політична підготовка розгрому Врангеля. Україна, як тил Південиого фронту. Дзержинський — начальник тилу. Петлюрівщина і махновщина. Українське селянство проти Врангеля. Махно— наш тимчасовий попутник під час розгрому. Похід I кінної армії. Утворення нових армій. Плян М. В. Фрунзе в справі розгрому армії Врангеля. Основна ідея — знищити білих на північ, од ший не давши їм змоги відійти до Криму. Роля I кінної армії.

Розділ XI

Поразка Врангеля в Північній Таврії

Врангель вирішає прийняти бій на північ од шиї. Початок наступу і наші перші успіхи. Затримка в наступі II кінної армії. Перша кінна армія на шляхах відходу Врангеля. Врангель, використовуючи високу воєнну техніку свого війська (панцерники, артилерія і авіяція), проривається в Крим.

Прорив 30-ою дивізією Чонгарського укріплення ворога і підхід до Чонґарського і Сівашського мостів. Перші спроби 51-ої дивізії захопити Перекоп. Наслідки операції Південного фронту в Північній Таврії.

Розділ XII

Штурм Перекопських і Чонґарських укріплень

Характер укріплень Перекопу, Чонгара і Юшуня. Врангель вирішає обороняти шиї. Плян Фрунзе щодо прориву в Крим. Головний удар— через Чонґар. Неможливість використати фльоту і перенесення центру ваги опе-

рацій на Перекопську шию. Бої на Перекопській шиї. Штурм турецького валу 51-ою дивізією і наступ 15-ої і 52-ої дивізії через Сіваш. Бої в районі турецького валу і литовського півострову і відхід білих на Юшунь. Боротьба на Юшунських укріпленнях — і наш прорив у Крим під Чонґаром. Втеча Врангеля з Криму.

Розділ XIII

Вороги про нас

Розділ XIV

Підсумки війни з білополяками і Врангелем

Війна з Польщею і Врангелем як війна клясова, революційна, що має міжнароднє значіння.

Значіння ліквідації цієї війни для Радянської Республіки.

Розгром Врангеля як остаточний крах третього походу Антанти, крах надій імперіялістичних держав на інтервенцію.

Перехід до мирного господарського будівництва.

„Ми закінчили один період воєн, ми повинні готуватися до другого" (Ленін).

ТОМ XI

ГРОМАДЯНСЬКА ВІЙНА НА ЗАКАВКАЗЗІ

Вступ

Соціяльно-економічна характеристика Закавказзя. Політика російського царату на Закавказзі. Розпалювання національної ворожнечі.

Чужоземний капітал на Закавказзі. Боротьба імперіялістичних інтересів на Закавказзі.

1917 рік на Закавказзі. Клясова боротьба на Закавказзі за періоду лютий — жовтень 1917 р. Буржуазний Тимчасовий уряд і національне питання на Закавказзі. Меншовицько-есерівський бльок на Закавказзі. Національні партії Закавказзя. Крайовий центр Рад робітничих і селянських депутатів. Особливий Закавказький комітет. Ар м Кавказького фронту. Роля армійського комітету. Більшовики у боротьбі за маси. Жовтень на Закавказзі. Організація антирадянського бльоку. Заккомісаріят. Відхід армії з фронту. Шамхорські події.

Закавказький сойм. Грузино-вірмено-тюрська контрреволюція. Розстріл більшовицького митінґу в Олександрівському саду. Внутрішня політика Закавказького сойму. Робітнича, аґрарна, національна політика.

Організація самостійних республік на Закавказзі.

Зовнішня політика Закавказького сойму - Заксойм і Берестейський мир. Інтервенція на Закавказзі. Інтереси імперіялістичних держав на Закавказзі. Боротьба Німеччини і Англії за Баку.

Частина I

Азербайджан

Розділ I

Бакинська комуна

Значіння м. Баку і роля бакинського пролетаріяту. Боротьба всередині рад. Роля більшовиків. Меншовики, есери, дашнаки, кадети, мусаватисти. Жовтнева революція в Баку. Проголошення радянської влади в Баку. Бак-

рада. Червона ґвардія Бакради. Меншовицько-дашнако- есерівський бльок у боротьбі за владу. Підготова збройних сил тюрської контрреволюції. Роля мусавата. Місто Ганджа (Єлисаветпіль) — центр мусаватистів. Березневі події і захоплення влади більшовиками. Утворення Раднаркому під головуванням Степана Шаумяна. Соціялістичні переутворення Б ккомуни (націоналізація нафтопромисловости т. ін.). Наступ на Баку німецько - турецького війська. Оборона Баку. Наступ англійців з південних берегів Каспійського моря. Продовольча криза. Прибуття загонів Бічерахова (з Персії). Зрада загонів Бічерахова, дашнаків і есерів.

Героїчна оборона м. Баку більшовиками. Меншовики, есери й дашнаки запрошують англійців до Баку. Повалення радянської влади. Оголошення диктатури Центрокаспія. Евакуація Раднаркому із залишками радянських сил до Астрахані (14 серпня 1918 р.). Арешт у морі радянських пароплавів фльотою Центрокаспія. Арешт бакинських комісарів та перевіз їх на пароплаві „Туркмен" до Красноводська. Розстріл 26 бакинських комісарів.

Розділ II

Влада в руках мусаватистів

Турки захопили Баку. Вірменська різанина. Диктатура мусавата. Робітнича, аграрна і національна політика мусаватистів. Зовнішня політика мусаватистів і діяльність німецько-турецьких інтервентів. Поразка Німеччини і залишення турками Баку. Англійська інтервенція. Кавказько-каспійський уряд. Контрреволюційна діяльність есеро-меншовицького бльоку. Його орієнтація на „Уфімський уряд".

Розділ III

Партія в підпіллі. Робітничий рух за періоду мусавату

Партія в керуванні робітничим рухом. Грудневий загальний страйк робітників, як протест проти насильства англійців над членами робітничої конференції. Відновлення Баккомітету РКП(б) і його діяльність. Робітнича конференція. Радпроф. Озброєння робітників (для повстання). Об'єднання „Адалет" і „Гуммет" з комуністичною організацією.

Розклад мусаватистів. Розвиток робітничо-селянського руху проти мусавата. Боротьба пролетаріяту й найбіднішого селянства за владу. Підготова до повстання. Успіхи Червоної армії в боротьбі з інтервентами. Проголошення радянської влади в Баку (28 квітня 1920 р.). Радянізація Азербайджану. Азербайджан — рівноправний член Закавказької федерації соціялістичних республік.

Частина II

Грузія

Розділ I

Меншовицька контрреволюція

Розпад Заксойму і утворення меншовицького уряду (26 травня 1918 р.) Запрошення німецького і турецького війська до Грузії. Грузинська меншовицька контрреволюція в боротьбі проти радянського Баку. Робітнича, аграрна і національнб політика грузинських меншовиків. Селянські повстання в Грузії. Розвиток революційного настрою серед широких мас Грузії.

Розділ II

Меншовицька Грузія, інтервенція і російська контрреволюція

Евакуація німецького війська з Грузії. Зовнішня політика грузинських меншовиків. Війна з дашнацькою Вірменією. Меншовицький уряд Грузії запрошує англійців „використати сили й засоби республіки для спільних з союзниками цілей боротьби з більшовиками". Окупація Грузії англійцями (грудень 1918 р.). Франція Англія та Італія хазяйнують у Грузії. Грузинські меншовики і II інтернаціонал.

Контакт з контрреволюційними урядами Терека, Дагестану, Кубані і Дону. Спілка з Денікіном (літо 1919 р.). Грузія — база контрреволюції. Формування в Грузії частин врангелівської армії. Грузія притулок для недобитків потрощеної армії Денікіна.

Розділ III

Партія в підпіллі. Крах меншовицької контрреволюції

Партія в керуванні повстанським рухом. Характер і форми руху. Меншовицький терор.

Партія в керуванні робітничим рухом проти меншовиків. Складання меншовиками угоди з радянською Росією і перехід партії на леґальне становище.

Підготова партією збройних сил для боротьби за владу.

Розклад меншовицької контрреволюції. Скинення меншовицького уряду Н. Жорданія. Проголошення радянської влади в Грузії (25 лютого 1921 р.).

Організація Закфедерації і боротьба з націонал-ухильництвом.

Розділ IV

Меншовики в боротьбі з радянською Грузією

Підпільна робота меншовиків у радянській Грузії. Меншовицьке повстання в 1924 р. Повний розгром меншовицької контрреволюції.

Частина III

Вірменія

Розділ I

Дашнацька Вірменія

Вірменська-демократична республіка Хатісова. Внутрішня політика дашнаків. Робітнича, аґрарна і національна політика дашнаків. Дашнацька Вірменія і Туреччина. Наступ турків. Війна дашнацької Вірменії з Туреччиною. Вірменсько-тюрська різанина у Вірменії.

Розділ II

Зовнішня політика Вірменії і інтервенція

Вірменія під владою англо-американського капіталу. Боротьба імперіялістських інтересів у Вірменії. Англійські інтервенти у Вірменії.

Взаємини з Грузією і Азербайджаном. Війна з Грузією. Друга війна Туреччиною. Підписання ганебного миру з Туреччиною.

Розділ III

Партія в підпіллі і крах дашнаків

Травневе повстання більшовиків у Вірменії. Повстання робітників і селян (у Казаху, Балашині). Розклад дашнаків.

Радянізація Вірменії (29 листопада 1920 р.). Повстання дашнаків (лютий 1921 р.). Початок організації Червоної армії радянської Вірменії. Ліквідація повстання в Еріванській губерні, Зангезурі. Зміцнення радянської влади у Вірменії. Повний розгром сил дашнацької контрреволюції.

Розділ IV

Вороги про більшовиків Закавказзя

Розділ V

Підсумки і наука боротьби на Закавказзі

ТОМ XII

ГРОМАДЯНСЬКА ВІЙНА В СЕРЕДНІЙ АЗІЇ

Розділ I

Туркестан

Туркестан — колонія російського царату.

Соціяльно-економічна характеристика Туркестану перед громадянською війною. Туркмени, узбеки, таджіки, киргизи та ін. нацменшості під подвійним гнітом — „Воєнно-Февдального імперіялізму" Росії і національної февдально поміщіцької кляси торговельної бужуазії.

Протилежність інтересів російського царату і англійського імперіялізму в Туркестані.

Російське селянство в Туркестані. Російське селянство і селянство місцевих народностей.

Пролетаріят Туркестану.

Німецькі і австро-угорські військовополоненні в Туркестані.

Царський маніфест про мобілізацію на тилові прифронтові роботи „тубільної людности". Повстання в Туркестані в 1916 р.

Придушення повстання.

Розділ II

Боротьба кляс у Туркестані за періоду лютий — жовтень 1917 р.

Лютнева революція в Туркестані. Організація російської колонізаторської буржуазії і чиновництва — „Комітет громадянської безпеки" „Ради громадських організацій, „Спілка туркестанців" тощо.

Збереження всього апарату царської влади. Утворення і зростання організації робітничої класи: профспілки, Ради робітничих депутатів. Ради солдатських депутатів залоги. Утворення „спілки трудящих мусульманів" як противаги національним клерикальним „Шуро-Ісламія" і „Улемас".

Меншовики й есери в радах. Арешт генерал-губернатора Куропаткіна. Влада в руках „Туркестанського комітету Тимчасового уряду". Національна

політика Тимчасового уряду в Туркестані. Перший мусульманський з'їзд (травень 1917 р.) і утворення „Крайової ради мусульманських депутатів".

Крайовий з'їзд соціяль-демократів (меншовиків і більшовиків у липні 1917 р. і його позиції в національному питанні. Самостійний виступ більшовиків у Самарканді і Коканді Туркестанський гурток ленінців. Організація більшовицької групи в Перовську. Політичні помилки більшовиків у недооцінці національного і селянського питань.

Другий мусульманський з'їзд (вересень) та його ставлення до російського імперіялізму і до Рад робітничих і солдатських депутатів.

Розвиток революційного руху робітників і трудящих. Залізничники в Туркестані.

Переворот 13 вересня 1917 р. Карні експедиції генерала Коровниченка Участь робітників і ремісників старого міста Ташкенту в революційних подіях восени 1917 р. Підготова до жовтневих боїв. Організація сил революції під проводом більшовиків. Організація сил контрреволюції. Більок національно-шовіністичної буржуазії і реакційної клерикальної „Улеми" з контрреволюційними колонізаторськими елементами російської буржуазії офіцерства й чиновництва.

Зрадницька позиція меншовиків, есерів за періоду підготови пролетарської революції.

Розділ III

Жовтень у Туркестані і перші кроки радянської влади

Збройні виступи ташкентських робітників і солдатів залоги проти влади Тимчасового уряду. Бої в Ташкенті. Опір кадетського корпусу і військової школи.

Участь „старого міста" в Жовтневому перевороті. Відгуки на ташкентські події по всьому Туркестану. Формування солдатських і робітничих загонів на допомогу червоному Ташкентові. Відрядження гарматного і кулеметного ешельону з фортеці Кушка на допомогу більшовикам Ташкенту. Допомога Чарджуя, Самарканду, Перовська, Коканду та інших пунктів.

Зрадницька робота меншовиків та есерів у дні Жовтня. Ліві есери — попутники революції.

Перемога Жовтня в Туркестані. Утворення радянського уряду. Встановлення зв'язку з радянським Петроградом.

Перші заходи радянської влади в Туркестані в галузі заготівлі і розподілу харчових продуктів, націоналізація промисловости, формування Червоної ґвардії.

Зв'язок туркестанського партійного і радянського керування з центром РСФРР. Делегати більшовики на Всеросійському з'їзді рад і на профспілкових з'їздах. Зв'язок з ЦК РКП(б). Перші директиви тт. Леніна і Сталіна про роботу в Туркестані.

Характер революції в Туркестані. Особливості процесу переростання буржуазно-демократичної революції в соціялістичну в Туркестані.

Розділ IV

Інтервенція в Туркестані

Жовтень у Туркестані та відгуки його в Афганістані, Персії, Індії. Розвиток національно-визвольного руху на Сході під впливом Жовтня.

Англія і революція в Туркестані. Боротьба Англії проти революції в Туркестані. Военно — технічна допомога Англії контрреволюційним утворенням. Пляни англійського імперіялізму.

Розділ V

Формування сил контрреволюції і боротьба з нею

Отаман Дутов утворює перший антирадянський фронт у Туркестані. „Оренбурзька пробка", — Туркестан відтятий од центру. Зрив хлібозаготівель для Туркестану в районі Актюбінськ — Оренбург. Загроза голоду в Середній Азії.

Перші формування червоногвардійських загонів на Дутівський фронт.

Бльок націоналістичної буржуазії з колонізаторською та з контрреволюційним російським офіцерством. Проголошення національно-буржуазної автономії в Туркестані на „Надзвичайному крайовому мусульманському з'їзді" в місті Коканді. Меншовицько — есерівські організації в підтримці кокандської контрреволюції. Грудневі події в Ташкенті. Спроби визволити из тюрми заарештованого комісара Тимчасового уряду графа Доррера.

Події в Коканді. Виникнення ферганського басмацтва.

Спроба демобілізованих з Хіви і Персії козацьких полків роззброїти червоногвардійські загони, розгромити ради. Розклад і роззброєння ряду ешельонів і втеча офіцерів. Бої під Самаркандом з козацькими ешельонами що не розброїлися.

Розгром „кокандського автономного уряду".

Емірська Бухара — один з центрів контрреволюції.

Звертання революційної партії младобухарців по допомогу до радянського уряду Туркестану для боротьби з бухарським еміром. Підготова воєнної допомоги младобухарцям — стягування червоногвардівських загонів із Закаспія, Самарканду і Ташкенту.

Поразка революційного повстання. Агітація мул і байства проти червоногвардійських загонів. Вибух національ-повністичної контрреволюції і кривава реакція в Бухарі — знищення залізничних станцій, поселків, телеграфу. Виступ еміра бухарського. Бої загонів т. Колесова. Втеча частини младобухарців до радянського Туркестану.

Розділ VI

Туркестан у кільці фронтів

Загальні пляни російської і міжнародньої контрреволюції в справі придушення диктатури пролетаріяту в країні Рад. Пляни інтервенції на Закавказзі і в Туркестані Ленін і Сталін про пляни міжнародніх інтервентів та про значіння Туркестану в загальному ланцюгу подій.

До Ташкенту під прапором „воєнної місії" пролазить англійська воєнно-розвідкова група. Англійська контррозвідка - організаційний центр і штаб туркестанської контрреволюції.

Плян дутівської і сибірської контрреволюції: утворити єдиний фронт Сибір — Туркестан. Листи Колачака бухарському емірові і хівінському ханові. Спроби встановити зв'язок з туркестанською контрреволюцією через Арльське море. Роля Аму-Дар'їнського козацького куркульства.

Пляни південної контрреволюції: утворити єдиний фронт Туркестан — Кавказ — Південь Росії — проти радянської влади.

Пляни внутрішньої і туркестанської контрреволюції зняти одночасно повстання в Ташкенті і в обласних центрах; з'єднатися з контреволюцією на Волзі і в Сибіру, дутівським козацтвом, контрреволюцією на Кавказі і на Півдні

Перехід контрреволюції в наступ.

Розвиток басмацького руху у Фергані. Знищення басмачами бавовницьких заводів. Спроби зруйнувати залізниці.

Виникнення Закаспійського фронту. Провокація есерів і меншовиків в Ашхабаді 17 червня 1918 р. Невдача провокації. Встановлення зв'язку з ан-

глійцями в Мешеді. Нова провокація в липні. Повстання в Ашхабаді і Кзия Арваті. Жертви контрреволюції — ашхабадські і кзил-арватські ревкоми. Тов. Полторацький.

Англійці вступають до Туркестану. Окупація Закаспія. Захоплення англійцями Баку.

Дутов знову відрізає Туркестан од центру в оренбурзькому напрямі.

Скупчення і концентрація контреволюційних сил у Бухарі.

Розвиток басмацтва в Хівінському ханстві. Розгортання куркульських козацьких повстань.

Виникнення Семиречанського фронту. Контрреволюційне повстання козацтва і куркульства російських виселків.

Осипівське повстання в Ташкенті. Зрада лівих есерів. Ліквідація лівоесерівської партії.

Туркестанська республіка оголошена воєнним табором. Реорганізація воєнних сил Туркестану.

Розділ VII

Партія в керуванні боротьбою з контрреволюцією

Проголошення Туркестану радянською автономною республікою Російської Радянської Федерації. Заходи в галузі переведення ленінської національної політики: ухвалення конституції, декрет про державні мови, про набір до Червоної армії, вступ до складу установ представників корінної людности.

Організаційне зміцнення більшовиків. Перший крайовий з'їзд більшовиків, вибори крайкомів, утворення низової сітки парторганізацій.

Виникнення антипартійної опозиційної групи „старих більшовиків“.

Боротьба з опозицією. Другий крайовий з'їзд більшовиків.

Партія в організації господарства.

Партія в організації Червоної армії.

Розділ VIII

Перехід від оборони до наступу

Успіхи Червоної армії на Східньому фронті під командуванням М. В. Фрунзе. Відступ колчаківської армії. Червона армія на підходах до Оренбургу. Утворення Реввійськради Туркфронту. Просування першої революційної армії до Туркестану. Призначення тов. Фрунзе на командувача Туркфронтом.

Червона армія на Актюбінському фронті. Посилення партійно-політичної роботи в армії. Реорганізація армії на основі єдиноначальности. Відрядження партійних поповнень на фронт. Ташкентський комуністичний полк. Полк інтернаціоналістів.

Натиск на дутівське козацьке військо з боку Оренбургу і Ташкенту. Вирішальні бої під Актюбінськом. Прорив дутівського фронту.

Заходи в справі зміцнення радянської влади в Туркестані. Прибуття Турккомісії ВЦВК. Ленінів лист до комуністів Туркестану.

Виправлення політичних помилок туркестанської партійної організації, надто в газузі національної політики.

Розділ IX

Розгром контрреволюції

Реорганізація і перемога Червоної армії на Закаспійському фронті. Ліквідація дрібних червоноармійських загонів. Утворення полків регулярної Червоної армії. Призначення командирів і комісарів. Утворення партосередків у частинах. Реввоєнрада і політвідділ. Фронтова газета. Політичне і

бойове піднесення в червоноармійських частинах. Провокаційна робота в інтернаціональних частинах. Бунт у цих частинах і ліквідація його. Підготова до генерального наступу. Захоплення Байрам-Алі, Мерва, Теджена, Ашхабада, Кзил-Арвата. Перекидка деяких частин із зліквідованого Оренбурзького фронту на Закаспій. Захоплення Казанджіка, Джебела і Айдіна. Захоплення Красноводську і ліквідація Закаспійського фронту. Зв'язок радянського Туркестану з робітничими підпільними партійними організаціями Баку.

Дії Червоної армії на Ферґанському фронті. Перекидка Казанського полку із Закаспія. Прибуття кавбриґади з центру. Боротьба із зміцнілим басмацтвом. Куркульське повстання „селянської армії". Ліквідація цього повстання. Політичний розклад і диференціяція басмацького руху. Успіхи й помилки цього періоду.

Зміцнення органів радянської влади у Ферґані. Зміцнення політичної роботи серед місцевої людности. Господарсько-політичні заходи в Ферґані, спрямовані на ліквідацію коріння басмацького руху.

Скинення хівінського хана. Проголошення Хорезмської народньої радянської республіки. Боротьба Червоної армії с басмацькими бандами Джунаїд-хана.

Революційне повстання в Бухарі і скинення бухарського еміра. Втеча еміра до Східньої Бухари, далі до Афґаністану. Агентура еміра організує басмацький рух у Бухарі. Боротьба з басмацтвом.

Куркульський заколот у Семиріччі і ліквідація його. Зміцнення червоноармійських частин Семиріччя. Боротьба з білоказаками генерала Анненкова. Зміцнення радянської влади в Семиріччі.

Розділ X

Бандитизм у Туркестані і ліквідація його

Соціяльно-економічне коріння басмацтва. Англійська інтервенція і басмацтво. Операція в справі очищення від басмачів Кокандського і Ходженського районів. Операція проти російських білоґвардійців у межах Західнього Китаю. Наскоки басмачів на різні міста. Енвер-Паша та його роля в басмацькому рухові. Зрада деяких працівників Бухари (нач. міліції, голова ЦВК. назіра у воєнних справах і т. ін.) Розгром загонів Джунаїд-хана. Операції в районі Західньої Бухари. Операції в районі Східньої Бухари. Ліквідація групи Енвер-паші.

Очищення всіх районів Середньої Азії від басмацких банд. Новий етап соціялістичного будівництва. Підготовка до національного державного розмежування народностей Середньої Азії Перетворення ХНРР і ГНРР на ряд. соц. республіки і вступ до СРСР. З'їзди рад висловлюються за національне державне розмежування Середньої Азії.

Утворення на території Середньої Азії трьох союзних республік: Узбекістану, Туркменістану і Таджікістану; виділення Киргизії і Кара-Калпакії. Казакстан.

Розділ XI

Вороги про нас

Розділ XII

Підсумки і наука боротьби.—

ТОМ XIII

ГРОМАДЯНСЬКА ВІЙНА НА ДАЛЕКОМУ СХОДІ

Розділ I

Жовтень на Далекому Сході і перший період радянської влади.

(1917 - 1918 р.р.)

Пролетаріят і компартія в Жовтненій революції на Далекому Сході. Селянство в Жовтневій революції на Донецькому Сході. Успіхи і труднощі розвитку радянської влади на Далекому сході.

Утворення Далраднаркому. Червона гвардія на Далекому Сході від Іркутська до Владивостока.

Роля забайкальських, амурських, східньо - китайських і усурійських залізничників, черемховських тарбогатейських, черновських, сучанських робітників. Роля полків забайкальського козацького війська, що повернулися з імперіялістичного фронту.

Утворення Ради робітничих і солдатських депутатів у Харбіні і розігнання цієї Ради.

Інтереси імперіялістичних держав на Далекому Сході. Зосередження контрреволюції на Далекому Сході. Підготова інтервенції. Перший виступ Семьонова.

Пекінська нарада ген. Хорвата, Кудашова — царського посла в Китаї, Путілова і представників Антанти в справі організації збройної боротьби з радянською владою. Наступ особливого манджурського загону на Даурію і Борзя.

Тов. Лазо — командувач Забайкальським фронтом проти Семьснова. Організація і наступ Червоної армії. Розгром семьонівських банд.

Розділ II

Радянська влада в боротьбі з контрреволюцією на Далекому Сході

Провокаційний напад на японську контору — „Ісідо“ у Владивостоці (4 квітня 1918 р.)

Виступ чехо - словаків укупі з японцями і білогвардійцями. Захоплення Владивостоку (29.VI. 1918.) і арешт Ради. Утворення „демократичного“ тимчасового уряду автономного Сибіру. Захоплення чехами і японцями Нікольск - Усурійська. Дербервський владивостоцький уряд та його декларація. „Верховний правитель“ Хорват. Висадка англійського й Японського військ у Владивостоці.

Боротьба частин і загонів Червоної армії з інтервентами. Надбайкальський фронт — боротьба за Байкал, на Байкалі, за Калгук, Слюдянку, Мисову, Верхньоудінськ і Читу. Утворення „Сибірської ради народніх комісарів“ (21 серпня 1918 р.). Невдалі бої червоних загонів Забайкалля. Захоплення Верхньоудінська і Чіти чехо - словаками. Конференція на ст. Урульга (28 серпня 1918 р), що вирішила „тимчасово припинити організований опір і чекати, коли виступлять на боротьбу з інтервенцією і реакцією широкі народні маси Сибіру“.

Вагання середняцьких селянських мас Сибіру. Контрреволюційна роля есерів і меншовиків. Постанова V з'їду трудящих (Хабаровськ) про перехід на партизанський спосіб війни. Захоплення загонами японців, чехо - словаків та білогвардійців Благовещенська — останньої підпори радянської влади в 1918 р. у Сибіру.

Розділ III

Інтервенція на Далекому Сході

Сили міжнародньої і внутрішньої контрреволюції в боротьбі проти диктатури пролетаріяту.

Далекій Схід — тил Кочака, під охороною Антанти, японців і „добірних“ отаманів — Семьонова, Калмикова, Гамова, Шемеліна та ін.

Сфери впливу інтервенції на Далекому Сході. Боротьба за КЗС. Міжсоюзницький комітет на китайсько-східній залізниці. Суперечності серед інтервентів.

„Втихомирення“ краю контрреволюцією під охороною окупаційних загонів. Розпродаж отаманами владивостоцьких вантажів, чітинських, хабаровських і благовещенських цінностей. Захоплення японцями ряду підприємств, земель, рибних промислів. Розподіл земель між отаманами. Арешт, розстріли, конфіскація. Есери й меншовики на службі контрреволюції.

Поворот селянства в бік радянської влади. Роля робітників Сучанських та інших кам'яновугільних копалень і залізничих робітників у боротьбі з контрреволюцією.

Розділ IV

Отаманщина

Політичні умови утворення отаманщини. Отамани — ставленики різних груп імперіялістської буржуазії.

Семьонов — ставленик японських імперіялістів. Семьонівські катівні в Забайкаллі, карні загони, розправа з робітниками і селянами. Організація Семьоновим монголо-бурятської дивізії за підтримкою японців і підготова перевороту у Зовнішній Монголії. Формування Семьоновим свого уряду на Далекому Сході.

Калмиківщина та унгеровщина. Район дії. Калмиков — „атаман Усурійського козацького війська“, в Хабаровську. Розправи з селянами.

Відновлення охранки, поліції. Розвиток спекуляції, захоплення японцями ряду підприемств.

Унгеровщина в Даурії.

Отаманщина і суперечності в таборі імперіялістів. Америка і Японія. Америка і Антанта.

Розділ V

Партія в керуванні боротьбою проти інтервенції на Далекому Сході

Більшовики — організатори й керівники боротьби робітників і селян. Підпільна робота амурської організації РКП(б). Організація селянських партизанських загонів на Східньому і Західньому Забайкаллі. Тайгова газета „Красный Клич“. Нелегальні з'їзди рад. Приморська і владивостоцька організації. Владивостоцька тюремна група більшовиків.

Далекосхідній обласний комітет РКП(б) у підпіллі. Страйковий рух серед металістів і залізничників. Організація вантажників. Сучанські пролетарі в боротьбі з інтервенцією. Підготова збройних повстань і розвиток партизанської боротьби.

Своєрідність характеру громадянської боротьби на Далекому Сході. Партизанський рух та його роля в революційній боротьбі трудящих проти контрреволюції. Тактика партизанських загонів у боротьбі проти інтервентів і білогвардійців. Політробота в партизанських загонах і серед людности. Роля партизанських загонів в організації радвлади. Анархістські елементи

в партизанському рухові. Хунхузницький рух на Далекому Сході і його соціяльно-політичне обличчя.

Роля партії в керуванні партизанським рухом. Робітники шахтарі в партизанській боротьбі. Роля жінки в партизанському рухові.

Основні бази партизанського повстання в Амурі, в Східньому і Західньому Забайкаллі, Сучанському і Спаському районах. З'їзди партизанських загонів на Амурі в Сохатині і Білокриницьку, на Забайкаллі і в Надамур'ї в с. Анастасіївці в справі організації военно-революційних штабів і революційних організацій. Ніколаївський район, партизанські загони Наумова, Тряпіцина. Захоплення партизанами Ніколаєвська — на Амурі, Сретенська на Забайкаллі. Тряпіцинщина. Розгром японців.

Партизанські загони під загальним командуванням на Амурі т. Дрогошевського, на Забайкаллі — Журавльова, на Західньому Забайкаллі — Лебедева Євг., на Надмор'ї — Лазо. Тов. Постишев на Далекому Сході.

„Виморозювання" японців, наскоки на карні загони, псування залізничих колій, спускання з косогору поїздів білих і інтервентів. „Тайговий виконком Амурської области" і його голова С. Шилов.

Комітет у справі підготови революційного опору контрреволюції та інтервентам у Надмор'ї, (Ільюхов, Мечик та ін.). Організація повстання в Сучанському районі в Цемухінській долині (Іванов, Жук, Слінкін). З'їзди партизанських керівників, керування далекосхіднього комітету РКП(б). Організація Олягінського ревштабу. Обласні з'їзди партзагонів (обласні революційні комітети). Повстання ген. Гайди у Владивостоці. Захоплення Сучанських рудень і Нікольськ — Усурійська партизанами. Наступ на Владивосток і захоплення його. Втеча Калмикова з Хабаровська. Захоплення партизанами м. Благовещенська, Нерчинського заводу та ін. Відкриття в Нікольськ — Усурійську далекосхідньої крайової конференції компартії (16 березня 1920 р.). Обрання крайового комітету і початок фактичного об'єднання Далекого Сходу під владою Рад.

Розділ VI

Ліквідація контрреволюції

Кінець колчаківщини і розвал контрреволюції на Далекому Сході. Інтервенти на Далекому Сході після розгрому Колчака. Евакуація японського війська з Амурської области. Відновлення радянської влади в Благовещенську за допомогою партизанської армії (5 лютого 1920 р). Східньо-Забайкальський фронт з боку Амура проти Чіти (ст. Зілово).

Верхньоудінський земський уряд. Далекосхіднє бюро РКП(б) при ЦК партії. Постанова ЦК партії про утворення буфера. Есери і меншовики — льокаї інтервентів. Виступ японців 4-5 квітня 1920 р. у Владивостоці, Нікольськ-Усурійську т. ін. Загибель т. т. Лазо, Луцького, Сібірцева. „Варфоломіївська ніч". Утворення протияпонського фронту (командувач т. Серишев). Встановлення першого зв'язку з радянською Росією через Забайкальську Амурську тайгу. Бої на Красній річці і „Бешеній протоці". Забайкальський похід. Роля Амурського обласкому армії і фльоти. Ліквідація Чітінської пробки. Підписання у Владивостоці російсько-японської угоди про „невтральну зону" та про числовий склад міліції в Надморській області (червень 1920 р.). Утворення у Владивостоці коаліційного уряду (4 липня). Конференція обласних урядів. Евакуація японського війська із Забайкалля. Утворення Далекосхідньої республіки.

Розділ VII

Ліквідація Унґерна

Наступ Унґерна на Монголію. Захоплення Урги. Пляни Унґера. Наступ Унгера на РСФРР. Бої під Троїцькосавськом. Поразка Унгерна. Визволення

Монголії і утворення Народньо-революційної республіки. Дії Червоної армії в справі ліквідації Унґерна. Спроба Унґерна прорватися на Далекий Схід через р. Селенґу. Бій біля Павловки і Селенгівської думи. Спроба Унгерна втекти до Західньої Монголії. Захоплення Унґерна. Ліквідація недобитків унґернівщини.

Розділ VIII

Далекосхідня республіка

ДСР — буферна формально — незалежна держава. ДСР як своєрідний тип держави в умовах Далекого Сходу.

Нові інтриґи японців. Нарада в Порт-Артурі між отаманом Семьоновим, представником Франції і Японією про новий похід проти більшовиків. Нарада розбитої білоґвардійщини в Пекіні (березень-квітень 1921 р.). Виступ білих. Меркулівський переворот у Владивостоці — нова спроба японців обстояти на Надмор'ї свої „особливі інтереси" (26 травня 1921 р.). Тиск Америки на Японію. Японія постачає білим зброю нібито для „боротьби з хунхузами". Біла армія переходить у наступ. Захоплення Хабаровська (22 грудня 1921 р.).

Народньо-Революційна армія ДСР. Головком тов. Блюхер. Операція НРА. 2-га Амурська НРА. Східній фронт ДСР. Реврада: Постишев, Серишев Мельніков. Мобілізація всієї Надамурської, Амурської парторганізацій на фронт. Розгром білих під Волочаївкою і захоплення Хабаровська (12-14 лютого 1922 р.). Мирові переговори з Японією — „Дайрен-Чан-чунь". Пропозиція Америки вивести військо Японії з російської території. Нові пляни японців. Переворот у Владивостоці. „Земський собор" Дітеріхса. Наступ Народньої революційної армії вздовж Усурійської залізниці. Захоплення Владивостока (25 жовтня 1922 р.). Втеча білих до Кореї і Китаю. Зміцнення радянської влади в ДСР під проводом партії.

Розділ IX

Вороги про нас

Розділ X

Підсумки і наука боротьби

„Скинуто в море останні сили білоґвардійців... Тут відіграли ролю не тільки подвиг Червоної армії і сили її, а і міжнародня обстанова і наше дипломатія" (Ленін).

Особливі умови боротьби на Далекому сході і значіння партизанського руху в боротьбі з інтервенцією. Досвід більшовицького керування партизанським рухом. Суперечності імперіялізму на Далекому Сході і завдання радянської влади. Радянська Росія і розвиток революції в Китаї та по інших країнах Сходу.

ТОМ XIV

АНТИРАДЯНСЬКІ ПОВСТАННЯ І ЗАКОЛОТИ НАПРИКІНЦІ ГРОМАДЯНСЬКОЇ ВІЙНИ

(1920 — 1922)

Розділ I

Радянська республіка наприкінці громадянської війни

Господарство країни наприкінці громадянської війни. Занепад промисловости і сільського господарства. Часткове деклясування пролетаріяту. Дрібно-буржуазні вагання в лавах пролетаріяту. Зростання й поглиблення селянського незадоволення продовольчою політикою радянської влади.

Пожвавлення і посилення контрреволюційної діяльности меншовиків та есерів. Розвиток політичного бандитизму і селянських антирадянських рухів.

Міжнароднє становище радянської влади. Імперіялістське оточення. Продовження прихованої інтервенціоністської діяльности найбільших імперіялістських країн. Інтервенти в підтримці контрреволюційних залишків за кордоном (галіполійська армія, білі у Франції, в Німеччині, Болгарії, Югославії тощо). Інтервенти і контрреволюція в тилу Радянської республіки.

Стан Червоної армії. Підготова демобілізації.

Розділ II

Антирадянський рух у Сибіру

Селянство Сибіру наприкінці громадянської війни. Клясова боротьба на селі. Боротьба куркульства проти продовольчої політики радянської влади. Куркульські повстання в Сибіру. Повстання в Петропавлівську та Ішімі. Есеро-меншовики в повстанні.

Червона армія в боротьбі з повстанням.

Партія в керуванні ліквідацією повстання.

Розділ III

Кронштадський заколот

Інтервенти, Фінляндія і французький генеральний штаб у підготові заколоту. Підготова до кронштадського заколоту в таборі білих закордоном. Есеро-меншовики в ролі аеґнтів інтервенції за періоду Кронштадту.

Економічна криза і політичне загострення напередодні кронштадського повстання. Кронштадський заколот — як яскравий прояв політичних вагань дрібної буржуазії.

„Демократична“ програма і гасла кронштадського заколоту („воля торгівлі“ і „ради без комуністів“). Клясове обличчя повстанців і політична характеристика бунтівників. Окремі „герої“ кронштадського заколоту (Козловський, Петриченко, Байков, Павлов, піп Сергій). Провідна роля есерів, меншовиків і анархістів у заколоті.

Внутрішній стан Кронштадту під час повстання:

а) Воєнно-технічна озброєнність Кронштадту; б) харчові труднощі; в) суперечності в лавах повстанців (матроси — офіцери); г) початок розкладу в таборі повстанців — перекинчики на радянську територію (боротьба з перекинчиками — перепони на острові Котлін).

Підпільна робота всередині Кронштадту; збори комуністів, ув'язнених у Морській слідчій тюрмі. Спроба встановити телефонний зв'язок з Петроградом, агітаційна робота у військово-морських частинах.

Партія в боротьбі з кронштадським заколотом. Підтягання всього радянського апарату до потреб оборони. Плян червоного командування: організація VII армії і утворення північної та південної групи Наказ № 04444 „нестримним штурмом уночі з 16 на 17 березня захопити фортецю“.

Партійна мобілізація і відрядження на фронт 320 делегатів X партійного з'їзду на чолі з тов. Ворошиловим. Піднесення боєздатности Червоної армії.

Атака форту № 6. Рух по льоду білих балахонів. Червона фльота у боротьбі проти бунтівників. Ліквідація кронштадського заколоту. Наука кронштадського заколоту.

Розділ IV

X з'їзд партії і перехід до непу

Розділ V

Антоновщина

Економічна криза 1921 р. і відсвіт цієї кризи на Тамбовщині. Спекуляція есерів на тяжкому економічному становищі в Тамбовській губерні. Куркульство як основна рушійна сила бандитизму в Тамбові. Антонов та його спільники. Іх політичні вимоги („17 умов"). Есери в керуванні повстанням. Організація повстанської армії на Тамбовщині і перші перемоги Антонова. Встановлення зв'язку з надволзькими бандитами. Село Каменка—столиця Антонова.

Перші невдачі червоноармійських частин. Соціяльно-політичні причини невдач. Помилки керування тамбовської організації в затриманні проведення непу. Тамбовська партійна організація в боротьбі з антоновщиною. Виправлення помилок парткерування. Проведення непу та його вплив на основні маси селянства. Зміцнення лав червоноармійських частин. Зміцнення органів радянської влади. Партмобілізація. Найважливіші бойові епізоди з боротьби з антоновщиною. Переслідування Антонова в районі річки Ворони. Бої біля станції Єлань. Ліквідація воронізького комітету партії есерів. Політичне закріплення воєнних успіхів. Загибель Антонова.

Розділ VI

Карельська авантюра

Політична підготова інтервенції з метою звільнити Східню Карелію та Інгерманляндію в 1921 р.

Об'єднання дій польського генерального штабу з Фінляндією і підтримка повстання Англією і Францією.

Спекуляція інтервентів на голоді 1921 року. Куркульство Карелії як вірний спільник світової контрреволюційної буржуазії та як основна рушійна сила карельського повстання. Організація Ухтинського уряду і його подвійна роля в руках Фінляндської буржуазії. Програма Карельського повстання. „Партизанські лісні загони". Іх клясове обличчя. Герої білофінської куркульської авантюри.

Розшарування села і відхід от кулькульства основної маси селянства.

Червона армія і ліквідація карельського повстання. Перші невдачі наших окремих частин. Перелім у кампанії з грудня 1921 р. Роля партійної організації червоноармійських частин. Окремі бойові епізоди підчас ліквідації карельського заколоту. Поросозеро (27 грудня 1921 р.). Рейд лижників інтернаціональної школи (8-4 січня 1922 р.). Кокосальма (23-25 січня). Вонгозеро (23 січня 1922 р.). Купасозеро (30 січня 1922 р., лютий 1922 р.) Тіхтозерська (5 лютого 1922 р.). Втеча „повстанців" до Фінляндії.

Остаточна ліквідація фінської авантури і перехід Карелії до мирного будівництва.

Розділ VII

Польська диверсія на Україні

(Рейд Тютюнника)

Невврожай 1921 р. і голод на Україні 1921 р. Нові вибухи бандитизму в зв'язку з голодом. Нова економічна політика і корінна зміна клясової природи бандитизму на Україні.

Погоджений виступ польського генерального штабу, французької, італійської і англійської місії і Українського петлюрівського уряду. Роля БУД (Братства Української Державности) і СУД (Спілки Української Державности) в підготові повстань на Україні. Переговори з Пілсудським. Зв'язок з Савінковим. Тютюнник з готовим „кабінетом" міністрів вдерся на Україну. Наказ Тютюнника про захоплення Києва і Харкова.

Крах польсько-петлюрівської авантюри. Основі маси селянства не підтримують бандитських повстань. Посилення клясового розшарування села по заведенні нової економічної політики. Комнезами в боротьбі проти куркульсько-петлюрівського бандитизму. Організація робітничих загонів для боротьби с Тютюнником.

Розклад тютюнницько-петлюрівського війська. Ліквідація недобитків банди Тютюнника кіннотою під командуванням Котовського.

Розділ VIII

Ліквідація української отаманщини

Куркульсько-самостійницький рух (петлюрівщина на Правобережжі України). Характеристика батьків — отаманів: Мордалевич, Хмара, Великий бог, Зелений, Заболотний, Голий, Струк, Трейко т. ін. Польський генеральний штаб і петлюрівщина. Червона армія в боротьбі з отаманщиною. Комнезами та роля їх в ліквідації отаманщини. Партія в керуванні боротьбою з отаманщиною.

Розділ IX

Ліквідація махновщини

Куркульсько-анархічний рух — махновщина. Махновщина і анархісти. „Вільний радянський лад" на практиці. Гуляй-поле столиця Махна. Махновщина і куркульство. Боротьба Махна з радянською владою в 1920—1921 р.р Організація і тактика махновських загонів. Повстанські „гнізда". Внутрішній розклад отаманщини. Ліквідація махновщини та ін. банд. Втеча недобитків банди Махна до Басарабії.

Розділ X

Розгром Пепеляєва

Роля куркульства в Якутії. Роля білих офіцерів — колчаківців в організації якутського повстанства. Недобитки колчаківських банд оточують Якутськ. Календарішвілі—командувач червоним військом Якутії та його загибель поблизу Якутська. Облога білими м. Вілюйська. Бій біля с. Нікольського і поразка білих. Втеча повстанців з Якутії до Охотська. Ген. Пепеляєв висаджує свої загони 6 вересня 1922 р. в порті Аян. Переслідування Пепеляєва. Червоне військо захоплює порт Аян і м. Охотськ Бої проти Пепеляєва в районі Амга-Чуранча. Захоплення в полон ген. Пепеляєва і вирок пролетарського суду.

Розділ XI

ЧК в боротьбі з внутрішньою контрреволюцією

Збройна боротьба з бандитизмом. Боротьба з спекуляцією, розкладанням вантажів. Викриття шпигунських інтервенціоністських організацій. ЧК в боротьбі з куркульською контрреволюцією.

Розділ XII

Підсумки і наука боротьби

Форми організацій антирадянського руху. Дрібнобуржуазна контрреволюція в організації руху. Помилки місцевих організацій і військових частин у боротьбі з куркульською контрреволюцією. Форми і методи боротьби Червоної армії з куркульською контрреволюцією. Вплив непу на ліквідацію антирадянських рухів.

ТОМ XV
МІЖНАРОДНІЙ ПРОЛЕТАРІЯТ В БОРОТЬБІ З ІНТЕРВЕНЦІЄЮ

Розділ I
Інтервенція і громадянська війна в Росії

Роля інтервенції в громадянській війні.

„Всім відомо, що війну цю нам накинули... всі знають, що проти нас пішли білогвардійці на заході, на півдні, на сході *тільки завдяки допомозі Антанти*, яка кидала мільйони вправо і вліво, при чому величезні поклади військового лаштунку і військового майна, що залишилися від імперіялістичної війни, були зібрані передовими країнами і кинуті на допомогу білогвардійцям, бо ці пани, міліонери і міліярдери, знають, що тут вирішається їх доля, що тут вони загинуть, якщо не придушать негайно нас" (Ленін).

Причини інтервенції. Інтервенція і питання про відновлення східнього фронту. Проблема боргів в інтервенції. Боротьба за перетворення Росії на колонію Антанти.

Імперіялізм і Жовтнева революція.

Революційний вплив мирної політики радянської влади. Значіння опублікування імперіялістських таємних угод. Хвиля братань на фронтах. Вплив берестейських переговорів на імперіялістські армії. Розклад німецьких окупаційних частин на Україні. Роля цих частин після того як їх перекинули на західній фронт.

Російський експедиційний корпус у Франції. Повстання в таборі Ля Куртін.

Кінець світової війни і версальський мир. Післявоєнна революційна криза 1918 – 1920 р.р. в Центральній Европі. Листопадова революція в Німеччині і Австро-Угорщині. Баварська і Угорська радянські республіки.

Революційне піднесення в европейських країнах Антанти. Зростання страйкового руху. Фабзавкоми. Рух за утворення рад.

Стан в арміях Антанти. Випадки повстань у військових частинах. Захоплення фабрик і заводів (Італія). Аграрні рухи. Відгуки Жовтня в Японії і Сполучених Штатах Америки. Жовтень і колоніяльні й напівколоніяльні країни. Національна політика радянської влади і пригнічений Схід. З'їзд народів Сходу в Баку (1920 р.), Національно — визвольний рух у Персії, Туреччині, Китаї, Монголії і Афганістані. Жовтнева революція і національно—революційний рух у Китаї, Індії, Індонезії. Англійський імперіялізм і революційний рух на Сході.

Розділ II
II інтернаціонал в інтервенції

Німецькі соціяль-шовіністи — співучасники німецької інтервенції.

Антантівські соціяль — зрадники в підготові й підтримці інтервенції. Гасла II інтернаціоналу, агітаційна підготова і виправдання інтервенції. Схвалення інтервенції лондонською конференцією (вересень 1918 р.) антантівських соціяль-інтервентів. II інтернаціонал і есеро — меншовики в Росії. Допомога II інтернаціоналу есоро — меншовістській контрреволюції.

II інтернаціонал у придушенні революційного руху в імперіялістському тилу та антиінтервенціоністській боротьбі робітників і трудящих.

Розділ III
Криваві підсумки інтервенції

Інтереси імперіялістських країн в інтервенції. Англія, Франція, Японія, ПАСШ і причини їх участи в інтервенції.

Інтервенти в Росії. Кількість і склад окупаційних загонів. Витрати на інтервенцію. Втрати інтервентів.

Жертви інтервентів. Руйнування продуктивних сил країни. Розорення селянства. Терор інтервентів. Розстріли, катівні.

Загальний підсумок інтервенції. „Наш рахунок".

Розділ IV

Боротьба з інтервенцією в окупаційних загонах

Революційна пропаганда в арміях інтервентів. Зростання незадоволення в окупаційних загонах. Робота комуністів в справі розкладу інтервентів. Форми і методи роботи. Осередки в арміях інтервентів.

Розклад окупаційних армій на півночі, в Сибіру, на Україні і в Криму. Солдати армій інтервентів і революційний рух на місцях. Повстання у французькій фльоті в Чорному морі. Марті. Переслідування учасників руху у фльоті. Масова кампанія за звільнення Марті.

Повстання в англійському окупаційному загоні на півночі. „Ця перемога, що ми її мали, примусивши забрати геть англійське і французьке військо, була наша найголовніша перемога над Антантою. Ми в неї відібрали солдатів“ (Ленін).

Розділ V

Масовий міжнародній революційний рух у боротьбі з інтервенцією проти радянської країни

Міжнародній пролетаріят боронить країну Рад. Перші масові закордонні виступи проти інтервенції. Першотравневі демонстрації.

Рух в Англії. Товариство „Геть з руками від Радянської Росії“. „Ради дії“. Спроби встановити зв'язки з робітничими організаціями інших країн. Зрадницька роля „проводирів“ з лав тред-юніонов і робітничої партії.

Рух в Італії. Зрив висилки військового лаштунку білим урядом півдня Росії.

Боротьба робітників в Австрії, Німеччині, Чехо-Словаччині і в невтральних країнах проти відрядження військового лаштунку Польщі. Форми і методи антиінтервенціоністської роботи. Особливості роботи по різних країнах.

Рух проти інтервенції і за відкликання війська з Росії—складова частина світової революції.

Розділ VI

Комінтерн і братерські партії в боротьбі з інтервенцією

Радянська республіка — соціялістична батьківщина міжнародного пролетаріяту. Комінтерн — штаб світової революції. Боротьба з II інтернаціоналом. Боротьба за опанування і керування масами.

Боротьба з інтервенцією.

Зміцненнн міжнародньої солідарности пролетаріяту. Відозви і звертання Комінтерну та їх значіння. Політичні кампанії в зв'язку з 1 травня, Угорською і Баварською революціями, пам'яттю Р. Люксембург і К. Лібкнехта. Страйки, демонстрації. Використання незадоволення інтервенцією. Робота серед робітників воєнних підприємств, серед транспортників і моряків. Робота серед інтернаціоналістських частин і серед військовополонених (зокрема — серед військовополонених імперіялістської війни). Використання руху серед виходнів з Росії за кордоном.

Комінтерн і колоніяльне питання. Значіння колоніяльного питання в міжнародньому революційному рухові.

Організація КІМ. КІМ у боротьбі з інтервенцією.

Розділ VII

Комуністична преса в боротьбі з інтервенцією

Використання преси. Леґальна преса, використання некомуністичних органів і видань. Нелеґальна преса та її значіння. Революційне значіння інформацій (використання антикомуністичної інформації).

Розділ VIII

Наука інтервенції і загроза нової інтервенції

Провал політики збройної інтервенції. Значіння імперіялістичних суперечностей. Роля міжнароднього пролетаріяту в боротьбі з інтервенцією. Героїчна боротьба Червоної армії і робітничо - селянських мас під проводом комуністичної партії проти інтервентів.

Наука старої інтервенції і загроза нової. Зростання імперіялістичних суперечностей.

Поглиблення світової кризи.

Перемоги соціялізму в СРСР. Боротьба двох систем.

У шуканнях виходу з світової кризи і ростущої революції.

„Кожного разу, коли капіталістичні суперечності починають загострюватися, буржуазія звертає свої очі в бік СРСР: чи не можна розв'язати ту чи іншу суперечність капіталізму, або всі суперечності, взяті вкупі, коштом СРСР, цієї країни Рад, цитаделі революції, яка революціонізує самим своїм існуванням робітничу клясу і колонії.

Звідси тенденції до авантюристських наскоків на СРСР і до інтервенції, яка (тенденція) повинна посилитися в зв'язку з економічною кризою, що розгортається" (Сталін).

Підготова нових воєн і інтервенцій. Контрреволюційна роля II Інтернаціоналу в підготові і організації.

Російська еміграція за кордоном.

Комінтерн і братерські компартії в боротьбі з майбутньою інтервенцією.

ТОМ XVI

ПАРТІЯ В ГРОМАДЯНСЬКІЙ ВІЙНІ

Розділ I

Вступ

Маркс, Енгельс і Ленін про воєнне питання і будівництво збройних сил революції.

Воєнне питання в постановах партійних з'їздів і конференцій. Партія в боротьбі з перекрученням марксистсько-ленінського вчення про війну.

Розділ II

Ленін

Ленін про інтервенцію і громадянську війну. Ленін в організації і будівництві Червоної армії. Ленін в керуванні основними операціями Червоної армії. Воєнне листування Леніна.

Розділ III

Партія — організатор і керівник боротьбою з інтервенцією

Партія в організації і будівництві Червоної армії. Партія і вироблення стратегічних плянів червоного командування. Сталін і найважливіші питання організації Червоної армії і оперативного керування громадянською війною 1917 — 1921 р. р.

Масова робота партії. Партія і організація червоного тилу. Керування радами і профспілками в справі збройної оборони революції.

Партія на фронті. Комуністи на передових постах.

Партія в боротьбі з дрібнобуржуазними хитаннями і ухилами за періоду громадянської війни і інтервенції.

Розділ IV

Воєнна програма партії

Ленін про збройні сили Радянської республіки. Воєнне питання і будівництво армії за періоду „тріюмфального походу" революції. Воєнне питання і проблема будівництва Червоній армії на VII з'їзді партії. Партія в боротьбі проти партизанщини. Воєнне питання на VIII з'їзді партії. Партія в боротьбі з помилками „лівих" комуністів у питаннях використання фахівців.

Троцькістські перекручення ленінської лінії у воєнній справі. Воєнна справа в постановах з'їздів і конференцій періоду громадянської війни. IX з'їзд партії і проблема міліційного будівництва. Дискусія про єдину воєнну доктрину. Воєнна реформа 1924 — 1925 р. р.

Розділ V

Партія і економіка періоду громадянської війни

Воєнний комунізм—економічна політика диктатури пролетаріяту в умовах громадянської війни. Партія в керуванні господарським будівництвом. Партія в організації воєнної техніки і постачанні Червоній армії. Економічна політика партії в сільському господарстві. Хлібна монополія, боротьба із мішочництвом. Економічні відносини між пролетарською державої і дрібним господарством в умовах громадянської війни. Ленінська характеристика воєнного комунізму. Боротьба партії на два фронти проти опортуністичної оцінки воєнного комунізму. Воєнний комунізм в програмі Комінтерну.

Розділ VI

Воєнно-політична спілка пролетаріяту і селянства

Пролетаріят і селянство за періоду громадянської війни. Політика партії на селі. Проблема середняка за періоду громадянської війни. „Невтралізація" середняка. Від „невтралізації" до спілки з середняком, спираючись на бідноту і борючись з куркулем. Завоювання селянства в білому тилу. Аґрарна програма контрреволюції і поворіт селянства на бік пролетаріяту.

Розділ VII

Національна політика партії

Ленінська національна політика за періоду громадянської війни. Боротьба партії проти помилок у національному питанні.

Партія в боротьбі з інтервенцією по національних районах.

Великодержавна політика контрреволюції — одна з причин поразки контрреволюції.

Роля в громадянській війні Наркомнацу і національних комісаріятів

Розділ VIII

Партійне будівництво за років громадянської війни

Принципи організації партії за періоду громадянської війни. Склад партії. Зростання організацій. Партійні мобілізації. Партійні чистки. Партійні тижні.

Особливості партійного будівництва у прифронтовій смузі і в національних районах.

Партія в боротьбі з групою демократичного централізму і групою „робітничої опозиції" в питаннях партійного будівництва.

Розділ IX

Партія в будівництві Червоної армії

Комісари в Червоній армії. 1-ша всеросійська нарада комісарів Червоної армії.

Воєнні комісари — уповноважені партії в Червоній армії. Воєнкоми і командири за доби громадянської війни.

Історія організації політорганів Червоної армії. Політоргани — органи партії в Червоній армії. Політвідділи і виборні партійні комітети. Постанови VIII з'їзду партії про політоргани. Організація ПУР'у.

Партосередки в армії. Партосередки і комісари. Питання про партосередки на VIII з'їзді партії.

Роля і значіння політроботи в організації перемог Червоної армії.

Форми і методи політроботи. Політоргани і організація радянської влади у звільнених од контрреволюції місцевостях. Досвід роботи політорганів у масовій роботі партії.

Розділ X

Преса в громадянській війні

Характер і форми преси (листівки, журнали, газети) за років громадянської війни. Преса і маси. Форма організації зв'язку з низовими кореспондентами.

Армійська преса. Преса і основні питання армійського будівництва. Преса в організації перемоги. Преса і внутрішнє життя Червоної армії.

Преса чужоземна і національна в громадянській війні (преса в інтернаціональних загонах, преса в закордонній роботі).

Розділ XI

Партія в керуванні партизанським рухом

Партія і „мала війна". Склад партизанських загонів. Провідна роля пролетаріяту. Партійні організації в загонах. Принципи і форми організації партизанського руху. Партійні наради, з'їзди, утворення ревкомів і оперативних повстанських штабів. Партія в боротьбі з дрібнобуржуазними і анархічними ухилами в справі організації партизанської роботи.

Партизанський рух і Червона армія (зв'язок, виконання завдань центрального командування і т. ін.).

Розділ XII

Робота партії в підпіллі

Партія в підпіллі за періоду громадянської війни. Воєнна робота партії. Принципи організаційної роботи. Робота в профспілках. Партія в боротьбі за маси проти меншовиків, есерів, анархістів, кірстовців і т. ін. Партія у підпіллі і зв'язок з центром. Зафронтбюро, воєнний відділ ЦК, відрядження уповноважених, утворення організацій для керування роботою на місцях і т. ін

Партія в боротьбі з ухилами в питаннях збройного повстання і партизанської війни.

Робота партії в справі розкладу тилу білих. Робота в партії в білих частинах (утворення комуністичних осередків і т. ін.).

Зрада і шпиґунство в лавах партії і боротьба з ним.

Особливості роботи в різних районах громадянської війни.

Розділ XIII

Робота партії в окупаційних загонах

Робота партії серед інтервентів. Форми організації. Склад і характеристика кадрів. Преса.

Партія і організація збройних повстань в окупаційних загонах.

Розділ XIV

Комсомол в громадянській війні

Комсомол на фронтах громадянської війни. Всеросійська мобілізація (проти Юденіча, на Західній фронт). Робота комсомолу у прифронтовій смузі.

Комсомол у підпіллі. Комсомольські осередки в партизанському рухові. Комсомол у боротьбі з куркульською контрреволюцією.

Комсомол в організації тилу.

Комсомол в організації міжнародньої робітничої молоді. Утворення КІМ. Пролетарська молодь імперіялістичних країн у боротьбі проти інтервенції.

Розділ XV

Комінтерн в боротьбі з інтервенцією

Постанови Комінтерну у воєнних справах. Комінтерн у керуванні братерськими партіями в боротьбі з інтервенцією. Характер і форми організацій для боротьби з інтервенцією по різних країнах (Англія, Франція, Польща, Італія, Америка). Міжнародній пролетаріят і громадянська війна (1917–1921 р. р.).

Листи до редакції

ЛИСТ ДО РЕДАКЦІЇ „ЛІТОПИС РЕВОЛЮЦІЇ“

Дорогі товариші!

Складаючи свою брошуру „Більшовизм і революція 1905 року на Україні я між іншим використав та цитував рукопис тов. С. Каплуна „Катеринославська Рада робітничих депутатів у революції 1905 року“, при чому з технічних причин це на жаль, не зазначено у відповідних місцях брошури (наприклад, стор. 56-60).

З комуністичним привітом *М. Майоров*

ЛИСТ ДО РЕДАКЦІЇ „ЛІТОПИС РЕВОЛЮЦІЇ“

У першій частині моєї статті, яка аналізує вибори до Всеросійських Установчих зборів на Полтавщині („Літопис Революції“ № 3 за 1931 р.) є цілий ряд грубих, політично-помилкових та нечітких формулювань.

На стор. 60 у мене є такий абзац:

„Ось всі ці причини обумовили наслідки виборів до Всеросійських Установчих зборів на Полтавщині. Проте, як ми вище зазначили, вплив більшовиків на селі зростав надзвичайно швидким темпом. Щодо міста—нема чого й казати. Про це свідчать і самі вибори до Установчих зборів. І це тоді, коли ще Жовтнева революція в Росії не встигла „дійти“ до України“.

Безперечно, моє твердження, що „Жовтнева революція в Росії не встигла „дійти“ до України“ (хоч я й беру слово дійти в лапки)—груба політична помилка, яка лле воду на млин нацдемівської контрабанди. Такий вислів фактично заперечує те, що процес пролетарської революції був єдиним процесом на всій території бувшої Росії. Так само цей вислів дає підстави твердити про те, що на Україні не було внутрішніх сил для пролетарської революції.

На стор. 52 у мене є таке твердження:

„Треба констатувати, що в справі пропаґанди на селі, особливо на Полтавщині, партія с-р була майже монополістом і перших часів не зустрічала достатньої „конкуренції“ більшовицької організації“.

Знову таке твердження є політично шкідливе. Аджеж, коли більшовицька організація Полтави деякий час справді не звертала достатньої уваги на роботу серед трудящого селянства, то це зовсім не давало підстав твердити, що в справі пропаґанди в полтавському селі есери були монополістами. Більшовицький вплив ішов на село, крім роботи місцевої більшовицької організації, ще й іншими шляхами (через фронт, більшовицьку пресу, через робітників і т. інш.), тому твердження монополізму в справі пропаґанди на селі від есерів — є політично-шкідливе твердження.

На стор. 52 в мене є такий абзац:

„Ми вже визначали, що диференціяція на полтавському селі була куди глибша своїми розмірами проти інших українських губерень. Але після лютневої революції селянство Полтавщини як і по всій Росії в цілому, спочатку спрямувало свою боротьбу проти панського землеволодіння. Отже, утворився такий стан, який дав можливість на деякий час тимчасово утворити „єдиний селянський фронт“. Вислів „єдиний селянський фронт“ у мене є ще в другому місці цієї статті. Поперше, твердження про те, що „селянство

після лютневої революції спочатку спрямувало свою боротьбу проти панського землеволодіння" є груба політична помилка. Цим твердженням прямо заперечується те, що бідніше селянство об'єднувалось з пролетаріятом для боротьби проти буржуазії міста й села (тобто куркульство, яке є теж селянство).

Подруге, твердження про „єдиний селянський фронт" є, безперечно, політично-шкідливим антиленінським твердженням (не зважаючи, що я його беру в лапки). Вірно, звичайно, буде, що проти панського землеволодіння виступало все селянство, але ж це аж ніяк не створювало єдиного фронту, тому, що щодо панського землеволодіння бідніше селянство й куркульство підходило зовсім з різних мотивів.

Вважаю за велику політичну помилку й те, що я ізольовано брав Полтавщину від загального стану України та всієї був. Росії того часу. Я штучно відривав революційні події, які розгорталися на Полтавщині, що привело до цілого ряду політично шкідливих тверджень.

На стор. 57-й невірно зформульовано те, що осінь 1917 р. була „початком загостреної клясової боротьби на Полтавщині". Вірно, звичайно, буде що загострення клясової боротьби на селі восени набрало більших і ширших розмірів, але ж це не каже про те, що вона лише „почалася" та навпаки, розпочавшись далеко раніш, вона восени набирає величезних розмірів.

Вважаю також за політичну помилку та перекручення, що ллє воду на млин фальсифікаторів більшовизму й те, що я надто випираю хиби полтавських більшовиків і недостатньо чітко висвітлюю керівну ролю більшовицької організації у справі розгортання революційного руху незаможньо-середняцького селянства на Полтавщині.

Взагалі вважаю, що перша частина статті була написана за недостатньої моєї теоретичної підготовлености.

У статті є ще цілий ряд нечітких формулювань.

Про все це я вважаю за свій партійний обов'язок відзначити.

У другій частині моєї статті, яка друкується у наступному нумері „Літопису Революції", я ураховую ті помилки, що зробив у першій частині, і виправляю їх.

P. S. З вини редакції на стор. 52 додано до мого тексту після слів „вплив на селянство" таке: „який, проте, чимраз більше зростав, особливо швидко восени, що свідчать і зазначені наслідки голосування до Всеросійських Установчих зборів".

Такий „додаток" зовсім перекручує мою думку й целеспрямовання першої частини статті. Його треба викреслити.

М. Соболєв

ДО РЕДАКЦІЇ ЖУРНАЛУ „ЛІТОПИС РЕВОЛЮЦІЇ"

Лист тов. Сталіна та його обговорення в партії викрив спроби фальсифікації і меншовицько-троцькістської контрабанди в історії партії, а також помилки різних гатунків.

Отже, заклик тов. Сталіна про піднесення вивчання історії партії на більшу наукову височінь і просякнення її більшовицькою войовничою партійністю, про боротьбу з будьяким примиренством та гнилим лібералізмом, як ніколи має стати за основну засаду всякої наукової роботи, особливо в галузі історії партії.

Переглянувши свою продукцію, мушу заявити, що вона не відповідає цим вимогам. У своїй статті „Київська організація РСДРП в 1910-1912 р.р.", що вміщена у збірникові „Нелегальна організація РСДРП у Києві (1910-1914 р.р.)", виданому за моєю редакцією, я припустився ряду грубих хиб і помилок, що об'єктивно йдуть лінією прикрашування київських меншовиків-партійців, лінією їх ідеалізації. По линії змазування боротьби більшовиків

з меншовиками - партійцями й почасти з троцькістами та з примиренством до них.

Крім того, стаття дає неправильне, меншовицьке визначення столипінщини, як режиму буржуазної монархії, приписуючи це визначення Ленінові — більшовикам. Це, є наклеп на Леніна, на нашу партію. Ленін і наша партія боролися за правильну оцінку столипінського режиму, як напівкріпосницького, що робить лише новий крок на шляху до перетворення царату в буржуазну монархію проти меншовицького тлумачення його, як буржуазної монархії, пов'язуючи це питання з революційним розв'язанням завдань наступної буржуазно - демократичної революції (див. листи до Степанова - Скворцова). Отже ця моя помилка, якої я припустився тут, підмінює більшовизм меншовизмом є політично - шкідливою.

Говорячи про ролю київської нелегальної організації РСДРП у справі скликання Празької конференції й боротьби з ліквідаторством, я не провів чітко думки про принципову партійну й клясову відміну київських меншовиків-партійців від більшовиків, недостатньо й невірно пояснив вплив на київську організацію періоду 1910-1911 р.р. троцькістів із Віденської „Правди“.

Те, що я в своїй статті пишу: „Таке співробітництво (меншовиків-партійців і більшовиків — С. К.) проте, не свідчило за те, що київські меншовики-партійці згоджувались у всьому з більшовиками, або відмінні були від меншовиків-партійців взагалі. Зовсім ні. Коли в організаційних справах вони йшли вкупі з більшовиками,—це пояснюється тим, що треба було встановити єдиний фронт проти ліквідаторства, що загрожувало не тільки поширенням буржуазного впливу в партії, а навіть самій партії. В питаннях тактичних київські меншовики-партійці як і їхні російські та закордонні брати частенько виявляли своє меншовицьке розуміння, свою лінію, свої незгоди з більшовиками й відтінки.

Були незгоди з більшовиками в принципових питаннях. наприклад, в питанні про диктатуру пролетаріяту... Поперше, такої характеристики розходжень між більшовиками й меншовиками - партійцями не досить, подруге, і ця недостатня характеристика в дальшому викладі майже зводиться нанівець від таких м'ягких і невірних формулювань і підкреслень як „меншовики-партійці працюють в *повній згоді* з більшовиками“ (мова йде про боротьбу з ліквідаторами) „не відважилися *відколотися* від більшовиків“, „в питаннях тактики *не завжди і у всьому сходилися* з більшовиками“, „серед меншовиків-партійців були *деякі* хитання, що пояснюються впливом на них закордонного їхнього центру з Плехановим на чолі“ й т. д. і т. д.

Такі оцінки й, особливо підкреслені мною місця, зменшують і послаблюють відмінність позицій меншовиків-партійців і більшовиків, і приводять до невірного уявлення, ніби між ними істотної відміни не було й не провадилося фракційної роботи та боротьби. А насправді це були дві різні організації, дві різні партії, а співробітництво меншовиків-партійців з більшовиками було нічим іншим, як бльоком двох по суті різних організацій.

Таке уявлення може скластися ще й тому, що в статті не показано головних засад, з яких виходили більшовики й меншовики-партійці в розумінні завдань самої конференції, в розумінні партійности. Мені треба було показати, що, не зважаючи на співробітництво, на бльок з більшовиками в боротьбі проти ліквідаторства, на участь в Празькій конференції, меншовики-партійці, за поодинокими винятками (Давид Шварцман) залишались типовими меншовиками. Боротьба їх була непослідовна і повна хитань між більшовиками й меншовиками та примиренством до інших соціяль - демократичних течій. Об'єднання й партійність вони розуміли по-своєму, інакше ніж більшовики, на інших засадах на іншій базі—більш широкій. Треба було показати ту боротьбу, яку вели більшовики з меншовиками, за правильне партійне розуміння завдань партії і боротьби з ліквідаторством. Цього в мене в статті нема.

Я не розрізнив роботи секретаря Київського комітету Бош, Є. Б. (приблизно з літа 1911 року до 20/IV-1921 року), що була єдиною більшовичкою в комітеті й одержувала директиви від більщовицького центру, листуючись з Н. К. Крупською, від меншовиків-партійців, на яких Бош персонально хоч і мала вплив, але ж вони були меншовиками, розуміли все по-своєму.

Далі, я не розрізнив агітації за Празьку конференцію делеґата від Києва, Давида Шварцмана, що на Празькій конференції, як відомо став на бік більшовиків (див. Крупська—„Спогади про Леніна". вип. II), від позиції решти меншовиків-партійців. Це найшло свій вираз хоча б у листі П'ятакова, після арешту Бош — секретаря Київського Комітету, до Плеханова. П'ятаков писав йому про намір київських меншовиків-партійців домагатися від ЦК нової конференції з ширшим представництвом, ніж це було на Празькій конференції, з представництвом від усіх соціяль-демократичних течій, які не були одверто ліквідаторськими, від національних партій тощо. Звичайно, що П'ятаков і меншовики-партійці за такі ґрупи вважали і троцькістів, і вперёдовців, і чимало інших непартійних групок.

Отже, позиція цілком відмінна від більшовицької, шо неприпускала жадних компромісів, жадних відступів від принципових засад більшовизму.

Нарешті, я не врахував того, що більшовики в оцінці меншовиків з тих часів керувалися потребою зберегти з ними єдиний фронт в боротьбі з ліквідаторством, і недостатньо критично, як належить партійцеві, поставився до київських меншовиків-партійців. З другої сторони, я піддався певному впливові тої обставини, що майже всі впливові тоді меншовики-партійці через деякий час, одні раніше, інші пізніше перейшли до нашої партії. В результаті я змазав принципову ріжницю між більшовиками і меншовиками-партійцями, й майже усунув партійну боротьбу всередині київської нелеґальної організації, підмінивши її „згодою", „повною згодою" тощо.

Так само негаразд вийшло в мене і з впливом на київську організацію троцькістів із Віденської "Правди". Обмежуючи цей вплив („деякий") і пояснюючи як епізод, що стався через відсутність зв'язків з партійними центрами, не зазначивши, що він випливав з меншовицької дрібнобуржуазної природи меншовиків-партійців, я тим самим зменшував вплив Троцького з Віденської „Правди" на київську організацію РСДРП, що один час, хоч і недовгий (1910 рік), був великий.

До хиб треба віднести й те, що випускаючи збірника 1930 року, я не подав характеристики троцькізму взагалі, не загострив уваги, на боротьбі з ним.

Так само в статті і в збірникові не висвітлено боротьби з меншовиками-партійцями, а також з примиренством до них і до троцькістів, тодішніх „нефракційних". Почасти це зумовлюється відсутністю відповідних матеріялів, але це не виправдання й справи не міняє.

Помилки мої, яких я далеко не вичерпав у цьому короткому листі і які знайшли вже критику на сторінках журналу „Пролетарской Революции" за 1930 рік № 6, та „Більшовика України за 1932 р. № 5-6, що з ними я в основному згоджуюсь (за винятком окремих тверджень про фактичну сторону і сумніви автора рецензії в „Пролетарской Революции" щодо питомої ваги більшовиків у київській організації, яких я не поділяю, хоч тут багато ще неясного, недоробленого), дають невірне уявлення так про меншовиків-партійців, як і про більшовиків.

Це в додаток стверджується грубою помилкою друкарського, технічного характеру, але такою помилкою, яка цілковито пасує з попередніми помилками, а саме: на стор. 166 збірника надруковано:—„лист редакції „Правди" Троцького до київських більшовиків"... замість „... до київських комітетчиків".

Як видно із моїх статтів, із заголовка збірника „Нелеґальна організація РСДРП", я не вважав київської організації РСДРП тих часів за більшовицьку, особливо комітету її про який в своїй статті на стор. 9-й прямо сказано, що в ньому значну більшість посідали меншовики-партійці.

Щодо збірника в цілому мушу визнати, що там багато протиріч, як це правильно зазначила критика. Пояснюється це тим, що збірник складався з сирого матеріялу, що переховувався в архіві Істпарту. Випускаючи збірник багато зроблено щоб уникнути цих протиріч і окремих помилок, дати відповідні пояснення, але, безумовно, робота ця недостатня і виконана незадовільно. Матеріяли, вміщені в збірник, вимагають дальшої обробки, виправлення й доповнення.

Визначаючи й виправляючи свої помилки, і, обіцяючи в своїй подальшій роботі критичніше й по-партійному, з більшовицькою непримиренністю ставитися до всякої чужої й ворожої пролетаріятові ідеології, я сподіваюся повернутися ще до даної теми й глибше розробити її.

Користуюся з нагоди, щоб виправити помилки в другій моїй роботі—в брошурі „Більшовики в Києві напередодні революції 1905 р." На сторінці 52-й цієї брошури йде мова про бюро ЦК і Південне Бюро ЦК на чолі якого ніби стояв Г. М. Кржижановський. Насправді Г. М. Кржижановський працював тільки в Бюрі ЦК, що було в Києві до січня 1904 р.

Південне Бюро ЦК утворилося в серпні - вересні 1904 року після того, як примиренський ЦК розпустив більшовицьке Південне Бюро, обране на Південно - російській конференції, за те, що воно агітувало за III з'їзд партії. Розпустивши Південне бюро, ЦК доручив Карпову утворити нове. На чолі цього бюра, що перебувало в Києві, був не Г. М. Кржижановський, як це написано в брошурі, а Карпов. Та ж сама помилка на стор. 54 - й. Після III з'їзду партії Кржижановський утворив нове Південне бюро, але вже з доручення більшовицького ЦК.

Друга важливіша помилка припущена на стор. 75-й, 77-78, де, розповідаючи про військову організацію, я пишу, що на початку 1906 року більшовики ніби вже відвоювали її у меншовиків. За матеріялами цілковито можна припустити, що був такий період, коли воєнка перебувала в руках більшовиків, особливо на початку року. Але, якщо цей факт і мав місце, то тільки на протязі короткого часу. Взагалі ж 1906 року київська військова організація перебувала в руках меншовиків. Керував нею дійсно Суріс, нинішній повпред в Туреччині, але тоді він був ще меншовиком.

Отже, влітку і восени 1906 року в Києві ні воєнка, ні її керівник Суріс не були більшовиками. Конференція військових організацій, про яку йде мова на стор. 79-й, була не більшовицькою, а меншовицькою. Більшовицька відбулася трохи пізніше — в листопаді місяці. От в основному помилки, яких я припустився в цій брошурі.

Наприкінці мушу зазначити ще на одну помилку. Я в цій праці визначив столипінщину, як буржуазну монархію. Таке визначення невірне й є меншовицьке. Ленін говорив лише про те, що столипінщина є лише крок на шляху до буржуазної монархії і надавав цьому великого значення, пов'язуючи це питання з боротьбою двох шляхів у розвиткові сільського господарства й революційним розв'язанням цього питання.

Закінчуючи цього листа ще раз обіцяю виправити свої помилки так у науково-дослідчій, як і в практичній своїй роботі додержуватися тих настанов, що їх подав тов. Сталін у своєму листі до редакції „Пролетарская Революция".

З комуністичним вітанням *С. Кокошко*

Поправки

стор.	рядок	надруковано	треба читати
37	17 знизу	економічно кіризи	економічної кризи
41	20 знизу	чи її	чиї
45	16 згори	1930	1931
65	7 згори	підчас імперіялістичної війни висували тверджень цілий ряд невірних...	підчас імперіялістичної війни висували цілий ряд невірних, напівменшовицьких, політично-шкідливих тверджень.
67	10 знизу	Досі в усіх революціях визволення від старих урядів місце посідала буржуазія	Досі в усіх революціях, звільнене від старих урядів, місце посідала буржуазія.
69	13 „	історичної	історичною
72	7 „	(Ленін)	(Р. Люксембург)
83	9 „	вживши	виживши
87	10 „ (у виносці)	1932	1931
128	13 згори	ми обмежевували...	ми обмежували...
128	19 „	недозволеної паніки	недозволенної паніки
140	23 „	рушив зіаін	рушив загін
143	16 „	З Золотоноші жмінька сил	В Золотоноші жмінька сил
153	в примітці 2 ряд. згори	працют Андре Марті	працю т. Андре Марті

стор.	рядок	надруковано	треба читати
185	19 згори	що взялися протидіяти	що не взялися протидіяти
194	11 „	та інші, крім загального проводу	та інші, які крім загального проводу
202	20 „	біжно	побіжно
203	16 знизу	послідневої непримерен-ної	послідовної непримирен-ної
205	17 згори	(північних і конотопівскої організації автори)	(північних і конотіпської організацій — автори)
213	14 знизу	(РСДРП в кол. Росії ти ПСД у Польщі)	РСДРП в кол. Росії та ПСД у Польщі.

Стор. 46, 2 абзац знизу читати так:

„Тепер уже всім ясно, що Троцький, якого у червні 1917 р. прийняли до нашої партії, тимчасово порвав з меншовизмом та сховав у шафу на деякий час свою антибільшовицьку ідеологію, репрезентуючи на певному відтинку часу (1917-27 рр.) фракцію комунізму, що вагалася між більшовизмом та меншовизмом, як пише тов. Сталін“

На титульній сторінці надруковано № 1-2 — треба № 1-2 (50-51).

ЗМІСТ

I. СТАТТІ

II. МАТЕРІЯЛИ ДО ІСТОРІЇ ПАРТІЇ ТА ЖОВТНЕВОЇ РЕВОЛЮЦІЇ

III. КРИТИКА ТА БІБЛІОГРАФІЯ

Критичні статті

Стор

Рецензії

IV. ХРОНІКА

ЦІНА ДВА КРБ.